CORPUS
LIBRORUM SYMBOLICORUM,
QUI IN
ECCLESIA REFORMATORUM
AUCTORITATEM PUBLICAM OBTINUERUNT.

CORPUS
LIBRORUM SYMBOLICORUM,

QUI IN

ECCLESIA REFORMATORUM

AUCTORITATEM PUBLICAM OBTINUERUNT.

Continens:

I.	Tres confessiones Helveticae.	IX.	Confessio Bohemica.
II.	Confessio Gallicana.	X.	Confessio Tetrapolitana.
III.	Confessio Anglicana.	XI.	Confessio Marchica.
IV.	Confessio Scotica.	XII.	Colloquium Lipsiacum.
V.	Confessio Belgica.	XIII.	Declaratio Thoruniensis.
VI.	Canones Dordraceni.	XIV.	Formula consensus Helvetica.
VII.	Confessio Hungarica.	XV.	Catechismus Genevensis.
VIII.	Confessiones Polonicae.	XVI.	Catechesis Heidelbergensis.

Novam collectionem instituit, dissertationem historicam et litterariam subjunxit, et indices rerum verborumque adjecit,

Jo. Christ. Guil. Augusti,

Philos. et Theol. Evang. Doctor et Professor in Universitate Borussica Rhenana P. P. O. P.

Duo partes in uno volumine comprehensae.

Editio secunda.

Lipsiae,

Friedlein & Hirsch.

1846.

Elenchus.

Pars prima.

CORPUS

LIBRORUM SYMBOLICORUM

QUI IN

ECCLESIA REFORMATORUM

AUTORITATEM PUBLICAM OBTINUERUNT.

PARS PRIMA.

Tres Confessiones Helveticae.

I.

Confessio et expositio brevis et simplex sincerae religionis christianae.

CAPUT I.

De scriptura sancta, vero Dei verbo.

Credimus et confitemur, scripturas canonicas sanctorum Prophetarum et Apostolorum utriusque Testamenti, ipsum verum esse verbum Dei: et auctoritatem sufficientem ex semetipsis, non ex hominibus habere. Nam Deus ipse loquutus est Patribus, Prophetis, et Apostolis, et loquitur adhuc nobis per scripturas sanctas. Et in hac scriptura sancta habet universalis Christi ecclesia plenissime exposita, quaecunque pertinent cum ad salvificam fidem, tum ad vitam Deo placentem, recte informandam. Quo nomine distincte a Deo praeceptum est, ne ei aliquid vel addatur vel detrahatur. (Deuter. IV, 2. Apocal. XXII, 12). Sentimus ergo ex hisce scripturis petendam esse veram sapientiam et pietatem, ecclesiarum quoque reformationem et gubernationem, omniumque officiorum pietatis institutionem, probationem denique dogmatum, reprobationemque aut errorum confutationem omnium; sed et admonitiones omnes, iuxta illud

Apostoli: *Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad doctrinam, ad redargutionem* etc. 2. Timoth. III, 16. 17. Et iterum; *Haec tibi scribo,* inquit ad Timoth. (1 Ep. III, 15) Apostolus, *ut noris, quomodo oporteat te versari in domo Dei,* etc. Et idem ille rursus ad Thessal. 1 Ep. II, 13 ait: *Cum acciperetis sermonem a nobis, accepistis non sermonem hominum, sed sicut erat vere, sermonem Dei,* etc. Nam ipse in Evangelio dixit Dominus: *Non vos estis loquentes illi, sed Spiritus patris mei loquitur in vobis. Ergo qui vos audit, me audit; qui autem vos spernit, me spernit.* (Matth. X, 20. Luc. X, 16. Joann. XIII, 20).

Proinde cum hodie hoc Dei verbum per praedicatores legitime vocatos annunciatur in ecclesia, credimus, ipsum Dei verbum annunciari, et a fidelibus recipi, neque aliud Dei verbum vel fingendum vel coelitus esse exspectandum: atque in praesenti spectandum esse ipsum verbum, quod annunciatur, non annunciantem ministrum, qui, etsi sit malus et peccator, verum tamen et bonum manet nihilominus verbum Dei. Neque arbitramur, praedicationem illam externam tanquam inutilem ideo videri, quoniam pendeat institutio verae religionis ab interna Spiritus illuminatione; propterea, quod scriptum sit: *Non erudiet quis proximum suum. Omnes enim cognoscent me.* Et: *Nihil est, qui rigat, aut qui plantat, sed qui incrementum dat, Deus.* (Jerem. XXXI, 34. 1 Cor. III, 7). Quanquam enim *nemo veniat ad Christum, nisi trahatur a patre coelesti* (Joann. VI, 44), ac intus illuminetur per spiritum sanctum, scimus tamen, Deum omnino velle praedicari verbum Dei, etiam foris. Equidem potuisset per spiritum suum sanctum, aut per ministerium angeli, absque ministerio S. Petri, instituisse Cornelium in Actis Deus; ceterum rejicit hunc nihilominus ad Petrum, de quo angelus loquens:

Hic, inquit, *dicet tibi, quid oporteat te facere.* (Act. X, 6). Qui enim intus illuminat, donato hominibus Spiritu sancto, idem ille praecipiens dixit ad discipulos suos: *Ite in mundum universum, et praedicate Evangelium omni creaturae* (Marc. XVI, 15). Unde Paulus Lydiae, apud Philippos, purpurariae, praedicavit verbum exterius, interius autem *aperuit mulieri cor Dominus* (Act. XVI, 14): idemque Paulus collocata gradatione eleganti ad Rom. X, 13 — 17, tandem infert: *Ergo fides ex auditu est: auditus autem per verbum Dei.* Agnoscimus interim, Deum illuminare posse homines, etiam sine externo ministerio, quos et quando velit: id quod eius potentiae est. Nos autem loquimur de usitata ratione instituendi homines, et praecepto et exemplo tradita nobis a Deo.

Execramur itaque omnes haereses *Artemonis, Manichaeorum, Valentinianorum, Cerdonis* et *Marcionitarum*, qui negarunt scripturas e spiritu sancto profectas: vel quasdam illarum non receperunt, vel interpolarunt et corruperunt.

Interim nihil dissimulamus, quosdam Vet. Test. libros a veteribus nuncupatos esse *Apocryphos*, ab aliis *Ecclesiasticos*, utpote quos in ecclesiis legi voluerunt quidem, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Sicuti et Augustinus in lib. de civitat. Dei XVIII. c. 38. commemorat, in libris Regum adduci Prophetarum quorundam nomina et libros, sed addit, hos non esse in canone, ac sufficere ad pietatem eos libros, quos habemus.

CAPUT II.

De interpretandis scripturis sanctis, et de Patribus, Conciliis, et Traditionibus.

Scripturas sanctas dixit Apostolus Petrus *non esse interpretationis privatae.* (2 Petr. I, 20). Proinde non

probamus interpretationes quaslibet: unde nec pro vera aut genuina scripturarum interpretatione agnoscimus eum, quem vocant sensum Romanae Ecclesiae, quem scilicet, simpliciter, Romanae Ecclesiae defensores, omnibus obtrudere contendunt recipiendum: sed illam duntaxat scripturarum interpretationem pro orthodoxa et genuina agnoscimus, quae ex ipsis est petita scripturis (ex ingenio utique eius linguae, in qua sunt scriptae, secundum circumstantias item expensae, et pro ratione locorum vel similium vel dissimilium, plurium quoque et clariorum expositae) cum regula fidei et caritatis congruit, et ad gloriam Dei hominumque salutem eximie facit.

Proinde non aspernamur sanctorum Patrum Graecorum Latinorumque interpretationes, neque reprobamus eorundem disputationes ac tractationes rerum sacrarum, cum scripturis consentientes: a quibus tamen recedimus modeste, quando aliena a scripturis aut his contraria adferre deprehenduntur. Nec putamus illis ullam a nobis hac re iniuriam irrogari, cum omnes uno ore nolint sua scripta aequari canonicis, sed probare iubeant, quatenus vel consentiant cum illis, vel dissentiant, iubeantque consentientia recipere, recedere vero a dissentientibus. Eodem in ordine collocantur etiam Conciliorum definitiones vel canones.

Qua propter non patimur, nos in controversiis religionis vel fidei causis urgeri nudis Patrum sententiis, aut Conciliorum determinationibus, multo minus receptis consuetudinibus, aut etiam multitudine idem sentientium, aut longi temporis praescriptione. Ergo non alium sustinemus in causa fidei iudicem, quam ipsum Deum, per scripturas sanctas pronunciantem, quid verum sit, quid falsum, quid sequendum sit, quidve fugiendum. Ita iudiciis non nisi spiritualium hominum ex verbo Dei petitis acquiescimus. Jeremias certe ceterique Prophetae sacerdotum concilia, contra

legem Dei instituta, damnarunt graviter, ac monuerunt diligenter, ne audiamus patres, aut insistamus viae illorum, qui in suis ambulantes adinventionibus, a lege Dei deflexerunt.

Pariter repudiamus *traditiones humanas*, quae tametsi insigniantur speciosis titulis, quasi divinae apostolicaeque sint, viva voce Apostolorum, et ceu per manus virorum Apostolicorum, succedentibus Episcopis, ecclesiae traditae; compositae tamen cum scripturis, ab his discrepant, discrepantiaque illa sua ostendunt, se minime esse apostolicas. Sicut enim Apostoli inter se diversa non docuerunt, ita et Apostolici non contraria Apostolis ediderunt. Quinimo impium esset asseverare, Apostolos viva voce contraria scriptis suis tradidisse. Paulus diserte dicit *eadem se in omnibus Ecclesiis docuisse*; (1 Cor. IV, 17). Et iterum: *Non alia*, inquit, *scribimus vobis, quam quae legitis aut etiam agnoscitis* (2 Cor. I, 13). Alibi rursus testatur *se et discipulos suos*, id est, viros Apostolicos, *eadem ambulare via et eodem spiritu pariter facere omnia* (2 Cor. XII, 18). Habuerunt quondam et Judaei suas traditiones seniorum, sed refutatae sunt graviter a Domino, ostendente, quod earum observatio legi Dei officiat, *et his Deus frustra colatur* (Matth. XV, 8. 9. Marc. VII, 6. 7).

CAPUT III.

De Deo, unitate eius, ac Trinitate.

Deum credimus et docemus unum esse essentia vel natura, per se subsistentem, sibi ad omnia sufficientem, invisibilem, incorporeum, immensum, aeternum, creatorem rerum omnium, cum visibilium, tum invisibilium, summum bonum, vivum, et omnia vivificantem et conservantem, omnipotentem, et summe sapientem, clementem, sive misericordem, iustum atque veracem.

Pluritatem vere Deorum abominamur: quod diserte scriptum sit: *Dominus Deus tuus unus est* (Deut. VI, 4). *Ego sum Dominus Deus tuus, non sint tibi Dii alieni ante faciam meam* (Exod. XX, 2. 3). *Ego Dominus et nullus ultra, praeter me non est Deus. An non ego Dominus, et non est alius praeter me solum, Deus iustus et salvans, nullus praeter me?* (Jes. XLV, 5. 21). *Ego Jehovah, Jehovah, Deus, misericors, clemens et longanimus, immensae bonitatis et veritatis* (Exodi XXXIV, 6). Eundem nihilominus Deum immensum, unum et indivisum, credimus et docemus personis inseparabiliter et inconfuse esse distinctum, *Patrem, Filium*, et *Spiritum Sanctum*, ita ut Pater ab aeterno filium generaverit, filius generatione ineffabili genitus sit, Spiritus S. vero procedat ab utroque, idque ab aeterno, cum utroque adorandus: ita ut sint tres non quidem Dii, sed tres personae consubstantiales, coaeternae, et coaequales, distinctae quoad hypostases, et ordine alia aliam praecedens, nulla tamen inaequalitate. Nam quoad naturam vel essentiam, ita sunt coniunctae, ut sint unus Deus, essentiaque divina communis sit Patri, Filio, et Spiritui sancto. Distinctionem enim personarum manifestam tradidit nobis scriptura, angelo ad divam virginem inter alia dicente: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit tibi. Et quod nascetur sanctum, vocatur* [*vocabitur*] *Filius Dei* (Luc. I, 35). Sed et in baptismo Christi auditur vox coelitus delata super Christo dicens: *Hic est filius meus dilectus* (Matth. III, 16. 17. Joann. I, 32). Apparebat et Spiritus sanctus in specie columbae. Cumque ipse iuberet baptizare Dominus, iussit baptizare *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth, XXVIII, 19). Item alibi in Evangelio dixit: *Spiritum sanctum mittit Pater nomine meo* (Joann. XIV, 26). Idem iterum: *Cum*, inquit, *venerit Para-*

cletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me (Joann. XV, 26). Breviter, recipimus *Symbolum Apostolorum* quod veram nobis fidem tradit.

Damnamus ergo *Judaeos* et *Mahumetistas*, omnesque sacrosanctam et adorandam hanc Trinitatem blasphemantes. Damnamus item omnes haereses atque haereticos docentes Filium et Spiritum sanctum nuncupatione esse Deum; item creatum ac serviens aut alteri officiale esse in Trinitate, esse in ea denique inaequale, maius aut minus, corporeum aut corporaliter effigiatum, moribus vel voluntate diversum, aut confusum vel solitarium, quasi Filius et Spiritus sanctus affectiones et proprietates sint unius Dei [Patris: ut *Monarchici* senserunt, *Noetiani* [Novatiani], *Praxeas*, *Patripassiani*, *Sabellius*, *Samosatenus*, *Aetius*, *Macedonius*, *Anthropomorphitae*, *Arius*, et similes.

CAPUT IV.

De idolis vel imaginibus Dei, Christi et Divorum.

Quoniam vero Deus spiritus est invisibilis et immensa essentia, non potest sane ulla arte aut imagine exprimi, unde non veremur, cum scriptura, simulacra Dei mera nuncupare mendacia. Reiicimus itaque non modo Gentium idola, sed et Christianorum simulacra. Tametsi enim Christus humanam assumpserit naturam, non ideo tamen assumpsit, ut typum praeferret statuariis atque pictoribus. Negavit se *venisse ad solvendum legem* [*leges*] *et prophetas* (Matth. V, 17.): at lege et prophetis prohibitae sunt imagines (Deut. V, 7 — 9. Jes. XL, 18). Negavit, corporalem suam ecclesiae profuturam praesentiam. Spiritu suo se nobis perpetuo affuturum promisit (Joann. XVI, 7. 2 Cor. V, 5). Quis ergo crederet, umbram vel simu-

lacrum corporis aliquam conferre piis utilitatem? Cumque maneat in nobis per spiritum suum, sumus utique templa Dei (1 Cor. III, 16. 2 Cor. VI, 16). Quid autem convenit templo Dei cum simulacris? Et quando beati spiritus ac divi coelites, dum hic viverent, omnem cultum sui averterunt, et statuas oppugnarunt (Act. XIV, 15. Apoc. XIV, 7. XXII, 8. 9.), cui verisimile videatur, divis coelitibus et Angelis suas placere imagines, ad quas genua flectunt homines, detegunt capita, aliisque prosequuntur honoribus?

Ut vero instituantur homines in religione, admoneanturque rerum divinarum et salutis suae, *praedicare iussit Evangelium Dominus*, (Marci XVI, 15.) non pingere et pictura laicos erudire. Sacramenta quoque instituit, nullibi statuas constituit. Sed et passim, quoquo vertamus oculos, occurrunt res creatae a Deo vivae et verae in oculos nostros, quae, si observentur, ut par est, longe evidentius movent adspectantem, quam omnes omnium hominum imagines vel picturae vanae, immobiles, marcidae atque mortuae. De quibus vere dixit Propheta; *Oculos habent, et non vident* (Ps. CXV, 5. sq.). Idcirco approbamus *Lactantii* veteris scriptoris, sententiam, dicentis: »Non est dubium, quin religio nulla sit, ubicunque simulacrum est.» Recte item fecisse asserimus beatum Episcopum *Epiphanium*, qui in foribus ecclesiae inveniens velum, habens depictam imaginem, quasi Christi vel Sancti cuiuspiam, scidit atque sustulit: quod contra auctoritatem scripturarum vidisset in ecclesia Christi hominis pendere imaginem. Ideoque praecipiebat, ne deinceps in ecclesia Christi eiusmodi vela, quae contra religionem nostram veniunt, appenderentur, sed tolleretur potius illa scrupulositas, quae indigna sit ecclesia Christi et populis fidelibus. Praeterea approbamus hanc S. *Augustini* de vera religione sententiam: »Non sit nobis religio humanorum operum cultus.

Meliores enim sunt ipsi artifices, qui talia fabricantur, quos tamen colere non debemus.« (cap. 55).

CAPUT V.

De adoratione, cultu, et invocatione Dei per unicum mediatorem Jesum Christum.

Deum verum docemus solum adorare et colere. Hunc honorem communicamus nemini, iuxta mandatum Domini: *Dominum Deum tuum adorabis, et illum solum coles, vel, et huic uni servies* (Matth. IV, 10). Certe omnes Prophetae gravissime invecti sunt contra populum Israelis, quandocunque Deos alienos, non unum solum Deum verum, adorarunt et coluerunt. Adorandum autem colendumque docemus Deum, sicuti ipse nos colere docuit, *in Spiritu* videlicet *et veritate,* (Joann. IV, 24), non cum ulla superstitione, sed cum sinceritate, secundum verbum eius, ne aliquando ad nos etiam dicat: *Quis requisivit haec ex manibus vestris?* (Jes. I, 12. Jerem. VI, 20). Nam et Paulus: *Deus non colitur,* ait, *humanis manibus, tanquam qui ipse aliquo indigeat;* etc. (Act. XVII, 24, 25). Eundem solum invocamus in omnibus discriminibus et casibus vitae nostrae, idque per interventum unici mediatoris et intercessoris nostri Jesu Christi. Diserte enim praeceptum est nobis: *Invoca me in die tribulationis, et eruam te, et glorificabis me* (Ps. L, 15). Sed et liberalissime nobis promissum est a Domino dicente: *Quicquid petieritis a patre meo, dabit vobis* (Joann. XVI, 23). Item: *Venite ad me, quotquot laboratis et onerati estis; et ego reficiam vos* (Matth. XI, 28). Et cum scriptum sit: *quomodo invocabunt eum, in quem non crediderunt?* (Rom. X, 14); nos vero cum in solum Deum credamus, solum certe invocamus, et quidem per Christum. *Unus enim Deus,*

ait Apostolus (1 Tim. II, 5.), *et unus mediator Dei et hominum Christus Jesus.* Item (1 Joann. II, 1.): *Si quis peccaverit, advocatum habemus apud patrem Jesum Christum iustum* etc.

Proinde sanctos coelites sive divos, nec adoramus, neque colimus, nec invocamus, neque illos coram patre in coelis pro intercessoribus aut mediatoribus nostris agnoscimus. Sufficit enim nobis Deus, et mediator Christus, neque honorem soli Deo et filio eius debitum aliis communicamus: quod ille diserte dixerit: *Gloriam meam alteri non dabo*, (Jes. XLI, 8). Et quod Petrus dixit: (Act. IV, 12.): *Non aliud hominibus nomen datum, in quo oporteat salvos fieri, nisi nomen Christi.* In quo sane, qui per fidem acquiescunt, non quaerunt extra Christum quicquam.

Interim Divos, nec contemnimus, nec vulgariter de eis sentimus. Agnoscimus enim eos esse viva Christi membra, amicos Dei, qui carnem et mundum gloriose vicerunt. Diligimus ergo illos ut fratres, et honoramus etiam, non tamen cultu aliquo, sed honorabili de eis existimatione, denique laudibus iustis. Imitamur item eos. Nam imitatores fidei virtutumque ipsorum, consortes item aeternae salutis, illis aeternum apud Deum cohabitare, et cum eis in Christo exultare, desideriis votisque ardentissimis exoptamus. Atque hac in parte approbamus illam S. *Augustini* de vera religione sententiam: »Non sit nobis religio cultus hominum mortuorum. Quia si pie vixerint, non sic habentur, ut tales quaerant honores, sed illum a nobis coli volunt, quo illuminante, laetantur, meriti sui nos esse conservos. Honorandi ergo sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem.« etc.

Multo vero minus credimus, reliquias divorum adorandas esse aut colendas. Veteres isti sancti satis honorasse videbantur mortuos suos, si honeste mandassent terrae reliquias, postquam astra petiisset spi-

ritus: ac omnium nobilissimas reliquias maiorum aestimabant esse virtutes, doctrinam et fidem: quas ut commendabant cum laude mortuorum, ita eas exprimere annitebantur, dum vivebant in terris. Illi ipsi veteres non iurarunt nisi per nomen solius Dei Jehovah, sicuti lege divina est praeceptum: (Deut. X, 20. Exod. XXIII, 13.) qua sicut vetitum est iurare *per nomina alienorum Deorum*, sic nos iuramenta per divos requisita non praestamus. Reiicimus ergo in his omnibus doctrinam divis coelitibus plus nimium tribuentem.

CAPUT VI.

De providentia Dei.

Dei huius sapientis aeterni et omnipotentis providentia credimus cuncta in coelo, et in terra, et in creaturis omnibus conservari et gubernari. David enim testificatur et ait: (Psal. CXIII, 5. 6) *Excelsus super omnes gentes Dominus, et super coelos gloria eius. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, et se demittit, ut inspiciat, quae sunt in coelo et in terra?* Idem rursus (Psalm CXXXIX, 3. 4): *Omnes vias meas, inquit, praevidisti; quia non est verbum in lingua mea, quod non universum noveris Domine,* etc. Testificatur et Paulus et ait (Act. XVII, 28): *Per ipsum vivimus, movemur, et sumus.* Et; *Ex illo, et per illum, et in illum omnia* (Rom. XI, 36). Verissime ergo et secundum scripturam pronunciavit *Augustinus* in lib. de Agone Christi cap. 8: »Dominus dixit: *Nonne duo passeres asse veneunt, et unus eorum non cadit in terram sine voluntate patris vestri?* Ita vero loquens, ostendere voluit, quicquid vilissimum homines putant, omnipotentia Domini gubernari. Sic enim et volatilia coeli ab eo pasci, et lilia agri ab eo vestiri, veritas loquitur, quae capillos etiam nostros numeratos esse dicit.«

Damnamus ergo *Epicureos*, providentiam Dei abnegantes, omnesque illos, qui blaspheme dicunt, Deum versari circa cardines coeli, et nos atque nostra nec videre nec curare. Damnavit hos etiam, David propheta regius, qui dixit (Ps. XCIV, 7 — 9). *Quousque Domine, quousque impii exultabunt? Dicunt, Dominus non videt, neque intelligit Deus Jacob. Intelligite stupidi in populo, et stulti! quando demum sapietis? Is, qui aurem condidit, an non audiret? et qui oculum finxit, quomodo non videret?* Interim vero media, per quae operatur divina providentia, non aspernamur, ut inutilia, sed his hactenus nos accommodandos esse docemus, quatenus in verbo Dei nobis commendantur. Unde illorum voces temerarias improbamus, qui dicunt: Si providentia Dei omnia geruntur, inutiles certe sunt conatus nostri et studia nostra: satis fuerit, si omnia divinae permittamus providentiae gubernanda, nec erit quod porro simus solliciti de re ulla, aut quicquam faciamus. Tamesti enim Paulus agnosceret, se in Dei providentia navigare, qui ipsi dixerat (Act. XXIII, 11): *Oportet te et Romae testificari:* qui insuper promiserat dixeratque (Act. XXVII, 24 seqq.): *Jactura nulla erit ullius animae, nec cadet pilus de capite vestro;* nihilominus meditantibus fugam nautis, dicit idem ille Paulus centurioni et militibus: *Nisi hi in navi manserint, vos servari non poteritis.* Deus enim, qui cuilibet rei suum destinavit finem, is et principium et media, per quae ad finem usque pervenitur, ordinavit. Ethnici fortunae res attribuunt coecae, et incerto casui. S. Jacobus (Jac. IV, 13 — 15) non vult, ut dicamus: *Hodie et cras in illam urbem proficiscemur et negotiabimur:* sed addit: *Pro eo, quod dicere debueritis, si Dominus voluerit et vixerimus, hoc vel illud faciemus.* Et Augustinus: »Omnia quae vanis videntur in rerum natura temere fieri, non faciunt, nisi verbum

eius: quia non fiunt, nisi iussu eius« (Enarrat. in Psal. 148). Ita videbatur forte fortuna fieri, quod Saul quaerens patris asinas, incidit in prophetam Samuelem: sed antea dixerat Dominus ad prophetam: *Cras mittam ad te virum de tribu Beniamin*, etc. (1 Sam. IX, 16).

CAPUT VII.

De creatione rerum omnium, de Angelis, Diabolo et Homine.

Deus hic bonus et omnipotens creavit omnia cum visibilia, tum invisibilia, per verbum suum coaeternum, eademque quoque conservat per Spiritum suum coaeternum, testificante Davide atque dicente (Psal. XXXIII, 6.): *Verbo Dei coeli facti sunt, et in spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Omnia autem quae condidit Deus, erant, ut scriptura (Gen. I, 31) ait, *valde bona*, et ad utilitatem usumque hominis condita. Cuncta vero illa dicimus ab uno profecta esse principio. Damnamus ergo *Manichaeos* et *Marcionitas*, qui impie fingebant duas substantias atque naturas boni et mali, duo item principia, et duos sibi adversos Deos, bonum et malum.

Inter omnes creaturas praestant Angeli atque Homines. De Angelis pronunciat divina scriptura: *Qui creat Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* (Psal. CIV, 4). Item: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, qui in ministerium emittuntur, propter eos, qui haeredes sunt salutis?* (Hebr. I, 14). Dominus vero Jesus ipse testificatur de Diabolo. *Ille*, inquit, (Joan. VIII, 44) *homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: qui mendax est, atque eius rei pater.* Docemus ergo, Angelos alios quidem perstitisse in obe-

dientia, ac ad fidele Dei et hominum ministerium esse deputatos: alios vero sua sponte lapsos, et in exitium esse praecipitatos, factosque esse omnis boni fidelium- que hostes.

Jam vero de homine dicit scriptura, quod ab initio conditus sit bonus, ad imaginem et similitudinem Dei: quod Deus collocaverit eum in Paradisum, subiceeritque ei omnia (Gen. 2). Id quod David magnifice celebrat in Psal. 8. Addidit insuper ei coniugem, ac benedixit eis. Dicimus autem, constare hominem duabus ac diversis quidem substantiis, in una persona, anima immortali, utpote quae separata a corpore, nec dormit, nec interit; et corpore mortali, quod tamen in ultimo iudicio a mortuis resuscitabitur, ut totus homo inde, vel in vita, vel in morte, aeternum maneat. Damnamus omnes, qui irrident, aut subtilibus disputationibus in dubium vocant immortalitatem animarum, aut animam dicunt dormire, aut partem esse Dei. Breviter, damnamus omnes omnium opiniones, quotquot diversa sentiunt de creatione, de angelis et daemonibus, et homine, ab iis, quae nobis tradita sunt per scripturas sanctas, in apostolica Christi ecclesia.

CAPUT VIII.

De lapsu hominis, et peccato, et causa peccati.

Fuit homo ab initio a Deo conditus ad imaginem Dei, in iustitia et sanctitate veritatis, bonus et rectus, sed instinctu serpentis, et sua culpa, a bonitate et rectitudine deficiens, peccato, morti, variisque calamitatibus factus est obnoxius. Et qualis factus est a lapsu, tales sunt omnes, qui ex ipso prognati sunt, peccato inquam, morti, variisque obnoxii calamitatibus. Peccatum autem intelligimus esse nativam illam hominis corruptionem, ex primis illis nostris parentibus, in nos omnes derivatam vel propagatam, qua

concupiscentiis pravis immersi, et a bono aversi, ad omne vero malum propensi, pleni omni nequitia, diffidentia, contemptu et odio Dei, nihil boni ex nobis ipsis facere, imo ne cogitare quidem possumus. Quinimo accedentibus iam etiam annis, cogitationibus, dictis et factis pravis, contra legem Dei admissis, corruptos fructus, mala arbore dignos, proferimus: quo nomine, merito nostro, irae Dei obnoxii, poenis subiicimur iustis: adeoque a Deo abiecti essemus omnes, nisi reduxisset nos Christus liberator.

Per mortem itaque intelligimus non tantum corpoream mortem, quae omnibus nobis semel, propter peccata, est obeunda, sed etiam supplicia sempiterna peccatis et corruptioni nostrae debita. Nam Apostolus (Ephes. II, 1 seqq.): *Eramus mortui,* inquit, *delictis ac peccatis, et eramus natura filii irae, sicut et ceteri. Sed Deus, qui dives est misericordia, cum essemus mortui per delicta, convivificavit nos una cum Christo.* Item (Rom. V, 12): *Sicut per unum hominem peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors, et ita in omnes homines mors transiit, in quo omnes peccarunt.*

Agnoscimus ergo in omnibus hominibus esse *originale peccatum;* agnoscimus, omnia alia peccata, quae ex hoc oriuntur, et dici, et vere esse peccata, qualicunque nomine nuncupentur, sive *mortalia,* sive *venialia,* sive illud quoque, quod vocatur *peccatum in Spiritum sanctum, quod nunquam remittitur* (Marc. III, 29. 1 Joann. V, 16). Fatemur etiam, peccata non esse aequalia, licet ex eodem corruptionis et incredulitatis fonte exoriantur, sed alia aliis esse graviora. Sicut Dominus dixit (Matth. X. XI.) Sodomae tolerabilius futurum, quam urbi reiicienti verbum evangelii. Damnamus ergo omnes, qui his contraria docuerunt, imprimis vero *Pelagium* et omnes *Pelagianos,* una cum *Jovinianistis,* peccata cum *Stoicis* pa-

ria facientibus. Sentimus per omnia in hac causa cum S. *Augustino*, qui sua ex scripturis sanctis protulit atque defendit. Damnamus praeterea *Florinum* et *Blastum*, contra quos et *Irenaeus* scripsit, et omnes, qui Deum faciunt autorem peccati. Cum diserte scriptum sit (Psalm. V, 5—7): *Tu non es Deus, qui velit iniquitatem. Odisti omnes, qui operantur iniquitatem, perdes omnes, qui loquuntur mendacium.* Et iterum (Joann. VIII, 44): *Cum loquitur diabolus mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater eius rei.* Sed et in nobis ipsis satis est vitii corruptionisque, ut nihil necesse sit, Deum infundere nobis novam aut auctiorem pravitatem. Proinde quando dicitur in scripturis Deus indurare, excoecare, et tradere in reprobum sensum, intelligendum id est, quod iusto iudicio Deus id faciat, tanquam iudex et ultor iustus. Denique quotiescunque Deus aliquid mali in scriptura facere dicitur atque videtur, non ideo dicitur, quod homo malum non faciat, sed quod Deus fieri sinat et non prohibeat, iusto suo iudicio, qui prohibere potuisset, si voluisset: vel quod malo hominum bene utatur, ut peccatis fratrum Josephi: vel quod ipse peccata gubernet, ne latius, quam par est, erumpant atque grassentur. S. Augustinus in Enchiridio suo: «Miro modo, inquit, et ineffabili non fit praeter voluntatem eius, quod etiam fit contra voluntatem eius. Quia non fieret, si fieri non sineret. Nec utique nolens sinit, sed volens. Nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene.« Haec ille.

Reliquas quaestiones, an Deus voluerit labi Adamum, aut impulerit ad lapsum? aut, quare lapsum non impediverit? et similes quaestiones deputamus inter curiosas, [nisi forte cum haereticorum aut alioqui importunorum hominum improbitas cogit, ista etiam ex verbo Dei explicare, sicut fecerunt non raro pii

ecclesiae doctores *], scientes, Dominum prohibuisse, ne homo ederet de fructu prohibito, et transgressionem punivisse: sed et mala non esse, quae fiunt respectu providentiae Dei, voluntatis ac potestatis Dei, sed respectu Satanae et voluntatis nostrae, voluntati Dei repugnantis.

CAPUT IX.

De libero arbitrio adeoque viribus hominis.

Docemus in hac causa, quae semper in ecclesia multas peperit conflictationes, conditionem vel statum hominis triplicem esse considerandum. Principio qualis fuerit homo ante lapsum: rectus nimirum et liber, qui et in bono manere et ad malum potuit declinare; declinaverit autem ad malum, implicaveritque peccato et morti, et se, et omne genus mortalium, sicuti dictum est antea.

Deinde considerandum est, qualis fuerit homo post lapsum. Non sublatus est quidem homini intellectus, non erepta ei voluntas, et prorsus in lapidem vel truncum est commutatus; ceterum illa ita sunt immutata et imminuta in hominibus, ut non possint amplius, quod potuerunt ante lapsum. Intellectus enim obscuratus est, voluntas vero ex libera facta est voluntas serva. Nam servit peccato, non nolens, sed volens. Etenim voluntas non noluntas dicitur. Ergo quoad malum sive peccatum, homo non coactus vel a Deo vel a diabolo, sed sua sponte, malum facit; et hac parte liberrimi est arbitrii. Quod vero non raro cernimus, pessima hominis facinora et consilia impediri a Deo, ne finem suum consequantur, non tollit homini libertatem in malo, sed Deus potentia sua

*) Verba uncis inclusa: «*nisi forte* — — — — doctores» in edit. 1612. 4. non leguntur.

praevenit, quod homo alias libere instituit. Sicut fratres Josephi, Josephum libere instituunt tollere; sed non possunt, quod Dei consilio aliud visum esset.

Quantum vero ad bonum et ad virtutes, intellectus hominis non recte judicat de divinis ex semetipso. Requirit enim scriptura evangelica et apostolica regenerationem abs quolibet nostrum, qui salvari velimus. Unde nativitas prior ex Adamo ad salutem nihil nobis confert. Paulus, *animalis homo,* ait, *non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei etc.* (1 Cor. II, 14.). Idem negat alicubi *nos idoneos esse, ex nobis ipsis cogitare aliquid boni* (2 Cor. III, 5.).

Constat vero, mentem et intellectum ducem esse voluntatis, cum autem coecus sit dux, claret, quousque et voluntas pertingat. Proinde nullum est ad bonum homini arbitrium liberum, nondum renato, vires nullae ad perficiendum bonum. Dominus in evangelio dicit: *Amen, amen, dico vobis, quod omnis, qui facit peccatum, servus est peccati* (Joa. VIII, 34.). Et Paulus apostolus: *affectus carnis,* inquit, *inimicitia est adversus Deum, nam legi Dei non subditur, imo ne potest quidem* (Rom. VIII, 7.).

Porro terrenarum rerum intelligentia in lapso homine non est nulla. Reliquit enim Deus ex misericordia ingenium, multum tamen distans ab eo, quod inerat ante lapsum. Jubet Deus excolere ingenium, et addit dona simul et profectum. Et manifestum est, quam nihil proficiamus in artibus omnibus sine benedictione Dei. Scriptura certe omnes artes ad Deum refert. Nam et Ethnici retulerunt artium origines ad inventores Deos.

Postremo videndum, an regenerati sint liberi arbitrii, et quatenus. In regeneratione intellectus illuminatur, per Spiritum s., ut et mysteria et voluntatem Dei intelligat. Et voluntas ipsa non tantum mutatur per Spiritum, sed etiam instruitur facultatibus,

ut sponte velit et possit bonum (Rom. VIII, 5. 6.). Nisi hoc dederimus, negabimus christianam libertatem, et inducemus legalem servitutem. Sed et propheta facit Deum loquentem: *Dabo legem meam in mentes illorum, et in cordibus eorum inscribam eas* (Jerem. XXXI, 33.). Dominus quoque dicit in evangelio: *Si filius vos liberaverit, vere liberi estis* (Joa. VIII, 36.). Paulus quoque ad Philippenses (I, 24.): *vobis donatum est*, inquit, *pro Christo, non solum, ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini.* — Et iterum: *persuasum habeo, quod is, qui coepit in vobis bonum opus, perficiet usque ad diem domini Jesu* (Phil. I, 6.); item: *Deus est, qui agit in vobis, et ut velitis, et ut efficiatis* (Phil. II, 15.). Ubi interim duo observanda esse docemus: Primum, regeneratos in boni electione et operatione, non tantum agere passive, sed active. Aguntur enim a Deo, ut agant ipsi, quod agunt. Recte enim Augustinus adducit illud, quod Deus dicitur noster adjutor. Nequit autem adjuvari, nisi is, qui aliquid agit. Manichaei spoliabant hominem omni actione, et veluti saxum et truncum faciebant.

Secundum, in regeneratis remanere infirmitatem. Cum enim inhabitet in nobis peccatum, et caro in renatis obluctetur spiritui, in finem usque vitae nostrae, veteris Adami, agnataeque corruptionis humanae. Interim cum carnis vires et reliquiae veteris hominis non ita sint efficaces, ut extinguant penitus spiritus operationem, idcirco fideles liberi dicuntur, ita tamen, ut agnoscant infirmitatem, et nihil glorientur de libero arbitrio. Semper enim animis fidelium obversari debet, quod toties inculcat beatus Augustinus ex Apostolo: *Quid habes, quod non accepisti, et si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* (1 Cor. IV, 7.) His accedit, quod non statim evenit, quod institueramus. Eventus enim rerum positi sunt

in manu Dei. Unde Paulus orat Dominum, ut prosperet iter suum (Rom. I, 10.). Unde vel hac causa infirmum est liberum arbitrium. —

Ceterum nemo negat, in externis, et regenitos et non regenitos habere liberum arbitrium. Habet enim homo hanc constitutionem cum animantibus aliis (quibus non est inferior) communem, ut alia velit, alia nolit. Ita loqui potest aut tacere, domo egredi, vel domi manere, etc. Quamvis semper et hic potentia Dei observanda sit, quae effecit, ut Balaam eo non posset pertingere, quo volebat (Num. XXIV.), neque Zacharias, rediens ex templo, loqui posset, prout volebat (Luc. I, 22.).

Damnamus hac in causa Manichaeos, qui negant, homini bono ex libero arbitrio fuisse initium mali. Damnamus etiam Pelagianos, qui dicunt, hominem malum sufficienter habere liberum arbitrium, ad faciendum praeceptum bonum. Redarguuntur utrique a scriptura s., quae illis dicit: *fecit Deus hominem rectum* (Genes. I, 27. Eccles. VII, 29.), his vero dicit: *si filius vos liberaverit, vere liberi estis* (Joa. VIII, 36.).

CAPUT X.

De praedestinatione Dei, et electione sanctorum.

Deus ab aeterno praedestinavit vel elegit libere et mera sua gratia, nullo hominum respectu, sanctos, quos vult salvos facere in Christo, juxta illud apostoli: *Deus elegit nos in ipso, antequam jacerentur fundamenta mundi* (Eph. I, 4.), et iterum: *qui salvos fecit nos, et vocavit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum et gratiam, quae data quidem est nobis, per Jesum Christum, ante tempora aeterna, sed palam facta est nunc per apparitionem servatoris nostri Jesu Christi* (2 Tim. I, 9, 10.).

Ergo non sine medio, licet non propter ullum meritum nostrum, sed in Christo et propter Christum, nos elegit Deus, ut qui jam sunt in Christo insiti per fidem, illi ipsi etiam sint electi, reprobi vero, qui sunt extra Christum, secundum illud apostoli: *Vos ipsos tentate, num sitis in fide. An non cognoscitis vosmetipsos, quod Jesus Christus in vobis est? nisi* sicuti [leg. *sicubi*, al. forte] *reprobi estis* (2 Cor. XIII, 5.).

Denique electi sunt sancti in Christo per Deum ad finem certum, quem et ipsum exponit apostolus et ait: *Elegit nos in ipso, ut essemus sancti et irreprehensibiles coram illo per caritatem; qui praedestinavit nos, ut adoptaret in filios per Jesum Christum, in sese, ut laudetur gloria gratiae suae* (Eph. I, 4. 5. 6.).

Et quamvis Deus norit, qui sint sui, et alicubi mentio fiat paucitatis electorum, bene sperandum est tamen de omnibus, neque temere reprobis quisquam est adnumerandus. Paulus certe ad Philippenses: *Gratias ago,* inquit, *pro omnibus vobis* (loquitur autem de tota Ecclesia Philippensi), *quod veneritis in communionem evangelii, persuasum habens, quod is, qui coepit opus bonum in vobis, perficiet, sicut justum est, ut hoc sentiam de vobis omnibus* (Phil. I, 3—7.). Et cum rogaretur Dominus: an pauci sint, qui salventur, non respondet Dominus ac dicit, paucos aut plures fore servandos, aut perdendos, sed hortatur potius, ut quisque contendat ingredi per portam arctam (Luc. XIII, 23. 24.). Quasi dixerit, vestrum non est, de his curiosius inquirere, sed magis adniti, ut per rectam viam coelum ingrediamini.

Proinde non probamus impias quorundam voces, qui dicunt: pauci sunt electi, et cum mihi non constet, an sim in illo paucorum numero, genium meum non fraudabo. Alii dicunt: si praedestinatus vel electus

sum a Deo, nihil impediet me a salute certo jam definita, quicquid tandem designavero. Si vero sum de reproborum numero, nulla me vel fides vel poenitentia juvabit, cum definitio Dei mutari non possit. Itaque inutiles sunt doctrinae et admonitiones omnes. Nam contra hos pugnat illud apostoli: *oportet servum Domini propensum esse ad docendum, erudientem eos, qui obsistunt, si quando det Deus illis poenitentiam, ad agnoscendum veritatem, ut resipiscant a laqueo diaboli, capti ab eo ad ejus voluntatem* (2 Tim. II, 24-26). Sed et Augustinus ostendit, utrumque esse praedicandum, et liberae electionis praedestinationisque gratiam, et admonitiones et doctrinas salutares.

Improbamus itaque illos, qui extra Christum quaerunt: an sint ab aeterno electi? Et quid ante omnem aeternitatem de ipsis statuerit Deus? Audienda est enim praedicatio evangelii, eique credendum est: et pro indubitato habendum, si credas ac sis in Christo, electum te esse. Pater enim praedestinationis suae aeternam sententiam, sicut modo ex apostolo (2 Tim. I.) exposui, in Christo nobis aperuit. Docendum ergo et considerandum ante omnia, quantus amor patris erga nos in Christo nobis sit revelatus; audiendum, quid nobis quotidie in evangelio ipse Dominus praedicet, quomodo vocet et dicat: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, ego vos reficiam* (Matth. XI, 28.). *Sic Deus dilexit mundum ut unigenitum dederit pro mundo, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam* (Joh. III, 16.). Item: *Non est voluntas patris, ut quisquam de his pusillis pereat* (Matth. XVIII, 14.). Christus itaque sit speculum, in quo praedestinationem nostram contemplemur. Satis perspicuum et firmum habebimus testimonium, nos in libro vitae in-

scriptos esse, si communicaverimus cum Christo, et is in vera fide noster sit, nos ejus simus.

Consolatur nos in tentatione praedestinationis, qua vix alia est periculosior, quod promissiones Dei sunt universales fidelibus, quod ipse ait: *Petite et accipietis. Omnis qui petit, accipit* (Matth. VII, 7. 8.). Quod denique cum universa Dei ecclesia oramus: *Pater noster, qui es in coelis*, et quod baptismo sumus insiti corpori Christi, et pascimur in ecclesia ejus carne et sanguine frequenter ad vitam aeternam. His confirmati cum *timore et tremore*, juxta Pauli praeceptum, *nostram salutem operari* jubemur (Phil. II, 12.).

CAPUT XI.

De Jesu Christo, vero Deo et homine, unico mundi salvatore.

Credimus praeterea et docemus, filium Dei Dominum nostrum Jesum Christum ab aeterno praedestinatum vel praeordinatum esse a patre, salvatorem mundi: credimusque hunc esse genitum, non tantum, cum ex virgine Maria carnem adsumsit, nec tantum ante jacta fundamenta mundi, sed ante omnem aeternitatem, et quidem a patre, ineffabiliter. Nam Esaias dixit: *generationem ejus quis enarrabit?* (LIII, 8.) et Micheas: *et egressus ejus a diebus aeternitatis* (V, 2,). Nam et Joannes in evangelio dixit: *in principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum* (I, 1.)! Proinde filius est patri juxta divinitatem coaequalis et consubstantialis, Deus verus, non nuncupatione, aut adoptione, aut ulla dignatione, sed substantia atque natura, sicut Joannes apostolus iterum dixit: *Hic est verus Deus, et vita aeterna* (1 Joa. V, 20.) et Paulus quoque: *Filium*, ait, *constituit haeredem omnium, per quem et secula fecit: idem est splendor gloriae et character sub-*

stantiae ejus, portans omnia verbo potentiae suae (Hebr, I, 2. 3.). Nam in evangelio ipse quoque Dominus dixit: *Pater glorifica tu me, apud temetipsum gloria, quam habui, priusquam hic mundus esset, apud te* (Joa. XVII, 5.). Nam et alibi in evangelio scribitur: *Judaei quaerebant occidere Jesum, quod patrem suum dixisset Deum, aequalem se ipsum faciens Deo* (Joa. V, 18.). Abominamur ergo Arii et omnium Arianorum impiam contra filium Dei doctrinam, imprimis vero Michaelis Serveti, Hispani, et Servetanorum omnium blasphemias, quas contra Dei filium Satan per illos, veluti ex inferis hausit et in orbem audacissime et impiissime dispergit.

Eundem quoque aeterni Dei aeternum filium credimus et docemus hominis factum esse filium, ex semine Abrahae atque Davidis, non ex viri coitu, quod Hebion [Ebion] dixit, sed conceptum purissime ex Spiritu s., et natum ex Maria semper virgine: sicut diligenter nobis historia explicat evangelica. Et Paulus ait: *Nullibi angelos adsumit, sed semen Abrahae* (Hebr. II, 16.). Joannes item apostolus, *qui non credit, Jesum Christum in carne venisse, ex Deo non est* (1 Joa. IV, 3.). Caro ergo Christi nec phantastica fuit, nec coelitus allata, sicuti Valentinus et Marcion somniabant. Praeterea anima fuit Domino nostro Jesu Christo non absque sensu et ratione, ut Apollinaris sentiebat, neque caro absque anima, ut Eunomius docebat, sed anima cum ratione sua, et caro cum sensibus suis, per quos sensus veros dolores tempore passionis suae sustinuit; sicuti et ipse testatus est, et dixit: *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Mt. XXVI, 36 — 38.) *et nunc anima mea turbata est* (Joa. XII, 27.).

Agnoscimus ergo in uno atque eodem Domino nostro Jesu Christo duas naturas vel substantias: di-

vinam et humanam: et has ita dicimus conjunctas et unitas esse, ut absorptae, aut confusae, aut inmixtae non sint; sed salvis potius et permanentibus naturarum proprietatibus, in una persona, unitae vel conjunctae, ita ut unum Christum Dominum, non duos veneremur: unum, inquam, verum Deum et hominem, juxta divinam naturam patri, juxta humanam vero nobis hominibus consubstantialem, et per omnia similem, peccato excepto (Hebr. IV, 15.). Etenim, ut Nestorianum dogma ex uno Christo duos faciens, et unionem personae dissolvens, abominamur: ita Eutychetis et Monothelitarum vel Monophysicorum vesaniam, expungentem naturae humanae proprietatem, execramus penitus.

Ergo minime docemus, naturam in Christo divinam passam esse, aut Christum secundum humanam naturam adhuc esse in hoc mundo, adeoque esse ubique. Neque enim vel sentimus, vel docemus, veritatem corporis Christi a clarificatione desiisse, aut deificatam, adeoque sic deificatam esse, ut suas proprietates, quoad corpus et animam deposuerit, ac prorsus in naturam divinam abierit, unaque duntaxat substantia esse coeperit. Et proinde Schwenkfeldii similiumque leptologorum inargutas argutias, intricatas, obscurasque, et parum sibi constantes hac de re dissertationes, haudquaquam probamus aut recipimus, neque Schwenkfeldiani sumus.

Praeterea credimus, *Dominum nostrum Jesum Christum vere passum et mortuum esse pro nobis*, sicut Petrus ait, *carne* (1 Petr. IV, 1.). Abominamur Jacobitarum et omnium Turcarum, passionem Domini exsecrantium, impiissimam vesaniam. Interim non negamus et *dominum gloriae* juxta verba Pauli, *crucifixum esse pro nobis* (2 Cor. II, 8.). Nam communicationem idiomatum, ex scripturis petitam, et ab universa vetustate in explicandis componendisque

scripturarum locis in speciem pugnantibus, usurpatam, religiose et reverenter recipimus et usurpamus.

Credimus et docemus, eundem Dominum nostrum Jesum Christum vera sua carne, in qua crucifixus et mortuus fuerat, a mortuis resurrexisse, et non aliam pro sepulta excitasse, aut spiritum pro carne suscepisse, sed veritatem corporis retinuisse. Ergo dum discipuli ejus arbitrarentur, se Domini spiritum videre, exhibet ejus manus atque pedes, stigmatibus utique clavorum et vulnerum notatas, et addit: *Adspicite manus meas et pedes meos: quia ego ipse sum. Contrectate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut videtis me habere* (Luc. XXIV, 37. 39.).

In eadem illa carne sua credimus adscendisse Dominum nostrum Jesum Christum, supra omnes coelos adspectabiles, in ipsum coelum supremum, sedem videlicet Dei et beatorum, ad dextram Dei patris, quae, etsi et gloriae majestatisque consortium aequale significet, accipitur tamen et pro loco certo, de quo in evangelio loquens Dominus, dicit, *se abiturum et suis paraturum locum* (Joa. XIV, 2.). Sed et apostolus Petrus: *oportet Christum,* inquit, *coelum suscipere, usque ad tempus restitutionis omnium* (Act. III, 21.).

Ex coelis autem idem ille redibit in judicium, tum, quando summa erit in mundo consceleratio, et Antichristus, corrupta religione vera, superstitione impietateque omnia opplevit, et sanguine atque flamma ecclesiam crudeliter vastavit. Redibit autem Christus, adserturus suos, et aboliturus adventu suo Antichristum, judicaturusque vivos et mortuos.

Resurgent enim mortui, et qui illa die (quae omnibus incognita est creaturis) superstites futuri sunt, mutabuntur in momento oculi, fidelesque omnes una obviam Christo rapientur in aëra, ut inde cum ipso ingrediantur in sedes beatas sine fine victuri. Incre-

duli vero vel impii descendent cum daemonibus ad tartara, in sempiternum arsuri, atque ex tormentis nunquam liberandi.

Damnamus ergo omnes negantes veram carnis resurrectionem, aut qui cum Joanne Hierosolymitano, contra quem scripsit Hieronymus, non recte sentiunt de clarificatis corporibus. Damnamus eos, qui senserunt, et daemones et impios omnes aliquando servandos, et poenarum finem futurum. Simpliciter enim pronunciavit Dominus: *Ignis eorum nunquam extinguitur, et vermis eorum non moritur* (Marc. IX, 44.). Damnamus praeterea Judaica somnia, quod ante judicii diem aureum in terris sit futurum seculum, et pii regna mundi occupaturi, oppressis suis hostibus impiis. Nam evangelica veritas (Matth. XXIV. et XXV. Luc. item XVIII.) et apostolica doctrina (2 Thess. II, et in 2 Tim. III. et IV. capite) longe aliud perhibere inveniuntur.

Porro passione et morte sua omnibusque adeo, quae a suo in carne adventu nostra causa fecit et pertulit, reconciliavit omnibus fidelibus Dominus noster patrem coelestem, expiavit mortem, condemnationemque et inferos confregit, ac resurrectione sua ex mortuis vitam immortalitatemque reduxit ac restituit. Ipse enim est justitia nostra, vita et resurrectio, denique plenitudo et absolutio fidelium omnium, salusque et sufficientia abundantissima. Apostolus enim, *sic placuit patri*, inquit, *omnem in ipso habitare plenitudinem. et in ipso estis completi* (Col. I, 19. et II, 10.).

Docemus enim ac credimus, hunc Jesum Christum, Dominum nostrum, unicum et aeternum generis humani adeoque totius mundi esse servatorem, in quo per fidem servati sint, quotquot ante legem, sub lege, et sub evangelio salvati sunt, et quotquot adhuc in finem usque seculi salvabuntur. Nam ipse Do-

minus in evangelio dicit: *qui non intrat per ostium in stabulum ovium, sed adscendit aliunde, ille fur est et latro, ego sum ostium ovium* (Joa. X, 1. 7.). Item alibi in eodem evangelio (VIII, 56.): *Abraham vidit diem meum, et gavisus est.* Sed et Petrus apostolus: *non est in quoquam alio,* inquit, *nisi in Christo salus. Neque aliud nomen est, sub coelo, datum inter homines, in quo oporteat nos salvos fieri* (Act. IV, 12. et X, 43.). *Credimus ergo per gratiam Domini Jesu Christi nos servatum iri, sicuti et patres nostros* (Act. XV, 11.). Nam et Paulus ait: *omnes patres nostros eandem escam spiritualem edisse; et omnes eundem potum spiritualem bibisse; bibisse autem de spirituali ipsos consequente petra, petram vero Christum fuisse* (1 Cor. X, 3. 4.). Ideoque legimus, et Joannem dixisse: *Christum esse agnum illum, qui occisus sit ab origine mundi* (Apoc. XIII, 8.) et Baptistam testatum: *Christum esse agnum illum Dei, qui tollat peccatum mundi* (Joa. I, 29.).

Unde pleno ore profitemur, et praedicamus, Jesum Christum unicum esse mundi redemptorem et salvatorem, regem et pontificem maximum, Messiam verum et exspectatum illum, inquam, sanctum, benedictum, quem omnes legis typi et vaticinia prophetarum praefigurarint atque promiserint: quod Deus autem praestiterit ac miserit illum nobis, ut alius porro non sit ullus nobis exspectandus. Nec restat jam aliud, quam ut omnes omnem gloriam Christo tribuamus, in ipsum credamus, et in ipso solo acquiescamus, omnibus aliis vitae praesidiis spretis atque abjectis. Nam gratia Dei exciderunt, et Christum inanem sibi reddunt, quotquot salutem in alia re ulla, quam in uno Christo quaerunt (Gal. V, 4.).

Et ut paucis multa hujus causae dicamus, quaecunque de incarnationis Domini nostri Jesu Chrissi mysterio definita sunt ex scripturis sanctis, et com-

prehensa symbolis ac sententiis quatuor primarum et praestantissimarum Synodorum, celebratarum Niceae, Constantinopoli, Ephesi et Chalcedone, una cum beati Athanasii symbolo, et omnibus his similibus symbolis, credimus corde sincero, et ore libero ingenue profitemur, condemnantes omnia his contraria.

Atque ad hunc modum retinemus inviolatam sive integram fidem christianam, orthodoxam atque catholicam: scientes, symbolis praedictis nihil contineri, quod non sit conforme verbo Dei, et prorsus faciat ad sinceram fidei explicationem.

CAPUT XII.

De lege Dei.

Docemus, lege Dei exponi nobis voluntatem, quid a nobis fieri velit aut nolit, quid bonum et justum, quidve malum sit et injustum. Bonam igitur et sanctam confitemur esse legem. Et hanc quidem alias digito Dei *inscriptam esse in corda hominum, vocarique legem naturae* (Rom. II, 15.), alias autem digito insculptam esse in tabulas Mosis geminas, et libris Mosis copiosius expositam (Exod. XX. Deut. V.). Distinguimus illam, perspicuitatis gratia, in moralem, quae comprehenditur Decalogo, vel geminis tabulis, et per Mosis libros expositis, in ceremonialem item, quae de caeremoniis cultuque Dei constituit, et in judicialem, quae versatur circa politica atque oeconomica.

Credimus, hac Dei lege omnem Dei voluntatem, et omnia praecepta necessaria, ad omnem vitae partem, plenissime tradi. Alioqui enim non vetuisset Dominus, *huic legi nihil vel adimi* (Deut. IV, 12.): non praecepisset, *recta ad hanc incedi, neque in dextram vel sinistram deflexo itinere, declinare* (Deut. IV, 2. Esai. XXX, 21.).

Docemus, legem hanc non datam esse hominibus, ut ejus justificentur observatione: sed ut ex ejus indicio infirmitatem potius, peccatum atque condemnationem agnoscamus, et de viribus nostris desperantes, convertamur ad Christum in fide. Aperte enim Apostolus: *lex iram*, ait, *operatur. Et per legem agnitio peccati* (Rom. III, 19. 20.). *Et si data fuisset lex, quae posset justificare, vel vivificare, vere ex lege esset justitia: sed conclusit scriptura* (legis nimirum) *omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Jesu daretur credentibus. Itaque lex paedagogus noster ad Christum fuit, ut ex fide justificaremur* (Gal. III, 21. 22. 24.). Neque vero potuit aut potest ulla caro legi Dei satisfacere, et hanc adimplere, ob imbecillitatem in carne nostra, ad extremum usque spiritum in nobis haerentem aut remanentem. Rursus enim apostolus: *quod lex praestare non poterat*, inquit, *quia imbecillis erat per carnem, hoc Deus, proprio filio misso sub specie carnis peccato obnoxiae praestitit. Idcirco Christus est perfectio legis et adimpletio nostra, qui ut execrationem legis sustulit, dum factus est pro nobis maledictio, vel execratio* (Rom. VIII, 3. X, 4. Gal. III, 13.), ita communicat nobis per fidem adimpletionem suam, nobisque ejus imputatur justitia et obedientia.

Hactenus itaque abrogata est lex Dei, quatenus nos amplius non damnat, nec iram in nobis operatur. Sumus enim sub gratia, et non sub lege. Praeterea implevit Christus omnes legis figuras. Unde umbrae cesserunt, corpore adveniente, ut jam in Christo et veritatem habeamus et omnem plenitudinem. Attamen legem non ideo fastidientes rejicimus. Meminimus enim verborum Domini, dicentis: *non veni legem et prophetas solvere, sed implere* (Matth. V, 17.). Scimus, lege nobis tradi formulas virtutum atque vi-

tiorum. Scimus, scripturam legis, si exponatur per evangelium, ecclesiae esse utilem, et idcirco ejus lectionem non exterminandam esse ex ecclesia. Licet enim velo obtectus fuerit Mosis vultus, apostolus tamen perhibet, velum per Christum tolli atque aboleri. Damnamus omnia, quae Haeretici veteres et neoterici contra legem Dei docuerunt.

CAPUT XIII.

De evangelio Jesu Christi, de promissionibus, item spiritu et litera.

Evangelium quidem opponitur legi. Nam lex iram operatur, et maledictionem annuntiat; evangelium vero gratiam et benedictionem praedicat. Sed et Joannes dicit: *Lex per Mosen data est, gratia et veritas per Jesum Christum exorta est* (Joa. I, 17.); nihilominus tamen certissimum est, eos, qui ante legem et sub lege fuerunt, non omnino destitutos fuisse evangelio. Habuerunt enim promissiones evangelicas insignes, quales hae sunt: *Semen mulieris conculcabit caput serpentis.* (Gen. III, 15). *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* (Gen. XXII. 18.) *Non auferetur sceptrum de Juda, nisi prius venerit Silo.* (Gen. XLIX, 10.) *Prophetam excitabit dominus de medio fratrum etc.* (Deut. XVIII, 18.)

Et quidem agnoscimus, patribus duo fuisse promissionum genera, sicuti et nobis, revelata. Aliae enim erant rerum praesentium, vel terrenarum, quales sunt promissiones de terra Canaan, de victoriis, et quales hodie adhuc sunt de pane quotidiano. Aliae vero erant tunc, et sunt etiam nunc, rerum coelestium, et aeternarum, gratiae videlicet divinae, remissionis peccatorum, et vitae aeternae, per fidem in Jesum Christum. Habuerunt autem veteres non tantum externas, vel terrenas, sed spirituales etiam coelestesque promissiones, in Christo. Nam *de salute,* ait Petrus, *exquisiverunt et scrutati*

sunt prophetae, qui de ventura in nos gratia vaticinati sunt etc. (1 Petr. I, 10.) Unde et Paulus apostolus dixit: *evangelium Dei ante promissum esse per prophetas Dei, in scripturis sanctis.* (Rom. I, 2.) Inde nimirum claret, veteres non prorsus destitutos fuisse omni evangelio.

Et, quamvis ad hunc modum patres nostri in scripturis prophetarum habuerint evangelium, per quod salutem in Christo per fidem consecuti sunt, evangelium tamen proprie illud dicitur laetum et felix nuncium, quod nobis primum per Joannem Baptistam, deinde per ipsum Christum dominum, postea per apostolos ejus apostolorumque successores praedicatum est mundo, Deum jam praestitisse, quod ab exordio mundi promisit, ac misisse, imo donavisse nobis filium unicum, et in hoc reconciliationem cum patre, remissionem peccatorum, omnem plenitudinem, et vitam aeternam. Historia ergo descripta a quatuor evangelistis, explicans, quomodo haec sint facta vel adimpléta a Christo, quae docuerit et fecerit Christus: et quod in ipso credentes omnem habent plenitudinem, recte nuncupatur evangelium. Praedicatio item et scriptura apostolica, qua nobis exponunt apostoli, quomodo nobis a patre datus sit filius, et in hoc vitae salutisque omnia, recte dicitur doctrina evangelica, sic, ut ne hodie quidem, si sincera sit, appellationem tam praeclaram amittat.

Illa ipsa evangelii praedicatio nuncupatur item ab apostolo spiritus et m i n i s t e r i u m s p i r i t u s, eo, quod efficax et viva fiat per fidem in auribus, imo cordibus credentium, per spiritum sanctum illuminantem. Nam litera, quae opponitur spiritui, significat quidem omnem rem externam, sed maxime doctrinam legis, sine spiritu et fide in animis non viva fide credentium, operantem iram, et excitantem peccatum. Quo nomine et ministerium mortis ab apostolo nuncupatur. Huc enim illud apostoli pertinet: *Litera occidit, spiritus*

vivificat (2 Cor. III, 6.). Et Pseudoapostoli praedicabant evangelium, lege admixta, corruptum, quasi Christus sine lege non possit servare. Quales fuisse dicuntur Ebionaei, ab Ebione haeretico descendentes, et Nazaraei, qui et Minaei antiquitus vocabantur. Quos omnes nos damnamus, pure praedicantes evangelium, docentesque per spiritum solum, et non per legem justificari credentes. De qua re mox sequetur sub titulo justificationis copiosior expositio.

Et quamvis evangelii doctrina collata cum Pharisaeorum doctrina legis, visa sit, cum primum praedicaretur per Christum, nova esse doctrina, quod et Jeremias de novo testamento vaticinatus sit, revera tamen illa, non modo vetus erat, et est adhuc (nam nova dicitur et hodie a Papistis, collata cum doctrina jam Papistarum recepta) vetus doctrina, sed omnium in mundo antiquissima. Deus enim *ab aeterno praedestinavit* mundum servare per Chritum, et hanc suam praedestinationem et consilium sempiternum *aperuit mundo per evangelium.* (2 Tim. I, 9. 10.) Unde claret, religionem doctrinamque evangelicam, inter omnes, quotquot fuerunt unquam, sunt atque erunt, omnium esse antiquissimam.

Unde dicimus, omnes eos errare turpiter, et indigna aeterno Dei consilio loqui, qui evangelicam doctrinam et religionem nuncupant nuper exortam, et vix triginta annorum fidem. In quos competit illud Jesaiae prophetae: *vae his, qui dicunt, malum esse bonum, et bonum malum, qui ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras, amarum dulce, et dulce amarum* (Jes. V, 20.).

CAPUT XIV.

De poenitentia et conversione hominis.

Habet evangelium conjunctam sibi doctrinam de poenitentia. Ita enim dixit in evangelio dominus: *opor-*

tet praedicari in nomine meo poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes (Luc. XXIV, 47.) Per poenitentiam autem intelligimus mentis in homine peccatore resipiscentiam, verbo evangelii et spiritu s. excitatam, fideque vera acceptam, qua protinus homo peccator, agnatam sibi corruptionem peccataque omnia sua, per verbum Dei accusata, agnoscit, ac de his ex corde dolet, eademque coram Deo, non tantum deplorat et fatetur ingenue cum pudore, sed etiam cum indignatione exsecratur, cogitans jam sedulo de emendatione, et perpetuo innocentiae virtutumque studio, in quo sese omnibus diebus vitae reliquis sancte exerceat. Et haec quidem est vera poenitentia, sincera nimirum ad Deum et omne bonum conversio, sedula vero a diabolo et omni malo aversio. Diserte vero dicimus, hanc poenitentiam merum esse Dei donum, et non virium nostrarum opus. Jubet enim apostolus: *fidelem ministrum diligenter erudire obsistentes veritati, si quando Deus his det poenitentiam ad agnoscendum veritatem.* (2 Tim. II, 25.).

Jam vero peccatrix illa evangelica, *quae lacrimis rigat pedes domini,* ac Petrus: *amare flens deploransque domini sui abnegationem,* manifeste ostendunt, qualis esse deceat poenitentis animus, serio deplorans commissa peccata (Luc. VII, 38. XXII, 62.)

Sed et filius ille concoctor et Publicanus ille in evangelio, cum Pharisaeo collatus, praeeunt nobis formulis accommodatissimis peccata nostra Deo confitendi. Ille dicebat: *pater, peccavi in coelum et coram te! Jam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenariis tuis.* (Luc. XV, 18. 19.) Hic vero non audens elevare oculos in coelum, pectus suum tundendo, clamabat: *Deus propitius esto mihi peccatori.* (Luc. XVIII, 13.). Nec dubitamus, illos in gratiam a Deo esse receptos. Etenim Joannes apostolus: *si confiteamur peccata nostra,* inquit, *fidelis*

est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, et emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus: non peccavimus, mendacem facimus eum, et sermo ejus non est in nobis. (1 Joh. I, 9. 10.)

Credimus autem, hanc confessionem ingenuam, quae soli Deo fit, vel privatim inter Deum et peccatorem, vel palam in templo, ubi generalis illa peccatorum confessio recitatur, sufficere, nec necessarium esse ad remissionem peccatorum consequendam, ut quis peccata sua confiteatur sacerdoti, susurrando in aures ipsius, ut vicissim cum impositione manuum ejus audiat ab ipso absolutionem; quod ejus rei nec praeceptum ullum, nec exemplum exstet in scripturis sanctis. David protestatur et ait: *delictum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor contra me injustitiam meam domino; et tu remisisti impietatem peccati mei.* (Ps. XXXII, 5.) Sed et dominus orare nos docens, simul et confiteri peccata, dixit: *sic orabitis: pater noster, qui es in coelis, remitte nobis debita nostra; sicut et nos remittimus debitoribus nostris.* (Mt. VI, 12.) Necesse est ergo, ut Deo patri nostro confiteamur peccata nostra, et cum proximo nostro, si ipsum offendimus, redeamus in gratiam. De quo confessionis genere loquens Jacobus apostolus: *confitemini,* inquit, *alii aliis peccata vestra.* (Jac. V, 16.) Si quis vero peccatorum mole et tentationibus perplexis oppressus, velit consilium, institutionem, et consolationem privatim, vel a ministro ecclesiae, aut alio aliquo fratre, in lege Dei docto, petere, non improbamus; quemadmodum et generalem et publicam illam in templo ac coetibus sacris recitari solitam (cujus et superius meminimus) peccatorum confessionem, utpote scripturis congruam, maxime approbamus.

De clavibus regni Dei, traditis a domino apostolis, multi admiranda garriunt, et ex his cudunt en-

ses, lanceas, sceptra et coronas, plenamque in maxima regna, denique in animas et corpora potestatem: nos simpliciter, judicantes secundum verbum Dei, dicimus, omnes ministros legitime vocatos, habere et exercere claves vel usum clavium, cum evangelium annunciant, id est, populum suae fidei creditum docent, hortantur, consolantur et increpant, inque disciplina retinent. Ita enim regnum coelorum aperiunt obsequentibus, et inobsequentibus claudunt.

Has claves promisit apostolis dominus (Mt. XVI.) et praestitit (Joan. XX. Mrc. XVI. et Luc. XXIV.) dum ablegat discipulos et jubet eos universo mundo praedicare evangelium, et condonare peccata. Apostolus in ep. II. ad Cor. (V, 18. 19.) dicit: dominum ministris dedisse *reconciliationis ministerium;* et quale hoc sit, mox explicat et ait: *sermonem vel doctrinam reconciliationis.* Et adhuc clarius sua illa exponens addit: *ministros Christi, nomine Christi fungi legatione, tanquam ipso Deo, per ministros adhortante populos, ut reconcilientur Deo,* nimirum per fidelem obedientiam. — Exercent ergo claves, cum suadent fidem et poenitentiam. Sic illi reconciliant Deo. Sic remittunt peccata. Sic aperiunt regnum coelorum, et credentes introducunt: multum distantes ab istis, de quibus dixit in evangelio dominus: *vae vobis legisperitis, quia tulistis clavem scientiae, ipsi non introistis, et eos, qui introibant, vetuistis* (Luc. XI, 52.).

Rite itaque et efficaciter ministri absolvunt, dum evangelium Christi, et in hoc remissionem peccatorum, quae singulis promittitur fidelibus, sicuti et singuli sunt baptizati, praedicant, et ad singulos peculiariter pertinere testantur. Nec putamus, absolutionem hanc efficaciorem fieri, per hoc, quod in aurem alicui, aut super caput alicujus singulariter immurmuratur. Censemus tamen, sedulo annunciandam esse hominibus remissionem peccatorum, in sanguine Chri-

sti, admonendosque singulos, quod ad ipsos pertineat remissio peccatorum.

Ceterum quam vigilantes sedulosque oporteat esse poenitentes in studio vitae novae, et in conficiendo vetere et excitando novo homine, docent nos exempla evangelica. Dominus enim ad paralyticum, quem sanaverat, dicit: *ecce sanus factus es, ne posthac pecces, ne quid deterius tibi contingat.* (Joan. V, 14.) Ad adulteram liberatam idem dixit: *vade, et ne posthac peccaveris.* (Joan. VIII, 11) Quibus sane verbis non significavit, fieri posse, ut homo aliquando non peccet, dum adhuc in hac carne vivit, sed vigilantiam accuratumque studium commendat, ut modis, inquam, omnibus annitamur, et precibus a Deo petamus, ne relabamur in peccata, ex quibus veluti resurreximus, et ne vincamur a carne, mundo et diabolo. Zachaeus publicanus in gratiam receptus a domino clamat in evangelio: *ecce, dimidium bonorum meorum, domine, do pauperibus, et si quem defraudavi, reddo quadruplum.* (Luc. XIX, 8.) Ad eundem ergo modum praedicamus, restitutionem et misericordiam, adeoque eleemosynam vere poenitentibus esse necessariam; et in universum apostoli verbis hortamur omnes, ac dicimus: *Ne regnet peccatum in mortali vestro corpore, ut obediatis ei per cupiditates ejus: neque accommodetis membra vestra arma injustitiae peccato, sed accommodetis vosmetipsos Deo, velut ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiae Deo.* (Rom. VI, 12 13.)

Proinde damnamus omnes impias quorundam evangelica praedicatione abutentium voces, et dicentium: facilis est ad Deum reditus. Christus expiavit omnia peccata; facilis est peccatorum condonatio. Quid ergo peccare nocebit? Nec magnopere curanda est poenitentia, etc.

Docemus interim semper, et omnibus peccatoribus aditum patere ad Deum, et hunc omnia omnibus fidelibus condonare peccata, *excepto uno illo peccato,*

in Spiritum S. (Mrc. III, 29.). Ideoque damnamus et veteres et novos Novatianos, atque Catharos. Damnamus inprimis lucrosam Papae de poenitentia doctrinam; et contra Simoniam ejus Simoniacasque ejus indulgentias illud usurpamus Simonis Petri judicium: *pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti parari pecuniis. Non est tibi pars neque sors in ratione hac. Cor enim tuum non est rectum coram Deo* (Act. VIII, 20. 21.). Improbamus item illos, qui suis satisfactionibus existimant, se pro commissis satisfacere peccatis. Nam docemus, Christum unum, morte vel passione sua, esse omnium peccatorum satisfactionem, propitiationem vel expiationem. Interim tamen, quod et ante diximus, mortificationem carnis urgere non desinimus: addimus tamen, hanc non obtrudendam esse Deo superbe pro peccatorum satisfactione, sed praestandam humiliter, pro ingenio filiorum Dei, ut obedientiam novam, gratitudinis ergo, pro consecuta, per mortem et satisfactionem filii Dei, liberatione, et plenaria satisfactione.

CAPUT XV.

De vera fidelium justificatione.

Justificare significat apostolo in disputatione de justificatione, peccata remittere, a culpa et poena absolvere, in gratiam recipere, et justum pronunciare. Etenim ad Romanos dicit apostolus: *Deus est, qui justificat, quis ille, qui condemnet?* (Rom. VIII, 33.) Opponuntur justificare et condemnare. Et in Actis app. dicit apostolus: *per Christum annunciatur nobis remissio peccatorum; et ab omnibus, a quibus non potuistis per legem Mosis justificari, per hunc omnis, qui credit, justificatur.* (Act. XIII, 38. 39.) Nam in lege quoque et prophetis legimus: si *lis fuerit orta inter aliquos, et venerint ad judicium, judicent*

eos judices justificentque justum, et impient vel condemnent impium. (Deut. XXV, 1.) Et Esaias: *Vae illis, qui justificant impium pro muneribus.* (Jes. V, 23.)

Certissimum est autem, omnes nos esse natura peccatores et impios, ac coram tribunali Dei convictos impietatis et reos mortis. Justificari autem, id est, absolvi a peccatis et morte, a judice Deo, solius Christi gratia, et nullo nostro merito aut respectu. Quid enim apertius, quam quod Paulus dixit? *Omnes peccaverunt, et destituuntur gloria Dei. Justificantur autem gratis, per illius gratiam, per redemptionem, quae est in Christo Jesu.* (Rom. III, 23. 24.)

Etenim Christus peccata mundi in se recepit et sustulit, divinaeque justitiae, satisfecit. Deus ergo propter solum Christum passum et resuscitatum, propitius est peccatis nostris, nec illa nobis imputat, imputat autem justitiam Christi pro nostra: ita, ut jam simus non solum mundati a peccatis et purgati, vel sancti, sed etiam donati justitia Christi, adeoque absoluti a peccatis, morte vel condemnatione, justi denique ac haeredes vitae aeternae. Proprie ergo loquendo, Deus solus nos justificat, et duntaxat propter Christum justificat, non imputans nobis peccata, sed imputans ejus nobis justitiam.

Qnoniam vero nos justificationem hanc recipimus, non per ulla opera, sed per fidem in Dei misericordiam et Christum, ideo docemus et credimus cum apostolo, hominem peccatorem justificari sola fide in Christum, non lege, aut ullis operibus. Dicit enim apostolus: *arbitramur, fide justificari hominem absque operibus legis.* (Rom. III. 28.) Item: *si Abraham ex operibus justificatus fuit, habet, quod glorietur, sed non apud Deum. Quid enim scriptura dicit? credidit Abraham Deo, et imputatum est ei ad justitiam. At ei, qui non operatur, sed credit in eum*

qui justificat impium, imputatur fides sua ad justitiam. (Rom. IV, 2—5). Et iterum: *gratia estis servati per fidem, idque non ex vobis, Dei donum est; non ex operibus, ne quis glorietur*, etc. (Eph. II, 8. 9.) Ergo, quia fides Christum justitiam nostram recipit, et gratiae Dei in Christo omnia tribuit, ideo fidei tribuitur justificatio, maxime propter Christum, et non ideo, quia nostrum opus est. Donum enim Dei est.

Ceterum nos Christum fide recipere multis ostendit dominus, apud Joan. c. VI. ubi pro credere ponit manducare, et pro manducare credere. Nam sicut manducando cibum recipimus, ita credendo participamus Christum. Itaque justificationis beneficium non partimur, partim gratiae Dei, vel Christo, partim nobis, aut dilectioni operibusve, vel merito nostro, sed in solidum gratiae Dei in Christo per fidem tribuimus. Sed et non possent Deo placere dilectio et opera nostra, si fierent ab injustis; proinde oportet nos prius justos esse, quam diligamus aut faciamus opera justa. Justi vere efficimur, quemadmodum diximus, per fidem in Christum, mera gratia Dei, qui peccata nobis non imputat, sed justitiam Christi, adeoque fidem in Christum ad justitiam nobis imputat. Apostolus praeterea apertissime dilectionem derivat ex fide, dicens: *finis praecepti est caritas, ex puro corde, conscientia bona, et fide non ficta.* (1 Tim. I, 5.).

Quapropter loquimur in hac causa, non de ficta fide, de inani et otiosa, aut mortua, sed de fide viva vivificanteque, quae propter Christum, qui vita est et vivificat, quem comprehendit, viva est et dicitur, ac se vivam esse vivis declarat operibus. Nihil itaque contra hanc nostram doctrinam pugnat Jacobus, qui de fide loquitur inani et mortua, quam quidam jactabant, Christum autem intra se viventem per fidem non habebant. Idem ille dixit, opera justificare, non contradicens apostolo (rejiciendus alioqui) sed osten-

dens, Abrahamum vivam justificantemque fidem suam declaravisse per opera. Id quod omnes pii faciunt, qui tamen soli Christo, nullis suis operibus fidunt. Iterum enim apostolus dixit: *Vivo jam non ego, sed vivit in me Christus. Vitam autem, quam nunc vivo in carne, per fidem vivo filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. Non aspernor gratiam Dei. Nam si per legem est justitia; igitur Christus frustra mortuus est,* etc. (Gal. II, 20. 21.)

CAPUT XVI.

De fide, et bonis operibus, eorumque mercede, et merito hominis.

Fides enim christiana non est opinio ac humana persuasio, sed firmissima fiducia et evidens ac constans animi assensus, denique certissima comprehensio veritatis Dei, propositae in scripturis et symbolo apostolico, atque adeo Dei ipsius summi boni, et praecipue promissionis divinae, et Christi, qui omnium promissionum est colophon. Haec autem fides merum est Dei donum, quod solus Deus ex gratia sua, electis suis, secundum mensuram, et quando, cui, et quantum ipse vult, donat, et quidem per Spiritum S., mediante praedicatione evangelii, et oratione fideli. Haec etiam sua habet incrementa, quae nisi et ipsa darentur a Deo, non dixissent apostoli: *domine! adauge nobis fidem* (Luc. XVII, 5.).

Et haec quidem omnia, quae hactenus de fide diximus, ante nos ita docuerunt Apostoli. Paulus enim: *Est autem fides,* inquit, *eorum, quae sperantur, ὑπόστασις, vel subsistentia firma, et earum rerum, quae non videntur, ἔλεγχος, id est, evidens et certa rei comprehensio* (Hebr. XI, 1.). Et idem iterum: *quotquot sunt promissiones Dei,* inquit, *per Christum sunt etiam et per ipsum Amen* (2 Cor.

I, 20.). Ad Philipp. idem ait: *donatum esse ipsis, ut credant in Christum* (Phil. I, 29.) Item: *Deus unicuique partitus est mensuram fidei.* (Rom. XII, 3. 2 Thess. III, 2.) Rursus: *non omnium est fides,* ait, *neque obediunt omnes evangelio.* (Rom. X, 16.) Sed et Lucas testatur et ait: *Et crediderunt, quotquot erant ordinati ad vitam* (Act. XIII, 48.). Unde Paulus idem iterum fidem nuncupat, *fidem electorum Dei.* (Tit. I, 1.) Et iterum: *Fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei* (Rom. X, 17.). Alibi saepe jubet orare pro fide.

Idem ille apostolus *fidem* vocat *efficacem* et *sese exserentem per dilectionem.* (Gal. V, 6.) Illa conscientiam quoque pacificat, et liberum ad Deum aditum aperit, ut cum fiducia ad ipsum accedamus, et obtineamus ab eo utilia et necessaria. Eadem retinet nos in officio, quod Deo debemus et proximo, et in adversis patientiam firmat, et confessionem veram format atque facit, et, ut uno verbo omnia dicam, omnis generis bonos fructus et bona opera progignit.

Docemus enim, vere bona opera enasci ex viva fide, per Spiritum S., et a fidelibus fieri secundum voluntatem vel regulam verbi Dei. Nam Petrus, apostolus: *omni adhibito studio,* inquit, *subministrate in fide vestra virtutem, in virtute vero scientiam, in scientia vero temperantiam* etc. (2 Petr. I, 5-7.) Diximus autem antea, legem Dei, quae voluntas Dei est, formulam nobis praescribere bonorum operum. Et apostolus ait: *Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis ab immunditie, et ne quis opprimat aut fraudet in negotio fratrem suum* (1 Thess. IV, 4—6.). Etenim non probantur Deo opera, et nostro arbitrio delecti cultus, quos Paulus nuncupat: ἐθελοθρησκείας. (Coloss. II, 18.) De quibus et dominus in evangelio: *frustra me colunt,* ait, *docentes doctrinas, praecepta hominum.* (Mt. XV, 9.)

Improbamus ergo hujusmodi opera: approbamus et urgemus illa, quae sunt ex voluntate et mandato Dei. Illa ipsa fieri debent, non ut his promereamur vitam aeternam. Donum Dei enim est, ut apostolus ait, vita aeterna, neque ad ostentationem, quam rejecit dominus, neque ad questum, quem et ipsum rejecit, sed ad gloriam Dei, ad ornandam vocationem nostram, gratitudinemque Deo praestandam, et ad utilitatem proximi. Rursus enim dominus noster in evangelio dicit: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra opera bona, et glorificent patrem, qui in coelis est* (Mt. V, 16.). Sed et apostolus, Paulus: *Ambulate digne vocatione vestra* (Eph. IV, 1.). Item: *quidquid egeritis*, inquit, *aut sermone aut facto, omnia in nomine Jesu facite, gratias agentes Deo et patri per illum* (Col. III, 17.) Idem: *Nemo, quod suum est quaerat, sed quisque quod alterius.* (Phil. II, 4.) Et: *Discant et nostri, bona opera tueri ad necessarios usus, ut non sint infrugiferi* (Tit. III, 14.).

Quamvis ergo doceamus cum apostolo, hominem gratis justificari per fidem in Christum, et non per ulla opera bona, non ideo tamen vilipendimus aut condemnamus opera bona. Cum sciamus, hominem nec conditum nec regenitum esse per fidem, ut otietur, sed potius, ut indesinenter, quae bona et utilia sunt, faciat. Etenim in evangelio dicit dominus: *Bona arbor bonum fructum affert.* (Mt. XII, 38.) Et iterum: *Qui in me manet, plurimum fructum affert.* (Joan. XV, 5.) Denique apostolus: *Dei sumus creatura*, ait, *conditi in Christo Jesu ad opera bona, quae praeparavit Deus, ut in eis ambulemus* (Eph. II, 10.). Et iterum: *Qui tradidit semetipsum pro nobis, ut redimeret ab omni iniquitate et mundaret sibi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum.* (Tit. II, 14.)

Damnamus itaque omnes, qui bona opera contemnunt, non curanda et inutilia esse blaterant. Interim, quod et antea dictum est, non sentimus, per opera bona nos servari, illaque ad satutem ita esse necessaria, ut absque illis nemo unquam sit servatus. Gratia enim soliusque Christi beneficio servamur. Opera necessario ex fide progignuntur. At improprie his salus attribuitur, quae propriissime adscribitur gratiae. Notissima enim est illa apostoli sententia: *Si per gratiam, jam non ex operibus; quandoquidem gratia, jam non est gratia. Sin ex operibus, jam non ex gratia; quondoquidem jam opus, non est opus.* (Rom. XI, 6,).

Placent vero approbanturque a Deo opera, quae a nobis fiunt per fidem. Quia illi placent Deo, propter fidem in Christum, qui faciunt opera bona, quae insuper per Spiritum S. ex gratia Dei sunt facta. S. Petrus enim: *in quavis gente,* inquit, *qui timet ipsum et operatur justitiam, is acceptus est illi.* (Act. X, 35). Et Paulus: *Non desinimus orare pro vobis, ut ambuletis digne domino, ut per omnia placeatis, in omni opere bono fructificantes* (Col. I, 9. 10.). Itaque veras, non falsas aut philosophicas virtutes, vere bona opera et genuina christiani hominis officia sedulo docemus, et quanta possumus, diligentia vehementiaque omnibus inculcamus, vituperantes omnium illorum et desidiam et hypocrisin, qui ore evangelium laudant et profitentur, vita autem turpi dedecorant, proponentes hac in causa horribiles Dei minas, amplas denique promissiones Dei, et liberalia praemia, exhortando, consolando, et objurgando.

Etenim docemus, Deum bona operantibus amplam dare mercedem, juxta illam prophetae sententiam: *Cohibe vocem tuam a fletu: quoniam erit merces operi tuo.* (Jerem. XXXI, 16.) In evangelio quoque dixit dominus: *Gaudete et exultate, quia mer-*

ces vestra multa est in coelis (Mt. V, 12.). *Et qui dederit uni ex minimis meis poculum aquae frigidae, amen dico vobis, non perdet mercedem suam* (Mt. X, 42.). Referimus tamen mercedem hanc, quam dominus dat, non ad meritum hominis accipientis, sed ad bonitatem, vel liberalitatem, et veritatem Dei promittentis atque dantis, qui, cum nihil debeat cuiquam, promisit tamen, se suis cultoribus fidelibus mercedem daturum: qui interim dat eis etiam, ut ipsum colant. Sunt multa praeterea indigna Deo, et imperfecta plurima inveniuntur in operibus etiam sanctorum: quia vero Deus recipit in gratiam et complectitur propter Christum operantes, mercedem eis promissam persolvit. Alioqui enim *justitiae nostrae comparantur panno menstruato.* (Jes. LXIV, 6.) Sed et dominus dicit in evangelio: *Cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.* (Luc. XVII, 10.)

Tametsi ergo doceamus, mercedem dari a Deo nostris benefactis, simul tamen docemus cum Augustino, coronare Deum in nobis non merita nostra, sed dona sua. Et proinde quidquid accipimus mercedis, dicimus gratiam quoque esse, et magis quidem gratiam, quam mercedem: quod, quae bona facimus, per Deum magis, quam per nos ipsos facimus: et quod Paulus dicat: *Quid habes, quod non accepisti? Si vero accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* (1 Cor. IV, 7.) Et quod hinc collegit beatus martyr Cyprianus: in nullo nobis gloriandum esse, quando nostrum nihil sit. Damnamus ergo illos, qui merita hominem sic defendunt, ut evacuent gratiam Dei.

CAPUT XVII.

De catholica et sancta Dei ecclesia, et unico capite ecclesiae.

Quando autem Deus ab initio salvos voluit fieri homines, et ad agnitionem veritatis venire, oportet

omnino semper fuisse, nunc esse, et ad finem usque seculi futuram esse ecclesiam, id est, e mundo evocatum vel collectum coetum fidelium, sanctorum, inquam, omnium communionem, eorum videlicet, qui Deum verum, in Christo servatore, per verbum et Spiritum S. vere cognoscunt et rite colunt, denique omnibus bonis per Christum gratuito oblatis fide participant. Sunt isti omnes unius civitatis cives, viventes sub eodem domino, sub iisdem legibus, in eadem omnium bonorum participatione. Sic enim hos *concives sanctorum et domesticos Dei* appellavit apostolus (Eph. II, 19.): sanctos appellans fideles in terris, sanguine filii Dei sanctificatos. (1 Cor. VI, 11.) De quibus omnino intelligendus est symboli articulus: credo sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem.

Et cum semper unus modo sit Deus, unus mediator Dei et hominum Jesus Messias, unus item gregis universi pastor, unum hujus corporis caput, unus denique spiritus, una salus, una fides, unum testamentum vel foedus; necessario consequitur unam duntaxat esse ecclesiam: quam propterea catholicam nuncupamus, quod sit universalis, et diffundatur per omnes mundi partes, et ad omnia se tempora extendat, nullis vel locis inclusa vel temporibus.

Damnamus ergo Donatistas, qui ecclesiam in nescio quos Africae coarctabant angulos. Nec Romanensem approbamus clerum, qui solam prope Romanam ecclesiam venditant pro catholica.

Diducitur quidem ecclesia in partes vel species varias, non quod divisa aut divulsa sit in semetipsam, sed magis propter membrorum in ipsa diversitatem distincta. Aliam enim faciunt ecclesiam militantem, aliam vero triumphantem. Militat illa adhuc in terris, et certat cum carne, cum mundo, et principe mundi hujus diabolo, cum peccato et morte. Haec vero rude jam donata, in coelo triumphat de istis devictis

omnibus, et exultat coram domino: nihilominus habent illae inter sese communionem, vel conjunctionem.

Et militans in terris ecclesia semper plurimas habuit particulares ecclesias, quae tamen omnes ad unitatem catholicae ecclesiae referuntur. Haec aliter fuit instituta ante legem inter Patriarchas, aliter sub Mose per legem, aliter a Christo per evangelium. Vulgo numerantur fere duo populi, Israelitarum videlicet et Gentium, vel eorum, qui ex Judaeis et Gentibus collecti sunt in ecclesiam, testamenta item duo, vetus et novum. Omnium tamen horum populorum una fuit et est societas, una salus in uno Messia, in quo ceu membra unius corporis sub unum caput connectuntur omnes, in eadem fide, etiam de eodem cibo et potu spirituali participantes. Agnoscimus hic tamen diversa fuisse tempora, diversa symbola promissi et exhibiti Messiae, sublatisque cerimonialibus, lucem nobis illustriorem lucere, et dona auctiora donari, et libertatem esse pleniorem.

Haec ecclesia Dei sancta vocatur domus Dei viventis, exstructa ex lapidibus vivis et spirtualibus, et imposita super petram immotam, super fundamentum, quo aliud collocari non potest: et ideo nuncupatur etiam columna et basis veritatis (1 Tim. III, 15.). Non errat illa, quamdiu innititur petrae Christo et fundamento prophetarum et apostolorum. Nec mirum, si erret, quoties deserit illum, qui solus est veritas. Vocatur ecclesia etiam virgo ac sponsa Christi, et quidem unica et dilecta. Apostolus enim: *Adjunxi vos,* inquit, *uni viro, ut virginem castam exhiberetis Christo.* (2 Cor. XI, 2.) Vocatur ecclesia grex ovium sub uno pastore Christo, idque apud Ezechielem (c. XXXIV.) et apud Joannem (c. X.) Vocatur item corpus Christi, quia fideles sunt viva Christi membra, sub capite Christo.

Caput est quod in corpore eminentiam habet, et

unde corpus vitam haurit, cujus spiritu regitur in omnibus, unde et incrementa et ut crescat, habet. Unicum item est corporis caput, et cum corpore habet congruentiam. Ergo ecclesia non potest ullum aliud habere caput, quam Christum. Nam ut ecclesia est corpus spirituale, ita caput habeat sibi congruens spirituale utique oportet. Nec alio potest regi spiritu, quam Christi. Paulus quoque: *Ipse est caput*, inquit, *corporis ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit ipse in omnibus primas tenens.* (Col. I, 18.) Et idem iterum: *Christus est*, inquit, *caput ecclesiae, qui idem salutem dat corpori.* (Eph. V, 23.). Et rursus: *Qui est caput ecclesiae*, ait, *quae corpus illius, complementum ejus, qui omnia in omnibus adimplet* (Eph. I, 22, 23.). Item: *Adolescamus in illum per omnia, qui est caput, nempe Christus, in quo totum corpus, si compingatur, incrementum capit.* (Eph. IV, 15, 16.)

Non probamus ergo doctrinam cleri Romani, facientis suum illum Romanum Pontificem catholicae in terris ecclesiae militantis pastorem universalem, et caput summum, adeoque verum Christi vicarium, qui habeat in ecclesia plenitudinem, ut vocant, potestatis, et dominium supremum. Docemus enim, Christum dominum esse et manere unicum pastorem universalem, summum item pontificem coram Deo patre, ac in ecclesia ipsum omnia pontificis vel pastoris obire munia, ad finem usque saeculi, ideoque nullo indigere vicario, qui absentis est. Christus vero praesens est ecclesiae, et caput vivificum. Hic apostolis suis apostolorumque successoribus primatum et dominium in ecclesia severissime prohibuit. Quicunque ergo huic illustri veritati contradicentes reluctantur, et in ecclesiam Christi diversam inducunt gubernationem, quis non videat, eos illis potius esse accensendos, de quibus apostoli Christi vaticinantur, Petrus, (2 Petr. II.)

et Paulus (Act. XX. 2 Cor. XI. et 2 Thess. II.) et aliis quoque in locis?

Sublato autem capite Romano, nullam inducimus in ecclesiam Christi ἀταξίαν, vel perturbationem: cum doceamus, gubernationem ecclesiae, ab apostolis traditam, nobis sufficere ad retinendam in justo ordine ecclesiam, quae ab initio, dum hujusmodi capite Romano, quale hodie dicitur ecclesiam conservare in ordine, caruit, atactica vel inordinata non fuit. Servat quidem caput Romanum tyrannidem suam, et corruptelam inductam in ecclesiam: sed impedit interim, oppugnat, et, quantis potest viribus, exscindit justam ecclesiae reformationem.

Objicitur nobis, varia esse in ecclesiis (nostris) certamina atque dissidia, posteaquam se a Romana separarunt ecclesia, proinde non esse eas ecclesias veras. Quasi vero nullae unquam fuerint in ecclesia Romana sectae, nulla unquam dissidia atque certamina, et quidem de religione, non tam in scholis, quam in cathedris sacris, in medio populi instituta. Agnoscimus sane, dixisse apostolum: *Deus non est Deus dissensionis, sed pacis* (1 Cor. XIV, 33.). Et: *cum sit in vobis aemulatio et contentio, an non carnales estis?* (1 Cor. III, 3.): negari tamen non potest, Deum fuisse in ecclesia apostolica, et apostolicam ecclesiam fuisse ecclesiam veram, in qua tamen fuerunt concertationes et dissidia. Reprehendit enim Petrum apostolum apostolus Paulus, ab hoc dissidet Barnabas. Certamen grave exoritur in ecclesia Antiochena inter eos, qui unum Christum praedicabant: sicut commemorat Lucas in Actis Apostol. (Act. XV.). Gravia semper fuerunt in ecclesia certamina, et dissenserunt inter sese de rebus non levibus doctores ecclesiae praeclarissimi, ut ex his contentionibus interim ecclesia non id esse desineret, quod erat. Ita enim placet Deo, dissidiis ecclesiasticis uti, ad gloriam nominis sui, ad illustran-

dam denique veritatem, et ut qui probati sunt, manifesti fiant.

Ceterum, ut non agnoscimus aliud caput ecclesiae quam Christum, ita non agnoscimus quamlibet ecclesiam, quae se venditat pro vera, veram esse ecclesiam; sed illam docemus veram esse ecclesiam, in qua signa vel notae inveniuntur ecclesiae verae, inprimis vero verbi divini legitima vel sincera praedicatio, prout nobis est tradita in libris prophetarum et apostolorum, qui omnes ad Christum deducunt, qui in evangelio dixit: *Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam aeternam do eis. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum* (Joan. X, 4. 5. 27. 28.).

Et qui tales sunt in ecclesia, hi unam habent fidem, unum spiritum, et idcirco unum solum Deum adorant, solum hunc in spiritu et veritate colunt, hunc ex toto corde et omnibus viribus solum diligunt, solum per Christum mediatorem et intercessorem unicum invocant, extra Christum fidemque in ipsum nullam quaerunt justitiam et vitam; quia Christum solum caput et fundamentum ecclesiae agnoscunt, ac super hoc impositi quotidie se poenitentia reparant, patientia impositam ipsis crucem ferunt, sed et caritate non ficta cum omnibus Christi membris connexi, hac se declarant Christi discipulos esse Christi, perseverando in vinculo pacis atque unitatis sanctae; simul et participant sacramentis a Christo institutis, et ab apostolis traditis: neque his aliter utuntur, quam uti acceperunt a domino. Notum est enim omnibus illud apostoli: *ego enim accepi a domino, quod et tradidi vobis.* (1 Cor. XI, 23.).

Proinde damnamus illas ecclesias, ut alienas a vera Christi ecclesia, quae tales non sunt, quales esse debere audivimus, utcunque interim jactent successio-

nem episcoporum, unitatem, et antiquitatem. Quinimo praecipiunt nobis apostoli, ut fugiamus idololatriam et Babylonem, et ne participemus cum hac, nisi et plagarum Dei participes esse velimus.

Communionem vero cum ecclesia Christi vera tanti facimus, ut negemus eos coram Deo vivere posse, qui cum vera Dei ecclesia non communicant, sed ab ea se separant. Nam ut extra arcam Noë non erat ulla salus, pereunte mundo in diluvio, ita credimus, extra Christum, qui se electis in ecclesia fruendum praebet, nullam esse salutem certam: et proinde docemus, vivere volentes non oportere separari a vera Christi ecclesia.

Signis tamen commemoratis non ita arcte includimus ecclesiam; ut omnes illos extra ecclesiam esse doceamus, qui vel sacramentis non participant, non quidem volentes, neque per contemtum, sed necessitate potius inevitabili coacti, nolentes ab iis abstineant, aut iis careant: vel in quibus aliquando deficit fides, non tamen penitus exstinguitur, aut prorsus desinit: vel in quibus infirmitatis vitia atque errores inveniuntur. Scimus enim, Deum aliquot habuisse in mundo amicos, extra Israelis rempublicam. Scimus, quid populo Dei evenerit in captivitate Babylonica, in qua sacrificiis suis caruerunt annis septuaginta. Scimus, quid evenerit s. Petro negatori, et quid quotidie evenire soleat electis Dei fidelibus errantibus et infirmis. Scimus praeterea, quales apostolorum temporibus fuerint Galatarum et Corinthiorum ecclesiae, in quibus multa et gravia accusat apostolus scelera, et tamen nuncupat easdem sanctas Christi ecclesias.

Quinimo fit aliquando, ut Deus justo judicio veritatem verbi sui, fidemque catholicam, et cultum Dei legitimum sic obscurari et convelli sinat, ut prope videatur exstincta, et nulla amplius superesse ecclesia: sicuti factum videmus Eliae et aliis temporibus. Interim

habet Deus in hoc mundo et in hisce tenebris suos illos veros adoratores, nec paucos, sed septem millia ac plures (1 Regg. XIX. Apoc. VII.). Nam et apostolus clamat: *solidum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc, novit dominus, qui sunt sui!* etc. (2 Tim. II, 19.). Unde et ecclesia invisibilis appellari potest, non, quod homines sint invisibiles, ex quibus ecclesia colligitur, sed quod oculis nostris absconsa, Deo autem soli nota, judicium humanum saepe subterfugiat.

Rursus non omnes, qui numerantur in ecclesia, sancti et viva atque vera sunt ecclesiae membra. Sunt enim hypocritae multi, qui foris verbum Dei audiunt, et sacramenta palam percipiunt, Deum quoque per Christum invocare solum, Christum confiteri, justitiam suam unicam, Deum item colere, et caritatis officia exercere, patientiaque in calamitatibus ad tempus perdurare videntur; sed intus vera spiritus illuminatione, et fide animique sinceritate, et finali perseverantia destituuntur. Qui etiam, quales sint, tandem deteguntur fere. Joannes enim apostolus: *Exierunt ex nobis*, inquit, *sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.* (1 Joan. II, 19.) Et tamen, dum hi simulant pietatem, licet ex ecclesia non sint, numerantur tamen in ecclesia: sicuti proditores in republica, priusquam detegantur, numerantur et ipsi inter cives, et quemadmodum lolium vel zizania et palea inveniuntur in tritico, aut sicut strumae et tumores inveniuntur in integro corpore, cum revera morbi et deformitates sint verius corporis, quam membra vera. Proinde ecclesia Dei recte comparatur sagenae, quae omnis generis pisces attrahit, et agro, in quo inveniuntur et zizania et triticum. Ubi maxime cavere oportet, ne ante tempus judicemus, et excludere abjicereque, aut excindere conemur eos, quos dominus excludi abjicique non vult, aut quos sine

jactura ecclesiae separare non possumus. Rursus vigilandum est, ne, stertentibus piis, impii proficiendo damnum dent ecclesiae.

Observandum praeterea diligenter docemus, in quo potissimum sit sita veritas et unitas ecclesiae, ne temere schismata excitemus, et in ecclesia foveamus. Sita est illa non in cerimoniis et ritibus externis, sed magis in veritate et unitate fidei catholicae. Fides catholica non est nobis tradita humanis legibus, sed scriptura divina, cujus compendium est symbolum apostolicum. Unde legimus, apud veteres rituum fuisse diversitatem variam, sed eam liberam, qua nemo unquam existimavit dissolvi unitatem ecclesiasticam. In dogmatibus itaque et in vera concordique praedicatione evangelii Christi, et in ritibus a domino diserte traditis, dicimus veram ecclesiae constare concordiam; ubi illam maxime apostoli sententiam urgemus: *Quotquot itaque perfecti sumus, hoc sentiamus. Quod si quid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus revelabit. Attamen in eo, ad quod pervenimus, eadem incedamus regula, et itidem simus adfecti.* (Phil. III, 15. 16.) —

CAPUT XVIII.

De ministris ecclesiae, ipsorumque institutione et officiis.

Deus ad colligendam vel constituendam sibi ecclesiam, eandemque gubernandam et conservandam, semper usus est ministris, iisque utitur adhuc, et utetur porro, quoad ecclesia in terris fuerit. Ergo ministrorum origo, institutio et functio vetustissima et ipsius Dei, non nova aut hominum est ordinatio. Posset sane Deus sua potentia immeditate sibi adjungere ex hominibus ecclesiam, sed maluit agere cum hominibus per ministerium hominum. Proinde spectandi sunt ministri, non ut ministri duntaxat per se, sed sicut ministri Dei, utpote per quos Deus salutem hominum

operatur. Unde cavendum monemus, ne ea, quae sunt conversionis nostrae et institutionis, ita occultae virtuti Spiritus S. attribuamus, ut ministerium ecclesiasticum evacuemus. Nam convenit nos semper esse memores verborum apostoli: *Quomodo credent, de quo non audierunt? quomodo autem audient absque praedicante? Ergo fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* (Rom. X, 14. 17.) Et quod dominus dixit in evangelio: *Amen, amen, dico vobis, qui recipit, quemcunqne misero, me recipit, qui autem me recipit, recipit eum, qui me misit.* (Joan. XIII, 20.) Et quod vir Macedo per visionem Paulo in Asia agenti apparens, submonuit et dixit: *Profectus in Macedoniam, succurre nobis* (Act. XVI, 9.). Alibi enim apostolus dixit: *Dei sumus cooperarii, Dei agricolatio et aedificatio estis* (1 Cor. III, 9.).

Rursus tamen et hoc cavendum est, ne ministris et ministerio nimium tribuamus, memores etiam hic verborum domini dicentis in evangelio: *Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum* (Joan. VI, 44.); et verborum apostoli: *Quis igitur est Paulus? quis autem Apollo? nisi ministri, per quos credidistis, et ut cuique dominus dedit? Ego plantavi, Apollo rigavit: sed Deus dedit incrementum. Itaque non qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum, Deus.* (1 Cor. III, 5—7.) Credamus ergo, Deum verbo suo nos docere foris per ministros suos, intus autem commovere electorum suorum corda ad fidem per Spiritum S.; ideoque omnen gloriam totius hujus beneficii referendam esse ad Deum. Sed ea de re dictum est et primo capite huius expositionis.

Et quidem ab initio mundi usus est omnium praestantissimis in mundo (simplicibus quidem pluribus in mundana sapientia vel philosophia, sed excellentissimis in vera theologia) hominibus, patriarchis videlicet, cum quibus non raro collocutus est per angelos. Fue-

runt enim patriarchae sui seculi prophetae sive doctores, quos Deus hoc nomine aliquot voluit secula vivere, ut essent veluti patres et lumina orbis. Secutus est illos Moses cum prophetis per universum mundum celeberrimis. Quid? post hos misit pater coelestis filium suum unigenitum, doctorem mundi absolutissimum, in quo est abscondita divina illa sapientia, et in nos derivata, per sacratissimam simplicissimamque et omnium perfectissimam doctrinam. Allegit enim ille sibi discipulos, quos fecit apostolos. Hi vero exeuntes in mundum universum collegerunt ubique ecclesias per praedicationem evangelii, deinde vero per omnes mundi ecclesias ordinarunt pastores atque doctores, ex praecepto Christi, per quorum successores hucusque ecclesiam docuit ac gubernavit. Itaque ut Deus veteri populo dedit patriarchas una cum Mose et prophetis: ita novi testamenti populo misit suum unigenitum filium una cum apostolis et doctoribus ecclesiae.

Porro ministri novi populi variis nuncupantur appellationibus. Dicuntur enim apostoli, prophetae, evangelistae, episcopi, presbyteri, pastores, atque doctores. Apostoli nullo certo consistebant loco, sed per orbem varias colligebant ecclesias. Quae, ubi jam constitutae erant, desierunt esse apostoli, ac subierunt quique in sua ecclesia in locum istorum pastores. — Prophetae quondam, praescii futurorum, vates erant: sed et scripturas interpretabantur, quales etiam hodie adhuc inveniuntur. — Evangelistae appellabantur scriptores evangelicae historiae, sed et praecones evangelii Christi; quomodo et Paulus Timotheum jubet implere opus evangelistae. Episcopi vero sunt inspectores vigilesque ecclesiae, qui victum et necessaria ecclesiae dispensant. Presbyteri sunt seniores, et quasi senatores patresque ecclesiae, gubernantes ipsam consilio salubri. Pastores ovile domini et

custodiunt, et ei de rebus prospiciunt necessariis. Doctores erudiunt, et veram fidem pietatemque docent. Licebit ergo nunc ecclesiarum ministros nuncupare episcopos, presbyteros, pastores atque doctores.

Subsequentibus porro temporibus, multo plures in ecclesiam Dei inductae sunt nuncupationes ministrorum in ecclesia. Alii enim ordinati sunt Patriarchae, alii Archiepiscopi, alii Suffraganei, item Metropolitani, Archipresbyteri, Diaconi quoque, Subdiaconi, Acoluthi, Exorcistae, Cantores, Janitores, et nescio, qui alii, ut Cardinales, Praepositi, et Priores, Patres minores et majores, ordines majores et minores. At de his omnibus nihil sumus nos solliciti, quales olim fuerint, aut nunc sint. Sufficit nobis apostolica de ministris doctrina.

Ita cum sciamus certo, Monachos et Monachorum ordines vel sectas neque a Christo, neque ab apostolis esse institutas, docemus, nihil eas ecclesiae Dei utiles esse, imo perniciosas. Tametsi enim quondam (cum essent solitarii, et manibus sibi victum quaererent, nec ullis essent oneri, sed pastoribus ecclesiarum ubique parerent, ut laici) fuerint tolerabiles, tamen nunc, quales sint, videt et sentit universus orbis. Praetexunt nescio quae vota et vivunt votis suis vitam prorsus contrariam: ut prorsus optimi eorum inter eos numerari mereantur, de quibus dixit apostolus: *Audimus quosdam versantes inter vos inordinate, nihil operis facientes, sed curiose agentes.* (2 Thess. III, 11. 12.) Tales ergo nos in nostris ecclesiis nec habemus, nec in ecclesiis Christi habendos esse docemus.

Nemo autem honorem ministerii ecclesiastici usurpare sibi; id est, ad se largitionibus, aut ullis artibus, aut arbitrio proprio. rapere debet. Vocentur et eligantur electione ecclesiastica et legitima ministri ecclesiae: id est, eligantur religiose ab ecclesia, vel

ad hoc deputatis ab ecclesia, ordine justo, et absque turba, seditionibus et contentione. Eligantur autem non quilibet, sed homines idonei, eruditione justa et sacra, eloquentia pia, prudentiaque simplici, denique moderatione et honestate vitae insignes, juxta canonem apostolicum, qui ab apostolo contexitur in 1 Tim. III. et ad Tit. I. Et qui electi sunt, ordinentur a Senioribus cum orationibus publicis, et impositione manuum.

Damnamus hic omnes, qui sua sponte currunt, cum non sint electi, missi, vel ordinati (Jerem. XXIII, 32.). Damnamus ministros ineptos, et non instructos donis pastori necessariis. Interim agnoscimus, quorundam in veteri ecclesia pastorum simplicitatem innocuam plus aliquando profuisse ecclesiae, quam quorundam eruditionem variam, exquisitam, delicatamque, sed paulo fastuosiorem. Unde ne hodie quidem rejicimus simplicitatem quorundam probam, nec tamen omnino imperitam.

Nuncupant sane apostoli Christi omnes in Christum credentes sacerdotes, sed non ratione ministerii, sed quod per Christum omnes fideles facti reges et sacerdotes, offerre possumus spirituales Deo hostias (Exod. XIX. 1 Petr. II. Apoc. I.). Diversissima ergo inter se sunt sacerdotium et ministerium. Illud enim commune est christianis omnibus, ut modo diximus, hoc non item. Nec e medio sustulimus ecclesiae ministerium, quando repudiavimus ex ecclesia Christi sacerdotium Papisticum.

Equidem in novo testamento Christi non est amplius tale sacerdotium, quale fuit in populo veteri, quod unctionem habuit externam, vestes sacras et cerimonias plurimas: quae typi fuerunt Christi, qui illa omnia veniens et adimplens abrogavit. *Manet autem ipse solus sacerdos in aeternum;* (Ebr. V, 6.) cui ne quid derogemus, nemini inter ministros sacerdotis vocabulum communicamus. Ipse enim dominus noster non

ordinavit ullos in ecclesia novi testamenti sacerdotes, qui accepta potestate a Suffraganeo, offerant quotidie hostiam, ipsam, inquam, carnem et ipsum sanguinem domini pro vivis et mortuis, sed qui doceant et sacramenta administrent. Paulus enim simpliciter et breviter, quid sentiamus de novi testamenti vel de ecclesiae christianae ministris, et quid eis tribuamus, exponens: *sic nos aestimet homo*, inquit, *ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei* (1 Cor. IV, 1.). Proinde vult apostolus, ut de ministris sentiamus, tanquam de ministris. Ὑπηρέτας vero nuncupavit apostolus subremigatores, qui ad nauclerum unice respiciunt, vel homines non sibi, nec suo arbitrio, sed aliis viventes, dominis inquam suis, a quorum mandatis omnino dependent. Nam minister ecclesiae totus et in omnibus suis officiis non suo arbitrio indulgere, sed illud duntaxat exsequi jubetur, quod in mandatis habet a suo domino. Et in praesenti, quis sit dominus, exprimitur, Christus, cui in omnibus ministerii negotiis sunt mancipati ministri. Adjicit praeterea, quo ministerium plenius explanet, ministros ecclesiae oeconomos esse vel dispensatores mysteriorum Dei. Mysteria vero Dei multis in locis, inprimis ad Eph. III. appellavit Paulus evangelium Christi. Mysteria etiam nuncupavit vetustas Christi sacramenta. Proinde in hoc sunt vocati ministri ecclesiae, ut evangelium Christi annuncient fidelibus, et sacramenta administrent. Alibi enim legimus in evangelio *de fideli servo et prudente, quod eum dominus constituit super familiam suam, ut tempore opportuno det ei cibum suum* (Luc. XII, 42.). Rursus proficiscitur alibi in evangelio peregre homo, relinquens domum, et in hac dat servis suis potestatem vel substantiam suam, et suum cuique opus.

Nunc ergo commode dicemus etiam quaedam de potestate et officio ministrorum ecclesiae. De potes-

tate hac operosius quidam disputarunt, subdideruntque suae potestati omnia in terris summa, idque contra mandatum domini, qui suis dominium prohibuit, humilitatem autem maximopere commendavit. (Luc. XXII. Mt. XVIII, 20.)

Revera alia quidem potestas est mera et absoluta, quae et juris vocatur. Ea postestate Christo domino universorum subjecta sunt omnia, sicuti ipse testatus est et dixit: *data est mihi potestas in coelo et in terra* (Mt. XXVIII, 18.). Et iterum: *ego sum primus et novissimus, ecce sum vivens in saecula saeculorum, et habeo claves inferni et mortis* (Apoc. I, 17. 18.). Item: *ipse habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit, claudit, et nemo aperit* (Apoc. III, 7.). Hanc potestatem sibi servat dominus, nec in alium quemquam transfert, ut ipse deinceps otiosus adsistat, operantibus ministris, spectator. Jesaias enim: *Clavem domus David,* inquid, *ponam super humerum ejus* (Jes. XXII, 22.), et iterum: *cujus imperium erit super humerum ejus* (Jes. IX, 6.). Nam gubernationem non injicit aliis in suos humeros, sed servat et utitur adhuc potestate sua, gubernans omnia.

Alia porro potestas est officii vel ministerialis, limitata ab eo, qui plena utitur potestate. Ea ministerio, quam imperio similior est. Concedit enim dominus aliquis oeconomo suo potestatem in domum suam, quo nomine et claves dat, quibus intromittat in domum, vel ex domo excludat, quos dominus vel intromitti vult, vel excludi. Juxta hanc potestatem facit minister ex officio, quod a domino jussus est facere, et dominus ratum habet, quod facit, ipsumque ministri sui factum, perinde ut suum vult aestimari atque agnosci. Quo nimirum pertinent illae evangelicae sententiae: *dabo tibi claves regni coelorum, et, quicquid alligaveris aut solveris in terra, alligatum aut solutum erit in coelis* (Mt. XVI, 19.). Item: *Quorum-*

cunque remiseritis peccata, remittentur eis, et quorumcunque retinueritis peccata, retenta erunt (Joan. XX, 23.).

Nisi vero minister res omnes ita expediverit, sicut jussus est a domino suo, sed limites fidei transilierit, sane irritum habetur a domino, quod fecit. Proinde potestas ecclesiastica ministrorum ecclesiae est functio illa, qua ministri ecclesiam Dei gubernant quidem, verum omnia in ecclesia sic faciunt, quemadmodum verbo suo praescripsit dominus: quae cum facta sunt, fideles tanquam ab ipso domino facta reputant. Et de clavibus antea quoque dictum est nonnihil.

Data est autem omnibus in ecclesia ministris una et aequalis potestas sive functio. Certe ab initio Episcopi vel Presbyteri ecclesiam communi opera gubernaverunt; nullus alteri se praetulit, aut sibi ampliorem potestatem dominiumve in coepiscopos usurpavit. Memores enim verborum domini: *qui voluerit inter vos primus esse, sit vester servus;* (Luc. XXII, 26.) continuerunt se in humilitate, et mutuis officiis juverunt se invicem in gubernanda et conservanda ecclesia.

Interea propter ordinem servandum, unus aut certus aliquis ministrorum coetum convocavit, et in coetu res consultandas proposuit, sententias item aliorum collegit, denique, ne qua oriretur confusio, pro virili cavit. Sic legitur fecisse in Actis app. s. Petrus, qui tamen ideo nec aliis fuit praepositus, nec potestate majore ceteris praeditus. Rectissime enim Cyprianus, martyr, hoc erant utique, inquit, et ceteri apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et postestatis; sed exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia una monstretur. Refert item s. Hieronymus non disparia in Comment. ad ep. ad Tit. Pauli, et dicit: Antequam diaboli instinctu studia in religione fierent, communi presbyterorum consilio ecclesiae gubernabantur, postquam vero unusquisque eos,

quos baptizaverat, suos putabat, non Christi, decretum est, ut unus de presbyteris electus superponeretur ceteris, ad quem omnis ecclesiae cura pertineret, et schismatum semina tollerentur. Hoc tamen decretum Hieronymus non pro divino venditat. Mox enim subjicit: sicut presbyteri sciunt, se ex ecclesiae consuetudine, ei, qui sibi praepositus fuerit, esse subjectos: ita episcopi noverint, se magis consuetudine, quam dispositionis dominicae veritate, presbyteris esse majores, et in commune debere ecclesiam regere. Haec ille. Ideoque nemo jure prohibuerit, ad veterem ecclesiae Dei constitutionem redire, et illam prae humana consuetudine recipere.

Officia ministrorum sunt varia, quae tamen plerique ad duo restringunt, in quibus omnia alia comprehenduntur, ad doctrinam Christi evangelicam, et ad legitimam sacramentorum administrationem. Ministrorum enim est congregare coetum sacrum, in hoc exponere verbum Dei, et universam doctrinam accommodare ad rationem usumque ecclesiae, ut ea, quae docentur, prosint auditoribus, et aedificent fideles. Ministrorum, inquam, est, docere imperitos, hortari item, et urgere ad progrediendum in via domini cessantes, aut etiam tardius procedentes, consolari item et confirmare pusillanimes, munireque contra Satanae tentationes varias, corripere peccantes, revocare in viam errantes, lapsos erigere, contradicentes revincere, lupos denique ab ovili dominico abigere, scelera item et sceleratos prudenter et graviter increpare, neque connivere aut tacere ad conscelerationem: sed et sacramenta administrare, usumque eorum justum commendare, et omnes ad illa percipienda per sanam doctrinam praeparare, in unitate quoque sancta fideles conservare, et schismata prohibere, denique catechisare rudes, pauperum necessitatem commendare ecclesiae, aegrotantes et variis impexos tentationibus vi-

sitare, instruere, et in via vitae retinere: praeterea orationes publicas, vel supplicationes necessitatis tempore, una cum jejunio, id est, abstinentia sancta procurare; et omnia, quae pertinent ad ecclesiarum tranquillitatem, pacem et salutem, quam diligentissime curare.

Ut autem haec omnia rectius faciliusque possit minister praestare, requiritur ab eo inprimis, ut sit Dei timens, oret sedulo, lectioni sacrae intendat, et in omnibus et semper vigilet, et puritati vitae omnibus praeluceat.

Cumque omnino oporteat esse in ecclesia disciplinam, et apud veteres quondam usitata fuerit excommunicatio, fuerintque judicia ecclesiastica in populo Dei, in quibus per viros prudentes et pios exercebatur haec disciplina, ministrorum quoque fuerit, ad aedificationem, disciplinam moderari hanc, pro conditione temporum, status publici, ac necessitate. Ubi semper tenenda est regula, omnia fieri debere ad aedificationem, decenter, honeste, sine tyrannide et seditione. Apostolus enim testatur: *sibi a Deo traditam esse in ecclesia potestatem ad aedificationem et non destructionem.* (2 Cor. X, 8.) Nam ipsemet dominus vetuit, lolium in agro dominico eradicari, quando periculum sit, ne et triticum evellatur. (Mt. XIII, 29.)

Ceterum exsecramur in praesenti Donatistarum errorem, qui doctrinam et administrationem sacramentorum, vel efficacem vel inefficacem, ex mala vel bona ministrorum vita aestimant. Scimus enim, vocem Christi audiendam esse vel ex malorum minstrorum ore. Quando ipse dominus dixit: *quae dicunt, facite, secundum opera autem eorum nolite facere.* (Mt. XXIII, 3.) Scimus, sacramenta ex institutione et per verbum Christi sanctificari, et efficacia esse piis, tametsi offerantur ab indignis ministris. De qua re ex scripturis multa contra Donatistas disputavit beatus Dei servus Augustinus.

Atqui debet interim justa esse inter ministros disciplina. Inquirendum enim diligenter in doctrinam et vitam ministrorum, in Synodis. Corripiendi sunt peccantes a senioribus, et in viam reducendi, si sunt sanabiles, aut deponendi, et velut lupi abigendi sunt per veros pastores a grege dominico, si sunt incurabiles. Si enim sint pseudodoctores, minime ferendi sunt. Neque vero et oecumenica improbamus concilia, si ad exemplum celebrentur apostolicum, ad ecclesiae salutem, non perniciem.

Ministri quoque fideles omnes, ut boni operarii mercede sua digni sunt, nec peccant, quando stipendium omniaque interim necessaria pro se et sua familia accipiunt. Nam apostolus ostendit, haec jure dari ab ecclesia, et accipi a ministris, in I. ad Cor. IX. et I. ad Tim. V. et alibi quoque. Confutati sunt autem apostolica doctrina et Anabaptistae, qui ministros ex ministerio suo viventes damnant, et conviciis proscindunt.

CAPUT XIX.

De sacramentis ecclesiae Christi.

Praedicationi verbi sui adjunxit Deus mox ab initio, in ecclesia sua, sacramenta vel signa sacramentalia. Ita enim clara testatur universa scriptura sacra. Sunt autem sacramenta symbola mystica, vel ritus sancti aut sacrae actiones, a Deo ipso institutae, constantes verbo suo, signis, et rebus significatis, quibus in ecclesia summa sua beneficia, homini exhibita, retinet in memoria, et subinde renovat, quibus item promissiones suas obsignat, et quae ipse nobis interius praestat, exterius repraesentat, ac veluti oculis contemplanda subjicit, adeoque fidem nostram, spiritu Dei in cordibus nostris operante, roborat et auget: quibus denique nos ab omnibus aliis populis et religionibus separat, sibique soli consecrat et obligat, et quid a nobis requirat, significat.

Et sunt quidem alia veteris, alia novi populi sacramenta. Veteris populi sacramenta fuerunt: circumcisio, et agnus paschalis, qui immolabatur: quo nomine ad sacrificia refertur, quae fuerunt celebrata ab origine mundi. Novi populi sacramenta sunt baptismus et coena dominica.

Sunt, qui septem sacramenta novi populi numerent. Ex quibus nos poenitentiam, ordinationem ministrorum, non papisticam quidem illam, sed apostolicam, et matrimonium agnoscimus instituta esse Dei utilia, sed non sacramenta. Confirmatio et extrema unctio inventa sunt hominum, quibus nullo cum damno carere potest ecclesia. Neque illa nos in nostris ecclesiis habemus. Nam habent illa quaedam, quae minime probare possumus. Nundinationem omnem, quam exercent Romanenses in dispensatione sacramentorum, omnino execramur.

Auctor autem sacramentorum omnium non est homo ullus, sed Deus solus. Homines sacramenta instituere non possunt. Nam pertinent illa ad cultum Dei. At hominum non est; instituere et formare cultum Dei; sed traditum a Deo recipere et custodire. Praeterea habent symbola promissiones adjunctas, quae requirunt fidem. Fides autem solo Dei verbo innititur. Et verbum Dei habetur instar tabularum vel literarum, sacramenta vero instar sigillorum: quae literis Deus adpendit solus. Et ut Deus sacramentorum auctor est, ita perpetuo operatur in ecclesia, in qua rite peraguntur sacramenta: adeo ut fideles, cum a ministris sacramenta percipiunt, agnoscant, operari Deum in suo instituto, ideoque sacramenta perinde, ac ex ipsius Dei manu percipere, et ipsis ministri vitium (si quod insigne ipsi insit) non obesse, quando agnoscant, sacramentorum integritatem dependere ab institutione domini. Unde etiam discriminant aperte in administratione sacramentorum inter dominum ipsum, et domini

ministrum, confitentes, sacramentorum res dari ab ipso domino, symbola autem a domini ministris.

Ceterum praecipuum illud, quod in omnibus sacramentis proponitur a Deo, et attenditur a piis omnibus omnium temporum, (quod alii nuncupant substantiam et materiam sacramentorum) Christus est servator, hostia illa unica, agnus item ille Dei mactatus ab origine mundi, petra quoque illa, de qua omnes majores nostri biberunt, per quem electi omnes circumciduntur sine manibus, per Spiritum S., abluunturque a peccatis suis omnibus, et aluntur vero corpore et sanguine Christi ad vitam aeternam.

Et quantum quidem attinet ad illud, quod in sacramentis est praecipuum et res ipsa, paria sunt utriusque populi sacramenta. Nam Christus unicus mediator et servator fidelium utrobique est illud praecipuum et ipsa res sacramentorum. Unus et idem Deus, utrobique horum est auctor. Utrique populo data sunt illa, ut signa adeoque obsignationes gratiae et promissionum Dei, quae in memoriam reducant, reparentque maxima Dei beneficia, quibus item fideles ab omnibus aliis orbis religionibus sejungerentur, denique quae spiritualiter per fidem perciperentur, et percipientes obstringerent ecclesiae, et ipsos sui admonerent officii. In his, inquam, et similibus non disparia sunt utriusque populi sacramenta, quae tamen in signis sunt diversa.

Et quidem constituimus etiam in his ampliorem differentiam: Nostra enim firmiora et magis durabilia sunt, utpote quae in finem usque seculi nunquam mutabuntur. Sed et rem et promissionem completam vel perfectam in Christo testantur, quam complendam illa significabant. Simpliciora item sunt nostra et minus operosa, minus item sumptuosa et cerimoniis involuta. Pertinent praeterea ad ampliorem populum, per totum terrarum orbem dispersum: cumque etiam illu-

striora sint, et majorem (per Spiritum S.) excitent fidem, insequitur etiam uberior spiritus copia.

Certe cum Christus verus Messias nobis sit exhibitus, et abundans gratia effusa in populum novi testamenti, abrogata sunt utique, ac desierunt veteris populi sacramenta, et subrogata sunt novi testamenti symbola; in locum circumcisionis, baptismus, et in locum agni paschalis sacrificiorumque, coena dominica.

Sicut autem quondam sacramenta constabant verbo, signo et re significata, ita nunc quoque iisdem veluti partibus absolvuntur. Nam verbo Dei fiunt, quae antea non fuerunt, sacramenta. Consecrantur enim verbo et sanctificata esse ostenduntur ab eo, qui instituit. Et sanctificare vel consecrare est, rem aliquam Deo sacrisque usibus dedicare, h. e. a communi vel profano usu segregare et sacro usui destinare. Sunt enim in sacramentis signa petita ex usu vulgari, res externae et visibiles. In baptismo enim signum est elementum aquae, ablutioque illa visibilis, quae fit per ministrum. Res autem significata est regeneratio vel ablutio a peccatis. In coena vero domini signum est panis et vinum, sumptum ex communi usu cibi et potus. Res autem significata est ipsum traditum domini corpus, et sanguis ejus effusus pro nobis, vel communio corporis et sanguinis domini. Proinde aqua, panis et vinum sua natura, et extra institutionem divinam ac usum sanctum, duntaxat id sunt, quod esse dicuntur et experimur. Ceterum, si accedat domini verbum, cum invocatione divini nominis, et renovatione primae institutionis et sanctificationis, signa ista consecrantur, et sanctificata a Christo esse ostenduntur. Manet enim semper efficax in ecclesia Dei prima Christi institutio et consecratio sacramentorum adeo ut, qui non aliter celebrent sacramenta, quam ipse dominus ab initio instituit, fruantur etiam nunc prima illa consecratione omnium praestantissima. Et ideo

recitantur in celebratione sacramentorum ipsa verba Christi.

Et quoniam verbo Dei discimus, quod signa haec in alium finem sint instituta a domino, quam usurpentur vulgo, ideo docemus, signa nunc in usu sacro usurpare rerum signatarum vocabula, nec appellari amplius aquam tantum, panem et vinum, sed etiam regenerationem vel lavacrum renovationis, item corpus et sanguinem domini, vel symbola aut sacramenta corporis et sanguinis domini; non quod symbola mutentur in res significatas, et desinant esse id, quod sunt sua natura. Alioqui enim sacramenta non essent, quae re significata duntaxat constarent, signa non essent: sed ideo usurpant signa rerum nomina, quod rerum sacrarum sint symbola mystica, et signa et res significatae inter se sacramentaliter conjungantur, inquam, vel uniantur per significationem mysticam, et voluntatem vel consilium ejus, qui sacramenta instituit. Non enim aqua, panis et vinum sunt signa vulgaria, sed sacra. Et qui instituit aquam baptismi, non ea voluntate consilioque instituit, ut fideles aqua duntaxat baptismi perfundantur: et qui jussit in coena sacra panem edere, et vinum bibere, non hoc voluit, ut fideles panem et vinum tantum percipiant sine mysterio, sicut domi suae panem manducant, sed ut rebus quoque significatis spiritualiter communicent, et vere per fidem abluantur a peccatis, et Christo participent.

Idcirco minime probamus eos, qui sanctificationem sacramentorum attribuunt, nescio, quibus characteribus, et recitationi, vel virtuti verborum pronuntiatorum a consecratore, et qui habeat intentionem consecrandi, aut rebus aliis adventitiis, quae neque Christi, neque apostolorum, vel verbo, vel exemplo nobis traduntur. Neque probamus eorum quoque doctrinam, qui de sacramentis perinde loquuntur, ut signis communibus, non sanctificatis aut efficacibus. Neque eos

probamus, qui propter invisibilia aspernantur in sacramentis visibilia, adeoque signa sibi credunt fore supervacanea, quod rebus se jam frui arbitrantur, quales Messaliani fuisse dicuntur. Neque vero approbamus istorum quoque doctrinam, qui docent, gratiam et res significatas signis ita alligari et includi, ut quicumque signis exterius participent, etiam interius gratiae rebusque significatis participes sint, quales quales sint.

Interim sicut a dignitate vel indignitate ministrorum non aestimamus integritatem sacramentorum, ita neque a conditione sumentium. Agnoscimus enim sacramentorum integritatem ex fide vel veritate meraque bonitate Dei dependere. Sicut enim verbum Dei manet verum verbum Dei, quo non tantum verba nuda recitantur, dum praedicatur, sed simul a Deo offeruntur res verbis significatae, vel annunciatae, tametsi impii vel increduli verba audiant, et intelligant, rebus tamen significatis non perfruantur: eo quod vera fide non recipiant: ita sacramenta verbo, signis et rebus significatis constantia, manent vera et integra sacramenta, non tantum significantia res sacras, sed Deo offerente etiam res significatas, tametsi increduli res oblatas non percipiant. Fit hoc non dantis aut offerentis Dei vitio, sed hominum sine fide illegitimeque accipientium culpa: *quorum incredulitas fidem Dei irritam non facit* (Rom. III, 3.).

Porro cum mox ab initio, quando expositum est, quid sint sacramenta, pariter et obiter explicatum sit, ad quid sint instituta, non est, quod semel dicta cum molestia repetantur. Consequenter ergo sigillatim dicemus de novi populi sacramentis.

CAPUT XX.

De sancto baptismo.

Baptismus a Deo institutus et consecratus est, primusque baptizavit Joannes, qui Christum aqua in Jor-

dano tinxit. Inde defluxit ad apostolos, qui et ipsi aqua baptizarunt. Jussit hos manifeste dominus evangelium praedicare, *et baptizare in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.* (Mt. XXVIII, 19.) Et Petrus ad Judaeos interrogantes, quid facere deberent? dixit in Actis: *baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, ad remissionem peccatorum, et accipietis donum spiritus s.* (Act. II, 37. 38.) Unde a nonnullis baptismus nuncupatus est signum initiale populi Dei, utpote quo initiantur Deo electi Dei.

Unus est duntaxat baptismus in ecclesia Dei, et satis est semel baptizari vel initiari Deo. Durat autem semel susceptus baptismus per omnem vitam, et est perpetua obsignatio adoptionis nostrae. Etenim baptizari in nomine Christi est: inscribi, initiari et recipi in foedus atque familiam adeoque in haereditatem filiorum Dei, imo, jam nunc nuncupari nomine Dei, id est, appellari filium Dei; purgari item a sordibus peccatorum, et donari varia Dei gratia ad vitam novam et innocentem. Baptismus ergo in memoria retinet et reparat ingens Dei beneficium generi mortalium praestitum.

Nascimur enim omnes in peccatorum sordibus, et sumus filii irae. Deus autem, qui dives est misericordia, purgat nos a peccatis gratuito, per sanguinem filii sui, et in hoc adopat nos in filios, adeoque foedere sancto nos sibi connectit, et variis donis ditat, ut possimus novam vivere vitam. Obsignantur haec omnia baptismo. Nam intus regeneramur, purificamur, et renovamur a Deo per Spiritum S.: foris autem accipimus obsignationem maximorum donorum in aqua, qua etiam maxima illa beneficia repraesentantur et veluti oculis nostris conspicienda proponuntur. Ideoque baptizamur, id est, abluimur, aut adspergimur aqua visibili. Aqua enim sordes mundat, deficientia et aestuantia recreat et refrigerat corpora. Gra-

tia vero Dei haec animabus praestat, et quidem invisibiliter vel spiritualiter.

Separat item Deus nos baptismi symbolo ab omnibus alienis religionibus et populis, et sibi consecrat ceu peculium: nos itaque, dum baptizamur, confitemur fidem nostram et obstringimur Deo ad obedientiam et mortificationem carnis vitaeque novitatem, adeoque inscribimur in sanctam Christi militiam, ut toto vitae cursu pugnemus contra mundum et Satanam, atque carnem propriam. Baptizamur praeterea in unum ecclesiae corpus, ut cum omnibus membris ecclesiae pulchre in una et eadem religione mutuisque officiis consentiamus.

Credimus perfectissimam esse baptizandi formam, qua Christus ipse baptizatus est, et qua baptizarunt apostoli. Ergo, quae humana inventione postea adjecta et usurpata sunt in ecclesia, non arbitramur necessaria esse ad perfectionem baptismi: cujus generis est exorcismus, usus item ardentis luminis, olei, salis, sputi et similium rerum, ut, quod baptismus singulis annis pluribus cerimoniis bis consecratur. Nos enim credimus, unum ecclesiae baptisma in prima Dei institutione sanctificatum esse, et consecrari per verbum, efficaxque esse nunc etiam propter primam Dei benedictionem.

Docemus, baptismum in ecclesia non administrari debere a mulierculis, vel ab obstetricibus. Paulus enim removit mulierculas ab officiis ecclesiasticis. Baptismus autem pertinet ad officia ecclesiastica.

Damnamus A n a b a p t i s t a s, qui negant baptizandos esse infantulos recens natos a fidelibus. Nam juxta doctrinam evangelicam horum est regnum Dei, et sunt in foedere Dei. Cur itaque non daretur eis signum foederis Dei? Cur non per sanctum baptisma initiarentur, qui sunt peculium et in ecclesia Dei? Damnamus Anabaptistas et in aliis ipsorum dogmati-

bus, quae contra verbum Dei peculiaria habent. Non sumus ergo Anabaptistae, neque cum eis in ulla re ipsorum communicamus.

CAPUT XXI.

De sacra coena domini.

Coena domini, quae et mensa domini, et eucharistia, id est, gratiarum actio nuncupatur, ideo coena nuncupatur vulgo, quod a Christo in ultima illa coena sua instituta sit, eamque adhuc repraesentet, ac in ipsa spiritualiter cibentur et potentur fideles. Auctor enim coenae dominicae non est angelus aut homo ullus, sed ipse Dei filius, dominus noster Jesus Christus, qui primus eam ecclesiae suae consecravit. Durat autem ea consecratio vel benedictio adhuc apud omnes eos, qui non aliam coenam, sed illam ipsam celebrant, quam dominus instituit; ad quam verba coenae domini recitant, et in omnibus ad unum Christum vera fide respiciunt, ex cujus veluti manibus accipiunt, quod per ministerium ministrorum ecclesiae accipiunt.

Retinere vult dominus ritu hoc sacro in recenti memoria maximum generi mortalium praestitum beneficium, nempe quod, tradito corpore et effuso suo sanguine, omnia nobis peccata nostra condonavit, ac a morte aeterna et potestate diaboli nos redemit, jam pascit nos sua carne et potat suo sanguine, quae vera fide spiritualiter percepta, alunt nos ad vitam aeternam. Et hoc tantum beneficium renovatur toties, quoties coena domini celebratur. Dixit enim dominus: *hoc facite in mei commemorationem.* (Luc. XXII, 19.) Obsignatur item hac coena s., quod revera corpus domini pro nobis traditum et sanguis ejus in remissionem peccatorum nostrorum effusus est, ne quid fides nostra vacillet.

Et quidem visibiliter hoc foris sacramento per ministrum repraesentatur, et veluti oculis contemplandum exponitur, quod intus in anima invisibiliter per ipsum Spiritum S. praestatur. Foris offertur a ministro panis, et audiuntur voces domini: *Accipite, edite, hoc est corpus meum, accipite et dividite inter vos, bibite ex hoc omnes, hic est sanguis meus.* Ergo accipiunt fideles, quod datur a ministro domini, et edunt panem domini, ac bibunt de poculo domini: intus interim opera Christi per Spiritum S. percipiunt etiam carnem et sanguinem domini, et pascuntur his in vitam aeternam. Etenim caro et sanguis Christi verus cibus et potus est ad vitam aeternam; et Christus ipse, quatenus pro nobis traditus et salvator noster est, illud praecipuum coenae est, nec patimur, quidquam aliud in locum ejus substitui.

Ut autem rectius et perspicacius intelligatur, quo modo caro et sanguis Christi sint cibus et potus fidelium, percipianturque a fidelibus ad vitam aeternam, paucula haec adjiciemus. Manducatio non est unius generis. Est enim manducatio corporalis, qua cibus in os percipitur ab homine, dentibus atteritur et in ventrem deglutitur. Hoc manducationis genere intellexerunt olim Capernaitae sibi manducandam carnem domini, sed refutantur ab ipso Joanne (cap. VI.). Nam ut caro Christi corporaliter manducari non potest, citra flagitium aut truculentiam, ita non est cibus ventris. Id quod omnes fateri coguntur. Improbamus canonem in decretis itaque Pontificum. Neque enim credidit vetustas pia, neque nos credimus, corpus Christi manducari ore corporis corporaliter vel essentialiter.

Est et spiritualis manducatio corporis Christi, non ea quidem, qua existimemus cibum mutari in spiritum sed qua, manente in sua essentia et proprietate corpore et sanguine domini, ea nobis communicantur

spiritualiter, utique non corporali modo, sed spirituali, per Spiritum S., qui videlicet ea, quae per carnem et sanguinem domini pro nobis in mortem tradita parata sunt, ipsam, inquam, remissionem peccatorum, liberationem et vitam aeternam, applicat et confert nobis, ita ut Christus in nobis vivat et nos in ipso vivamus, efficitque, ut ipsum, quo talis fit cibus et potus spiritualis noster, id est, vita nostra, vera fide percipiamus. Sicut enim cibus et potus corporalis corpora nostra non tantum reficiunt ac roborant, sed et in vita conservant: ita et caro Christi tradita pro nobis, et sanguis ejus effusus pro nobis, non tantum reficiunt et roborant animas nostras, sed etiam in vita conservant, non quatenus quidem corporaliter eduntur et bibuntur, sed quatenus spiritualiter nobis a spiritu Dei communicantur, dicente domino: *Et panis, quem ego dabo, caro mea est, quam dabo pro mundi vita.* Item: *Caro* (nimirum corporaliter manducata) *non prodest quidquam, spiritus est, qui vivificat.* Et: *verba, quae loquor vobis, spiritus et vita sunt.* (Jo. VI, 52. 63.) Et sicut oportet cibum in nosmetipsos edendo recipere, ut operetur in nobis, suamque in nobis efficaciam exserat, cum extra nos positus nihil nobis prosit: ita necesse est, nos fide Christum recipere, ut noster fiat, vivatque in nobis et nos in ipso. Dicit enim: *ego sum panis vitae. Qui venit ad me, non esuriet, et qui credit in me, non sitiet unquam.* Item: *qui ederit me, vivet et ipse propter me: ac manet in me et ego in ipso.* (Jo. VI, 51. 57.).

Ex quibus omnibus claret, nos per spiritualem cibum minime intelligere imaginarium, nescio quem, cibum, sed ipsum domini corpus pro nobis traditum; quod tamen percipiatur a fidelibus, non corporaliter, sed spiritualiter per fidem. In qua re sequimur per omnia doctrinam ipsius salvatoris Christi domini apud

Joan. VI. Et hic esus carnis et potus sanguinis domini ita est necessarius ad salutem, ut sine ipso nullus servari possit. Fit autem hic esus et potus spiritualis etiam extra domini coenam, et quoties, aut ubicunque homo in Christum crediderit. Quo fortassis illud Augustini pertinet: »quid paras dentem et ventrem? crede, et manducasti«.

Praeter superiorem manducationem spiritualem est et sacramentalis manducatio corporis domini, qua fidelis non tantum spiritualiter et interne participat vero corpore et sanguine domini, sed foris etiam accedendo ad mensam domini accipit visibile corporis et sanguinis domini sacramentum. Prius quidem, dum credidit fidelis, vivificum alimentum percepit, et ipso fruitur adhuc, sed ideo, dum nunc sacramentum quoque accipit, non nihil accipit. Nam in continuatione communicationis corporis et sanguinis domini pergit, adeoque magis magisque incenditur et crescit fides, ac spirituali alimonia reficitur. Dum enim vivimus, fides continuas habet accessiones. Et qui foris vera fide sacramentum percipit, idem ille non signum duntaxat percipit, sed re ipsa quoque, ut diximus, fruitur. Praeterea idem ille institutioni et mandato domini obedit, laetoque animo gratias pro redemptione sua totiusque generis humani agit, ac fidelem mortis dominicae memoriam peragit, atque coram ecclesia, cujus corporis membrum sit, attestatur; obsignatur item percipientibus sacramentum, quod corpus domini non tantum in genere pro hominibus sit traditum, et sanguis ejus effusus, sed peculiariter pro quovis fideli communicante, cujus cibus et potus sit ad vitam aeternam.

Ceterum qui nulla cum fide ad hanc sacram domini mensam accedit, sacramento duntaxat communicat, et rem sacramenti, unde est vita et salus, non percipit. Et tales indigne edunt de mensa domini.

Qui autem indigne edunt de pane domini et de poculo ejus bibunt, rei fiunt corporis et sanguinis domini, et ad judicium sibi edunt et bibunt. Nam cum vera fide non accedant, mortem Christi contumelia adficiunt, et ideo damnationem sibi ipsis edunt et bibunt.

Ergo corpus domini et sanguinem ejus cum pane et vino non ita conjungimus, ut panem ipsum dicamus esse corpus Christi, nisi ratione sacramentali, aut sub pane corporaliter latitare corpus Christi: ut etiam sub speciebus panis adorari debeat, aut quicunque signum percipiat, idem et rem percipiat ipsam. Corpus Christi in coelis est ad dextram patris. Sursum ergo elevanda sunt corda, et non defigenda in pane. Et tamen non est absens ecclesiae suae celebranti coenam dominus. Sol absens a nobis in coelo, nihilominus efficaciter praesens est nobis: quanto magis sol justitiae Christus, corpore in coelis absens nobis, praesens est nobis, non corporaliter quidem, sed spiritualiter per vivificam operationem, et ut ipse se nobis praesentem futurum exposuit in ultima coena (Joan. XIV. XV. XVI.). Unde consequens est, nos non habere coenam sine Christo, interim tamen habere coenam incruentam et mysticam, sicuti universa nuncupavit vetustas.

Admonemur praeterea celebratione coenae dominicae, ut memores simus, cujus corporis membra facti simus, et idcirco concordes simus cum omnibus fratribus, ut sancte vivamus, et non polluamus nos flagitiis et peregrinis religionibus, sed in vera fide in finem usque vitae perseverantes, studeamus excellere sanctimonia vitae.

Decet ergo, ut accessuri ad coenam, prius nos ipsos juxta praeceptum apostoli probemus, imprimis quali simus fide praediti: an credamus, Christum venisse servandis peccatoribus, et ad poenitentiam vo-

candis, et an quisque credat, se in horum esse numero, qui per Christum liberati servantur, et an mutare vitam pravam instituerit, ac vivere sancte, perseverareque, auxiliante domino, in vera religione et in concordia cum fratribus, dignasque Deo pro liberatione agere gratias, etc.

Ritum, modum vel formam coenae illam existimamus esse simplicissimam et praestantissimam, quae proxime accedit ad primam domini institutionem et apostolicam: quae videlicet constat annunciatione verbi Dei, precibus piis, ipsa actione dominica et repetitione ejus, manducatione corporis et potu sanguinis domini, memoria item mortis dominicae salubri, et gratiarum actione fideli, nec non sancta consociatione in corporis ecclesiastici unionem. Improbamus itaque illos, qui alteram speciem, poculum, inquam, domini, fidelibus subtraxerunt. Graviter enim hi peccant contra institutionem domini, dicentis: „*Bibite ex hoc omnes.*" Id quod ad panem non ita expresse dixit.

Missa, qualis aliquando apud veteres fuerit, tolerabilis an intolerabilis, modo non disputamus; hoc autem libere dicimus, Missam, quae hodie in usu est per universam Romanam ecclesiam, plurimas et justissimas quidem ob causas in ecclesiis nostris esse abrogatam, quas sigillatim ob brevitatem nunc non commemoramus. Certe approbare non potuimus, quod ex actione salubri spectaculum inane est factum, quod item facta est meritoria, vel celebrata pro pretio, quodque in ea sacerdos dicitur conficere realiter pro remissione peccatorum vivorum et mortuorum, adde et in honorem et celebrationem, vel memoriam sanctorum in coelis, etc.

CAPUT XXII.

De coetibus sacris et ecclesiasticis.

Tametsi omnibus sacras literas privatim legere domi et instruendo aedificare mutuum in vera religione

liceat, ut tamen legitime annuncietur verbum Dei populo, et preces ac supplicationes fiant publice, sacramenta item celebrentur legitime, et collecta ecclesiae fiat in pauperes et omnes ecclesiae necessarios sumtus faciendos, aut usus sustentandos, necessarii sunt omnino coetus sacri, vel ecclesiastici fidelium conventus. Constat enim, in ecclesia apostolica et primitiva hujusmodi coetus esse ab omnibus piis frequentatos. Quotquot hos aspernantur, et ab his sese segregant, religionem veram contemnunt, urgendique sunt a pastoribus et piis magistratibus, ne contumacius se segregare, et coetus sacros aversari pergant.

Sint vero coetus ecclesiastici non occulti et obscuri, sed publici atque frequentes, nisi, persecutio hostium Christi et ecclesiae non sinat esse publicos. Scimus enim, quales fuerint quondam primitivae ecclesiae coetus in abditis locis, sub tyrannide Romanorum principum.

Sint autem loca, in quibus coëunt fideles, honesta et ecclesiae Dei per omnia commoda. Deligantur ergo aedes amplae, aut templa. Repurgentur tamen ab iis rebus omnibus, quae ecclesiam non decent. Instruantur autem omnia pro decoro, necessitate et honestate pia, ne quid desit, quod requiritur ad ritus et usus ecclesiae necessarios.

Sicut autem credimus, Deum non habitare in templis manu factis, ita propter verbum Dei et usus sacros scimus, loca Deo cultuique ejus dedicata non esse profana sed sacra, et qui in his versantur, reverenter et modeste conversari debere, utpote qui sint in loco sacro, coram Dei conspectu et sanctorum angelorum ejus. Longe itaque a templis et oratoriis christianorum repellendus est omnis vestium luxus, omnis superbia, et omnia, quae humilitatem, disciplinam et mosdestiam dedecent christianam. Ac verus templorum ornatus non constat ebore, auro et

gemmis, sed frugalitate, pietate virtutibusque eorum, qui versantur in templo.

Omnia autem decenter et ordine fiant in ecclesia, omnia denique fiant ad aedificationem. Taceant ergo omnes peregrinae linguae in coetibus sacris. Omnia proponantur lingua vulgari, et quae eo in loco ab hominibus in coetu intelligatur.

CAPUT XXIII.

De precibus ecclesiae, cantu, et horis canonicis.

Licet sane privatim precari quavis lingua, quam quis intelligat, sed publicae preces in sacris coetibus vulgari lingua vel omnibus cognita fieri debent. Oratio fidelium omnis per solum Christi interventum soli Deo fundatur ex fide et caritate. Divos coelites invocare, aut his uti pro intercessoribus, prohibet sacerdotium Christi domini et vera religio. Orandum est autem pro magitratu, pro regibus aut omnibus in eminentia constitutis, pro ministris ecclesiae et omnibus necessitatibus ecclesiarum. In calamitatibus vero et potissimum ecclesiae absque intermissione et privatim et publice precandum est.

Sponte item precandum est, non coacte, neque pro ullo pretio. Neque decet orationem superstitiose adstrictam esse loco, quasi alibi non liceat, nisi in templo precari. Neque oportet preces publicas, quoad formam et tempus, in omnibus ecclesiis esse pares. Libertate enim sua utantur ecclesiae quaelibet. Socrates in historia: »in omnibus, ubique regionibus,« inquit, »non poteris invenire duas ecclesias, quae orando plene consentiant. Hujusmodi discrepantiae autores eos esse puto, qui singulis temporibus ecclesiis praefuerunt. Si tamen sunt congruentes, maximopere commendandum id et aliis imitandum videtur.«

Sed et modum esse decet, ut in re quavis, ita

et in precibus publicis, ne nimis sint prolixae et molestae. Cedant ergo potiores partes in coetibus sacris doctrinae evangelicae, caveaturque, ne nimis prolixis precibus fatigetur in coetu populus, ut cum audienda est praedicatio evangelii, vel exgredi ex coetu, vel hunc in universum solvi cupiant defatigati. Talibus in concione nimis videtur prolixum esse, quod alias succinctum est satis. Nam et concionatores modum tenere decet.

Sic et cantus in coetu sacro est moderandus, ubi is est in usu. Cantus, quem Gregorianum nuncupant, plurima habet absurda: unde rejectus est merito a nostris et pluribus ecclesiis. Si ecclesiae sunt, quae orationem fidelem legitimàmque habent, cantum autem nullum habent, condemnari non debent. Non enim canendi commoditatem omnes habent ecclesiae. Ac certum ex testimoniis vetustatis, ut cantus usum fuisse vetustissimum in orientalibus ecclesiis, ita sero tandem receptum esse ab occidentalibus.

Horas canonicas, id est, preces ad certas in die horas compositas, a Papistis cantatas aut recitatas, nescivit vetustas: quod ex ipsis horarum lectionibus et argumentis pluribus demonstrari potest. Sed et absurda non pauca habent, ut nihil dicam aliud, proinde omittuntur recte ab ecclesiis substituentibus in locum ipsarum res salutares ecclesiae Dei universae.

CAPUT XXIV.

De feriis, jejuniis, ciborumque delectu.

Quanquam religio tempori non alligetur, non potest tamen absque justa temporis distinctione vel ordinatione plantari et exerceri. Deligit ergo quaevis ecclesia sibi tempus certum ad preces publicas et evangelii praedicationem, nec non sacramentorum celebrationem. Non licet autem cuivis pro suo arbitrio ec-

clesiae ordinationem hanc convellere. Ac nisi otium justum concedatur religionis externae exercitio, abstrahuntur certe ab eo negotiis suis homines.

Unde videmus in ecclesiis vetustis, non tantum certas fuisse horas in septimana constitutas coetibus, sed ipsam diem dominicam ab ipsis apostolorum temporibus, iisdem sacroque otio fuisse consecratam: quod etiam nunc recte propter cultum et caritatem, ab acclesiis nostris custoditur. Observationi Judaicae et superstitionibus nihil hic permittimus. Neque enim alteram diem altera sanctiorem esse credimus, neque otium Deo per se probari existimamus, sed et Dominicam, non Sabbatum, libera observatione celebramus.

Praeterea si ecclesiae pro christiana libertate memoriam dominicae nativitatis, circumcisionis, passionis et resurrectionis, ascensionis item in coelum, et missionis sancti spiritus in discipulos religiose celebrent, maximopere approbamus. Festa vero hominibus aut divis instituta non probamus. Et sane pertinent feriae ad tabulam legis primam, et sunt solius Dei: denique habent feriae, divis institutae et a nobis abrogatae, absurda, inutilia, minimeque toleranda plurima. Interim fatemur, non inutiliter Sanctorum memoriam suo loco et tempore in sacris concionibus populo commendari, et omnibus sancta exempla Sanctorum imitanda proponi.

Quanto vero gravius accusat Christi ecclesia crapulam, ebrietatem, et omnem libidinem ac intemperantiam, tanto vehementius commendat nobis jejunium christianum. Est enim jejunium aliud nihil, quam abstinentia, et temperantia piorum, disciplina item, custodia, et castigatio carnis notrae, pro necessitate praesenti suscepta, qua humiliamur coram Deo, et carni sua fomenta detrahimus, quo facilius libentiusque spiritui pareat. Proinde non jejunant, qui istorum nullam rationem habent, sed jejunare se credunt,

si semel in die farciant ventrem, et certo vel praescripto tempore a certis abstineant cibis, existimantes, hoc opere operato se Deo placere et bonum opus facere. Jejunium est adminiculum orationis sanctorum et virtutum omnium. Non placuit Deo, (ut videre est in prophetarum libris,) jejunium, quo a cibo, non a sceleribus jejunabant Judaei.

Est autem publicum jejunium, et privatum. Celebrarunt olim jejunia publica calamitosis temporibus rebusque ecclesiae adflictis. Abstinebant in universum a cibo ad vesperam usque. Totum autem hoc tempus impendebant precibus sacris cultuique Dei et poenitentiae. Parum haec abfuerunt a luctu: et frequens fit horum mentio in prophetis, praecipue apud Joëlem (c. II.). Celebrari debet hujusmodi jejunium etiam hodie in rebus ecclesiae difficilibus. Privata jejunia suscipiuntur abs quovis nostrum, prout quisque senserit detrahi spiritui. Hactenus enim fomenta carni detrahit.

Omnia jejunia proficisci debent ex libero spontaneoque spiritu et vere humiliato, nec composita esse ad plausum vel gratiam hominum consequendam, multo minus eo, ut per ipsa velit homo justitiam demereri. Jejunet autem in hunc finem quilibet, ut fomenta carni detrahat, et ferventius Deo inserviat.

Quadragesimale jejunium vetustatis habet testimonia, sed nulla ex literis apostolicis: ergo non debet, nec potest imponi fidelibus. Certum est, quondam varias fuisse jejuniorum formas vel consuetudines. Unde I r e n a e u s, scriptor vetustissimus: » Quidam, inquit, »putant uno tantum die observari debere jejunium, alii duobus, alii vero pluribus, nonnulli etiam quadraginta diebus. Quae varietas observantiae, non nostris nunc demum temporibus coepit, sed multo ante nos, ex illis, ut opinor, qui non simpliciter, quod ab initio traditum est, tenentes, in alium morem, vel

per negligentiam, vel per imperitiam postmodum decidere.« Sed et Socrates historicus: »quia lectio nulla,« inquit, de hoc invenitur antiqua, puto, apostolos hoc singulorum reliquisse sententiae, ut unusquisque operetur, non timore et necessitate, quod bonum est.«

Jam vero, quod delectum ciborum attinet, in jejuniis arbitramur omne id detrahendum esse carni, unde redditur ferocior, et quo delectatur impensius, unde existunt fomenta carni, sive pisces sint, sive carnes, sive aromata, deliciaeve aut praestantia vina. Alioqui scimus, creaturas Dei omnes conditas esse in usus et servitia hominum. *Omnia, quae condidit Deus, bona sunt* (Gen. I, 31.), et citra delectum cum timore Dei et justa moderatione usurpanda. Apostolus enim, *omnia,* inquit, *mundis munda sunt* (Tit. I, 15.). Item: *omne, quod in macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam*(1 Cor. X, 25.). Idem apostolus nominat *doctrinam eorum, qui jubent abstinere a cibis, doctrinam daemoniorum. Cibos enim creasse Deum ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus et his, qui cognoverunt veritatem, quod quicquid creavit Deus, bonum sit, et nihil rejiciendum, si sumatur cum gratiarum actione* etc. (1 Tim. IV, 1. 3. 4.). Idem ad Colossenses reprobat eos, qui nimia abstinentia sibi comparare volunt existimationem sanctitatis (Coloss. II, 21. 23.) Nos itaque in universum reprobamus Tatianos et Encratitas, omnes denique Eustachii discipulos, contra quos congregata est Gangrensis synodus.

CAPUT XXV.

De Catechesi, et aegrotantium consolatione vel visitatione.

Dominus veteri suo populo injunxit, maximam curam ut impenderent ab infantia recte instituendae juventuti, adeoque mandavit diserte in lege sua, erudirent, et sacramentorum mysteria interpretarentur.

Cum autem ex evangelicis et apostolicis literis constet, Deum non minorem rationem habere novi sui populi pubis, cum palam testetur et dicat: *Sinite pueros venire ad me, talium enim est regnum coelorum* (Marc. X, 14.), consultissime faciunt ecclesiarum pastores, qui juventutem mature et diligenter catechisant, prima fidei fundamenta jacientes, ac rudimenta religionis nostrae fideliter docentes, explicando Decalogum mandatorum Dei, Symbolum item Apostolorum, Orationem quoque Dominicam, et Sacramentorum rationem, cum aliis ejus generis primis principiis, et religionis nostrae capitibus praecipuis. Fidem vero et diligentiam hic suam in adducendis ad catechismum liberis praestet ecclesia, cupiens et gaudens, liberos suos recte institui.

Cum vero nunquam gravioribus tentationibus expositi sint homines, quam dum infirmitatibus exercentur aut aegrotant, morbis cum animi tum corporis fracti, nunquam sane convenit pastores ecclesiarum saluti suae gregis invigilare accuratius, quam in hujusmodi morbis et infirmitatibus. Visitent ergo mature aegrotantes, vocentur item mature ab aegrotantibus, siquidem res ipsa postulaverit, consolentur autem illos, et in vera fide confirment, muniant denique contra perniciosas Satanae suggestiones: instituant item preces apud aegrotantem domesticas, ac si necesse sit, precentur pro aegrotantis salute etiam in coetu publico, curentque, quo feliciter ex hoc seculo migret. Papisticam visitationem cum sua illa unctione extrema, diximus superius, nos non approbare, quod absurda habeat, et a scriptura canonica non approbetur.

CAPUT XXVI.

De sepultura fidelium, curaque pro mortuis gerenda, de purgatorio, et apparitione spirituum.

Fidelium corpora, ut spiritus s. templa, et quae in ultima die recte creduntur resurrectura, jubet scrip-

tura honeste absque supersitione humo mandare, sed et honestam eorum, qui sancte in domino obdormiverunt, mentionem facere, relictisque eorum, ut viduis et pupillis, omnia pietatis officia praestare: aliam non docemus pro mortuis curam gerere.

Improbamus ergo maxime Cynicos, corpora mortuorum negligentes, aut quam negligentissime contemptissimeque in terram abjicientes, nunquam vel verbum bonum de defunctis facientes, aut relictos ipsorum ne tantillum quidem curantes.

Improbamus rursus nimis et praepostere officiosos in defunctos, qui instar Ethnicorum suos deplangunt mortuos (luctum moderatum, quem apostolus (1 Thess. IV.) concessit, non vituperamus, inhumanum esse judicantes, prorsus nihil dolere), et pro mortuis sacrificant, et precúlas certas, non sine pretio, demurmurant, hujusmodi suis officiis liberaturi suos illos ex tormentis, quibus a morte immersos, et inde rursus liberari posse, hujusmodi naeniis arbitrantur. Credimus enim, fideles recta a morte corporea migrare ad Christum, ideoque viventium suffragiis aut precibus pro defunctis, denique illis suis officiis nihil indigere. Credimus item, infideles recta praecipitari in tartara, ex quibus nullus impiis aperitur, ullis viventium officiis, exitus.

Quod autem quidam tradunt de igne purgatorio, fidei christianae: *credo remissionem peccatorum et vitam aeternam*, purgationique plenae per Christum, et Christi domini hisce sententiis adversatur: *Amen, amen dico vobis, qui sermonem meum audit, et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam, et in judicium non veniet, sed transivit a morte in vitam.* (Joan. V, 24.) Item: *qui lotus est, non opus habet, nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus, et vos mundi estis.* (Joan. XIII, 10.)

Jam quod traditur de spiritibus vel animabus mor-

tuorum apparentibus aliquando viventibus, et petentibus ab eis officia, quibus liberentur, deputamus apparitiones eas inter ludibria, artes et deceptiones diaboli, qui, ut potest se transfigurare in angelum lucis, ita satagit fidem veram vel evertere, vel in dubium revocare. Dominus in veteri testamento vetuit veritatem sciscitari a mortuis, et ullum cum spiritibus habere commercium. (Deut. XVIII, 10. 11.) Epuloni vero, poenis mancipato, sicut narrat veritas evangelica, negatur ad fratres suos reditus, pronunciante interim divino oraculo atque dicente: »*Habent Mosen et prophetas, audiant illos. Si Mosen et prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* (Luc. XVI, 31.)

CAPUT XXVII.

De ritibus et cerimoniis et mediis.

Veteri populo traditae sunt quondam cerimoniae, ut paedagogia quaedam, iis, qui sub lege veluti sub paedagogo et tutore quodam custodiebantur; sed adveniente Christo liberatore, legeque sublata, *fideles sub lege amplius non sumus* (Rom. VI, 14.), disparueruntque cerimoniae, quas in ecclesia Christi adeo retinere aut reparare noluerunt apostoli, ut aperte sint testati *se nullum onus velle imponere ecclesiae.* (Act. XV, 28.) Proinde Judaismum videremur reducere aut restituere, si in ecclesia Christi, ad morem veteris ecclesiae, cerimonias ritusve multiplicaremus. Ideoque minime approbamus eorum sententiam, quibus visum est ecclesiam Christi cohiberi oportere, ceu paedagogia quadam, multis variisque ritibus. Nam si populo christiano apostoli cerimonias vel ritus divinitus traditos imponere noluerunt, quis, oro, sanae mentis obtrudet illi adinventiones adinventas humanitus? Quanto magis accedit cumulo rituum in eccle-

sia, tanto magis detrahitur non tantum libertati christianae, sed et Christo et ejus fidei: dum vulgus ea quaerit in ritibus, quae quaereret in solo Dei filio Jesu Christo per fidem. Sufficiunt itaque piis pauci, moderati, simplices, nec alieni a verbo Dei ritus.

Quod si in ecclesiis dispares inveniuntur ritus, nemo ecclesias existimet ex eo esse dissidentes. Socrates: »Impossibile fuerit« inquit, »omnes ecclesiarum, quae per civitates et regiones sunt, ritus conscribere. Nulla religio eosdem ritus custodit, etiamsi eamdem de illis doctrinam amplectatur. Etenim, qui ejusdem sunt fidei, de ritibus inter se dissentiunt.« Haec ille. Et nos hodie ritus diversos in celebratione coenae domini et in aliis nonnullis rebus habentes in nostris ecclesiis, in doctrina tamen et fide non dissidemus, neque unitas societasque ecclesiarum nostrarum ea re discinditur. Semper vero ecclesiae in hujusmodi ritibus, sicut mediis, usae sunt libertate. Id quod nos hodie quoque facimus.

At cavendum interim monemus, ne inter media deputentur, ut quidem solent Missam et usum imaginum in templo pro mediis reputare, quae revera non sunt media. *Indifferens* (dixit ad Augustinum Hieronymus) *illud est, quod nec bonum nec malum est, ut sive feceris, sive non feceris, nec justitiam habeas nec injustitiam.* Proinde cum ἀδιάφορα rapiuntur ad fidei confessionem, libera esse desinunt: sicuti Paulus ostendit, licitum esse carnibus vesci, si quis non submoneat, idolis esse litatas, alioqui fore illicitas, quod, qui his vescitur, jam vescendo, idololatriam approbare videatur (1 Cor. VIII, 10. X, 28. 32.)

CAPUT XXVIII.

De bonis ecclesiae.

Opes habet ecclesia Christi ex munificentia principium ac liberalitate fidelium, qui facultates suas ec-

clesiae donarunt. Opus enim habet ecclesia facultatibus, et habuit ab antiquo facultates ad res ecclesiae necessarias sustinendas. Ac verus usus opum ecclesiae quondam fuit, et nunc est, conservare doctrinam in scholis, et coetibus sacris, cum universo cultu, ritibus et aedificio sacro, conservare denique doctores, discipulos atque ministros, cum rebus aliis necessariis, et imprimis pauperibus juvandis atque alendis. Deligantur autem viri timentes Deum, prudentes, et in oeconomia insignes, qui legitime bona dispensent ecclesiastica.

Si vero opes ecclesiae per injuriam temporis, et quorundam audaciam, inscitiam, aut avaritiam translatae sunt in abusum, reducantur a viris piis et prudentibus ad sanctum usum. Neque enim connivendum est ad abusum maxime sacrilegum. Docemus itaque reformandas esse scholas et collegia corrupta in doctrina, in cultu, et in moribus, ordinandamque esse pie, bona fide, atque prudenter pauperum subventionem.

CAPUT XXIX.

De coelibatu, conjugio, et oeconomia.

Qui coelitus donum habent coelibatus, ita ut ex corde, vel toto animo, puri sint ac continentes, nec urantur graviter, serviant in ea vocatione domino, donec senserint se divino munere praeditos, et ne efferant se ceteris, sed serviant domino assidue, in simplicitate et humilitate. Aptiores autem hi sunt curandis rebus divinis, quam qui privatis familiae negotiis distrahuntur. Quod si adempto rursus dono, ustionem senserint durabilem, meminerint verbi apostolici: *melius est nubere, quám uri.* (1 Cor. VII.)

Conjugium enim (incontinentiae medicina et continentia ipsa est) institutum est ab ipso domino Deo, qui ei liberalissime benedixit, ac virum ac foeminam

inseparabiliter sibi mutuum adhaerere, et una in summa dilectione, concordiaque vivere voluit (Matth. XIX, 5.). Unde scimus apostolum dixisse: *Honorabile est connubium inter omnes et cubile impollutum* (Hebr. XIII, 4.). Et iterum: *si virgo nupserit, non peccavit.* (1 Cor. VII, 28.)

Damnamus ergo polygamiam, et eos, qui secundas damnant nuptias. Docemus, contrahenda esse conjugia legitime in timore domini, et non contra leges prohibentes aliquot in conjugio gradus, ne incestae fiant nuptiae. Contrahantur cum consensu parentum, aut qui sunt loco parentum, ac in illum maxime finem, ad quem dominus conjugia instituit. Colantur denique sancte, cum maxima conjugum fide, pietate et dilectione, nec non puritate. Caveantur itaque rixae, dissidia, libidines et adulteria. Constituantur legitima in ecclesia judicia, et judices sancti, qui tueantur conjugia, et omnem impudicitiam impudentiamque coërceant, et apud quos controversiae matrimoniales transigantur.

Educentur quoque liberi a parentibus in timore domini: provideant item parentes liberis, memores apostolicae sententiae: *Qui suis non prospicit, fidem abnegavit, et infideli est deterior.* (1 Tim. V, 8.) Inprimis autem doceant suos, quibus sese alant, artes honestas, abstrahant ab otio, et veram in his omnibus fiduciam in Deum inserant, ne diffidentia aut securitate nimia, aut avaritia foeda diffluant, nec ad ullum fructum perveniant.

Estque certissimum, opera illa, quae in vera fide fiunt a parentibus, per conjugii officia et oeconomiam, esse coram Deo sancta et vera bona opera, et, placere haec, Deo non minus, quam preces, jejunia atque eleemosynas. Sic enim docuit et apostolus in epistolis suis, praecipue vero ad Tim. et Tit. Numeramus autem cum eodem apostolo inter dogmata Sa-

tanica illorum doctrinam, qui matrimonium prohibent, aut palam vituperant, vel oblique perstringunt, quasi non sanctum vel mundum sit.

Execramur autem coelibatum immundum, libidines, et fornicationes tectas et apertas hypocritarum, simulantium continentiam, cum omnium sint incontinentissimi. Hos omnes judicabit Deus. Divitias, et divites, si pii sunt et recte utantur divitiis, non reprobamus. Reprobamus autem sectam Apostolicorum etc.

CAPUT XXX.

De Magistratu.

Magistratus omnis generis ab ipso Deo est institutus ad generis humani pacem ac tranquillitatem, ac ita, ut primum in mundo locum obtineat. Si hic sit adversarius ecclesiae, et impedire et obturbare potest plurimum. Si autem sit amicus, adeoque membrum ecclesiae, utilissimum excellentissimumque membrum est ecclesiae, quod ei permultum prodesse, eam denique peroptime juvare potest.

Ejus officium praecipuum est, pacem et tranquillitatem publicam procurare et conservare. Quod sane nunquam fecerit felicius, quam cum fuerit vere timens Dei ac religiosus; qui videlicet ad exemplum sanctissimorum regum principumque populi domini, veritatis praedicationem et fidem sinceram promoverit, mendacia et superstitionem omnem cum omni impietate et idololatria exciderit ecclesiamque Dei defenderit. Equidem docemus, religionis curam imprimis pertinere ad magistratum sanctum.

Teneat ergo ipse in manibus verbum Dei, et ne huic contrarium doceatur, procuret, bonis item legibus ad verbum Dei compositis moderetur populum sibi a Deo creditum, eundemque in disciplina, officio, obedientiaque contineat. Judicia exerceat juste judicando, ne respiciat personam, aut munera accipiat,

viduas, pupillos et adflictos asserat, injustos, impostores et violentos coërceat atque adeo et exscindat. *Neque enim frustra accepit a Deo gladium* (Rom. XIII, 4.). Stringat ergo hunc Dei gladium in omnes maleficos, seditiosos, latrones vel homicidas, oppressores, blasphemos, perjuros et in omnes eos, quos Deus punire ac etiam caedere jussit. Coërceat et Haereticos (qui vere Haeretici sunt) incorrigibiles, Dei majestatem blasphemare et ecclesiam Dei conturbare, adeoque perdere non desinentes.

Quod si necesse sit, etiam bello populi conservare salutem, bellum, in nomine Dei suscipiat, modo prius pacem modis omnibus quaesierit, nec aliter nisi bello suos servare possit. Et dum haec ex fide facit magistratus, illis ipsis operibus, ut vere bonis, Deo inservit, ac benedictionem a domino accipit.

Damnamus Anabaptistas, qui, ut Christianum negant fungi posse officio magistratus, ita etiam negant, quemquam a magistratu juste occidi, aut magistratum bellum gerere posse, aut juramenta magistratui praestanda esse, etc.

Sicut enim Deus salutem populi sui operari vult per magistratum, quem mundo veluti patrem dedit: ita subditi omnes, hoc Dei beneficium in magistratu agnoscere jubentur. Honorent ergo et revereantur magistratum, tanquam Dei ministrum: ament eum, faveant ei, et orent pro illo, tanquam pro patre: obediant item omnibus ejus justis et aequis mandatis: denique pendant vectigalia atque tributa, et quae hujus generis debita sunt, fideliter atque libenter: et si salus publica patriae vel justitia requirat, et magistratus ex necessitate bellum suscipiat, deponant etiam vitam, et fundant sanguinem pro salute publica magistratusque, et quidem in Dei nomine, libenter, fortiter et alacriter. Qui enim magistratui se opponit, iram Dei gravem in se provocat.

Damnamus itaque omnes magistratus contemtores, rebelles, reipublicae hostes et seditiosos nebulones, denique omnes, quotquot officia debita praestare, vel palam, vel arte renuunt.

* * *

Oramus Deum patrem nostrum in coelis clementissimum, ut principibus populi, nobis quoque et universo populo suo benedicat, per Jesum Christum, dominum et servatorem nostrum unicum, cui laus et gloria ac gratiarum actio in secula seculorum. Amen.

Confessiones Helveticae.

II.

Ecclesiarum per Helvetiam confessio fidei summaria et generalis, composita Basileae Anno Domini 1536. Latine exsusa 1581.

I. Scriptura canonica, verbum Dei Spiritu S. tradita et per prophetas apostolosque mundo proposita, omnium perfectissima et antiquissima Philosophia, pietatem omnem, omnem vitae rationem, sola perfecte continet.

II. Hujus interpretatio ex ipsa sola petenda est, ut ipsa interpres sit sui, caritatis fideique regula moderante.

III. A quo interpretationis genere, quatenus sancti Patres non discessere, eos non solum, ut interpretes scripturae, recipimus, sed ut organa Dei dilecta veneramur.

IV. Per cetera de traditionibus hominum, quantumvis speciosis et receptis, quaecunque nos abducunt vel impediunt, ut de inutilibus et noxiis, sic illud Domini respondemus: *Frustra me colunt, docentes doctrinas hominum.*

V. Status huius scripturae canonicae totius is est: bene Deum hominum generi velle et eam benevolentiam per Christum Dominum declarasse, filium suum, quae fide sola recipiatur. Haec autem caritate efficax sit et innocenti vita exprimatur.

VI. De Deo sic sentimus, *unum* substantia, *trinum* personis, omnipotentem esse, qui ut condiderit per verbum, id est, Filium suum, omnia ex nihilo, sic Spiritu, providentiaque sua juste vereque et sapientissime gubernet, servet, foveat omnia.

VII. Homo perfectissima Dei in terris imago, primasque creaturarum visibilium habens, ex anima et corpore constans: quorum hoc mortale, illud immortale est, cum esset sancte a Deo conditus, sua culpa in vitium prolapsus, in eandem secum ruinam genus humanum totum traxit, ac eidem calamitati obnoxium reddidit.

VIII. Atque haec lues, quam *originalem* vocant, genus totum sic pervasit, ut nulla ope, irae filius inimicusque Dei, nisi divina per Christum, curari potuerit. Nam si quid bonae frugis hic superstes est, vitiis nostris assidue debilitatum, in pejus vergit. Superat enim mali vis, et nec rationem persequi, nec mentis divinitatem excolere sinit.

IX. Unde sic homini liberum arbitrium tribuimus, ut, qui scientes et volentes agere nos bona et mala experimur, mala quidem agere sponte nostra queamus, bona vero amplecti et persequi nisi gratia Christi illustrati, excitati atque impulsi, non queamus. Deus enim is est, qui operatur in nobis: velle et perficere pro sua bona voluntate. Et ex Deo salus, e nobis est perditio.

X. Hujus generis hominis hac culpa, damnationi addicti et in indignationem justam incurrentis, nunquam tamen curam gerere Deus pater desiit: id quod ex primis promissionibus, legeque tota (quae ut sancta

et bona est, docens nos Dei voluntatem, justitiam, et veritatem ita operatur iram, peccataque in nobis excitat, non extinguit, non suo quidem, sed nostro vitio) et a Christo in hoc destinato, praestitoque perspicuum est.

XI. Hic Christus, verus Dei filius, verusque Deus et Homo verus, cum juxta praefinitum tempus hominem totum anima et corpore constantem, assumpsisset, in una individuaque persona duas, sed inpermixtas naturas, ut vitae mortuos nos restitueret, et Dei cohaeredes faceret, frater noster est factus.

Is sacrosanctam divinitatis unione carnem, nostrae, peccato solum excepto, quoniam illibatam nostram esse oportebat, per omnia similem ex intacta virgine Maria, Spiritu cooperante, sumens, in mortem tradidit ad universi peccati expiationem.

Idem, ut esset plena nobis perfectaque immortalitatis spes atque fiducia, suam ipse carnem de morte suscitatam, in coelum ad omnipotentis Patris dexteram collocavit.

Hic morte, peccato, inferisque omnibus triumphatis Victor, Duxque et Caput nostrum, ac Pontifex, vere Summus, causam nostram perpetuo tuetur agitque, dum ad imaginem, ad quam conditi eramus, reformet, et ad participationem vitae aeternae inducat.

Hunc venturum ad seculorum omnium finem verum rectumque judicem, ac sententiam in omnem carnem ad id judicium prius suscitatam, laturum, ac pios supra aethera evecturum, impios corpore et anima ad aeternam damnationem damnaturum, exspectamus.

Qui, ut solus est Mediator, Intercessor, Hostia, idemque et Pontifex, Dominusque et Rex noster, ita hunc solum agnoscimus, ac toto corde credimus conciliationem, redemptionem, sanctificationem, ex-

piationem, sapientiam, protectionem, assertionem nostram, solum omne hinc simpliciter vitae, salutisque nostrae medium, praeter hunc solum Christum, rejicientes.

XII. Itaque in omni evangelica doctrina primum ac praecipuum hoc ingeri debet, sola nos Dei misericordia et gratia, Christique merito servari, quod ut intelligant homines, quam opus habeant, peccata eis per legem et Christi mortem remitti, semper sunt indicanda.

XIII. Ista vero tam divina beneficia ac veram spiritus Dei sanctificationem, fide, mero Dei dono, haud ullis aut viribus, aut meritis nostris consequimur. Quae fides certa et indubitate omnium sperandarum de Dei benevolentia rerum substantia et apprehensio ex sese caritatem, ac mox praeclaros omnium virtutum fructus pullulat, non quicquam tamen suis officiis, licet piorum, sed ipsi simpliciter partam salutem, gratiae Dei attribuimus. Atque sic quidem solus verus est Dei cultus, fides inquam, nulla operum fiducia, operum foecundissima.

XIV. Ex talibus autem lapidibus super vivam hanc petram, hoc pacto inaedificatis, Ecclesiam construi, sanctamque sanctorum omnium collationem, sponsam Christi, quam suo sanguine ablutam patri aliquando sistet immaculatam, tenemus. Quae quidem, cum solius Dei oculis sit nota, externis tamen quibusdam ritibus ab ipso Christo institutis et verbi Dei, velut publica legitimaque disciplina, non solum cernitur cognosciturque, sed ita construitur, ut in hanc sine his nemo, nisi singulari Dei privilegio, censeatur.

XV. Atque hanc ob causam ministros ecclesiae cooperarios esse Dei fatemur, per quos ille et cognitionem sui et peccatorum remissionem administret, homines ad se convertat, erigat, consoletur, terreat, etiam et judicet, ita tamen, ut virtutem et efficaciam

in his omnem Domino, ministerium ministris tamen adscribamus. Nam hanc efficaciam nulli omnino creaturae alligari, sed libera Dei dignatione dispensari, quomodo et quibus ipse velit, certum est. Nihil enim est, qui rigat, neque qui plantat, sed qui dat incrementum, Deus.

XVI. Ipsa autem verbi et pascendi gregis dominici auctoritas, quae proprie *clavium potestas* est, cunctis summis aeque et imis praescribens, sacrosancta inviolabilisque esse, et vel divino vel certo et consulto ecclesiae suffragio, vel eorum sententia, quibus hoc officii delegavit ecclesia, electis tantum et idoneis administrandum committi debet.

XVII. Est enim functio haec nulli, quem non et legis divinae peritia et vitae innocentia et Christi nominis studio singulari esse compererint et judicarint ministri et ii, quibus id negotii per ecclesiam est commissum, concedenda. Quae cum vera Dei electio sit, ecclesiae suffragio et manuum sacerdotis impositione recte comprobatur.

XVIII. Christus enim verum suae ecclesiae caput et pastor solus est, qui Praesides, Pastores et Doctores dat, ut in externa administratione clavium potestate recte et legitime utantur. Unde illos titulotenus tantum Pastores, Caputque Romanum minime agnoscimus.

XIX. Summum functionis huius munus est, poenitentiam et peccatorum per Christum remissionem praedicare, pro populo incessanter orare, sanctis studiis verboque Dei indefesse invigilare, atque verbo Dei velut gladio spiritus et arte omnigena, Satanam internecino odio semper prosequi ac debilitare, Christi cives sanos quidem tueri, vitiosos autem monere, reprehendere, coercere, et grassantes longius conspiratione pia eorum, qui ex ministris magistratuque delecti sunt, disciplina excludere, vel alia ratione

commoda multare, tantisper dum resipiscant ac salvi fiant. Is enim ad ecclesiam civi Christi morbido regressus est, si conversis animis studiisque, quo omnis haec disciplina spectat, errorem agnoscens confiteatur suum, et disciplinam sanam ultro iam requirat, ac studio pietatis novo, pios omnes exhilaret.

XX. Signa, quae in ecclesia Christi *Sacramenta* vocantur, duo sunt: 1. Baptismus. 2. Eucharistia. Haec arcanarum rerum symbola non nudis signis, sed signis simul et rebus constant. In Baptismo enim aqua signum est, at res ipsa regeneratio, adoptioque in populum Dei. In Eucharistia panis et vinum signa sunt. Res autem communicatio corporis Christi, parta salus, et peccatorum remissio, quae quidem percipiuntur fide, quemadmodum signa corpore, et in ipsa re totus fructus sacramentorum est. Unde asserimus, sacramenta non solum tesseras quasdam societatis christianae, sed et gratiae divinae symbola esse, quibus ministri Domino ad eum finem, quem ipse promittit, offert, et efficit, cooperentur: sic tamen, qualiter de verbi ministerio dictum, ut omnis virtus salvifica uni Domino transscribatur.

XXI. Baptisma quidem, ex institutione Domini, lavacrum regenerationis, quale Dominus electis suis visibili signo per ecclesiae ministerium, qualiter supra expositum est, exhibeat. Quo quidem sacro lavacro infantes nostros idcirco tingimus, quoniam e nobis, qui populus Domini sumus, genitos populi Dei consortio rejicere nefas est, tantum non divina voce hac designatos, praesertim cum de eorum electione pie est praesumendum.

XXII. Coenam vero mysticam, in qua Dominus corpus et sanguinem suum, id est seipsum, suis vere ad hoc offerat, ut magis magisque in illis vivat, et illi in ipso: non quod pani et vino corpus Domini et sanguis vel naturaliter uniantur, sed quod panis et

vinum ex institutione Domini symbola sint, quibus ab ipso Domino per ecclesiae ministerium vera corporis et sanguinis ejus communicatio non in periturum ventris cibum, sed in aeternae vitae alimoniam exhibeatur. Hoc sacro cibo ideo saepe utimur, quoniam huius monitu in crucifixi mortem, sanguinemque fidei oculis intuentes ac salutem nostram non sine coelestis vitae gustu et vero vitae aeternae sensu meditantes hoc spirituali, vivifico intimoque pabulo ineffabili cum suavitate reficimur, ac inenarrabili verbi laetitia propter inventam vitam exultamus, totique ac viribus omnino nostris omnibus in gratiarum actionem, tam pro admirando Christi ergo nos beneficio effundimur. Itaque immerito fit nostro maximo, quod quidam nos parum tribuere sacris symbolis putant. Sunt enim haec res sanctae venerandaeque; utpote a summo sacerdote Christo institutae et susceptae suo, quo diximus, modo, res significatas exhibentes, testimonium rei gestae praebentes, res tam arduas repraesentantes et mirabili quadam rerum significatarum analogia clarissimam mysteriis istis lucem afferentes. Ad haec auxilium opemque ipsi suppeditant fidei, ac jurisjurandi denique vice initia tum adstringunt. Tam sancte de sacris symbolis sentimus. At vero vivificantis et sanctificantis vim et virtutem tribuimus ei perpetuo, qui vita est, cui sit laus in secula seculorum, Amen.

XXIII. Coetus autem sacros sic peragendos esse censemus, ut ante omnia verbum Dei in publicum loco publico et sacris destinato plebi quotidie proponatur. Scripturae abdita per idoneos quotidie eruantur edisseranturque, sacra Eucharistia celebranda piorum subinde fides exerceatur, precationi pro omnibus omnium necessitudinibus assidue instetur: Ceteras vero cerimoniarum ambages inutiles ac innumerabiles, vasa, vestes, faces, aras, aurum, argentum,

quatenus pervertendae religioni serviunt, idola praesertim, quae ad cultum prostant, et offensionem praebent, ac id genus omnia profana a s. nostro coetu procul arcemus.

XXIV. Arcemus item quotquot ab ecclesiae s. societate dissidentes aliena impiaque dogmata vel ingerunt, vel sectantur, quo malo *Catabaptistae* hodie cum primis laborant, quos, si obstinate monitioni ecclesiae et christianae eruditioni non obsecundant, per magistratum coercendos, ne contagione gregem Dei inficiant, judicamus.

XXV. Quae m e d i a vocantur et sunt proprie, iis uti vir pius quamquam libere ubique et semper potest, tamen scienter et ex caritate, nempe ad gloriam Dei et ad ecclesiae proximorumque aedificationem, omnibus utetur solum.

XXVI. Magistratus omnis a Deo cum sit, officium ejus, nisi tyrannidem exercere libeat, praecipuum est, religionem, omni blasphemia reprimenda, defendere et procurare, ac qualiter ex verbo Dei propheta docet pro virili exequi: qua quidem in parte locum primum pura atque libera divini verbi praedicatio, juventutis, civium et scholarum recta et sedula institutio, disciplina justa, liberalis ministrorum ecclesiae pauperumque sollicita cura habet, quo omnes ecclesiasticae facultates spectant. Deinde secundum leges aequas divinasque judicare populum, judicium et justitiam tueri, colere pacem publicam reipublicae, fovere, et sontes pro delicti ratione multare opibus, corpore, vita; quae cum facit debitum, Deo cultum praestat. Huic nos etiamsi liberi simus, et corpore et facultatibus omnibus nostris, et animi studio, vera cum fide, sancte subiiciendos esse, fidelitatem ac sacramentum praestare, quantisper hujus imperia cum eo, propter quem hunc reveremur, palam non pugnant, scimus.

XXVII. Conjugium omnibus hominibus aptis et alio non vocatis divinitus institutum, nullius ordinis sanctimoniae repugnare censemus. Quod, ut ecclesia hortatione sollemni precationeque inaugurat ac sancit: ita magistratus interest, ut digne et ineatur et colatur, nec nisi justa de causa solvatur. Proinde coelibatum istum monasticum, et totum hoc ignavum vitae genus superstitiosorum hominum abominabile commentum procul rejicimus, aeque et ecclesiae et reipublicae repugnans.

Confessiones Helveticae.

III.

Basileensis vel Mylhusiana confessio fidei, anno MDXXXII. scripta Germanice, Latine excusa 1561. et 1581.

I. Credimus in Deum patrem, in Deum Filium, in Deum Spiritum Sanctum, sanctam divinam Trinitatem: tres personas et unum aeternum omnipotentem Deum secundum substantiam et essentiam, et non tres Deos. Probatur hoc ex multis locis totius scripturae veteris et novi Testamenti.

Credimus etiam Deum omnia creasse per verbum suum aeternum: id est, per suum unigenitum Filium: et omnia sustentare efficereque, per Spiritum suum, id est vi propria, ideoque Deum, omnia, sicuti creavit, providere ac gubernare. Genes. I. Joan. I, 1. Paralip. XXIX. Act. II. Hinc confitemur, Deum antequam mundum creasset, eos omnes elegisse, quos hereditate aeternae beatitudinis donare vult. Rom. VIII. IX. XI. Ephes. I.

II. Confitemur, hominem ab initio secundum Dei imaginem, justitiam, et sanctitatem a Deo integre

factum. Est autem sua sponte lapsus in peccatum: per quem lapsum totum humanum genus corruptum et damnationi obnoxium factum est. Hinc natura nostra vitiata est, ac in tantam propensionem ad peccatum devenit, ut nisi eadem per Spiritum sanctum redintegretur, homo per se nihil boni faciat, aut velit. Gen. III. V. VI. VIII. Rom. V. 1 Corinth. XV. Ephes. II. Joan. III. Rom. III. Psal. CXLIII.

III. Ac tametsi homo per eundem lapsum damnationi obnoxius et Dei inimicus factus sit, Deum tamen curam generis humani nunquam deposuisse. Testantur hoc Patriarchae, promissiones ante et post diluvium: lex item a Deo per Mosen lata: et sancti Prophetae.

IV. Credimus ac confitemur constanter, Christum nobis tempore ad hoc ordinato, secundum promissionem Dei, a patre datum, ac ita aeternum Dei verbum, carnem factum esse; id est, hunc filium Dei humanae naturae in una persona unitum, nostrum fratrem factum, quo nos per eum participes fieremus haereditatis Dei. Hunc Jesum Christum credimus conceptum a Spiritu Sancto, natum ex pura intemerata Virgine Maria: passum sub Pontio: crucifixum et mortuum pro peccatis nostris. Atque ita unica sui ipsius oblatione, Deo patri nostro coelesti pro nostris et omnium fidelium peccatis satisfecisse, ac nos cum oe reconciliasse: sicque morte sua triumphum egisse et vicisse mundum, mortem et inferos. Ad haec secundum carnem sepultum descendisse ad inferos, et tertia die resurrexisse a mortuis. His sufficienter comprobatis, ipsum corpore et anima in coelos adscendisse, ibique sedere in dextera, id est in gloria Dei patris coelestis. Inde venturum esse ad judicandum vivos et mortuos. Praeterea discipulis suis, ut promisit, suum sanctum Spiritum (in quem sicut et in Patrem et in Filium credimus) misisse.

V. Credimus sanctam Christianam Ecclesiam, id est, communionem sanctorum, congregationem fidelium in spiritu, quae sancta et sponsa Christi est. In qua omnes illi cives sunt, qui vere confitentur Jesum esse Christum, agnum Dei tollentem peccata mundi: atque eandem fidem per opera caritatis demonstrant.

In Ecclesia usurpantur eadem Sacramenta, videlicet *Baptismus*, in introitu ad ecclesiam: et *Coena Domini* suo tempore insequentis vitae, ad testificandum fidem et fraternam caritatem, sicut in baptismo promissum est.

Christi ecclesia omnem operam impendit, ut vincula pacis et dilectionis in unitate tueatur. Ideoque cum sectis et ordinum regulis ad discrimen dierum, ciborum, vestium et cerimoniarum compositis, nullo modo communicat.

VI. Praeterea Deus Magistratui, suo ministro, gladium et summam externam potestatem, bonis ad defensionem, malis ad vindictam et poenam, delegavit. Quilibet igitur christianus magistratus (in quorum numero nos esse cupimus) omnes vires eo dirigit, ut apud suae fidei commissos nomen Dei sanctificetur, regnum ipsius propagetur, ipsiusque voluntati, cum seria exstirpatione scelerum, vivatur. (*)

VII. Confitemur Dominum Jesum sanctam suam Coenam instituisse ad memorandam sanctam suam passionem cum gratiarum actione, ad annunciandam mortem suam, atque ad testificandam christianam caritatem et unitatem cum vera fide. Et sicut baptismo (in quo nobis ablutio a peccatis, quae tamen a solo Patre,

---

(*) In edit. 1581. ad marginem posita sunt verba: „Hoc officium etiam gentili Magistratui injunctum fuit, quanto magis Christiano Magistratui commendatum esse debet, ut vero Dei vicario? Rom. XIII. 1 Petr. II.“

Filio et Spiritu Sancto perficitur, per ministrum ecclesiae offertur) vera aqua manet: ita etiam in Coena Domini (in qua nobis cum pane et vino Domini, verum corpus et verus sanguis Christi per ministrum ecclesiae praefiguratur, et offertur) panis et vinum manet. Credimus autem firmiter, ipsummet Christum cibum esse credentium animarum ad vitam aeternam, et nostras animas per veram fidem in crucifixum Christum, carne et sanguine Christi cibari et potari: ita ut nos, corporis sui, tanquam unici nostri capitis membra, in eo, et ipse in nobis vivat, quibus in novissimo die, per eum et in eo, in aeternum gaudium et beatitudinem resurgemus. (*)

Non includimus autem naturale, verum et substantiale corpus Christi ex pura virgine Maria natum, pro nobis passum et quod in coelos adscendit, in Domini panem et potum. Itaque nec adoramus Christum in signis panis et vini, quae communiter Sacramenta corporis et sanguinis Christi vocamus: sed in coelis ad dexteram Dei patris, unde venturus est ad judicandum vivos et mortuos. Coloss. III. Hebr. I. et X. Act. III. 2 Tim. IV.

(*) In margine adnotatum:
„Spiritualis namque cibus est, ideoque fideli anima percipitur, id est animae saturae, fortes, potentes, pacificae, tranquillae, hilares, et ad omnia agiles redduntur, sicut a corporali cibo corpus. Ita autem homo spirituale membrum spiritualis corporis Christi efficitur. Item confitemur, Christum in sua sacra coena omnibus vere credentibus praesentem esse, *sacramentaliter* nimirum, et per memorationem fidei, quae hominis mentem ad coelos attollit, nec Christum secundum humanitatem a dextra Dei detrahat. Joan. VI et. XI. Ephes. I, 4. 5. Coloss. I.

VIII. Confitemur remissionem peccatorum per fidem in Jesum crucifixum. Et quamvis haec per opera caritatis se sine intermissione exercet, exserit, atque ita probatur: attamen justitiam et satisfactionem pro peccatis nostris non tribuimus *operibus*, quae fidei fructus sunt: sed tantum verae fiduciae et fidei in effusum sanguinem agni Dei. Ingenue enim profitemur, nobis in Christo, qui est nostra justitia, sanctitas, redemptio, via, veritas, sapientia et vita, omnia dono data esse. Fiunt itaque opera fidelium, non ut satisfaciant pro peccatis suis, sed solummodo, ut his Deo domino nostro pro maximis beneficiis nobis in Christo exhibitis, se aliquo modo gratos esse declarent (*).

IX. Credimus ultimum judicium fore, in quo caro nostra resurget, et quilibet, prout in hac vita egit, a Christo judice recipiet: videlicet vitam aeternam, si ex vera fide, sincera dilectione, fructus fidei, qui sunt opera justitiae, edidit: et aeternum ignem, si absque fide, sine caritate, bonum vel malum patravit.

X. Confitemur, quod quemadmodum nemo mandare potest ea, quae Christus non mandavit: ita etiam nemo prohibere possit, quae ipse non prohibuit. Scriptum est enim: *Ipsum audite.* (Matth. XVII. Luc. IX. Deut. XVIII. Act. VII.).

Itaque cultum et invocationem demortuorum, Sanctorum venerationem, et exstructionem idolorum, et id genus, improbamus. Ob hanc causam et *auricula-*

(*) In margine:
Gratitudo consistit in remuneratione receptorum beneficiorum. Deo autem nihil rependi potest, quia nullius indiget. Respicimus ergo in ea, quæ a nobis requirit. Hæc autem sunt fides, et opera caritatis. Fidem postulat sibi ipsi, caritatem proximo. Matth. XXIV. XXV. 1 Tim. IV.

rem confessionem, Sanctorum ferias, et quae ejus generis ab hominibus exorta sunt: sicut contra *Ministrorum matrimonium* non prohibitum scimus.

Et rursus interdicere nemo potest, quae Deus concessit. Cibis itaque cum gratiarum actione uti, nullo modo interdictum existimamus (*).

XI. Clare protestamur, nos peregrinas et erroneas doctrinas, quas turbarum spiritus inter alias damnatas opiniones proferunt dicentes: »In nullo casu jurandum esse, et si gloria Dei et caritas proximi id requirant etc.« »Magistratus christianos esse non posse« etc. cum omnibus aliis doctrinis, quae sanae et purae doctrinae Jesu Christi adversantur e diametro, non solum non recipere, sed ut abominationes et blasphemias rejicere et damnare (**).

(*) In margine:
„Deus dixit: *Ego Jehova Deus vester* (Levitic. XII, 4.); et per Mosen Deuteronom. X: *Jehova enim Deus vester est Deus deorum, Deus magnus et terribilis.* Quis ergo inter ipsius creaturas concedere posset, quae ipse prohibuit? Et rursus interdicere nemo potest, quæ Deus concessit.

Sanctos alioqui fatemur coram Deo esse, cum Christo regnare in aeternum, quod Christum agnoverunt, et tum operibus tum verbis confessi sunt, esse suum Salvatorem, redemptionem et justitiam sine ullo humani meriti additamento. Hinc laudamus et commendamus ipsos, tanquam eos, qui gratiam a Deo consecuti, et jam haeredes regni aeterni facti sunt: hoc tamen omne ad gloriam Dei et Christi referentes.

(**) In margine:
„Suo tempore juramento uti licet. Deus enim jussit hoc in veteri testamento: et in novo Christus non prohibuit; imo Christus et Apostoli jurarunt. — — —. Magistratus tum bonum magistratum agit, quando vere christianus est.

Postremo hanc nostram confessionem judicio sacrae biblicae scripturae subjicimus: eoque pollicemur, si ex praedictis scripturis in melioribus instituamur, nos omni tempore Deo et sacrosancto ipsius verbo, maxima cum gratiarum actione obsecuturos esse.

Confessio Gallicana.

Gallicarum Ecclesiarum confessio fidei Carolo IX. Regi Anno MDLXI. exhibita (*).

I. Credimus et agnoscimus unicum Deum, qui sit unica et simplex essentia spiritualis, aeterna, invisibilis, immutabilis, infinita, incomprehensibilis, inenarrabilis, omnipotens, summe sapiens, bona, justa, et misericors, Deut. IV, 35. 39. et VI, 4. 1 Cor. VIII, 4. 6. Gen. I. Johan. IV, 24. Exod. III, 15. 16. Rom. I, 20. 1 Tim. I, 17. Mal. III, 6. Rom. XI, 33. Jer. X, 6. Luc. I, 37. Rom. XVI, 17. Matth. XIX, 17. Jer. XII, 1. Exod. XXXIV, 6.

II. Hic unicus Deus talem se patefecit hominibus, primum in operum suorum tum creatione, tum conservatione et gubernatione: deinde multo clarius in verbo suo, quod quidem initio certis quibusdam visis et oraculis patribus patefecit: deinde vero iis libris perscribi voluit, quod *sacram scripturam* vocamus. Roman. I, 19. Hebr. I. Exod. XXIV. Gen. XV.

(*) Additum in editione a. 1581:
„In Latinum conversa, Anno Domini 1566, ut omnino constet, eas puram Evangelii Domini nostri Jesu Christi doctrinam amplecti".

III. Tota haec sacra scriptura canonicis veteris et novi foederis libris comprehensa est, quorum hic est catalogus:

Quinque libri Mosis, nempe Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Josue. Judices. Ruth. Samuelis libri 2. Regum libr. 2. Chronicon sive Paralipomenon libri 2. Esdrae liber unus. Nehemias. Esther. Job. Psalmi. Proverbia Salomonis. Ecclesiastes. Canticum canticorum. Esaias. Jeremias, cum Lamentationibus. Ezechiel. Daniel. Minores Prophetae 12. nempe: Oseas, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Nahum, Abacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias.

Sanctum Jesu Christi Evangelium secundum Matthaeum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem. Acta Apostolorum. Epistolae Pauli, nempe ad Romanos una, ad Corinthios duae, ad Galatas una, ad Ephesios una, ad Philippenses una, ad Colossenses una, ad Thessalonicenses duae, ad Timotheum duae, ad Titum una, ad Philemonem una. Epistola ad Hebraeos. Jacobi Epistola. Petri Epistolae duae. Joannis Epistolae tres. Judae Epistola una. Joannis Apocalypsis.

IV. Hos libros agnoscimus esse *canonicos*, id est, ut fidei nostrae normam et regulam habemus, idque non tantum ex communi ecclesiae consensu, sed etiam multo magis ex testimonio et intrinseca Spiritus sancti persuasione: quo suggerente docemur, illos ab aliis libris ecclesiasticis discernere, qui, ut sint ules, non sunt tamen ejusmodi, ut ex iis constitui possit aliquis fidei articulus. Psalm. XII, 7, et XIX, 8.

V. Credimus verbum his libris comprehensum ab uno Deo esse profectum, quo etiam uno, non autem hominibus, nitatur ipsius auctoritas. Cumque haec

sit omnis veritatis summa, complectens quicquid ad cultum Dei et salutem nostram requiritur, neque hominibus, neque ipsis etiam Angelis fas esse dicimus, quicquam ei verbo adjicere vel detrahere, vel quicquam prorsus in eo immutare. Ex hoc autem efficitur, neque antiquitatem, neque consuetudines, neque multitudinem, neque humanam sapientiam, neque judicia, neque edicta vel decreta ulla, neque Concilia, neque visiones, neque miracula, scripturae illi divinae opponere licere: sed potius omnia ad ejus regulam et praescriptum examinari et exigi oportere. 2 Tim. III, 16. 2 Petr. I, 2. Joan. III, 31. et XV, 11. Act. XX, 27. et V, 28. Deut. IV, 2. et XI, 32. Gal. I, 8. Apoc. XXII, 18. Matt. XV, 9. Quamobrem etiam tria illa Symbola, nempe *Apostolicum, Nicaenum,* et *Athanasianum,* idcirco approbamus, quod sint illi verbo Dei scripto consentanea.

VI. Haec sancta scriptura nos docet, in illa singulari et simplici essentia divina subsistere tres personas, *Patrem, Filium,* et *Spiritum Sanctum.* Patrem videlicet primam ordine causam et originem rerum omnium: Filium autem ejus sapientiam et verbum aeternum: Spiritum sanctum ejusdem virtutem, potentiam et efficaciam; Filium ab aeterno ex Patre genitum. Spiritum sanctum ab aeterno ex Patre et Filio procedentem: quae tres personae non sint confusae, sed distinctae, nec tamen separatae, sed coessentiales, coaeternae, et coaequales. Deuter. IV, 12. Matth. XXVIII, 19. 1 Joan. V, 7. Joan. I, 1. et XVII, 5. 10. Denique in hoc mysterio approbamus, quod vetera illa quatuor Concilia determinarunt: et omnes Sectas a vetustis illis sanctis doctoribus, veluti *Athanasio, Hilario, Cyrillo, Ambrosio,* et ceteris, ex Dei verbo damnatas, detestamur.

VII. Credimus, Deum, cooperantibus tribus personis, sua virtute, sapientia ac bonitate incomprehensi-

bili, condidisse universa, id est, non tantum coelum et terram, omniaque iis contenta, sed etiam invisibiles spiritus, quorum alii in exitium praecipites ceciderunt, alii in obedientia perstiterunt. Itaque illos quidem dicimus, ut sunt suapte malitia depravati, esse omnis boni, ac proinde totius ecclesiae perpetuos hostes: hos vero mera Dei gratia conservatos, ministros esse illius gloriae, et electorum salutis, Gen. I. Joan. I, 3. Col. I, 16. Hebr. I, 2. 2 Petr. II, 4. Judae 6. Psal. CIII, 20. 21. Joan. VIII, 44. Hebr. I, 7. 14.

VIII. Credimus Deum omnia non tantum creasse, sed etiam regere et gubernare, ut qui pro sua voluntate disponat et ordinet quicquid in mundo evenit. Negamus tamen illum esse auctorem mali, aut eorum, quae perperam fiunt, ullam culpam in ipsum transferri posse, quum ipsius voluntas sit summa et certissima omnis justitiae norma. Habet autem ipse admirabiles potius quam explicabiles rationes, ex quibus sic utitur Diabolis omnibus et peccantibus hominibus, tanquam instrumentis, ut quicquid illi male agunt, id ipse sicut juste ordinavit, sic etiam in bonum convertat. Itaque dum confitemur, nihil prorsus non interveniente ipsius providentia et ordinatione fieri, humiliter adoramus arcana nobis occulta, neque in ea, quae captum nostrum superant, inquirimus. Imo vero usui nostro applicamus, quod scriptura quietis et tranquillitatis nostrae causa docet. Deum videlicet, cui res omnes subiectae sint, paterna sollicitudine pro nobis excubare, adeo ut ne pilus quidem capitis nostri defluat, absque ejus voluntate: Satanam autem et omnes nostros adversarios sic tenere constrictos, ut nisi potestate ipsis facta, ne tantillum quidem nobis incommodare possint, Psal. CIV, Prov. XVI, 4. Matth. X, 29. Act. XVII, 34. Rom. IX, 11. Oseae XIII, 9. 1. Joan. II. 16. Psal. V. et XI. Job. I, 6. 22. Act. II, 23. Rom. IX, 19. et XI, 33. Matth. X, 30. Luc: XXI, 18. Gen. III, 15.

IX Credimus hominem creatum purum et integrum, et imagini Dei conformem sua ipsius culpa excidisse a gratia quam acceperat, ac proinde seipsum a Deo omnis justitiae et bonorum omnium fonte abalienasse, adeo ut ipsius natura sit prorsus corrupta, et spiritu excaecatus, ac corde depravatus, omnem illam integritatem, sine ulla prorsus exceptione, amiserit. Etsi enim nonnullam habet boni et mali discretionem: affirmanus tamen quicquid habet lucis mox fieri tenebras, cum de quaerendo Deo agitur, adeo ut sua intelligentia et ratione nullo modo possit ad eum accedere. Item, quamvis voluntate sit praeditus, qua ad hoc vel illud movetur, tamen quum ea sit penitus sub peccato captiva, nullam prorsus habet ad bonum appetendum libertatem, nisi quam ex gratia et Dei dono acceperit, Gen. I, 26. Eccl. VII, 30. Gen. VI, 5, et VIII, 21. Rom. V, 12. Eph. II, 2. 3. Rom. I, 21. et II, 18. 19. 1 Cor. II, 14. Joan. I, 4. et VIII, 36.

X. Credimus totam Adami sobolem hac contagione infectam esse, quam *peccatum originale* vocamus, vitium videlicet ex propogatione manans, non autem ex imitatione duntaxat, sicut *Pelagiani* senserunt, quorum omnes errores detestamur. Nec putamus necessarium esse inquirere, quinam possit hoc peccatum ab uno ad alterum propagari. Sufficit enim, quae Deus Adamo largitus erat, non ipsi soli, sed etiam toti ipsius posteritati fuisse data: ac proinde nos in ipsius persona omnibus illis bonis spoliatos, in omnem hanc miseriam et maledictionem incidisse, Genes. VI, 5. et VIII, 21. Job. XIV, 4. Matth. XV, 19. Rom. V, 12. Ephes II, 1.

XI. Credimus hoc vitium esse *vere peccatum*, quod omnes et singulos homines, ne parvulis quidem exceptis adhuc in utero matrum delitescentibus, aeternae mortis reos coram Deo peragat. Affirmamus quoque hoc vitium, etiam post baptismum, esse vere

peccatum, quod ad culpam attinet, quamvis qui filii Dei sunt, *minime* idcirco condemnentur, quoniam videlicet Deus pro gratuita sua bonitate et misericordia, illud ipsis non imputat. Dicimus praeterea, hanc perversitatem semper edere fructus aliquos malitiae et rebellionis, adeo ut etiam qui sanctitate excellunt, quamvis ei resistant, multis tamen infirmitatibus et delictis sunt contaminati quandiu in hoc mundo versantur, Psal. LI, 7. Rom. III, 9. et V, 12. et VII, 7. 18. 2 Corinth. XII, 7.

XII. Credimus ex hac corruptione et damnatione universali, in qua omnes homines natura sunt submersi, Deum alios quidem eripere, quos videlicet aeterno et immutabili suo consilio sola sua bonitate et misericordia, nulloque operum ipsorum respectu in Jesu Christo elegit: alios vero in ea corruptione et damnatione relinquere, in quibus nimirum juste suo tempore damnandis justitiam suam demonstret, sicut in aliis divitias misericordiae suae declarat. Nec enim alii aliis sunt meliores, donec illos Deus discernat ex immutabili illo consilio, quod ante seculorum creationem in Jesu Ghristo determinavit: neque posset quisquam sua vi sibi ad bonum illud aditum patefacere, quum ex natura nostra ne unum quidem rectum motum, vel affectum seu cogitationem habere possimus, donec nos Deus gratis praeveniat, et ad rectitudinem formet. Rom. IX. 23. et III, 2. et IX, 22. Eph. I, 4. 2 Tim. I, 9. et II, 20. Tit. III, 4. Exod. IX, 16. Jerem. X, 23.

XIII. Credimus quicquid ad salutem nostram requiritur, nobis in uno demum illo Jesu Christo offerri et communicari, tu qui, quum nobis servandis sit datus, simul etiam sit nobis factus sapientia, justitia, sanctificatio, et redemptio, adeo ut quicunque ab eo declinat, misericordiae patris, id est unico refugio

nostro renunciet, 1. Cor. I, 30. Eph. I, 6. 7. Coloss. I, 13. 14. Tit. II, 14.

XIV. Credimus Jesum Christum, sapientiam, et filium aeternum patris, naturam nostram assumpsisse, ita ut una sit persona *Deus* et *Homo;* homo, inquam, et corpore et anima passibilis, nobisque per omnia, excepto peccato, similis, utpote cujus caro sit vere semen Abrahae et Davidis, quamvis arcana et incomprehensibili Spiritus sancti virtute fuerit suo tempore in utero beatae illius Virginis concepta. Ac proinde omnes illas haereses quibus olim turbatae sunt ecclesiae, ut illi veritati contrarias detestamur, ac nominatim quidem diabolicas *Serveti* imaginationes, Domino nostro Jesu Christo *imaginariam deitatem* tribuentis: ut quem videlicet dicat ideam et exemplar fuisse rerum omnium, et *Filium Dei personatum* sive *figurativum* appellat: denique corpus ei fabricantis ex tribus increatis elementis compactum, ac proinde utranque naturam miscentis ac destruentis. Joan. I, 14. Phil. II, 6. Hebr. II, 17: et IV, 15. Act. XIII, 25. Rom. I, 3. et VIII, 3. et IX, 5. 2 Cor. V. 21. Phil. II, 7. Matth. I, 8. Luc. I, 35.

XV. Credimus in una eademque persona, quae est Jesus Christus; vere et inseparabiliter *duas* illas *naturas* sic esse conjunctas, ut etiam sint unitae: manente tamen unaquaque illarum naturarum in sua distincta proprietate, ita ut quemadmodum in ista conjunctione, divina verbi natura proprietates suas retinens, mansit increata, infinita, et omnia replens: sic etiam natura humana manserit mansuraque sit in aeternum, finita, suam illam naturalem formam, dimensionem, atque adeo proprietatem habens, cui nimirum veritatem humanae naturae non ademerit resurrectio, et glorificatio, sive assumptio ad dexteram patris. Itaque sic Christum consideramus in sua deitate, ut ipsum sua humanitate non spoliemus. Matth. I, 23.

Luc. I, 35. Joan. II, 14. 2 Tim. II, 5. et III, 16. Luc. XXIV, 38. Rom. I, 4. Phil. II, 9.

XVI. Credimus Deum immensam suam in nos caritatem ac bonitatem in eo demonstrasse, quod filium miserit, qui moreretur et resurgeret, et justitiam omnem impleret, ut nobis coelestem vitam acquireret, Joan, III, 16. et XV, 3.

XVII. Credimus eo unico sacrificio, quod Jesus Christus in cruce obtulit, nos esse Deo reconciliatos, ut pro justis reputemur coram ipso, quoniam non possumus ipsi esse grati, neque adoptionis nostrae fructu potiri, nisi quatenus peccata nobis ignoscit. Itaque testamur, Jesum Christum esse integram et perfectam nostram ablutionem, in cujus morte plenam satisfactionem nanciscimur, qua liberemur ab omnibus peccatis quorum rei sumus, et a quibus absolvi alio remedio non possumus, 2 Cor. V. Hebr. V, 7. 1 Petr. II, 24. 25. et I, 18. 19. Hebr. IX, 14.

XVIII. Credimus totam nostram justitiam positam esse in peccatorum nostrorum remissione, quae sit etiam, ut testatur David, unica nostra felicitas. Itaque ceteras omnes rationes quibus homines existimant se coram Deo posse justificari, plane repudiamus, omnique statutum et meritorum opinione abjecta: in sola Jesu Christi obedientia prorsus acquiescimus, quae quidem nobis imputatur, tum ut tegantur omnia nostra peccata, tum etiam ut gratiam coram Deo nanciscamur. Denique credimus non posse nos, si vel tantillum ab hoc fundamento declinemus, reperire ubi conquiescamus, sed potius inquietos semper fore, quoniam pacem cum Deo habere non possumus, donec certo nobis sit persuasum, nos in Jesu Christo diligi, quoniam in nobis ipsis omni odio digni sumus, Ps. XXXII. Rom. IV, 7. 2 Cor. V. 19. 20. Act. IV, 12. Rom. V. 19. 1 Tim. II, 5. 2 Joan. II, 1.

XIX. Credimus nos hac una ratione libertatem ob-

tinere Dei invocandi, certa cum fiducia futurum, ut sese nobis patrem demonstret. Nec enim ullus nobis ad patrem aditus nisi hoc Mediatore, patet: atque, ut in ejus nomine exaudiamur, convenit, ut ab eo vitam nostram tanquam a capite nostro teneamus. Rom. V, 10. et VIII, 15. Gal. IV, 6. Ephes. III, 12.

XX. Credimus nos sola fide fieri hujus justitiae participes, sicut scriptum est ipsum passum esse acquirendae nobis saluti, ut quicunque crediderit in eum non pereat. Hoc autem ideo fit quod promissiones vitae, nobis in ipso oblatae, tunc usui nostro applicantur, et nobis redduntur efficaces quum eas amplectimur, nihil ambigentes nobis obventura de quibus ore Dei certiores simus. Itaque justitia, quam fide obtinemus, pendet a gratuitis promissionibus, quibus nos a se diligi Deus declarat et testificatur. Rom. III, 27. Gal. III, 16. et III, 24. Joan. III, 15. 16. Matth. XVII, 20. Rom. I, 17. et III, 24. 25.

XXI. Credimus nos arcana sancti Spiritus gratia donari fidei lumine, quae sit gratuitum Dei donum, et iis unis proprium, quibus Deo libuit illud tribuere, ut non habeant fideles, de quo in seipsis glorientur, cum potius duplo sint obligatiores quod ceteris praeferantur. Sed et illud credimus, fidem electis dari, non ut semel tantum in rectam viam introducantur, quin potius, ut in ea ad extremum usque pergant, quia sicut a Deo initium est, ita etiam est complementum. Ephes. I, 18. et II, 8. 1 Thessalon. I, 5. 2. Petr. I, 3. 1. Corinth. I, 8. Phil. I, 6. et II, 1.

XXII. Credimus nos qui natura servi sumus peccati, hac eadem fide intercedente in novam vitam regenerari. Recipimus autem per fidem hanc sancte vivendi gratiam, dum promissionem illam evangelicam amplectimur, quod daturus sit nobis Dominus Spiritum sanctum. Tantum abest igitur, ut bene et sancte vivendi studium fides extinguat, ut etiam illud cieat,

et inflammet in nobis, unde bona opera necessario consequunter. Ceterum quamvis Deus, ut nos plene servet, regeneret nos, et ad sanctam vitam formet: tamen profitemur, bona opera, quae duce ipsius Spiritu edimus, non respici a Deo, ut per ea justificemur, aut filii Dei censeri mereamur, quoniam perpetua dubitatione, et trepitatione, fluctuaremus, nisi satisfactione illa niteremur, per quam nos omni noxae Jesus Christus exemit, Rom. VI et VII. Coloss. II, 13. et III, 10. 1 Petr. I, 3. Gallat. V, 6. Jac. II, 14. 1 Johan II, 3. et III, 3, et III, 18. Deuteron. XXX, 6. Joan. III, 5. Psalm. XVI, 2. Rom. IV. 1. Tit. III, 3.

XXIII. Credimus omnes *Legis* figuras adventu Jesu Christi sublatas esse, quamvis earum veritas et substantia nobis in eo constet in quo sunt omnes impletae. Legis tamen doctrina, et Prophetis nobis utendum est, tum ad vitam nostram formandam, tum ut eo magis in promissionibus Evangelicis confirmemur. Rom. X, 4. Gal. III et IV. Col. II, 17. 1 Tim. III, 16. 2 Petr. I, 19.

XXIV. Credimus, quoniam Jesus Christns datus est nobis unicus advocatus, qui etiam praecipit ut ad patrem suo nomine confidentur accedamus, neque nobis licet alia forma preces concipere, nisi ea quas nobis Deus verbo suo dictavit: quicquid homines de mortuorum sanctorum intercessione commenti sunt, nihil aliud esse quam fraudem et fallacias satanae, ut homines a recta precandi forma abduceret. Repudiamus etiam, quaecunque alia media excogitarunt homines, ut sese irae divinae eximant, utpote quae sacrificiae et morti Jesu Christi tantundem derogent, quantum illis tribuitur. Denique *Purgatorium* arbitramur figmentum esse ex eadem officina profectum: unde etiam manarunt vota monastica, peregrinationes, interdicta matrimonii, et usus ciborum, ceremonialis certorum dierum observatio, confessio auricularis, indul-

gentiae, ceteraeque res omnes ejusmodi, quibus opinantur quidam se gratiam et salutem mereri. Ea vero omnia non tantum rejicimus, propter falsam meriti opinionem ipsis adjunctam, sed etiam quoniam sunt humana commenta et jugum ex hominum auctoritate conscientiis impositum. 1 Tim. II, 5. 1, Joan. II, 1. Joan. XVI, 23. Matth. VI, 9. Luc. XI, 2. Act. X, 25. 14. 15. Apoc. XIX, 10. Matth. XV, 11. Rom. XIV. Gal. IV, 9. Col. II, 16. 1 Tim. IV.

XXV. Credimus quoniam non nisi per evangelium simus Christi compotes, oportere sacram et inviolabilem εὐταξίαν ejus auctoritate in ecclesia sancitam conservari: ac proinde requiri in ecclesia Pastores, quibus onus docendi verbi et administrandorum sacramentorum incumbat, quos etiam honore prosequi et reverenter audire oporteat, siquidem legitime vocati officio suo fungantur: minime id quidem, quasi Deus ejusmodi adminiculis et subsidiis inferioribus egeat, sed idcirco potius, quoniam ita illi videtur nos hoc veluti fraeno adhibito regere. Itaque *Fanaticos* illos omnes detestamur, qui quantum in se est, sacrum ministerium sive praedicationem verbi et administrationem sacramentorum, abolita cupiunt. Rom. I, 16. et X, 17. Matth. XVIII, 20. Ephes. V, 22. et IV, 11. Matth. X, 40. Joan. XIII, 20. Rom. V, 14. et 5.

XXVI. Credimus igitur nemini licere, sese coetibus subducere, et in seipso acquiescere, sed potius omnibus simul tuendam et conservandam esse ecclesiae unitatem, sese communi institutioni et jugo Christi subjiciendo, ubicunque Deus veram illam disciplinam ecclesiasticam constituerit, etiamsi Magistratum edicta reclament, a quo ordine quicunque seipsos sejungunt, ordinationi Dei resistunt. Ps. V, et XLII. Eph. IV, 11. Hebr. X, 25. Act. IV, 19. et V, 29.

XXVII. Credimus summo studio et prudentia discernendam esse *veram ecclesiam*, cujus nomine ni-

mium multi abutuntur. Itaque affirmamus ex Dei verbo, ecclesiam esse fidelium coetum, qui in verbo Dei sequendo, et pura religione colenda consentiunt, in qua etiam quotidie proficiunt, crescentes et confirmantes se mutuo in Dei timore, ut qui quotidiano progressu et profectu indigeant, quos etiam, quantuncumque promoveant, oporteat tamen assidue ad remissionem peccatorum confugere. Minime tamen inficiamur, quin fidelibus hypocritae et reprobi multi sunt permixti, sed quorum malitia ecclesiae nomen delere non possit. Jer. VII, 4. VIII, 11. Math. III, 9. et VII, 22. Eph. II, 20. et IV, 11, 1 Tim, III, 15. Rom. III, 24. et 5. Matth. XIII, 3. 2 Tim. I, 8.

XXVIII. Itaque dum hoc ita esse credimus, simul etiam palam affirmamus ubi verbum Dei non recipitur, nec ulla est professio obedientiae quae illi debetur, nec ullus sacramentorum usus, ibi proprie loquendo, non posse nos judicare ullam esse ecclesiam. Papisticos igitur conventus damnamus, quod pura Dei veritas ab illis exulet in quibus etiam sacramenta fidei corrupta sunt, adulterata, falsificata, vel penitus etiam abolita, in quibus denique omnes superstitiones et idolomaniae vigent. Ac proinde arbitramur, omnes eos, qui sese ejusmodi actionibus adjungunt, et iis communicant, a Christi corpore seipsos separare. Quia tamen in Papatu exigua quaedam ecclesiae vestigia, ac praesertim *baptismi* substantia remansit, cujus etiam efficacia ab eo non dependet a quo administratur, fatemur illic baptizatos, secundo baptismo non egere, quamvis propter admixtas corruptiones nemo baptizandos illic infantes offerre possit, quin seipsum polluat. Matth. X, 14. Joan. X, 4. 1 Cor. III, 9. et VI, 14. Matth. III, 11. et XXVIII, 19. Marc. I, 8. Act. I, 5.

XXIX. Credimus veram Ecclesiam gubernari debere ea politia sive disciplina, quam Dominus noster Jesus Christus sancivit, ita videlicet ut in ea sint *Pastores*,

Presbyteri, sive *Seniores*, et *Diaconi*, ut doctrinae puritas retineatur, vitia cohibeantur, pauperibus et reliquis calamitosis, prout opus est, consulatur, et sacri coetus aedificandis tum parvis tum magnis habeantur. Actor. VI, 4. Ephes. IV, 11. 1 Tim, III, 1. Tit. I, 5.

XXX. Credimus omnes veros Pastores, ubicunque locorum collocati fuerint, eadem et aequali inter se potestate esse praeditos sub unico capite, summoque et solo universali Episcopo Jesu Christo: ac proinde nulli ecclesiae licere sibi in aliam imperium aut dominationem vendicare. Matth. XX, 26. et XVIII, 2. 2 Cor. I, 27. 1 Petr. V, 3.

XXXI. Credimus nulli fas esse suapte auctoritate invadere ecclesiae gubernacula, sed legitima electione quoad ejus fieri potest, et quandiu Dominus ejus rei potestatem facit, praeeunte, adsciscì ununquemque oportere. Addimus autem nominatim illam exceptionem, quoniam interdum, ut nostris etiam temporibus, interrupto ecclesiae statu necesse fuit nonnullos extra ordinem divinitus excitari, qui ecclesiae collapsae ruinas instaurarent. Utcunque sit, tamen credimus, semper sequendam esse hanc normam ut omnes Pastores, Seniores, et Diaconi suae vocationis testimonium habeant. Matth. XXVIII, 10. 16. Marc. XVI, 15. Joan. XV, 16. Act. I, 21. Rom. X, 15. Tit. 1, 5. Galat. I, 15. 1 Timoth. III, 7. 8.

XXXII. Credimus expedire, ut qui electi sunt, ecclesiae alicujus praefecti, inter se dispiciant, qua ratione totum corpus commode regi possit. Ita tamen, ut ab eo, quod Dominus noster Jesus Christus instituit, nusquam deflectant. Hoc autem non impedit, quominus quaedam singulis locis peculiaria sint instituta, prout commodum visum fuerit. Act. XIV, 23. XV, et 6. 7. 25. 28. 1 Cor. XIV, 40. 1 Pet. V.

XXXIII. Excludimus autem humana omnia com-

menta, et leges omnes, quae cultus Dei praetextu, astringendis conscientiis invehuntur, et eas tantum admittimus, quae fovendae concordiae, et unicuique in obedientia debita retinendo subserviunt, qua in re sequendum nobis putamus, quod Dominus noster Jesus Christus de *excommunicatione* statuit, quam quidem approbamus, et una cum suis appendicibus necessariam esse arbitramur. Rom. XVI, 16.

XXXIV. Credimus adjuncta esse verbo *Sacramenta,* amplioris confirmationis causa, gratiae Dei nimirum pignora et tesseras, quibus infirmae et rudi fidei nostrae subveniatur. Fatemur enim, talia esse signa haec exteriora, ut Deus per illa, sancti sui Spiritus virtute, operetur, ne quicquam ibi frustra nobis significetur. Arbitramur tamen omnem illorum substantiam et veritatem esse in Christo Jesu, a quo si separentur, nihil sint quam inanes umbrae et fumi.

XXXV. Agnoscimus duo tantum Sacramenta toti ecclesiae communia, quorum prius est *Baptismus,* nobis testificandae nostrae adoptioni datus, quoniam in eo inserimur Christi corpori, ut ejus sanguine abluti, simul etiam ipsius spiritu ad vitae sanctimoniam renovemur. Illud etiam dicimus, quamvis non nisi semel baptizemur, fructum tamen baptismi ad totius nostrae vitae cursum pertinere, ut certo stabilique sigillo in nobis obsignetur haec promissio, Christum semper nobis fore sanctificationem et justificationem. Praeterea quamvis baptismus sit fidei et resipiscentiae sacramentum, tamen cum una cum parentibus posteritatem etiam illorum in ecclesia Deus recenseat, affirmamus infantes sanctis parentibus natos, esse ex Christi auctoritate baptizandos. Act. XXII, 16. Rom. VI, 3. Tit. III, 5. Matth. III, 11. Marc. XVI, 16. Matth. XIX, 14. 1 Cor. VII, 14.

XXXVI. Affirmamus *sanctam coenam Domini,* alterum videlicet sacramentum, esse nobis testimonium

nostrae cum Domino nostro Jesu Christo unitionis, quoniam non est duntaxat mortuus semel et excitatus a mortuis pro nobis, sed etiam vere nos pascit et nutrit carne sua et sanguine, ut unum cum ipso facti vitam cum ipso communem habeamus. Quamvis enim nunc sit in coelis, ibidem etiam mansurus, donec veniat mundum judicaturus: credimus tamen, eum arcana et incomprehensibili spiritus sui virtute nos nutrire et vivificare sui corporis et sanguinis substantia per fidem apprehensa. Dicimus autem hoc *spiritualiter* fieri, non ut efficaciae et veritatis loco, imaginationem aut cogitationem supponamus: sed potius, quoniam hoc mysterium nostrae cum Christo coalitionis tam sublime est, ut omnes nostros sensus totumque adeo ordinem naturae superet: denique quoniam cum sit divinum ac caeleste, non nisi fide percipi et apprehendi potest.

XXXVII. Credimus, sicut antea dictum est, tam in coena quam in baptismo, Deum nobis reipsa, id est, *vere* et *efficaciter* donare quicquid ibi sacramentaliter figurat, ac proinde cum signis conjungimus *veram possessionem ac fruitionem* ejus rei, quae ibi nobis offertur. Itaque affirmamus, eos qui ad sacram mensam Domini puram fidem tanquam vas quoddam afferunt, vere recipere quod ibi signa testificantur, nempe corpus et sanguinem Jesu Christi, non minus esse cibum ac potum animae, quam panis et vinum sunt corporis cibus. Joan. VI, 51. 1 Cor. XI, 24.

XXXVIII. Dicimus itaque elementum aquae, quantumvis caducum, nobis nihilominus vere testificari interiorem animi nostri ablutionem in sanguine Jesu Christi per sancti Spiritus efficaciam. Rom. VI, 3. Eph. V, 16. Itemque panem illum, et vinum illud, quod nobis in coena datur, vere nobis fieri spirituale alimentum, quatenus videlicet velut oculis nostris spectandum praebent carnem Christi nostrum cibum

esse, et ejusdem sanguinem nobis esse potum. Itaque Fanaticos illos omnes rejicimus, qui haec signa et symbola repudiant, cum Christus Dominus noster pronuntiarit; *Hoc est corpus meum;* et: *Hoc poculum est sanguis meus.* Joan. VI, 51. 1 Cor. I, 24. et II, 24.

XXXIX. Credimus Deum velle mundum legibus et politia gubernari, ut aliqua sint fraena, quibus immoderatae mundi cupiditates coerceantur: ideoque constituisse Regna, Respublicas, et reliquas principatuum species, sive haereditario jure obveniant, sive minus. Neque id duntaxat, sed etiam quicquid spectat ad statum justitiae, quam vocant, cujus auctor agnosci postulat. Ideo etiam *gladium* in Magistratuum manus tradidit, reprimendis nimirum delictis, non modo contra secundam tabulam, sed etiam contra primam commissis. Oportet igitur propter illum hujus ordinis auctorem non tantum pati, ut ii dominentur, quos ille nobis praefecit, sed etiam honore et omni reverentia eos prosequi, tanquam ejus legatos ac ministros ad legitimum et sanctum munus obeundum ab ipso designatos. Exod. XVIII, 20. Matth. XVII, 24. Rom. I, 1. 1 Pet, II, 13. 1 Tim. II, 2.

XL. Affirmamus ergo, parendum esse legibus et statutis, solvenda tributa, et reliqua onera perferenda, subjectionis denique jugum voluntarie tolerandum, etiam si infideles fuerint Magistratus, dummodo Dei summum imperium integrum et illibatum maneat. Matth. XVII, 24. Act. IV, 17. et V, 29. Epist. Judae vers. 8. Itaque detestamur omnes eos, qui dominationes repudiant, communitatem et confusionem bonorum invehunt, omnem denique juris rationem evertere moliuntur.

Confessio Anglicana.

Ecclesiae Anglicanae Articuli triginta et novem (*).

Artic. I.

De fide in sacro-sanctam Trinitatem.

Unus est vivus, et verus Deus, aeternus, incorporeus, impartibilis, impassibilis, immensae potentiae, sapientiae, ac bonitatis, creator et conservator omnium, tum visibilium, tum invisibilium. Et in unitate huius divinae naturae, tres sunt personae, ejusdem essentiae, potentiae ac aeternitatis, *Pater*, *Filius* et *Spiritus sanctus*.

(*) In editione authentica a. 1571, quam reliquae sequuntur, hic legitur titulus:
„Articuli, de quibus convenit inter Archiepiscopos et Episcopos utriusque Provinciae, et Clerum Universum in Synodo, Londini, Anno 1562, secundum computationem Ecclesiae Anglicanae, ad tollendam opinionum dissentionem, et consensum in vera Religione firmandum. Editi Authoritate serenissimae Reginae. Londini apud Joannem Day. 1571"

Art. II.

De verbo, sive Filio Dei, qui verus homo factus est.

Filius, qui est verbum patris, ab aeterno a patre genitus, verus et aeternus Deus ac patri consubstantialis in utero beatae virginis, ex illius substantia naturam humanam assumpsit: ita ut *duae naturae*, et divina et humana, integre atque perfecte in unitate personae fuerint inseparabiliter coniunctae, ex quibus est unus Christus, verus Deus et verus homo, qui vere passus est, crucifixus, mortuus, et sepultus, ut patrem nobis reconciliaret, essetque hostia, non tantum pro culpa orginis, verum etiam pro omnibus actualibus hominum peccatis.

Art. III.

De descensu Christi ad inferos.

Quemadmodum Christus pro nobis mortuus est, et sepultus, ita est etiam credendus ad Inferos descendisse.

Art. IV.

De resurrectione Christi.

Christus vere a mortuis resurrexit, suumque corpus cum carne, ossibus omnibusque ad integritatem humanae naturae pertinentibus, recepit: cum quibus in coelum adscendit, ibique residet, quoad extremo die ad judicandos homines reversurus sit.

Art. V.

De Spiritu sancto.

Spiritus sanctus, a patre et filio procedens. ejusdem est cum patre et filio essentiae, maiestatis, et gloriae, verus ac aeternus Deus.

Art. VI.

De divinis scripturis, quod sufficiant ad salutem.

Scripura sacra continet omnia, quae ad salutem sunt necessaria, ita ut quicquid in ea nec legitur, neque inde probari potest, non sit a quoquam (al. quonam) exigendum, ut tanquam articulus fidei credatur aut ad salutis necessitatem requiri putetnr.

Sacrae scripturae nomine, eos *canonicos libros* veteris et novi Testamenti intelligimus, de quorum auctoritate, in Ecclesia nunquam dubitatum est.

De nominibus- et numero librorum sacrae Canonicæ Scripturæ Veteris Testamenti.

Genesis.
Exodus.
Leviticus.
Numeri.
Deuteron.
Josuae.
Judicum.
Ruth.
Prior liber Samuelis.
Secundus liber Samuelis,
Prior liber Regum.
Secundus liber Regum.
Prior liber Paralipom.
Secundus liber Paralipom.
Primus liber Esdrae.
Secundus liber Esdrae.
Liber Hester.
Liber. Iob.
Psalmi.
Prouerbia.
Ecclesiastes vel Concionator.
Cantica Salomonis.
IV Prophetae Maiores.
XII Prophetae Minores.

Alios autem libros (ut ait *Hieronymus*) legit quidem Ecclesia, ad exempla vitae, et formandos mores: illos tamen ad dogmata confirmanda non adhibet, ut sunt:

Tertius liber Esdrae.
Quartus liber Esdrae.
Liber Tobiae.
Liber Judith.
Reliquum libri Hester.
Liber Sapientiae.
Liber Jesu filii Sirach.
Brauch propheta.
Canticum trium puerorum.
Historia Susannae.

De Bel et Dracone.
Oratio Manassis.
Prior liber Machabaeorum.
Secundus liber Machabaeorum.

Novi Testamenti omnes libros (ut vulgo recepti sunt) recipimus, et habemus pro canonicis.

Art. VII.

De veteri Testamento.

Testamentum vetus novo contrarium non est, quandoquidem tam in veteri, quam in novo, per Christum, qui unicus est Mediator Dei et hominum, Deus et Homo, aeterna vita humano generi est proposita. Quare male sentiunt, qui veteres tantum in promissiones temporarias sperasse confingunt. Quanquam lex a Deo data per Mosen (quoad cerimonias et ritus) Christianos non adstringat, neque civilia ejus praecepta in aliqua republica necessario recipi debeant, nihilominus tamen ab obdientia mandatorum (quae moralia vocantur) nullus (quantumvis Christianus) est solutus.

Art. VIII.

De tribus Symbolis.

Symbola tria, *Nicaenum*, *Athanasii*, et quod vulgo *Apostolorum* appellatur, omnino recipienda sunt, et credenda, nam firmissimis scripturae testimoniis probari possunt.

Art. IX.

De peccato originali.

Peccatum originis non est (ut fabulantur *Pelagiani*) in imitatione Adami situm, sed est vitium, et depravatio naturae, cujuslibet hominis ex Adamo naturaliter propagati: qua fit, ut ab originali justitia quam longissime distet, ad malum sua natura propendeat, et caro semper adversus spiritum concupiscat,

unde in unoquoque nascentium, iram Dei atque damnationem meretur. Manet etiam in renatis haec naturae depravatio. Qua fit, ut affectus carnis, (Graece φρόνημα σαρκὸς, quod alii sapientiam, alii sensum, alii affectum, alii studium carnis interpretantur), legi Dei non subiiciatur. Et quanquam renatis et credentibus, nulla propter Christum est condemnatio, peccati tamen in sese rationem habere concupiscentiam fatetur Apostolus.

Art. X.
De libero arbitrio.

Ea est hominis post lapsum Adami conditio, ut sese naturalibus suis viribus, et bonis operibus, ad fidem et invocationem Dei convertere, ac praeparare non possit. Quare absque gratia Dei (quae per Christum est) nos praeveniente, ut velimus, et cooperante, dum volumus, ad pietatis opera facienda, quae Deo grata sunt et accepta, nihil valemus.

Art. XI.
De hominis justificatione.

Tantum propter meritum Domini, ac servatoris nostri Jesu Christi, per fidem, non propter opera et merita nostra, justi coram Deo reputamur. Quare sola fide nos justificari doctrina est saluberrima, ac consolationis plenissima, ut in homilia de justificatione hominis, fusius explicatur.

Art. XII.
De bonis operibus.

Bona opera, quae sunt fructus fidei, et justificatos sequuntur, quanquam peccata nostra expiare, et divini judicii severitatem ferre non possunt; Deo tamen grata sunt, et accepta in Christo atque ex vera

et viva fide necessario profluunt, ut plane ex illis, aeque fides viva cognosci possit, atque arbor ex fructu judicari.

Art. XIII.

De operibus ante justificationem.

Opera, quae fiunt ante gratiam Christi, et spiritus ejus afflatum, cum ex fide Jesu Christi non prodeant, minime Deo grata sunt, neque gratiam (ut multi vocant) de congruo merentur. Imo cum non sunt facta, ut Deus illa fieri voluit et praecepit, peccati rationem habere non dubitamus.

Art. XIV.

De operibus supererogationis.

Opera, quae *supererogationis* appellant, non possunt sine arrogantia et impietate praedicari. Nam illis declarant homines, non tantum se Deo reddere, quae tenentur, sed plus in ejus gratiam facere, quam deberent, cum aperte Christus dicat: *Cum feceritis omnia, quaecunque praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus.*

Art. XV.

De Christo, qui solus est sine peccato.

Christus in nostrae naturae veritate, per omnia similis factus est nobis, excepto peccato, a quo prorsus erat immunis, tum in carne, tum in spiritu. Venit ut agnus, absque macula, qui mundi peccata per immolationem sui semel factam tolleret, *et peccatum* (ut inquit Johannes) *in eo non erat:* sed nos reliqui etiam baptizati, et in Christo regenerati, in multis tamen offendimus omnes. Et si dixerimus, quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est.

Art. XVI.

De peccato post Baptismum.

Non omne peccatum mortale post baptismum voluntarie perpetratum, est peccatum in spiritum sanctum, et irremissible. Proinde lapsis a baptismo in peccata, locus poenitentiae non est negandus. Post acceptum spiritum sanctum possumus a gratia data recedere, atque peccare, denuoque per gratiam Dei resurgere, ac resipiscere; ideoque illi damnandi sunt, qui se quandiu hic vivant, amplius non posse peccare affirmant, aut vere resipiscentibus veniae locum denegant.

Art. XVII.

De prædestinatione et electione.

Praedestinatio ad vitam, est aeternum Dei propositum, quo ante iacta mundi fundamenta suo consilio, nobis quidem occulto, constanter decrevit, eos, quos in Christo elegit ex hominum genere, a maledicto et exitio liberare, atque (ut vasa in honorem efficta) per Christum, ad aeternam salutem adducere. Unde qui tam praeclaro Dei beneficio sunt donati, illi spiritu ejus, opportuno tempore operante, secundum propositum ejus vocantur, vocationi per gratiam parent, justificantur gratis, adoptantur in filios Dei, unigeniti ejus Jesu Christi imagini efficiuntur conformes, in bonis operibus sancte ambulant, et demum ex Dei misericordia pertingunt ad sempiternam felicitatem.

Quemadmodum praedestinationis et electionis nostrae in Christo pia consideratio, dulcis, suavis, et ineffabilis consolationis plena est, vere piis, et his qui sentiunt in se vim spiritus Christi facta carnis, et membra, quae adhuc sunt super terram, mortificantem, animumque ad coelestia et superna rapientem; tum quia fidem nostram de aeterna salute consequenda

per Christum plurimum stabilit confirmat, tum quia amorem nostrum in Deum vehementer accendit: Ita hominibus curiosis, carnalibus, et spiritu Christi destitutis, ob oculos perpetuo versari praedestinationis Dei sententiam, perniciosissimum est praecipitium, unde illos Diabolus protrudit, vel in desperationem, vel in aeque perniciosam impurissimae vitae securitatem; deinde promissiones divinas sic amplecti oportet, ut nobis in sacris literis generaliter propositae sunt, et Dei voluntas in nostris actionibus ea sequenda est, quam in verbo Dei habemus, diserte revelatam.

Art. XVIII.

De speranda aeterna salute tantum in nomine Christi.

Sunt et illi anathematizandi, qui dicere audent, unumquenque in lege, aut secta, quam profitetur, esse servandum, modo juxta illam, et lumen naturae accurate vixerit, cum sacrae literae tantum Jesu Christi nomen praedicent, in quo salvos fieri homines oporteat.

Art. XIX.

De ecclesia.

Ecclesia Christi visibilis est coetus fidelium, in quo verbum Dei purum praedicatur, et sacramenta, quoad ea, quae necessario exigantur, juxta Christi institutum recte administrantur. Sicut erravit Ecclesia *Hierosolymitana*, *Alexandrina*, et *Antiochena*: ita et erravit Ecclesia *Romana*, non solum quoad agenda, et ceremoniarum ritus, verum in his etiam, quae credenda sunt.

Art. XX.

De Ecclesiæ auctoritate.

Habet Ecclesia ritus sive ceremonias statuendi ius, et in fidei controuersiis auctoritatem; quamvis Ecclesiae non licet quicqam instituere, quod verbo

Dei scripto adversetur, nec unum scripturae locum sic exponere potest, ut alteri contradicat. Quare licet Ecclesia sit divinorum librorum testis, et conservatrix, attamen ut adversus eos nihil decernere, ita praeter illos, nihil credendum de necessitate salutis debet obtrudere.

Art. XXI.

De auctoritate Conciliorum generalium.

Generalia Concilia, sine jussu, et voluntate Principum congregari non possunt; et ubi convenerint, quia ex hominibus constant, qui non omnes spiritu, et verbo Dei, reguntur, et errare possunt, et interdum errarunt etiam in his, quae ad Deum pertinent: ideoque quae ab illis constituuntur, ut ad salutem necessaria, neque robur habent, neque auctoritatem, nisi ostendi possint e sacris literis esse desumpta.

Art. XXII.

De purgatorio.

Doctrina Romanensium de purgatorio, de indulgentiis, de veneratione, et adoratione, tum imaginum, tum reliquiarum, nec non de invocatione Sanctorum, res est futilis, inaniter conficta, et nullis scripturarum testimoniis innititur: imo verbo Dei contradicit.

Art. XXIII.

De ministrando in Ecclesia.

Non licet cuiquam sumere sibi munus publice praedicandi, aut administrandi Sacramenta in ecclesia, nisi prius fuerit ad haec obeunda legitime vocatus et missus. Atque illos legitime vocatos et missos existimare debemus, qui per homines, quibus potestas vocandi ministros, atque mittendi in vineam Domini, publice concessa est in ecclesia, cooptati fuerint, et adsciti in hoc opus.

Art. XXIV.

De loquendo in Ecclesia lingua, quam populus intelligit.

Lingua populo non intellecta, publicas in Ecclesia preces peragere, aut Sacramenta administrare, verbo Dei, et primitivae Ecclesiae consuetudini plane repugnat.

Art. XXV.

De Sacramentis.

Sacramenta a Christo instituta, non tantum sunt notae professionis Christianorum, sed certa quaedam potius testimonia, et efficacia signa gratiae atque bonae in nos voluntatis Dei, per quae invisibiliter ipse in nos operatur, nostramque fidem in se non solum excitat, verum etiam confirmat.

Duo a Christo Domino nostro in Evangelio instituta sunt Sacramenta, scilicet: *Baptismus*, et *Coena Domini.*

Quinque illa vulgo nominata Sacramenta, scilicet: *Confirmatio*, *Poenitentia*, *Ordo*, *Matrimonium*, et *extrema Unctio*, pro Sacramentis Evangelicis habenda non sunt, ut quae, partim a prava Apostolorum imitatione profluxerunt, partim vitae status sunt, in scripturis quidem probati, sed Sacramentorum eandem cum baptismo et coena Domini rationem non habentes, ut quae signum aliquod visibile, seu cermoniam, a Deo institutam, non habeant.

Sacramenta non in hoc instituta sunt a Christo ut spectarentur, aut circumferrentur, sed ut rite illis uteremur, et in his duntaxat, qui *digne* percipiunt salutarem habent effectum: Qui vero indigne percipiunt, damnationem (ut inquit Paulus) sibi ipsis acquirunt.

Art. XXVI.

De vi institutionum divinarum, quod eam non tollat malitia Ministrorum.

Quamvis in ecclesia visibili, bonis mali semper sunt admixti, atque interdum ministerio verbi, et Sacramentorum administrationi praesint (al. prosint), tamen cum non suo, sed Christi nomine agant, ejusque mandato, et auctoritate ministrent, illorum ministerio uti licet, cum in verbo Dei audiendo, tum in Sacramentis percipiendis. Neque per illorum malitiam effectus institutorum Christi tollitur, aut gratia donorum Dei minuitur, quoad eos, qui fide, et rite sibi oblata percipiunt, quae propter institutionem Christi, et promissionem efficacia sunt, licet per malos administrentur.

Ad Ecclesiae tamen disciplinam pertinet, ut in malos ministros inquiratur, accusenturque ab his, qui eorum flagitia noverint, atque tandem justo convicti judicio deponantur.

Art. XXVII.

De Baptismo.

Baptismus non est tantum professionis signum, ac discriminis nota, qua Christiani a non Christianis discernantur, sed etiam est signum regenerationis, per quod, tanquam per instrumentum, recte baptismum suscipientes, Ecclesiae inseruntur, promissiones de remissione peccatorum, atque adoptione nostra in filios Dei per spiritum sanctum visibiliter obsignantur, fides confirmatur, et vi divinae invocationis gratia augetur.

Baptismus parvulorum omnino in Ecclesia retinendus est, ut qui cum Christi institutione optime congruat.

Art. XXVIII.

De Cœna Domini.

Coena Domini non est tantúm signum mutuae benevolentiae Christianorum inter sese, verum potius est sacramentum nostrae per mortem Christi redemptionis.

Atque adeo, rite, digne, et cum fide sumentibus, panis, quem frangimus, est communicatio corporis Christi: similiter poculum benedictionis, est communicatio sanguinis Christi.

Panis et vini *transsubstantio* in Eucharistia ex sacris literis probari non potest; sed apertis scripturae verbis adversatur, Sacramenti naturam evertit, et multarum superstitionum dedit occasionem.

Corpus Christi datur, accipitur, et manducatur in Coena, *tantum coelesti et spirituale ratione.* Medium autem, quo corpus Christi accipitur et manducatur in coena, fides est.

Sacramentum Eucharistiae, ex instisutione Christi non servabatur, circumferebatur, elevabatur, nec adorabatur.

Art. XXIX.

De manducatione corporis Christi, et impios illud non manducare.

Impii, et fide viva destituti, licet carnaliter, et visibiliter (ut *Augustinus* loquitur) corporis et sanguinis Christi Sacramentum, dentibus premant, nullo tamen modo Christi participes efficiuntur. Sed potius tantae rei Sacramentum, seu Symbolum, ad judicium sibi manducant, et bibunt.

Art. XXX.

De utraque specie.

Calix Domini laicis non est denegandus, utraque enim pars Dominici Sacramenti, ex Christi institutione

et praecepto, omnibus Christianis ex aequo administrari debet.

Art. XXXI.

De unica Christi oblatione in cruce perfecta.

Oblatio Christi semel facta, perfecta est redemptio, propitiatio, et satisfactio pro omnibus peccatis totius mundi, tam originalibus, quam actualibus. Neque praeter illam unicam, est ulla alia pro peccatis expiatio, unde missarum sacrificia, quibus, vulgo dicebatur, sacerdotem offerre Christum in remissionem poenae, aut culpae, pro vivis et defunctis, blasphema figmenta sunt et perniciosae imposturae.

Art. XXXII.

De coniugio sacerdotum.

Episcopis, presbyteris, et diaconis nullo mandato divino praeceptum est, ut aut coelibatum voveant, aut a matrimonio abstineant. Licet igitur etiam illis, ut ceteris omnibus Christianis, ubi hoc ad pietatem magis facere judicaverint, pro suo arbitratu matrimonium contrahere.

Art. XXXIII.

De excommunicatis vitandis.

Qui per publicam Ecclesiae denuntiationem rite ab unitate Ecclesiae praecisus est et excommunicatus, is ab universa fidelium multitudine (donec per poenitentiam publice reconciliatus fuerit, arbitrio judicis competentis) habendus est tanquam Ethnicus et Publicanus.

Art. XXXIV.

De traditionibus Ecclesiasticis.

Traditiones atque ceremonias easdem, non omnino necessarium est esse ubique, aut prorsus consimiles. Nam ut variae semper fuerunt, et mutari

possunt, pro regionum, temporum, et morum diversitate, modo nihil contra verbum Dei instituatur.

Traditiones, et ceremonias ecclesiasticas, quae cum verbo Dei non pugnant, et sunt auctoritate publica institutae, atque probatae, quisquis privato consilio volens, et data opera, publice violaverit, is, ut qui peccat in publicum ordinem Ecclesiae, quique laedit auctoritatem Magistratus, et qui informorum fratrum conscientias vulnerat, publice, ut ceteri timeant, arguendus est.

Qnaelibet *Ecclesia particularis*, sive *nationalis*, auctoritatem habet instituendi, mutandi, aut abrogandi ceremonias, aut ritus ecclesiasticos, humana tantum auctoritate institutos, modo omnia ad aedificationem fiant.

Art. XXXV.

De Homiliis.

Tomus secundus *Homiliarum*, quarum singulos titulos huic articulo subiunximus, continet piam et salutarem doctrinam, et his temporibus necessariam, non minus, quam prior Tomus Homiliarum, quae editae sunt tempore *Edwardi sexti* (Eduardi VI). Itaque eas in Ecclesiis per ministros diligenter, et clare, ut a populo intelligi possint, recitandas esse judicavimus.

De nominibus Homiliarum.

Of the right Use of the Church. (De recto usu Ecclesiae.)
Against peril of Idolatry. (Contra periculum Idololatriae)
Of repairing and Keeping clean Churches. (de reparatione et munditie Ecclesiarum s. templorum).
Of good works. (De bonis operibus).
First of Fasting. (De Jejunio primo)

Against Gluttony and Drunkenneſs. (Contra voracitatem et ebrietatem).
Against exceſs in Apparel. (Contra luxum in vestitu et ornatu).
Of Prayer. (De precibus).
Of the place and time of Prayer. (De loco et tempore precum).
That common Prayers and Sacraments ought to be ministred in a Known Tongue. (De precibus publicis et Sacramentis lingua usitata administrandis).
Of the reverend estimation of God's Word. (De debita verbi divini aestimatione et reverentia).
Of Almsdoing. (De Eleemosynis).
Of the Nativity of Christ. (De Nativitate Christi).
Of the Passion of Christ, (De Passione Christi).
Of the Resurrection of Christ. (De Resurrectione Christi).
Of the whorty receiving of the Sacrament of the Body and Blood of Christ. (De digno usu Sacramenti corporis et sanguinis Christi).
Of the Gifts of the holy Ghost. (De donis Spiritus Sancti).
Of the Rogation-days. (De Rogationum diebus).
Of the State of Matrimony. (De Matrimonio).
Of Repentance. (De Resipiscentia).
Against Idleness. (Contra otium).
Against Rebellion. (Contra rebellionem).

Art. XXXVI.

De Episcoporum et Ministrorum consecratione.

Libellus de consercratione Archiepiscoporum et Episcoporum, et de ordinatione Presbyterorum et Diaconorum, editus nuper temporibus Edwardi VI. et auctoritate Parlamenti illis ipsis temporibus confirmatur, omnia ad ejusmodi conseccrationum, et ordinationem necessaria continet, et nihil habet, quod

ex se sit, aut superstitiosum, aut impium: itaque quicunque juxta ritus illius libri consecrati, aut ordinati sunt, ab anno secundo praedicti regis Edwardi, usque ad hoc tempus, aut in posterum juxta eosdem ritus consecrabuntur, aut ordinabuntur, rite atque ordine, atque legitime statuimus esse, et fore consecratos et ordinatos.

Art. XXXVII.

De civilibus Magistratibus.

Regia Majestas in hoc Angliae regno, ac ceteris ejus dominiis *summam habet potestatem*, ad quam omnium statuum hujus regni, sive illi ecclesiastici sint, sive civiles, in omnibus causis, suprema gubernatio pertinet, et nulli externae jurisdictioni est subjecta, nec esse debet.

Cum regiae Majestati summam gubernationem tribuimus, quibus titulis intelligimus animos quorundam calumniatorum offendi, *non damus Regibus nostris, aut verbi Dei, aut Sacramentorum administrationem,* quod etiam Iniunctiones ab *Elisabetha* Regina nostra, nuper editae, apertissime testantur. Sed eam tantum praerogativam, quam in sacris scripturis a Deo ipso, omnibus piis Principibus, videmus semper fuisse attributam: hoc est, ut omnes status, atque ordines fidei suae a Deo commissos, sive illis ecclesiastici sint, sive civiles, in officio contineant, et contumaces ac delinquentes gladio civili coërceant.

Romanus Pontifex nullam habet jurisdictionem in hoc regno Angliae.

Leges regni possunt Christianos propter capitalia et gravia crimina, morte punire. Christianis licet, ex mandato Magistratus, arma portare et justa bella administrare.

Art. XXXVIII.

De illicita bonorum communicatione.

Facultates et bona Christianorum non sunt communia, quoad jus et possessionem (ut quidam *Anabaptistae* falso jactant) debet tamen quisque de his, quae possidet, pro facultatum ratione, pauperibus eleemosynas benigne distribuere.

Art. XXXIX.

De jureiurando.

Quemadmodum juramentum vanum et temerarium a Domino nostro Jesu Christo, et Apostolo ejus Jacobo, Christianis hominibus interdictum esse fatemur: Ita Christianorum Religionem minime prohibere censemus, quin, jubente magistratu, causa fidei et caritatis jurare liceat, modo id fiat juxta Prophetae doctrinam, in justitia, in judicio, et veritate.

Confirmatio Articulorum.

Hic liber antedictorum Articulorum jam denuo approbatus est, per assensum et consensum Serenissimae Reginae Elisabethae Dominae nostrae, Dei gratia Angliae, Franciae, et Hiberniae Reginae, defensoris fidei, etc. retinendus, et per totum regnum Angliae exequendus. Qui Articuli, et lecti sunt, et denuo confirmati, subscriptione D. Archiepiscopi et Episcoporum superioris domus, et totius Cleri inferioris domus, in Convocatione Anno Domini, 1571.

Confessio Scotica.

Scotica, S. Scoticana Confessio fidei; ordines Regni Scotiae, omnesque in illo Regno profitentes Jesum, Christum, sanctumque ejus Evangelium nativis suis popularibus, aliisque Regnis et Nationibus una cum ipsis eundem Christum Jesum profitentibus, gratiam, misericordiam et pacem a Deo Patre Domini nostri Jesu Christi cum Spiritu recti judicii et salutis, comprecantur.

Praefatio.

Diu sitivimus (Carissimi fratres) mundo patefacere summam illius doctrinae quam profitemur, et pro qua infamiam et periculum sustinuimus: Sed tanta fuit Satanae, contra nos et aeternam Jesu Christi nuper inter nos natam veritatem, rabies, quod in hunc usque diem non fuerit data nobis commoditas exponendi mentem nostram, sicut lubentissime voluissemus. Nam quomodo hactenus, jactati fuerimus, magnam Europae partem non latere arbitramur. Verum, cum ex infinitá Dei nostri bonitate (qui nunquam sinit af-

flictos suos penitus confundi) supra spem, aliquam libertatem et quietem obtinuimus, noluimus non in lucem edere brevem hanc et planam Confessionem illius doctrinae, quae nobis proponitur, quamque nos credimus et profitemur: partim ut satisfiat fratribus, quorum corda procul dubio graviter fuerunt et adhuc sunt vulnerata, acerbis et malitiosis calumniis eorum, qui adhuc bene loqui non didicerunt: partim ut obturemus talium impudentium blasphematorum ora, qui temere et audacter illud damnant, quod nunquam vel audiverunt, nedum intellexerunt. Non quod putemus, virulentam ejusmodi hominum malitiam, hac nostra simplici Confessione posse curari, quum sciamus dulcem Evangelii odorem esse et futurum mortiferum filiis perditionis, sed praecipue infirmorum fratrum rationem habemus, quibus cupimus intima animi nostri sensa communicare, ne diversitate rumorum quos Satan contra nos dispersit, ut sanctissimum nostrum propositum disturbet et evertat: protestantes, quod si quis in hac nostra Confessione articulum, vel sententiam repugnantem sancto Dei verbo notaverit, nosque illius scripto admonuerit, promittimus Dei gratia ex Dei ore, id est, ex sacris scripturis, nos illi satisfacturos, aut correcturos, si quis quid erroris inesse probaverit. Deum enim in conscientiis nostris testem advocamus, nos ex animo omnes sectas, haereses, omnesque falsae doctrinae doctores detestari; omnique cum animi submissione et reverentia puritatem Evangelii Christi, quod est unicum animarum nostrarum alimentum nos amplecti, ideoque tanti apud nos pretii, quod decrevimus extrema quaeque mundana pericula potius subire, quam ut nos eo fraudari patiamur. Hoc enim certissime persuasum habemus, quod quicunque Christum negaverit, illiusque coram hominibus puduerit, illum etiam Christus coram coelesti Patre et ejus Angelis est negaturus.

Ideoque Omnipotentis ejusdem Domini Jesu Christi auxilio freti, firmiter proponimus ad finem usque in hujus nostrae fidei confessione persistere, sicut in sequentibus articulis continetur.

Confessio Fidei.

Art. I.

De Deo.

Confitemur et agnoscimus unum solum Deum, cui soli nos adhaerere oportet: cui soli nos servire oportet: quem solum colere debemus, et in quo solum fiduciam nostram oportet collocare, qui est aeternus; infinitus, immensus, incomprehensibilis, omnipotens, invisibilis, unus essentia, et tamen in tres personas distinctus, Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum. Per quem, confitemur, omnia in coelo et in terra, tam visibilia quam invisibilia, creata, in suo esse retineri, ipsiusque inscrutabili providentia regi et gubernari, in talem finem, qualem aeterna ipsius sapientia, bonitas et justitia, in manifestationem gloriae suae ipsis destinavit, Deuter. VI, 4. Jes. XLIV, 6. Deuter. IV, 35. Matth. XXVIII, 19. Genes. XI et XXVI. Proverb. XVI, 4.

Art. II.

De creatione hominis.

Confitemur et agnoscimus hunc Dominum Deum nostrum, creasse hominem, videlicet primum nostrum parentem Adamum in imaginem et similitudinem suam, Gen. I, 27. Cui sapientiam, dominium, justitiam, liberum arbitrium, et claram sui ipsius notitiam dedit: adeo ut in tota hominis natura nulla potuerit notari

imperfectio. Ab ista perfectione et honore vir et mulier defecerunt, Gen. III, 6.; mulier decepta a serpente, et vir aurem voci mulieris praebens, uterque conspirans contra supremam Dei majestatem, qui disertis verbis mortem antea est interminatus, si praesumerent de arbore illa vetita edere.

Art. III.

De originali peccato.

Qua transgressione, quae vulgo dicitur *originale peccatum*, prorsus deformata est illa Dei in homine imago, ipseque et ejus posteri natura facti sunt inimici Dei, mancipia Satanae, et servi peccati, adeo ut mors aeterna habuerit et habitura est potentiam et dominium in omnes, qui non fuerunt, non sunt, nec futuri sunt coelitus regniti: quae regeneratio efficitur virtute Spiritus sancti, operantis in cordibus electorum Dei, certam fidem in Dei promissionem, ejus verbo nobis revelatam: qua fide, Jesum Christum cum gratuitis ejus donis et beneficiis in ipso promissis, apprehendimus, Ephes. II, 1. 2. 3. Rom. V, 6. 8. Joh. III, 5. 6. 15.

Art. IV.

De revelatione promissionis.

Hoc enim constanter credimus, Deum, post tremendam et horrendam hominis defectionem ab ejus obedientia, Adamum quaesivisse, ad se vocasse, ipsius peccatum reprehendisse, ejusdem eum convicisse, et tandem gratuitam et jucundissimam promissionem illi fecisse, scilicet quod semen mulieris caput serpentis contereret, id est, opera Diaboli destrueret: quae promissio, sicut saepius repetita fuit, et temporis successu clarior facta, sic fideles omnes, ab Adamo ad Noachum, constanter et cum gaudio eam sunt amplexi, Gen. III, 15. XII, 3. Jes. VII, 14. Similiter etiam a Noacho ad Abrahamum, ab Abrahamo ad

Davidem, et sic deinceps ad incarnationem Jesu Christi, omnes (scilicet patres fideles sub lege) jucundissimos illos Christi dies viderunt et gavisi sunt.

Art. V.

Conservatio, incrementum et præservatio Ecclesiae

Constantissime credimus Deum praeservasse, docuisse, multiplicasse, honorasse, decorasse, atque a morte ad vitam omnibus aetatibus ecclesiam suam ab Adamo usque ad adventum Christi in carnem, vocasse. Abrahamum enim e patria sua evocavit, illum instituit, semen ejus multiplicavit, atque mirabiliter conservavit, et magis mirifice e servitute et tyrannide Pharaonis liberavit, illis leges, statuta et cerimonias suas dedit, terramque Canaan dedit possidendam. Post Judices et Saulem, illis dedit David, Regem, cui promisit fore ut ex fructu lumborum ejus unus perpetuo ipsius solio insideret. Ad eundem hunc populum, continuo temporis successu, misit Prophetas, qui eum ad rectam Dei sui viam reducerent, a qua idololatria saepius deflexerunt. Et quanquam, propter pertinacem justitiae contemptum, quasi coactus fuit, illos in hostium potestatem tradere, sicut antea per os Moysis est interminatus, adeo ut sancta civitas fuerit funditus eversa, templum igne combustum, totaque terra desolata annos LXX.; tamen gratuita misericordia ipsos Hierosolymam reduxit, ubi civitas et templum sunt restaurata, et illi contra omnes Satanae tentationes et insultus, usque in adventum Messiae, juxta promissionem, manserunt. 2 Reg. XXIV et XXV. Deuter. XXVIII. Agg. I. II. Zach. III, 1. 2.

Art. VI.

De Christi incarnatione.

Cum plenitudo temporis advenit, Deus filium suum, aeternam suam prudentiam, substantiam gloriae suae, in mundum misit, qui naturam humanam ex

substantia foeminae assumpsit, nempe ex virgine, idque per operationem Spiritus sancti. Sicque natum est justum illud Davidis semen, Angelus magni consilii Dei, ipse Messias promissus, quem nos agnoscimus et confitemur Emmanuelem, verum Deum et verum hominem, duabus naturis unitis et conjunctis in unam personam. Qua confessione nostra damnamus damnabiles et pestilentes haereses *Arrii (Arii)*, *Marcionis*, *Eutychetis*, *Nestorii*, et aliorum, qui vel negarunt aeternam illius deitatem, aut veritatem humanae naturae, vel qui eas confuderunt aut diviserunt. Gal. IV, 4. Luc. II, 6.

Art. VII.

Cur oportuerit mediatorem esse verum Deum et verum hominem.

Agnoscimus et confitemur, hanc maxime admirandam conjunctionem inter deitatem et humanitatem in Jesu Christo, ab aeterno et immutabili Dei decreto processisse, unde etiam nostra salus oritur et dependet.

Art. VIII.

Electio.

Nam idem aeternus Deus et pater, qui ex mera gratia elegit nos in Jesu Christo filio suo, ante jacta mundi fundamenta, ipsum, ut nostrum esset caput, noster frater, noster pastor, et magnus animarum nostrarum Episcopus, destinavit. Verum quia inimicitia inter Dei justitiam et nostra peccata erat ejusmodi, ut nulla caro ex se, aut quiverit, aut potuerit ad Deum pervenisse, opus fuit filium Dei ad nos descendere, et sibi corpus ex nostro corpore assumere, carnem ex nostra carne, os ex ossibus nostris, ut sic esset perfectus inter Deum et homines mediator: omnibus quotquot in Deum credunt, dans potestatem, ut fiant Dei filii, ut ipse testatur: *Ego adscendo ad meum patrem et vestrum Deum.* Joh. XX, 17.)

Per quam sanctissimam fraternitatem, quicquid in Adamo amisimus, rursus nobis restituitur: et hac de causa non veremur Deum patrem nostrum vocare, non tam quia nos creavit, (quod commune habemus cum ipsis reprobis) quam quia dedit nobis in fratrem filium suum unigenitum, nobisque gratiam dedit, ut illum pro nostro mediatore agnoscamus et amplectamur, ut ante dictum est. Oportuit porro Messiam, et redemptorem, verum Deum et verum hominem esse, quia poenas nostris transgressionibus debitas erat laturus, seque ipsum stiturus, quasi in nostra persona coram judicio patris pro nostra transgressione et inobedientia pati, morte, mortis auctorem superare. Verum quia sola deitas mortem pati nequivit, neque etiam sola humanitas eandem superare, utramque in unam personam conjunxit, ut unius imbecillitas pateretur, et morti (quam nos meriti sumus) subjiceretur, et infinita atque invincibilis potentia alterius, scilicet deitatis, triumpharet: et vitam, libertatem et perpetuam victoriam nobis procuraret, atque sic confitemus, maximeque indubitanter credimus. Ephes. I, 4. Hebr. II, 11. 12. 1 Petr. II, 25. Joh. I, 12. ibid. XX, 17. Jes. LIII, 5.

Art. IX.

Christi mors, passio et sepultura.

Quod Dominus noster Jesus Christus obtulit se voluntarium sacrificium patri pro nobis, quod passus sit contradictionem peccatorum, quod vulneratus et plagis affectus pro nostris transgressionibus fuit, quod cum esset purus et innocens agnus Dei, damnatus sit in praesentia judicis terreni, ut nos coram tribunali Dei nostri, quod ipse non tantum crudelem crucis mortem sit passus (quae, Dei sententia, fuit maledicta) sed etiam quod ad tempus iram patris, quam peccatores meriti sunt, subivit. Verum nihilominus profitemur, quod permansit unice dilectus et benedictus

patris filius in medio angoris sui, et tormento, et quod animo et corpore passus est, ut pro populi peccatis plene satisfaceret, atque nunc nullum aliud sacrificium pro peccatis superesse affirmamus et profitemur. Quod si qui aliud asserant, illos in Christi mortem, aeternam purgationem et satisfactionem per eandem nobis procuratam blasphemos esse, non dubitamus profiteri. Isa. LIII, 10. 12. Hebr. VII, 27. ibid. IX, 16. Hebr. XIII, 3. Isa. LIII, 3. 4. 5. Deuteron. XXI, 23. Galat. III, 13. Hebr. X, 12. IX, 28.

Art. X.

Resurrectio.

Sine omni dubio credimus, cum impossibile esset, ut dolores mortis auctorem vitae captivum tenerent, quod Dominus noster Jesus Christus crucifixus, mortuus, sepultus, qui descendit ad inferos, pro nostra justificatione resurrexit, et destruens eum, qui erat peccati auctor, vitam nobis, qui morti ejusque servituti subjiciebamur, reduxit. Scimus hanc ejus resurrectionem confirmatam fuisse testimoniis ipsiusmet inimicorum, resurrectione mortuorum, quorum sepulchra aperta fuerunt, illique resurrexerunt, et multis intra civitatem Hierosolymitanam apparuerunt, id etiam testimoniis Angelorum, sensibus atque judicio Apostolorum, et aliorum, qui cum ipso post resurrectionem ederunt et biberunt, est confirmatum. Act. II, 24. Rom. VI, 4. Matth. XXVIII. Joh. XX et XXI.

Art. XI.

Adscensio.

Nequaquam dubitamus, quin ad ipsum corpus, quod natum fuit ex virgine, crucifixum, mortuum et sepultum, quod illud resurrexit et adscendit in coelos, ut omnia adimpleret: ubi nostro nomine, et ad nostram consolationem, omnem potestatem in coelo et in terra accepit, ubi ad dextram patris sui sedet,

coronatus in regno suo, advocatus et solus mediator pro nobis: quam gloriam, honorem et praerogativam ipse solus inter fratres possidebit, donec omnes ipsius inimici fiant scabellum pedum ipsius. Act. I, 9. Matth. XXVIII, 18. 1 Johan. II, 1. item II, 5. Psalm. CX, 1.

Sicut etiam sine dubio credimus, ultimum judicium futurum, ad cujus executionem, certo confidimus, eundem Dominum Jesum visibiliter rediturum, sicut visus est adscendere, et quod tunc tempus recreationis et restitutionis rerum omnium veniet, firmiter credimus: adeo ut qui ab initio vim passi sunt et injuriam propter justitiam, beatam illam immortalitatem ab initio promissam possidebunt. Apoc. XX, 11. 12. etc. Jes. LXVI, 18. 19 seq. Sed e contra, refractarii, inobedientes, crudeles, oppressores, homines impuri, idolatrae, et omnis generis infideles, in carcerem exteriorum tenebrarum, ubi ipsorum vermis non morietur, nec ignis extinguetur, conjicientur. Cujus diei judiciique in ipso exequendi recordatio, non tantum est nobis fraenum ad cohibendum carnales appetitus, sed etiam tanta tamque incomparabilis consolatio, quod nec minae potentissimorum hujus mundi principum, nec metus mortis temporalis, et praesentis periculi, poterit nos adigere, ut renunciemus, aut abnegemus beatam illam societatem, quam nos membra habemus cum capite, et unico nostro mediatore Jesu Christo: quem esse Messiam promissum, unicum ecclesiae caput, justum nostrum legis latorem, unicum nostrum summum sacerdotem, advocatum et mediatorem, confitemur et profitemur. In quos honores et munera si homo vel angelus sese ingerere praesumant, illos ut contumeliosos et blasphemos in nostrum servatorem et supremum gubernatorem, Jesum Christum penitus detestamur, et ab illis abhorremus. Col. I, 18. Jac. IV, 12. Hebr. IX et X.

Art. XII.

Fides in Spiritum Sanctum.

Fides haec ejusque certitudo, ex carne et sanguine, id est ex naturali quae in nobis est facultate, non procedit, sed est inspiratio Spiritus sancti, quem confitemur, eum aequalem Patri et Filio, qui nos sanctificat et ducit operatione sua, in omni veritate, sine quo Dei inimici, et ignari filii ejus Jesu Christi, in aeternum maneremus. Matth. XVI. XXVII. Joh. XIV. XV. XIX. Natura enim ita sumus mortui, coeci et perversi, ut nec sentiamus cum pungimur, videamus lucem, cum splendet, nec Dei voluntati, cum nobis revelatur, quimus assentiri, nisi spiritus Domini nostri, quod mortuum est, vivificet, auferat tenebras mentium nostrarum, et rebellionem cordium, in obsequium benedictae voluntatis ipsius flectat. Itaque sicut confitemur, Deum Patrem cum non essemus nos creasse, et filium ejus dominum nostrum Jesum Christum, cum ejus inimici essemus, nos redemisse: ita etiam confitemur, Spiritum sanctum, sine omni meriti nostri respectu, (sive sit ante, sive post regenerationem) nos sanctificasse et regenerasse. Et ut hoc unum adhuc planius dicamus, sicut nos omni gloria et honore creationis et redemptionis nostrae spoliamus, sic etiam et regenerationis et sanctificationis: nam ex nobis ne cogitare quicquam boni sufficimus, sed qui incepit opus in nobis, is solus est, qui ad laudem et gloriam, immeritae suae gratiae, id ipsum in nobis continuat. Rom. V, 10. 2 Cor. III, 5.

Art. XIII.

Causa bonorum operum.

Itaque confitemur, causam bonorum operum esse non nostrum liberum arbitrium, sed Domini nostri Jesu spiritum (Johan. III, 6), qui per veram fidem habitans in nostris cordibus talia bona opera producit, qualia Deus praeparavit, ut in illis ambularemus.

Ephes. II, 10. Hoc enim audentissime affirmamus, blasphemum esse dicere, Christum in talium cordibus habitare, in quibus nullus prorsus est sanctificationis spiritus. Ideoque non veremur affirmare, homicidas, oppressores, crudeles, persecutores, adulteros, fornicatores, impuros homines, idololatras, ebriosos, fures, et alios iniquitatis operarios, nec veram fidem, nec ullam Spiritus sancti portionem habere, quamdiu in tali iniquitate pertinaciter perseveravint. Nam quamprimum Spiritus Domini Jesu, quem Dei electi per veram fidem recipiunt, possessionem in alicujus corde accipit, tum statim hominem illum regenerat, et renovat: sic, ut odio habere incipiat, quod antea amaverat, et illud incipiat amare, quod antea oderat: et inde procedit continua illa inter carnem et spiritum pugna: adeo quod caro et naturalis homo, secundum suam corruptionem placentia sibi et jucunda concupiscit, murmurat in adversis, in secundis effertur, et omnibus momentis est prona et parata ad Dei majestatem offendendum. Rom. VIII, 16. Sed Dei Spiritus, qui testatur spiritui nostro nos esse Dei filios, facit nos resistere immundis voluptatibus, et in Dei praesentia suspirare, pro liberatione ab hac servitute corruptionis. Et tandem ita de peccato triumphat, ne in mortalibus corporibus regnet. Pugnam hanc carnales homines non habent, cum sint Spiritu Dei destituti, sed sequuntur et obtemperant peccato cum aviditate sine poenitentia, prout Satan et ipsorum prava cupiditas eos stimulat. Verum Dei filii, ut ante dictum est, pugnant contra peccatum, suspirant et gemunt, cum se iniquitate sentiunt tentari: et si lapsi fuerint, non ficta poenitentia resurgunt: haec autem non sua, sed virtute Domini Jesu faciunt, sine quo nihil possunt facere. Johan XV, 5.

Art. XIV.

Quæ opera bona coram Deo reputantur.

Confitemur et agnoscimus, Deum sanctam suam legem homini dedisse, (Exod. XX, 1. Deuteron. V, 6.) in qua non solum opera, quae displicent, et offendunt divinam majestatem prohibentur, sed etiam quaecunque ipsi placent, quaeque remunerare promisit praecipiuntur. Atque haec opera duorum sunt generum, quorum unum fit in Dei honorem, alterum in proximorum nostrorum commodum: utrumque autem auctoritate voluntatis divinae nititur. Unum habere Deum, ipsum colere et honorare, illum in omnibus nostris adversis invocare, sanctum ejus nomen revereri, verbum ejus audire, ei fidem dare, sanctis ejus sacramentis communicare, sunt primae Tabulae opera. Patrem, matrem, principes, gubernatores, potestates eminentes, honorare, amare, juvare, mandatis ipsorum (quae divinis non repugnant) obtemperare, innocentum vitas servare (Ephes. VI, 1. Jerem. XXXI, 3. 4. Ezech. XXII, 3. 4.), tyrannidem reprimere, oppressos defendere, corpora nostra munda et sancta conservare, sobrie et temperanter vivere, cum omnibus in verbo et facto juste agere, denique omnes appetitus, quibus proximus noster laeditur, aut laedi possit, reprimere, sunt bona illa opera secundae Tabulae, quae Deo maxime grata et accepta sunt, ut quae ab ipso nobis sunt imperata. Quicquid autem his contrariatur, est peccatum maximo dignum odio, quod omni ratione illi displicet, eumque ad iram provocat. Jes. L, 10. 11. 1 Thess. IV, 3. 4. 5. Ut ipsum solum non invocare, in nostra necessitate, ejus verbum cum reverentia non audire, illud contemnere et spernere, habere vel colere idola, idololatriam fovere vel defendere, parvi pendere reverendum illud Dei nomen, sancta Jesu Christi Sacra-

menta profanare, abuti aut contemnere, illis, quos Deus in auctoritate collocavit (dum se intra vocationis suae limites continent) non parere, aut resistere, (Roman. XIII, 1.) homicidium committere aut ei consentire, odio proximum habere, sanguinem innocentem fundi permittere, si illud, quominus fiat, possis impedire: et tandem transgressionem cujusvis mandati in prima vel secunda Tabula, quo Dei ira adversus superbum et ingratum mundum accenditur. Itaque illa tantum bona opera esse affirmamus, quae fide secundum Dei mandatum fiunt, qui in lege sua, quid sibi placet, exposuit. Mala autem opera dicimus esse, non solum illa, quae expresse contra Dei mandatum fiunt, sed etiam quaecunque in religione et Dei cultu, non aliam habent certitudinem, quam inventionem et opinionem hominis, quae Deus ab initio semper rejecit, sicut per Prophetam Esaiam et Dominum nostrum Jesum Christum istis verbis docemur: *Frustra colunt me, doctrinas et mandata hominum docentes.* Jesa. XXIX, 13. Matth. XV, 8.

Art. XV.

Perfectio legis et hominis imperfectio

Legem Dei justissimam, aequissimam, sanctissimam esse confitemur et agnoscimus, quodque ea praecipit, quae si perfecte efficerentur, illuminare, et hominem ad aeternam felicitatem perducere possent, verum natura nostra adeo est corrupta, infirma et imperfecta, ut nunquam opera legis perfecte implere valeamus. Rom. VII, 18. Psalm. XIX, 12. Deuteron. V, 25. Roman. X, 3. 1 Johan. I, 8. Imo si postquam regenerati sumus, peccatum nos non habere dixerimus, nosmetipsos decipimus, et veritas Dei in nobis non est, et ideo oportet nos Christum cum ipsius justitia et satisfactione apprehendere, qui est finis et complementum legis, per quem hac libertate

donamur, ut quamvis nos legem in omnibus non impleamus, tamen ab execratione Dei sumus immunes. Rom. X, 4. et 9. Gal. III, 24. Deut. XXVI, 13. Nam Deus pater nos in corpore Jesu Christi filii sui intuetur, imperfectam nostram obedientiam quasi perfectam acceptat, omniaque opera nostra, quae in se multis maculis foedantur, perfecta justitia filii sui tegit, Ephes. cap. 1. vers. 5. 11. Roman. cap. 4. vers. 2. Non existimamus nos ita libertate donatos, quasi nullam legi obedientiam debeamus (contrarium enim ante confessi sumus): sed hoc affirmamus, neminem in terra (Christo solo excepto) opere et revera ita praestitisse, praestare aut praestiturum, eam in opere obedientiam legi, quam lex requirit: sed cum omnia fecerimus, oportet procumbere et ingenue confiteri, nos esse servos inutiles. Luc. XVII, 10. Itaque quicunque merita operum suorum jactitant, aut operibus supererogationis confidunt, de vanitate se jactitant, et damnandae idololatriae confidunt.

Art. XVI.

De Ecclesia.

Sicut in unum Deum Patrem, Filium et Spiritum sanctum credimus, ita etiam ab initio fuisse et nunc esse, (Matth. III, 9.) et in consummationem usque mundi futuram unam Ecclesiam constanter credimus, id est, societatem et multitudinem hominum a Deo electorum, qui illum recte per veram fidem in Jesum Christum colunt et amplectuntur, qui ejusdem ecclesiae solus est caput, quae etiam est corpus et sponsa Christi Jesu, quae ecclesia est *Catholica*, id est, universalis, quia electos omnium seculorum, regnorum, nationum et linguarum continet, sive sint ex Judaeis, sive ex Gentibus, qui communionem cum Deo Patre et Filio ejus Jesu Christo, per sancti Spiritus sanctificationem habent. Ephes. I, 22. ibid. V, 23.

Coloss. I, 18. Apocal. VII, 9. Ideo vocatur communio, non profanorum, sed sanctorum, qui tanquam cives coelestis Hierosolymae beneficiis, omnem aestimationem superantibus fruuntur, videlicet uno Deo, uno Domino Jesu Christo, una fide unoque baptismo: extra quam Ecclesiam nec est vita, nec aeterna felicitas. Itaque prorsus detestamur illorum blasphemiam, qui dicunt homines viventes secundum aequitatem et justitiam, quamcunque religionem professi fuerint, servatum iri. Nam ut sine Christo nec est vita nec salus, ita nemo ejus erit particeps, nisi quem pater filio Jesu Christo tradidit, illosque opportuno tempore ad eum venire, ejus doctrinam profiteri, in illum credere (liberos enim cum parentibus fidelibus comprehendimus) oportet. Haec Ecclesia est *invisibilis*, soli Deo nota, qui solus novit, quos elegit: comprehenditque, sicut dictum est, tam electos defunctos, qui vulgo *Ecclesia triumphans* vocantur, quam eos, qui adhuc in hac vita supersunt, militantes contra peccatum et Satanam, et posthac sunt victuri. Joh. VI, 37. 39. et 65.

Art. XVII.

Animarum immortalitas.

Electi defuncti sunt, qui in pace et quiete a laboribus suis (Apoc. XIV, 3.) non quod dormiunt, et in quandam oblivionem veniunt, ut *Phantastici* quidam affirmant: sed quod ab omni metu et tormentis omnique tentatione liberantur, quibus nos et omnes Dei electi in hac vita subjicimur, Apoc. III, 14. Ideoque *ecclesia militans* appellatur, ut contra reprobi et infideles defuncti, angorem, tormenta et poenam supra quam exprimi potest patiuntur: adeo ut neque hi neque illi ita dormiunt, quin sentiunt in qua conditione versentur, sicut parabola Jesu Christi, Lucae XVI. ejus verba in cruce ad latronem et cla-

mor animarum sub altare (*Domine, qui es justus et aequus, quousque sanguinem nostrum inultum in habitatores terrae relinques*) manifeste attestantur Luc. XXIII, 43. et Apoc. VI, 10.

Art. XVIII.

De notis, quibus Ecclesia vera, a falsa discernitur, et quis doctrinae judex constituendus.

Quia Satan ab initio operam navavit, pestiferam suam Synagogam ecclesiae Dei titulo ornare, et inflammavit corda crudelissimorum homicidarum, persequi, turbare et molestia afficere veram ecclesiam, ejusque membra, ut in Caino et Abele, Ismaele et Isaaco, Esauo et Jacobo, omnibusque Judaeorum sacerdotibus, et Jesu Christo, et ejus Apostolis, qui eum secuti sunt, Gen. IV, 8. 21. IX, 27. 41. Matth. XXIII, 29. Johan. XI, 53. Act. IV, 1. Imprimis necesse est, ut vera ecclesia ab ejusmodi sordidis synagogis, perspicuis et perfectis notis discernatur, ne decepti, ad nostram damnationem, falsam pro vera, recipiamus et amplectamur: notae, signa et certa indicia, quibus immaculata Jesu Christi sponsa ab impuro et horribili scorto, ecclesia malignantium dignoscitur, nec esse antiquitatem, usurpatum titulum, linealem descensum, nec multitudinem hominum, approbantium errorem, affirmamus. Cain enim, aetate et titulo Abeli et Setho praeferebatur. Jerusalem etiam praerogativam supra omnia terrae loca habebat: ubi etiam sacerdotes per lineam ab Aarone descenderunt: major etiam numerus Scribas, Pharisaeos et Sacerdotes sequebatur, quam qui vere in Christum Jesum crediderunt, ejusque doctrinam approbarunt: et tamen neminem sani judicii arbitramur fassurum, aliquem praedictorum Dei ecclesiam fuisse. Notas ergo verae ecclesiae Dei credimus, confitemur,

et profitemur, primum et ante omnia, *veram praedicationem verbi Dei*, in quo Deus seipsum nobis patefecit, sicut Prophetarum et Apostolorum scripta nobis declarant. Joh. I, 23 45. V, 39. 1 Cor. III, 10. 11. Ephes. II, 20. Rom. IV, 11. 1 Cor. V, 3. Deinde recta *Sacramentorum* Jesu Christi *administratio*, quae verbo et promissioni Dei annecti debent, ut illud in cordibus nostris confirment et obsignent. Postremo loco est *disciplina ecclesiastica* recte administrata, sicut Dei verbum praescribit ad reprimendum vitium et virtutem fovendam. Ubicunque praedictae hae notae videntur, et tempore aliquo continuantur (et si numerus duo vel tres non excedat) illic procul dubio esse ecclesiam Christi, in cujus medio ipse (prout est pollicitus) praesens adest, non in universali, de qua diximus antea, sed particulari, qualis erat Corinthi, in Galatis, Ephesi et in aliis locis, in quibus ministerium fuit a Paulo plantatum, et ab Apostolo ecclesiae Dei nominatae fuerunt. Tales nos, qui in *Scotia* habitamus, in *Scotiae regno*, Jesu Christi professores, in urbibus et pagis et locis *reformatis* habere nos profitemur. Doctrina enim, quae in ecclesiis nostris docetur, verbo Dei scripto continetur, videlicet in libris Veteris et Novi Testamenti, de libris enim illis loquimur, qui a veteribus *Canonici* habiti fuerunt. In quibus omnia credenda ad hominum salutem sufficienter expressa affirmamus. Cujus interpretationem, neque ad privatam aliquam aut publicam personam pertinere confitemur, neque ad ecclesiam aliquam, propter praeeminentiam aut praerogativam quancunque vel personalem vel localem, quam una supra aliam habet: sed jus et auctoritas haec esse solius Spiritus Dei, per quem S. Scripturae, literis sunt mandatae. Cum ergo contingit, quod contravertitur pro recto sensu alicujus loci, vel sententiae scripturae, aut pro reformatione alicujus abusus in

ecclesia Dei, non tam videndum nobis est, quid homines ante nos vel dixerunt, vel fecerunt, quam quid Spiritus sanctus uniformiter, in corpore sacrae scripturae dicat, et quid Jesus Christus ipse fecit, et faciendum praecepit. Hoc enim omnes sine controversia fatentur, Spiritum Dei, qui est unitatis Spiritus, nullibi sibi contrarium esse, 1. Cor. XII, 4. Si itaque interpretatio, determinatio, vel sententia cujusvis doctoris ecclesiae vel Concilii, expresso Dei verbo, in quovis alio scripturae loco repugnet: certum est, illam interpretationem non esse mentem et sensum Sancti Spiritus, quamvis Concilia, Regna et Nationes eam admiserint et approbaverint: nullam enim interpretationem admittere audemus, quae alicui principali articulo fidei, aut alicui plano textui scripturae, aut caritatis regulae, repugnant.

Art. XIX.

Scripturarum auctoritas.

Sicut credimus et confitemur, scripturas Dei sufficienter instruere, et hominem Dei perfectum reddere: ita ejus auctoritatem a Deo esse, et nec ab homine vel Angelo pendere affirmamus et profitemur, 1 Timoth. III, 26. Afferimus itaque, quod qui dicunt scripturas non aliam habere auctoritatem, sed eam, quam ab ecclesia accepit, sunt in Deum blasphemi, et verae ecclesiae injuriam faciunt, quae semper audit, et voci sponsi et pastoris sui obsequitur, nunquam autem magistram agere sibi arrogat, Johann. X, 3 et 14.

Art. XX.

De Conciliis generalibus, eorum potestate, auctoritate, et causis, cur conveniunt.

Quemadmodum non temere damnamus illud, quod viri pii, congregati in generali Concilio legitime convocato, nobis proposuerunt: Ita sine justo examine

non admittimus quicquid hominibus, generalis Concilii nomine, obtruditur. Manifestum enim est, quod sicut fuerunt homines, ita etiam eorum quidam manifeste erraruut, idque in rebus maximi ponderis et momenti. Quatenus ergo Concilium, sententiam et mandatum, quod dat, probat plano Dei verbo, eatenus statim id ipsum reveremur et amplectimur. Verum si qui Concilii nomine novos fidei nostrae articulos nobis cudere aut constitutiones verbo Dei repugnantes facere praetendant: tamen oportet omne illud, quod animas nostras a voce solius Dei nostri avocat, ut hominum doctrinas et constitutiones sequamur, tanquam doctrinas daemoniorum penitus rejicere, 1. Timoth. IV, 1. Causa igitur, cur generalia Concilia convenerunt, non fuit, ut aliquam perpetuam non antea a Deo latam legem conderent, neque ut novos fidei nostrae articulos fabricarent, vel ut Dei verbo ullam auctoritatem tribuerent: multo minus, ut facerent illud esse verbum Dei, aut veram ipsius interpretationem, quae antea non fuerit, sancta ejus voluntas verbo ipsius expressa; verum causa Conciliorum (loquimur enim de illis, quae Conciliorum nomina merentur) partim fuit ad haereses confutandum, et ut publicam fidei confessionem posteris sequendam darent, quod utrumque auctoritate verbi Dei scripti fecerunt, idque sine opinione cujusvis praerogativae, quod quia in generali Concilio essent, ideo non poterant errare. Haec fuit prima et principalis generalium Conciliorum, ex nostra sententia, causa. Altera fuit propter bonam politiam constituendam et observandam in Ecclesia, in qua (ut in Dei domo) omnia decenter et ordine fieri convenit. Non quod eandem in omnibus politiam, eundemque prorsus, in singulis cerimoniis ordinem pro omnibus aetatibus, temporibus et locis constitui posse arbitremur. Nam ut cerimoniae ab hominibus inventae tantum sunt

temporales: ita et possunt et debent mutari, cum potius superstitionem pati vel fovere, quam ipsarum usu ecclesiam Dei aedificare, inveniuntur.

Art. XXI.

De Sacramentis.

Sicut Patres sub lege, duo praecipua, praeter veritatem sacrificiorum, habuerunt Sacramenta, scilicet *Circumcisionem*, et *Pascha*, quae qui despexerunt aut comtempserunt, pro Dei populo non sunt habiti, (1 Cor. X, 2. 3. 4.) ita etiam nunc tempore Evangelii, nos duo solum habere praecipua a Christo instituta Sacramenta agnoscimus et confitemur, quae ab omnibus illis utenda praecipiuntur, qui volunt corporis ipsius membra haberi, scilicet; *Baptismus* et *Cœna* vel *Mensa Domini*, quae vulgo *Communio corporis et sanguinis* ejus vocatur. Atque Sacramenta illa tam veteris quam novi Testamenti nunc a Deo instituta, non tantum visibiliter inter populum ejus et eos, qui extra foedus sunt, distinguere, sed etiam fidem suorum filiorum exercere, et participationem eorundem Sacramentorum in illorum cordibus, certitudinem promissionis ejus, et felicissimae illius conjunctionis, unionis et societatis, quam electi cum capite suo Je u Christo habent, obsignare. Itaque vanitatem eorum, qui affirmant, sacramenta nil aliud quam *mera* et *nuda signa* esse, omnino damnamus. Quin potius certo credimus, per baptismum nos in Christo Jesu inseri: justitiaeque ejus, per quam omnia nostra peccata teguntur et remittuntur, participes fieri: atque etiam quod in coena Domini rite usurpata, Christus ita nobis conjungitur, quod sit ipsissimum animarum nostrarum nutrimentum et pabulum: non quod panis in naturale Christi corpus, et vini in naturalem ejus sanguinem transsubstantiationem ullam imaginemur, sicut Pontificii perniciose docuerunt, et

in damnationem credunt: sed unio haec et conjunctio, quam habemus cum corpore et sanguine Jesu Christi in recto sacramenti usu, operatione Spiritus sancti efficitur, qui nos vera fide, supra omnia, quae videntur, quaeque carnalia et terrestria sunt, vehit, et ut vescamur corpore et sanguine Jesu Christi semel pro nobis effusi et fracti, efficit, quodque nunc est in coelo, et in praesentia patris pro nobis apparet. Et quamvis magna sit loci distantia inter corpus ipsius nunc in coelis glorificatum, et nos nunc in his terris mortales: nihilominus tamen firmiter credimus, panem, quem frangimus, esse communionem corporis, et poculum, cui benedicimus, esse communionem sanguinis ejus, sic quod fideles in recto usu Coenae Dominicae ita edere corpus et bibere sanguinem Jesu Christi confitemur, et certo credimus, quod ipse in illis, et illi in ipso, manent, imo ita fiunt caro de carne et os de ossibus ejus, quod, sicut aeterna deitas carni Jesu Christi vitam et immortalitatem tribuit, ita etiam caro et sangui ejus, dum a nobis editur et bibitur, easdem nobis praerogativas confert. Quae quanquam confitemur, neque nobis dantur eodem tempore solum, neque propria facultate et virtute sacramentorum solum: nihilominus fideles in recto usu Coenae Dominicae, talem habere conjunctionem cum Christo Jesu, qualem naturalis homo non potest apprehendere, affirmamus. Imo et insuper utcunque fideles, negligentia et humana infirmitate oppressi, non quantum velint proficiunt, in ipso tempore, dum coena celebratur, tamen postea velut semen vivificum bonae terrae commissum, fructum producturum asserimus. Nam Sp. S., qui nunquam potest ab institutionis Christi recto usu dividi fideles, fructu illius mysticae actionis non frustrabitur. Verum totum hoc ex vera fide Jesum Christum apprehendente, qui solus facit Sacramenta nobis efficacia, provenire dicimus. Itaque quicunque

nobis detrahunt, quasi nos affirmaremus vel crederemus, Sacramenta nil aliud esse, quam nuda et vacua signa, injuriam nobis faciunt, et contra manifestam veritatem loquuntur. Verum hoc libere et ultro confitemur, nos inter Christum in aeterna ipsius substantia, et elementa in signis sacramentalibus distinguere, adeo quod nec signa loco rei signatae adoramus, nec adoranda putamus, nec despicimus, aut tanquam inutilia et vana interpretamur, verum cum omni reverentia illis utimur. Et antequam illis utimur, quam possumus diligentissime nos examinamus. Quia hoc nobis est persuasum ex ore Apostoli, quod qui edunt ex illo pane, et ex calice illo bibunt indigne, rei sunt corporis et sanguinis Jesu Christi.

Art. XXII.

De recta Sacramentorum administratione.

Ut Sacramenta recte administrentur, duo necessario requiri arbitramur. Unum, ut per legitimos ministros administrentur. Tales autem solum dicimus illos, qui ad verbi praedicationem designantur, in quorum ore Deus aliquem posuit exhortationis sermonem, quique sunt tales, qui per aliquam ecclesiam sunt ad illud legitime electi. Alterum est, ut in ejusmodi elementis, et tali forma administrentur, sicut Deus constituit, alioqui desinere recta esse Jesu Christi sacramenta affirmamus. Hinc est, quod societatem cum ecclesia Pontificia in suorum sacramentorum participatione fugimus. Primo quod illorum ministri non sunt ministri Jesu Christi, (imo quod magis est horrendum, foeminis baptizare permittunt, quas Spiritus S. in congregatione docere non patitur). Secundo quia unum et alterum sacramentum suis inventionibus ita adulterarunt, ut nulla pars actionis Christi in prima sua originali puritate permaneat: nam oleum, sal, sputum, et alia in baptismo, sunt

tantum inventiones humanae; adoratio, veneratio, circumgestatio per plateas urbium, conservatio panis in pixide, vel capsula, non sunt legitimus usus sacramenti corporis Christi, sed mera ejusdem profanatio. Nam Jesus Christus dixit: *accipite, edite, facite hoc in mei recordationem,* quibus verbis et mandato, sanctificavit panem et vinum in sacramentum corporis et sanguinis sui, idcirco ut unum comederetur, et ex altero omnes biberent: et non ut serventur et tanquam Deus adorentur et honorentur, sicut Pontificii hactenus fecerunt, qui etiam suffurando a populo poculum illud benedictionis horrendum sacrilegium commiserunt. Insuper ad rectum sacramentorum usum requiritur, ut finis et causa, propter quem sacramenta sunt instituta, non minus a communicantibus, quam administris intelligatur et observetur. Nam si intentio in participante mutetur, rectus usus cessat, quod evidentissimum est in sacrificiorum rejectione (sicut etiam si Minister plane falsam doctrinam docuerit, quod esset coram Deo odiosum et detestandum) etsi ipsius essent instituta, quia homines impii in alium finem illis utuntur, quam a Deo sunt ordinata. Idem affirmamus de sacramentis in ecclesia Pontificia, in qua totam Jesu Christi actionem adulterari affirmamus, tam in externa forma, quam in fine et opinione. Quid Jesus Christus fecit et faciendum praecepit, ex Evangelistis et D. Paulo est manifestum: quid sacerdos Pontificius ad altare suum faciat, non est necesse repetere. Finis et causa institutionis Christi, et cur illud quod instituit, a nobis fieri debet, illis verbis exprimitur: *hoc facite in mei recordationem; quotiescunque ex isto pane ederitis, et ex isto poculo biberitis, annunciate,* id est extollite, praedicate, magnificate et laudate *mortem Domini, donec venerit.* Verum in quem finem, quave opinione, sacerdotes Missam suam dicant, eorum verba in Missa testentur:

videlicet quod illi, velut mediatores inter Christum et ipsius ecclesiam, Deo Patri sacrificium propitiatorium, pro peccatis vivorum et mortuorum offerunt, quam doctrinam, velut sufficientiae unius sacrificii Christi semel oblati ad purgationem omnium qui sanctificantur derogantem, atque in ipsum Jesum Christum blasphemam nos penitus abhorremus, detestamur et repudiamus.

Art. XXIII.

Ad quos Sacramenta pertinent.

Baptismum pertinere, tam ad infantes fidelium, quam ad ipsos fideles adultos et intellectu praeditos, agnoscimus et confitemnr, atque ita errorem *Anabaptistarum* damnamus, qui negant baptismum infantibus usque dum cognitionem et fidem habuerint. Coenam vero Domini tantum domesticis fidei, qui se examinare et probare possunt, tam in fide quam in fidei officiis erga proximos pertinere confitemur. Qui sine fide, aut qui cum fratribus suis in dissensione manent, in sacra illa mensa edunt et bibunt, indigne edunt. Hinc est, quod in ecclesia nostra pastores *publicum et particulare examen*, tum cognitionis tum conversationis et vitae, ineunt eorum, qui ad Coenam Domini Jesu sunt admittendi.

Art. XXIV.

De civili magistratu.

Confitemur et agnoscimus, Imperia, Regna, Dominia et Civitates a Deo distincta et ordinata esse. Potestatem et auctoritatem in iisdem sive imperatorum in imperia, regum in sua regna, ducum et principum in sua dominia, aliorumque magistratuum in civitates suas, sanctam esse Dei ordinationem, ad manifestationem gloriae ipsius et singularem utilitatem

humani generis destinatam: adeo ut quicunque quaerant tollere vel confundere totum civilis politiae statum, jamdiu stabilitum, illos non tantum humani generis hostes, sed impie contra manifestam Dei voluntatem pugnare affirmamus. Praeterea confitemur et agnoscimus, omnes illos, qui in auctoritate collocati sunt, esse amandos, honorandos, timendos, atque in maxime reveronda aestimatione habendos esse: propterea quod vicem Dei gerunt, in quorum subselliis Deus ipse sedet et judicat, imo ipsi Judices et Principes sunt ii, quibus a Deo datur gladius in laudem et protectionem bonorum, et in meleficorum justam poenam et vindictam. Insuper Regum, Principum, Gubernatorum et Magistratuum esse potissimum et imprimis religionis purgationem et conservationem, affirmamus. Adeo ut non tantum propter civilem politiam, sed etiam propter conservationem verae religionis, et ut idololatria et superstitio quaevis supprimatur, a Deo sunt ordinati: ut in D a v i d e, J o s a p h a t o, J o s i a, E z e c h i a et aliis summis laudibus propter singularem zelum ornatis est videre. Ideo confitemur et profitemur, quod qui supremae auctoritati resistunt, usurpantes quod ad illius munus pertinet, illi Dei ordinationi resistunt, ideoque coram illo innocentes esse non possunt. Et praeterea affirmamus, quod quicunque auxilium, consilium et consolationem principibus et gubernatoribus fideliter in executione muneris incumbentibus, negant, iidem auxilium, consilium et suppetias Deo, qui haec per praesentiam sui vicem gerentis petit, recusant.

A r t. XXV.

Privilegia Ecclesiae gratis data.

Quanquam Dei verbum vere praedicatum, et sacramenta recte administrata, atque disciplina secundum Dei verbum in executione missa certa sint et

indubitata verae ecclesiae signa, non tamen propterea singulas talium societatum personas, electa esse Christi membra arbitramur. Agnoscimus enim et confitemur, zizania et paleas cum bono tritico, et posse seminari, crescere, et in magna copia in medio tritici latere, id est, quod reprobi possunt jungi coetibus electorum, et cum illis in externis verbi et sacramentorum beneficiis possunt communicare. Sed cum tales tantum oretenus ad tempus profitentur, et non ex animo, deficiunt, et non perseverant usque ad finem. Ideoque ex Christi morte, resurrectione et adscensione nullum fructum percipiunt. Sed qui corde sine simulatione credunt, et ore audenter Jesum Christum confitentur, ut antea diximus, dona illa certissime percipient, primo, in hac vita, remissionem peccatorum, idque sola fide in Christi sanguine: adeo ut quamvis peccatum maneat et continuo insit in mortalibus istis nostris corporibus, tamen non imputatur nobis, sed remittitur, et tegitur Christi justitia. Secundo in generali judicio dabitur unicuique viro et feminae resurrectio carnis: mare enim suos mortuos, terra eos, qui in ipsa inclusi sunt, reddet: imo aeternus Deus manum suam super pulverem terrae extendet, et mortui incorruptibiles resurgent, idque in ejusdem carnis substantia, quam unusquisque nunc gerit, secundum opera, vel gloriam vel poenam reportare. Nam qui nunc in vanitate, crudelitate, impuritate, superstitione vel idololatria delectantur, igni, qui nunquam extinguetur, adjudicabuntur, in quo tam corporibus quam animis, quae nunc Diabolo ad omnem abominationem committendam mancipant, cruciabuntur. Qui autem bene agendo perseverant audenter Dominum Jesum profitentes, constanter credimus eos gloriam, honorem et immortalitatem possessuros, ut perpetuo in aeterna vita cum Christo Jesu regnent, cujus glorificato cor-

pori omnes electi conformes reddentur, cum ipse rursus in judicio apparebit, et regnum Deo patri suo tradet, qui tunc erit et in perpetuo manebit, omnia in omnibus Deus benedictus in seculum, cui cum Filio et Spiritu sancto sit omnis honor et gloria, nunc et in aevum. Amen.

Confessio Belgica.

Ecclesiarum Belgicarum christiana atque orthodoxa Confessio, summam doctrinae de Deo et aeterna animarum salute complectens, prout in Synodo Dordrechtana fuit recognita et approbata.

I. Corde credimus et ore confitemur omnes, unicam esse et simplicem essentiam spiritualem, quam Deum vocamus, eumque aeternum, incomprehensibilem, invisibilem, immutabilem, infinitum, omnipotentem, summe sapientem, justum et bonum, omniumque bonorum fontem uberrimum.

II. Duobus autem modis eum cognoscimus: primo per creationem, conservationem, atque totius mundi gubernationem: quandoquidem is, coram oculis nostris est instar libri pulcherrimi, in quo creaturae omnes, magnae minoresque, loco characterum sunt, *qui nobis Dei invisibilia contemplanda exhibent; æternam nempe ejus potentiam et divinitatem,* ut Paulus Apostolus loquitur, Rom. I, 20. Quae omnia ad convincendos, et inexcusabiles reddendos homines, sufficiunt. Secundo, ipse sese nobis longe manifestius et plenius in sacro et divino suo verbo cognoscendum praebet, quantum quidem id, ad glo-

riam ipsius, nostramque, in hac vita salutem, necessarium est.

III. Confitemur, hoc Dei verbum, non humana voluntate allatum traditumque fuisse; sed sanctos Dei viros divino afflatos spiritu locutos esse, ut beatus Petrus ait. Postea vero Deus, pro singulari cura, quam de nobis nostraque salute gerit, servis suis Prophetis et Apostolis mandavit, ut sua illa oracula scriptis consignarent. Quin et ipse duas tabulas legis digito suo exaravit. Atque hanc ob causam, scripta hujusmodi *sacras* et *divinas scripturas* appellamus.

IV. Sacram autem scripturam, duobus voluminibus, *Veteris* nimirum et *Novi Testamenti*, complectimur: qui sunt libri Canonici; quibus nihil opponi potest.

Eorum in Dei ecclesia hic est catalogus: Veteris quidem Testamenti: Quinque Libri Mosis; nempe Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Liber Josuae, Judicum, Ruth, duo libri Samuelis, et duo Regum, duo libri Chronicorum, qui Paralipomenon dicuntur, primus Esdrae, Nehemias, Esther. Item: Job, Psalmi Davidis, tres libri Salomonis, videlicet Proverbia, Ecclesiastes et Canticum Canticorum: Quatuor Prophetae Majores: Esaias, Jeremias cum ejusdem Threnis, Ezechiel et Daniel: inde reliqui duodecim Minores Prophetae, nempe: Oseas, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Nahum, Abacuc, Zophonias, Aggaeus, Zacharias et Malachias.

Novi vero Testamenti: *Quatuor Evangelistæ.* Sanctus scilicet Matthaeus, Marcus, Lucas, et Johannes. Acta Apostolorum; Quatuordecim Epistolae S. Pauli, quae sunt: ad Romanos, ad

Corinthios duae, Galatas, Ephesios, Philippenses, Colossenses, ad Thessalonicenses duae, ad Timotheum duae, ad Titum, Philemonem, Hebraeos et septem epistolae reliquorum Apostolorum; nempe: Jacobi, Petri duae, Johannis tres, Judae; Apocalypsis denique S. Johannis Apostoli.

V. Hosce omnes libros solos pro *Sacris* et *Canonicis* recipimus, ut ad eos, veluti ad regulam, fides nostra exigatur, iisque tanquam fundamento innitatur et stabiliatur. Eaque omnia, quae illis continentur, absque omni dubitatione credimus; idque non tam, quod Ecclesia eos pro hujusmodi recipiat et approbet, quam imprimis, quod Spiritus S. in cordibus nostris testetur a Deo profectos esse, comprobationemque ejus in se ipsis habeant: cum vel ipsi coeci ea, quae in illis praedicta fuerunt, evenire, ipso quasi contractu deprehendant.

VI. Differentiam porro constituimus inter libros hosce *Sacros*, et *Apocryphos*, qui sunt: Tertius et Quartus Esdrae; Libri Tobiae, Judith, Sapientiae, Ecclesiastici; Baruch cum epistola Jeremiae, adjectiones ad Estherem, Canticum in fornace trium, Historia Susannae, Idoli Belis, et Draconis, Oratio Manassis, duo praeterea libri Machabeorum, quos quidem ecclesia legere, et ex iis documenta de rebus cum libris canonicis consentientibus, desumere potest. At nequaquam ea ipsorum vis et autoritas est, ut ex ullo testimonio ipsorum aliquod dogma de fide aut religione christiana certo constitui possit: tantum abest, ut divinorum illorum librorum auctoritatem imminuere valeant.

VII. Credimus, sacram hanc scripturam Dei voluntatem *perfecte* complecti, et quodcunque ab hominibus, ut salutem consequantur, credi necesse est, in

illa *sufficienter* edoceri. Nam cum illic omnis divini cultus ratio, quem Deus a nobis exigit, fusissime descripta sit, nulli hominum, ne Apostolis quidem, fas est aliter docere, quam jampridem in sacris literis edocti sumus; imo vero, *etiam si e cœlo Angelus foret,* ut ait Apostolus Paulus. Cum enim vetitum sit, ne quis Dei verbo quicquam addat aut detrahat, satis eo ipso demonstratur, doctrinam illius perfectissimam omnibusque modis consummatam esse. Sed nec cum divinis iisdem scripturis, ulla hominum, quantavis sanctitate praedictorum scripta, neque ulla consuetudo, cum divina veritate, (veritas enim rebus omnibus antecellit) neque multitudo, neque antiquitas, neque temporum personarumque successio, neque Concilia, Decreta, aut Statuta, comparari possunt. Omnes enim homines mendaces ex seipsis sunt, ipsaque vanitate vaniores. Idcirco toto animo rejicimus quicquid cum certissima hac regula non convenit, quemadmodum edocti ab Apostolis sumus, cum dicunt: *Probate Spiritus, an ex Deo sint.* Item: *si quis venit ad vos et hanc doctrinam non adfert, ne recipite eum in domum vestram.*

VIII. Secundum hanc veritatem et Dei verbum credimus in unum Deum, qui est unica essentia, in qua tres sunt personae, incommunicabilibus proprietatibus ab aeterno revera ac reipsa distinctae, nempe *Pater, Filius* et *Spiritus S.* Pater, omnium rerum tam visibilium quam invisibilium causa, origo atque principium est: Filius est verbum, sapientia et imago Patris: Spiritus S. virtus et potentia aeterna, a Patre Filioque procedens. Verum tamen haec distinctio non efficit, ut Deus in tres sit divisus; quandoquidem scriptura nos docet, Patrem, Filium et Spiritum S. singulos distinctam habere suis proprietatibus hypostasin. Ita tamen, ut tres hae personae tantum sint unus et solus ille Deus. Manifestum itaque est,

Patrem non esse Filium, neque Filium esse Patrem, similiter, Spiritum S. nec Patrem neque Filium esse. Interim personae illae, ita distinctae, non sunt divisae, neque inter se confusae aut permixtae. Non enim Pater carnem assumpsit, ut nec Spiritus S., sed solus Filius. Pater nunquam sine Filio suo, nec sine Spiritu suo Sancto fuit. Quia tres hi in una eademque essentia, aeternitate sunt aequales. Nihil hic prius est aut posterius, cum omnes tres unum sint, tum veritate et potentia, tum bonitate et misericordia.

IX. Haec vero omnia cognoscimus, tam ex s. scripturae testimoniis, quam ipsarum personarum effectis; iisque potissimum, quae in nobismet ipsis percipimus. Et sacrae quidem scripturae testimonia, quae nos docent *sanctam hanc Trinitatem* credere, in compluribus Veteris Testamenti locis extant, quae non tam numeranda, quam seligenda discernendaque sunt. Libro Geneseos dicit Deus: *Faciamus hominem ad imaginem nostram, et secundum similitudinem nostram,* etc. *Deus* itaque *creavit hominem ad imaginem suam: marem et fœminam creavit eos.* Item: *Ecce Adam factus est, tanquam unus e nobis.* Ex eo quod ait, *faciamus hominem ad imaginem nostram,* plures esse in Deitate personas apparet; cum vero inquit: *Deus creavit,* unitatem indicat. Verum id quidem est, ibidem non exprimi quod sint personae, sed quod nobis in Testamento Veteri paulo est obscurius, id perspicuum est admodum in Novo. Tam cum Dominus noster in Jordane baptizaretur, Patris vox audita fuit, dicentis: *Hic est Filius meus dilectus;* Filius, in aquis visus est; Spiritus Sanctus, sub specie columbae apparuit. Quin etiam in omnium fidelium baptismo haec formula a Christo praescripta fuit, baptizare omnes gentes *in nomine Patris, et Filii, et Spiri-*

tus S. In Evangelio S. Lucae angelus Gabriel Mariam, matrem Domini nostri, ita alloquitur: *Spiritus S. superveniet in te, et virtus altissimi obumbravit te, propterea id etiam, quod nascetur ex te Sanctum: Filius Dei vocabitur.* Item: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei, et communicatio Spiritus Sancti, sit vobiscum.* Et: *Tres sunt, qui testificantur in cœlo: Pater, Sermo, et Spiritus Sanctus; atque hi tres, unum sunt.* Quibus omnibus locis plene docemur, tres esse in unica Dei essentia personas. Quamvis autem haec doctrina omnem humani ingenii captum longe excedat; nihilominus illam ex Dei verbo nunc quidem credimus; expectamus vero perfectam ejus notitiam fruitionemque in coelis. Notanda funt porro etiam singularia trium harum personarum erga nos officia et effecta. Pater vocatur noster Creator, virtute sua; Filius noster est Servator et Redemptor, sanguine suo; Spiritus autem Sanctus noster Sanctificator, sua in cordibus nostris inhabitatione. Atque haec sanctae Trinitatis doctrina, jam inde ab Apostolorum aetate, in hunc usque diem, in vera ecclesia semper asserta et conservata fuit, adversus Judaeos, Mahumetanos, atque quosdam Pseudo-Christianos Haereticosque, utpote Marcionem, Manetem, Praxeam, Sabellium, Samosatenum, Arium, et similes alios, qui jure meritoque ab orthodoxis Patribus condemnati fuerunt. Idcirco in hoc negotio lubenter recipimus tria illa Symbola: *Apostolorum* scilicet, *Nicaenum* et *Athanasii* similiterque ea, quae a veteribus patribus juxta illorum Symbolorum sententiam statuta sunt.

X. Credimus, Jesum Christum, secundum naturam suam divinam, unigenitum Dei filium esse; ab aeterno genitum, non factum aut creatum (ita enim foret creatura), sed ejusdem cum patre essentiae, coaeternum, expressam imaginem hypostaseos patris, et

splendorem gloriae ipsius, in omnibus illi aequalem. Qui quidem Dei filius est, non tantum ab eo tempore, quo nostram naturam assumpsit, sed ab omni aeternitate, ut haec testimonia inter sese collata nos docent. Moses ait: *Deum mundum creasse;* Sanctus vero Johannes: *Omnia per Sermonem facta fuisse*, quem et *Deum* vocat: Et Apostolus: *Deum secula fecisse per Filium suum.* Item: *Deum creasse omnia per Jesum Christum.* Necesse itaque eum, qui Deus, Sermo, Filius et Jesus Christus nominatur, jam tum extitisse, cum ab ipso omnia crearentur. Ideoque Propheta Micheas inquit: *Exitus ejus ab initio a diebus æternitatis.* Et Apostolus: *Est absque initio dierum, et absque fine vitæ.* Est igitur verus et aeternus ille Deus, atque omnipotens, quem invocamus, adoramus et colimus.

XI. Credimus praeterea et confitemur, Spiritum sanctum, a Patre et Filio ab aeterno procedere: non itaque factum, nec creatum, neque etiam genitum; sed solummodo ab utroque *procedentem:* qui ordine tertia in Trinitate persona est, ejusdem essentiae, majestatis et gloriae cum Patre, Filioque: adeoque verus et aeternus Deus, ut nos sacra scriptura docet.

XII. Credimus, Patrem per verbum, hoc est, filium suum, coelum et terram ceterasque creaturas omnes, quandoque ipsi visum fuit, *ex nihilo* creasse; illisque singulis suam essentiam, formam et figuram, variaque officia tribuisse, ut creatori sui inservirent: eumque etiam nunc eas omnes, pro aeterna sua providentia et immensa sua virtute, sustentare et regere: idque, ut illae quidem homini, homo vero Deo suo inserviat. Creavit praeterea *Angelos*, eosque bonos, ut nuncii ejus essent, electis ejus ministrarent, quorum alii ab excellentia, in qua eos Deus creaverat, in perditionem aeternam prolapsi sunt; alii divina gratia in primo illo statu persiterunt atque perman-

serunt. *Diaboli* autem et *Cacodæmones* ita corrupti sunt, ut Dei omnisque boni sint hostes, qui omnibus viribus, ecclesiae ac singulis ejus membris, veluti praedones, insidiantur, ut imposturis suis omnia destruant perdantque. Ideoque propria sua malitia aeternae condemnationi adjudicati, horrenda tormenta indies exspectant. Ac proinde detestamur Sadducaeorum errorem, qui Spiritus et Angelos ullos esse negant: itemque et Manichaeorum, qui asserunt, Diabolos ex seipsis originem suam ducere, et ex propria sua natura absque sui corruptione malos esse.

XIII. Credimus, benignum illum Deum postquam res omnes creasset, minime eas casui aut fortunae permisisse, sed secundum sanctam suam voluntatem eum in modum regere et gubernare, ut nihil in hoc mundo absque ipsius ordinatione eveniat, quamvis tamen Deus peccatorum, quae fiunt, neque auctor neque reus sit. Tanta enim tamque incomprehensibilis ipsius potentia et bonitas, ut opus suum optime justissimeque ordinet et exsequatur, etiam cum et Diabolus et impii injuste agunt. Quae vero ita agit, ut humanum excedant sensum, in ea nolumus curiose, ultra quam fert captus noster, inquirere. Quin imo animi submissione et reverentia occulta nobis Dei judicia adoramus, sufficitque nobis, Christi esse discipulos, ut ea duntaxat discamus, quae ipse verbo suo nos docet, ut ne usque hosce limites transiliamus. Haec doctrina ineffabilem nobis adfert consolationem, dum ea erudimur, nihil nobis fortuito nec sine optimi patris nostri et coelestis voluntate evenire posse. Qui pro nobis cura vere paterna excubat, omnesque sibi creaturas ita subditas habet, *ut ne capillus quidem capitis nostri, qui omnes numerati sunt, imo nec passerculus ullus humi cadere, sine patris nostri voluntate, possit.* In quo quidem toti

conquiescimus, persuasi, eum diabolos omnesque inimicos nostros veluti habenis continere, ut sine ejus permissione et voluntate nobis nocere nequeant. Eoque rejicimus detestandum Epicureorum errorem, qui dicunt, nihil Deum curare, omniaque fortunae permittere.

XIV. Credimus, Deum ex terrae pulvere hominem creasse, et ad suam imaginem et similitudinem fecisse atque efformasse; bonum nempe, justum et sanctum, qui suo sese arbitrio ad divinam voluntatem per omnia componere posset. Verum, cum in honore esset, id ipsum non intellexit, nec excellentiam suam cognovit, sed seipsum, verbis Diaboli aurem praebens, peccato, ac proinde morti et maledictioni volens subjecit. Nam mandatum vitae quod acceperat, transgressus est, seseque a Deo, qui vera ipsius erat vita, peccato suo penitus divulsit, totamque naturam suam corrupit. Quo se morti corporeae et spirituali obnoxium reddidit. Atque ita improbus perversusque effectus, et in viis studiisque suis corruptus, praeclara illa omnia dona, quae a Deo acceperat, amisit. Adeo ut ipsi tantum exigua quaedam illorum vestigia remanserint: quae tamen ad reddendum eum inexcusabilem sufficiant; quoniam, quicquid in nobis est lucis, in tenebras versum est, ut scriptura nos docet, dicens: *Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt.* Ubi S. Johannes, homines tenebras appellat. Idcirco rejicimus, quaecunque cum his pugnantia de libero hominis arbitrio docentur, utpote qui tantum servus est peccati, neque quicquam ex se habere potest, nisi datum sit illi coelitus. Quis enim jactare audeat, se boni quicquam, tanquam ex seipso, praestare posse, cum Jesus Christus dicat: *Nemo potest venire ad me, nisi pater meus, qui me misit, traxerit eum?* Quis voluntatem suam ostentat, qui intelligat, affectionem carnis, inimicitiam

esse adversus Deum? Quis de intelligentia vel hiscere audeat, qui sciat, hominem animalem non esse capacem eorum, quaę sunt Spiritus Dei? In summa: Quis vel ullam cogitationem in medium proferat, cum intelligat, nos non esse idoneos ex nobis ipsis ad cogitandum quicquam, veluti ex nobis ipsis, sed quod idonei simus, ex Deo esse? Firmum ergo et ratum merito manere oportet dictum illud Apostoli: *Deum esse, qui efficit in nobis et ipsum velle, et perficere, pro suo beneplacito.* Nulla enim intelligentia, nec voluntas conformis est divinae, nisi quam Christus in illis fuerit operatus. Quod nos docet cum ait: *Sine me nihil potestis facere.*

XV. Credimus, Adami inobedientia *peccatum originis* in totum genus humanum diffusum fuisse, quod est totius naturae corruptio, et vitium haereditarium: quo et ipsi infantes in matris suae utero polluti sunt, quodque veluti radix omne peccatorum genus in homine producit, ideoque ita foedum et execrabile est coram Deo, ut ad generis humani condemnationem sufficiat. Neque vero hoc ipsum per baptismum etiam penitus aboletur, aut radicitus evellitur: quandoquidem assidue, veluti aqua ebulliens, ex ea tanquam ex infausta scaturigine, peccatum emanat: quamvis Dei filiis in condemnationem id non imputetur, verum gratia et misericordia ejus condonetur. Non tamen, ut secure peccato indormiant, sed ut corruptionis hujus sensus crebriores gemitus in fidelibus excitet, qui desiderant, ab hoc corpore mortis liberari. Quapropter rejicimus *Pelagianorum* errorem, qui asserunt, hoc peccatum tantum ex imitatione esse.

XVI. Credimus, posteaquam tota Adami progenies sic in perditionem et exitium, primi hominis culpa, praecipitata fuit, Deum se talem demonstrasse, qualis est; nimirum, misericordem et justum. Misericor-

dem quidem, eos ab hac perditione liberando et servando, quos aeterno et immutabili suo consilio, pro gratuita sua bonitate in Jesu Christo Domino nostro elegit et selegit, absque ullo operum eorum respectu: justum vero, reliquos in lapsu et perditione, in quam sese praecipitaverant, relinquendo.

XVII. Credimus, benignissimum illum Deum nostrum, cum cerneret, hominem sese ita in mortem tam corporalem, quam spiritualem praecipitem dedisse, prorsusque miserum effectum; ipsummet pro admirabili sua sapientia et bonitate, eum, cum ab ipso totus tremebundus fugeret, quaesivisse ac consolatum esse; promissione illi facta de donando filio suo, ex muliere nascituro, qui serpentis caput contereret, atque illum beatum redderet.

XVIII. Confitemur itaque, Deum promissionem veteribus patribus, per os sanctorum Prophetarum factam, implevisse, cum constituto tempore filium illum suum proprium, unigenitum. et aeternum, in mundum misit: qui forma servi accepta, similis hominibus factus est, et veram naturam humanam, cum omnibus ipsius infirmitatibns, excepto peccato, vere assumpsit, conceptus in utero beatae Virginis Mariae, idque virtute Spiritus sancti, absque viri opera. Quin et non solum naturam humanam quoad corpus assumpsit, sed et veram hominis animam, ut verus esset homo. Nam cum anima non minus, quam corpus, perdita esset, necesse fuit illum utrumque assumere, ut utrumque simul servaret. Quare profitemur contra *Anabaptistarum* haeresin, negantium Christum carnem humanam ex matre sua assumpsisse, Christum carnis et sanguinis puerorum participem factum fructum esse lumborum Davidis secundum carnem, factum esse ex semine Davidis secundum carnem, fructum uteri Virginis Mariae, factum ex muliere, germen Davidis, surculum ex radice Jesse, ortum e Juda

atque e Judaeis secundum carnem progenitum, ex semine Abrahami, siquidem semen Abrahae assumpsit fratribus suis per omnia factus similis, excepto peccato. Adeo, ut hoc modo revera sit noster Emmanuel, id est, Deus nobiscum.

XIX. Credimus, hac conceptione, personam filii unitam atque conjunctam fuisse inseparabiliter cum humana natura. Ita ut non sint duo filii Dei, nec duae personae, sed *duae naturae in unam personam unitae*, quarum utraque proprietates suas distinctas retineat. Adeo, ut sicut natura divina semper increata permansit absque initio dierum et vitae fine, coelum et terram implens: sic humana natura, proprietates suas non amiserit, sed creatura remanserit, initium dierum et naturam finitam habens, omniaque, quae vero corpori conveniunt, retinens. Et quamvis eidem naturae, immortalitatem resurrectione sua dederit, nihilominus veritatem ejus non commutavit: siquidem salus et resurrectio nostra etiam a veritate ejus corporis dependet. Ceterum naturae istae duae, in persona una ita sunt unitae, ut ne morte quidem ipsius separatae fuerint. Quod igitur patri suo moriens commendavit, is verus erat spiritus humanus, e corpore ejus egrediens: at interim divina natura semper humanae unita permansit; etiam cum in sepulchro jaceret: neque Deitas tum desinebat esse in ipso (sicuti et in ipso erat, cum infans esset) etsi ad exiguum tempus sese ita non exereret. Quapropter confitemur, ipsum verum Deum et verum hominem esse: verum quidem Deum, ut mortem sua potentia vinceret: verum autem hominem, ut secundum carnem suam infirmam pro nobis mori posset.

XX. Credimus, Deum, qui perfectissime misericors et justus est, filium suum misisse, ut naturam eam, in qua inobedientia perpetrata erat, assumeret, qui in ea ipsa satisfaceret, poenas peccatis debitas acerbis-

sima passione sua et morte expiaret. Deus igitur justitiam suam erga filium suum, quem peccatis nostris onerarat, declaravit, et bonitatem atque misericordiam suam in nos reos et condemnatione dignos effudit, dum filium suum ex summa dilectione pro nobis in mortem dedit, et e mortuis excitavit ad nostram justificationem, ut immortalitatem et vitam aeternam per eum consequeremur.

XXI. Credimus, Jesum Christum summum Sacerdotem esse in aeternum jurejurando constitutum, secundum ordinem Melchisedech. Qui se nostro nomine coram patre stitit, ad iram ipsius plena satisfactione sua placandum, offerens se ipsum in ligno crucis, pretiosumque sanguinem suum ad purgationem peccatorum nostrorum effundens, prout Prophetae praedixerant. Scriptum enim est, castigationem pacis nostrae Dei filio impositam, et vibicibus ejus nos sanatos esse: ipsum tanquam ovem ad mortem ductum, inter sceleratos reputatum, et a Pontio Pilato, tanquam maleficum condemnatum: etsi illum prius innocentem ponuntiasset. Quae ergo non rapuerat, persolvit, et justus pro injustis tum in corpore tum in anima sua passus est, ita ut horribiles illas poenas, peccatis nostris debitas sentiens, grumos quasi sanguinis in terram defluentes sudaverit, tandemque exclamaverit: *Deus mi, Deus mi, quare me dereliquisti?* Atque haec omnia pro remissione peccatorum nostrorum pertulit. Quamobrem merito cum Apostolo Paulo dicimus, nos nihil aliud scire, quam Christum eumque crucifixum. Quin omnia pro stercoribus ducimus, propter excellentiam cognitionis Jesu Christi Domini nostri: in cujus vulneribus omnem consolationem reperimus. Neque necesse habemus, ut rationes ullas alias quaeramus, aut excogitemus, quibus Deo reconciliemur; praeter hanc solam et unicam oblationem, semel peractam, qua fideles

in perpetuum consummati sunt. Atque haec ipsa causa est, quod ab Angelo Dei Jesus, id est, Servator, vocatus sit, quod populum suum a peccatis ejus servaturus esset.

XXII. Credimus, ut hujus magni mysterii veram cognitionem adipiscamur, Spiritum S. veram in cordibus nostris fidem accendere: quae Jesum Christum cum omnibus suis meritis amplectitur, eumque suum ac sibi proprium efficit, nihilque amplius extra eum quaerit. Necessarium est enim, aut omnia, quae ad salutem nostram requiruntur, in Jesu Christo non esse, aut si in eo sunt omnia, tum eum, qui fide Jesum Christum possidet, totam salutem habere. Asserere itaque, Jesum Christum minime sufficere, sed aliis quoque praeter illum opus esse, horrenda omnino in Deum blasphemia est. Nam inde sequeretur, Jesum Christum ex parte tantum servatorem esse. Merito igitur cum Paulo dicimus: Nos sola fide justificari, seu, fide absque operibus. Interim proprie loquendo, nequaquam intelligimus, ipsam fidem esse, quae nos justificat, ut quae sit duntaxat instrumentum, quo Christum justitiam nostram apprehendimus: sed Jesus Christus nobis imputans omnia sua merita, et tam multa sancta opera, quae praestitit pro nobis ac nostra loco, est nostra justitia. Fides autem est instrumentum, quo nos cum illo in communione omnium bonorum ejus retinemur: quae cum nostra facta sint, plus quam satis nobis sunt, ad nos a peccatis nostris absolvendos.

XXIII. Credimus, nostram beatitudinem sitam esse in peccatorum nostrorum, propter Jesum Christum, remissione, atque in ea justitiam nostram coram Deo contineri, ut David et Paulus docent, pronunciantes: beatum hominem, cui Deus justitiam absque operibus imputat. Sed et idem Apostolus ait, nos gratis, aut gratia, justificari, per redemptionem, quae est

in Christo Jesu. Ac propterea hoc fundamentum firmum perpetuo retinemus, omnemque gloriam Deo tribuimus, nosque coram eo humiliamus, ac qui qualesque simus, recognoscimus, nec de nobismetipsis meritisque nostris quidquam praesumimus, sed sola Jesu Christi crucifixi obedientia innitimur, in eaque acquiescimus. Quae quidem nostra est, cum in eum credimus. Haec sufficit ad omnes iniquitates nostras obtegendas, et ut fiduciam nobis faciat accedendi ad Deum, a conscientiis metum, horrorem, formidinem removens, ne imitemur primi illius nostri parentis exemplum, qui tremebundus ficulneis sese obtegere conatus est. Et revera, si nobis ipsis aut ulli creaturae vel tantillum innitentes, coram Deo nos sistere oporteret (eheu!) statim absorberemur. Idcirco cum Davide singulis nobis potius est precandum: Domine, ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo ullus vivens.

XXIV. Credimus, veram hanc fidem per auditum verbi Dei, et Spiritus S. operationem, homini insitam, eum regenerare, novumque hominem efficere, adeoque ad novam vitam vivendam excitare, et a peccatorum servitute liberum reddere. Tantum ergo abest, ut fides haec justificans homines in recta sanctaque vita tepidiores efficiat, ut prorsus e contrario, sine illa ipsa, nemo unquam quidquam ex amore Dei, sed amore tantum sui, vel condemnationis metu effecturus sit. Fieri itaque non potest, ut sancta haec fides in homine otiosa sit: siquidem non loquimur de fide vana, sed de ea, quae in scriptura dicitur: fides per caritatem efficax. Quae inducit hominem, ut illis operibus, quae Deus verbo suo praecepit, sese exerceat. Atque haec opera, quae a bona fidei radice proficiscuntur, coram Deo bona eique accepta sunt. Quoniam omnia per illius gratiam sanctificantur. Veruntamen ad nos justificandos, in censum rationem-

que non veniunt. Fide utique in Christum justificamur, et quidem prius quam bona opera praestiterimus. Alias bona opera esse non possent, non magis quam arboris fructus bonus esse potest, priusquam arbor bona fuerit. Facimus igitur bona quidem opera, sed neutiquam, ut iis promereamur, (quid enim mereamur?) imo potius, ob bona opera quae facimus, obstricti Deo sumus, non autem Deus nobis. Siquidem ipse est, qui efficit in nobis, ut et velimus, et ut perficiamus proprio ejus beneplacito. Habita ratione ejus quod scriptum est: *Cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus; nam quod debuimus facere, hoc fecimus.* Interim tamen non negamus, Deum bona opera remunerari: verum gratiae esse dicimus, quod coronet sua dona. Ceterum, quamvis bona opera faciamus, non tamen salutis nostrae fundamentum in iis collocamus. Nullum enim opus facere possumus, quod non sit carnis vitio pollutum, ac proinde poenis dignum. Et quamvis vel unum ejusmodi opus proferre possemus, unius tamen peccati recordatio ad illud rejiciendum coram Deo sufficeret. Proinde semper in dubio, et sine ulla certitudine hinc illinc fluctuaremus miseraeque nostrae conscientiae perpetuo torquerentur, nisi in unico merito mortis et passionis servatoris nostri conquiescerent.

XXV. Credimus, cerimonias et figuras legis, Christi adventu cessasse, omnesque umbras finem accepisse: ideoque earum usum inter Christianos aboleri debere. Ita tamen, ut nobis illarum veritas et substantia in Jesu Christo maneat, in quo suam complementum habent. Atque interea, etiam e Lege et Prophetis deductis testimoniis adhuc utimur, ut nos in Evangelii doctrina confirmemus, vitamque nostram, cum omni honestate, ad Dei gloriam, juxta ipsius voluntatem componamus.

XXVI. Credimus, nos ullum accessum habere ad Deum, nisi per unicum Mediatorem et Advocatum Jesum Christum, justum illum, qui ideo factus est homo, unita humana natura cum divina, idque, ut nobis hominibus aditus ad divinam majestatem patefieret, qui nobis alioquin erat praeclusus. Verumtamen hic mediator, quem pater inter se et nos constituit, sua Majestate haudquaquam nos terrere debet, ut ad alium, pro arbitratu nostro quaerendum, ideo impellat. Nemo enim neque in coelo neque in terra inter creaturas est, qui nos impensius amet, quam Jesus Christus; qui, quamvis esset in forma Dei, seipsum exinanivit, formula hominis ac servi pro nobis accepta, et per omnia similis factus est fratribus suis. Quod si igitur nobis alius intercessor, qui bene erga nos affectus sit, quaerendus foret, quem, quaeso, inveniremus, qui nos magis diligat, quam eum ipsum, qui pro nobis, etiam cum adhuc inimici ejus essemus, vitam suam exposuit? Si porro quaerendus aliquis est, qui auctoritate et potentia valeat, quis est ille, qui tanta polleat, atque is, qui ad Dei patris dexteram sedet, quique omnem potestatem habet in coelo et in terra? Et quis facilius exaudietur, quam proprius et unice dilectus filius Dei? Sola igitur diffidentia morem hunc invexit, ut Sanctos ignominia honoris loco afficiant: dum id agunt, quod illi nunquam fecerunt; nec sibi deferri postularunt; sed constanter et pro officio suo rejecerunt, sicut ex scriptis eorum patet. Neque hic nostra indignitas praetexenda est. Non enim hic quaeritur de precibus nostra dignitate Deo, sed sola Domini nostri Jesu Christi excellentia et dignitate offerendis; cujus justitia nostra est per fidem. Unde merito Apostolus, ut nobis ineptum timorem, aut potius diffidentiam excutiat, Christum ait, per omnia fratribus suis similem factum fuisse, ut misericors esset et fidelis Pon-

tifex, ad expianda peccata populi. Nam ex eo quod perpessus fuit, cum tentatus est, potest et iis qui tentantur succurrere. Et insuper, ut animos majores nobis addat, ad Deum accedendi, dicit: Habentes igitur Pontificem magnum Jesum filium Dei, qui penetravit coelos, teneamus hanc professionem. Non enim habemus Pontificem magnum, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum similiter in omnibus, excepto peccato. Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiae, ut consequamur misericordiam et gratiam inveniamus, ad opportunum auxilium. Idem Apostolus ait: Nos habere libertatem ingrediendi sacrarium per sanguinem Jesu. Accedamus igitur (inquit) cum certa persuasione fidei etc. Item, Christus perpetuum habet sacerdotium: unde et servare potest eos, qui per ipsum accedunt ad Deum, semper vivens, ut interpellet pro eis. Quid amplius requiri potest? Cum Christus ipse pronuntiet: *Ego sum via, veritas et vita; nemo venit ad patrem, nisi per me.* Cur, quaeso, alium nobis advocatum quaeramus? Quandoquidem Deo placuit, filium suum advocatum nobis dare, ne hoc derelicto assumamus alium: aut quaeramus potius, quem nusquam alibi inveniamus. Sciebat enim probe Deus, cum hunc nobis daret, peccatores nos esse. Proinde secundum mandatum Christi, patrem coelestem per Christum unicum mediatorem nostrum invocamus, quemadmodum in Oratione Dominica edocti sumus: certo persuasi, nos ea omnia impetraturos, quae a patre in nomine ipsius petierimus.

XXVII. Credimus et confitemur, unicam Ecclesiam Catholicam seu Universalem, quae est congregatio sancta, seu coetus omnium vere fidelium Christianorum, qui totam suam salutem in uno Jesu Christo exspectant, sanguine ipsius abluti, et per spiritum ejus sanctificati atque obsignati. Haec porro ecclesia

et ab initio mundi fuit, et usque ad ejus finem perdurabit: ut ex eo apparet, quod Christus rex aeternus est, qui sine subditis esse nequit. Atque hanc sanctam ecclesiam Deus contra totius mundi furorem defendit; quamvis ad aliquot tempus exigua sit, et quasi extincta in hominum conspectu, appareat: Quemadmodum durante periculosissimo illo Achabi tempore, Deus septem millia virorum sibi reservarat, qui coram Baal genu non flexerant. Praeterea sancta haec Ecclesia certo in loco non est sita, vel limitata, aut ad certas singularesque personas alligata, sed per totum mundum sparsa atque diffusa. Quamvis corde ac voluntate, in uno eodemque spiritu, virtute fidei, conjuncta unitaque sit.

XXVIII. Credimus, quod cum sanctus hic coetus et congregatio servandorum sit coetus, atque extra eam nulla sit salus, neminem cujuscunque ordinis aut dignitatis fuerit, sese ab eo subducere debere, ut seipso contentus separatim degat: sed omnes pariter teneri huic se adjungere, eique uniri, ecclesiae unitatem conservare, seseque illius doctrinae et disciplinae subjicere, collum Jesu Christi jugo submittere, et tanquam communia ejusdem corporis membra, fratrum aedificationi inservire, prout Deus unicuique sua dona fuerit largitus. Ut porro melius hoc observetur, omnium fidelium officium est, sese secundum Dei verbum ab iis omnibus, qui extra ecclesiam sunt, disjungere, ut huic se congregationi adjungant, ubicunque illam Deus constituerit: quamvis Magistratus Principumque Edictis adversantibus, quinimo, licet mors aut qualiscunque corporis poena subeunda esset. Quicumque igitur a vera illa Ecclesia recedunt, aut se illi non aggregant, Dei mandato repugnant.

XXIX. Credimus, imprimis diligenter ac circumspecte ex verbo Dei discernendum esse, quaenam

vera sit Ecclesia, siquidem omnes sectae, quotquot hodie in mundo sunt, ecclesiae nomen praetexunt. Nequaquam vero hic de hypocritarum coetu loquimur, qui quanquam bonis in ecclesia permixti sint, de ecclesia tamen non sunt, etiam si corpore in ea sint: sed ecclesiae verae corpus et communionem ejus ab omnibus aliis sectis, quae se dictitant ecclesiam, distinguimus. Notae, quibus vera ecclesia cognoscitur, hae sunt: Si ecclesia pura Evangelii praedicatione, si sincera Sacramentorum, ex Christo praescripto, administratione, utatur: si disciplina ecclesiastica, ut vitia corrigantur, obtineat. In summa, si ad normam verbi divini omnia exigantur, ac quaecunque huic repugnant, rejiciantur, Jesus Christus denique unicum caput agnoscatur. Atque hinc vera ecclesia certo dignosci potest, a qua fas non est quemquam se disiungere. Quantum autem eos attinet, qui ecclesiae membra sunt, ii ex Christianorum notis cognosci possunt, ex fide scilicet, et quando Jesu Christo, ut unico Servatore, recepto, peccatum fugiunt, justitiam consectantur, verum Deum ac proximos suos diligunt, neque ad dexteram aut sinistram deflectunt; carnemque suam, cum ejus operibus crucifigunt. Minime id quidem, quasi magna in illis non supersit infirmitas, sed quod adversus illam, per omne vitae tempus, spiritu depugnent, ac perpetuo ad sanguinem, mortem, passionem, et obedientiam Dei Jesu refugiant, per quem remissionem peccatorum suorum fide in ipsum habent Quod ad falsam vero attinet ecclesiam, ea sibi suisque institutis plus auctoritatis, quam vero Deo attribuit, Christi jugo se subjicere recusat, neque Sacramenta, prout Christus in verbo suo praescripsit, administrat; sed illis pro arbitrio addit detrahitque, hominibus plus quam Jesu Christo nititur; et eos, qui sancte secundum Dei verbum vivunt, quique vitia illius, veluti avaritiam et

Idololatriam reprehendunt, persequitur. Ex his igitur facile est utramque ecclesiam cognoscere, et unam ab altera discernere.

XXX. Credimus, veram hanc ecclesiam, spirituali illa politia, quam nos Deus verbo suo docuit, gubernari debere: ut videlicet Ministri seu Pastores sint, qui verbum Dei annuncient, et Sacramenta administrent: Seniores quoque sint et Diaconi, qui cum Pastoribus Senatum quasi ecclesiae constituant: ut hac ratione vera religio conservari, veraque doctrina passim propagari possit, quin et homines vitiosi spiritualiter corripiantur, atque refraenentur: pauperibus item et afflictis, auxilio et consolatione, pro cujusque necessitate, succurratur. Hac quidem ratione, rite omnia et ordine gerentur in ecclesia, cum viri fideles eligentur, juxta regulam ab Apostolo Paulo in sua ad Timotheum Epistola, praescriptam.

XXXI. Credimus, Ministros divini verbi, Seniores et Diacones ad functiones suas legitima ecclesiae electione, cum nominis divini invocatione, eoque ordine, qui verbo Dei docetur, eligi debere. Quilibet itaque curare debet, ne illicitis mediis sese ingerat, sed exspectet tempus, quo a Deo vocetur; ut habeat vocationis suae testimonium, quo certus et persuasus sit, eam a Domino esse. Quantum vero attinet divini verbi ministros, ubicumque locorum sint, eandem illi potestatem et auctoritatem habent, ut qui omnes sint Christi, unici illius episcopi universalis, unicique capitis ecclesiae, ministri. Insuper ne sancta haec Dei ordinatio violetur, aut in contemptum abeat, dicimus teneri omnes, ut verbi divini ministros et seniores eccleciae, propter opus cui incumbunt, omni honore prosequantur, cumque illis, sine obmurmuratione, rixis et contentionibus, quantum quidem potest fieri, pacem colant.

XXXII. Credimus interea, quamvis utile et bonum

sit, Gubernatores ecclesiae ordinem aliquem certum inter se, ad conservationem corporis ecclesiae instituere et stabilire: debere tamen eos studiose cavere, ne ab iis deflectant, quae Christus unicus magister noster instituit. Quapropter rejicimus omnia inventa humana, omnesque leges, quae pro cultu Dei, a quocunque introduci possunt, ut iisdem conscientiae ullo omnino modo devinciantur atque constringantur. Illud itaque solum suspicimus, quod ad conservandam et alendam concordiam atque unitatem, omnesque in Dei obedientia retinendos, idoneum est. Ad id vero inprimis requiritur Excommunicatio, juxta verbum Dei, cum reliquis ejus appendicibus usurpata.

XXXIII. Credimus, benignum illum Deum nostrum, habita habitudinis et infirmitatis nostrae ratione, Sacramenta nobis instituisse, ut promissa sua in nobis obsignaret, utque divinae erga nos benevolentiae ac gratiae, essent pignora. Quin etiam ad fidem nostram fovendam et sustentandam. Quae quidem verbo Evangelii addidit, ut efficacius sensibus nostris externis exhiberet, tam ea, quae nobis externo verbo suo declarat, quam quae in cordibus nostris interne operatur; ut eo magis ratam in nobis faciat salutem, quam nobis communicat. Sunt enim symbola et sigilla visibilia rei internae et invisibilis, per quae, ceu media, Deus virtute Spiritus Sancti in nobis operatur. Signa itaque minime vana sunt et vacua, aut nos decipiendos ac frustrandos instituta. Jesum Christum enim pro sua veritate habent, sine quo, nullius prorsus essent momenti. Praeterea sufficit nobis is Sacramentorum numerus, quem Christus, magister noster, instituit: quae duo duntaxat sunt, nimirum Sacramentum Baptismi, et S. Coenae Jesu Christi.

XXXIV. Credimus et confitemur, Jesum Christum, qui finis legis est, suo sanguine effuso, omni alii

sanguinis effusioni, finem imposuisse, quam ad peccatorum propitiationem aut satisfactionem quisquam adhibere possit, aut velit: et abolita circumcisione, quae per sanguinem fiebat, Baptismi Sacramentum illius loco instituisse; quo in Dei ecclesiam recipimur, et a cunctis aliis gentibus ac peregrinis omnibus religionibus, segregamur, ut illi toti consecremur, cujus characterem et insignia gestamus. Estque nobis testimonio, illum perpetuo Deum nostrum et patrem propitium fore. Mandavit itaque, ut omnes, qui sui sunt, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus S. pura puta aqua baptizentur: ut eo significet, quod sicuti aqua in nos effusa, et super corpus baptizati conspicua, ipsumque adspergens, sordes corporis absoluit: sic et sanguis Christi per Spiritum Sanctum idem praestat interne in anima, adspergens eam et a peccatis suis mundans, nosque ex filiis irae in filios Dei regenerans. Non quod aqua materialis id efficiat, sed adspersio pretiosi sanguinis filii Dei, qui nobis est, ceu mare illud rubrum, per quod transeundum est, ut e tyrannide Pharaonis, id est, Diaboli, egredi, et in spiritualem terram Canaan ingredi possimus. Ac proinde Ministri quidem, quantum ad se attinet, praebent nobis Sacramentum et rem visibilem, Dominus vero noster donat id, quod Sacramento significatur; dona nempe et invisibilem gratiam, abluens, purgans, mundansque nostras animas a cunctis sordibus et iniquitatibus, renovans item corda nostra, eaque omni consolatione replens, veram fiduciam paternae suae benignitatis nobis largiens, novoque homine nos induens: veterem autem cum omnibus factis ejus exuens. Hanc ob causam credimus, omnem hominem, qui id satagit, ut vitam aeternam consequatur, semel unico baptismo illo, qui in posterum non iteretur, baptizari debere: cum ne nasci quidem bis possimus. Neque tamen hic baptis-

mus tunc duntaxat prodest, cum aqua super nos effunditur a nobis suscipitur, cum illius usus sese ad totum vitae nostrae curriculum extendat. Anabaptistarum itaque errorem detestamur, qui unico, et semel suscepto baptismo contenti non sunt, ac praeterea baptismum infantium fidelibus parentibus natorum, damnant: quos baptizandos et foederis signo obsignandos esse credimus, sicuti olim infantes circumcidebantur in Israële, propter easdem promissiones infantibus nostris factas. Quin etiam revera Christus non minus sanguinem suum profudit, ut fidelium infantes, quam ut adultos, ablueret, ideoque signum seu sacramentum ejus, quod Christus pro eis praestitit, suscipere debent: quemadmodum in lege jubebat Dominus, ut sacramentum mortis et passionis Christi, pueris recens natis communicaretur: offerendo pro ipsis agnum, qui Jesu Christi sacramentum erat. Praeterea quod circumcisio praestabat populo Judaico, id pueris nostris praestat baptismus. Atque haec causa est, cur Paulus baptismum vocet circumcisionem Christi.

XXXV. Credimus et confitemur, Jesum Christum Servatorem nostrum sanctae Coenae Sacramentum ordinasse et instituisse, ut ea nutriat et sustentet eos, quos jam regeneravit, et in familiam suam, nempe ecclesiam, inseruit. Qui porro regeniti sunt duplicem in se vitam habent, unam quidem corporalem et temporariam, quam secum a prima sua nativitate attulerunt, quaeque omnibus communis est. Alteram vero spiritualem et coelestem, quae altera nativitate sua illis donatur, et per verbum Evangelii in communione corporis Christi efficitur. Atque haec vita non nisi electis Dei communis est. Similiter nobis Deus panem terrenum et materialem, ad vitae corporalis et terrenae conservationem idoneum attribuit, qui omnibus, sicuti et vita ipsa, communis est.

At vero ad conservationem vitae spiritualis et coelestis, quam fideles jam habent, Deus illis panem vivificum misit, qui e coelo descendit, nempe Jesum Christum, qui manducatus, id est, si applicetur et recipiatur spiritu per fidem, vitam fidelium spiritualem nutrit et sustentat. Ut autem panem hunc spiritualem et coelestem Christus nobis repraesentaret, panem terrestrem ac visibilem, in sacramentum corporis sui, vinumque in sanguinis sui sacramentum instituit, ut iis ipsis testificetur, nos quam vere hoc sacramentum manibus nostris accipimus et tenemus, illudque ore comedimus et bibimus, unde postmodum vita nostra sustentatur: tam vere etiam nos fide (quae animae nostrae et manus et os est) in animis nostris recipere verum corpus et verum sanguinem Christi, unici servatoris nostri, ad vitam nostram spiritualem. Certissimum porro est, Christum non frustra sacramenta sua nobis commendasse. Quapropter omne id in nobis efficit, quodcunque sacris suis signis nobis repraesentat; quamvis modus ipse mentis nostrae captum superet, nobisque sit incomprehensibilis, sicut operatio Spiritus Dei occulta et incomprehensibilis est. Interea vero nequaquam erraverimus dicentes, id quod comeditur, esse proprium et naturale corpus Christi, idque quod bibitur proprium ejus sanguinem. At manducandi modus talis est, ut non fiat ore corporis, sed spiritu per fidem. Atque ita Christus ad dexteram patris sui in coelis perpetuo sedet, neque eo minus se nobis per fidem communicat. Convivium hoc mensa est spiritualis, in qua Christus seipsum nobis cum omnibus bonis suis communicat, efficitque, ut in illa tam ipsomet, quam passionis mortisque ipsius merito fruamur: miseram nostram animam, omnique solatio destitutam, carnis suae esu nutriens, corroborans et consolans, sanguinisque sui potu reficiens ac recreans. Praeterea,

etiamsi sacramenta conjuncta sint rei significatae, utrumque tamen simul ab omnibus non accipitur. Impius enim recipit quidem sacramentum in suam condemnationem, sed veritatem sacramenti non recipit: veluti Judas et Simon Magus acceperunt quidem uterque sacramentum, sed non etiam Christum, qui illo significabatur, qui solummodo fidelibus communicatur. Postremo sanctum hoc sacramentum in coetu populi Dei cum summissione animi ac reverentia sumimus: memoriam mortis Christi Servatoris nostri cum gratiarum actione sancte celebrantes: ibidemque fidei et religionis christianae confessionem edimus. Nemo itaque ad hanc mensam se sistere debet, qui prius sese recte non probaverit, ne de hoc pane edens, et de hoc poculo bibens, judicium sibi edat et bibat. In summa, usu hujus sacramenti ad flagrantem Dei et proximi nostri amorem commonemur. Quare omnes mixturas et damnanda commenta, quae homines sacramentis addiderunt, et admiscuerunt, ut eorum profanationes rejicimus, atque affirmamus, contentos nos esse debere eo ordine, quem Christus et ejus Apostoli nos docuerunt: eodemque modo loquendum esse, quo et ipsi loquuti sunt.

XXXVI. Credimus, benignum illum Deum nostrum, ob generis humani depravationem, Reges, Principes, et Magistratus constituisse; ac velle, ut mundus legibus et certa politia gubernetur, ad confusionem hominum coercendam; utque omnia inter homines recto ordine gerantur. Eum in finem Magistratui gladium commisit, puniendis quidem sceleratis, bonis vero defendendis. Horum autem officium est, ut non modo curam gerant et pro conservanda politia excubent, verum etiam ut sacrum tueantur ministerium, omnemque idololatriam et adulterium a Dei cultu submoveant et evertant: regnum Antichristi diruant, Christi vero regnum promoveant, operamque dent,

ut verbum Evangelii ubique praedicetur, quo Deus ab unoquoque, prout verbo suo exigit, honoretur et colatur. Praeterea quilibet cujuscunque ordinis, conditionis ac status sit, Magistratibus subjici, tributa eis pendere, honorem et reverentiam deferre, iisque obedire in omnibus, quae verbo Dei non adversantur, debet; pro iisdem in precibus suis orare, ut eos Deus in omnibus ipsorum actionibus regere ac dirigere velit, utque vitam quietam et tranquillam, in omni pietate et honestate, ducamus. Quamobrem Anabaptistas aliosque homines seditiosos detestamur, atque in universum omnes eos, qui supremas Dominationes et Magistratus rejiciunt, justitiam evertunt, bonorum communionem interturbant, atque honestatem, quam Deus inter homines stabilivit, confundunt.

XXXVII. Postremo ex Dei verbo credimus: Ubi tempus a Domino praestitutum, omnibus autem creaturis ignotum, advenerit, numerusque electorum fuerit completus, Dominum nostrum Jesum Christum e coelo, corporaliter et visibiliter, sicuti adscendit, magna cum gloria et majestate venturum, ut se vivorum atque mortuorum declaret judicem: vetere mundo igne et flamma succenso, ut expurget eum. Tunc vero omnes homines, tam viri quam mulieres et infantes, quotquot jam inde ab initio mundi usque ad finem fuerunt, coram summo hoc judice comparebunt, voce Archangeli, et clangore tubae divinae eo citati. Omnes enim antea mortui e terra resurgent, spiritu cum corpore proprio, in quo vixerat, conjuncto atque unito. Quod vero eos attinet, qui tunc superstites erunt, non ut reliqui morientur, verum ictu oculi a corruptione in incorruptionem mutabuntur. Tunc aperientur libri (id est conscientiae cujusque) et mortui judicabuntur, secundum ea, quae in hoc mundo egerint, sive bona sive mala. Quinimo omnes de omnibus verbis otiosis, quae loquuti

fuerint, rationem reddent, (quae quidem mundus nunc pro ludo reputat et joco) omniaque tunc hominum abdita omnisque hypocrisis, palam coram omnibus retegetur. Ac proinde merito judicii istius memoria, iniquis et sceleratis horribilis et formidabilis est: bonis vero et electis summe exoptanda et immensae consolationis plena: quoniam totalis ipsorum redemptio tunc plane perficietur, laborumque istic et dolorum suorum, quos pertulerunt, fructus percipient. Innocentia ipsorum aperte ab omnibus agnoscetur, et horrendam, quam Deus de improbis sumet qui tyrannice exercuerunt eos, afflixerunt et excruciarunt in hoc mundo, vindictam conspicient. Qui quidem proprio conscientiae suae testimonio convicti, immortales quidem reddentur, ita tamen, ut in igne aeterno, qui Diabolo et Angelis ejus paratus est, crucientur. Contra vero fideles et electi corona gloriae et honore coronabuntur, filiusque Dei eorum nomina coram Deo patre et electis Angelis profitebitur. Abstergentur omnes lacrymae ab oculis eorum, ipsorumque causa, quae in praesentia a judicibus et magistratibus quamplurimis, veluti haeretica et impia damnatur, causa filii Dei tunc agnoscetur. Ac pro gratuita remuneratione Dominus illos in tantae gloriae possessionem mittet, quantam nemo hominum animo concipere possit. Magnum ergo illum diem maximo desiderio exspectamus, ut promissis Dei in Christo Domino nostro plene perfruamur. Amen.

Canones Dordraceni.

Judicium Synodi nationalis Reformatarum ecclesiarum Belgicarum, habitae Dordrechti anno 1618 et 1619. Cui plurimi insignes Theologi Reformatarum Ecclesiarum interfuerunt, de quinque doctrinae capitibus in Ecclesiis Belgicis controversis. Ex Actis ejus Synodi.

Praefatio.

In nomine Domini et Servatoris nostri Jesu Christi. Amen.

Inter plurima, quae Dominus et Servator noster Jesus Christus militanti suae ecclesiae in hac aerumnosa peregrinatione dedit solatia, merito celebratur illud, quod ei ad patrem suum in coeleste sanctuarium abiturus reliquit: *Ego*, inquiens, *sum vobiscum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.* Hujus suavissimae promissionis veritas elucet in omnium temporum ecclesia, quae cum non solum aperta inimicorum violentia et haereticorum impietate, sed etiam operta seductorum astutia inde ab initio fuerit oppugnata, sane, si unquam salutari promissae suae

praesentiae praesidio eam destituisset Dominus, pridem aut vi tyrannorum fuisset oppressa, aut fraude impostorum in exitium seducta. Sed bonus ille pastor, qui gregem suum, pro quo animam suam posuit, constantissime diligit, persecutorum rabiem tempestive semper et exserta saepe dextera miraculose repressit, et seductorum vias tortuosas ac consilia fraudulenta detexit atque dissipavit: utroque se in ecclesia sua praesentissimum esse demonstrans. Hujus rei illustre documentum exstat in historiis piorum Imperatorum, Regum et Principum, quos filius Dei in subsidium ecclesiae suae toties excitavit, sancto domus suae zelo accendit, eorumque opera non tantum tyrannorum furores compescuit, sed etiam ecclesiae cum falsis doctoribus religionem varie adulterantibus conflictanti, sanctorum Synodorum remedia procuravit, in quibus fideles Christi servi conjunctis precibus, consiliis et laboribus, pro ecclesia et veritate Dei fortiter steterunt, Satanae ministris, licet in angelos lucis se transformantibus, intrepide se opposuerunt, errorum et discordiae semina sustulerunt, ecclesiam in religionis purae concordia conservarunt, et sincerum Dei cultum ad posteritatem illibatum transmiserunt.

Simili beneficio fidelis noster Servator ecclesiae *Belgicae*, annos aliquam multos afflictissimae, gratiosam suam praesentiam hoc tempore testatus est. Hanc enim ecclesiam a Romani Antichristi tyrannide et horribili Papatus idololatria potenti Dei manu vindicatam, in belli diuturni periculis toties miraculose custoditam, et in verae doctrinae atque disciplinae concordia ad Dei sui laudem, admirabile reipublicae incrementum, totiusque Reformati orbis gaudium efflorescentem, *Jacobus Arminius* ejusque sectatores, nomen *Remonstrantium* prae se ferentes, variis tam veteribus quam novis erroribus, primum tecte, deinde aperte

tentarunt, et scandalosis dissensionibus ac schismatibus pertinaciter turbatam, in tantum discrimen adduxerunt, ut florentissimae ecclesiae, nisi Servatoris nostri miseratio opportune intervenisset, horribili dissidiorum et schismatum incendio tandem conflagrassent. Benedictus autem sit in secula Dominus, qui postquam ad momentum faciem suam a nobis (qui multis modis iram et indignationem ejus provocaveramus) abscondissit, universo orbi testatum fecit, se foederis sui non oblivisci, et suspiria suorum non spernere. Cum enim vix ulla remedii spes humanitus appareret, *Illustrissimis et Praepotentibus Belgii Foederati Ordinibus Generalibus* hanc mentem inspiravit, ut, consilio et directione Illustrissimi et Fortissimi Principis *Arausicani*, legitimis mediis, quae ipsorum Apostolorum, et, quae eos secuta, ecclesiae christianae exemplis longo temporum decursu sunt comprobata, et magno cum fructu in ecclesia etiam Belgica antehac usurpata, saevientibus hisce malis obviam ire decreverint, Synodumque ex omnibus, quibus praesunt, provinciis, auctoritate sua, *Dordrechtum* convocarint, expetitis ad eam et favore Serenissimi ac Potentissimi Magnae Britanniae Regis *Jacobi*, et Illustrissimorum Principum, Comitum, et Rerum publicarum, impetratis plurimis gravissimis Theologis, ut communi tot reformatae ecclesiae Theologorum judicio, ista *Arminii*, ejusque sectatorum, dogmata accurate et ex solo Dei verbo, dijudicarentur, vera doctrina stabiliretur, et falsa rejiceretur, ecclesiisque Belgicis concordia, pax et tranquillitas, divina benedictione, restitueretur. Hoc est illud Dei beneficium, in quo exultant ecclesiae Belgicae, et fideles Servatoris sui miserationes humiliter agnoscunt, ac grate praedicant.

Haec igitur veneranda Synodus (praevia per summi magistratus auctoritatem, in omnibus Belgicis eccle-

siis, ad irae Dei deprecationem et gratiosi auxilii implorationem, precum et jejunii indictione et celebratione) in nomine Domini, *Dordrechti* congregata, divini numinis et salutis ecclesiae accensa amore, et post invocatum Dei nomen, sancto juramento obstricta, se solam scripturam sacram pro judicii norma habituram, et in causae hujus cognitione et judicio, bona integraque conscientia versaturam esse, hoc egit sedulo, magnaque patientia, ut praecipuos horum dogmatum patronos, coram se citatos induceret, ad sententiam suam de quinque notis doctrinae capitibus, sententiaeque rationes plenius exponendas. Sed cum Synodi judicium repudiarent, atque ad interrogata, eo, quo aequum erat, modo respondere detractarent, neque Synodi monitiones, nec generosorum atque amplissimorum ordinum generalium delegatorum mandata, imo ne ipsorum quidem illustrissimorum et praepotentum D. D. Ordinum Generalium imperia, quicquam apud illos proficerent, aliam viam eorundem Dominorum jussu, et ex consuetudine jam olim in Synodis antiquis recepta, ingredi coacta fuit; atque ex scriptis, confessionibus ac declarationibus, partim ante editis, partim etiam huic Synodo exhibitis, examen illorum quinque dogmatum institutum est. Quod cum tam per singularem Dei gratiam, maxima diligentia, fide, ac conscientia, omnium et singulorum consensu absolutum sit: Synodus haec ad Dei gloriam, et ut veritatis salutaris integritati, conscientiarum tranquillitati, et paci ac saluti ecclesiae Belgicae consulatur, sequens judicium, quo et vero verboque Dei consentanea, de praedictis quinque doctrinae capitibus, sententia exponitur, et falsa verboque Dei dissentanea rejicitur, statuit promulgandum.

Primum doctrinae caput: de divina praedestinatione.

A r t. I.

Cum omnes homines in Adamo peccaverint, et rei sint facti maledictionis et mortis aeternae, Deus nemini fecisset injuriam, si universum genus humanum in peccato et maledictione relinquere, ac propter peccatum damnare voluiset, juxta illa Apostoli: *totus mundus est obnoxius condemnationi Dei*, Rom. III, 19. *Omnes peccaverunt et destituuntur gloria Dei*, vers. 23. et: *stipendium peccati, mors est*, Rom. VI, 23.

A r t. II.

Verum in hoc manifestata est caritas Dei, quod filium suum unigenitum in mundum misit, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam, 1 Joan. IV, 9. Joan. III, 16.

A r t. III.

Ut autem homines ad fidem adducantur, Deus clementer laetissimi hujus nuntii praecones mittit, ad quos vult et quando vult, quorum ministerio homines ad resipiscentiam, et fidem in Christum crucifixum vocantur. Quomodo enim credent in eum, de quo non audierint? Quomodo autem audient absque praedicante? Quomodo praedicabunt, nisi fuerint missi? Rom. X. XIV. XV.

A r t. IV.

Qui huic evangelio non credunt, super eos manet ira Dei. Qui vero illud recipiunt, et servatorem Jesum vera ac viva fide amplectuntur, illi per ipsum ab ira Dei et interitu liberantur, ac vita aeterna donantur.

Art. V.

Incredulitatis istius, ut et omnium aliorum peccatorum, causa seu culpa neutiquam est in Deo, sed in homine. Fides autem in Jesum Christum, et salus per ipsum, est gratuitum Dei donum, sicut scriptum est: *Gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis, Dei donum est.* Ephes. III, 8. Item: *Gratis datum est nobis in Christum credere.* Philipp. I, 29.

Art. VI.

Quod autem aliqui in tempore fide a Deo donantur, aliqui non donantur, id ab aeterno ipsius decreto provenit. Omnia enim opera sua novit ab aeterno: Act. XV, 18. Ephes. I, 11. secundum quod decretum electorum corda, quantumvis dura, gratiose emollit, et ad credendum inflectit, non electos autem justo judicio suae malitiae et duritiae relinquit. Atque hic postissimum sese nobis aperit profunda, misericors pariter et justa hominum aequaliter perditorum discretio, sive decretum illud electionis et reprobationis in verbo Dei revelatum. Quod, ut perversi, impuri, et parum stabiles, in suum detorquent exitium, ita sanctis et religiosis animabus ineffabile praestat solatium.

Art. VII.

Est autem electio immutabile Dei propositum, quo ante jacta mundi fundamenta ex universo genere humano, ex primaeva integritate in peccatum et exitium sua culpa prolapso, secundum liberrimum voluntatis suae beneplacitum, ex mera gratia, certam quorundam hominum multitudinem, aliis nec meliorum, nec digniorum, sed in communi miseria cum aliis jacentium, ad salutem elegit in Christo, quem

etiam ab aeterno mediatorem et omnium electorum caput, salutisque fundamentum constituit, atque ita eos ipsi salvandos dare et ad ejus communionem per verbum et spiritum suum efficaciter vocare ac trahere, seu vera in ipsum fide donare, justificare, sanctificare, et potenter in filii sui communione custoditos tandem glorificare decrevit, ad demonstrationem suae misericordiae, et laudem divitiarum gloriosae suae gratiae, sicut scriptum est: *Elegit nos Deus in Christo ante jacta mundi fundamenta, ut essemus sancti et inculpati in conspectu ejus, cum caritate; qui praedestinavit nos, quos adoptaret in filios, per Jesum Christum, in sese, pro beneplacito voluntatis suae, ad laudem gloriosae suae gratiae, qua nos gratis sibi acceptos fecit in illo dilecto.* Ephes. I, 4. 5. 6. et alibi: *Quos praedestinavit, eos etiam vocavit, eos etiam justificavit, quos autem justificavit, eos etiam glorificavit,* Rom. VIII, 30.

Art. VIII.

Haec electio non est multiplex, sed una et eadem omnium salvandorum in vetere et novo testamento, quandoquidem scriptura unicum praedicat beneplacitum, propositum et consilium voluntatis Dei, quo nos ab aeterno elegit ad gratiam, et ad gloriam, et ad salutem, et ad viam salutis, quam praeparavit, ut in ea ambulemus.

Art. IX.

Eadem haec electio facta est non ex praevisa fide, fideique obedientia, sanctitate, aut alia aliqua bona qualitate et dispositione, tanquam causa seu conditione in homine eligendo praerequisita, sed ad fidem, fideique obedientiam, sanctitatem etc. Ac proinde electio est fons omnis salutaris boni: unde fides,

senctitas et reliqua dona salvifica, ipsa denique vita aeterna, ut fructus et effectus ejus profluunt, secundum illud Apostoli: *Elegit nos* (non quia eramus, sed), *ut essemus sancti, et inculpati in conspectu ejus in caritate,* Ephes. I, 4.

Art. X.

Causa vero hujus gratuitae electionis est solum Dei beneplacitum, non in eo consistens, quod certas qualitates, seu actiones humanas, ex omnibus possibilibus, in salutis conditionem elegit; sed in eo, quod certas quasdam personas ex communi peccatorum multitudine sibi in peculium adscivit, sicut scriptum est: *Nondum natis pueris, cum neque boni quippiam fecissent, neque mali,* etc. *dictum est* (nempe Rebeccae) *major serviet minori, sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau odio habui.* Rom. IX, 11. 12. 13. Et: *Crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam aeternam.* Act. XIII, 48.

Art. XI.

Atque ut Deus ipse est sapientissimus, immutabilis, omniscius et omnipotens: ita electio ab ipso facta nec interrumpi, nec mutari, revocari, aut abrumpi, nec electi abjici, nec numerus eorum minui potest.

Art. XII.

De hac aeterna et immutabili sui ad salutem electione, electi suo tempore, variis licet gradibus et dispari mensura, certiores redduntur, non quidem arcana et profunditates Dei curiose scrutando, sed fructus electionis infallibiles, in verbo Dei designatos, ut sunt vera in Christum fides, filialis Dei timor, dolor de peccatis secundum Deum, esuries et sitis justitiae, etc. in sese cum spirituali gaudio et sancta voluptate observando.

Art. XIII.

Ex hujus electionis sensu et certitudine, filii Dei majorem in dies sese coram Deo humiliandi, abyssum misericordiarum ejus adorandi, seipsos purificandi, et eum, qui ipsos prior tantopere dilexit, vicissim ardenter diligendi, materiam desumunt: tantum abest, ut hac electionis doctrina atque ejus meditatione in mandatorum divinorum observatione segniores, aut carnaliter securi reddantur. Quod iis justo Dei judicio solet accidere, qui de electionis gratia vel temere praesumentes, vel otiose et proterve fabulantes, in viis electorum ambulare nolunt.

Art. XIV.

Ut autem haec de divina electione doctrina, sapientissimo Dei consilio, per Prophetas, Christum ipsum, atque Apostolos, sub veteri aeque ac sub novo testamento, est praedicata, et sacrarum deinde literarum monumentis commendata, ita et hodie in ecclesia Dei, cui ea peculiariter est destinata, cum spiritu discretionis, religiose et sancte, suo loco et tempore, missa omni curiosa viarum Altissimi scrutatione, est proponenda, idque ad sanctissimi nominis divini gloriam, et vividum populi ipsius solatium.

Art. XV.

Ceterum aeternam et gratuitam hanc electionis nostri gratiam eo vel maxime illustrat nobisque commendat scriptura sacra, quod porro testatur, non omnes homines esse electos, sed quosdam non electos, sive in aeterna Dei electione praeteritos; quos scilicet Deus ex liberrimo, justissimo, irreprehensibili, et immutabili beneplacito decrevit in communi miseria, in quam se sua culpa praecipitarunt, relinquere, nec salvifica et conversionis gratia donare:

sed in viis suis, et sub justo judicio relictos, tandem non tantum propter infidelitatem, sed etiam cetera omnia peccata, ad declarationem justitiae suae damnare et aeternum punire. Atque hoc est *Decretum reprobationis*, quod Deum neutiquam peccati auctorem (quod cogitatu blasphemum est) sed tremendum, irreprehensibilem, et justum judicem ac vindicem constituit.

Art. XVI.

Qui vivam in Christum fidem, seu certam cordis fiduciam, pacem conscientiae, studium filialis obedientiae, gloriationem in Deo per Christum, in se nondum efficaciter sentiunt, mediis tamen, per quae Deus ista se in nobis operaturum promisit, utuntur, ii ad reprobationis mentionem non consternari, nec reprobis accensere, sed in usu mediorum diligenter pergere, ac horam uberioris gratiae ardenter desiderare, et reverenter humiliterque exspectare debent. Multo autem minus doctrina de reprobatione terreri debent ii, qui cum serio ad Deum converti, ei unice placere, et e corpore mortis eripi desiderant, in via tamen pietatis et fidei eousque, quo volunt, pervenire nondum possunt; siquidem linum fumigans se non extincturum, et arundinem quassatam se non fracturum promissit misericors Deus. Iis autem haec doctrina merito terrori est, qui Dei et servatoris Jesu Christi obliti, mundi curis, et carnis voluptatibus se totos manciparunt, quamdiu ad Deum serio non convertuntur.

Art. XVII.

Quandoquidem de voluntate Dei ex verbo ipsius nobis est judicandum, quod testatur liberos fidelium esse sanctos, non quidem natura, sed beneficio foederis gratuiti, in quo illi cum parentibus comprehen-

duntur, pii parentes de electione et salute suorum liberorum, quos Deus in infantia ex hac vita evocat, dubitare non debent.

Art. XVIII.

Adversus hanc gratuitae electionis gratiam, et justae reprobationis severitatem obmurmuranti, opponimus hoc Apostolicum: *O homo, tu quis es, qui ex adverso respondeas Deo?* Rom. IX, 20. Et illud servatoris nostri: *An non licet mihi, quod volo facere in meis?* Matth. XX, 15. Nos vero haec mysteria religiose adorantes, cum Apostolo exclamamus: *O profunditatem divitiarum, tum sapientiae, tum cognitionis Dei! Quam imperscrutabilia sunt Dei judicia, et ejus viae impervestigabiles! Quis enim cognovit mentem Domini? Aut quis fuit ei a consiliis? Aut quis prior dedit ei, ut reddatur ei? Nam ex eo, et per eum, et in eo sunt omnia. Ipsi sit gloria in secula.* Amen. Rom. XI, 33. 34. 35. 36.

Rejectio errorum, quibus ecclesiae Belgicae sunt aliquamdiu perturbatae.

Exposita doctrina orthodoxa de electione et reprobatione Synodus rejicit errores eorum:

I.

Qui docent: »Voluntatem Dei de servandis credituris et in fide fideique obedientia perseveraturis, esse totum et integrum electionis ad salutem decretum, nec quicquam aliud de hoc decreto in verbo Dei esse revelatum». Hi enim simplicioribus imponunt, et scripturae sacrae manifeste contradicunt, tes-

tanti, Deum non tantum servare velle credituros, sed etiam certos quosdam homines ab aeterno elegisse, quos prae aliis, in tempore, fide in Christum et perseverantia donaret, sicut scriptum est: *Manifestum feci nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi.* Joh. XVII, 6. Item: *Crediderunt quotqot ordinati erant ad vitam aeternam.* Act. XIII, 48. Et: *Elegit, nos ante jacta mundi fundamenta, ut essemus sancti,* etc. Ephes. I, 4.

II.

Qui docent: »Electionem Dei ad vitam aeternam esse multiplicem; aliam generalem et indefinitam; aliam singularem et definitam: et hanc rursum vel incompletam, revocabilem, non peremptoriam, sive conditionatam, vel completam, irrevocabilem, peremptoriam, seu absolutam.« Item: »Aliam electionem esse ad fidem, aliam ad salutem, ita ut electio ad fidem justificantem absque electione peremptoria ad salutem esse possit.«

Hoc enim est humani cerebri commentum extra scripturas excogitatum, doctrinam de electione corrumpens, et auream hanc salutis catenam dissolvens: *Quos praedestinavit, eos etiam vocavit, et quos vocavit, eos etiam justificavit, quos autem justificavit, eos etiam glorificavit.* Rom. VIII, 30.

III.

Qui docent: »Dei beneplacitum ac propositum, cujus scriptura meminit, in doctrina electionis, non consistere in eo, quod Deus certos quosdam homines prae aliis elegerit, sed in eo, quod Deus ex omnibus possibilibus conditionibus (inter quas etiam sunt opera legis) sive ex omnium rerum ordine, actum fidei, in sese ignobilem, et obedientiam fidei imperfectam, in salutis conditionem elegerit, eamque gra-

tiose pro perfecta obedientia reputare, et vitae aeternae praemio dignam censere voluerit.« Hoc enim errore pernitioso, beneplacitum Dei et meritum Christi enervatur, et homines inutilibus quaestionibus a veritate justificationis gratuitae, et simplicitate scripturarum avocantur, illudque Apostoli falsi arguitur: *Deus nos vocavit vocatione sancta: non ex operibus, sed ex suo proposito et gratia, quae data est nobis in Christo Jesu ante tempora seculorum.* 2 Tim. I, 9.

IV.

Qui docent: »In electione ad fidem hanc conditionem praerequiri, ut homo lumine naturae recte utatur, sit probus, parvus, humilis, et ad vitam aeternam dispositus, quasi ab istis electio aliquatenus pendeat.« *Pelagium* enim sapiunt, et minime obscure falsi insimulant Apostolum, scribentem: *Versati sumus olim in cupiditatibus carnis nostrae, facientes quae carni et cogitationibus libebant, eramusque natura filii irae, ut et reliqui. Sed Deus, qui dives est misericordia, propter multam caritatem suam, qua dilexit nos, etiam nos cum in offensis mortui essemus, una vivificavit cum Christo, cujus gratiā estis servati, unaque suscitavit, unaque collocavit in coelis in Christo Jesu: ut ostenderet in seculis supervenientibus illas opes suae gratiae, pro sua erga nos benignitate in Christo Jesu. Gratia enim estis servati per fidem, (et hoc non ex vobis, Dei donum est) non ex operibus, ut ne quis glorietur.* Ephes. II, 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

V.

Qui docent: »Electionem singularium personarum ad salutem incompletam et non peremptoriam factam esse ex praevisa fide, resipiscentia, sanctitate

et pietate inchoata, aut aliquamdiu continuata: completam vero et peremptoriam ex praevisae fidei, resipiscentiae, sanctitatis et pietatis finali perseverantia: et hanc esse gratiosam et evangelicam dignitatem, propter quam qui eligitur, dignior sit illo, qui non eligitur: ac proinde fidem, fidei obedientiam, sanctitatem, pietatem et perseverantiam non esse fructus sive effectus electionis immutabilis ad gloriam, sed conditiones, et causas sine quibus non, in eligendis complete praerequisitas et praevisas, tanquam praestitas«. Id quod toti scripturae repugnat, quae haec et alia dicta passim auribus et cordibus nostris ingerit: *Electio non est ex operibus, sed ex vocante.* Rom. IX, 11. *Credebant quotquot ordinati erant ad vitam aeternam.* Actor. XIII, 48. *Elegit nos in semetipso, ut sancti essemus.* Ephes. I, 4. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Joh. XV, 16. *Si ex gratia, non ex operibus.* Rom. XI. 6. *In hoc est caritas, non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexit nos, et misit filium suum.* 1 Johan. IV, 10.

VI.

Qui docent: »Non omnem electionem ad salutem immutabilem esse, sed quosdam electos, nullo Dei decreto obstante, perire posse et aeternum perire.« Quo crasso errore et Deum mutabilem faciunt, et consolationem piorum de electionis suae constantia subvertunt, et scripturis sacris contradicunt, docentibus: electos non posse seduci. Matth. XXIV, 24. Christum datos sibi a patre non perdere. Johan. VI, 39. Deum, quos praedestinavit, vocavit et justificavit, eos etiam glorificare. Rom. VIII, 30.

VII.

Qui docent: »Electionis immutabilis ad gloriam

nullum in hac vita esse fructum, nullum sensum, nullam certitudinem, nisi ex conditione mutabili et contingente.« Praeterquam enim, quod absurdum sit, ponere certitudinem incertam, adversantur haec experientiae sanctorum, qui cum Apostolo ex sensu electionis suae exultant, Deique hoc beneficium celebrant, qui gaudent, cum discipulis, secundum Christi admonitionem, quod nomina sua scripta sunt in coelis. Luc. X, 20.; qui sensum denique electionis ignitis tentationum diabolicarum telis opponunt quaerentes : *Quis intentabit crimina adversus electos Dei?* Rom. VIII, 33.

VIII.

Qui docent: »Deum neminem ex mera justa sua voluntate decrevisse in lapsu Adae et in communi peccati et damnationis statu relinquere, aut in gratiae ad fidem et conversionem necessariae communicatione praeterire«. Stat enim illud: *Quorum vult, miseretur, quos vult, indurat.* Rom. IX, 18. Et illud: *Vobis datum est, nosse mysteria regni coelorum, illis autem non est datum.* Matth. XIII, 11. Item: *Glorifico te, pater, domine coeli et terrae, quod haec occultaveris sapientibus et intelligentibus, et ea detexeris infantibus. Etiam pater, quia ita placuit tibi.* Matth. XI, 25. 26.

IX.

Qui docent: »Causam cur Deus ad hanc potius, quam ad aliam gentem Evangelium mittat, non esse merum et solum Dei beneplacitum, sed quod haec gens melior et dignior sit ea, cui Evangelium non communicatur.« Reclamat enim Moses, populum Israeliticum sic alloquens: *Et Jehovae Dei sunt coeli, et coeli coelorum, terra et quicquid est in ea. Tan-*

tum in majores tuos propensus fuit amore Jehova, diligendo eos: unde selegit semen eorum post eos: vos, inquam, prae omnibus populis, sicut est hodie. Deut. X, 14. 15. Et Christus: *Vae tibi Chorazin, vae tibi Bethsaida! quia, si in Tyro et Sidone factae essent virtutes illae, quae in vobis factae sunt, in sacco et cinere olim poenitentiam egissent.* Matth. XI, 21.

Secundum doctrinae caput: de morte Christi et hominum per eam redemtione.

Art. I.

Deus non tantum est summe misericors, sed etiam summe justus. Postulat autem ejus justitia (prout se in verbo revelavit), ut peccata nostra, adversus infinitam ejus majestatem commissa, non tantum temporalibus, sed etiam aeternis, tum animi, tum corporis poenis puniantur: quas poenas effugere non possumus, nisi justitiae Dei satisfiat.

Art. II.

Cum vero ipsi satisfacere, et ab ira Dei nos liberare non possimus, Deus ex immensa misericordia, filium suum unigenitum nobis sponsorem dedit, qui, ut pro nobis satisfaceret, peccatum et maledictio in cruce pro nobis, seu vice nostra, factus est.

Art. III.

Haec mors filii Dei est unica et perfectissima pro peccatis victima et satisfactio, infiniti valoris et pretii, abunde sufficiens ad totius mundi peccata expianda.

Art. IV.

Ideo autem haec mors tanti est valoris et pretii, quia persona, quae eam subiit, non tantum est verus et perfecte sanctus homo, sed etiam unigenitus Dei filius, ejusdem aeternae et infinitae cum patre et spiritu sancto essentiae, qualem nostrum servatorem esse oportebat. Deinde, quia mors ipsius fuit conjuncta cum sensu irae Dei et maledictionis, quam nos peccatis nostris eramus commeriti.

Art. V.

Ceterum promissio Evangelii est, ut quisquis credit in Christum crucifixum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Quae promissio omnibus populis et hominibus, ad quos Deus pro suo beneplacito mittit Evangelium, promiscue et indiscriminatim annuntiari et proponi debet cum resipiscentiae et fidei mandato.

Art. VI.

Quod autem multi per Evangelium vocati non resipiscunt, nec in Christum credunt, sed in infidelitate pereunt, non fit hostiae Christi in cruce oblatae defectu, vel insufficientia, sed propria ipsorum culpa.

Art. VII.

Quotquot autem vere credunt, et per mortem Christi a peccatis et interitu liberantur ac servantur, illis hoc beneficium, ex sola Dei gratia, quam nemini debet, ab aeterno ipsis in Christo data, obtingit.

Art. VIII.

Fuit enim hoc Dei patris liberrimum consilium, et gratiosissima voluntas atque intentio, ut mortis pretiosissimae filii sui vivifica et salvifica efficacia sese

exereret in omnibus electis, ad eos solos fide justificante donandos, et per eam ad salutem infallibiliter perducendos: hoc est, voluit Deus, ut Christus per sanguinem crucis (quo novum foedus confirmavit) ex omni populo, tribu, gente, et lingua, eos omnes et solos, qui ab aeterno ad salutem electi, et a patre ipsi dati sunt, efficaciter redimeret, fide (quam, ut et alia Spiritus Sancti salvifica dona, ipsis morte sua acquisivit) donaret, ab omnibus peccatis, tum originali, tum actualibus, tam post, quam ante fidem commissis sanguine suo mundaret, ad finem usque fideliter custodiret, tandemque absque omni labe et macula gloriosos coram se sisteret.

Art. IX.

Hoc consilium, ex aeterno erga electos amore profectum ab initio mundi in praesens usque tempus, frustra obnitentibus inferorum portis, potenter impletum fuit, et deinceps quoque implebitur: ita quidem, ut electi suis temporibus in unum colligantur, et semper sit aliqua credentium ecclesia in sanguine Christi fundata; quae illum servatorem suum, qui pro ea, tanquam sponsus pro sponsa, animam suam in cruce exposuit, constanter diligat, perseveranter colat, atque hic et in omnem aeternitatem celebret.

Rejectio errorum.

Exposita doctrina orthodoxa, rejicit Synodus errores eorum:

I.

Qui docent: »Quod Deus pater filium suum in mortem crucis destinaverit, sine certo ac definito

consilio quemquam nominatim salvandi, adeo ut impetrationi mortis Christi sua necessitas, utilitas, dignitas sarta tecta, et numeris suis perfecta, completa atque integra constare potuisset, etiamsi impetrata redemtio nulli individuo unquam actu ipso fuisset applicata«. Haec enim assertio, in Dei patris sapientiam meritumque Jesu Christi contumeliosa, et scripturae contraria est. Sic enim ait Servator: *Ego animam pono pro ovibus, et agnosco eas.* Joh. X, 15. 27. Et de Servatore Esaias Propheta: *Cum posuerit se sacrificium pro reatu, videbit semen, prolongabit dies, et voluntas Jehovae in manu ejus prosperabitur.* Esa. LIII, 10. Denique articulum fidei, quo ecclesiam credimus, evertit.

II.

Qui docent: »Non fuisse hunc finem mortis Christi, ut novum gratiae foedus suo sanguine reipsa sanciret, sed tantum, ut nudum jus patri acquireret, quodcunque foedus, vel gratiae, vel operum, cum hominibus denuo ineundi«. Hoc enim repugnat scripturae, quae docet, Christum melioris, id est, novi foederis sponsorem et mediatorem factum esse. Hebr. VII. 22. Et: *Testamentum in mortuis demum ratum esse.* Hebr. IX, 15. 17.

III.

Qui docent: »Christum per suam satisfactionem, nullis certo meruisse ipsam salutem et fidem, qua haec Christi satisfactio ad salutem efficaciter applicetur, sed tantum patri acquisivisse potestatem vel plenariam voluntatem, de novo cum hominibus agendi, et novas quascumque vellet conditiones praescribendi, quarum praestatio a libero hominis arbitrio pendeat, idque ideo fieri potuisse, ut vel nemo, vel omnes

eas implerent«. Hi enim de morte Christi nimis abjecte sentiunt, primarium fructum seu beneficium per eam partum, nullatenus agnoscunt, et *Pelagianum* errorem ab inferis revocant.

IV.

Qui docent: »Foedus illud novum gratiae, quod Deus pater, per mortis Christi interventum cum hominibus pepigit, non in eo consistere, quod per fidem, quatenus meritum Christi apprehendit, coram Deo justificemur et salvemur, sed in hoc, quod Deus, abrogata perfectae obedientiae legalis exactione, fidem ipsam et fidei obedientiam imperfectam, pro perfecta legis obedientia reputet, et vitae aeternae praemio gratiose dignam censeat«. Hi enim contradicunt scripturae: *Justificantur gratis, ejus gratia, per redemptionem factam in Jesu Christo, quem proposuit Deus placamentum per fidem in sanguine ejus.* Rom. III, 24. 25. Et cum impio *Socino* novam et peregrinam hominis coram Deo justificationem, contra totius ecclesiae consensum, inducunt.

V.

Qui docent: »Omnes homines in statum reconciliationis et gratiam foederis esse assumtos, ut nemo propter peccatum originale sit damnationi obnoxius aut damnandus, sed omnes ab istius peccati reatu sint immunes«. Haec enim sententia repugnat scripturae affirmanti, nos *natura* esse *filios irae.*

VI.

Qui impetrationis et applicationis distintionem usurpant, ut incautis et imperitis hanc opinionem instillent: »Deum, quantum ad se attinet, omnibus hominibus ex aequo ea beneficia voluisse conferre, quae

per mortem Christi acquiruntur, quod autem quidem prae aliis participes fiant remissionis peccatorum, et vitae aeternae, discrimen illud pendere ex libero eorum arbitrio, se ad gratiam indifferenter oblatam applicante: non autem ex singulari misericordiae dono efficaciter in illis operante, ut prae aliis gratiam illam sibi applicent«. Nam isti, dum simulant se distinctionem hanc sano sensu proponere, populo perniticiosum *Pelagianismi* venenum conantur propinare.

VII.

Qui docent: »Christum pro iis, quos Deus summe dilexit, et ad vitam aeternam elegit, mori nec potuisse, nec debuisse, nec mortuum esse, cum talibus morte Christi non sit opus«. Contradicunt enim Apostolo dicenti: *Christus dilexit me, et tradidit seipsum pro me.* Gal. II, 20. Item: *Quis est, qui crimina intentet adversus electos Dei? Deus est is, qui justificat. Quis est qui condemnet? Christus est, qui mortuus est, (nimirum, pro illis)* Rom. VIII, 33. Et Salvatori asseveranti: *Ego pono animam meam pro ovibus meis,* Johan. X, 15. Et: *Hoc est praeceptum meum, ut diligatis alii alios, sicut ego dilexi vos. Majorem dilectionem nemo habet, quam ut ponat animam suam pro amicis.* Johan. XV, 12. 13.

Tertium et quartum doctrinae caput:

De hominis corruptione et conversione ad Deum, ejusque modo.

Art. I.

Homo ab initio ad imaginem Dei conditus, vera et salutari sui creatoris et rerum spiritualium notitia

in mente, et justitia in voluntate et corde, puritate in omnibus effectibus exornatus, adeoque totus sanctus fuit: sed Diaboli instinctu, et libera sua voluntate a Deo desciscens, eximiis istis donis seipsum orbavit: atque e contrario eorum loco coecitatem, horribiles tenebras, vanitatem ac perversitatem judicii in mente, malitiam, rebellionem, ac duritiem in voluntate et corde, impuritatem denique in omnibus affectibus contraxit.

Art. II.

Qualis autem post lapsum fuit homo, tales et liberos procreavit, corruptus nempe corruptos: corruptione ab Adamo in omnes posteros, solo Christo excepto, non per imitationem (quod *Pelagiani* olim voluerunt), sed per vitiosae naturae propagationem, justo Dei judicio, derivata.

Art. III.

Itaque omnes homines in peccato concipiuntur, et filii irae nascuntur, inepti ad omne bonum salutare, propensi ad malum, in peccatis mortui, et peccati servi et absque Spiritus Sancti regenerantis gratia, ad Deum redire, naturam depravatam corrigere, vel ad ejus correctionem se disponere nec volunt, nec possunt.

Art. IV.

Residuum quidem est post lapsum in homine lumen aliquod naturae, cujus beneficio ille notitias quasdam de Deo, de rebus naturalibus, de discrimine honestorum et turpium retinet, et aliquod virtutis ac disciplinae externae studium ostendit: sed tantum abest, ut hoc naturae lumine ad salutarem Dei cognitionem pervenire, et ad eum se convertere possit, ut ne quidem eo in naturalibus ac civilibus recte

utatur. Quinimo qualecunque id demum sit, id totum variis modis contaminet, atque in injustitia detineat. Quod dum facit, coram Deo inexcusabilis redditur.

Art. V.

Quae luminis naturae eadem hic Decalogi per Mosen a Deo Judaeis peculiariter traditi est ratio. Cum enim is magnitudinem quidem peccati retegat, ejusque hominem magis ac magis reum peragat, sed nec remedium exhibeat, nec vires emergendi ex miseria conferat, adeoque per carnem infirmatus transgressorem in maledictione relinquat, non potest homo per eum salutarem gratiam obtinere.

Art. VI.

Quod igitur nec lumen naturae, nec lex potest, id Spiritus Sancti virtute praestat Deus, per sermonem, sive ministerium reconciliationis, quod est Evangelium de Messia, per quod placuit Deo homines credentes, tam in veteri quam in novo Testamento, servare.

Art. VII.

Hoc voluntatis suae mysterium Deus in veteri Testamento paucioribus patefecit, in novo Testamento pluribus, sublato jam populorum discrimine, manifestat. Cujus dispensationis causa, non in gentis unius prae alia dignitate, aut meliore luminis naturae usu, sed in liberrimo beneplacito, et gratuita dilectione Dei est collocanda. Unde illi, quibus praeter et contra omne meritum tanta fit gratia, eum humili et grato corde agnoscere, in reliquis autem, quibus ea gratia non fit, severitatem et justitiam judiciorum Dei cum Apostolo adorare, nequaquam vero curiose scrutari debent.

Art. VIII.

Quotquot autem per Evangelium vocantur, serio vocantur. Serio enim et verissime ostendit Deus verbo suo, quid sibi gratum sit: nimirum, ut vocati ad se veniant. Serio etiam omnibus ad se venientibus et credentibus requiem animarum et vitam aeternam promittit.

Art. IX.

Quod multi per ministerium Evangelii vocati, non veniunt, et non convertuntur hujus culpa non est in Evangelio, nec in Christo per Evangelium oblato, nec in Deo per Evangelium vocante, et dona etiam varia iis conferente, sed in vocatis ipsis, quorum aliqui verbum vitae non admittunt securi, alii admittunt quidem, sed non in cor immittunt: ideoque post evanidum fidei temporariae gaudium resiliunt: alii spinis curarum et voluptatibus seculi semen verbi suffocant, fructusque nullos proferunt. Quod Servator noster seminis parabola docet, Matth. cap. XIII.

Art. X.

Quod autem alii, per ministerium Evangelii vocati veniunt et convertuntur, id non est adscribendum homini, tanquam seipsum per liberum arbitrium ab aliis pari vel sufficiente gratia ad fidem et conversionem instructis discernenti (quod superba *Pelagii* haeresis statuit) sed Deo, qui, ut suos ab aeterno in Christo elegit, ita eosdem in tempore efficaciter vocat, fide et resipiscentia donat, et e potestate tenebrarum erutos, in filii sui regnum transfert, ut virtutes ejus, qui ipsos e tenebris in admirandam hanc lucem vocavit, praedicent, et non in se, sed in Domino glorientur, scriptura apostolica passim id testante.

Art. XI.

Ceterum quando Deus hoc suum beneplacitum in electis exequitur, seu veram in iis conversionem operatur, non tantum Evangelium illis externe praedicari curat, et mentem eorum per Spiritum Sanctum potenter illuminat, ut recte intelligant et dijudicent quae sunt Spiritus Dei; sed ejusdem etiam Spiritus regenerantis efficacia ad intima hominis penetrat, cor clausum aperit, durum emollit, praeputiatum circumcidit, voluntati novas qualitates infundit, facitque eam ex mortua vivam, ex mala bonam, ex nolente volentem, ex refractaria morigeram, agitque et roborat eam, ut, ceu arbor bona, fructus bonarum actionum proferre possit.

Art. XII.

Atque haec est illa tantopere in scripturis praedicata regeneratio, nova creatio, suscitatio e mortuis, et vivificatio, quam Deus, sine nobis, in nobis operatur. Ea autem neutiquam fit per solam forinsecus insonantem doctrinam, moralem suasionem, vel talem operandi rationem, ut post Dei (quoad ipsum) operationem, in hominis potestate maneat regenerari vel non regenarari, converti vel non converti; sed est plane supernaturalis, potentissima simul et suavissima, mirabilis, arcana, et ineffabilis operatio, virtute sua, secundum scripturam (quae ab auctore hujus operationis est inspirata) nec creatione, nec mortuorum resuscitatione minor, aut inferior; adeo ut omnes illi, in quorum cordibus admirando hoc modo Deus operatur, certo, infallibiliter et efficaciter regenerentur, et actu credant. Atque tum voluntas jam renovata, non tantum agitur et movetur a Deo, sed a Deo acta, agit et ipsa. Quamobrem etiam homo ipse per gratiam istam acceptam, credere et resipiscere, recte dicitur.

A r t. XIII.

Modum hujus operationis fideles in hac vita plene comprehendere non possunt; in eo interim acquiescentes, quod per istam Dei gratiam, se corde credere, et Servatorem suum diligere, sciant ac sentiant.

A r t. XIV.

Sic ergo fides Dei donum est, non eo, quod a Deo hominis arbitrio offeratur, sed quod homini reipsa conferatur, inspiretur et infundatur. Non etiam, quod Deus potentiam credendi tantum conferat, consensum vero seu actum credendi ab hominis deinde arbitrio exspectet, sed quod et velle credere, et ipsum credere in homiue is efficiat, qui operatur et velle et facere, adeoque omnia operatur in omnibus.

A r t. XV.

Hanc gratiam Deus nemini debet. Quid enim debeat ei, qui prior dare nihil potest, ut ei retribuatur? Imo quid debeat ei, qui de suo nihil habeat, praeter peccatum et mendacium? Qui ergo gratiam illam accipit, soli Deo aeternas debet et agit gratias. Qui illam non accipit, is aut haec spiritualia omnino non curat, et in suo sibi placet: aut securus se habere inaniter gloriatur, quod non habet. Porro de iis, qui externe fidem profitentur, et vitam emendant, optime secundum exemplum Apostolorum judicandum et loquendum est: penetralia enim cordium nobis sunt incomperta. Pro aliis autem, qui nondum sunt vocati, orandus est Deus, qui, quae non sunt, vocat tanquam sint. Neutiquam vero adversus eos est superbiendum, ac si nosmetipsos discrevissemus.

A r t. XVI.

Sicuti vero per lapsum homo non desiit esse

homo, intellectu et voluntate praeditus, nec peccatum, quod universum genus humanum pervasit, naturam generis humani sustulit, sed depravavit, et spiritualiter occidit: ita etiam haec divina regenerationis gratia, non agit in hominibus tanquam truncis et stipitibus, nec voluntatem ejusque proprietates tollit, aut invitam violenter cogit, sed spiritualiter vivificat, sanat, corrigit, suaviter simul ac potenter flectit: ut ubi antea plene dominabatur carnis rebellio et resistentia, nunc regnare incipiat prompta ac sincera Spiritus obedientia; in quo vera et spiritualis nostrae voluntatis instauratio et libertas consistit. Qua ratione, nisi admirabilis ille omnis boni opifex nobiscum ageret, nulla spes esset homini surgendi e lapsu per liberum arbitrium, per quod se, cum staret, praecipitavit in exitium.

Art. XVII.

Quemadmodum etiam omnipotens illa Dei operatio, qua vitam hanc nostram naturalem producit et sustentat, non excludit, sed requirit usum mediorum, per quae Deus pro infinita sua sapientia et bonitate virtutem istam suam exercere voluit, ita et haec praedicta supernaturalis Dei operatio, qua nos regenerat, neutiquam excludit aut evertit usum Evangelii, quod sapientissimus Deus in semen regenerationis, et cibum animae ordinavit. Quare, ut Apostoli, et qui eos secuti sunt doctores, de gratia hac Dei ad ejus gloriam, et omnis superbiae depressionem, pie populum docuerunt, neque tamen interim sanctis Evangelii monitis, sub verbi, sacramentorum, et disciplinae exercitio, eum continere neglexerunt: sic etiamnum, absit, ut docentes aut discentes in ecclesia Deum tentare praesumant, ea separando, quae Deus pro suo beneplacito voluit esse conjunctissima: per monita enim confertur gratia, et quo nos offi-

cium nostrum facimus promptius, hoc ipso Dei in nobis operantis beneficium solet esse illustrius, rectissimeque ejus opus procedit, cui soli omnis, et mediorum, et salutaris eorum fructus atque efficaciae debetur gloria in secula. Amen.

Rejectio errorum.

Exposita doctrina orthodoxa, Synodus rejecit errores eorum:

I.

Qui docent: »Proprie dici non posse, quod peccatum originis per se sufficiat toti generi humano condemnando, aut temporales et aeternas poenas promerendo«. Contradicunt enim Apostolo dicenti Rom. V, 12: *Per unum hominem peccatum in mundum introiït, ac per peccatum mors, et ita in omnes homines mors transiït, in quo omnes peccaverunt.* Et vers. 16: *Reatus ex uno introiït ad condemnationem.* Item Rom. VI, 23: *Peccati stipendium mors est.*

II.

Qui docent: »Dona spiritualia, sive habitus bonos, et virtutes, ut sunt bonitas, sanctitas, justitia, in voluntate hominis, cum primum crearetur, locum habere non potuisse, ac proinde nec in lapsu ab ea separari«. Pugnat enim hoc cum descriptione imaginis Dei, quam Apostolus ponit Ephes. IV, 24. ubi illam describit ex justitia et sanctitate, quae omnino in voluntate locum habent.

III.

Qui docent: »Dona spiritualia non esse in mort

spirituali ab hominis voluntate separata, cum ea in sese nunquam corrupta fuerit, sed tantum per tenebras mentis, et affectuum inordinationem impedita: quibus impedimentis sublatis, liberam suam facultatem sibi insitam exerere, id est quodvis bonum sibi propositum, ex se aut velle sive eligere; aut non velle, sive non eligere posse«. Novum hoc et erroneum est, atque eo facit, ut extollantur vires liberi arbitrii, contra Jeremiae Prophetae dictum, c. XVII, 9: *Fraudulentum est cor ipsum supra omnia et perversum:* et Apostoli Ephes. II, 3: *Inter quos* (homines contumaces) *et nos omnes conversati sumus olim in cupiditatibus carnis nostrae, facientes voluntates carnis ac cogitationum.*

IV.

Qui docent: »Hominem irregenitum non esse proprie, nec totaliter in peccatis mortuum, aut omnibus ad bonum spirituale viribus destitutum, sed posse justitiam vel vitam esurire ac sitire, sacrificiumque spiritus contriti et contribulati, quod Deo acceptum est, offerre«. Adversantur enim haec apertis scripturae testimoniis, Ephes. II, 1. 5: *Eratis mortui in offensis et peccatis.* et Gen. VI, 5. et VIII, 21: *Imaginatio cogitationum cordis hominis tantummodo mala est omni die.* At hoc liberationem ex miseria et vitam esurire ac sitire Deoque sacrificium spiritus contriti offerre, regenitorum est, et eorum, qui beati dicuntur. Ps. LI, 19. et Matth. V, 6.

V.

Qui docent: »Hominem corruptum et animalem, gratia communi, quae ipsis est lumen naturae, sive donis post lapsum relictis, tam recte uti posse, ut bono isto usu majorem gratiam, puta evangelicam,

sive salutarem, et salutem ipsam gradatim obtinere possit. Et hac ratione Deum se ex parte sua paratum ostendere, ad Christum omnibus revelandum, quandoquidem media ad Christi revelationem, fidem, et resipiscentiam necessaria, omnibus sufficienter et efficaciter administret«. Falsum enim hoc esse, praeter omnium temporum experientiam, scriptura testatur. Ps. CXLVII, 19. 20: *Indicat verba sua Jacobo, statuta sua et jura sua Israeli, non fecit ita ulli genti, et jura ista non noverunt.* Actor. XIV, 16: *Deus sivit praeteritis aetatibus, omnes gentes suis ipsarum viis incedere.* Actor. XVI, 6. 7: *Prohibiti sunt* (Paulus cum suis) *a Spiritu Sancto loqui sermonem Dei in Asia.* Et: cum *venissent in Mysiam, tentabant ire versus Bythiniam, sed non permisit eis Spiritus.*

VI.

Qui docent: »In vera hominis conversione, non posse novas qualitates, habitus, seu dona in voluntatem ejus a Deo infundi, atque adeo fidem, qua primum convertimur, et a qua fideles nominamur, non esse qualitatem seu donum a Deo infusum: sed tantum actum hominis, neque aliter donum dici posse, quam respectu potestatis ad ipsam perveniendi«. Contradicunt enim haec sacris literis, quae testantur, Deum novas qualitates fidei obedientiae, ac sensus amoris sui, cordibus nostris infundere. Jer. XXXI, 33: *Indam legem meam menti eorum, ac cordi eorum inscribam eam.* Esa. XLIV, 3: *Effundam aquas super sitientem, et fluenta super aridam; effundam Spiritum meum super semen tuum.* Rom. V, 5: *Caritas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Repugnant etiam

continuae praxi ecclesiae, sic apud Prophetam orantis: *Converte me Domine, et convertar.* Jerem. XXXI, 18.

VII.

Qui docent: »Gratiam, qua convertimur ad Deum, nihil aliud esse quam levem suasionem: seu (ut alii explicant) nobilissimum agendi modum in conversione hominis, et naturae humanae convenientissimum esse, qui fiat suasionibus; nihilque obstare, quo minus vel sola moralis gratia, homines animales reddat spirituales; imo Deum non aliter quam morali ratione consensum voluntatis producere: atque in eo consistere operationis divinae efficaciam, qua Satanae operationem superet, quod Deus aeterna bona, Satan autem temporaria promittat«. Omnino enim hoc *Pelagianum* est, et universae scripturae contrarium, quae praeter hunc etiam alium, et longe efficaciorem ac diviniorem Spiritus sancti agendi modum in hominis conversione agnoscit. Ezech. XXXVI, 26: *Dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo in medio vestri, et auferam cor lapideum, daboque cor carneum.*

VIII.

Qui docent: »Deum in hominis regeneratione eas suae omnipotentiae vires non adhibere, quibus voluntatem ejus ad fidem et conversionem potenter et infallibiliter flectat: sed positis omnibus gratiae operationibus, quibus Deus ad hominem convertendum utitur, hominem tamen Deo et spiritui regenerationem ejus intendenti, et regenerare ipsum volenti, ita posse resistere, et actu ipso saepe resistere, ut sui regenerationem prorsus impediat, atque adeo in ipsius manere potestate, ut regeneretur, vel non regeneretur«. Hoc enim nihil aliud est, quam tollere omnem efficaciam gratiae Dei in nostri conversione,

et actionem Dei omnipotentis subjicere voluntati hominis, idque contra Apostolos, qui docent: *Nos credere pro efficacitate fortis roboris Dei* Ephes. I, 9. Et: *Deum bonitatis suae gratuitam benevolentiam et opus fidei potenter in nobis complere* 2 Thess. I, 11. Item: *Divinam ipsius vim omnia nobis donasse, quae ad vitam et pietatem pertinent* 2 Petr. I, 3.

IX.

Qui docent: »Gratiam et liberum arbitrium esse causas partiales simul concurrentes ad conversionis initium; nec gratiam ordine causalitatis, efficientiam voluntatis antecedere, id est, Deum non prius hominis voluntatem efficaciter juvare ad conversionem, quam voluntas ipsa hominis se movet ac determinat«. Hoc enim dogma ecclesia prisca in *Pelagianis* jam olim condemnavit, ex Apostolo Rom. IX, 16: *Non est volentis, nec currentis, sed Dei miserentis*, et 1 Cor. IV, 7: *Quis te discernit?* Et: *Quid habes, quod non acceperis?* Item Phil. II, 13: *Deus est, qui in nobis operatur ipsum velle et perficere pro suo beneplacito.*

Quintum doctrinae caput: de perseverantia sanctorum.

Art. I.

Quos Deus secundum propositum suum, ad communionem filii sui Domini nostri Jesu Christi vocat, et per Spiritum sanctum regenerat, eos quidem et a peccati dominio et servitute, non autem a carne, et corpore peccati, penitus in hac vita liberat.

Art. II.

Hinc quotidiana infirmitatis peccata oriuntur, et optimis etiam sanctorum operibus naevi adhaerescunt, quae illis perpetuam sese coram Deo humiliandi, ad Christum crucifixum confugiendi, carnem magis ac magis, per spiritum precum et sancta pietatis exercitia, mortificandi, et ad perfectionis metam suspirandi, materiam suggerunt: tantisper dum hoc mortis corpore soluti, cum agno Dei in coelo regnent.

Art. III.

Propter istas peccati inhabitantis reliquias, et mundi insuper ac Satanae tentationes, non possent conversi in ista gratia perstare, si suis viribus permitterentur. Sed fidelis est Deus, qui ipsos in gratia semel collata misericorditer confirmat, et in eadem usque ad finem potenter conservat.

Art. IV.

Etsi autem illa potentia Dei, vere fideles in gratia confirmantis et conservantis, major est, quam quae a carne superari possit; non semper tamen conversi ita a Deo aguntur et moventur, ut non possint in quibusdam actionibus particularibus a ductu gratiae, suo vitio, recedere, et a carnis concupiscentiis seduci, iisque obsequi. Quapropter ipsis perpetuo est vigilandum et orandum, ne in tentationes inducantur. Quod cum non faciunt, non solum a carne, mundo, et Satana, in peccata etiam gravia et atrocia abripi possunt, verum etiam interdum justa Dei permissione abripiuntur. Quod tristes Davidis, Petri, aliorumque Sanctorum lapsus, in s. scriptura descripti demonstrant.

Art. V.

Talibus autem enormibus peccatis Deum valde

offendunt, reatum mortis incurrunt, Spiritum sanctum contristant, fidei exercitium interrumpunt, conscientiam gravissime vulnerant, sensum gratiae nonnunquam ad tempus amittunt: donec per seriam resipiscentiam in viam revertentibus paternus Dei vultus rursum affulgeat.

Art. VI.

Deus enim, qui dives est misericordia, ex immutabili electionis proposito, Spiritum Sanctum, etiam in tristibus lapsibus, a *suis non* prorsus aufert; nec eousque eos prolabi sinit, ut gratia adoptionis ac justificationis statu excidant, aut peccatum ad mortem, sive in Spiritum Sanctum committant, et ab eo penitus deserti, in exitium aeternum sese praecipitent.

Art. VII.

Primo enim in istis lapsibus conservat in illis semen illud suum immortale, ex quo regeniti sunt, ne illud pereat aut excutiatur. Deinde, per verbum et spiritum suum eos certo et efficaciter renovat ad poenitentiam, ut de admissis peccatis ex animo et secundum Deum doleant, remissionem in sanguine Mediatoris, per fidem, contrito corde, expetant et obtineant, gratiam Dei reconciliati iterum sentiant, miserationes per fidem ejus adorent, ac deinceps salutem suam cum timore et tremore studiosius operentur.

Art. VIII.

Ita non suis meritis, aut viribus, sed ex gratuita Dei misericordia id obtinent, ut nec totaliter fide et gratia excidant, nec finaliter in lapsibus maneant aut pereant. Quod quoad ipsos, non tantum facile fieri posset, sed et indubie fieret; respectu autem Dei fieri omnino non potest: cum nec consilium ip-

sius mutari, promissio excidere, vocatio secundum propositum revocari, Christi meritum, intercessio, et custodia irrita reddi, nec Spiritus Sancti obsignatio frustranea fieri aut deberi possit.

Art. IX.

De hac electorum ad salutem custodia, vereque fidelium in fide perseverantia, ipsi fideles certi esse possunt et sunt, pro mensura fidei, qua certo credunt, se esse et perpetuo mansuros vera et viva ecclesiae membra, habere remissionem peccatorum, et vitam aeternam.

Art. X.

Ac proinde haec certitudo non est ex peculiari quadam revelatione, praeter aut extra verbum facta, sed ex fide promissionum Dei, quas in verbo suo copiosissime in nostrum solatium revelavit: ex testimonio Spiritus Sancti testantis cum spiritu nostro nos esse Dei filios et haeredes. Rom. VIII, 16. Denique ex serio et sancto bonae conscientiae et bonorum operum studio. Atque hoc solido obtinendae victoriae solatio et infallibili aeternae gloriae arrha, si in hoc mundo electi Dei destituerentur, omnium hominum essent miserrimi.

Art. XI.

Interim testatur scriptura, fideles in hac vita cum variis carnis dubitationibus conflictari, et in gravi tentatione constitutos, hanc fidei plerophoriam (πληροφορίαν), ac perseverantiae certitudinem, non semper sentire. Verum Deus, pater omnis consolationis, supra vires tentari eos non sinit, sed cum tentatione praestat evasionem. 1 Cor. X, 13. ac per Spiritum Sanctum perseverantiae certitudinem in iisdem rursum excitat.

Art. XII.

Tantum autem abest, ut haec perseverantiae certitudo vere fideles superbos, et carnaliter securos reddat, ut e contrario humilitatis, filialis reverentiae, verae pietatis, patientiae in omni lucta, precum ardentium constantiae in cruce et veritatis confessione, solidique in Deo gaudii vera sit radix: et consideratio istius beneficii sit stimulus ad serium et continuum gratitudinis et bonorum operum exercitium, ut ex scripturae testimoniis et sanctorum exemplis constat.

Art. XIII.

Neque etiam in iis, qui a lapsu instaurantur, lasciviam aut pietatis incuriam procreat rediviva perseverantiae fiducia; sed multo majorem curam de viis Domini sollicite custodiendis, quae praeparatae sunt, ut in illis ambulando perseverantiae suae certitudinem retineant, ne propter paternae benignitatis abusum propitii Dei facies, (cujus contemplatio piis vita dulcior, subductio morte acerbior) denuo ab ipsis avertatur, et sic in graviores animi cruciatus incidant.

Art. XIV.

Quemadmodum autem Deo placuit, opus hoc suum gratiae per praedicationem Evangelii in nobis inchoare, ita per ejusdem auditum, lectionem, meditationem, adhortationes, minas, promissa, nec non per usum sacramentorum, illud conservat, continuat, et perficit.

Art. XV.

Hanc de vere credentium ac sanctorum perseverantia, ejusque certitudine, doctrinam, quam Deus ad nominis sui gloriam, et piarum animarum solatium, in verbo suo abundantissime revelavit, cordi-

busque fidelium imprimit, caro quidem non capit, Satanas odit, mundus ridet, imperiti et hypocritae in abusum rapiunt, spiritusque erronei oppugnant; sed sponsa Christi, ut inaestimabilis pretii thesaurum, tenerrime semper dilexit, et constanter propugnavit: quod ut porro faciat, procurabit Deus, adversus quem nec consilium valere, nec robur ullum praevalere potest. Cui soli Deo, Patri, Filio et Spiritui Sancto, sit honor et gloria in sempiternum. Amen.

Rejectio errorum circa doctrinam de perseverantia sanctorum.

Exposita doctrina orthodoxa, rejecit Synodus errores eorum:

I.

Qui docent: »Perseverantiam vere fidelium, non esse effectum electionis, aut donum Dei, morte Christi partum, sed esse conditionem novi foederis, ab homine ante sui electionem ac justificationem (ut ipsi loquuntur) peremptoriam, libera volnntate praestandam«. Nam sacra scriptura testatur, eam ex electione sequi, et vi mortis, resurrectionis, et intercessionis Christi electis donari. Rom. XI, 7: *Electio assecuta est, reliqui occaluerunt* (excoecati sunt). Item. Rom. VIII, 32—35: *Qui proprio filio non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit ipsum, quomodo non cum eo nobis omnia donabit? Quis intentabit crimina adversus electos Dei? Deus est, qui justificat. Quis est, qui condamnet? Christus is est, qui mortuus est, imo qui etiam resurrexit,*

qui etiam sedet ad dexteram Dei, qui etiam intercedit pro nobis. Quis nos separabit a dilectione Christi?

II.

Qui docent: »Dominum quidém hominem fidelem sufficientibus ad perseverandum viribus instruere, ac paratum esse, eas in ipso conservare, si officium faciat: positis tamen illis omnibus, quae ad perseverandum in fide necessaria sunt, quaeque Deus ad conservandam fidem adhiberi vult, pendere semper a voluntatis arbitrio, ut perseveret, vel non perseveret«. Haec enim sententia manifestum *Pelagianismum* continet: et homines, dum vult facere liberos, facit sacrilegos, contra perpetuum evangelicae doctrinae consensum, quae omnem gloriandi materiam homini adimit, et hujus beneficii laudem soli divinae gratiae transcribit: et contra Apostolum, testantem: Deum esse, qui confirmabit nos usque in finem inculpatos in die Domini nostri Jesu Christi, 1 Cor. I, 8.

III.

Qui docent: »Vere credentes et regenitos non tantum posse a fide justificante, itém gratia et salute totaliter et finaliter excidere, sed etiam reipsa non raro ex iis excidere, atque in aeternum perire«. Nam haec opinio ipsam justificationis ac regenerationis gratiam, et perpetuam Christi custodiam irritam reddit, contra diserta Apostoli Pauli verba Rom. V, 9: *Si Christus pro nobis mortuus est, cum adhuc essemus peccatores, multo igitur magis, jam justificati sanguine ejus, servabimur per ipsum ab ira.* Et contra Apostolum Joannem Joh. III, 9: *Omnis qui natus est ex Deo, non dat operam peccato: quia semen ejus in eo manet, nec potest peccare, quia ex Deo genitus est.* Nec non contra verba

Jesu Christi. Joan. X, 28. 29: *Ego vitam aeternam do ovibus meis, et non peribunt in aeternum, nec rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus, qui mihi eas dedit, major est omnibus, nec ullus potest eas rapere de manu patris mei.*

IV.

Qui docent: »Vere fideles ac regenitos posse peccare peccato ad mortem, vel in Spiritum Sanctum«. Cum idem Apostolus Joann. cap. V, postquam vers. 16. 17. peccantium ad mortem meminisset, et pro iis orare vetuisset, statim vers. 18. subjungat: *Scimus, quod quisquis natus est ex Deo, non peccat* (nempe illo peccati genere), *sed qui genitus est ex Deo, conservat seipsum, et malignus ille non tangit eum.*

V.

Qui docent: »Nullam certitudinem futurae perseverentiae haberi posse in hac vita, absque speciali revelatione«. Per hanc enim doctrinam vere fidelium solida consolatio in hac vita tollitur, et Pontificiorum dubitatio in ecclesiam reducitur. Sacra vero scriptura passim hanc certitudinem, non ex speciali et extraordinaria revelatione, sed ex propriis filiorum Dei signis, et constantissimis Dei promissionibus petit. Imprimis Apostolus Paulus Rom. VIII, 39: *Nulla res creata potest nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu, Domino nostro.* Et Joannes Epist. I, cap. III, 34: *Qui servat mandata ejus, in eo manet, et ille in eo: et per hoc novimus ipsum in nobis manere ex Spiritu, quem dedit nobis.*

VI.

Qui docent: »Doctrinam de perseverantiae ac salutis cerditudine, ex natura et indole sua, esse car-

nis pulvinar, et pietati, bonis moribus, precibus, aliisque sanctis exercitiis noxiam: contra vero de eo dubitare, esse laudabile«. Hi enim demonstrant, se efficaciam divinae gratiae, et inhabitantis Spiritus S. operationem ignorare: et contradicunt Apostolo Joanni contrarium disertis verbis affirmanti Epist. I. cap. III, 2. 3: *Dilecti mei, nunc filii Dei sumus, sed nondum patefactum est, id quod erimus. Scimus autem fore, ut cum ipse patefactus fuerit, similes ei sumus, quoniam videbimus eum, sicuti est. Et quisquis habet hanc spem in eo, purificat seipsum, sicut et ille purus est.* Hi praeterea sanctorum tam veteris quam novi Testamenti exemplis redarguuntur, qui licet de sua perseverantia et salute essent certi, in precibus tamen, aliisque pietatis exercitiis, assidui fuerunt.

VII.

Qui docent: »Fidem temporariorum a justificante et salvifica fide non differre, nisi sola duratione«. Nam Christus ipse Matth. XIII, 20. et Luc. VIII, 13. ac deinceps, triplex praeterea inter temporarios et veros fideles discrimen manifesto constituit, cum illos dicit semen recipere in terra petrosa, hos in terra bona, seu corde bono: illos carere radice, hos radicem firmam habere: illos fructibus esse vacuos, hos fructum suum diversa mensura, constanter seu perseveranter, proferre.

VIII.

Qui docent: »Non esse absurdum, hominem priore regeneratione extincta, iterato, imo saepius renasci«. Hi enim per hanc doctrinam negant seminis Dei, per quod renascimur, incorruptibilitatem: adversus testimonium Apostoli Petri, Epist. I. cap. I, 23: *Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili.*

IX.

Qui docent: »Christum nunquam rogasse pro infallibili credentium in fide perseverantia«. Contradicunt enim ipsi Christo dicenti Luc. XXII, 32: *Ego rogavi pro te, Petre, ne deficiat fides tua.* Et Evangelistae Joanni testanti Joann. XVII, 20: Christum non tantum pro Apostolis, sed etiam pro omnibus, per sermonem ipsorum credituris, orasse: vers. 11: *Pater sancte, conserva eos in nomine tuo.* Et vers. 15: *Non oro, ut eos tollas e mundo, sed ut conserves eos a malo.*

Conclusio.

Atque haec est perspicua, simplex, et ingenua orthodoxae de quinque articulis in *Belgio* controversis doctrinae declaratio, et errorum, quibus ecclesiae *Belgicae* aliquamdiu sunt perturbatae, rejectio: quam Synodus ex verbo Dei desumptam, et *Confessionibus Reformatarum Ecclesiarum* consentaneam esse judicat. Unde liquido apparet, eos, quos id nimine decuit, citra omnem veritatem, aequitatem, et caritatem populo inculcatum voluisse:

»Doctrinam Ecclesiarum Reformatarum de praedestinatione et annexis ei capitibus, proprio quodam genio atque impulsu, animos hominum ab omni pietate et religione abducere, esse carnis et Diaboli pulvinar, arcemque Satanae, ex qua omnibus insidietur, plurimos sauciet, et multos tum desperationis, tum securitatis jaculis lethaliter configat: eandem facere Deum auctorem peccati, injustum, tyrannum, hypocritam, nec aliud esse, quam interpolatum *Stoicismum, Manicheismum, Libertinismum, Turcismum*: eandem reddere homines carnaliter securos: quippe ex

ea persuasos electorum saluti, quomodocunque vivant, non obesse, ideoque eos secure atrocissima quaeque scelera posse perpetrare: reprobis ad salutem non prodesse, si vel omnia sanctorum opera vere fecerint: eadem doceri, Deum nudo puroque voluntatis arbitrio, absque omni ullius peccati respectu, vel intuitu, maximam mundi partem ad aeternam damnationem praedestinasse et creasse: eodem modo, quo electio est fons et causa fidei ac bonorum operum, reprobationem esse causam infidelitatis et impietatis: multos fidelium infantes ab uberibus matrum innoxios abripi et tyrannice in gehennam praecipitari, adeo ut iis nec baptismus, nec ecclesiae in eorum baptismo preces, prodesse queant«.

Et quae ejus generis sunt alia plurima, quae Ecclesiae Reformatae non solum non agnoscunt, sed etiam toto pectore detestantur. Quare quotquot nomen Servatoris nostri Jesu Christi pie invocant, eos Synodus haec Dordrechtana per nomen Domini obtestatur, ut de Ecclesiarum Reformatarum fide, non ex coacervatis hinc inde calumniis, vel etiam privatis nonnullorum, tum veterum, tum recentium doctorum dictis, saepe etiam aut mala fide citatis, aut corruptis, et in alienum sensum detortis, sed ex publicis ipsarum Ecclesiarum Confessionibus, et ex hac orthodoxae doctrinae declaratione, unanimi omnium et singulorum totius Synodi membrorum consensu firmata, judicent. Calumniatores deinde ipsos serio monet, viderint, quam grave Dei judicium sint subituri, qui contra tot ecclesiarum Confessiones, falsum testimonium dicunt, conscientias infirmorum turbant, multisque vere fidelium societatem suspectam reddere satagunt.

Postremo hortatur haec Synodus omnes in Evangelio Christi Symmystas, ut in hujus doctrinae pertractatione, in Scholis atque in Ecclesiis, pie et

religiose versentur, eam tum lingua, tum calamo, ad divini nominis gloriam, vitae sanctitatem, et consternatorum animorum solatium accommodent, cum scriptura secundum fidei analogiam non solum sentiant, sed etiam loquantur; a phrasibus denique iis omnibus abstineant, quae praescriptos nobis genuini sanctarum scripturarum sensus limites excedunt, et protervis Sophistis justam ansam praebere possint, doctrinam Ecclesiarum Reformatarum suggillandi, aut etiam calumniandi. Filius Dei Jesus Christus, qui ad dextram patris sedens dat dona hominibus, sanctificet nos in veritate, eos, qui errant, adducat ad veritatem, calumniatoribus sanae doctrinae ora obstruat, et fidos verbi sui ministros spiritu sapientiae et discretionis instruat, ut omnia ipsorum eloquia ad gloriam Dei, et aedificationem auditorum, cedant. Amen.

Confessio Hungarica.

Vera confessio ex verbo Dei sumta et in Synodo Czengerina uno consensu exhibita et declarata. (*)

De uno et solo Deo.

Vere et sincere confitemur secundum scripturas sacras, Deum verum esse unum et solum, auctorem et conservatorem omnium, qui sic se patefecit, ut sit Pater, Filius et Spiritus Sanctus.

De Trinitate unius Jehovae.

Hunc unum et solum Deum, tres in coelo testes Patrem, Filium et Spiritum Sanctum esse credimus: qui licet tres sint subsistentibus suis proprietatibus, et

*) Etiam sub titulo:
„Confessio Pastorum ecclesiae Jesu Christi, exhibita in Czenger de uno et solo Deo, qui est pater, filius, et Spiritus Sanctus, confirmata explicatione phrasium hebraearum, et regulis certis ex verbo Dei desumtis". Typis expressa Debrecini a. 1570. 4.

officiis dispensatoriis: tamen hi tres unum quoque sunt, ut Apostolus testis est, 1 Johann. cap. V.

De Patre aeterno.

Patrem vocamus ex verbo Dei, Deum et Jehovam in se vitam habentem, a nullo existentem, et omni origine carentem, qui ex sua hypostasi tanquam characterem et splendorem suae gloriae, Filium unigenitum ab aeterno sine omni principio et muntatione genuit, per quem omnia ab aeterno praesciit, et disposuit, et in principio creavit, et conservat et electos justificando salvat, impios autem condemnat.

De Filio Dei.

Christum juxta carnem Davidis filium, per omnia fratribus similem, excepto peccato, credimus. Hunc eundem Christum, secundum *Logon* (λόγον), credimus et confitemur filium Dei unigenitum a patre, Deum et Johovam aequalem patri, et ab initio ante omnia opera, ex ore altissimi, tanquam splendorem gloriae, et characterem substantiae ejus genitum esse, per quem omnia facta sunt ante creationem, in creatione et post creationem. Qui dicitur *Angelus foederis*, et *sermo* Dei, carnem in fine seculorum assumens. Rom. I, 8. 9. Hebr. I, 2. 3. Gal. III. IV. Psal. II. 1 Tim. III. Rom. III, IV. VIII. Hebr. III, 8. 9. Qui cum subsistens esset in forma Dei, patri aequaliter, se humiliavit ac formam serui assumsit, sic totum *antilytron* (ἀντίλυτρον), seu aequivalens pretium, virtute et potentia Spiritus aeterni in carne assumta persolvit. Quia in ipso *somaticos* σωματικῶς) seu vere, placuerit patri, totam plenitudinem Deitatis inhabitare, ut sic omnia per eum restaurari possint, Eph. I. Coloss. I. II. 2 Cor. V.

Huic Christo licet juxta carnem temporalis tri-

buatur origo et nativitas, tanquam vero homini fratribus per omnia simili, excepto peccato, tamen, quatenus est unigenitus a patre, subsistens in forma Dei, ita in se vitam habens ut pater, caret omni origine, et temporali mutatione. Quia est Jehova a Jehova egressus, et missus a diebus aeternis, sola mystica et ineffabili generatione, unigenitus a patre. Matth. I. III. Luc. I. II. III. Rom. I. VIII. IX. Joan. I. III. VIII. X. Philipp. II. Mich. V. Zachar. II. III. X. Proverb. VIII. Psalm. II.

De Spiritu Sancto.

Spiritum quoque Sanctum credimus et confitemur, a Patre procedentem, et a Filio emissum in corda credentium, esse *Adonai Jehovam:* ut in Ezechiele se Spiritus Sanctus appellat, capite II. III. VIII. X. Cui omnia elogia, uni soli Deo propria tribuuntur, perinde ut Patri ac Filio. Scilicet primo Jehova Adonia, Deus, vocatur. Psalm. 95. Hebr. 3. Secundo vocatur Deus Jehova scrutans corda et renes, seu Deus omnipotens. Tertio creator, conservator, regenerator, sanctificator. Esa. VI. 1 Corinth. I. II. III. Quarto, auctor et distributor omnium donorum Dei. 1 Corinth. XII. Gal. V. VI. Ephes. V. VI. Fructus Spiritus sancti sunt fides, spes, caritas. Rom. III. IV. VIII. Gal. III. IV. Quinto, quia futura praedixit in Prophetis, elegit et emisit Apostolos sua auctoritate. Actorum XIII. Hi tres, Pater, Sermo, et Spiritus, quia unum sunt in Jehovali et in aeterna deitate, voluntate, consilio et operibus, ut Joh. 3. 5. 6. 10. 14. 15. 16. dicitur: sunt unum et in adoratione, sicut enim Deus pater sine filio suo, et spiritu sancto, eligere, creare, sanctificare non potest: ita pater sine filio et spiritu sancto Deus Jehova adorandus esse non potest.

De Coena Domini.

Coenam Domini vocamus Sacramentum a Christo ex pane et vino institutum in memoriam mortis suae. Sicut autem Papisticam *transsubstantiationem* ex verbo Dei negamus: ita pernegamus *sarcophagiam* corporalem et cruentam, hoc est ore corporali naturale Christi corpus ex virgine natum sumi in coena. Et panem substantialiter, et realiter sine ulla transsubstantiatione, corpus Christi esse, aut in panem corpus Christi contra fidei et naturae regulam includi, et in pane ore carnali ab omnibus in coena sumi: cum Symbolum et Scriptura doceant, corpus Christi adscendisse in coelum. Deinde impossibile et contra naturam est, contentum suo continente, locatum suo loco majus esse: ut plantae et arbores, animalia ipsa terra continente vel orbe majore esset panem coenae, posse totum Christi corpus capere, et poculum totum Christi sanguinem continere, aut includere. Deinde, quin et post verborum Christi pronuntiationem, Christus Apostolis panem dedit, et non corpus suum, quod pro nobis postridie obtulit. Et Paulus dicit: *Si quis panem hunc indigne comederit, reus erit corporis Christi. Panis, quem frangimus, nonne est communicatio corporis Christi?* 1 Cor. X. XI.

Tertio: quia vocatur panis memoria mortis et corporis Christi: memoria autem vocatur ex Dei institutione signum foederis. Quicquid enim recordari facit, recte memoraculum, seu signum vocatur, ut Gen. IX. XVII. dicitur, 1 Cor. XI. Luc. XXII. Quarta ratio: Impossibile est diversas species, disparatam et aliam speciem et formam esse posse naturaliter et realiter in sua forma substantiali, sine transsubstantiatione et mutatione disparatarum specierum de sua forma, et substantia prima aut subjecto in aliam naturam. Ut virga Mosis non fuit serpens, sine

transsubstantiatione, aqua non fuit sanguis in Aegypto, nec aqua vinum fuit in nuptiis, sine mutatione: ita nec panis coenae realiter, et substantialiter ac corporaliter corpus Christi esse potest, neque ore corporali sumi potest, nisi in carnem Christi transmutetur, amissa forma et substantia panis.

Quemadmodum damnamus Papisticum delirium, dum sic nugantur: primo panem transsubstantiari, et offerri in Missa: deinde sola accidentia panis manere, sed sub illa forma visibili panis, corpus Christi latitari, cum impossibile sit, accidentia manere sine suis subjectis, et formas substantiales quae dant esse rei, id est, ob quas, res suis nominibus appellantur, sine primis substantiis subsistere posse, ut in coena cum panis sit forma corporalis, et tamen substantia prima, aut subjectum corporis Christi naturalis lateat sub forma panis: ita et eorum insaniam damnamus, qui asserunt *Sarcophagiam*, id est, ore corporalis sumi corpus Christi naturale, sanguinolentum, sine ulla mutatione, et transsubstantiatione. Nam ut impossibile est, accidentia manere, et sumi sine subjecto, ut Papistae nugantur, videri quidem accidentia panis, sed corpus Christi in Missa sumi: ita isti *Creophagi*, aut *Sarcophagi* delirant, dum somniant, panem quidem videri, et panem non mutari in corpus: tamen, pane manducato, corpus Christi realiter et substantialiter ore corporali sumi: id quod contra fidei et naturae regulam est, scilicet disparatas species, ut aliis specierum formis esse posse substantialiter, et sumi sine mutatione: sicut aqua vinum esse in nuptiis, nec pro vino sumi potuit, sine versione aquae in vinum. Joan. II. Sola ergo appellatione transsubstantiatores Papistae a Sarcophagis corporariis differunt, sed re ipsa in re sacramentaria per omnia conveniunt.

De Sacramentariis.

Rejicimus et eorum delirium, qui Coenam Domini *vacuum signum*, vel Christi absentis tantum *memoriam* his signis recoli docent. Nam sicut Christus est *Amen*, *testis fidelis*, *verax*, *veritas et vita* (Apoc. I. III. Matth. XVIII. XXV. 1 Cor. VIII. X.), ita Coena Domini est praesentis et infiniti aeternique filii Dei unigeniti a patre memoria: qui se et sua bona, carnem suam et sanguinem suum, id est, panem vivum et potum coelestem, Spiritus sancti ope per verbum promissionis gratiae, offert et exhibet electis fide vera Evangelium Christi apprehendentibus: ut Joan. VI. XIV. XV.

De praesentia in Coena.

Christum credimus ubique electis suis praesentem, ut filium Dei Jehovam unigenitum a patre, quatenus hi tres sunt unum, id est unus Deus. Sed hic filius Dei ut Deus sermo est mystice et spiritualiter quoque, dum enter praesenter Jehovali sua deitate, et cum donis in unigenito et primogenito *somatice* et vere habitantis adest, perinde ut pater, sicut vitis in palmitibus, caput in membris adest: Joan. XV. 1 Cor. X. XII. Ephes. IV. V. VI. Ut autem est homo fratribus per omnia similis, id est in ecclesia sua mystice et spiritualiter. Primo adest per unionem cum Logo, quatenus unitus est Logo ubique praesenti. Secundo adest in sua promissione per verbum et fidem, communicando se electis, ut vitis in palmitibus distantibus et dissitis a vite, caput in membris dissitis a capite adest per venas. 1 Corinth. VIII. X. Ephes. I. IV. V. VI. Ita vitis et caput homo Christus quoque nostrum adest per promissiones gratiae, dum panem vivum, et potum coelestem nobis communicat. Joan. VI. VIII. X. XIV. XV. Tertio adest institutione sua

sacramentali aut Spiritus sancti effusione in electos. Quarto, officio dispensatorio, aut intercessione pro electis. Joan. XV. XVI. Hebr. I. VII. IX. X. Marc. XIV. XVI. Non est autem praesens carnaliter, sicut in utero matris, in Judaea, in sepulchro fuit praesens localiter: quia adscendit in coelum corporaliter, surrexit, non est hic, et oportet in coelo esse usque ad diem judicii. Act. III.

De veris Sacramentis.

Scriptura sacra haec quatuor in omnibus signis novi foederis proponit. Primo foedus seu pactum ipsum, quod est Dei gratia, reconciliatio cum hominibus propter Christum, dona propter Christum per Spiritum sanctum, electis fide exhibita, et applicata. Secundo materia rei, ex qua Sacramentum instituitur, ut iris cum Noah, praeputium carnis cum Abraham, jumenta et panis in sacrificiis: in baptismo aqua: in coena, panis et vinum. Tertio causa formalis, diversis enim formis signa erecta sunt cum Noah, Abraham, et populo Judaico: et in novo Testamento in baptismo diversae sunt formae Sacramenti. Quarta causa finalis, quae respicit Deum et homines, hinc dicta sunt signa foederis, memoria pacti aut novi Testamenti inter Deum et homines: respectu causae finalis dicta sunt res sacramentariae signa aut memoria in signum foederis, et reconciliationis instituta, ut iridis erectio et circumcisio vocatur *Berith* [בְּרִית], id est *foedus*: deinde *Oth Berith* [אוֹת הַבְּרִית], id est *signum foederis*. Gen. IX, 17. Ita in coena panis et vinum respectu causae finalis sunt memoria mortis Christi, id est signa commonefacientia de morte Christi. Matth. cap. XXVI. Luc. cap. XXII. 1 Corinth. X. XI. Panis et vinum sunt per se et sua natura sine ulla mutatione Papistica aut Creophagica, ut Papistae somniant, corpus et

novum Testamentum, aut communicatio corporis sunt mystica et sacra Christi institutione et appellatione sine transformatione corporaria, sicut supra dictum est: signa enim non substantiam signatorum, sed tantum accipiunt nomina, ut Gen. IX, 17. 1 Cor. X. Luc. XXII. Iris et circuncisio nunc foedus, nunc signum: et in coena elementum nunc panis, nunc corpus Christi appellatur 1 Corinth. X. XI. Sed non mutatur panis in corpus Christi, sed accipit nomen corporis et vinum sanguinis, non essentiam aut naturam carnis et sanguinis Christi, ut Papistae somniant.

De aeternitate.

Aeternum quoque varie sumitur, primo, Dei respectu, quoties Deo patri, filio, spiritui sancto tribuitur, significat principio et sine mutationeque carentem perpetuitatem: *Tu Jehova habitans aeternitates. Tu Jehova Deus es in aeternum.* Esa. IX. et LVII.

Secundo sumitur pro Christi descriptione filiali et infinita natura, virtute et efficacia vel nativitate, ut Prov. VIII. Sap. VIII. IX. Eccl. XXIV. *Ab aeterno ante omnia genuit me.* Mich. V: *egressus ejus ab aeterno a diebus aeternis.* Esa. IV: Christus est filius Dei, Deus fortis, pater aeternitatis. Hoc est auctor aeterni foederis, testamenti, salutis, justitiae et vitae aeternae causa. Hebr. I. IX. XIII. Angelus est foederis, Testamentum in Christo confirmatum. Testamentum aeternum in sanguine Christi confirmatum est. Effectum aeternum, salutem, vitam, Testamentum, seu foedus aeternum tribuit filio Dei dato, unigenito a patre infinito, aeterno: Qualis effectus, talis causa: sed effectus Christi, redemptio, salus, Testamentum sunt aeternum. Ergo et filius est pater aeternitatis, id est, Deus aeternus, infinitus, ut pater. Esa. IX.

Tertio, sumitur pro continuo tempore, hoc est, pro spatio, quo mundus creatus est, pro diebus, in quibus mundus factus est. Hinc dicitur: *Elegit nos ante tempora aeterna*, id est ante septem dies creationis, ante creationem ab aeterno elegit, Eph. I, 2. 3. 5. 2 Timoth. I, 2. 3.

Quarto, sumitur pro infinita piorum salute, et cruciatu impiorum. Quae ut se in electis et vasis irae habent initium, tamen jam fine carent salus et condemnatio.

De baptismo infantium.

Infantes omnes ecclesiae oblatos, qui canes et porci non sunt, *in nomine Patris, Filii et Spiritus S.* baptismo baptizandos esse docemus, sicut promissio et signatum vel foedus ad infantes et electos pertinet, et Sacramentum circumcisionis infantibus quoque institutum fuit, Rom. V. VI. 1 Cor. XV. Coloss. II.

Scriptura nomen baptismi varie usurpat. Primo pro afflictione et cruce electorum, ut Matth. XX: *Potestis baptizari baptismo, quo ego baptizor?* id est, potestis ferre illam crucem infinitam, aut poenas infinitas? Secundo sumitur baptismus pro regeneratione, et causa regenerationis, pro spiritu et igne aut gratiae Dei plenitudine. *Ille baptizabit nos igne et spiritu. Nisi quis natus fuerit ex aqua et spiritu, non poterit ingredi in vitam.* Matth. III. Marc. I. 1 Joan. I. III. Tertio sumitur baptismus pro signo regenerationis et lavacri interioris, quod a Christo institutum est, in nomine patris, filii et spiritus s. Matth. XXVIII. Quarto sumitur pro Christi baptismo, vel pro nomine Christi, pro poenitentia et conversione, ut Matth. III: *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum:* id est, agite poeniten-

tiam, ut propter Christum accipiatis remissionem peccatorum et donum spiritus. Quinto, pro religione et confessione christiana, et unione insertioneque fidei, doctrinae et confessione Christi, ut Act. X: *Numquid aquam prohibere potest aliquis, ne baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, et jussit eos baptizari Petrus in nomine Domini Jesu Christi.* Hic baptismus aquae primo, secundo baptismus Spiritus et ignis, tertio baptismus nominis Christi explicatur: *Baptizati sunt in nomine Jesu:* hoc est, primo in nomine patris, filii et spiritus s. aqua sunt baptizati: postea susceperunt nomen Christi, facti sunt Christiani, fidem, doctrinam, et religionem Christi susceperunt, et apprehenderunt, Gal. III. 1 Cor. III: *Quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Sexto pro lotione et communi lavacro sumitur, Judith XII: *baptizabat se Judith in fonte.* Marc. I.: *Judaei non comedunt, nisi baptizentur prius.*

De Lege.

Lex ad peccata arguenda, et Evangelium propter annunciandam remissionem peccatorum praedicandum est. Neque enim poenitentia praedicari potest, neque peccata argui possunt sine lege. In suis ergo finibus Lex et evangelium praedicanda sunt.

De ritibus ecclesiasticis. (Propositio 47.)

Omnes honestos, et pios ritus verbo Dei consentientes et servientes gloriae Dei, et aedificationi ecclesiae, cantilenas scilicet ex sacris literis compositas, cum intellectu, spiritu et mente canimus, et rejicimus insanos, qui his contradicunt, aut lingua non intellecta in coetu discantizant, aut reboant ad coelum usque, ut sacerdotes Baal, 1 Cor. XIV. Eph. V.

De vestitu Pastorum.

Quia in sacris literis in veteri et novo Testamento nulla limitatione, figura, aut mensura ministrorum ecclesiae vestes in usu communi circumscribuntur et limitantur, stultum et impium est, haeredes et dominos omnium creaturarum, a Domino Deo factos facere servos in vestitu, cibo et potu superstitioso. In his ergo omnibus mediocritas pia et sancta, serviens honestati, decoro et necessitati secundum circumstantias servanda est. Vitanda sunt extrema omnia, luxus, superbia, scandala, sordities, et avaritia, non serviens, et non parcens naturae, 1 Cor. VI. XIV. XV.

De Templis.

Templa et loca conventus electorum, remotis idolis et Papisticis sordibus idolorum, ararum, et boatuum recipimus: etiam si prius eis Baalaim abusi sunt: nulla enim creatura in terris est, qua impii abusi non sunt. Sed abusus non tollit substantiam bonae rei; hoc est, non sunt ideo creaturae Dei per se bonae rejiciendae, quia iis impii abusi sunt.

De cibo et mercede Pastorum.

Scriptura sacra, et natura docet, dignos esse operarios cibo et mercede sua. Impie ergo nugantur clamitantes, mercedem non esse veris in Christo ministris dandam, sicut novi Haeretici fabulantur, sub Monachorum praetextu, qui licet non paciscantur cum ovibus, sed tamen iis pellem et carnem excoriando detrahunt, ut Joan. X. XI. Jerm. XXIII, 3: Spiritus Dei falsis prophetis loquitur, Ezech. XIV. Esa. LVIII.

De causa peccati.

Sicut impossibile est, contrarie inter se pugnantia, et destruentia se mutuo, causam efficientem for-

malemque esse posse sibi contrariorum: ut lux non est causa tenebrarum, neque caliditas frigiditatis (Psal. 5. 46. 61. 66. 80. 84. 114. 135.): ita impossibile est, Deum, qui est lux, justitia, veritas, sapientia, bonitas, vita, causam esse tenebrarum, peccati et mendacii, ignorantiae, coecitatis, malitiae, et mortis. Sed horum omnium causa Satanas, et homines sunt. Quaecunque enim Deus prohibet, et propter quae damnat facere ex se, et per se non potest. Deut. XXXII.

De Aprosopolipsia in Deo.

Sicut qui operantibus aequaliter simul mercedem aequalem juste reddit, et qui non merentibus donat ex gratia, libero arbitrio quae vult, non est respector personarum: ita Deus, mortem et condemnationem tanquam peccati stipendium, dum omnibus merentibus aequalem reddit, ex debito secundum justitiam et legem suam, juste fecit. Et contra, dum non merentibus donat propter filium ex plenitudine gratiae suae, et libera voluntate, justitiam et vitam, non est *Prosopoliptis* (προσωπολήπτης) id est, non est respector personarum, ut dicitur: *quod tuum est, et meritus es, tolle, et vade; annon licet mihi facere de meo, quod volo? Annon oculus tuus est nequam? non meus oculus, quia ego bonus sum,* Matth. XXI.

De Mediatore.

Christum filium Dei et hominis totum secundum utramque naturam verum Melchisedecum, Pontificem, Regem, Mediatorem, et Salvatorem, Redemptorem confitemur propter has causas:

1.) Propter justitiae et misericordiae temperamentum: ut justitiae infinitae et legi damnanti propter peccatum satisfaceret in carne moriendo, virtute

et efficacia spiritus aeterni. Deinde ut et misericordiae divinae vivificanti electos per ejusdem sermonis et filii Dei unigeniti omnipotentiam satisfieret, juxta electionem aeternam in Christo ab aeterno factam, Eph. I.

2.) Propter *antilytron* (ἀντίλυτρον), aut aequivalens pretium, hoc est, ut perfecte mediator pretium salutis pro electis solvere possit: hoc scilicet, propter peccatum hominum mori in carne possit. Deinde peccatum, mortem, Diabolum, infernum, legis maledictionem destruere possit, imaginem autem Dei amissam, vitam, justitiam, sapientiam Dei, reparare possit, et vivificare, omnia restaurare possit deitatis suae virtute et potentia, Rom. III. IV. VIII. 2 Cor. III. V. Col. I. II. Eph. I. III.

3.) Quia literaliter mediator vocatur filius Dei unigenitus immortalis, id est verus Deus, vita aeterna, id est, immortalis Jehova Deus aeternus, magnus laudandus in secula: Deus magnus, sua potentia et virtute salvans, 1 Cor. I. III. Col. I. Hebr. I. VII. IX. Zach. I. III. X. XIII. XIV., Oseae I. II. III. XII. Idem mediator Dei et hominum vocatur homo Jesus Christus. Sunt ergo gloriae Dei et veritatis, justitiae, deitatis destructores, sunt pacis inter homines hostes, qui Christum mediatorem, id est, filium Dei unigenitum a patre, et hominem verum negant, Luc. I. II. Impossibile enim est, gloriam Dei in coelis perfici, Legem et Evangelium impleri, et salutem, pacem electorum perfici, sine filio Dei vero Deo, et homine, et sine vero homine, Rom. I. III.

Confessiones Polonicae.

I.

Consensus Sendomiriensis. (*)

Postquam diu multumque cum sectariis *Tritheitis*, *Ebionitis*, *Anabaptistis* conflictatum esset, tandem divino favore ex tot tantisque certaminibus et deplorandis contentionibus emersimus. Visum est iisdem *ecclesiis Polonicis Reformatis et Orthodoxis*, quae in quibusdam capitibus et formulis doctrinae (hostibus veritatis et Evangelii) minime consentire videbantur, pacis et concordiae studio, Synodum convocare, ac consensionem mutuam testari. Quare habita collatione amica et christiana, sic junctis compositisque animis consenserunt in haec capita:

Primum. Quemadmodum et nos, qui in praesenti Synodo nostram confessionem edidimus, et fratres nunquam credidimus eos, qui *Augustanam Confessionem* amplectuntur, aliter quam pie et orthodoxe

(*) Titulus plenior est hic:

„ Consensus mutuus in religionis christianae capitibus inter ecclesias majoris et minoris Poloniae, Lithuaniae, et Samogitiae, quae juxta Confessionem Augustanam, fratrum Waldensium, ut vocant, et Helveticam, aliquo modo a se dissentire videbantur, factus in Synodo Sendomiriensi. Anno 1570. April. 14.

sensisse de Deo, et sacra Trinitate, atque incarnatione filii Dei, et justificatione, aliisque praecipuis capitibus fidei nostrae: ita etiam ii, qui Augustanam confessionem professi sunt candide et sincere, se vicissim tam de nostrarum ecclesiarum, quam de fratrum, quos vocant *Waldenses*, confessione de Deo et sacra triade, incarnatione filii Dei, justificatione, et aliis primariis capitibus fidei christianae, nihil agnoscere, quod sit absonum ab orthodoxa veritate, et puro verbo Dei. Ibique sancte invicem hujus polliciti, unanimiter secundum regulam verbi Dei defensuros consensum hunc mutuum in vera et pura Christi religione contra Pontificios, contra Sectarios, contra denique omnes hostes Evangelii et veritatis.

Deinde vero quantum ad infelix illud dissidium de Coena attinet, convenimus in sententia verborum, ut illa orthodoxe intellecta est a patribus, ac inprimis ab *Irenaeo*, qui duabus rebus, scilicet terrena et coelesti, hoc mysterium constare dixit, neque elementa signave illa nuda et vacua esse asserimus, sed simul reipsa c r e d e n t i b u s exhibere et praestare f i d e, quod significant. Denique ut expressius clariusque loquamur, convenimus, ut credamus et confiteamur, *substantialem praesentiam Christi*, non significari duntaxat, sed vere in coena vescentibus repraesentari, distribui, et exhiberi, symbolis adjectis ipsi rei, minime nudis, secundum Sacramentorum naturam. Ne vero diversitas formularum loquendi contentionem aliquam pariat, placuit, praeter articulum, qui est insertus confessioni nostrae mutuo consensu adscribere articulum *Confessionis Saxonicarum ecclesiarum de coena Domini*, missae ad Tridentinum Concilium, anno 1551., quem etiam pium agnoscimus, et recipimus. Cujus confessionis verba haec sunt:

De Coena Domini.

„Et baptismus, et coena Domini, sunt pignora et testimonia gratiae, ut antea dictum est, quae de promissione et tota redemtione nos commonefaciunt, et ostendunt beneficia Evangelii ad singulos pertinere, qui his ritibus utuntur. Sed tamen hoc discrimen est: per baptismum singuli inseruntur ecclesiae; sed coenam Domini simul etiam voluit Dominus esse nervum publicae congregationis. Vult enim Deus ministerium Evangelii publicum esse, non vult in latebris tantum inclusam teneri vocem Evangelii, sed exaudiri eam vult a toto genere humano, vult se agnosci et invocari: ideo vult publicos et honestos esse congressus; et in his vult sonare Evangelii vocem; vult se ibi invocari et celebrari. Vult etiam hos ipsos congressus, testes essse confessionis et sejunctionis ecclesiae Dei ab aliarum gentium sectis et opinionibus. Convenit Joannes Ephesi cum suo coetu, et docet evangelium, et usu sacramentorum, totus coetus ostendit, se hanc doctrinam amplecti, et hunc Deum invocare, qui evangelium tradidit, et sejunctum se esse a Dianae, Jovis, et aliorum idolorum cultoribus. Vult enim Deus conspici et audiri suam ecclesiam in mundo, et vult sejunctam esse multis publicis signis a reliquis gentibus. Sic haud dubie suos coetus habuerunt primi parentes, Adam, Seth, Enoch, Noë, Sem, Abraham: et deinceps politia Israel habuit multos ritus, ut sejunctio illa a gentibus esset conspectior. Addidit etiam peculiarem promissionem congregationi: *Ubicunque duo aut tres congregati sunt in nomine meo, ero in medio eorum.* Item: *Quicquid petent consentientes, fiet eis.* Et in Psalmo: *Laus ejus in ecclesia sanctorum.* Sintque promissiones, in quibus adfirmat Deus, se ecclesiam servaturum esse, eo dulciores, quia intelligimus, eum publicum ministerium in congressibus honestis conservare et restituere: sicut et in ipsis verbis coenae Domini inclusa est haec promissio, cum jubet annunciari mortem Domini, et hanc coenam distribui, donec venerit".

„Ut igitur reverentia major sit in hujus sacramenti usu, verae causae institutionis cogitentur, quae ad publicam

congregationem, et ad singulorum consolationem pertinent".

„Prima causa est: Filius Dei vult in publica et honesta congregatione sonare vocem evangelii. Hujus congregationis vinculum vult esse hanc sumtionem, quae summa reverentia facienda est, cum ibi testimonium exhibeatur mirandae societatis Domini et sumentium, de qua reverentia Paulus loquitur, inquiens: *Qui sumit indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Secunda: Vult et concionem, et ipsum ritum prodesse ad conservationem et propagationem memoriae passionis, resurrectionis, et beneficiorum suorum. Tertia: Vult quemlibet sumentem hoc testimonio singulariter confirmare, ut statuat ad se pertinere beneficia evangelii, cum concio sit communis: et hoc testimonio, hac sumtione ostendit, se ipsius membrum esse, et se ablutum esse sanguine suo, et facere se hoc foedus: *Manete in me, et ego in vobis.* Item: *Ego in eis, et hi in me*".

„Quarta: vult hanc publicam sumtionem, confessionem esse, qua ostendis quod doctrinae genus amplectaris, cui coetui te adjungas Vult et gratias agi publice et privatim in hac ipsa cerimonia Deo aeterno patri, filio et spiritui sancto, cum pro ceteris beneficiis, tum nominatim pro hoc immenso beneficio redemtionis et salvationis. Vult et ipsis ecclesiae membris inter sese vinculum esse mutuae benevolentiae. Ita multis fines concurrunt".

„Harum maximarum causarum commemoratione invitantur homines ad sacramenti reverentiam et usum. Et docemus, quomodo prosit usus. Aperte damnamus portentosum errorum Monachorum, qui scripserunt, sumtionem mereri remissionem peccatorum, et quidem *ex opere operato*, sine bono motu utentis. Haec Pharisaica imaginatio pugnat cum dicto: *Justus sua fide vivet.* Sic igitur erudimus ecclesiam, accessuros ad Coenam Domini, oportere poenitentiam seu conversionem adferre: et accensa jam fide in cogitatione de morte et resurrectione et beneficiis filii Dei, quaerere hic confirmationem hujus fidei: quia in usu sacramenti fit testificatio, quae ostendit, ad te quoque pertinere beneficia filii Dei. Fit et testificatio, quod te sibi membrum adjungat, et quod sit in te, sicut dicit: *Ego in vobis.*" etc.

„Monemus etiam, ne existiment, propter hoc opus seu hanc obedientiam remitti peccata, sed ut fiducia intuentur mortem et meritum filii Dei, et resurrectionem ejus. Et statuant propter ipsum nobis peccata remitti, et velle eum hanc fidem hac commonefactione et testificatione confirmari. Cum hoc modo fides, consolatio, gaudium conscientiae et gratiarum actio crescunt, prodest sumtio. Nec admittuntur ulli ad communionem, nisi prius a Pastore aut collegis ejus auditi sunt, et absoluti. In hac exploratione interrogantur, et saepe erudiuntur rudiores, de tota doctrina: et deinde absolutio promulgatur".

„Docentur etiam homines, sacramenta esse actiones divinitus institutas, et extra usum institutum res ipsas non habere rationem sacramenti, sed in usu instituto in hac communione vere et substantialiter adesse Christum, et vere exhiberi sumentibus corpus et sanguinem Christi: Christum testari, quod sit in eis, et faciat eos sibi membra, et quod abluerit eos sanguine suo, sicut et *Hilarius* inquit: „Haec accepta et hausta efficiunt, ut et nos in Christo, et Christus in nobis sit".

„In ipso autem ritu servamus morem usitatum universae ecclesiae veteris *Latinae et Graecae.* Non fiunt *privatae Missae*, hoc est, tales, in quibus non fiat distributio corporis et sanguinis Christi: sicut nec vetus ecclesia aliquod seculis post Apostolos, tales Missas habuit: ut descriptiones veteres apud Dionysium, Epiphanium, Ambrosium, Augustinum, et apud alios ostendunt. Et Paulus expresse jubet, simul fieri multorum communionem. Itaque in publica et honesta congregatione recitantur aut canuntur precationes et symbolum, et lectiones cum sacris canticis, distributae in dies festos, usitato more. Deinde fit concio de beneficiis filiis Dei, et de aliqua doctrinae parte, ut series temporum praebet argumentum. Postea recitat Pastor gratiarum actionem, et precationem pro universa ecclesia, pro potestatibus, et pro praesenti necessitate: et orat Deum, ut propter filium, quem voluit fieri victinam pro nobis, remittat nobis peccata, et nos salvet, colligat et servet ecclesiam"

„Deinde recitat in loco consueto verba Christi, de Coenae institutione, et sumit ipse, et distribuit sumentibus integrum sacramentum, qui reverenter accedunt, antea.

explorati et absoluti, et ibi suas preces ad publicas adjungunt. Ad extremum, rursus recitatur gratiarum actio. Hunc ritum, et hanc communionem plurium, congruere cum scriptis Apostolorum, et consuetudine veteris ecclesiae, fere usque ad *Gregorii* aetatem, noverunt omnes non prorsus ignari antiquitatis; quod cum ita sit, probanda, non improbanda est nostrarum ecclesiarum consuetudo: sed adversarii improbantes nostram consuetudinem, defendunt multos errores, alii magis tetros, alii novis jam artificiis fucatos. Multi ante hoc tempus scripserunt, fieri oblationem in Missa *pro vivis et mortuis*, et mereri eam facienti et aliis remissionem peccatorum ex opere operato. Et haec plurimorum persuasio fuit, et adhuc est, similis Pharisaicae et Ethnicae. Nam eodem modo Pharisaei et Ethnici somniabant, se ex opere operato mereri sibi et aliis remissionem peccatorum, pacem, et alia multa bona. Aut etiamsi qui minus coeci verecundius loquebantur, etsi dicebant mereri ea non sine bono motu sacrificantis, tamen sacrificia ipsa fingebant esse merita precum. Hac opinione cumulabantur sacrifica, et crescebant aucupia quaestus. Talis est et Missarum mercatus, et profanatio coenae Domini, fere in toto orbe terrarum".

„Vult autem Deus, vitiosos cultus taxari et aboleri. Ideo vocem divinam simpliciter et vere proponimus, quae errores illos damnat. Ac toto pectore adfirmamus coram Deo et tota ecclesia in coelo et in terra, tantum fuisse unicum sacrificium propitiatorium, seu quo ira aeterni patris adversus genus humanum placata est: scilicet, totam filii Dei, Domini nostri Jesu Christi crucifixi et resuscitati, obedientiam. Hic unicus est agnus, qui tollit peccata mundi. De hoc unico sacrificio dictum est. Hebr. X: *Unico sacrificio consummavit in perpetuum eos, qui sanctificantur.* Et hoc sacrificium singulis sua fide applicatur, cum audiunt evangelium, et sacramentis utuntur, ut Paulus inquit: *Quem posuit propitiatorem in sanguine per fidem.* Et: *Justus fide sua vivet.* Et in 1 Petr.: *Sanctificati spiritu, ad obedientiam et conspersionem anguinis Jesu Christi.* Cetera sacrifica in veteri Testamento fuerunt typica, de quibus suo loco copiosius dicitur. Et nequaquam merebantur remissionem

peccatorum, et omnes justitiae sanctorum omnibus temporibus, fuerunt, sunt, et erunt sacrificia laudis, seu *ἐυχαριστικὰ*, quae non merentur facienti aut aliis remissionem, sed sunt cultus debiti in singulis, et placent propter mediatorem et summum sacerdotem filium Dei: ut dicitur ad Hebr.: *Per ipsum offerimus sacrificium laudis semper Deo.* Hanc esse immotam et aeternam veritatem, manifestissimum est. Quod vero citantur contra tam claram lucem veritatis centones, quos nominant *Canones Missae*, etiam manifestum est, dissimiles esse Canones Graecos et Latinos. Et Graecos ipsos dissentire inter sese de re maxima: et in hoc Latino, qui usitatus est, apparet paulatim adsutas esse lacinias ab ignotis auctoribus".

„Vetus ecclesia utitur nominibus *sacrificii* et *oblationis:* sed intelligit totam actionem, precationem, sumtionem, recordationem, fidem, spem, confessionem, et gratiarum actionem. Haec tota actio interior et exterior, in quolibet converso ad Deum, et in tota ecclesia, est revera sacrificium laudis, seu *εὐχαριστικὸν*, et *λογικὴ λατρεία.* Et cum inquit Dominus: *Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu et veritate*: affirmat, in novo Testamento non praecipi externa sacrificia, quae fieri necesse sit, etiamsi in corde nulli sint motus Spiritus sancti: sicut in lege necesse erat cerimoniam Paschatos servari".

„Sed de coena Domini dicitur: *Probet se unusquisque* etc. Ita prodest utenti coena Domini, cum affert poenitentiam et fidem, et non prodest ei alienum opus. Praeterea de mortuis manifestum est, totum hoc spectaculum pugnare cum verbis institutionis coenae, in quibus dicitur: *Accipite, manducate*, etc. *Hoc facite in mei recordationem?* Et tamen in magna parte Europae plurimum Missarum fit pro mortuis. Magna etiam multitudo prorsus ignorans, quid agat, legit Missas propter mercedem. Cum autem haec omnia manifeste sint impia, facere oblationem, ut loquuntur, ut mereantur vivis et mortuis: aut facere nescientem quid agat: horribiliter peccant, qui haec scelera retinent et defendunt. Et cum ritus extra usum institutum non habeat rationem sacramenti, qualis ibi fiat idolorum cultus, cogitent pii et eruditi".

„Et est manifesta profanatio, partem coenae Domini circum-

gestare, et adorare: ubi prorsus transfertur pars ad usum toto genere diversum ab institutione, cum textus dicat: *Accipite, manducate,* cum quidem et recens sit hoc spectaculum".

„Postremo, quales sunt mores plurimorum sacrificulorum et Monachorum in toto Europa, qui non curant hoc dictum: *Probet se unusquisque.* Item: *Quicunque indigne sumit, reus erit corporis et sanguinis Domini?* Etsi autem Pontifices et hypocritae, qui praestigias quaerunt ad haec mala stabilienda, rident has querelas, tamen certissimum est, Deum horribiliter irasci his sceleribus: sicut in Israel irascebatur sacrificiorum profanationibus. Et videmus irae exempla manifesta: tot regnorum ruinas, vastationem orbis terrarum, quam faciunt *Turcae,* confusiones opinionum, et multas tristissimas dissipationes ecclesiarum".

„Te autem, fili Dei, Domine Jesu Christe, crucifixe pro nobis, et resuscitate, summe sacerdos ecclesiae tuae, veris gemitibus oramus, ut propter tuam et aeterni patris tui gloriam, deleas idola, errores et abominationes: et sicut ipse precatus es, sanctifices nos in veritate tua, et in pectoribus plurimorum accendas lucem evangelii tui, et veram invocationem, et corda nostra ad veram obedientiam flectas, ut grati te in omni aeternitate celebremus".

„Omnium Angelorum et hominum eloquentiam superat magnitudo peccatorum, quae profanatio coenae Domini tot jam seculis parit. Et nos, cum par oratio tantae rei nulla possit esse, breviores sumus: et in hoc ingenti dolore filium Dei oramus, ut ipse haec mala emendat: et simul ad declarationem copiosiorem nos apud eos offerimus, qui eam audire volunt. Sed in hac quaestione praecipue fieri cernimus hoc, quod ait Salomon: *Perinde facere canentem carmina pravo cordi, ac si acetum fundat supra nitrum.* Has de sacrificio persuasiones, sciunt adversarii nervos esse suae potentiae et opum. Ideo contrariam orationem audire nolunt. Quidam astute jam lenire absurda discunt. Non est, inquiunt, meritum oblatio, sed appellatio: struunt insidias verbis, et eosdem abusus retinent. Dixi autem etiam antea, unumquemlibet sua fide facere sibi applicationem sacrificii

Christi, et cum audit evangelium, et cum utitur sacramentis. Et scriptum est: *Probet unusquisque seipsum.* Non igitur sentit Paulus, cerimoniam alteri non utenti prodesse, et filius Dei ipse se obtulit, ingrediens in sanctum sanctorum, id est, in arcanum consilium divinitatis, cernens voluntatem aeterni patris, et ingentem iram sustinens, et causas hujus mirandi consilii intelligens. Hae res magnae significantur, cum dicit Paulus ad Hebr.: *sese obtulit:* et cum inquit Esaias: *Ponet animam suam hostiam pro peccato.* Quid igitur nunc intelligunt sacrificuli, qui dicunt, se offerre Christum? nec antiquitas hoc modo locuta est. Sed atrocissima oratione nos accusant, dicunt nos delere juge sacrificium: sicut faciebat Antiochus, qui typus est Antichristi".

„Respondimus etiam antea, nos retinere totum ritum ecclesiae Apostolicae: et juge sacrificium est, sonare doctrinam incorruptam Evangelii, et recte invocare Deum: denique, ut Dominus inquit, est adorare patrem in spiritu et veritate. Complectimur hic etiam verum usum sacramentorum. Haec omnia cum fidelissime retineamus, summa reverentia retinemus juge sacrificium: illi abolent, qui veram invocationem et coenam ipsam Domini multis modis corrumpunt, qui jubent invocare homines mortuos, qui Missas venales habent, qui jactitant, se oblatione sua aliis mereri, qui doctrinae de poenitentia et remissione peccatorum multos tetros errores immiscent: qui jubent dubitare agentes poenitentiam, an sint in gratia, qui libidinibus et idolis ecclesiam polluunt. Hi sunt Antiochi similes, non nos, qui obedire filio Dei studemus, dicenti: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*".

„Postremo et de usu integri sacramenti pauca quaedam dicenda sunt. Removeatur sophistica a judiciis ecclesiae. Norunt omnes, coenam Domini ita institutam esse, ut detur populo integrum sacramentum, sicut scriptum est: *Bibite ex hoc omnes.* Nota est et consuetudo veteris ecclesiae, Latinae et Graecae. Ideo fatendum est, prohibitionem unius partis injustam esse. Legitima hominum testamenta violare, injustum est: cur filii Dei testamentum, sanguine ipsius obsignatum, Episcopi vio-

lant? Dolendum est autem, tantam esse impudentiam, quorundam, ut contra hoc gravissimum argumentum, tamen fingant sophismata, ad stabiliendam prohibitionem: quorum refutationem in re manifesta omittimus".

Hujus autem sancti, mutuique consensus vinculum fore arbitrati sumus, conveuimusque, ut quemadmodum illi nos, nostrasque ecclesias, et Confessionem nostram in hac Synodo publicatam et fratrum, orthodoxas esse testantur: sic et illorum ecclesias eodem christiano amore prosequamur, et orthodoxas fateamur, extremumque valedicamus, et altum silentium imponamus omnibus rixis, distractionibus, dissidiis, quibus evangelii cursus non sine maxima multorum piorum offensione impeditus est; et unde adversariis nostris non levis calumniandi, et verae christianae religioni nostrae contradicendi, occasio sit subministrata, quia potius paci et tranquillitati publicae studere, caritatem mutuam exercere, et operas mutuas ad aedificationem ecclesiae pro fraterna conjunctione nostra praestare debemus.

Ad haec recipimus mutuo consensu, omni studio nostris omnibus persuasuros atque eos invitaturos ad hunc christianum, et unanimen consensum complectendum, colendum, et conservandum, illumque alendum, et obsignandum, praecipue auditione verbi, frequentando tam hujus quam alterius ejusquae confessionis coetus, et sacramentorum usu, observato tamen recto ordine et gradu tam disciplinae, quam consuetudinis uniuscujusque ecclesiae.

Ritus autem liberos uniuscujusque ecclesiae ex hac concordia, et conjunctione relinquimus. Non enim multum refert, qui ritus observentur, modo sarta tecta et incorrupta existat ipsa doctrina. Quemadmodum *Confessio Augustana* docet, et in hac generali Confessione nostra id ipsum expressimus.

Quamobrem consilia officiave caritatis mutua in nos conferre, et in posterum de conservatione et incremento omnium totius regni piarum Reformatarum Ecclesiarum, tanquam de uno corpore consulere polliciti sumus, et si quando Synodos generales celebrabunt, nobis quoque significent, et ad nostras etiam generales vocati, non gravatim veniant, si opus fuerit.

Atque ut colophonem huic consensui et mutuae concordiae imponamus, ad hanc firmam societatem conservandam tuendamque non incommodum fore putamus, in locum certum convenire, ubi una ex mutuis confessionibus, improbitate hostium ad id adacti, compendium corporis doctrinae eliceremus, et in publicum ederemus, ut invidorum horum ora obturarentur, cum maximo omnium piorum solatio, sub titulo omnium ecclesiarum *Polonicarum Reformatarum et Lithuanicarum, Samogiticarumque* nostrae Confessioni sonsentientium.

Datis igitur junctisque dextris sancte promisimus et recepimus invicem fidem et pacem colere, fovere, et indies ad aedificationem regni Dei magis magisque amplificare velle, omnesque occasiones distractionis ecclesiarum evitaturos. Denique se immemores et oblitos sui ipsius, ut veros Dei ministros decet, solius Jesu Christi Salvatoris nostri gloriam promoturos, et Evangelii illius veritatem propugnaturos tum dictis tum factis receperunt. Quod ut felix, ratum firmumque sit in perpetuum, oramus ordentibus votis Deum patrem, totius consolationis et pacis auctorem et fontem uberimum, qui nos ex densis Papatus tenebris, nostrasque ecclesias, eripuit, donavitque puro verbi sui, et sacrosancto veritatis lumine, hancque nostram sanctam pacem, consensionem, conjunctionem, et unionem benedicere ad sui nominis gloriam, et ecclesiae aedificationem velit. Amen.

Confessiones Polonicae.

II.

Thoruniensis Synodi generalis a. D. 1595. die 21 Augusti celebratae canones.

I. Consensum nostrum evangelicum *Sendomiriae* anno Domini 1570 institutum, et eodem anno consignatione *Posnaniensi* illustratum, ac postea generalibus Synodis, *Cracoviensi*, *Petricoviensi*, *et Wladislaviensi* auctum stabilitumque, prout ista in exemplari *Thorunii* Latine et Polonice anno Domini 1592 excuso continentur: universi hac nostra generali Thoruniensi Synodo comprobamus confirmamusque, et contra adversarios, qui tam verbis quam scriptis hactenus discordiam et fictum consensum nobis Evangelicis objectare ausi sunt, hunc verum consensum sincere nos amplecti et fovere, atque secundum eum in sancta concordia vere conjunctos esse protestamur.

II. Quilibet Minister Evangelicus in regno Poloniae et Magno Ducatu Lithuaniae ac ceteris provinciis adjunctis, tenebitur hunc consensum (cui hos quoque Synodi Thoruniensis canones incorporamus) non tantum habere et legere, sed etiam ex praescripto illius, et canonum in eo expressorum, tum ipse agere, tum coetum sibi commissum gubernare.

III. In Synodis particularibus, et coetibus frequen-

tioribus, quales solent haberi in feriis Paschalibus, aut alio quovis ad id accommodato tempore, ad, minimum semel quotannis libellus iste consensus cum Synodis generalibus in eo continentis praelegatur, te juxta illum examen fratrum et membrorum ecclesiae Dei instituatur: quique aliqua in re deliquisse deprehensi fuerint, corrigantur, et in reos fiat executio disciplinae.

IV. Nullus Supperattendens, aut Senior, quemquam ad ministerium et munus pastorale mittere, aut patronus quisquam, sive coetus noster, pro ministro recipere audeat, nisi eum, qui sit rite ordinatus, et certum habeat testimonium consensuique subscribat, et secundum eum sese gerat.

V. Qnilibet Superattendens sive etiam Senior districtus, habeat librum consensus ad id paratum, in quo et ipse nomen suum propria manu adscribat, et omnes ministros ad Inspectionem suam pertinentes, subscriptos habeat. Quod quidem illico post hanc Synodum facere debent et imposterum semper in missione ministrorum idem observabunt.

VI. Articulum octavum Consignationis Posnaniensis ad executionem deducendo, ita constituimus, ut tres Superattendentes, tempore et loco alternatim indicto, quotannis, una cum primario Seniore Magni Ducatus Lituaniae in unum conveniant, propter communicanda consilia de negotiis ecclesiae Dei. Tum etiam juxta veterum consuetudinem, tenentur Comitiis interesse, aut saltem aliquem in locum suum cum instructione mittere, propter conferendas sententias de rebus necessariis et propter indicationes generalis Synodi, una cum primariis Dominis Patronis, prout res postulaverit.

De disciplina.

VII. Contra pertinaces legis divinae, decretorum verbi ejus, et omnium canonum Synodorum nostrarum generalium, in libro consensus contentarum,

transgressores, hujusmodi disciplina a majoribus nostris in generali Cracoviensi Synodo instituta est: ut minister et munere ministerii, et loco privetur: Patronus vero, ut ministro multetur, et contra ejusmodi excommunicatio vibretur. Hujus tamen sanctae disciplinae ordinem juxta doctrinam filii Dei et Apostolorum ejus, ita illustramus.

Primum, ut quicunque in doctrina Evangelii Dei, nobiscum non consentiat, et qui idololatriam aut haeresin amplectatur, denique qui concordiam nostram dirimat, neque consensum nobiscum retinere velit, poenam superius descriptam, sine ulla dilatione reipsa sustineat. Qui vero in vita sua committat peccata a Deo prohibita, (quae sunt specifice enumerata in Consignatione Posnaniensi articulo X. et in Cracoviensi Synodo, quibusdam in locis, item in Wladislaviensi articulo VII.), is post unam et alteram admonitionem et reprehensionem, ab usu sacramenti arceatur: quod si non resipuerit, publice in suo coetu excommunicetur. Minister, qui officio suo juxta canones synodales, aliqua in re non defungatur aut disciplinam non exerceat, ac multo magis, si offendiculum aliquod praebeat, post unam et alteram admonitionem, a superattendente et senioribus ab officio usque ad Synodum districtualem suspendatur. Patronus sive auditor, si sit vitiis deditus, et officio suo in canonibus synodalibus descripto desit, post admonitionem Ministri et Seniorum secularium, ab usu coenae Dominicae removeatur, quousque in Synodo districtus sui reddet rationem.

Quicunque vero sacra communione, et usu coenae Dominicae, sine justis causis, et sententia ministri sui non requisita abstineat, post tertiam, aut sane per decursum unius anni, sacrae communionis neglectionem, publice in coetu, aut in Synodo, juxta modum consuetum disciplinae sacrae, excommunicetur. Eidem poenae subjaceant, qui coetus sacros,

audiendi verbi Dei gratia cogi solitos, prorsus negligunt. Item: Quicunque contra articulos praeteritarum Synodorum filios suos in *Scholas* et *Academias Arrianicas* (Arianas), et alias, in quibus sincera Evangelii Domini doctrina non traditur, tam intra quam extra regnum mittat, publice a coenae Dominicae usu et communione ecclesiae Dei excludatur. Et si quis nunc in iis scholis liberos suos habet, intra duodecim septimanas ab hoc Synodo Thoruniensi, eos inde abducere debet, idque sub poena nominata. Libros itidem *Arrianorum* (Arianorum), nemo ex fratribus nostris citra consensum ministri in aede recipere, aut lectioni eorum occupari debet. Ad extremum, quicunque in ecclesiis nostris evangelicis noluerit uti voce ista: *Sancta Trinitas*, eum tanquam suspectum, quod non sit recte fundatus in fide de Deo patre, filio et spiritu sancto, e coetu nostro excludimus.

In his ergo omnibus disciplinae gradibus inhaerentes prioribus Synodis Supperattendentum, Seniorum, Patronorum et Ministrorum fidem et conscientiam obligamus, ut hanc sanctam disciplinam ex officio suo reipsa exequantur, veriti ne et ipsi tum censuras ecclesiasticas, tum vero horrendas judicii divini poenas incurrant.

Summatim autem de disciplina hanc conclusionem facimus: Si quis reperiatur, qui contra officia christianitatis suae peccet, aut negligens et remissus, tam in vocatione sua, quam in disciplina exequenda deprehendatur: tunc ut contra auditorem suum Minister, ita contra Ministrum Supperattendens cum Senioribus, ex disciplina, juxta canones synodales aget. Interim in gravioribus negotiis, salva cuique manebit provocatio ad Synodum districtualem.

Superattendens autem, Seniores et Patroni in Synodo districtus (citati a delatore duabus ad minimum ante Synodum septimanis) ut de crimine, ita de neglectu officii et executionis disciplinae justificare se, et disciplinae ipsi quoque subjacere debebunt.

VIII. Declarando decimum tertium Consignationis articulum sic sentimus: Oviculas Christi nullius ministri dominio et jugo ita subjici debere, ut justis intercedentibus causis et circumstantiis, non liceat ipsis alterius coetus ordinis ministrorum opera, uti: verbi gratia ratione habita circumstantiae loci et propinquitatis templi, et in similibus occasionibus, aequisque rationibus et causis.

Quod si vero aliqui auditores scandala excitantes, et impie viventes, offensi disciplina et reprehensione proprii pastoris, ab eo secedere, et alterius pastoris, majoris licentiae et impunitatis peccandi causa, curae se committere velint: hujusmodi nulla ratione alterius coetus minister recipere debet: praesertim si ea de re a proprio illarum ovium ministro admoneatur. Porro in talibus negotiis necessaria sunt ministrorum colloquia, et sincerae de his consiliorum communicationes.

IX. Nullus Minister et Senior spiritualis, adolescentes, alumnos, et personas qualescunque promotas a ministris aliorum coetuum, ad se recipiat, praeterquam si honestae suae dimissionis et libertatis a propriis ministris testimonium et literas fide dignas habeant et ostendant. Qui secus faxit, ipso facto poena in Cracoviensi Synodo expressa tenebitur. Tali enim transfugarum receptione, everteretur disciplina et bona educatio, ac probatio juvenibus et inexploratis hominibus admodum necessaria, quam plerunque improbi et impii alumni declinare, et coram ea fugere solent.

X. In indictione generalium Synodorum, non videtur aequum, ut semper omnium Superattendentium subscriptiones requirantur, praesertim si qui negligentes officium suum, nobiscum conventibus regni publicis non intersint, nec quenquam in locum suum mittant, aut ad extremum hac de re certiores facti, rem silentio involvant: tales enim in eo passu suffra-

gium suum amittunt. Item judicandum, si quis Superattendentum aliqua in re conscius sibi sit criminis, et cognitionem Synodi metuat. Is enim procul dubio nunquam in generalem Synodum consentiret; adeoque ea nunquam a nobis celebrari posset. Atque haec est declaratio articuli Synodi Wladislaviensis octavi.

De Scholis.

XI. Una schola generalis debet constitui in meditullio regni, in loco apto. In districtibus quoque, prout primariae, ita et particularibus scholis, a coetibus diligenter provideri debet.

XII. Collecta ad fovendas scholas secundum Petricoviensis Synodi canonem VIII. item Wladislaviensis Synodi canonem X. ab omnibus Patronis ex propria ipsorum arca, pro conscientia cujusque conferatur: ut dent a singulis rusticis agrum excolentibus singulos florenos, qualescunque fundos et tenutas habuerint: ab Aulicis autem et conductorem agricolarum aratris in duplo, videlicet florenos binos: eamque pecuniam intra tempus, quod ad Calendas Januarii anni sequentis intercedit, reddant singuli collectoribus ad id in districtibus deputatis. Haec autem pecunia debet asservari in certo loco preprii districtus, ita ut aliquod ex ea emolumentum cedat, quod communiter constitutum fuerit. Illud autem converti debet, primum ad generalem scholam, deinde ad particulares, quae aliunde provisionem habere nequeunt, et ad alias necessitates ecclesiae Dei. Ratio autem hujus collectae reddi debet in Synodo districtuali. Quod si quis absentium hanc collectam dare renuat, Domini Seniores et Ministri, quilibet suas oviculas ad hoc officium gloriae Dei et aedificationi ecclesiae admodum utile hortari et incitare tenebuntur.

XIII. Dominorum Seniorum Secularium hoc quoque est munus et proprium officium, ut inter fratres

negotia, et facta devia, exhortationibus suis refraenent, ad ordinem rectum in omni re bona, et ad pietatem deducant, et inserviant; jurgiis et litibus obviam eant; dissidia et controversias inter fratres dijudicent et componant; ac pro viribus pacem et caritatem inter domesticos fidei foveant: in id incumbentes, ut quilibet frater christianus, primum Deo, deinde et proximo, in omnibus officium debitum praestet: et quantum fieri potest, ne per citationes ad jus et subsellia judiciorum mundanorum prodeat, juxta apertum hac de re Spiritus Sancti decretum, 1. Cor. VI, 1. Quod si vero intercedentibus causis inevitabilibus, ad citationes et processum juris, alicui ex fratribus, potissimum autem miseris orphanis, res devenerit, proprium est D. Seniorum, talibus consilium suppeditare, et modum monstrare, ut quam rectissime hujusmodi actiones, sine conscientiae vulnere, et damno ac jactura sua, possint expedire.

XIV. Debent etiam Domini Seniores seculares diligenter intueri, quomodo se quisque in officio et vocatione sua christiana gerat, et delinquentem ac etiam post unam et alteram admonitionem obstinatum fratrem deferre ad Pastorem, ut super eum rigor disciplinae extendatur: peculiariter vere, si deprehendatur aliquis frater, cujuscunque status et vocationis, a pecunia mutuo data pecuniam vel foenus verbo Dei prohibitum aut usuram (quocunque nomine appelletur) accipere, et privatus privatum de peculari. Talis, si aliquoties ab iis et Pastore monitus, non tamen desistat, publice in coetu, aut in Synodo excludatur. Idem sentiendum de his, qui impudice lascivia sua, aut simili peccati genere, offendicula in ecclesia faciunt.

XV. Considerantes istud quam in mala et periculosa devenerimus tempora, et quam toti christianitati, ferulae irae divinae immineant; denique quantas coetus fidelium Christi oppressionum et persecu-

tionum angustias sustineat, animadvertimus rem apprime esse necessariam, ut iram Dei publicis precibus, cum jejuniis et maceratione corporum in conspectu Domini concorditer omnes in omnibus ecclesiis nostris evangelicis, temporibus et diebus certis, placare studeamus. Ut vero ad hanc rem nova non quaeramus tempora, dies consuetos, quos vulgo *Angaria* vocant, hujusmodi, jejuniis et precibus publicis, quater in anno, dicamus. Interea tamen aliis quoque quam creberrimis jejuniis, tam publicis ecclesiarum, quam privatis quorumvis fidelium, viam praeclusam nolumus; quin potius ad ea exhortamur et incitamus.

XVI. Domini Patroni, praecipue autem Seniores, sedulam operam dabunt, ut *sacrae aedes* seu *templa*, in quibus cultus divinus peragitur, non desolentur, sed diligenter restaurentur et accurate ornentur, citra tamen ejusmodi ornatum, qui ullam idololatriae speciem resipiat aut prae se ferat.

XVII. Domini Patroni in quolibet coetu, in duas partes nominatim divisi, omnes cujusque partis alternatim (relicta tamen singulis alterius quoque partis veniendi libertate) ad conventus necessarios sistere se debent, sub censura ecclesiastica.

XVIII. De cerimoniis interea temporis conclusiones praeteritarum Synodorum non immutamus, sed cuilibet coetui consuetas pro libertate christiana relinquimus: et an eae in unam eandemque formam redigi queant, ad futurae generalis Synodo deliberationem rejicimus.

Finis canonum.

1 Cor. II, 16: *Quod si quis videtur contensiosus esse, nos ejusmodi consuetudinem non habemus, neque ecclesiae Dei.*

CORPUS

LIBRORUM SYMBOLICORUM

QUI IN

ECCLESIA REFORMATORUM

AUTORITATEM PUBLICAM OBTINUERUNT.

PARS SECUNDA.

Confessio Bohemica. (*)

Summa ratioque fidei ac dogmatum, quae quidem tum per regnum Bohemiae Marchionatumque Moraviae, tum alias quoque a nostrae professionis senioribus, omnibus eodem animo praeditis, de justificatione, in ecclesiis nostris docentur: primum Regiae Majestati, deinde piis omnibus et candidis lectoribus, sincere ac simpliciter oblata atque exhibita.

Articuli seu themata Confessionis.

I. De Scripturis sanctis.
II. De Catechismo.
III. De fide sanctae Trinitatis.
IV. De Peccato, et sui ipsius cognitione.
V. De Poenitentia.

*) Titulus generalis in Syntagmate est:
„Confessio fidei ac religionis Baronum ac Nobilium Regni Bohemiae, Serenissimo ac Invictissimo Romanorum, Bohemiae etc. Regi, Viennae Austriae, sub a. D. 1535. oblata. Ex editione a. 1558. 4".

Quanquam autem retroactis temporibus, ab Ecclesiastis nostris, hujus, quam tenemus, fidei religionisque, tum etiam doctrinae, ratio reddebatur saepissime, Regibus, Principibus, ac demum omnibus, qui eam sibi reddi postularent, et in ecclesiastica et seculari potestate constitutis: visum tamen nunc nobis operae pretium est, rebus etiam non paucis ad id monentibus, uti juxta hosce articulos, qui nobis, praesertim hoc tempore, aliis esse communiores, ac magis praecipui videbantur, Tuae Regiae Majestati, de ea doctrina, quam ab illis accepimus, quam compendiosissime fieri posset, rationem redderemus, ut nullus nesciat, injuste omnia nobis ab adversariis hujus doctrinae infligi, de quibus apud Regiam Majestatem Tuam, ut nobis nostratibusque vis adferatur, accusamur.

Art. I.

De Scripturis sacris.

Principio, nostri omnes unanimi consensu docent, scripturas sacras, quae in Bibliis ipsis continen-

tur, et a patribus receptae, auctoritateque canonica donatae sunt, pro inconcusse veris certissimisque habendas: ac quorumcunque aliorum scriptis, ut sacra profanis, et humanis divina, per omnia praepositas iri oportere; illisque integre ac simpliciter credendum esse: nec non dogmata veritatis, per quae homines ad salutem et justitiam, per fidem instituantur ac formantur, ex illis petenda esse.

Preinde quod a Deo ipso, Petro et Paulo, praeter alios id adstruentibus, traditae et inspiratae sunt, hancque ob causam potissimum, ut ab omnibus intelligantur, eas Ecclesiis nostris, *lingua vulgari et patria*, praesertim vero *Evangelia* ipsa et *Epistolas*, ut in veteri ecclesia fieri solitum est, legunt ac recitant. Indeque etiam documenta, exhortationes, ut poscunt res et negotia, concionesque frequenter ad populum publice fiunt.

Scripta autem Doctorum ecclesiae, praecipue veterum itidem pro veris fideque dignis haberi, utiliaque esse ad instituendam plebem, dicunt. Attamen in quibus a divinis scripturis non dissident. Sic enim et ipsi sua teneri volunt, ut eatenus illis fides habeatur, utique eis liceat, quatenus eis cum divinis scripturis conveniat. De hoc *Augustinus* in praefatione libri tertii de trinitate: »Noli, inquit, meis literis, quasi scripturis canonicis inservire, sed in illis, et quod non credebas, cum inveneris, incunctanter crede: in istis autem, quod certum non habebas, nisi certum intellexeris, noli firmiter tenere.« Et alibi: »Noli meis neque *Ambrosii* verbis peraeque credere, ut scripturae canonicae.« Et habetur in Decretis distinctione nona.

Art. II.

De Catechismo.

Hinc *Catechismum* docent, hoc est, catholicam hanc et orthodoxam patrum doctrinam: quae *Decalo-*

gus est mandatorum Dei, et *fides Apostolica,* in duodecim articulos digesta, et tradita in *Symbolo* per *Nicenam Synodum,* atque adeo alias confirmata et exposita. Denique *Precatio dominica.* Haec autem omnium sanctissima, bonam, beneplacentemque Dei voluntatem esse, constanter affirmant.

Deinde praecepta haec, opere ac corde, cum quidem lex spiritualis sit, servari, fidei etiam articulos omnes indubitanter credi, oreque confiteri, et opere testari oportere, docent: ac eos scripturis, pro viribus communiunt et roborant, simplicem eorum sensum, et si quid in eis abditum aut abstrusum sit, ad quidve faciat hoc quicquid est, ex eisdem scripturis fuse ac aperte explicare conantur.

Idem docent, Deum tantum per nomen solius Christi Mediatoris, orandum ac invocandum esse. Non autem pro semetipsis tantum, verum pro Christianis etiam omnibus, ubi tandem terrarum sint, homines orare docent, pro omnibus ecclesiae Praefectis: item pro omnibus in eminentia et quavis potestate, ad alios regendum constitutis.

Maxime vero, et primum pro Caesaris semper Augusti celsitudine ac successu, consiliariisque omnibus, multis precibus Deum implorantes, ut Regiae Majestati Tuae, et Carolo Caesari semper Augusto invictoque, omnia e re totius ecclesiae, prosperet et fortunet, et Imperium quam latissime proferat, ut ad omnes, qui Regiae Majestati Tuae subduntur ac parent, Deique ac Christi ejus cultores veri sunt, clemens tibi ac propitium pectus praestare dignetur. In summa juxta Christi et Apostolorum praeceptum ecclesiaeque primitivae exempla indiscriminatim, pro omnibus amicis pariter ac inimicis, orandum esse docent. Atque ob id studiosius populum ad conventus solemnes convocant, eumque ibi ad preces ardentiores, omni diligentia hortantur.

Hoc salutari christianoque Catechismo, non modo provectiori aetate homines instruunt, verum pueros ipsos etiam, ut a primis statim annis huic adsuefiant, et veram religionem ac pietatem discant: ideoque privatos etiam cum illis seorsum celebrant conventus, parentes eorum ac susceptores admonentes, ut in hac eos doctrina sacra diligenter instituant, pro ipsisque ac aliis omnibus, Christo Domino consecratis infantibus, pias Deo ipsi offerant preces.

Quicquid autem huic pio christianoque Catechismo fuerit adversum, rejiciunt, certisque scripturae argumentis, prout illis sufficit omnium Dominus vires, revincunt ac confutant, populumque, ut illud caveat, praemonent.

Art. III.

De fide sanctae Trinitatis.

Praeterea fide nosci Deum scripturis docent, *unum* in substantia divinitatis, *trinum* autem in personis, Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum. Ex parte quidem personarum habere discrimen, ex parte vero essentiae ac substantiae coaequalitatem et indistinctionem. Id autem fides catholica et Nicenae Synodi, aliarumque cum hac idem consensus, decreta et sanctiones, *Athanasiique Confessio*, seu Symbolum, aperte testantur.

Hinc etiam docent, ejusdem unius Dei summam potentiam, sapientiam et bonitatem. Tria quoque praestantissima ejus opera ipsi soli, et nulli praeter eum congruentia. Opus scilicet creationis, redemptionis, conservationis seu sanctificationis. Docent insuper, hunc solum verum Deum, in una divinitatis essentia, et personarum Trinitate beata, semper adorandum, venerandum, summaque reverentia, honore et laude colendum, ut omnium Dominum ac Regem

summum, in aevum regnantem; ab eoque solo pendere omnia, exspectare et petere. Illi soli summam subjectionem, obedientiam, timorem fidemque exhibendam, atque ob hoc omnem religionis cultum sincere observandum, et id quidem qui non facit, damnationem sibi acquirere. Deuteronomii sexto: *Dominum Deum tuum adorabis, et illum solum coles.* Iterum: *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima et mente tua.* Et in summa, ex omnibus, tam internis quam externis viribus tuis.

Art. IV.

De Peccato et ejus fructu, ac sui ipsius cognitione.

Hic docent, ne peccata ignoremus, quae cum in proximos, tum in Deum admittuntur et fiunt.

Primum, ut homines sese in peccato et conceptos et natos, atque mox ab ipsa natura et utero peccatores esse, et subinde ab ipsa pueritia legem Dei, corde et opere praevaricantes, peccatorum mole pressos ac gravatos agnoscant, uti scriptum est: *Dominus, cum de coelo prospiceret super filios hominum, ut videret, an esset, qui aut saperet, aut numinis curam gereret: hic omnes defecerant, omnes pariter corrupti sunt, nullus quod rectum est faciebat, ne unus quidem.* Iterum: *Vidit Deus, quod multa malitia hominum esset super terram, et omnis cogitatio cordis illius in malum esset conversa omni tempore:* Et rursum: *Dixit Dominus ad cor suum, sensus et cogitatio humani cordis, mala ab adolescentia sua.* Paulus etiam: *Eramus,* inquit, *filii irae naturae, quemadmodum ceteri.*

Deinde docent ex scripturis: quod homines agnoscere debeant, propter hanc sui ipsorum depravationem ac corruptelam, et propter peccata, ab hac radice nascentia, dignam sibi imminere perditionem, formi-

dabilem Dei vindictam impendere, et dignam suis factis, gehennae poenam propositam esse. *Auctoramentum enim,* ut inquit Paulus, *peccati mors.* Item Dominus in Evangelio: *Ibunt, qui mala egerunt, in supplicium aeternum, ibi erit fletus et stridor dentium.*

Ad haec docent: necessum esse, ut animadvertant omnes, ac norint infirmitatem suam, extremamque inopiam et mala, in quae ob peccata conjecti sunt, quodque se ipsos modo nullo servare, nullisque suis operibus aut studiis iustificare possunt: nec quicquam habere praeter Christum solum, cujus fiducia a peccatis, Satana, ira Dei, et morte aeterna, sese redimant ac liberent. Itemque nihil esse in hominibus, quo coram Deo alter alteri suppetias ferre queat: siquidem aeque omnes peccato obnoxii sunt, et justitia Dei vacui, ut per Prophetam dixit: *Reduc mihi in memoriam* (ut scilicet homo quisquis es) *et judicemur, simul narra, si quid habes, ut justificeris: pater tuus primus peccavit, et interpretes tui praevaricati sunt in me.* Item: *Cerimoniae et sacrificia tua mihi displicuerunt: nec apparatus thuris abs te probavi. Sed nec adipe sacrificiorum tuorum me satiasti.* Paulus etiam ad Hebraeos: *Sacrificium et oblationem noluisti, et holocaustomata pro peccato non comprobasti, aut requiris.*

Insuper docent: omnia incommoda et adflictiones, quibus hic quatimur conflictamurque, meritissimo jure a Deo ob peccata hominibus infligi, seu propositas esse, ut aestus, frigora, fames, sitim, labores omnes, curas, infortunia, moestitudines, taedia, languores varios, ipsam denique mortem, sicut scriptum est: *In quacunque die comederis ex ea, morte morieris.* Et: *Maledicta terra propter te. In labore comedes ex ea omni tempore, omnibusque diebus vitae tuae, spinas et tribulos germinabit tibi.*

Ad tamen omnia haec incommoda, patienter nobis ferenda docent, utpote adhuc graviora commeritis. Non tamen quod per hujusmodi, quotquot sunt, malorum sustinentiam, sibi vitam aeternam quisquam promereatur, cum Apostolus praedicet, non esse condignas passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur erga nos: sed ut scelerum suorum magnitudinem, suamque imbecillitatem ad miseriam omnes noscant intelligantque, quam malum et amarum sit, ut Propheta dicit, relinquere Deum suum. Utque his malis onusti ac pressi, expergefiant, et excitentur, ad quaerendam gratiam ac opem Dei, qui misericors est et miserator, et multus ad ignoscendum.

Art. V.

De Poenitentia.

Hoc loco docent, poenitentiam esse, quae ex peccatorum et irae divinae agnitione nascitur, quae per legem Dei, primum dolores et terrorem conscientiae incutiat. Scilicet cum verbo Dei intus arguuntur peccata, et redditur mens male conscia sibi, inquieta, praetristis et desperabunda, cor anxium, confractum et pavidum, ut homo per se nulla re prorsus erigi possit, aut consolationem nancisci, sed totus afflictissimus est, spiritu dejecto ac trepidante, et ingenti horrore concussus, a conspectu irae Dei, ut David de se ait: *Quoniam non est sanitas in carne mea, propter indignationem tuam. Non est pax ossibus meis, propter peccatum meum. Miser factus sum, et curvatus sum nimis, tota die contristatus ingrediebar.* Interim docent, ne sic pavefacti et territi desperent sed, ut ad Deum toto corde redeant, et fide in Christum, quae pars quoque poenitentiae est, misericordiam apprehendant, dolentes, se peccasse. Etsi enim omni justitia vacui sint, divinam tamen

gratiam et clementiam implorent, ut sibi ipsis misereatur, et peccata condonet propter Christum ejusque meritum, qui nostra causa factus est peccatum et maledictum, ut pro peccatis nostris justitiae Dei satisfaceret.

Suntque sic affectis divinae promissiones inculcandae: *In die tribulationis tuae invoca me; eripiam te et glorificabis me.* Et hanc poenitentiae formam, per omne vitae tempus, cum opus est, teneri docent. Eos etiam, qui sic resipiscunt, docent, quod apud Esaiam scriptum est: *ut desinant perverse agere, discant autem benefacere.* Idem et Ioannes praecursor Domini: *Facite* (inquit) *dignos fructus poenitentiae.* Consistit autem in hoc maxime poenitentia, ut mortificetur vetus homo, ac deponatur cum actis et concupiscentiis suis, induaturque novus, qui secundum Deum creatus est. Coloss. III.

Itidem docent, ut poenitentes sacerdotem accedant, peccataque sua Deo ipsi coram illo confiteantur, tametsi non praecipimus neque exigimus enumerationem peccatorum, consilium autem modumque vitandi peccata, et per claves ecclesiae absolutionem ab ipso petant, ut remissionem peccatorum, per huiusmodi ministerium, sic a Christo institutum, consequantur.

Item docentur homines, ut absolutionem magnifaciant, credantque indubitate fieri, quod per claves promittitur, cum vox Christi sit, et mandato ejus expressa, Johan. XX.: *Accipite Spiritum sanctum, cui remiseritis peccata* etc. Sciantque clavium usu ac ministerio, Christique auctoritate verborum, sibi omnia peccata condonari.

Docent etiam: absolutos, id est, quibus per Christum peccata remissa sunt, ut gratiae Dei, in Christo acceptae, grati sint, ne in vanum eam recipiant, neu etiam in peccata relabantur, juxta illud: *Vade et posthac ne peccaveris, ne quid deterius tibi contin-*

gat. Item: *Si volentes peccaverimus, post acceptam cognitionem veritatis, non ultra pro peccatis reliqua est hostia, sed terribilis quaedam exspectatio judicii et ignis vehementia.*

Etiam docent: fundamentum et omnem virtutem poenitentiae in merito mortis Christi consistere. Lucae XXIV.: *Sic oportebat Christum pati et resurgere a mortuis tertia die, et praedicare sub nomine ejus poenitentiam ac remissionem peccatorum in omnes gentes.* Et iterum: *Resipicite et credite evangelio.*

Item docent: ut qui in Dei nomine, dum in vivis est, poenitentiam agere neglexerit, eum malo exitio perdendum, juxta Christi verbum: *Dico vobis, nisi resipueritis, omnes simul peribitis.*

Art. VI.

De Christo Domino, et fide in ipsum.

Omnium primo docent: certam firmamque fidem habendam de Christo Domino, quod scilicet verus, et natura Deus sit simul et homo, per quem facta sunt omnia, in coelis et in terra, visibilia et invisibilia. Quem Joannes *aeternum Verbum* vocans, *Deum esse lumen, filium unigentum in sinu patris manentem, plenum gratiae et vertiatis* interpretatur. Idem in I. Epist. c. V.: *ipse* (inquit) *est verus Deus, et vita aeterna.* Itemque de operibus ejus ad nostram salutem editis, incarnatione, nativitate, passione, morte, sepultura, resurrectione, adscensione in coelos, consessu ad dexteram Dei, deque reditu ad judicandum vivos et mortuos, et quod per verbum ac sacramenta, boni fructus in nos, ut salvi fiamus, derivantur ac emanant, ut scripturae arcanae habent, edisserunt.

Docent praeterea: Christum modo illo sensibili et corporali, quo in terris olim mortalis conversa-

batur, et prodi, tormentisque adfici voluit, ac ligno suffixus, mortem oppetiit, deindeque gloriose resurgens per durum saxum, atque clausum ostium penetravit, jam non esse in mundo, neque fore donec finiatur mundus: esse autem hoc modo in coelis, ubi una cum patre, eum omnis lingua confiteri, et pii omnes venerari debent. Hoc et fidei articulus clare testatur: *Adscendit in coelum, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis, inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Et Paulus I. Thessalon. IV.: *ipse Dominus cum clamore et voce Archangeli ac tuba Dei descendet de coelo.* Item Petrus in Actis: *Quem oportet quidem coelum accipere usque ad tempora restitutionis omnium.* Et Marci ultimo: *Itaque Dominus, postquam locutus fuisset eis, receptus est in coelum, et consedit a dextris Dei.* Angeli autem assistentes dixerunt ad illos: *Hic Jesus, qui assumtus est a vobis in coelum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in coelum.*

Hic vero in terris etiam Christum ipsum verum Deum et verum hominem nobiscum quoque esse docent. Ratione tamen et modo existentiae a priore diverso, nempe invisibili, sed tamen vero, et ad salutem nostram necessario. Per hunc enim is in nobis operatur, ut nos in illo, et ipse in nobis sit, idque per Spiritum sanctum et dona ipsius, quem suae visibilis essentiae loco se missurum ecclesiae suae recepit [promisit], per quem potentia, gratia, bonitate et veritate sua, qua sibi obedientes salvos reddit, manet in ea cunctis diebus, usque ad consummationem seculi. Ioan. XVI.: *Expedit vobis, ut ego vadam, si enim non abiero, Consolator ille non veniet ad vos: Sin autem abiero, mittam eum ad vos.* Rursum: *Ego rogabo patrem, et alium* (quam scilicet me) *Consolatorem dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere,*

qui non vidit eum neque novit eum, vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, et in vobis erit. Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos, per hunc scilicet Spiritum veritatis.

Hic autem scripturae sensus haud quaquam confictus ac recens est: nam et in veteri ecclesia docebatur vulgo, et tenebatur constanter, ut habetur in Decretis, distinct. II. cap. 1. Et sunt *Augustini* verba: »Donec mundus finiatur sursum est Dominus. Sed tamen hic vobiscum est veritas Domini: Corpus enim, in quo resurrexit, in uno loco esse oportet, veritas autem ejus in omni loco diffusa est.« Quamobrem docent: Christum Dominum hoc suo altero existendi modo, quem nos invisibilem vocamus, esse in ministris ecclesiae, verbo et sacramentis, et per haec postea omnes eum in se sic fide recipere debent, ut per eam cum eis inhabitet, insitque per Spiritum veritatis, de quo dixit: *In vobis erit.* Et iterum: *Veniam ad vos* etc.

Porro etiam docent: per Christum homines gratis fide in Christum, per misericordiam justificari, salutem et remissionem peccatorum consequi, citra ullum humanum opus et meritum. Solam itemque ejus mortem ac sanguinem, ad abolenda et expianda omnia omnium hominum peccata sufficere docent. Sic enim in Actis Petrus concionatur: *Non est in alio quoquam salus, quam in uno Domino Jesu; nec aliud est nomen sub coelo datum inter homines, in quo nos oporteat salvos fieri.* Iterum: *Huic omnes Prophetae testimonium ferunt, quod remissionem peccatorum accepturus sit in nomine ejus, quisquis crediderit in eum.* Et Paulus ad Hebraeos: *Per semet ipsum purgationem peccatorum fecit.* Ac rursum: *Per quem habemus redemtionem, per sanguinem ejus, remissionem peccatorum.* Et Johannes: *Advocatum habemus apud patrem, Jesum Christum,*

justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Rursum Paulus: *Sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel peractam.* Et nonnihil inferius: *Unica enim oblatione perfectos effecit in perpetuum eos, qui sanctificantur.*

Docent ad haec: ut omnes homines ad solum Christum, pro venia et remissione peccatorum suorum, pro salute, et quamvis alia re impetranda, per omne suae vitae tempus accedant. Hebr. IV.: *Habentes igitur Pontificem Magnum, qui penetravit coelos, Jesum Christum, filium Dei, teneamus professionem* (ejus scilicet fidei de Christo:) et subinfert: *Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiae, ut consequamur misericordiam, et gratiam inveniamus, ad opportunum auxilium.* Et Christus ipse clamat: *Si quis sitit, veniat ut bibat. Qui veniet ad me, non esuriet, et qui credit in me, non sitiet unquam.*

Idem docent: in eo uno fiduciam omnem et spem defigendam esse, in eumque etiam omnem curam rejici debere. Et quidem his addunt, propter ipsum tantum, ejusque solius merita, Deum placari et propitium esse, nos diligere, tueri, et pro filiis habere vitamque aeternam in eo esse, ac eam per ipsum possessuros, quotquot illi fidunt. Johannis VI.: *Qui credit in me, habet vitam aeternam.* Iterum: *Haec est autem voluntas ejus, qui missit me, ut omnis, qui videt filium et credit in eum, habeat vitam aeternam, et ego suscitabo eum in novissimo die.*

Item docent: quod nemo fidem hanc suis viribus, voluntate et arbitrio habere potest: donum equidem Dei est, qui ubi, et quando illi visum est, eam per Spiritum Sanctum in homine operatur, ut ad salutem, quicquid ei per verbum externum, sacramenta, a Christo instituta, rite fuerit administratum, percipiat.

De hoc Johannes Baptista ait: *Non potest homo habere quicquam, nisi fuerit illi datum e coelo.* Et Christus ipse: *Nemo* (inquit) *potest venire ad me, nisi pater, qui miserit me, traxerit eum.* Et paulo inferius: *Nisi datum ei fuerit a patre meo,* scilicet per Spiritum sanctum.

Pergunt docendo: sola fide seu fiducia in Jesum Christum justificari homines coram Deo, sine ullis eorum studiis, meritis, et operibus. Ut Paulus dicit: *Porro ei, qui non operatur, sed credit in eum, qui justificat impium, imputatur fides sua ad justitiam.* Iterum: *Nunc vero absque lege justitia Dei manifestata est, dum comprobatur testimonio legis ac Prophetarum. Et haec justitia per fidem Jesu Christi,* etc. Alibi: *Per hunc omnis, qui credit, justificatur.* Et hic sextus articulus apud nos omnium maxime principalis habetur, ut qui totius Christianismi ac pietatis summa est. Proinde eum nostri omni diligentia et studio docent ac tractant, omnibusque insinuare conantur.

Art. VII.

De bonis operibus.

His addunt: ut qui sola Dei gratia, fideque in Christum, justificati sunt, *bona opera,* quae Deus praecipit, faciant, digneque in eis, quisque juxta vocationem suam, in quocunque vitae genere, statu, ac aetate ambulet. Sic enim Dominus apud Matthaeum: *Docete eos* (inquit) *servare omnia, quae praecepi vobis.* Verum, cum de hoc multa passim extent in scripturis, pluribus agere supersedemus.

Atqui etiam docent: qua potissimum ratione et consilio, bona opera sint facienda, non ideo scilicet, ut per ipsa homines justificationem, salutem, peccatorumve remissionem se consequi arbitrentur: Nam et

ipse Dominus ait: *Cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus.* Rursus Paulus: *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro in conspectu ejus.* Item David: *Non intres Domine, in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.*

Sed facienda ideo bona opera docent, ut per ipsa approbetur fides. Sunt enim bona opera certa testimonia, signacula et indices, latentis intus vivae fidei, et fructus ejusdem, per quos dignoscitur arbor bona aut mala, Matth. VII. Item ut per ea firmam certamque efficiant suam vocationem, atque in ea sine peccato serventur. Ut Petrus habet Epist. poster. cap. I.: *Fratres, operam date, ut vocationem vestram atque electionem firmam faciatis.* Et rursum: *Omne adhibete studium in hoc, ut refugiatis a corruptione quae est in mundo per concupiscentiam, et subministrate in fide vestra virtutem, in virtute vero scientiam, etc.* Sequitur: *Haec enim cum vobis adsint et exuperent, haud otiosos, nec in irritum laborantes efficient vos, ad Domini nostri, Jesu Christi cognitionem.*

Hanc etiam ob causam bona opera fieri docent, ut abunde subministretur introitus in aeternum regnum, atque inde copiosior merces a Deo referatur. 2 Pet. I.: *Haec enim si feceritis, non labemini unquam, siquidem ad hunc modum, etc.*

Praesertim autem, per misericordiae opera et caritatis in proximum, eleemosynas, infirmorum curam, aliorum institutionem, et hoc genus alia, quae promissionem gratiae et praemii habent, id fieri docent. Luc. VI.: *Estote misericordes, sicut et pater vester misericors est. Date, et dabitur vobis. Remittite, et remittetur vobis.* Alibi: *Vendite, quae possidetis, et date eleemosynam. Parate vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in coe-*

lis. Iterum: *Cum facis convivium, voca pauperes et debiles* etc. *et beatus eris, quia non possunt rependere tibi, rependetur enim tibi in resurrectione justorum.* Et Math. XXV.: *Venite benedicti patris mei, possidete regnum paratum vobis ab exordio mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi edere, sitivi,* etc. *Amen dico vobis, quod fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Opera ergo in fide facta, placent Deo, et suam mercedem habent in hac vita, et in futura.

Docent etiam: universa bona opera in nomine tantum Christi servatoris, ad gloriam Dei esse facienda, ut Paulus scribit 1 Corinthiorum X. et Coloss. III.: *Quicquid egeritis sermone aut facto, omnia in nomine Jesu facite.* Et ipse Dominus: *Sine me* (inquit) *nihil potestis facere,* scilicet quod Deo gratum, vobisque ad salutem profuturum sit.

Ceterum docent: ut sciamus discrimen inter opera ab hominibus instituta, et opera, quae a Deo praecepta sunt, et qua ratione utraque facienda ac servanda sint. Siquidem opera a Deo praecepta, neutiquam sunt praetermittenda, propter humanas traditiones, Dominus namque eos, qui diversum faciunt, severe arguit: *Quare vos transgredimini praeceptum Dei, propter traditiones vestras: et frustra colunt me, docentes praecepta, doctrinas hominum.* Ideo diligenter admonent, opera ab hominibus instituta, non tanti facienda esse, quanti quae Deus constituit et praecepit.

Item docent: fidem et caritatem, quae dilectio est, tum Dei, tum proximi, fontes esse omnium virtutum et bonorum operum. In I. ad Timoth. I.: *Finis praecepti est caritas, de corde puro et conscientia bona, et fide non simulata: Sine fide enim,* ut Epistola ad Hebraeos habet, *fieri non potest, ut*

quis Deo placeat: sine caritate autem, nihil est conducibile, 1 Corinth. XIII.

Docent praeterea: neminem esse, qui praecepta a Deo opera factis expleat. Neminem item esse, qui non peccet, quamlibet studiose se in bonis operibus et lege Dei exerceat, sicut scriptum est: *Non est homo ullus in terra, qui operetur bonum, et non peccet.* Unicuique igitur in Christo Jesu perfectio legis, vita, justitia, salus ex merito et gratia ejus per fidem petenda est. Quicunque enim Christum apprehenderint, ac in eum se abdiderint et inclinarint, qui pro omni credenti legem implevit, omnia eorum per ejus sanguinem eluuntur peccata, sic ut transgressiones legis non possint damnare credentes. Unde Apostolus Rom. VIII.: *Nulla condemnatio est his, qui insiti sunt Christo Jesu, qui non juxta carnem versantur, sed juxta Spiritum.* Christus ergo cunctis credentibus est satisfactio, et ut Paulus habet: *sapientia, justitia, sanctificatio et redemtio.*

Art. VIII.

De Ecclesia sancta Catholica.

Docent primum: Christum Dominum suo merito, gratia et veritate, ecclesiae caput et fundamentum esse, in quo ipsa per Spiritum Sanctum, verbo et Sacramentis superstruitur, ut Christus ad Petrum ait: *Et super hanc petram* (id est, me ipsum) *aedificabo ecclesiam meam.* Et Paulus I Cor. III.: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter hoc, quod positum est, quod est Jesus Christus.* Idem alibi: *Ipse est caput corporis ecclesiae, qui omnia in omnibus adimplet.*

Etiamnum credere et confiteri oportere docent, ecclesiam sanctam catholicam, quoad praesentem statum collectum in mundo esse Christianos omnes,

quibuscunque hi in terris agant, aut ubivis locorum dispersi sint, qui per sacrum Evangelii verbum ex cunctis gentibus, populis, tribubus et linguis, cujuscunque hi ordinis, aetatis, statusve fuerint, in unam Christi, sanctaeque Trinitatis fidem congregati sunt. Ut a Johanne in Apocalypsi scribitur: *Post haec vidi, et ecce turba magna, quam dinumerare nemo poterat;* etc. Et Dominus: *Ubi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo* (in quacunque gente et populo), *ibi ego sum in medio illorum.* Ubicunque enim Christus praedicatur et suscipitur, ubicunque verbum et sacramenta ejus sunt, et ex illius praescripto ac voluntate dispensantur suscipiunturque, ibi ecclesia sancta et societas Christiana est, ac Dei populus, quantus quantus fuerit eorum numerus: Ubi vero Christus abest, verbumque ejus rejicitur, ibi nec vera ecclesia, nec populus Deo gratus esse potest.

Docent insuper: Ut quisquis in hac ecclesia unitatem Spiritus Christi teneat, omniaque ejus membra caritate complectatur, totumque se in rem illius et usum devoveat ac consecret, sectas non invehat, seditiones non excitet, sed in vinculo pacis, et eodem cum omnibus consensu ac animo, in ea versetur, quod is sit verum membrum ecclesiae. De hoc sic Paulus ad Ephesios: *Hortor itaque vos, ut ambuletis ita, ut dignum est vocatione, qua vocati estis, in omni submissione ac mansuetudine, cum animi lenitate, tolerantes vos invicem per caritatem, studentes servare unitatem Spiritus, per vinculum pacis,* etc. Iterum: *Unusquisque nostrum proximo placeat in bonum ad aedificationem, et ne quid fiat per contentionem aut inanem gloriam.* Item: *Cavete concisionem.*

De sua vero congregatione sic sentiunt et docent, quod ipsa, ut aliae quoque quantumvis magnae aut parvae fuerint, non est universalis ecclesia sancta,

sed pars tantum ac membrum ejus, ut Corinthii fuere, de quibus Apostolus I Corinth. XII.: *Vos autem estis corpus Christi et membra ex parte.*

Docent etiam: in ecclesia ordinem servari oportere, ut nemo suis tantum commodis studeat, neve etiam de se arroganter sentiat, sed singuli quae aliorum sunt, quaerant, non sua et invicem sibi subjiciantur propter Christum, ac suae salutis causam. Et hunc subjectionis modum Petrus, itemque alii, leges quoque ipsae, et veteres Canones ecclesiastici tradunt: ideo nostri eum summo studio observant.

Praeterea docent: ut manifeste impii, impoenitentes et contumaces, id est, ecclesiae monitis non audientes, censura et poena illius, quae recepta appellatione, *Anathema* dicitur, seu *excommunicatio*, coerceantur. Idque fieri sine personarum acceptione, in eos omnes, quorum nota est impietas, quique crassioribus peccatis addicti, saepius admoniti adhuc in peccatis pertendunt.

Hisque conspicuis et apertis, qui resipere nolunt, cujuscunque status aut conditionis fuerint, ecclesiasticae aut secularis, non vi humana, sed verbo et interdicto Domini, qui sic fieri praecipit, a consortio ecclesiae excludentur. Matth. XVIII.: *Si peccaverit in te frater tuus, vade et argue eum inter te et ipsum solum: si te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos: quod sic nec ita audierit, dic ecclesiae: quod si nec ecclesiam audierit, sit tibi velut Ethnicus et Publicanus.* Paulus item: *Praecipimus vobis, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut subducatis vos ab omni fratre, qui inordinate se gerit, et non juxta constitutionem, quam accepit a nobis.* Et alibi: *Profligate malum istum ex vobis ipsis.*

Ad haec docent: Hypocritas et impios, in occulte patrantes iniquitatem, ni ecclesia semper fuisse ac

fore ad extremum usque diem, qui neque argui, neque facile excommunicari possunt. De his sic Dominus dicit: *quod in die novissimo tandem Angeli segregabunt eos de medio justorum, et mittentur in caminum ignis, ubi erit ploratus et stridor dentium.*

Ceterum docent: Antichristum illum scelerosum, sedere in templo Dei, hoc est in ecclesia, de quo Propheta, Christus quoque et Apostoli praecinuerunt: pios omnes admonentes, ut sibi ab eo, ejusque erroribus caveant, neque se seduci a veritate patiantur.

Duplicem in Antichristo malitiam ac fraudem ponunt, falsae doctrinae alteram, contra sensum et mentem Christi totamque scripturam; de quo Apostolus: *Erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed juxta concupiscentias suas coacervabunt sibi doctores, hi, quibus pruriunt aures, et a veritate quidem aures avertent, ad fabulas convertentur.* Alteram vitae ejus omni genere peccatorum plenae et abominabilis: de qua etiam Paulus 2 Timoth. III.: *Illud autem scito, quod in extremis diebus instabunt tempora periculosa: erunt enim homines sui amantes, avari, fastuosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati,* etc. Christus etiam ait Matth. XXIV.: *Tunc offendiculum patientur multi, et alius alium invicem tradent, seque odio habebunt invicem, et multi Pseudoprophetae surgent, ac seducent multos: et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum, qui autem perseveravit usque in finem, hic salvus erit.* Alibi: *Vae mundo ab offendiculis,* etc. *Et beatus est, quisquis non fuerit offensus propter me.*

Art. IX.

De Ordine Ecclesiastico, seu Praefectis vel Ministris Ecclesiae.

Docent: Ministros ecclesiae, quibus administratio verbi et sacramentorum demandatur, rite institutos esse oportere, ex Domini et Apostolorum praescripto. Utque ad hoc munus obeundum vocentur ex plebe pia et fideli, viri pleni fide et inculpati, donaque habentes ad hoc ministerium necessaria. Praeterea vitae consuetudinem honestam, atque ut hi probentur prius, tum demum a senioribus facta precatione, per manuum impositionem ad hoc munus in coetu confirmentur. Epist. ad Hebr.: *Omnis pontifex ex hominibus assumitur.* Et ad Titum scribens Paulus ac Timotheum quoque ordinationis hujus modum normamque tradit: *Tu igitur, fili mi, fortis esto in gratia, quae per Christum Jesum, et in his, quae audisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, ut alios quoque doceant.*

Quare apud nos sacerdotis officio fungi nemini sane permittitur, nisi is, ut decet, vocatus, et secundum hujusmodi praecepta institutus fuerit. E vestigio eorum, qui sic ad ministerium ecclesiae allecti sunt, patres esse docent, diligentem curam animarum ipsis creditarum gerere, illisque evangelii verbum et sacramenta, juxta Christi institutionem, fideliter ministrare, ac praebere sese exemplum bonum ad imitandum omnibus, pro illis Deum, ut a peccatis et erroribus liberentur, deprecari, et quae illius voluntas sit in omnibus, per scripturas exquirere, I Petri V.: *Pascite eum, qui in vobis est gregem Christi, curam ejus agentes, non ex necessitate, sed ultro, non turpis lucri studio, sed animo per se propenso.* Et Paulus: *At tu vigila in omnibus, obdura in afflictionibus, opus perage Evangelistae, ministerium tuum ad*

plenum probatum reddito. Iterum: *Esto igitur forma fidelium, in sermone, in conversatione, in dilectione, in spiritu, in fide, in puritate, donec venero, attende lectioni, exhortationi, doctrinae, ne neglexeris quod in te est donum, quod datum est tibi per prophetiam, cum impositione manuum, auctoritate sacerdotii, haec exerce, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit in omnibus, attende tibi ipsi, et doctrinae, persiste in his: nam id si feceris, te ipsum servabis, et eos, qui te audierint.*

Ceterum docent: ut officio ecclesiasticae administrationis fungentes, eam doctrinam in ecclesia teneant, quae nihil a sacris canonibus deflectat, eamque unanimiter omnes eodemque spiritu profiteantur. 2 Timoth. I.: *Formam habeto sanorum sermonum, quos a me audivisti, cum fide et caritate, quae est in Christo Jesu,* etc. Ac iterum: *Renuncies quibusdam, ne diversam sequantur doctrinam.*

Insuper docent: ne ulli, qui ecclesiis praeficiuntur, quenquam supplicio, vi, aut minis per se, per aliosve, ad fidem cogant, nec dominentur ecclesiae, aut in fidem dominium exerceant. Matthaei XX.: *Scitis, quod principes gentium dominantur illis, et qui magni sunt, potentiam exercent in eos, non ita erit inter vos; sed quicunque inter vos voluerit magnus fieri,* etc. Et Petrus: *Non tanquam dominantes in haereditatem, sed sitis forma gregis.* Rursum Paulus: *Non quod dominemur vobis ratione fidei, sed adjutores sumus vestri gaudii in Domino.*

Debent autem ecclesiae ministerio admoti, juxta quod Paulus ad Timotheum et Titum praescribit, *malos et adversantes veritati, patienter ferre, nitique, ut scripturarum testimoniis eos convincant, Christoque lucrifaciant.*

Docent etiam: ut sacerdotes negotiis secularibus non occupentur, praesertim vero, ut ab statu conju-

gii liberi sint, quo aptiores sint et expeditiores ad serviendum proximi commodis et ecclesiae. Etenim conjugium multa secum adfert impedimenta, quae multos, quo minus bene respondeant suae vocationi, remorantur. Proinde nostri idoneos magis habilioresque ad Ministerium Ecclesiae existimant coelibes, si quibus tamen hoc peculiare donum a Deo datum fuerit.

Non quod Sacerdotes peccare putent, si matrimonium contrahant, si id moneat necessitas, sintve ad hoc aliae justae rationes. Nam et Paulus aperte docet, ad ecclesiastica munia tractanda, unius uxoris viros eligendos esse.

Nec ita inique judicant, quin honestum ac legitimum conjugium, multis nominibus praeferant, impurissimo quorundam coelibatui, qui in manifesta turpitudine vivunt, ventri ac scortationibus dediti. In professo enim illud Pauli est: *Melius est nubere, quam uri:* nam ob hujusmodi flagitia, tam foedae ac nefariae libidinis, quae multi exercent, non sacerdotes modo, sed quisquis alius etiam, citra personarum respectum, merito a communione ecclesiae exigi debet.

Nec non docent: quod tota plebs ac populus, his qui ecclesiis praeficiuntur, ultro subjici et parere debet, ac in his, quae ad salutem spectant, ab illis dirigi, eosque honore adficere. Lucae X.: *Qui vos audit, me audit, et qui vos recipit, me recipit.* Et Apostolus: *Parete his, qui praesunt vobis, et concedite. Siquidem illi vigilant pro animabus vestris.* Rursum: *Qui bene praesunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in sermone et doctrina.*

Hinc quoque docent: Ad victum pertinentia illis prospicienda suppeditandaque esse, ut Paulus ait:

Dominus ordinavit, ut qui evangelium annunciant, ex evangelio vivant.

Item docent: ut qui possunt, et non perinde labore multo in negotiis populi occupantur, nec alio aliquo modo impediti sunt, ipsi sibi suis manibus victum parent, ne aliis oneri sint, neu etiam otientur et desides sint (nam et otium seditiosum est), et ne oneri ecclesiae sint: in hoc Pauli exemplum sequentes Actorum XX. Meminisse oportet verborum Domini Jesu, quoniam ipse dicit: *Beatius est dare, quam accipere.*

Si vero contingat apud nos, quempiam ex ordine sacerdotum in crimen aliquod, aut errorem prolabi, aut sui officii esse negligentiorem, is principio paterne admonetur. Deinde fraterna castigatione corripitur, qui si pertinax esse, et fratrum ac totius ecclesiae monita contemnere pertendat, is primum omni ecclesiastico ministerio et functione privatur, postea etiam ab ipsius ecclesiae communione excluditur, tanquam servus inutilis, membrum putridum, ramus arefactus, sal infatuatum, de quo Dominus ait: *Ad nihil valere ultra, nisi ut projiciatur foras.* Et Paulus ad Timoth.: *Peccantes* (nempe sacerdotes) *coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant.*

Item docent: ut populus erga hujusmodi sacerdotes erroneos, sectarios, facinorosos ac impoenitentes, auctoritate ecclesiae excommunicatos sic se gerat, quemadmodum scriptura praecipit: *Cavete vobis a Pseudoprophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces, a fructibus eorum cognoscetis eos.* Et Paulus Rom. V.: *Obsecro autem vos, fratres, ut consideretis eos, qui dissidia et offendicula contra doctrinam, quam vos didicistis, gignunt, et declinetis ab illis. Nam qui ejusmodi sunt, Domino Jesu Christo non serviunt,* etc.

Art. X.

De Verbo Dei.

Deinde docent: quod verbi Dei seu evangelii praedicatio, est ministerium a Christo institutum et praeceptum. Matthaei ultimo: *Ite in mundum universum, et praedicate evangelium omni creaturae.* Item Petrus Actor. X.: *Praecepit nobis Dominus, ut praedicaremus.*

Et haec administratio verbi apud nostros principalis habetur, omniumque maxime fit, ut quae plus ad salutem conferat ac necessaria sit, quam sacramenta ipsa. Ut Paulus ait: Non misit me Christus, ut baptizarem, sed ut evangelizarem, nempe praecipue ac primo. Per ipsum namque evangelium, ejusque praedicationem, fides, intus eam spiritu Dei suggerente, acquiritur. Sensus deinde ac voluntas ejus Christique, circa sacramenta, et res alias, quae ad salutem faciunt, cernitur.

Docent etiam: tenere discrimen inter vim Legis et Evangelii, quod illud quidem sit administratio mortis, hoc autem administratio vitae et gloriae per Christum. 2 Corinth. III.: *Litera occidit, spiritus autem vivificat.* Et Joannes: *Verba, quae loquor vobis, Spiritus et vita sunt.*

Concedunt insuper, quod veram fidem nemo assequi potest, nisi verbum Dei audiat. Juxta illud Pauli: *Fides ex auditu, auditus vero per verbum Dei.* Et iterum: *Quomodo autem credent in eum, de quo non audierunt?* Igitur nostri omnem operam navant, ut verbum Evangelii, impermixtum humanis traditionibus, in ecclesia doceant ac praedicent. Proinde ipsa Evangelia, nec non alias scripturas, *lingua vulgari* in templis legunt; ac ita demum populo interpretantur, et ferias ac statos dies habent juxta veterem morem, quibus ad audiendum omnes conveniant.

Art. XI.

De Sacramentis.

Docent inprimis: Sacramenta per Christum instituta, ad salutem necessaria esse, quorum beneficio fideles, meritorum Christi participes redduntur consortesque fiunt. Si quis autem studio ea contempserit, aut non digne aestimarit, aut iis quocunque modo alio, quam voluntas et praeceptum Christi est, utatur, eum graviter in illorum auctorem, Christum, peccare dicunt.

Si vero usu veniat, ut quispiam vere cupiat, juxta mentem ad mandatum Christi, sacramentis communicare, sed tamen re aliqua impeditus, carcere, aegritudine, aut captivus, ad alias gentes abductus, vel ab inimicis hostibusque fidei oppressus: hunc sic stantibus rebus, si modo pure integreque evangelio credat, per solam Christi fidem, haud dubie servatum iri.

Docent deinde: quod Sacramenta per se, vel ut quidam dicunt, ex *opere operato,* his qui prius bono motu non sunt praediti, et intus per Spiritum Sanctum vivificati, non conferunt gratiam, nec fidem illam justificantem, quae mentem hominis Deo per omnia obsequentem, fidentem ac morigerum reddit, largiuntur. Praecedere enim fidem oportuit (de adultis loquimur), quae hominem per Spiritum sanctum vivificet, et cordi bonos modus injiciat: sine fide enim, nec salus, nec justitia est, nec ulli sacramenta prosunt.

Hujus quidem rei, in sacris literis aperta nobis exstant testimonia, praesertim autem in *Juda Ischariote,* qui ab ipso Christo sacramenta acceperat, et sacerdotii, concionatorisque munere functus est. Itidem in *Anania* et *Zaphira* ejus uxore, ab Apostolis baptismi lavacro tinctis, et ut credere fas est, coena quoque Dominica usis. Qui tamen in colligatione

malitiae et nequitiae, et mendacio in Spiritum Sanctum permansere, nec sacramenta ab eis malum hoc amolita sunt, neque fidem vivificam, quae securam tranquillamque conscientiam, et cor Deo auscultans ac subditum reddit, illis donarunt. Perinde ac Circumcisio et sacrificia legis eam fidem, quae et justificat et vivificat, non conferebant.

In hac sententia Paulus est, Romanis scribens cap. IV. Abraham in exemplum adducens, quem cum adhuc in praeputio esset, jam tum eum justitiam fidei habuisse adstruit. Et de populo Israelitico alibi dicit, quod similiter baptizati erant, eandem escam spiritualem pariter comedebant, eundemque potum spiritualem bibebant; attamen plures illorum non approbavit Deus, sed ab eo rejecti et prostrati sunt in deserto.

Enimvero, si quis indigne ad sacramenta accesserit, non is per ea dignus aut mundus redditur, sed inde sibi tantum peccatum majus et damnationem accersit. Hoc clare Paulus ostendit: *Quisquis* (inquiens) *ederit panem hunc, aut biberit de poculo Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Et iterum: *Judicium sibi edit et bibit, non dijudicans corpus Domini.*

Docent praeterea hic nostri: Sacramenta ex Christi instituto, suam perpetuo retinere efficaciam, testificandi videlicet et confirmandi: dignis quidem praesentem gratiam et salutem; indignis autem peccatum et condemnationem, seu illa per bonos, seu per indignos et malos hypocritas, et occulte impios administrentur. Et donec hujusmodi hypocritae suis flagitiis ac sceleribus prodantur, ut juxta morem ac ritum ecclesiae argui possint. Et si contumaces tandem fuerint, a consortio ejus exigantur, sacramenta per ipsos administrata, si modo juxta mentem ac institutionem Christi administrentur, sunt recipienda: Non enim sacramenta propter exhibentem illa, qua

lis, qualis sit, neque ob eum, qui ea suscipit, sed propter ordinationem et mandatum Christi sunt efficacia.

Art. XII.

De Baptismo.

Docent item: quod baptismus sit salutaris administratio, a Christo instituta, et evangelio adjecta, per quem ipse ecclesiam suam purificat, emundat et sanctificat, in morte et sanguine suo, ut Paulus dicit: *Christus dilexit ecclesiam, et semet ipsum exposuit pro ea, ut illam sanctificaret, mundatam lavacro aquae per verbum.* Et hanc de baptismo fidem, soli tantum nostri Ecclesiastae in Regno Bohemiae ac Marchionatu Moraviae scripturis ab his vindicarunt, qui credunt, confitentur ac scribunt, baptismum sordes tantum corporis abstergere, animae autem in salutem nihil prodesse.

Item docent: Pueros in salutem baptizandos esse, Christoque consecrandos, juxta ejus verbum: *Sinite pueros ad me venire, nec prohibete illos, talium est enim regnum Dei.* Nostri itaque his Domini verbis innixi, pueros in nomine sanctae Trinitatis baptizant. Etenim universalis est locus: *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti.* Nec deinceps eos rebaptizant, nec rebaptizarunt unquam.

Etsi olim eos rebaptizarint, qui ex aliis ecclesiis nostris adscribi petiissent: at neque hunc rebaptizandi morem illi invexerunt. Sed cum in causa fidei ac religionis adversus Bohemos, armis Romani decertarent, amborumque ecclesiis praefecti scripturis contenderent, ac iis utrique alteros erroris adstringerent, post multa vicissim in se jacta convicia, res tandem eo deducta est, ut sese, tum Sacerdotio, tum Sacra-

mentis, atque adeo toto plane Christianismo exuerent. Tum per loca alii aliorum baptismum repetebant, perstantibus istis in summo odio, cum professionis nostrae majores, jam tum ab eis segregati, peculiarem suam seorsum haberent congregationem, et sacramenta administrarent, omnes ecclesiis suis accenseri volentes, rebaptizabant. Insignes multas ad hoc habentes causas ac occasiones, non a praesentibus modo id temporis, sed etiam a veteribus plerisque summae auctoritatis, pietatis ac eruditionis viris, praebitas: praesertim vero a divo *Cypriano,* Martyre Christi, tum ab aliis quoque non paucis, qui illius causae patrocinabantur Episcopis, qui omnes in Africa rebaptizabant scripturis (ut ipsis videbatur) probantes, ab haereticis baptizatos, rebaptizandos esse.

Is autem rebaptizandi modus, hucusque in ecclesiis nostris exstitit, donec certior ejus rei intelligentia non accessit. Posteaquam vero Dei benignitate progressu temporis, veritatis lumen nostris clarius illuxit, ipsique scripturam diligentius excussissent, adjuti etiam doctorum virorum quorundam ope, *Rebaptismum* hunc, nihil Ecclesiae opus esse compererunt. Ideoque continuo eum omnium calculis tolli curarunt. Abrogata itaque est unanimi omnium nostratium consensu iteratio illa baptismi, nec usquam jam apud nos revocatur baptismus. Tametsi sacerdotes quidam, et quos Bohemiae et Romanae partis vocant, ut olim, ita nunc quoque nostros rebaptizent, parentibus plerumque invitis ac reclamantibus.

Quidam praeterea conjugia nostrorum dirimunt ac rursus copulant, et vi eo etiam homines cogunt: sed juste mala haec nobis irrogentur nec ne, Deo ipsi bonisque omnibus, nolentes malum malo pensare, judicandum relinquimus.

Docent etiam nostri: quod quisquis baptisma susceperit, Christoque per id in mortem ejus conse-

pultus fuerit, ut is deinceps in novitate vitae ambulet, etc. Verum si ex Evangelii praedicatione, nec certam in Deum fiduciam, nec erga eos omnes, qui regenerationis lavacro Christo inseruntur, caritatem consequatur, nec digne sua vocatione ambulet, studiose seduloque curans placere Deo, nec in eo etiam uno spem vitae aeternae collocet, is equidem baptismi gratiam ac S. Trinitatis nomen, quod super eum invocatum est, in vanum se suscepisse testatur. Quod Deum olim graviter ulturum esse scriptura comminatur.

Art. XIII.

De Coena Domini.

Dominicam Coenam seu Sacramentum Eucharistiae ministerium esse a Christo institutum, deinde Apostolis, et per hos ejus gratia et bonitate, toti Ecclesiae ad communem omnium usum, salutemque exhibitum docent. Quemadmodum Evangelistae testantur, et Apostolus, cujus verba universa recinit ecclesia: *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in ea nocte, qua traditus est, accepit panem,* etc. Et aliquanto inferius: *Itaque fratres mei, cum convenitis ad manducandum* (hanc videlicet Coenam), *alius alium exspectate.*

Item, et hic corde credendum ac ore confitendum docent, panem coenae dominicae verum corpus Christi esse, quod pro nobis traditum est, calicemque verum sanguinem ejus, qui pro nobis in remissionem peccatorum fusus est, ut Christus Dominus aperte dicit: *Hoc est corpus meum: hic est sanguis meus,* etc.

Docent etiam: quod his Christi verbis, quibus ipse panem corpus suum, et vinum speciatim sanguinem suum esse pronuntiat, nemo de suo quidquam

affingat, admisceat aut detrahat, sed simpliciter his Christi verbis, neque ad dexteram neque ad sinistram declinando, credat.

Horum verborum, dum a quibusdam in Regno Bohemiae et Marchionatu Moraviae, simplex et germanus sensus oppugnaretur, silerentque hi, quorum intererat, id scripturarum auctoritate tueri ac vindicare. Nostri tantum prodiere, et scripturis evicerunt, ut simpliciter his Christi verbis fides habeatur, atque ob id multorum calumnias, ronchos, sannas, obtrectationes, apertaque convicia sustinent.

Est autem duplex adversariorum genus, qui nostratibus semper haereticum nomen objiciunt. Quidam enim eorum Confessioni, quam tamen candide ac sincere reddunt, nec itidem doctrinae, cui etsi cum ipsis nihil conveniat, ab scripturis tamen in ea nihil dissentit, non credentes, ferunt, nostros multa secus ac intus sentiant, verbis eloqui. Praeterea etiam blasphemos esse in Sacramentum corporis et sanguinis Domini. At vetus haec sacerdotum calumnia est, qua illi nostros, Christiano nomine apud vulgus spoliare conantur. Sed hanc nostri jam pridem refellerunt, ac nunquam non refellere parati sunt, et multorum indubitabili fide ac firmis argumentis ostenderunt, se nunquam, quales eos adversarii faciunt, fuisse, esse, nec, Deo volente, futuros.

Sed quis bonus de quopiam adversariis credat? Et nos cum in Fratrum doctrina ac religione exploratissima quaeque habeamus, nihil horum de quibus accusantur, nisi malorum fraudes et dolos reperimus. Quin et hoc omnibus constat, eos in multos, veritati et sacramentis adversantes, saepius scripsisse.

Quidem rursus fanatici Spiritus in verbis Christi non manentes, hanc in nostris sacrae Synaxeos confessionem defensionemque summo odio prosequuntur. Panem namque et calicem Coenae, quam hic cum Paulo

Dominicam vocamus, verum Christi corpus et sanguinem esse pernegant. Atque hi nostros, quibus coeperunt conviciis, indesinenter perfundunt. Eos propter hanc Coenae Dominicae fidem ac confessionem Papismi feces, ac bestiae charactere signatos, Idololatras, Antichristos, nunc meretricem illam, de qua Joannes in Apocalypsi vaticinatur, et si quo graviori nomine possunt, appellantes. Et hoc genus maledictis ac blasphemiis eos criminari non cessant. Haec omnia nostri, evangelii gratia, quod pro inimicis etiam deprecari jubet, patienter sufferunt.

Docent ad haec: in hujus sacramenti administratione nihil aliud faciendum esse, nisi quod his clarissimis Christi verbis ostensum et praeceptum est: qui discipulis panem praebens, ait: *Accipite, comedite. Hoc est corpus meum.* Et accepto poculo gratias egit ac dixit: *Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus, Novi testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum.* Ac ita juxta hoc Domini praeceptum docent, corpus et sanguinem ejus promiscue ab omnibus, *sub utraque specie,* quemadmodum ab eo seorsum et per se instituta et ordinata est, et primitiva etiam ecclesia hoc integro sacramento usa est, sumi oportere. Quod si quis temerario ausu, contra hanc Christi institutionem quidpiam facere attentarit, is in Christum ejus auctorem, ipsiusque voluntatem scripturae verbis expressam, peccat.

Insuper sacramentum hoc cum animi puritate, reverentia ac fide percipiendum docent, nec non imprimis et sui ipsius probatione, quae ut hic hominibus necessaria et utilissima est, ita et Christo gratissima. Ut in veteri ecclesia Paulus docuit: *Probet autem,* inquiens, *seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Nam qui edit aut bibit indigne, judicium sibi ipsi edit et bibit, non dijudicans corpus Domini.* Et alibi: *Vos ipsos tentate,*

nium sitis in fide, vos ipsos probate, an non cognoscitis vosmetipsos, quod Jesus Christus in vobis est. Nisi sicubi reprobi estis. Qui vero non prius in se descenderit, nec secum ante reputarit, qua fide, quove animo ad hoc sacramentum accedat, is sacramentum ipsum contumelia afficit, totamque huic Christi ordinationem contemnit. Proinde qui ecclesiis praesunt apud nos, neminem ad hoc sacramentum admittunt, nisi quantum in eo est, se ante probet et excutiat, seque erga sacramentum hoc reverenter gerat.

Ubi vero sacrae hujus Coenae communio fieri debet, juxta veteris ecclesiae morem, de Christi ac morte ejus, de gratia saluteque per fidem, interveniente illius sanguine cunctis oblata, de immensis bonis quae per fiduciam mortis ac sanguinis sui, ipse in credentibus operatur, concio fit. Et simul deinde cum toto coetu populi precationes fiunt; Ministri vero Dominicae Coenae verba referentes, plebem ipsam ad hanc fidem hortantur, ut corporis Christi praesentiam adesse credant. Et procumbentibus interim in genua distribuunt. Plebs autem ipsa cum gratiarum actione sumit, in hymnis et canticis spiritualibus beneficia Dei recolens, totam se in hoc impendit ac exerit, ut juxta Christi verbum hoc faciat, in ejus commemorationem. Quod equidem sic Paulus interpretatur: *Quotiescunque comederitis panem hunc, et de poculo biberitis, mortem Domini annunciabitis, donec venerit.*

Art. XIV.

De Potestate Ecclesiastica, seu de Clavibus.

Et hic docent: ut credatur, Claves a Christo ecclesiae traditas esse, de quibus ipse ad Petrum pro omnibus ait: *Tibi dabo Claves Regni coelorum.*

Has autem esse administrationem Christi, ecclesiae ejusque Ministris traditam, quae in ea ad praesentem usque diem perseverat, nec finem acceptura est ante mundi consumtionem.

Hujus administrationis munus et auctoritas, ex Christi mandato et officio, ut divinae referunt literae, est, in ecclesia scelerosos et impoenitentes corrigere ac ligare, eisque regnum coelorum claudere, hoc est, a Christo ecclesiaeque usu et participatione excludere. Et e contra vere poenitentes absolvere, in conscientia tranquillos reddere, in spe certa salutis ac fide collocare, sicque eis regnum coelorum aperire, et adversus omnes tentationes ac illius hostis assultus, terriculamenta et praestigia instruere ac roborare. Id vero non sua potestate et arbitrio, sed tanquam dispensatores mysteriorum Dei, ministri ac servi Christi auctoritate, ejus verbo et sacramentis facere debent.

Munus namque illis ac officium suum committens Dominus, ita ait Joann. XX.: *Sicut misit me pater, ita et ego mitto vos. Accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittentur eis, quorumcunque retinueritis, retenta sunt.* Et hic clavium usus ac auctoritas in incestu illo Corinthi declarata est. Quoniam Paulus ipse, interdicto Domini, una illic cum ecclesia excommunicavit, ac Satanae tradidit, qui hoc scelus admiserat; rursus ubi Dei beneficio resipuisset, absolvit, et in ecclesiae sacramentorumque communionem recepit. Hoc itaque pacto ei regnum coelorum reclusit.

Docent item: quod claves Domini seu haec clavium administratio et potestas, primo Praefectis et Ministris Ecclesiae, deinde etiam cuique christiano coetui, ut maxime pauci in eo fuerint, concessa et tradita est, ut Domini verba clare testantur: *Amen dico vobis, quaecunque alligaveritis super terram,*

erunt ligata in coelo; ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

Post haec docent: quod quisquis his clavibus, quoties opus habuerit, per sacerdotem ecclesiae, cui adscriptus est, utatur, tam certo sibi credat, virtute clavium remitti peccata, quam si a praesente Domino absolutionem acciperet, cum sacerdos Domini officium gerat, et ab eo hanc auctoritatem traditam habeat, quemadmodum ipse in Joanne dicit: *Quorumcunque remiseritis peccata,* etc. Ac iterum: *Qui vos audit, me audit.* Rursum: *Qui vos accipit, me accipit, et qui vos spernit, me spernit.*

Admonent etiam, ut qui in ecclesiae ministerio sunt, his clavibus duntaxat, juxta ordinationem et voluntatem Christi, verbo ejus retectam, non autem, ut ipsis collibitum fuerit, ex propensione animi sui, utantur, ne propheticum illud compleatur in eis: *At nunc ad vos mandatum hoc, o Sacerdotes! si volueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum. Mittam in vos egestatem, et maledicam benedictionibus vestris, et maledicam illis,* etc.

Art. XV.

De traditionibus humanis.

Humanas traditiones, ritus et consuetudines, quae nihil pietati adversantur, in publicis conventibus servandas docent. Quemadmodum monet Apostolus: *omnia decenter* (in ecclesia videlicet) *et secundum ordinem fiant.* Alibi: *State et tenete institutiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per Epistolam nostram.*

Verum hujusmodi traditiones, ritus aut cerimonias, quae Christi gloriam, atque adeo gratiam obscurant, plebem a veritate et fide abducunt ac retra-

hunt, divinis praeceptis aequantur aut praeferuntur, aut earum nomine, si quis illa transgreditur, verbi Dei sincerum usum relinquat, vitari et rejici docent. Scribas enim ac Pharisaeos, harum traditionum observantes, dure arguit Dominus apud Marcum cap. VII.: *Bene vaticinatus est Esaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me, in vanum autem me colunt, docentes doctrinas, praecepta hominum. Nam omisso praecepto Dei, tenetis constitutiones hominum.*

Et Paulus etiam hujusmodi traditiones caveri vult Col. II.: *Videte, ne quis sit, qui vos depraedetur per Philosophiam et inanem deceptionem, juxta constitutionem hominum, juxta elementa mundi, et non juxta Christum.* Hoc equidem et Canones tradunt dist. 8. praesertim autem II. cap. ubi hoc scriptum legimus: »Consuetudinem laudamus, eam tamen, quae contra fidem Catholicam nihil usurpare dignoscitur.« Quamobrem nostri eos ritus tantum et traditiones, quae fidem, cultum Dei, aliaque bona inter fideles provehunt, aluntque, concordiam et pacem in populo conciliant et retinent, ac politiam et harmoniam quandam constituunt, quoscunque tandem auctores habeant, Synodum, Pontificem, Episcopum aut alium quemvis, servandas docent. Nulli siquidem in illarum auctoribus offendi debent, quo minus, si nihil habent incommodi, eas observent.

Summe tamen cavendum est, ne nos a gravioribus, magisque principalibus rebus abstrahant; etenim per omnia humanis divina praeferenda sunt Ad haec enim praecipue referendus est animus, nihil interim morantes traditiones, si quid impietati ancillentur. Nam et Judaeorum primores, qui suis traditionibus divina praecepta posthabebant, Christus sic in evan-

gelio increpat: *Reliquistis, quae graviora sunt legis, judicium et misericordiam ac fidem, haec oportuit facere, et illa non omittere.* Et quidem multi hodie apud nos veteres ritus ecclesiastici adhuc retinentur, utpote jejunia quaedam, condictae ac praestitutae feriae, quibus ut sacris intersit populus conveniat. Matutinae et vespertinae precationes, Dies Dominicus, Festi dies Christi, Nativitatis, Passionis, Resurrectionis, etc. Praeterea Sanctorum memoriae celebrantur, ut beatissimae Virginis, Apostolorum, et aliorum item, sed eorum praesertim, quorum scriptura meminit.

Haec autem omnia apud nos, verbi et cultus divini gratia fiunt. Quanquam etiam nostri, non omnium ritus ac mores servant, quod neque fieri potest, neque ut ubi in omnibus ecclesiis idem ritus et cerimoniae serventur, necessarium est. Nullo tamen bono pioque ritui adversantur, nec adversari animus est. Etsi hujusmodi ritus nonnulli, non perinde necessarii videantur, modo tamen nihil obsint pietati, nec quicquam fidei, quae una et justificat et beatos reddit, detrahant, non rejiciendos putant.

Itidem docent: quod multis traditionibus, ut olim sub Mose, non est gravanda ecclesia. Nam id et Apostoli fieri vetuerunt, ut ad quosdam, observationem legalium urgentes, Petrus in Actis dixit: *Quid tentatis Deum, ut imponatur jugum super cervices discipulorum? quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus.* Et alicubi Paulus: *Videte*, inquit, *ne jugo servitutis implicemini.*

Christus quoque traditionum mole onerantibus populum, severius interminatus est, dicens: *Et vobis legisperitis, vae, quia oneratis homines oneribus, quae portare non possunt.*

Ad haec docent: humanas traditiones pro inviolabilibus ac aeternis legibus non haberi oportere.

Verum quemadmodum certis ac justis causis feruntur, ita etiam aliis causis ac rebus exortis, et diversum monentibus, liceat eas absque peccato violare. Etenim Apostoli traditiones seniorum transgrebiebantur, cum illotis manibus edebant panem, nec iterum cum ceteris jejunabant, at utrobique tamen, cum excusentur a Christo, sine peccato erant. Ac rursum in primitiva ecclesia Apostoli, cum aliis sanctis unanimiter congregati, per Spiritum sanctum, *ut fideles se ab idolothytis, sanguine et suffocato abstinerent,* decreverunt. Postea autem cessantibus iis, ob quae id tum sanciebatur, cessat etiam et praeceptum.

Docent deinceps: ne ob cerimoniarum, consuetudinum et rituum discrimina, quae in variis ecclesiis inter Christianos videre est, nec reclamant aut officiunt pietati, alii in aliis offendantur, aut se vicissim contemnant, oderint et persequantur. Neu etiam sectas aut seditiones excitantes, se ab ecclesiae unitate alienent et distrahant, cum nunquam in ecclesiis eaedem fuerint, nec nunc quoque sint. Quod quidem etiam et Patrum Decreta palam ostendunt, Dist. 12. capite scit.: »Scit sancta Romana Ecclesia, quod nihil obsunt saluti credentium, diversae pro loco et tempore consuetudines, si illis canonica non obstat auctoritas.« Cuique autem in ecclesia ad pacem conscientiae suffecerit, si uno omnes Christi fideles spiritu praediti sint, hoc est, si in doctrina et fide consentiant. *Qui enim Spiritum Christi non habet*, ut Apostolus dicit, *hic non est ejus*: qualescunque tandem ritus, cerimonias aut traditiones observet.

Qui ergo sunt Christi tanquam unius corporis membra, se invicem fovere ac juvare debent, et sufferre per caritatem, citra quam, ut Paulus ait: *nihil, quod in salutem cuipiam cessurum sit, effici potest.*

Art. XVI.

De potestate seculari.

Docetur hic apud nos juxta scripturas: quod sublimior potestas seu Magistratus secularis, Dei ordinatio sit, ut in iis, quae politica et temporaria sunt, populus regatur. De hoc illustris est Pauli locus: *Non enim est potestas, nisi a Deo, quae vero sunt potestates, a Deo ordinatae sunt.*

Docent ad haec: ut qui in potestate sunt, publico munere magistratuque funguntur, quemcunque gradum teneant, se non suum, sed Dei opus agere sciant, quodque eis eorum aliorumque Dominus et Rex summus sit, cui etiam, quod dispensationis suae rationem in supremo die reddituri sunt, meminisse oportet. Et haec sententia multis verbis apud *Philonem*, tum alias quoque tractatur, monentque, ut Magistratus loci hujus Psaltae subinde recordentur: *Et nunc reges intelligite, erudimini, qui judicatis terram. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, seu osculamini filium* (Christum videlicet, Regem omnium et judicem summum, cum affectu,) *ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via, cum exarserit in brevi ira ejus. Beati omnes, qui confidunt in eo.*

Insuper eos, qui Magistratum gerunt, beneficos esse hominibus oportere docent. Ut ipse Dominus ait: *Qui in alios potestatem habent, benefici vocantur.* Sunt autem Magistratuum partes ac munus, omnibus ex aequo jus dicere, in communem omnium usum, sine personarum acceptione, pacem et tranquillitatem publicam tueri ac procurare: de malis ac facinorosis, hanc interturbantibus, poenas sumere, aliosque omnes ab eorum vi et injuria vindicare. Certum est enim, Magistratus servire Deo, ejusque opera tractare, cum et *Dii* vocentur: ideoque ut

ejus voluntatem faciant, anniti debent. Nam et Paulus, Magistratus *Dei ministros* appellat, et *ad malorum vindictam, ad laudem vero bonorum positos esse* dicit.

Docent quoque: verbo Dei praecipi, ut omnes sublimioribus potestatibus per omnia subdantur, in his tamen, quae Deo ejusque verbo non adversantur. Primum vero Regiae Majestati Tuae, deinde quibuscunque aliis etiam, in eminentia et Magistratu constitutis, tum bonis, tum indignis ac malis. Utque illos cuncti eorum in locis ac ditionibus, aliasque pro gradu et officio, suo quemque honore afficiant et revereantur, omne debitum illis persolvant, census ac tributa, ut quisque tenetur, sic pendat.

Quod autem attinet ad eas res, quae animarum, fideique et salutis sunt, docent: tantum Dei verbo ejusque ministris audiendum esse, ut Christus ipse ait: *Reddite, quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo.*

Si quis autem ipsos ad ea, quae in Deum sunt, cum verboque ejus, quod in aeternum manet, pugnant et reluctantur, cogere velit, Apostolorum exemplo, qui sic Hierosolymis Magistratui responderunt, utendum docent: *Obedire oportet,* inquiunt illi, *magis Deo, quam hominibus.*

De hoc etiam et Patrum instituta exstant, et habetur dist. II. qu. 3. c.: »Si Dominus jubet ea, quae non sunt contraria vel adversa sacris scripturis, subjiciatur Domino servus: sin autem contraria praeceperit, magis obediat spiritus quam corporis Domino.« Et infra: »Si bonum est, quod praecepit Imperator, jubentis exequere voluntatem, sin malum, responde: Deo obedire oportet magis quam hominibus.«

Art. XVII.

De cultu Sanctorum.

Initio docent, quod post creatos homines nullus eorum unquam exstitit, nec nunc quoque est, nec aliquando futurus est, qui suis viribus, meritis, studiis et operibus, sanctus sit aut justus. Ut Moses scribit: *Nullus apud te per se innocens est.* Et beatus Job: *Quid est homo, ut immaculatus sit et justus appareat natus de muliere? Ecce, inter sanctos ejus nemo immutabilis, et coeli non sunt mundi in conspectu ejus, quanto magis inutilis homo, qui bibit, quasi aquam, iniquitatem.* Et ad unum omnes nos natura, et a prima statim origine peccatores esse, scripturis convincimur. Psal. XIII. (XIV.): *Omnes declinaverunt, inutiles facti sunt*, etc.

Quicquid autem in sanctis bonorum est, Dei largitati et gratiae acceptum ferendum est. Nam quod sancti Deoque grati sunt, illis citra omne meritum, divinae tantum voluntatis sorte contingit. Etenim Deus ex mera et inenarrabili gratia, divitiisque bonitatis suae ab aeterno, ad fruendam cum Christo gloriam, quos voluit, elegit, qui redemtionem, justitiam et remissionem peccatorum, et propitium Deum habent, per sanguinem Christi. Cujus gratia per fidem in filios Dei adoptati sunt, sancti effecti, ac virtutibus, tanquam filii lucis praediti, spiritu Dei obsignati, quique postquam fidem, salutis cardinem, ad extremum usque vitae firmam tenuerint, in coelos tandem, ubi sua Deus in eis dona coronat, recepti sunt.

Docent etiam: Sanctos aliquos a Deo, qui omnia in omnes dividit, ut melius videt esse futurum, specialibus gratiis, dotibus ac virtutibus, ad communem totius Ecclesiae profectum, prae aliis donatos esse. Ephes. IV.: *Idem dedit alios quidem Apostolos,*

alios vero Prophetas, alios autem Evangelistas, alios autem pastores ac doctores, ad instaurationem Sanctorum, in opus administrationis, in aedificationem corporis Christi, quod est ecclesia. Horum autem memoria in scripturis, in ecclesiaque opera et fructus in hunc usque diem permanent. Seorsum autem de beatissima Virgine matre Domini, ut scripturae habent, credere ac confiteri oportere docent, quod ex regia stirpe, de domo et familia David progenita est, a Deo ante secula electa, inter mulieres, ut Angelus ad eam dixit: *Benedicta, gratia et Spiritu Dei plena,* eoque sanctificata, ut fieret Mater Servatoris: qui cum Filius Dei sit, in hujus tamen utero, carnem nostram induit.

Haec virgo ante partum fuit, et virgo post partum, quae se ancillam Domini nominavit; non minus tamen quam ceteri, filii sui sanguine et merito gratuito, redemta est, et aeternae beatitudinis haeres facta, Spiritus Sancti templum seu habitaculum, hujusque insignibus donis, virtutibus et gratiis praedita. Etenim Deus ei prae ceteris magnalia fecit, ideoque hujus festos dies ecclesiae nostrae, ad Dei laudem et gloriam, honorifice celebrant. Cantiones item pias de ea componunt, ac eas et privatim, atque adeo publice in templis concinunt, in eaque Deum laudant, et omnes ad ejus fidei, virtutumque aliarum, vitae ac operum imitationem hortantur; nec non labores, quos Domini causa subiit, pie commemorant. Tum illam, ut optimae vitae exemplar, pro virili sua aemulari student, verborumque ejus haudquaquam immemores sunt. Beatissimam enim eam, cum tota ecclesia sanctorum ebuccinant, nec in his quicquam, ut videre est, a scripturis receditur.

Insuper docent: Honorem et cultum Deo debitum, non esse ad Sanctos, nec eorum imagines transferendum, ut in Esaia scribitur. *Ego Dominus,*

hoc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo, nec laudem meam sculptilibus. Docent autem, Sanctos hoc pacto honorandos, ut statis et praescriptis feriis ac temporibus, omnes eodem, ad verbum Dei audiendum, et cultum Deo praestandum convenientes, illorum memoriam celebrent, ac beneficia et dona, quae Deus illis, et per illos ecclesiae contulit, commemorent, recordenturque fidei, vitae et conversationis illorum, quo ad ea imitandum excitentur, ut in omni opere bono, per verbum Dei fructificent.

Ad haec, ut de Sanctis haec recolentes, Deo pro tantis donis, quae ipse pro sua inexhausta bonitate in eos effudit, gloriam dent, cum laude et gratiarum actione, pias cantiones de ipsis psallant, et eorum instar vivendum se mutuo hortentur, atque ut in hac et futura vita, eorum consortes reddi possint, Deum deprecentur, nec in his omnibus quidquam a scripturis deflexum est: Hebr. XIII.: *Memores estote eorum, qui praesunt vobis, qui locuti sunt vobis sermonem Dei, quorum imitamini fidem, considerantes, qui fuerint exitus conversationis illorum.*

Item ut sciatur credaturque docent, non de iis Sanctis tantum, qui superioribus seculis ante nos fuerunt, et his miseriis exsoluti, in beatam vitam accepti sunt, verum etiam de iis, qui nunc in mundo sunt. Omnes enim in Christum credentes, ubicunque gentium agant, Sancti sunt. Et hi omnes regenerationis lavacro abluti, interque Dei filios ac haeredes accensi sunt, fide in Christum gratis donati, justificati, caritate in omnes flagrantes, fide ecclesiaeque ministerio a peccatis emundantur, Christi corpori et sanguini communicant, ad bona opera edenda, ad quae conditi sunt, ut in eis ambulent, toti contendunt.

Hos equidem omnes, adhuc hic in vivis agentes, et mortali carne indutos, divinae literae Sanctos appellant, 1 Petr. II.: *Vos estis genus electum, et regale sacerdotium, gens sancta, populus, qui in lucrum accessit.* Item Paulus, 2 Corinth. XIII.: *Salutant vos omnes sancti.* Et alibi: *Salutate omnes, qui praesunt vobis, et omnes sanctos*, id est, fideles seu Christianos. Hanc ob rem docent, quod licet prae aliis Christianos omnes, malos etiam caritate complecti, eisque cum alias, tum in necessitate praesertim, auxiliares manus praebere debeamus, iis tamen maxime, qui eadem nobiscum doctrina et fide defuncti sunt, eamque factis exprimunt, quibuscunque in rebus possumus, usui esse debemus. Eosque cum christianam veritatem et doctrinam sectentur, in sancta et fraterna societate habendos, ac bene semper de illis sentiendum, honoreque, a quibus ut pro nobis orent, pietatis jure requirere licet, ob Christum, christianaeque caritatis vinculum, adficiendos, eorumque commodis et rebus consulendum docent. Nec non ut se quique illorum precibus commendent, saepius hortantur.

Istos autem, qui Christi nomen profitentur, verum nequiter ac impie vivunt, aut falsa doctrina irretiti, errare se agnoscunt, quantum in unoquoque situm est, humaniter corrigendos, et per caritatem sufferendos esse docent: Deumque precandum, quo eos ad salutis viam revocet, ut Evangelium et gloria Christi ornetur in omnibus.

Art. XVIII.

De Jejuniis.

Jejunia nostri cultum quendam externum in piis esse, Deo soli exhibendum, eaque pro personarum, gentium, locorum ac rerum ratione, a cunctis et

unoquoque etiam citra superstitionem et hyprocrisin servare docent. Nec sui huic articulo desunt scripturae loci; sed e multis tantum hi sunto, 2 Cor. VI.: *Commendemus nos ipsos, ut Dei ministri, etc. in jejuniis.* Et Christus Dominus: *Tunc*, inquit, *jejunabant.* Rursum in alio loco Paulus: *ut vacetis jejunio et precationi.*

Docent deinde: non esse jejunium in discrimine ciborum, sed in parco illorum sumptu, sobrietate, et temperantia, et sui corporis afflictione et humilitate coram Deo. Refert autem in totum, quo quis animo aut voluntate jejunet. Quod autem jejunium salutare sit, Deo gratum et acceptum, docetur apud Matth. VI. et Esa. LVIII.

An vero in cibis delectus aliquis habendus sit, unumquemque verbis Christi dirigi monent, qui advocatis ad se turbis, dixit: *Audite et intelligite, non quod ingreditur in os, impurat hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc impurum reddit hominem.* Et Apostolus: *Novi*, inquit, *et persuasum habeo, per Dominum Jesum, nihil esse commune per se, nisi ei, qui existimat aliquod esse commune, illi commune est. Verum si propter cibum frater tuus contristatur, non jam secundum caritatem ambulas, ne cibo tuo illum perdas, pro quo Christus mortuus est. Non est enim regnum Dei cibus et potus, sed justitia et pax, et gaudium per Spiritum Sanctum.*

Siquidem christiana libertas eo usque porrigitur, ut tamen infirmis fratribus scandalo esse non debeat. Ut inibi rursum apud eundem est: *Omnia quidem pura, sed malum est homini, qui per offendiculum vescitur.* Item alibi: *Atque esca nos non commendat Deo, neque si comedamus, aliquid nobis superest, neque si non comedamus, quicquam nobis deest.*

Art. XIX.

De Coelibatu.

Ad Coelibatum, docent, neminem cogendum, aut ab eo retrahendum esse; nam hunc Deus nulli praecepit aut vetuit, sed in cujusque voluntate et arbitrio, ut coelebs vivat, aut matrimonium contrahat, reliquit.

Qui autem se Coelibatui propter regnum coelorum addixerit, hunc rectius et tutius facere dicunt, quam si se conjugio involvat ac implicet, juxta quod ad Corinthios prioris Ep. cap. VII. Apostolus dicit: *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo, consilium tamen do, quod bonum est homini sic esse.* Et in calce capitis: *Beatior est, si sic maneat, juxta meam sententiam. Opinor autem, quod et ipse Spiritum Dei habeam.*

Deinde docent, ne quis hoc consilio coelibatum eligat, ut sibi aliisve remissionem peccatorum, et vitam aeternam per ipsum promereri putet. Nullus etenim coelibatus, nec opus nostrum nobis haec adfert, sed unius tantum Christi mors et gratia. Verum hoc nomine se adstringere coelibatui debet, qui ad eum idoneus est, quo commodius ac expeditius ipsi ecclesiae, fratrumque societati in rebus salutis inservire queat, compertum habens, multa conjugatos incommoda comitari: si sic permanere possit, bene facit. De hoc etiam Paulus: *Velim autem vos absque sollicitudine esse; qui coelebs est, curat ea, quae sunt Domini.* Ac rursum: *Arbitror igitur hoc bonum esse, propter praesentem necessitatem.* Et Dominus ipse commendat eos, qui se castrarint propter regnum Dei. Oportere autem docent, eos qui coelibem vitam delegerunt, ad id summa ope, quod Apostolus habet, contendere ac niti, ut cum primis

bonis operibus praesint, ut sint sancti corpore et spiritu.

Docent praeterea, ut qui se coelibatui, omnibus interim rebus, quibus vitae castitas conservari possit, diligenter diuque expensis, consulto dedicarit, hoc animo, ut in ecclesia Dei, aliquo salutari ministerio fungatur, et fidem dederit Deo ecclesiaeque ejus, se caste coelibatum servaturum, ideo, ut sit ad hoc Christi ecclesiaeque ministerium (cui se liberrime consecrarit) expeditior habiliorque: talem jam ad contrahendum matrimonium, sui juris, ut antea, non esse, excepta, ut Apostoli verbis utamur, ustione, hoc est, si ei in coelibatu contigerit, ut ita uratur, ut nec ullo consilio, doctrina, castigatione, aut monitu ustionem domare aut cohibere possit. Nam ut is, qui se matrimonio mancipaverit, non est sui juris ut antea, ita et qui se Christo et ecclesiae ejus in ministerium devovit, ministerium hoc, omnis generis voluptatibus praeferre debet, cujus gratia omnia etiam, et propriam vitam abnegare tenetur. Habet haec castimonia vitae et voluptatum abstinentia, certas quasdam promissiones hujus et futurae vitae, Marci X. Rursum: *Qui non pugnant cum concupiscentiis et affectibus carnis, adeo ut cupiant vincere, hi abjiciunt donum sibi a Deo collatum, amittunt Spiritum sanctum, et sunt offendiculo ecclesiae, quam sua inconstantia labefactant et lacerant.*

Praeterea docent: dona gratiarum diligenter ab omnibus et summo studio conservanda esse, ita nemini imponunt jugum intolerabile, cum conscientiae offendiculo, verum quia propter bonum ordinem, et ut Paulus ait, *propter bonum Schismata non fieri debeant in ecclesia.*

Censent ex re ecclesiae esse et commodare publicae tranquillitati, ut is, qui continere non potest,

deferat eam rem ad Praesidentes in ecclesia, quorum auctoritate et consilio utatur. Decet enim ecclesiae ministrum, ecclesiae et fratrum auctoritate omnia facere, ut sit aliis bono exemplo: et minus peccatur, si eorum, qui Spiritum Christi habent, utaris consilio.

Art. XX.

De tempore gratiae, in quo divinus favor, et quaeri debet, et inveniri potest.

Hoc demum loco docent, ut sciant homines tantisper, dum in vivis sunt, tempus a Deo, quod gratiae est, sibi concedi, ut ipsum ejusque gratiam, bonitatem, misericordiam et lenitatem quaerant. Sicque ex illius promissione inveniant, ac ita beatam salutem adsequantur. De hoc sic in Actis Paulus concionatur: *Deus praefiniit praestituta tempora, praefixitque terminos habitationis hominum, ut quaererent Deum, si forte palpent eum et inveniant.* Et Dominus per Prophetam ait: *In tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptum. Ecce nunc dies salutis!*

Ideo diligenter admonent nostri, ne quis hoc tempore gratiae abutatur, sed ut interea dum in prospera valetudine est, dumque per hoc tempus gratiae licet, superioris vitae poenitentiam agat, Deo reconcilietur, suamque conscientiam fide in Christum, ac per ejus in ecclesia administrationem, pacificet ac tranquillet, et securam reddat. Hinc firmiter credens, sibi condonari peccata, et propitium Deum esse propter Christum, in cujus gratia firmatus in bonisque operibus ambulans, ac proficiens, certo exspectare debet, animam suam corporeis vinculis explicatam, transituram non in poenam aliquam, sed instar Lazari illius, ab Angelis in aeterna bona depor-

tatum iri, illicque eam Christo Domino, quo cum adest quicquid bonorum est et expeti potest, perpetuo mansuram. Nec equidem in novissimo die judicium mortis extimescet; nam in coelestem vitam rapietur. Ad hanc nos contendere vult Paulus Hebraeis scribens: *Exhortemini vos invicem quotidie, quoad appellatur dies hodiernus. Ne quis ex vobis induretur seductione peccati. Ingrediemur enim in requiem, nos qui credidimus, id est, Dei voci auscultavimus in tempore.*

Docent insuper: certissimum cuique esse debere, quod si absque poenitentia et fide Evangelii, in peccatis suis decesserit, animam suam a morte, veluti impii illius divitis, cui jam nulla reliqua erat gratia, aeterni judicii ream fieri. Qui sic impoenitentes vita hac defunguntur, in extremo omnium conclusionis die, suis auribus horribilem Dei vocem audient: *Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est Diabolo et Angelis ejus.* Rursum Johannis V.: *Et prodibunt, qui mala egerunt in resurrectionem condemnationis.*

Monent ad haec: ne quisquam ad Dominum converti, suorumque admissorum culpam deprecari, poenitentiamve agere, ad senectam aut aegritudinem differat, interea autem temporis securus, ac in utramque aurem dormiens, carni et mundi illecebris indulgeat, suaeque voluntati morem gerat. Scriptum est enim: *Ne adjicias peccatum super peccatum, et ne dicas, miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur: misericordia enim et ira ab illo cito proximant, et in peccatores respicit ira illius: Non tardes converti ad eum, et ne differas de die in diem, subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictae disperdet te.* Is vero omnium maxime, qui post adeptum divini erga se favoris testimonium, suapte

ac voluntarie peccatis sese immerserit, totque admonitiones salutares, ut in tempore resipiscat, spreverit ac neglectui habuerit, verum stulte ac procaciter Dei abusus misericordia, in eaque suppodiatus, in peccatis perduraverit, ad usque postremum ac jam imminentem mortis articulum, ac tum primo expergefactus mortis instantis, infernique horrore et metu incipiat, vel sero sapere, periculosum est, ne Domini furorem (ut clare verba illius testantur) extremo suo malo, et non misericordiam experiatur. *Clamabunt,* inquit Dominus apud Micheam III. ad me, *et non exaudiam eos, et abscondam faciem meam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in studiis suis, quippe qui vocem meam audire noluerint, cum expandi manus meas tota die.* Verendum profecto, ne digna factis suis praemia referat, qui tempore, quod Deus illi ad poenitentiam concesserat, tam ignave ac perdite abusus fuerit.

Attamen ne quis desperet, docent: nam si etiam in extremo mortis periculo, vere poenitentiae signum apparuerit, quod rarissime tamen accidit talibus, recte enim Paulus: Id, inquit, faciemus si permiserit Deus, absque sonsolatione absolutionis non dimittitur. Durat enim tempus gratiae, quoad vita ista durat. Meminerint hujus quod Paulus cum Propheta dicit: *Hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto,* etc. Quo iis admoniti omnes, acquiescant quoque in tempore, etiam antequam contenebrescat sol, et operiantur montes caligine, resipiscant: ac missa vetustate, ad Deum redeant, omniaque agant, ne a gloria excidant, nostri summo studio curaque adhortantur.

Conclusio.

Haetenus ex his R. M. Tuae, invictissime Rex, fidei nostrae, religionis, atque adeo doctrinae, quam Seniores nostri omnes, unanimi consensu in his regionibus profitentur, ratio paucis (cum satis ipsa per se veritas polleat) exposita, quasique delineata est, verum et doctrinam hanc ab iis, qui erroris eam, aut impietatis, quibuscunque possunt nominibus, omni licentia criminantur, pugnantiaque ei, falsa et impia attexunt, pro se quisque juxta Dei munus, non humana vi, sed scripturis tuentur ac vindicant. Nec sic suis tamen mordicus haerent, nec haeserunt unquam, quin si quid eos non satis assecutos esse, aperte Dei verbo, quod omnium regula esse debet, lenitatisque quo decet spiritu ostendatur, per quos in lucem veritas asserta est, gratias habentes, sua semper melioribus posthabere, et rectiora sequi, ut usque fuere, parati sint.

Digneris autem his legendis, Clarissime Rex, aliquid otii decidere, tecumque expendere, an quisquam capita haec doctrinae nostrae, seu symbola, ut quae arcanis literis adversentur, et parum pia sint, jure damnare queat. Quoniam autem mundo plausibilia non sunt, hoc magis Regiae Majestati Tuae ac omnibus bonis, placere debent. At si quis tamen eo amentiae agatur, ut haec contemnat, is etiam, quod nemo obscure judicaverit, ut veteres Orthodoxos, simulque divinas scripturas, a quibus haec desumta sunt, ac ecclesiam quoque, quae de principio hanc ipsam sententiam amplexa est, contemnat necesse est. Hinc colligi potest, quo jure quave injuria nos nostrique, ab hujus doctrinae osoribus, apud Regiam Majestatem Tuam deferamur. Quamobrem quam possumus maxime obsecramus, ne Regia Majestas Tua ejusmodi Sycophantis, qui ex composito, quacunque

possunt, haereseos nobis crimen intentant, nosque aliam quandam doctrinam et dogmata, diversa iis quae hic exposuimus, tenere dicunt, fidem habeat. Palam enim est, nos in doctrina ac religione, nihil literis sacris politicisve ordinationibus, in primis vero Regni hujus Bohemiae, quod reluctetur, habere.

Scit Regia Majestas Tua, Nobilissime Rex, ejus nos jussa et imperium nunquam detrectasse, sed pacis semper studiosos, in cunctis obsequi paratissimos. Nec quippiam unquam per nos, quod in rem Majestatis Tuae, communisque hominum societatis effici potuerit, infectum reliquisse. Nec quondam Deo volente, quae ad officii nostri partes spectant, animumve publicae utilitatis amantem, in nobis desiderari committemus. Non modo enim honestatis, concordiae, pacis, civiliumque constitutionum gratia, Regiae Majestati Tuae parere ac subdi justum ducimus; verum quia, ut a nostris etiam, cum plebe ipsa docemur, quod dicto omnes, Magistratibus audiant, eos revereantur et colant a Deo praeceptum novimus. Calumniae ergo, technae, doli et fraudes sunt, quibus ut in nos inquiratur, apud R. M. T. per adversarios traducimur.

Quare, Illustrissime Rex, nos omnes benignitati Tuae, gratiae ac patrocinio commendamus, responsumque ad haec, Tuae Regiae Majestatis clementia et bonitate dignum, nobis dari precamur. Deus Regiam Majestatem Tuam incolumem servet, et ad ecclesiae usum semper provehat.

P r o v e r b i o r u m XX.:

Misericordia et veritas custodiunt Regem, et roboratur clementia thronus ejus.

Confessio Tetrapolitana.

Confessio quatuor civitatum, Argentorati, Constantiae, Memmingae, et Lindaviae, qua sacratissimae Caesareae Majestati fidem suam in Comitiis Augustanis exposuerunt.

Jussit Sacratissima Majestas Tua, Potentissime simulac Clementissime Caesar, ut ordines, statusque sacri Imperii quantum cujusque intersit, et quisque ad tranquillandam ecclesiam Christi facturum speraverit, suam de religione, pariter et erroribus ac vitiis, quae contra illam irrepserunt sententiam, in literas utraque lingua, Latina et Germana, relatam sibi offerat, sic discutiendam examinandamque, quo illa viam et rationem commodius inveniat, sinceram Christi doctrinam, in suum locum restituendi, erroribus universis abolitis. Huic jussioni natae ex consilio, non tam religioso, rebusque ecclesiae profuturo, quam incomparabilem illam clementiam, atque humanitatem, qua se Sacratissima Majestas Tua, toti jam orbi amabilem reddidit, resipienti atque exhibenti, morem genere, ut par est, gessimus. Nam aliud nihil hisce in rebus unquam quaesivimus, quam

ut abrogatis, quae sacrosanctis Evangeliis, Christique praeceptis adversantur, cum nobis, tum aliis omnibus, qui Christo nomen dederunt, puram ejus doctrinam, quae sola vivifica est, sectari liceat. Proinde precamur, et quam supplicissime Sacratissimam Majestatem Tuam rogamus, eo in nos animo, quae adferemus ad reddendam ejus, quae in nobis est spei rationem, audire et expendere dignetur, ut de quibus nihil addubitet, id nobis ante omnia in votis esse, unicumque spectari, quo primum Deo conditori nostro, et reparatori Christo, deinde Tuae quoque Sacratissimae Majestati gratificemur, dictoque audientes nos praestemus, nec alio consilio aut spe, doctrinam a vulgari usu nonnihil variantem, amplexos esse, quam quod persuasi, sic a nobis exigere eum, qui nos finxit ac refinxit, polliciti nobis quoque simus, idque propter illam eximiam laudem, qua jam pridem apud nos, religionis, pietatis et justitiae nominibus, mirum in modum celebraris, fore tandem, ut veritatem de omnibus, quae nos dudum nomine doctrinae Christi, sincerioris que religionis recepimus edocta, institutum nostrum plane probes, interque eos nos numeres, qui optima sibi fide obtemperare studuerunt. Neque enim patiebatur cantatissimum illud Sacratissimae Majestatis Tuae in veritatem et aequitatem studium, tum ardens illa in Deum pietas, vel suspicari te, nobis nondum auditis, quicquam praejudicati contra nos allaturum, minusve benevole et attente auditurum, vel cum nos audisses, nostraque religiosa tecum expensione liberasses, non statim adflante suum spiritum Deo, quo ille aliis in rebus Sacratissimam Majestatem Tuam duxit tam feliciter, animadversurum, ipsissima nos Christi dogmata esse secutos.

CAP. I.

De materia concionum.

Primum igitur cum hinc ferme decennio, Christi doctrina, singulari Dei beneficio paulo certius et luculentius quam antea, passim per Germaniam tractari coepisset, et hinc vel alibi, ita et apud nos pleraque religionis nostrae dogmata inter eruditos, et eos maxime, qui docendi Christum in ecclesiis locum obtinebant, publicitus jam et indies gravis controverterentur, indeque ut necesse erat, Satana videlicet suum quoque negotium agente vulgus pugnantibus concionibus admodum periculose scinderetur, considerantes quod divus Paulus scribit, scripturam divinitus inspiratam, utilem esse ad docendum, ad hoc, ut ubi peccatum sit, deprehendatur, ut corrigatur, ut justitia quisque formetur, quo Dei homo absolutus evadat, jam ad omne opus bonum appositus, urgente etiam nos, omnemque moram rescindente, cum metu numinis, tum certo reipublicae nostrae periculo, tandem mandavimus iis, qui concionandi apud nos munere fungebantur, ut nihil aliud, quam quae sacris literis aut continentur, aut certe nituntur, e suggestu docerent. Videbatur namque nobis haud indignum, eo, in illo tanto discrimine confugere, quo confugerunt olim et semper, non solum sanctissimi Patres, Episcopi, et Principes, sed quilibet etiam privati, nempe ad auctoritatem scripturae arcanae. Ad quam nobiliores Thessalonicensium auditum Christi Evangelium explorasse, divus Lucas cum laude illorum memorat, in qua Paulus summo studio versari suum Timotheum voluit, sine cujus auctoritate, nulli Pontifices suis decretis obedientiam, nulli Patres suis scriptis fidem, nulli denique Principes suis legibus auctoritatem unquam postularunt, ex qua demum ducendas sacras conciones, et magnum Sacri Imperii concilium Nu-

rembergae, anno Christi MDXXII. celebratum sancivit. Si enim verum divus Paulus testatus est, per divinam scripturam hominem Dei penitus absolvi, atque ad omne opus bonum instrui, nihil poterit is veritatis christianae, nihil doctrinae salutaris desiderare, scripturam qui consulere religiose studeat.

CAP. II.

De sacrosancta Trinitate, mysterioque incarnati Christi.

Ex hac igitur cum sacrae apud nos conciones ducerentur, ablegatis perniciosis contentionibus, ii mox quibus aliquod pietatis studium erat, Christi doctrinam et certius consequuti sunt, et vita exprimere ferventius coeperunt, sicut revocati ab iis, quae dogmatis Christi mala assuta sunt, ita in iis confirmati, quae illis exsistunt consentanea. Inter quae illa sunt, quae Christi ecclesia de sacrosancta Triade hactenus credidit, nempe unum esse substantia Deum, Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, nec ullum quam personarum discrimen recipere. Servatorem quoque nostrum Jesum Christum, eundem verum Deum, etiam verum hominem factum, naturis quidem impermixtis, at ita in eadem persona unitis, ut in omnia secula nunquam rursus solvantur. Nec in iis quicquam variarunt, quae ecclesia ex sacrosanctis evangeliis docta, credit de servatore nostro Jesu Christo, ex Spiritu sancto concepto, dein ex diva virgine Maria nato, demumque postquam evangelizandi munere defunctus erat, in cruce mortuo ac sepulto, quique ad inferna descendit, et a mortuis tertio die in immortalem vitam revocatus, cumque hanc destinatis ad hoc testibus, variis argumentis comprobasset, in coelos ad dexteram patris evectus est, unde eum exspectamus judicem vivorum et mortuorum. Interim agnoscimus eum nihilominus ecclesiae suae, usque ad consumma-

tionem seculi praesentem, hanc instaurare, sanctificare, et tanquam unice dilectam sponsam, omnigenis virtutum decoris exornare. In his quoniam nihil a patribus, nihil a communi Christianorum consensu variamus, satis fore credimus, hunc in modum nos fidem nostram esse testatos.

CAP. III.

De justificatione et fide.

Circa ea autem, quae de ratione, qua redemtionis per Christum factae, participes reddimur, doceri vulgo solent, deque officiis hominis Christiani, variare nonnihil a receptis pridem dogmatis, nostri coeperunt. In his, quae nos secuti sumus, Sacratissimae Majestati Tuae quam simplicissime exponere, et simul ea scripturae loca, quibus huc compulsi sumus, bona fide indicare studebimus. Primum igitur cum jam aliquot annis, ad justificationem hominis requiri propria ejus opera traditum sit, nostri hanc totam divinae benevolentiae, Christique merito acceptam referendam solaque fide percipi docuerunt. Quo inter cetera scripturae loca, haec illos moverunt: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, aut voluntate carnis, aut voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*, Johannis cap. I. *Amen, amen dico vobis, nisi quis renatus fuerit ex integro, non potest videre regnum Dei.* Johannis III. *Nemo novit filium, nisi pater, et cui voluerit filius revelare.* Matth. XI. *Beatus es, Simon Bar-Jona, caro et sanguis non revelavit tibi.* Matth. XVI. *Nemo potest ad me venire, nisi pater meus traxerit eum.* Johannis c. VI. *Gratia servati estis per fidem, et id non ex vobis, Dei istud donum est, non ex operibus, ne quis glorietur. Ipsius enim sumus figmentum, con-*

diti in Christo Jesu ad bona opera, quae praeparavit Deus, ut in eis ambulemus, Ephes. II. Etenim cum nostra justitia et vita aeterna sit, Deum et Servatorem nostrum Jesum Christum agnovisse, et id adeo carnis et sanguinis opus esse nequeat, ut renasci ad hoc de integro oporteat, nec possimus ad filium, nisi trahente patre, pervenire, nec patrem, nisi revelante filio, discere, et tam diserte Paulus scripserit; *non ex nobis, non ex operibus*, satis liquet, nostra opera ad hoc, ut justi ex injustis, quales nascimur, evadamus, nihil posse conferre, quippe qui ut natura filii irae, eoque injusti sumus, ita nihil justum, aut Deo gratum designare valemus, sed initium omnis nostrae et justitiae et salutis, a miserente Deo fieri oportere, qui ex sola sua dignatione, et mortis filii sui contemplatione, primum doctrinam veritatis, et evangelium suum, missis qui illud annuncient, offert; deinde cum homo animalis haud possit, ut Paulus inquit, percipere quae Dei sunt, 1 Cor. II. facit simul oriri in tenebris cordis nostri, suae lucis radium, ut jam habere annunciato Evangelio fidem, superno scilicet spiritu de ejus veritate persuasi, moxque Deum, hujus spiritus testimonio freti, filiali fiducia invocare, et dicere Abba pater, valeamus, salutem inde solidam consecuturi, juxta illud: *Quisquis invocaverit nomen Domini, salvus erit.*

CAP. IV.

De bonis operibus ex fide per dilectionem provenientibus.

Nolumus autem haec sic intelligi, quasi salutem ac justitiam in ignavis animi cogitationibus, fideve caritate destituta, quam informem vocant, ponamus: quandoquidem certi sumus, neminem justum aut salvum fieri posse, nisi amet summe Deum, et imitetur studiosissime. Nam quos praescivit, eosdem et praefi-

nivit, conformes fieri imagini filii sui, sane sicut in gloria vitae beatae, ita et in cultu innocentiae consummataeque justitiae, figmentum enim ipsius sumus, conditi ad bona opera. Atqui Deum ante omnia amare, dignoque studio aemulari, nisi qui eum plane noverit, et de quo sibi quaeque optima polliceatur, potest nemo. Justificari ergo, hoc est, ut justi, ita salvi evadere, justitia enim, ipsa nostra salus est, aliter prorsus nequimus, quam si fide cum primis donemur, qua evangelio credentes, eoque persuasi, Deum nos in filios adoptasse, paternamque benevolentiam in sempiternum nobis exhibiturum esse, toti ab ipsius nutu pendeamus. Hanc fidem vocat D. Augustinus libro de fide et operibus, evangelicam, efficacem videlicet per dilectionem. Hac demum regeneramur, et restituitur in nobis imago Dei. Hac cum perversi nati sumus nostris cogitationibus a puero ad malum tantum pronis, evadimus boni rectique. Nam hinc uno Deo fonte bonorum perenni, copioseque effluo, ipsi abunde saturi, mox aliis nos deos quosdam, id est, germanos Dei filios, per dilectionem illorum commodis pro virili studentes, exhibemus. Etenim qui diligit fratrem suum, in lumine manet, et ex Deo natus est, totus novo, ac simul veteri praecepto de dilectione mutua deditus. Et haec dilectio, totius legis impletio est, dicente Paulo: *Tota lex in uno verbo completur, nempe hoc: Diliges proximum tuum, ut teipsum,* Gal. V. Nam quicquid lex Dei tradit, huc spectat, hoc unum requirit, ut tandem ad Dei imaginem solidam reformemur, per omnia boni, usibusque hominum et expositi, et accommodati, id quod plane fieri nequit, nisi simul omni virtutum genere simus ornati. Quis enim ad veram ecclesiae aedificationem omniumque solidam utilitatem, hoc est, juxta legem Dei, et in gloriam Dei omnia instituat et perficiat, id quod est munus Christiani. 1 Cor. X, nisi

ordine et recte singula et cogitet, et dicat, et gerat, habeatque ideo universum virtutum chorum plane domesticum?

CAP. V.

Cui bona opera adscribenda et quam necessaria.

At vero cum spiritu Christi aguntur, qui filii Dei sunt, potius quam agant, (Rom. VIII.) et ex illo, et per illum, et in illum sunt omnia, (Rom. XI.) non debent alii quam huic ipsi spiritui omnium virtutum largitori uni transscribi, quaecunque pie recteque gesserimus. Utcunque ille nos nequaquam cogat, verum ducat volentes, efficiens nimirum in nobis et velle, et operari, ad Philippenses cap. II. Unde scite divus Augustinus scripsit, sua in nobis Deum opera remunerare. His bona opera, tam non rejicimus, ut prorsus negemus, quemquam plene posse salvum fieri, nisi huc per spiritum Christi evaserit, ut nihil jam bonorum operum in eo desideretur, ad quae quidem Deus illum condidit. Sumus enim diversa ejusdem corporis membra, unde nec eadem singuli officia habemus, 1. Corinth. XII. Legem siquidem impleri adeo necesse est, ut coelum et terra citius transitura sint, quam possit ex illa jota unum, vel minimus apiculus remitti. Quia tamen Deus solus bonus est, et ex nihilo omnia condidit, nosque spiritu suo penitus novos facit agitque totos, in Christo enim non nisi nova creatura valet, nihil potest horum adscribi viribus humanis, faterique oportet, omnia esse Dei nobis ultro, nec ullo nostro merito faventis, et benevoli mera dona. Ex his jam cognosci abunde potest, quid credamus justificationem esse, per quem nobis contingere, quaque demum ratione a nobis percipi, tum quibusnam scripturis, ut ita credamus, simus adducti. Tametsi enim ex plurimis paucas citavimus, ex his paucis ta-

men, cuivis vel mediocriter in scripturis versato, satis superque manifestum est, hujus generis sententias, quibus nobis nihil nisi peccatum et perditio, ut Hosea inquit, Domino autem omnis nostra et justitia et salus tribuitur, legentibus illas passim occurrere.

CAP. VI.

De christiani hominis officiis.

Jam et illud obscurum esse haud poterit, quaenam sint christiani hominis officia, quibusque actionibus potissimum intentum esse conveniat. Hisce nempe omnibus quibus proximis suis, quisque pro se commodare queat. Primum quidem ad vitam aeternam, ut et illi cognoscere, colere, et revereri Deum incipiant, dein etiam ad praesentem, ne quid desiderent rerum, quas corporis quoque necessitas poscit. Quemadmodum enim universa lex Dei, quae totius justitiae absolutissima praeceptio est, in hoc uno dicto: *Diliges proximum tuum, sicut teipsum,* sumatur Romanorum decimo tertio, ita in hujusmodi dilectionis praestatione omnem summari et absolvi justitiam necesse est. Unde inter christiani hominis munera nihil omnino numerandum est, quod non momentum aliquod, rationibus proximi afferat, et hoc sane amplius quodque opus ex officio christiano fuerit, quo plus ex eo utilitatis ad proximos pervenerit. Ea propter, post functiones ecclesiasticas, inter praecipua christiani hominis officia ponimus, administrationem Reipub. administrantibus eam esse morigeros: nam haec ad publicam utilitatem referunt, curam, quae impenditur uxori, liberis, atque familiae, honorem, qui exhibetur parentibus, quod sine his vita hominum consistere nequeat, bonarum denique artium omniumque honestarum disciplinarum professiones, quod absque harum cultu maximis, et humano generi propriis bonis de-

stitui necesse sit. In his tamen, et quibusvis aliis humanae vitae muniis, nihil cuiquam temere arripiendum est, sed religiose videndum, quo vocet Deus, id demum cujusque officium fuerit, hoc autem praestabilius, quo majorem hominibus commoditatem attulerit.

CAP. VII.

De precibus atque jejuniis.

Precationes vero et religiosa jejunia, actiones nihilominus sanctissimas, quaeque Christianos plurimum deceant, habemus, ad quas Ecclesiastae nostri diligentissime auditores suos inhortantur. Verum namque jejunium, quasi quaedam vitae praesentis, et malis cupiditatibus semper obnoxiae, abdicatio, et futurae, perturbationumque liberae, meditatio est. Precatio autem, animi in Deum subvectio, taleque cum illo colloquium, ut nulla alia res, coelestibus affectibus tantopere incendat, et ad Dei voluntatem mentem potentius conformet. Quamlibet autem sanctae et Christianis necessariae istae functiones sunt, cum tamen illis non tam servitur proximo, quam paratur homo, ut cum fructu servire proximo queat, sanctae doctrinae, piisque hortamentis et monitionibus, tum etiam aliis officiis, a quibus statim proximus aliquid percipit commodi, praeferendae non sunt. Unde de servatore legimus, quod noctu precationi, die autem doctrinae et sanandis aegrotis, operam dederit. Ut enim dilectio fide et spe major est, ita quae proxime hanc referunt, certam nimirum hominibus utilitatem afferentia, cunctis aliis sacris functionibus anteponenda credimus. Unde divus Chrysostomus scripsit, Hom. in Matth. 48. jejunium in choro virtutum, ultimum locum sortiri.

CAP. VIII.

De jejuniorum praeceptis.

At vero quoniam rite atque cum fructu, vel precari, vel jejunare, nullae nisi ardentiores, et superno afflatu peculiariter incitatae mentes, possunt, credimus praestare exemplo Apostolorum ac superioris puriorisque ecclesiae, sanctis exhortationibus ad haec invitare, quam ea extorquere praeceptis, iis praesertim, quae peccatis obligant, id quod sibi permiserunt posteriores, cum jam ordo sacerdotum haud parum degenerasset. Sic et locum, tempus, modum, tum precandi, tum jejunandi, malumus sancto spiritui, sine quo rite nec precari, nec jejunare quisqam potest, arbitranda relinquere, quam certis praescribere legibus, maxime quas sine piaculo transgredi non liceat. Propter juniores tamen et imperfectiores, certum ad precandum et jejunandum tempus modumque constitui, quod ad haec velut sanctis progymnasmatis praeparentur, nostri haudquaquam improbant, si modi id fiat citra obsrictionem conscientiae. In hanc vero sententiam, praeterquam quod cum natura harum actionum, omnis ingrata compulsio pugnet, id nos deduxit, quod nec Christus ipse, nec Apostoli, hujuscemodi praeceptorum usquam meminerunt. Quod et divus Chrysostomus testatur in Matth. hom. 48. Vides, inquit, quia vita recta magis omnibus ceteris juvat. Rectam autem vitam appello, non jejunandi laborem, nec cilicii aut cineris lectulum, sed si pecuniam non aliter quam oporteat, despicias, si caritate ardeas, famescentes pane tuo nutrias, si superior ira sis, si gloriam inanem non concupiscas, si invidia non detinearis. Haec enim ipsius documenta sunt. Etenim non dicit jejunium suum iste imitandum, quamvis quadraginta illos dies possit proponere, sed: discite a me, quoniam mitis sum et humilis corde. Imo vero

contra, omne, inquit, quod apponitur vobis edite. Sed nec veteri populo ullum solemne et statum, praeter unius diei jejunium, indictum legimus. Nam quae a Prophetis et regibus instituta scriptura testatur, constat non fuisse stata, sed suo tantum tempore indicta, cum id certae scilicet calamitates, vel imminentes, vel jam prementes, poscerent. Quandoquidem igitur scriptura, ut D. Paulus diserte affirmat, omni bono opere instruit, ignorat autem haec praeceptis extorta jejunia, non videmus, qui Apostolorum successoribus licere potuerit, tanto ecclesiam tamque periculoso onere gravare. Certe Irenaeus testatur, olim variam et liberam fuisse jejuniorum apud ecclesias observationem, uti legitur lib. ecclesiast. hist. octavo, (cap. 14.) In eodem libro meminit Eusebius, quendam Apollonium scriptorem ecclesiasticum inter cetera, etiam hoc argumento Montani haeretici doctrinam confutasse, quod primus jejuniorum leges imposuerit. Adeo putabat istud sanam Christi doctrinam profitentibus indignum. Inde Chrysostomus alicubi ait: Honestum jejunium, sed nemo cogatur: et alibi non potentem jejunare hortatur, ut abstineat a deliciis, idque affirmat haud magno a jejunio intervallo distare, validumque esse telum ad reprimendum furorem diaboli. Ad haec, ipsa quoque experientia plus nimio comprobat, ista jejuniorum praecepta pietati plurimum obfuisse. Ut igitur satis constare nobis visum est, proceres ecclesiae hanc potestatem, jejunia sic indicendi, ut peccati conscientias obstringerent, praeter scripturae auctoritatem sumsisse, ita solvi conscientias hisce laqueis permisimus, sed per scripturas, maxime autem Paulinas, quae haec mundi elementa a Christianorum cervicibus singulari studio submovent. Neque enim leve apud nos momentum habere debuit illud Pauli (Col. II.): *Ne quis igitur vos judicet de cibo aut potu, aut de-*

lectu diei festi, aut novilunii, aut sabbatorum. Et rursus: *Itaque si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid tanquam viventes decretis tenemini?* Si etenim D. Paulus, quo nemo unquam Christum certius docuit, in eam nos libertatem rerum externarum, per Christum adsertos contendit, ut non modo nulli creaturae jus permittat, eos, qui Christo credunt, vel illis quidem ritibus et observationibus, gravandi, quos tamen Deus ipse instituit, et suo tempore prodesse quoque voluit, sed etiam denunciat a Christo excidisse, factumque eis Christum otiosum, qui se his addici patiuntur, quid jam putamus sentiendum sit de praeceptionibus, quas non solum citra omne oraculum, verum etiam absque ullo imitabili exemplo, ex se homines commenti sunt, quaeque ideo non egena tantum et infirma, sed noxia etiam, non elementa, hoc est, sacrae disciplinae rudimenta, sed omnis verae pietatis impedimenta plurimis fuere? Quanto injustius erit, quenquam sibi hanc potestatem in Christi clerum sumere, ut hujusmodi cum servitute premat, quantumque a Christo nos remotiores fecerit, si illis nos subjecerimus? Quis enim non videat gloriam Christi, cui nos decet totos vivere, quos ille sibi, idque sanguine suo, totos redemit, vindicavitque, plus obscurari, si praeter ejus auctoritatem, iis legibus conscientiam nostram obstringimus, quae inventa hominum sunt, quam quae auctorem habent Deum, etiamsi suo duntaxat tempore servandae? Minus profecto est judaizare, quam ethnizare. Ethnicorum autem est, leges colendi Deum recipere, quae inconsulto Deo, ex humano tantum ingenio profectae sunt. Quare si uspiam alibi, hic certe locum habet illud D. Pauli (1 Corinth. VII.): *Empti estis pretio magno, nolite fieri servi hominum.*

CAP. IX.

De delectu ciborum.

Hac eadem de causa remissus est et delectus ille ciborum in certos dies indictus, quem D. Paulus doctrinae daemoniorum attribuit, scribens Timotheo. Nec firmum est, quod haec quidam in solos Manichaeos, Encratitas, Tatianos, et Marcionitas dicta contendunt, qui in totum aliquibus ciborum generibus, et nuptiis interdixerunt. Apostolus damnavit hoc loco eos, qui jubent abstinere a cibis, quos Deus creavit ad sumendum etc. Iam qui etiam in certos duntaxat dies cibos aliquos sumere, prohibent, ii jubent nihilominus abstinere a cibis, quos Deus creavit ad sumendum, daemoniorumque doctrinae affines existunt, id quod ex causa quoque liquet, quam Apostolus subjecit: *Nam quicquid*, inquit, *creavit Deus, bonum est, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione sumitur.* Nulla siquidem tempora excipit, quamvis frugalitati, temperantiae, ac etiam selectis carnis castigationibus, justisque jejuniis nemo illo impensius faverit. Servanda sane est Christiano frugalitas, sed jugis, castiganda nonnunquam caro, imminuto solito dimenso, sed ad id ciborum vilitas modusque potius, quam species aliquid conferet. Justum denique jejunium, identidem suscipere Christianos convenit, sed quod non certorum, verum omnium ciborum, nec horum tantum, sed simul deliciarum vitae hujus quarumlibet, abstinentia sit. Quale enim hoc jejunium, quae abstinentia, speciem tantum mutare lautitiarum, id quod etiam qui hodie religiosiores habentur, solent, cum D. Chrysostomus non agnoscat esse jejunium, si in totum etiam sine cibis, et ad vesperam usque permaneamus, nisi cum abstinentia ciborum, a noxiis quo-

que continentiam exhibeamus, et circa spiritualium rerum studium, multum otii impendamus?

CAP. X.

Nullum esse quaerendum in precibus et jejuniis meritum.

Deinde et hoc Ecclesiastae nostri circa jejunia et preces emendandum docuerunt, quod vulgo homines doceri solent, nescio quid meriti et justificationis, hisce sibi actionibus quaerere. Gratia enim per fidem sicut salvi, ita et justi reddimur. Et de operibus legis, inter quae et preces et jejunia numerantur, sic scripsit Paulus (Gal. V.): *Christus nobis factus est otiosus, quicunque per legem justificamini, a gratia excidistis. Non enim spiritu et fide spem justitiae exspectamus.* Precandum igitur est, sed ut a Deo accipiamus, non ut illi hinc quicquam conferamus. Jejunandum, ut precemur expeditius, carnemque in officio contineamus, non apud Deum aliquid nobis mereamur. Hunc solum finem usumque precum et jejuniorum, et scriptura, et Patrum cum scripta tum exempla praescribunt. Ad haec sic res nostrae habent, ut si etiam tanta cum religione precari et jejunare possumus, demum omnia quaecunque Deus nobis injunxit, perficere, ut amplius nihil a nobis requiri posset, quod hactenus nemo mortalium unquam praestitit, adhuc tamen fateri oporteret, nos servos esse inutiles. Quid igitur nobis meriti fingemus?

CAP. XI.

Unum Deum invocandum per Christum.

Rejectus est et alius circa haec abusus, quod quidem precibus et jejuniis, Deiparam quoque Virginem Mariam, aliosque divos sic demereri volunt, ut per eorum intercessionem et merita, cum animae,

tum corporis malis liberentur, bonisque omne genus cumulentur. Docent enim nostri concionatores, unicum patrem in coelis per Christum unicum mediatorem invocare, orareque omnia, qui ut ipse testatus est, nihil nobis denegabit, quod fide modo ipsum, et in nomine Christi oraverimus. Cum itaque Paulus, (I Timoth. II.) unum hunc hominem Jesum Christum, Dei et hominum mediatorem praedicet, et nemo nostri amantior esse possit, nemo item apud patrem plus valere, hortari nostri solent, hoc uno apud patrem conciliatore et intercessore satis habere. Dei autem parentem, sacratissimam Virginem Mariam, divosque omnes, jubent summo studio colere, sed quod tum demum praestaturi simus, cum iis rebus, quae ipsis cum primis cordi sunt, studuerimus, nempe innocentiae et pietati, quarum illi nobis tam egregia exempla praetulerunt. Cum enim Deum ex toto corde, tota anima, omnibusque viribus divi omnes amant, haud est quod illis gratias praestemus, quam ut pariter cum eis Deum, quam ardentissime et diligamus, et aemulemur. Meritis enim suis illi, nec propriam salutem adscribunt, nedum nos per ea juvare, unquam in animum inducunt. Singuli cum hic agerent cum Paulo dicebant: *Vitam autem, quam nunc vivo in carne, per fidem vivo filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. Non adspernor gratiam Dei.* Si jam ipsi gratiae Dei, et redemtioni Jesu Christi, omnia accepta retulerunt, nulla re magis eis gratificabimur, quam si et nos hisce praesidiis nitamur.

CAP. XII.

De Monachatu.

Eadem vero causa, quod omnis nostra justificatio constat fide in Jesum Christum, unde libertas no-

bis facta est rerum externarum omnium, Monachatus quoque vincula laxari apud nos permisimus. Videbamus enim hanc a D. Paulo Christianorum libertatem ubique graviter vindicari, qua quisque pro se certus ab uno Christo Jesu domino nostro, omnem justitiam et salutem petendam, certus etiam rebus vitae hujus quibuslibet, semper sicut in utilitatem proximorum, ita in gloriam Dei utendum esse, se et sua omnia, sancto Christi spiritui, verae adoptionis et libertatis largitori, arbitranda, moderanda, et cum in usus proximorum, tum gloriae Dei illustrationem, instituenda, exhibendaque, libere permittat. Hanc cum libertatem retinemus, praestamus nos servos Christi, cum hominibus eam prodimus, ipsorum nos inventis addicentes, a Christo ad homines, velut fugitivi, deficimus. Id quod hoc magis impie facimus, quo minus nos vulgari pretio Christus sui juris fecit, qui nos sibi ab exitiabili Satanae servitute sanguine suo vindicavit. Et haec causa est, cur D. Paulus scribens Galatis tantopere detestatus sit, quod illi cerimoniis legis, licet divinae, se addixissent, cum id tamen, quod et supra ostendimus, multo excusatius esset, quam earum se jugo permittere, quas ex se confinxerunt homines. Scripsit enim, et ex vero, qui cerimoniarum illarum jugum admisissent, eos adspernavi gratiam Dei, mortemque Christi pro nihilo habere. Et inde ait, se metuere, ne frustra erga eos laboraverit, hortaturque, ut in libertate, qua eos Christus liberasset, stare velint, neque rursus jugo servitutis implicari. Iam constat, Monachatum nihil aliud esse, quam servitutem humanarum traditionum, et plane hujusmodi, qualem nominatim Paulus, locis, quos adduximus, damnavit. Omnino enim qui Monachatum profitentur, inventis illis hominum spe meritorum sese devovent. Unde tantum piaculum faciunt, ab illis se ad Christi libertatem recipere. Pro-

inde cum tam corpus quam spiritus noster Dei sint, idque duplici nomine, conditionis et redemtionis, haud potest Christianis licere, se monasticae isti servituti mancipare, multo minus quam servis profanis, suos mutare dominos. Ad haec infitiari non potest, per hujusmodi mancipationem et vota vivendi mandatis hominum, necessitatem, ut semper solet, induci transgrediendi legem Dei, Matth. XV. Lex siquidem Dei requirit, ut Christianus magistratui, parentibus, propinquis, ac aliis quibuslibet, quos illi Deus proximos fecerit, et ei juvandos adduxerit, pro virili inserviat, quocunque id in loco, aut tempore, modove usus illorum poposcerit. Tum illud vivendi genus amplectatur, quo rationibus proximorum praecipue consulere valeat, nec coelibatum deligat, nisi datum sit propter regnum coelorum, hoc est, causa promovendae pietatis gloriaeque Dei, seipsum castrare, matrimonio abdicato. Nam stat edictum illud Dei per Paulum promulgatum, quod nulla hominum vota possunt reddere irritum: Propter stupra vitanda, quisque (neminem excipit) suam uxorem habeat, et unaquaeque suum maritum. Neque enim capiunt omnes verbum illud de coelibatu propter regnum coelorum suscipiendo, ut testatur Christus ipse, quo nemo, vel quid valeat ingenium humanum, vel quid placeat patri, et novit certius, et tradidit fide meliore. Iam palam est, votis illis monasticis, certo hominum generi sic mancipari eos, qui illa suscipiunt, ut jam nec magistratui, nec parentibus, nec ullis hominibus (uno Coenobiarcha excepto) morigeros et officiosos se praestare, aut facultatibus suis subvenire liceat, minus omnium vero uxorem ducere, etiamsi quam maxime urantur, et ideo in quaevis vitae dedecora necessario prolabantur. Cum itaque perspicuum sit, vota ista monastica hominem servitute Christi solutum, servituti non tam hominum, quam Satanae obnoxium fa-

cere, transgrediendique legem Dei necessitatem quandam, uti omnium humanarum traditionum natura est, inferre, ac ideo aperte cum jussis Dei pugnare, merito credimus, ea irritanda esse, quando non scripta solum, sed et naturae lex rescindendam fidem jubeat, si servata bonis moribus officiat, nedum religioni. Proinde nemini obsistere potuimus, qui vitam monasticam, indubitatam jam Satanae servitutem, cum Christiana mutare voluisset. Sicut nec aliis ex ordine ecclesiastico, qui ductis uxoribus, genus vitae amplexi sunt, a quo proximis plus commodi majorque vitae honestas, quam ab eo, in quo erant, exspectari potest. Denique nec eos, qui apud nos in verbi Dei ministerio perseverarunt, arcere a jure conjugii, quicquid castitatis noverint, ob memoratas causas, nobis permisimus, cum divus Paulus praecipuus verae castitatis assertor, Episcopum quoque recipiat maritum. Jure etenim omnibus humanis legibus, hanc unam divinam, propter stupra vitanda, unusquisque suam habeat uxorem etc. anteposuimus. Quae certe lex, quod rejecta tamdiu fuit, omnia, quamvis infanda libidinis genera (honos sit auribus S. M. Tuae optime Caesar!) nimis quam horrendae in ordinem ecclesiasticum inundarunt, adeo, ut nullum sit hodie mortalium genus hoc nomine magis abominabile.

C A P. XIII.

De officio, dignitate, et potestate ministrorum in ecclesia.

De ministerio et dignitate ordinis ecclesiastici docetur apud nos, primum, non esse in ecclesia potestatem nisi ad aedificationem. Deinde neminem hujus ordinis aliter debere aestimari, quam Paulus se, Petrum, Apollo et similes aestimari voluit, 2 Cor. XII. nimirum *ut Christi ministros, et oeconomos mysteriorum Dei*, a quibus hoc praecipue requiri con-

veniat, ut fidus quisque reperiatur. Hi claves habent regni coelorum, ligandi et solvendi, peccata remittendi et retinendi potestatem, sic tamen, ut nihil nisi ministri Christi sint, cujus hoc jus solius et proprium est. Ut enim unus est, qui potest innovare animos, ita solus quoque est, qui sua virtute coelos hominibus reserat, peccatisque solvit. Qod utrumque nobis tum demum contingit, cum datur animis innovari, habereque jam nostrum πολίτευμα in coelis. Ministrorum partes sunt, verbo plantare et rigare, quod utrumqne per se nihil efficit; qui incrementum dat, Deus est. Ex se enim nemo idoneus est quicquam hujusmodi cogitare, tanquam ex se. Verum quod idoneus quis ad haec fuerit, id ex Deo est, qui quos vult facit ministros novi foederis, ut homines de Christo rite persuasos, hujus vere participes reddant, nec mortuam literam, hoc est, doctrinam, quae foris tantum perstrepit, animum vero non immutat, sed spiritum simul vivificantem, corque renovantem, administrent. Et sic demum cooperarii Dei sunt, (2 Cor. III.) coelum vere aperiunt, peccata remittunt. Hinc est quod Christus, cum hanc potestatem Apostolis traderet, flavit in eos, dixitque: *Accipite spiritum sanctum*: et tum quidem subjecit: *Quorumcumque remiseritis peccata, illis remittuntur.* Esse itaque missos divinitus, quomodo enim praedicabunt, nisi mittantur? (Rom. X.) hoc est, facultatem et animum annunciandi evangelii, pascendique gregem Christi, tum cooperantem, hoc est, persuadentem cordibus, spiritum accepisse, id demum idoneos riteque unctos ecclesiae ministros, Episcopos, Doctores et Pastores constituit. Reliquae virtutes, quibus hujus ordinis homines ornatos esse addecet, enumerat D. Paulus, 1 Tim. III. Tit. I. Ad hunc itaque modum, qui missi, uncti, ornatique sedulam gregis dominici gesserint curam, et pascendo illum bona

fide laboraverint, episcoporum, presbyterorum, et pastorum numero habendos, duplicique honore dignos agnoscimus, quorumque jussa, quivis Christianus, summa promptitudine capessere debeat. Qui autem diversis rebus dediti sunt, diverso item ipsi se loco collocant, et nomine insigniunt. Nullius tamen vita sic offendere debet, ut si e Mose, vel Christi cathedra, hoc est, ex lege vel evangelio quid dixerit, id amplectendum sibi Christiani dubitent. Aliena vero si qui adferant, est ovium Christi, talium vocem non audire, Joh. X. In profanis autem rebus qui potestatem acceperunt, ut a Deo illa ordinata est, ita Dei ordinationi resisteret, qui his nollet esse dicto audiens, in iis rebus, quae cum jussis Dei non pugnant. Calumnia igitur est, quod nostros quidam criminantur, Ecclesiasticorum jurisdictionem labefactare. Quam enim hi temporariam habent, ea nunquam per nostros impedita est. Spiritualem vero, qua verbo Dei conscientias expedire, et Evangelio Christi fideliter pascere debent, saepe imploraverunt, tam abest, ut ei unquam restitissent. Quod autem ecclesiasarum quorundam doctrinam non sustinuimus, et pro nostra necessitate alios in horum locum substituimus, aut certe per Episcoporum praefectos exauctoratos retinuimus, in causa fuit, quod hi, pastoris nostri vocem pure annunciarunt, illi autem, alienorum. Etenim cum ventum est ad negotium evangelii et doctrinae sanae, converti totos oportet ad episcopum animarum nostrarum Jesum Christum, et alienorum vocem neutiquam admittere, quicunque Christo vere credimus. In eo nemini fieri injuria potest, siquidem vera sunt illa Pauli: *Omnia namque vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura. Omnia namque vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei.* 1 Corinth. III. Certe si Petrus

et Paulus cum toto mundo hactenus nostri sunt, nos vero haudquaquam illorum, sed Christi, et quidem ficut ille patris, nempe ut ipsi uni vivamus quanti sumus, in hoc quibuslibet tanquam nostris utentes, nemo sane Ecclesiasticorum jure de nobis, quasi parum ipsi obtemperemus, queri poterit, dum constiterit Dei, nos voluntatem sequi. Haec apud nos de officio, dignitate et auctoritate ministrorum ecclesiae docentur, quibus ut fidem haberemus, loca scripturae quae adduximus, et his similia nos persuaserunt.

CAP. XIV.

De traditionibus humanis.

Porro de traditionibus Patrum, quasve hodie Episcopi et Ecclesiae sanciunt, sic habet nostrorum sententia. Nullas traditiones inter humanas, eas quidem, quae in scripturis damnantur, numerant, nisi quae cum lege Dei pugnant, quales sunt, quae de cibo, potu, tempore, aliisque rebus externis, conscientiam obstringunt, quae matrimonio, iis quibus illo ad honeste vivendum opus est, interdicunt, et hujus farinae reliqua. Nam quae cum scriptura consonant, et ad bonos mores, utilitatemque hominum institutae sunt, tametsi in scripturis ad verbum expressae non sint, nihilominus cum ex praecepto dilectionis, quae omnia quam decentissime instituit, dimanant, divinae potius quam humanae, merito habentur. Hujus ordinis erant illa Pauli, 1 Cor. I. ne mulieres apertis capitibus, viri obvelatis orarent in ecclesia, ut communicaturi se invicem exspectarent; ne quis linguis in coetu loqueretur sine interprete, ut Prophetae citra confusionem, prophetias suas in medium adferrent, a sedentibus dijudicandis, 1 Cor. XIV. Tales multas sane ecclesia hodie jure observat, et pro occasione quoque condit novas, quas qui rejecerit, is non

hominum, sed Dei, cujus traditio est, quaecunque utilis est, auctoritatem contemnit. Quicquid enim verum, vel dicitur, vel scribitur, illo donante dicitur et scribitur, qui est ipsa veritas, ut divus Augustinus pie scripsit. De eo autem saepe disputari solet, quae traditio prosit, quae secus, hoc est, quae pietatem promoveat, quae remoretur. Sed qui nihil sui quaesierit, atque utilitati publicae se penitus consecraverit, is nullo negotio videbit, quaenam legi Dei respondeant, quae minus. Porro cum Christianorum res sic habeant, ut et injuriis juventur, ne iniquis quidem legibus, cunctabitur parere Christianus, modo nihil jubeant impium, juxta illud Christi: *Si quis te adegerit ad miliarium unum, ito cum eo duo.* Sic certe Christianus omnia omnibus fieri debet, ut nihil non in gratiam et usum hominum et pati et facere studeat, quod modo Dei jussis non adversetur. Hinc fit, ut civilibus legibus, quae cum pietate non pugnant, eo quisque pareat promptius, quo fide Christi fuerit imbutus plenius.

CAP. XV.

De Ecclesia.

Iam quid de Ecclesia et Sacramentis sentiamus, exponendum. Ecclesia itaque Christi, quae subinde regnum coelorum appellatur, est eorum societas, qui Christo nomen dederunt, fideique ejus se totos commiserunt, quibus tamen ad finem usque mundi admixti erunt, qui fidem Christi simulant, non vere habent. Id Dominus abunde docuit parabola zizaniorum, Matth. XIII. Item retis, quod in mare jactum, putres cum bonis pisces attrahit. Tum parabola regis, qui ad nuptias filii sui quoslibet vocari, et postea carentem veste nuptiali ejici rursus nihilominus jubet, Matth. XXII. Porro cum ecclesia sponsa Christi

praedicatur, pro qua ille semetipsum exposuit, ut sanctificaret eam, Ephes. V.: item cum domus Dei, columna et stabilimentum veritatis, Mons Sion, Civitas Dei viventis, Hierusalem coelestis, Ecclesia primogenitorum, qui conscripti sunt in coelis, 1. Tim. III. Hebr. XII.: hae laudes, iis tantum competunt, qui quod solide in Christum credunt, vere locum inter filios Dei nacti sunt. In his cum vere regnet Servator, proprie ejus ecclesia et sanctorum κοινωνία, id est, societas, ut in symbolo Apostolorum vocabulum ecclesiae expositum est, nominantur. Hanc regit Spiritus Sanctus, huic Christus nunquam abest, sed sanctificat, ut eam sibi tandem exhibeat, non habentem maculam aut rugam. Hanc denique qui audire non sustinuerit, ut Ethnicus habendus est atque Publicamus. Haec, quanquam id, unde habet quod vere ecclesia Christi sit, nempe fides in Christum, videri nequeat, ipsa videri tamen, planeque ex fructibus cognosci potest. Horum fructuum praecipui sunt animosa veritatis confessio, sincera omnibusque exposita dilectio, et fortis rerum omnium prae Christo contemtus: Quae utique abesse nequeunt, ubi evangelium, sacramentaque ejus pure obtinent. Praeterea cum ecclesia regnumque Dei sit, atque ideo cuncta in eo optimo ordine geri necesse sit, habet varia ministrorum munera. Corpus siquidem est ex variis membris, quibus singulis sui actus sunt, compactum. Et hi dum suo ministerio bona fide funguntur, in verbo et doctrina gnaviter laborantes, ecclesiam vere repraesentant, ut qui eos audierit, recte dicatur audiisse ecclesiam. Verum quo istos spiritu agi, quaque facultate praeditos esse oporteat, superius cum fidem nostram de ministerio ecclesiae exponeremus, memoravimus, fideique hac in re nostrae rationem reddidimus. Nequeunt enim vicem ecclesiae Christi gerere, qui docent quae Christi mandatis pugnant.

Id tamen fieri potest, et saepe fit, ut et mali in nomine Christi prophetent ecclesiaeque sententiam adferant. Atqui a dogmatis Christi aliena proponunt, etiamsi intra ecclesiam sint, quia tamen errore praeoccupati, pastoris vocem nequaquam sonant, ecclesiam, sponsam nimirum Christi, repraesentare non possunt. Quare nec ejus nomine audiendi sunt. Alienam siquidem vocem oves Christi non sequuntur. Haec nostri docent de ecclesia, quae citatis locis et similibus nituntur.

CAP. XVI.

De Sacramentis.

Porro quod ecclesia hic in carne, et si non secundum carnem agit, visum est Domino, illam externo quoque verbo docere, monere, et hortari, quoque id commodius fieret, voluit suos externam etiam inter se societatem colere. Qua de causa et sacra symbola, quae Sacramenta vocamus, illis dedit. Inter quae praecipua sunt Baptisma, et Eucharistia. Haec credimus veteribus Sacramenta dicta, non solum, quod sunt invisibilis gratiae visibilia signa (ut divi Augustini verba habent), sed etiam quod his quasi fidei professio fiat.

CAP. XVII.

De Baptismo.

De Baptismate itaque confitemur, id quod passim scriptura de illo praedicat: eo sepeliri nos in mortem Christi, coagmentari in unum corpus, Christum induere, esse lavacrum regenerationis, peccata abluere, nos salvare, Rom. VI. 1. Corinth. XII. Gal. III. Tit. III. Act. XXII. 1. Pet. III. Haec vero omnia sic intelligimus, ut ea D. Petrus interpretatus

est, cum ait: *cujus figurae nunc respondens baptisma, nos quoque salvos reddit, non depositio sordium in carne, sed conscientiae bonae in Deum professio.* Absque fide enim impossibile est placere Deo, et gratia servamur, non nostris operibus. Cum autem bapisma sit sacramentum foederis, quod Deus cum suis icit, pollicitus, se illorum et seminis eorum, Deum ac vindicem futurum, et illos ut suum populum habiturum, symbolum denique sit renovationis spiritus, quae per Christum fit, infantibus quoque illud conferendum nostri docent, non minus quam sub Mose olim circumcidebantur. Nos enim vere filii Abrahae sumus. Quare non minus ad nos, quam veteres illa pertinet promissio: *Ero Deus tuus et seminis tui*, Gal. III.

CAP. XVIII.

De Eucharistia.

De hoc venerando corporis et sanguinis Christi sacramento omnia, quae de illo Evangelistae, Paulus et sancti Patres scripta reliquerunt, nostri fide optima docent, commendant, inculcant. Indeque singulari studio hanc Christi in suos bonitatem, semper depraedicant, qua is non minus hodie, quam in novissima illa coena, omnibus qui inter illius discipulos ex animo nomen dederunt, cum hanc coenam, ut ipse instituit, repetunt, verum suum corpus verumque suum sanguinem, vere edendum et bibendum, in cibum potumque animarum, quo illae in aeternam vitam alantur, dare per sacramenta dignatur, ut jam ipse in illis, et illi in ipso vivant et permaneant, in die novissimo, in novam et immortalem vitam per ipsum resuscitandi, juxta sua illa aeternae veritatis verba: *Accipite et manducate, hoc est corpus meum* etc. *Bibite ex eo omnes, hic calix est sanguis meus*

etc. Praecipua vero diligentia populi animos nostri Ecclesiastae ab omni tum contentione, tum supervacanea et curiosa disquisitione, ad illud revocant, quod solum prodest, solumque a Christo servatore nostro spectatum est, nempe ut ipso pasti, in ipso et per ipsum vivamus, vitam Deo placitam, sanctam, et ideo perennem quoque et beatam, simusque inter nos omnes unus panis, unum corpus, qui de uno pane in sacra coena participamus. Quo sane factum est, ut divina sacramenta, sacrosancta Christi coena, quam religiosissime reverentiaque singulari apud nos et administrentur, et sumantur. Ex his quae vere ad hunc modum se habent, agnoscit S. T. M. clementissime Caesar, quam falso ab adversariis nostris jactetur, nostros verba Christi immutare et humanis glossis concerpere, nec nisi merum panem merumque vinum in nostris coenis administrari, ipsamque adeo Domini coenam apud nos contemtam esse atque rejectam. Nam summo nostri studio semper docent et hortantur, ut simplici quisque fide haec Domini verba, rejectis universis hominum commentis falsisque glossis, amplectatur, eorumque sententiae, omni submota vacillatione, animum addicat, ipsa denique sacramenta, in vivificam animarum suarum alimoniam, et gratam tanti beneficii commemorationem, identidem, quanta possit religione sumat. Id quod multo quoque jam et saepius, et religiosius apud nos, quam antea, fieri solet. Simul autem obtulerunt se nostri Ecclesiastae hactenus semper, et hodie se offerunt ad reddendam, omni cum modestia et veritate, rationem fidei et doctrinae suae, de omnibus, quae tam circa hoc sacramentum, quam alia credunt ac docent. Idque non solum S. T. M. sed cujus etiam poscenti.

CAP. XIX.

De Missa.

Porro cum hunc in modum Christus suam coenam, quae postea Missa vocari coepit, instituerit, nempe ut in ea fideles corpore et sanguine ejus, in vitam aeternam pasti mortem ejus, qua redemti sunt, depraedicent, ipsi hoc pacto gratias agentes, et hanc salutem aliis quoque commendantes, non potuerunt nostri Ecclesiastae non damnare, quod haec passim negligantur, et contra qui Missas celebrant, praesumunt Christum patri offerre pro vivis et defunctis, Missamque tale opus faciunt, quo solo fere favor Dei et salus comparetur, quicquid vel credant homines, vel vivant. Unde et pudenda illa ac bis terque impia sacri hujus nundinatio irrepsit, factumque est, ut nihil sit hodie Missa quaestiosius. Privatas itaque Missas rejecerunt, propterea quod Dominus in commune discipulis hoc sacramentum commendavit. Unde et Paulus Corinthios 1. Cor. XI. jubet se invicem ad S. Coenam exspectare, negatque eos agitare coenam dominicam, cum propriam unusquisque coenam inter edendum occupat. Porro quod illi se Christum offerre vice hostiae jactant, hinc nostri damnarunt, quod Epistola ad Hebr. IX. aperte testatur, sicut homines semel moriuntur, ita Christum semel oblatum esse, ut multorum peccata tolleret, tamque non posse iterum offerri, quam non mori amplius; eaque una pro peccatis victima perfecta, perpetuo sedere eum ad dexteram Dei, id quod superest exspectantem, donec inimici ejus ceu scabellum subjiciantur pedibus ejus. Unica enim oblatione perfectos effecit in perpetuum eos, qui sanctificantur. Hebr. X. Id vero, quod Missam bonum opus fecerunt, quo a Deo quidvis impetretur, cum eo pugnare no-

stri docuerunt, quod scriptura ubique praedicat, nos spiritu Christi et per fidem justificari, favorem Dei percipere, de quo scripturarum testimonia superius adducta sunt. Sic quod mors Domini in Missa populo non commendatur, declararunt esse adversum ei, quod haec Christus sacramenta sumere jussit in sui commemorationem, et Paulus, ut annuncietur mors Christi, donec veniat. Quod vero jam a multis, sine omni pietatis studio, tantum alendi corporis causa, vulgo Missae celebrantur, id demonstrarunt nostri, tam esse execrabile Deo, ut si Missa per se pietati nihil adversaretur, merito tamen et jussu Dei tollenda esset. Id quod vel ex solo Esaia liquet cap. I. Spiritus enim et veritas est Deus noster, eoque non nisi in spiritu ac veritate coli sustinet. Quam autem molesta sit Domino invecta circa haec sacramenta, tam importuna cauponatio, et hinc monuerunt conjiciendum esse, quod Christus tam saeve, et plane praeter morem suum, externa sibi vindicatione sumta, templo ejecit vendentes et ementes, cum ii tantum ad promovenda sacrificia, quae ex lege fiebant, viderentur negotiari. Tot itaque modis, cum ritus Missae vulgo celebrari solitae scripturae Dei adversetur, sicut et modis omnibus diversus est ab eo, quem sancti Patres observarunt, damnatus est apud nos e suggestu admodum graviter, sicque verbo Dei detestabilis factus, ut eum multi ultro reliquerint, alii, dum magistratus auctoritate abrogatus est. Id quod nobis nulla alia causa permisimus, quam quod in omni scriptura, spiritus Dei nihil sic detestetur, et tam serio tolli praecipiat, atque commentitium falsumque sui cultum. Iam nemo, qui religione aliquo modo tenetur, ignorat, quam sit timenti Deum inevitabilis indicta necessitas, cum persuasus est Deum quippiam exigere. Etenim ut laturi multi essent a nobis circa Missae ritum tam sacrosanctum aliquid no-

vari, facile quivis praevidebat, nec erant, qui non maluissent, hic non solum T. S. M., sed ne quemvis imi subsellii principem offendere. Verum cum simul non dubitarent vulgato illo Missae ritu, tantopere irritari Deum, ejusque gloriam, pro qua etiam vita ponenda est, obscurari, non potuerunt illum non submovere, ne et ipsi imminutae gloriae Dei se obligarent connivendo. Utique si amandus et colendus est Deus supra omnes, nihil minus ferendum piis, quam quod ille abominatur. Hanc vero unam causam extorsisse nobis, ut circa haec immutare quaedam auderemus, testem citamus eum, quem nullum secretum latet.

CAP. XX.

De Confessione.

Cum vero et quae ex pietate suscipitur peccatorum confessio, a nemine praestari queat, quem huc non sua impulerit poenitudo, verusque animi dolor, haud poterit ea extorqueri praecepto. Quare nec Christus ipse nec Apostoli illam praecipere voluerunt. Hac ergo de causa hortantur nostri Ecclesiastae ad confitendum peccata, et fructum ejus, quod quis apud virum Christianum ac prudentem, secreto sibi consolationem, consilium, doctrinam et exhortationem quaerat, ostendunt, praeceptis urgent neminem, sed et pietati istiusmodi praecepta officere affirmant. Nam innumeras animas illa de peccatis sacerdoti confitendis constitutio, in gravem desperationem adegit, totque aliis vitiis obnoxia est, ut pridem abrogari debuerit, et indubie abrogata fuisset, si eo zelo ad submovenda offendicula, praesides ecclesiarum proximis seculis arsissent, quo arsit olim D. N e s t o r i u s (leg. N e c t a r i u s), Episcopus Constantinopolitanus, qui secretam confessionem in sua ec-

clesia sustulit, propterea quod nobilis quaedam mulier deprehensa esset, cum templum frequentius adiret, tanquam poenitentiae operibus vacatura, cum diacono crebrius concubuisse. Hujusmodi certe flagitia innumera passim admissa sunt. Ad haec requirunt Pontificum leges, talem confessionis auscultatorem et arbitrum, tam sanctum, doctum, prudentem, misericordem, ut paucissimis possit cui confiteantur contingere, inter eos maxime, qui vulgo audiendis confessionibus deputantur. Jam censent et Scholastici Theologi praestare laico peccata confiteri, quam ei sacerdoti, a quo non sit exspectanda pietatis aedificatio. Summa est, quam confessionem non solida poenitentia et verus animi dolor ob peccata expresserit, ea plus damni quam commodi dabit. Cum ergo unus Deus dare possit, ut nos peccatorum poeniteat, vereque doleat peccasse, nihil poterit hac in re, quod salutare sit, praeceptis effici, id quod hactenus ipsa experientia plus satis manifestum fecit.

CAP. XXI.

De cantionibus et precibus Ecclesiasticorum.

Eadem vero ex causa, ne scilicet ad Dei offensam, quae praetextu cultus ejus fieret, qua nulla ipsi gravior, conniveretur, et in cantionibus ac precibus Ecclesiasticorum, nostri pleraque damnarunt. Has enim a prima patrum constitutione usque degenerasse abunde constat. Nemo siquidem cui veterum scripta perspecta sunt, ignorat, morem illis fuisse pauculos Psalmos cum capitulo aliquo scripturae gnaviter recitare, simul et enarrare, cum nunc multum quidem Psalmorum, sed fere absque mente decantatur, et ex scripturae lectione initia duntaxat capitulorum supersunt, innumera autem invicem assumta, quae superstitioni potius quam pietati serviunt. Pri-

mum itaque illud nostri detestati sunt, quod sacris precibus et cantionibus, haud pauca, quae scripturis adversantur, quae soli Christo competunt, nempe peccatis, aliisque incommodis liberare favorem Dei, omneque genus bonorum non tam impetrare, quam donare. Deinde quod sic in immensum auctae sunt, ut attento animo cani recitarive nequeant. Jam nihil, quam Dei irrisio est, quicquid sine mente cum eo geritur. Postremo quod facta sunt et haec meritoria opera, vendique solent haud parvo, ut interim taceatur, quod contra expressum Spiritus sancti praeceptum, in ea omnia dicuntur et canuntur lingua, quam non solum populus non intelligit, sed nonnunquam ne ipsi quidem, qui ex illis cantionibus et precibus vivunt.

CAP. XXII.

De statuis et imaginibus.

Et in statuas denique atque imagines Nostri sacras orationes strinxerunt, eo potissimum, quod aperte coli et adorari coeperunt, inanesque sumptus in eas fieri, qui esurienti et sitienti, et nudo Christo dedebantur, quod denique et cultu illarum sumptuque, quamlibet cum verbo Dei pugnante, merita apud Deum quaerunt. Huic religionis vitio objecerunt etiam priscae auctoritatem ecclesiae, cui nimirum abominabile fuit, ullam vel pictam vel sculptam in templo imaginem videre, id quod abunde vel factum E p i p h a n i i, Episcopi Salaminae Cypri, quod de se ipse testatur, comprobat. Cum enim vidisset in velo cujusdam ecclesiae imaginem depictam Christi, vel Sancti cujusdam (scribit enim se non bene meminisse) tanta succensus indignatione fuit, quod contra auctoritatem scripturarum, fidem et religionem nostram, ut scribit, vidisset hominis imaginem in eccle-

sia pendere, ut extemplo velum ruperit, jusseritque eo pauperem aliquem mortuum involvere. Hanc epistolam, qua hic vir Dei hoc de se testatur, scribens ad Joannem, Episcopum Hierosolymitanum, D. Hieronymus ut orthodoxam in Latinam linguam transtulit, nec verbo quidam hanc Epiphanii de imaginibus sententiam ut minus probam notavit. Ex qua re illud satis colligitur, nec ipsum D. Hieronymum, nec Episcopum Hierosolymitanum, ad quem scribebat, aliud de imaginibus sensisse. Etenim quod dici solet, statuis et imaginibus rudiores doceri et moneri, haud quaquam ad id sufficiet, ut imagines et statuae ferri debeant, praesertim ubi a vulgo adorantur. Rudior erat populus vetus, adeo ut plurimis illum cerimoniis institui oportuerit: attamen imagines huc conducere, ut docerent et monerent rudiores, tam non agnovit Deus, ut habere illas cum primis vetuerit. Et si dicatur vetuisse Deum habere imagines quae colerentur, statim consequitur, cum omnes adorari pridem coeperint, jam vel propter offendiculum e templis submovendas esse universas. Sunt enim in ecclesia omnia instituenda ad certam aedificationem, nedum aliquid ferendum, quod queat occasionem dare ruinae, nihil vero adferre commodi. Praeterea quod de admonendo objici solet, D. Athanasius confutans Gentes, eadem causatione sua idola defendentes, sic rejicit: »Dicant quaeso, quo pacto per simulacra noscatur Deus? an per circumpositam illis materiam? an per inductam materiae formam? Si ob materiam, quae jam formae necessitas, ut non prius etiam quam ista fingerentur, per omnem prorsus materiam apparuerit Deus, cum omnia testentur gloriam suam. Porro, si superducta effigies divinae cognitionis causa est, quid jam pictura ceteraque materia opus est, ac non magis per ipsa vera animalia, quorum formae simulacra sunt, Deus cognoscitur?

Nam clarius profecto Dei gloria innotesceret, si per animata rationabilia et irrationabilia, quam per inanimata atque immobilia manifestaretur. Cum ergo intelligendi Dei gratia sculpitis aut fingitis imagines, rem profecto minime dignam facitis.« Haec ille. Lactantius quoque multa contra hunc praetextum lib. 2. divi. instit. disseruit. Omnino enim ei, qui Dei admoneri cum fructu potest, praeter adhortationis verbum, ipsa Dei viva veraque opera huc longe efficacius conducent, vanis illis simulacris, quae parant homines. Hanc cum suam esse sententiam de imaginibus Deus tot scripturae locis abunde testatus sit, haud conveniet nos homines, per eas quaerere utilitatem, a quibus Deus vitare periculum jussit, maxime cum ipsi quoque experti simus, quantopere pietati officiant. Per se quidem liberum esse usum imaginum et nostri fatentur, sed quantumvis liber sit, Christiano spectandum est, quid expediat, quid aedificet, et eo loci, eaque ratione imaginibus uti, ut nemini objiciat offendiculum. Paulus enim et carnem et vinum sibi in omnem vitam interdici paratus erat, si id aliorum saluti quovis modo obstare cognovisset.

CAP. XXIII.

De Magistratibus.

In superioribus exposuimus, nostros Ecclesiastas obedientiae, quae exhibetur magistratibus, inter primi ordinis bona opera locum dedisse, et docere hoc unumquemque studiosius sese accommodare publicis legibus, quo sincerior fuerit Christianus fideque ditior. Juxta docent, fungi magistratu munus esse sacratissimum, quod quidem homini divinitus contingere possit. Unde et factum sit, quod qui gerunt publicam potestatem, Dii in scripturis vocentur. Cum

enim hi recte et ordine munus suum obeunt, et doctrina et vita in populo rite habent, eo quod sic Deus res nostras moderari soleat, ut ab iis, qui rerum potiuntur, pendeat ex bona parte subditorum et salus et pernicies. Quapropter nulli dignius magistratibus funguntur, quam qui sunt omnium Christianissimi et sanctissimi. Unde procul dubio id accidit, quod a pientiss. olim Caesaribus et Regibus, Episcopi aliique Ecclesiastici viri ad externam rerum gubernationem protracti sunt. Qua in re cum illi religiosi et prudentes fuerint, hoc solum peccatum est, quod ad dignam utriusque muneris administrationem, sufficere haudquaquam potuerunt, et oportuit, aut verbo regendis ecclesiis, aut imperio gubernandae Reipubl. deesse.

Peroratio.

Haec sunt, Invictissime ac Religiosissime Caesar, praecipua, in quibus Nostri a vulgata Ecclesiasticorum doctrina, sola scripturarum auctoritate, omnibus aliis traditionibus merito anteponenda, adacti, non nihil recesserunt. Ea S. M. T. sic ut a nobis hoc brevi tempore fieri potuit, exposita, in hoc afferre volumus, ut et fidei nostrae rationem, Tibi, quem secundum Deum in primis suscipimus ac colimus, redderemus, et simul ostenderemus, quam necesse sit mature et serio de via et ratione consultare, qua res tanti momenti hoc pacto cognosci, expendi, ac discuti queat, uti primum observantia Dei, in cujus negotio summo utique cum timore et tremore versandum est, requirit: deinde dignum est S. M. T. quae religionis ac clementiae nomine tantopere celebratur, denique ipsa possit ratio pacis ejus, quam S. M. T. molitur, certae scilicet et solidae, quae, cum circa fidem et religionem dissidium sit, aliter parari haud poterit, quam animis ante omnia de veritate plane edoctis.

Porro ad id nihil forsan opus fuerat, nos quoque hisce de rebus tam multa memorare, cum Illust. Princ. Elector Saxonum, et alii, quae in sacra nostra religione hodie controvertuntur, S. M. T. copiose admodum et solide exposuerint. At quia S. M. T. sententiam de religione ab omnibus, quorum hoc negotii interest, exponi sibi postulavit, existimavimus et nostri officii esse, quae apud nos docentur S. M. T. confiteri. Quanquam haec res tam late pateat, tamque multa complectatur, ut etiam quae utrimque exposuimus, pauciora adhuc, et succinctius quoque explicata sunt, quam ut speremus ex eis certum in hisce controversiis, quodque non omnibus, sed bonae saltem parti Christiani populi approbetur, in praesentiarum constitui posse. Ea est nimirum veritati subscribentium paucitas. Cum sit itaque negotium hoc tanti momenti, tamque varium et multiplex, nec possit cum fructu decidi, nisi sit a pluribus probe cognitum et excussum, oramus S. M. T. et quam suplicissime per Deum et Servatorem nostrum, cujus gloriam proculdubio imprimis quaerit, obsecramus, *ut generale, liberum, vereque christianum Concilium indici quamprimum curet,* quod hactenus ad componendas res ecclesiae, cum ipsi S. M. T. tum aliis S. Imperii Principibus, adeo necessarium visum est, ut in omnibus fere Imperii conventibus, qui post exortum hoc de religione dissidium, habiti sunt, et S. M. T. Commissarii, et alii Imperii Principes, palam testati sint, nulla alia via hisce in rebus, quod salutiferum sit, posse confici. Unde in proximis Spirae habitis Comitiis, spem S. M. T. fecit, Pontificem Rom. non repugnaturum, quo minus mature tale Concilium celebretur. Porro si generalis Concilii nequeat in tempore obtineri opportunitas, saltem Doctorum cujusque ordinis et status, *provincialem,* quem vocant *conventum,* S. M. T. instituat, quem

libere tutoque omnes, quos adesse retulerit, queant adire, singuli audire, et per hujusmodi viros, cuncta expendi et judicare, quos constet Dei timore praeditos, illus gloria nihil prius habere. Neque enim in obscuro est, qua olim gravitate, quaque diligentia, cum Imperatores, tum Episcopi in decidendis fidei controversiis, quae tamen saepe multo minoris momenti erant, quam quae modo Germaniam commovent, sese habuerint, ut haudquaquam indignum se duxerint, eadem iterum ac tertio in disquisitionem vocare. Jam qui consideraverit, ut modo res habent, is dubitare haud poterit, hodie majore fide, gravitate, mansuetudine et dexteritate, ad id, ut Christi religio in suum locum restituatur, opus esse, quam antea unquam. Siquidem penus nos veritas est, quod indubitato credimus, quanto quaeso tempore et labore opus fuerit, ut eam cognoscant et hi, sine quorum consensu, aut saltem tolerantia, pax solida parari non poterit? Sin erramus, a quo abesse nos nihil ambigimus, rursus haud ignavem diligentiam, nec breve tempus, res poscet, ut in viam revocentur tot hominum millia. Quam diligentiam, et tempus insumere S. M. T. tam non dedecebit, quam par est Te ejus erga nos animum exhibere, cujus nobis vice imperas, Jesu Christi nostri omnium Servatoris. Qui cum hoc animo venerit quaerere et salvum facere quod perierat, ut pro restituendis, qui erant perditi, mortem etiam oppetierit, non est ut S. M. T. gravetur, etiamsi indubitato credat, nos a veritate excidisse, nonaginta novem oves in deserto relinquere, et centesimam quaerere inque Christi caulam reducere, hoc est, quaevis alia huic negotio posthabere, ut nobis quamlibet paucis et humilibus, Christi sensus de singulis, quae modo controvertuntur, ex scripturis dilucide, et certo exponatur. Nos certe dociles erimus, aberit omnis pervicacia, modo vocem audire liceat pasto-

ris nostri Jesu Christi, et scripturis, quae docent quicquid bonum est, ad quae vocabimur, omnia nitantur. Etenim si contingeret, docendi nos cura, rejecta, compendia quaeri edictorum, quod dum res in manu T. S. M. fuerint, haudquaquam metuimus, dici non potest, in quas angustias, innumera hominum millia adducerentur, quos nimirum persuasos, Deum imprimis audiendum, tum quae sequntur dogmata indubitatis oraculis Dei niti, istae Servatoris voces, nunquam non percellunt: Nolite timere eos, qui occidunt corpus. Qui perdiderit animam suam, inveniet eam. Qui non oderit patrem, matrem, etc. ac etiam suam ipsius animam, non potest meus esse discipulus. Quem puduerit mei coram perversa et adultera hac natione, ejus me pudebit coram patre meo et angelis ejus, et similes. His sane tonitruis exagitati, minime pauci, animose extrema subirent, multos mortis metus differret quidem, sed in occasionem, si imperio priusquam doctrina, vi antea quam indicatione erroris, cum eis hoc in negotio ageretur. Quid enim valeat solidior de religione persuasio, quamque faciat non rerum modo, sed et vitae prodigos, vel hoc dscennio, ut superiora secula taceamus, satis superque in quam plurimis visum est, qui non exilia tantum et proscriptiones, verum etiam vincula, cruciatus, et mortem ipsam potius susceperunt, quam uta sententia, quam conceperunt, quamque veram esse crediderant, avelli se sustinuissent. Si jam cum dissidium est de rebus illis levioribus, paucos invenias, quos in certam quis concordiam redegerit, nisi de jure vel aequitate conditionum persuasos, quomodo cum de religione dissensio sit, veram pacem, rerumque minime dubiam tranquilitatem, quam scilicet S. T. M. constituere quaerit, exspectabimus, nisi utrimque quae probet Deus, quae congruant Scripturis, constiterit? Quemadmodum enim religio jure more-

que Gentium rebus aliis omnibus antefertur, ita nulla quoque mortalium inter se dimicatio vehementior duriorque esse consuevit, quam quae pro aris et numinibus suscipitur. Sed nos cum S. M. T. tam indicibili in hostes suos, et eos quidem, qui nihil hostilitatis, ut alia taceamus, praetermiserunt, usa clementia est, merito spem de eo optimam concepimus, omnia et in hoc negotio sic attemperaturam, ut multo amplius in nobis, salutis et honoris Tui studiosissimis (quod re ipsa testati sumus, et testari amplius ex animo cupimus) bonitatis et humanitatis laudem quaesisse videatur. Nam omnia in hac causa sic attemperavimus, ut bonis quibuslibet satis declaraverimus, nunquam nobis animum fuisse quenquam laedendi, aut nostra accommoda aliorum incommodis aucupandi. Pericula sane hac causa subivimus, et sumptus ingentes fecimus, lucri vero ne tantillum quidem, uno hoc excepto, quod de bonitate Dei per Christum exhibita melius edocti, futura (gratia Dei) coeperimus sperare certius. Id vero jure tanti nobis est, ut nihil adhuc dignum eo, cum inaestimabile sit et rebus omnibus, quae vel coelum vel terra habet, anteferendum, nos vel fecisse vel pertulisse putemus. Ecclesiasticorum certe opibus, tam abest ut inhiaverimus, quod *tumultuantibus agricolis*, maximis impendiis et periculis, illas ipsis defenderimus. Evangelium Domini nostri Jesu Christi, ita ipse nos amet, unum id est, quod nos urget, et ad ea, quae videmur novasse, adduxit omnia. Malit itaque S. M. T. exempla sequi potentissimorum et vere felicium Caesarum, Constantini, Joviniani, Theodosii, et similium, qui doctrina omni cum mansuetudine quotidie per sanctiss. et vigilantiss. Episcopos impartita, tum Conciliis rite coactis, gravique omnium rerum discussione, cum errantibus agere, tentareque omnia, ut in viam eos revocarent, prius quam severius quicquam in eos

statuerent, quam eorum quibus constat fuisse consultores, et priscis illis vereque sanctis patribus dissimillimos, et eventum quoque contigisse pietati illorum parum respondentem. Hinc S. M. T. revocare se illud ne patiatur, quod pleraque, de quibus nunc disceptatur, decisa sint olim, et praecipue in Concilio Constantiensi, maxime cum videat ex innumeris, non minus sanctis quam necessariis superiorum Conciliorum decretis, ne pilum quidem ab Ecclesiasticis servari, sicque degenerasse apud eos omnia, ut nemo vel communi sensu praeditus, non clamet, Concilio ad restiduendam religionem, ecclesiasticique ordinis sanctimoniam, opus esse. Si vero illis adeo placet, quod sancitum est Constantiae, qui factum est, ut nulla prorsus ratione, illud interim obtineri potuerit, ut singulis decenniis Christiana Concilia haberentur, id quod tum constitutum fuit? Nam hac via multum pietatis et fidei, vel recuperari, vel servari potuerat. Sed quis non fateatur, quoties morbus incrudescit, toties adhibendum esse remedium, et qui veritatem vere habent, eos nunquam gravari illam et docere bonos, et defendere contra malos, ubi ullus modo hujus fructus sperari queat? Jam tot millibus in religionis nostrae dogmatis misere adeo perplexis, quis neget spem esse fructus amplissimi, quaeque jure quoscunque Christi spiritus regit, impulerit, ut quibusvis rebus aliis omissis, omni labore sumptuque contemto, in hoc unum totis viribus incumbant, ut Christi doctrina, parens omnis justitiae et salutis, digne excutiatur, cunctisque erroribus expurgetur, suaque nativa facie, quibuscunque pietas et germanus Dei cultus cordi est, offeratur, quo sancta, et in aeternum firma pax, rerumque omnium vera tranquillitas, perturbatis modo plus nimio ovibus Christi, pro quibus hic sanguinem fudit, restituatur, et confirmetur? Quae illis nulla etiam alia via,

ut diximus, restitui et confirmari poterit, certis scilicet, aliis quidem in rebus sibi nihil non cedendum, at in negotio pietatis, sic verbis Dei haerendum nitendumque esse, ut si mille animas haberent, omnes lanienae offerre oportere citius, quam cedere jota unum, vel minimum apiculum, quem persuasi sunt esse mandatum divinitus. Si jam una duntaxat anima potior est toto orbe, quid facere in salutem tot myriadum addeceat? Tanta nimirum cum spes invitet, cum ex eo, quod hi, qui apud S. M. T. erroris deferuntur, nihil aliud quam doceri se orant, et sacris scripturis ad quemlibet errorem confutandum abunde sufficientibus, totos se addixerunt, tum ex illo quod Christus Servator noster luculenter adeo promisit, vel duobus aut tribus in suo nomine congregatis, se medium futurum, quacunque de re consenserint, hanc illis praestiturum. Ista vero, pientissime Caesar, haud alia de causa hic memoramus, quam ut S. M. T. quae voluit et nos, quid de retsituenda religione sentiamus exponere, nos morigeros praestaremus. Nam bona alioqui est spes, ipsam T. S. M. pridem apud se probe dispexisse, satisque videre, quae ad id urgeat necessitas, quis invitet fructus, quam denique hoc ipsum S. M. T. religionis atque clementiae, tantopere laudata, dignum sit, ut convocatis quibusque doctrina et pietate probatissimis viris, ex divinis literis, quid de singulis dogmatis, quae modo controvertuntur, sentiendum sit, petatur, ac tum per idoneos Christi ministros, omni cum mansuetudine et fide, cunctis qui erroribus detenti creduntur, explicetur. Verendum tamen juxta, haud deesse, qui S. M. T. alio trahere conentur, istis visum est per haec, velut apud Te respondere S. M. T. hoc ipsum, et cetera omnia, quae nullo alio, quam Christi Jesu Dei nostri gloriam, pro nostra portione adserendi et S. M. T. ut par est obtemperandi, hic exposuimus, confessique sumus,

pro eximie celebri sua clementia, in meliorem partem accipiat et interpretetur, nosque inter eos habere dignetur, qui profecto non minus, quam majores nostri illi nos cum summa subjectione, morigeros et addictos praestare ex animo cupimus, in hoc, quoad liceat, res et corpora nostra impensuri. Rex regum Jesus Christus, S. M. T. in hoc, et aliis negotiis, ad gloriam suam omnia transigere donet, eamque incolumem et florentem, in totius Reipublicae Christianae salutem diu servet, feliciterque provehat. Amen.

Confessio Marchica;

sive

Confessio fidei Johannis Sigismundi, Electoris Brandenburgici.

I. Nachdem der Durchlauchtigste, Hochgeborne Fürst und Herr, Herr Johann Sigismund, Markgraf zu Brandenburg, des Heil. Römischen Reichs Erz-Kämmerer und Churfürst, in Preußen, zu Jülich, Cleve und Berg, zu Stettin, in Pommern, der Cassuben und Wenden, auch in Schlesien zu Crossen und Jägerndorf Herzog, Burggraf zu Nürnberg, Fürst zu Rügen, Graf von der Mark, Ravensberg und Mörs, Herr zu Ravenstein, Se. Churfürstl. Gn. sich gnädigst und christlich erinnert, was der heil. Geist beim Propheten Esaia 30, 8. aufzeichnen lassen: Fürsten werden fürstliche Gedanken haben und drüber halten: Und bei sich gnädigst erwogen, daſs unter allen fürstlichen Considerationen und Gedanken freilich die allererste und nothwendigste sey, weil doch Gott der Allmächtige a) die Könige

a) Esa. 49, 23.

zu Pflegern, und die Fürsten zu Säugeammen seiner lieben Kirchen verordnet, mit allem Ernst darob zu seyn, und dahin zu trachten, damit das reine klare Wort Gottes allein aus *b*) dem Brünnlein Israelis ohne alle menschliche Satzung, ohne allen Sauerteig falscher irriger Lehre, ohne allen Zusatz und Abbruch in Kirchen und Schulen möge gelehret und geprediget, die heiligen Sacramente auch nach der Einsetzung des Herrn Christi ohne alle papistische Superstition, und abgöttische, oder von menschlicher Andacht erdichtete Cerimonien, ausgespendet, und also der wahre Gottesdienst recht und wohl allein nach Form und Norm der göttlichen heiligen Schrift möge bestellet, und auf die liebe Posterität gebracht werden; Und über das Se. Churfürst. Gn. bei sich gnädigst betrachtet, wie der mildreiche barmherzige Gott, welcher allein Gewalt hat über der Menschen Königreiche, und giebt sie, wem er will, Sr. Churfürstl. Gn. so viel Fürstenthümer, Land und Leute untergeben, und in stolzer Ruhe, wie die Schrift redet, bis anhero väterlich erhalten, damit dieselbe vor allen Dingen neben dem zeitlichen Schatze auch die zeitlichen Güter und Schätze durch das gepredigte reine Wort Gottes und rechten seligen Brauch der heiligen Sacramente zu ihrer Seligkeit erlangen und behalten mögen: Als haben demnach Se. Churfürstl. Gn. durch Anregung des heiligen Geistes Ihr nichts liebers und mehrers angelegen seyn lassen, denn, daſs Sie in deroselben Lande, und sonderlich im geliebten Vaterlande Chur- und Mark-Brandenburg, was noch etwa von papistischer Superstition

---

b) Ps. 68, 27. Matth. 15, 9. 16, 6. 1 Cor. 5, 7. Deut. 12, 32. Prov. 30, 6. Apoc. 22, 19. Esa. 8, 10. Joh. 5, 39. 1 Cor. 1, 6. Dan. 4, 14. Esa. 32, 18.

oder anderer menschlichen ungebotenen Devotion in Kirchen und Schulen übrig verblieben, folgends gemächlich abgethan, und alles nach der Richtschnur göttlichen Worts und der apostolischen ersten Kirchen, so viel immer möglich und vonnöthen, angestellet werde; und damit ja niemands zu Gedanken ziehe, oder von Widerwärtigen und Friedhäſsigen sich einbilden lasse, als wenn Se. Churfürstl. Gn. etwas Neues, oder was in Gottes Wort nicht ausdrücklich gegründet, anzuordnen, und deroselben Unterthanen beizubringen entschlossen, haben Se. Churfürstl. Gn. zugleich ihre Churfürstl. Confession oder Glaubensbekenntniſs hiemit publiciren wollen, auf daſs in der ganzen Christenheit kund und offenbar werde, *c*) daſs Se. Churfürstl. Gn. dem Könige der Ehren die Thore in ihrem Lande weit und breit eröffnen, dem Herrn die Ehre allein geben, die erkannte göttliche Wahrheit ohne Scheu und Furcht aller Widersacher und Feinde Christi, wie dieselben immer Namen haben, frey und standhaftig zu bekennen, *d*) zu vertheidigen, und durch Kraft und Beistand göttlicher Gnaden weit fortzupflanzen, gnädigst gemeinet, aus keiner andern Ursache, denn, wegen ernsten Befehls Gottes, und nach löblichen Exempeln frommer Könige und Fürsten J o s a p h a t's, E z e c h i ä, J o s i ä, C o n s t a n t i n i, T h e o d o s i i und vieler andern mehr, denn auch aus schuldiger Dankbarkeit gegen Gott, der die Wahrheit selber ist, und zur Ehre seines allerheiligsten Namens, auch zu dero Unterthanen ewigen Heil und Seligkeit.

II. Anfänglich und fürs erste, bekennen sich Se. Churf. Gn. von Herzen zu dem wahren unfehl-

c) Ps. 24, 7. 6. Ps. 115, 1. et 29, 2. d) Ps. 2, 11. 1 Reg. 2, 3. 2 Paral. 19, 4. et 29, 5. et 34, 8. Euseb. l. 4. de vita Constant. Ambr. in orat. funeb.

baren und allein seligmachendem Wort Gottes, wie dasselbige in den Schriften der heiligen *e*) Propheten und Apostel, in der heiligen Bibel verfasset, welches aller Frommen einige Richtschnur ist, und seyn soll, (Psalm. 119. 104.) welches vollkommen und genugsam ist zur Seligkeit, auch allen Religionsstreit zu unterscheiden, und bleibet ewiglich; hernach auch zu den christlichen und allgemeinen Hauptsymbolis, als dem Apostolischen, Athanasianischen, Nicenischen, Ephesinischen und Chalcedonischen, darinnen die Artikel christlichen Glaubens, kurz und rund begriffen, und wider alte und neue Ketzereien aus der Schrift genugsam bewahret und behauptet sind; dann zu der Augsburgischen Confession, so Anno 1530 Kaiser Carolo V. von den protestirenden Fürsten und Ständen übergeben, und nachmals in etlichen Punkten nothwendig übersehen und verbessert worden.

III. Zu den andern Schriften, weil sie nicht allein von Menschen, so vielfältig irren können, concipirt, sondern auch viel Streitiges, oft Widriges und göttlichem Wort nicht überall gemäſses sich darinnen enthaltet, wollen Se. Churfürstl. Gn. weder sich selbst, noch ihre liebe Unterthanen mit Bedrängniſs der Gewissen verbinden lassen, weil doch alle Glaubenssachen einzig und allein auf das Wort Gottes müssen gegründet seyn, und Menschenschriften nicht weiter, als sie mit dem Wort Gottes übereinstimmen, sollen und können angenommen werden, *f*) wie Herr Lutherus selbst bekennet: Die Schrift allein ist der rechte Lehrer und Meister über alle Schrift und Leh-

e) 2 Tim. 3, 15. 16. 17. Ps. 119. Esa. 40, 8. Matth. 24, 35. Luc. 21, 33. 1 Pet. 1, 25.

f) Tom. I. Germ. Jen. p. 369. Tom. I. Witt. p. 33.

rer auf Erden. Item, diese Kaiserin, die heilige Schrift, soll herrschen und regieren, und alle andere, sie heifsen auch, wie sie wollen, ihr unterthan und gehorsam seyn, sollen nicht ihre Meister und Richter, sondern nur allein schlechte Zeugen, Schüler und Bekenner seyn, es sey gleich der Pabst, Luther, Augustinus, Paulus oder ein Engel vom Himmel herab, es soll auch in der Christenheit keine andere Lehre gepredigt noch gehört werden, denn das reine lautere Wort Gottes, oder sollen beide Lehrer und Zuhörer verflucht und verdammt seyn.

IV. Belangend etliche Artikel des christlichen Glaubens, darüber so viel Streits und Disputation eine geraume Zeit hero durch Anregung des Störenfrieds, des höllischen Geistes, in allen Landen erwekket worden, als, von der Person des Herrn Christi, von der Taufe, vom heiligen Nachtmal, von der Prädestination, Vorsehung oder Erwählung zum ewigen Leben, bekennen Se. Churfürstl. Gn. hiemit öffentlich, dafs sie im Artikel von der Person Christi von Herzen glauben, wie in Christo zwo unterschiedliche Naturen, die Göttliche und Menschliche also persönlich vereiniget und verbunden, dafs sie nun und nimmermehr mögen und können von einander getrennet werden, und dafs jede Natur ihre gewisse natürliche Eigenschaften habe und behalte, auch in der persönlichen Vereinigung, und dennoch eine wahre Communion und Gemeinschaft sey, also, dafs man recht und wohl von Christo alles, was von Gott, und alles, was von einem wahren Menschen mag gesagt werden, reden könne, als *g*) dafs der Mensch Christus sey von Ewigkeit, nämlich, nach seiner gött-

g) Joh. 1, 1. 8, 58. 1 Cor. 2, 8. 1 Petr. 3, 18. et 4, 1. Matth. 28, 20. Marc. 16, 19. Act. 1, 9. Phil. 3, 20.

lichen Natur, daſs der Sohn Gottes geboren sey aus dem Saamen Davids, nach dem Fleisch, Röm. 1, 3. daſs der Herr der Herrlichkeit gekreuziget, daſs Gott gestorben sey nach dem Fleisch, daſs Christus bei uns sey und bleibe bis ans Ende der Welt, nach seiner unendlichen Natur, nach seiner göttlichen Majestät und kräftigen Beistand, nicht aber nach der Natur, nach welcher er gen Himmel gefahren, und von dannen wiederkommen wird, welche ohne Vertilgung ihrer Eigenschaft, auch in der höchsten Glorie wesentlich nicht kann überall seyn. *Augustin. tract.* 109. *in Joh.* sintemal überall seyn, nur der göttlichen Natur zugeschrieben wird. Psalm. 139, 6. 7. 8. 9. Jer. 23, 24. Actor. 17, 27. Item, daſs er unser Mittler, unser Hoherpriester, und unser König sey und bleibe nach beiden Naturen. Item, daſs der Herr Christus zwar nach seiner angenommenen Menschheit mit hohen und übernatürlichen Gaben gezieret und gekrönet worden, laut des 8. Psalm. v. 6. dennoch die menschliche Natur nicht in die Gottheit verwandelt, noch deroselben verglichen worden sey, welches der Eutychianische Irrthum ist.

V. Die *Locutiones abstractivas*, das ist, solche Art zu reden, *die Gottheit Christi hat gelitten, die Menschheit Christi ist allmächtig, überall gegenwürtig* und dergleichen, weil sie in der heiligen Schrift nicht zu finden, und den Haupt-Symbolis entgegen, auch *extensionem, exaequationem et abolitionem naturarum et naturalium proprietatum*, das ist, eine Ausdehnung, Vergleichung und Abtilgung der Naturen und natürlichen Eigenschaften auf dem Rücken tragen, wollen Se. Churfürstl. Gn. ausgesetzet und niemand zu derselben ganz gefährlichen und hochärgerlichen Gebrauch gezwungen wissen, in sonderer Erwägung, daſs, weder die *orthodoxi patres*, noch L u t h e r u s also ge-

lehret, und daſs durch solche und dergleichen *locutiones* die Artikel christlichen Glaubens, wo nicht ganz und gar verleugnet, doch meistentheils verdunkelt und zweifelhaftig gemacht, und viele merklichen bishero seyn damit geärgert worden.

VI. Von der heiligen Taufe, als dem ersten Sacrament des neuen Testaments, glauben und bekennen Se. Churfürstl Gn. daſs dieselbe sey wahrhaftig ein Bad der Wiedergeburt und Erneuerung im heiligen Geist, *h)* und daſs niemand in das Himmelreich kommen kann, es sey denn, daſs er wiedergeboren werde durchs Wasser und Geist *i)* nicht, daſs das äuſserliche Wasserbad von Sünden waschen, und wiedergebähren könne, sowohl die Ungläubigen als die Gläubigen, sondern daſs in solchem heiligen Sacrament die Gläubigen zu Kindern Gottes angenommen, durch das Blut Christi und den heiligen Geist von ihren Sünden abgewaschen, und durch dieses sichtbare Zeichen des Gnadenbundes, gleichsam durch ein gewisses Siegel versichert werden ihrer Seligkeit, wie der Apostel Petrus saget: *k) das Wasser macht uns selig in der Taufe, die durch jenes (die Arca Noe) bedeutet ist, nicht das Abthun des Unflats am Fleisch, sondern der Bund eines guten Gewissens mit Gott,* das ist, wie es D. Luther Tom 9. Witt. p. 290. am Rande selbst glossirt, *stipulatio,* daſs Gott sich uns mit Gnaden verpflichtet, und wir es annehmen, oder wie er anderswo von der Taufe redet, ist dieselbe nicht allein ein ledig Zeichen, oder Losung unter den Christen, sondern ein Zeichen und Werk Gottes, darinnen unser Glaube gefördert, durch welchen wir wiedergeboren werden. Wenn ich glaube, schreibt er an einem andern Ort,

h) Tit. 3, 5. i) Joh. 3, 5. k) 1 Petr. 3, 21.

Tom. 2. Witt. p. 461. ist mir die Taufe nütze, wiederum, wenn ich nicht glaube, so ist mir die Taufe in Ewigkeit nichts nütze. Denn also sagt Christus: Wer da glaubet und getaufet wird. Das ist das Wort Gottes und wird also bestehen. Diesem Wort Gottes glauben demnach Se. Churfürstl. Gn., daſs die heilige Taufe allein nütze und fromme den Gläubigen, die sich ihres Bundes mit Gott allezeit, auch, da sie etwa in schwere Fälle gerathen, zu getrösten haben: nicht aber den Ungläubigen, welchen dieses Gnadenzeichen so wenig hilft, als den Ungläubigen die Beschneidung, und daſs derowegen der gläubigen Christen Kinder, da sie die heilige Taufe, wegen unverhoffter schleuniger Todesgefahr nicht erreichen können, keinesweges zu verdammen, weil der Sohn Gottes sagt: *Wer da glaubet und getaufet wird, der wird selig, wer aber nicht glaubet, der wird verdammet.* Denn Herr Lutherus in seiner Kirchenpostille wohl geschrieben: »Es ist allezeit einträchtiglich gehalten, daſs, ob jemand glaubte, und doch ungetauft stürbe, der würde darum nicht verdammet, denn es mag etwan der Fall fürfallen, daſs einer glaube, und, ob er wohl der Tauf begehrete, doch durch den Tod übereilet würde, wie es bisweilen mit jungen Kindern geschehen kann, vor, in, oder nach ihrer Geburt, welche doch zuvor durch ihrer Aeltern oder anderer Glauben und Gebet Christo geopfert, und ihm befohlen seyn, welche er auch, laut seiner Worte: Lasset die Kindlein zu mir kommen, ohne Zweifel annimmt.« Bis hieher Lutherus.

VII. Den Exorcismum anlangende, welcher aus dem Pabstthum bei der Taufe in Kirchen verblieben, halten Se. Churfürstl. Gn. dafür, weil derselbe weder von Christo befohlen, noch von den heiligen Aposteln bei der Taufe jemals gebrauchet, auch eine

abergläubische Cerimonie ist, so die Kraft und Wirkung der heil. Taufe verkleinert, den Einfältigen ärgerliche Gedanken ihrer Kinder halben, als wenn dieselbe leiblich besessen, verursachet, und bei der ersten Kirchen, da noch die Gabe Wunder zu thun, und sonderlich die Teufel auszutreiben, gewähret, gar einen andern Gebrauch und Effectum gehabt, der Herr Christus auch ausdrücklich bezeuget, *l*) dafs die bösen Geister durch Fasten und Beten, nicht durch Exorcismos, menschliche Beschwörung, ausgetrieben werden, wie denn die heiligen Apostel Paulus, Ephes. 6, 13. und Petrus 1 Br. Cap. 5, 8., wenn sie einen christlichen Ritter wider den Satan mit allerlei Waffen ausrüsten thun, des Exorcismi mit keiner Silbe gedenken: Aus solchen und vielen mehr Ursachen nunmehr billig einzustellen, und bei den Rechtgläubigen gänzlich abzuschaffen sey.

VIII. Im heiligen Abendmahl, welches das andere Sacrament im Neuen Testament, glauben und bekennen Se. Churf. Gn. *m*) weil zweierlei Ding daselbst zu befinden: die äufserlichen Zeichen, Brot und Wein, und der wahre Leib Christi, so für uns in den Tod gegeben, und sein heiliges Blut, so am Stamm des heiligen Kreutzes vergossen, dafs auch auf zweierlei Weise dieselben genossen werden, das Brot und Wein mit dem Munde, der wahre Leib und das wahre Blut Christi eigentlich mit dem Glauben, und dafs demnach wegen der sacramentlichen Vereinigung in dieser heiligen Action beide zusammen seyn, und zugleich ausgespendet und genommen werden, gleich wie das geistliche Manna oder Himmelbrodt des Worts geistlich genossen, und in dem Reich Christi, *n*) welches nicht von dieser Welt,

---

m) Iren. lib. 4. c. 34. n) Joh. 18, 36.

alles geistlich bestehet: Also glauben Se. Churf. Gn., dafs das heilige Abendmahl auch eine geistliche Speise der Seelen sey, dadurch dieselbe erquicket, gestärket, und mit dem vereinigten Leibe zur Unsterblichkeit gespeiset und erhalten wird. Bleiben demnach straks ohn allen Zusatz bei den heiligen Worten der Einsetzung, das Brot sey der wahre Leib Christi, und der Wein sein heilig Blut, sacramentlich, auf die Art und Weise, wie Gott die heiligen Sacramente Alten und Neuen Testaments eingesetzet und verordnet, dafs sie seyn sichtliche und wahre Zeichen der unsichtbaren Gnaden, und der Herr Christus selbst anzeiget, dafs das heilige Abendmahl ein Zeichen, doch aber nicht blofs oder leer sey, des neuen Bundes, eingesetzet zum Gedächtnifs Christi, oder wie es der Apostel Paulus 1 Cor. 11. v. 26 erkläret, zu steter Gedächtnifs und Verkündigung seines Todes, damit es sey ein Trost-Gedächtnifs, Dank-Gedächtnifs, Lieb-Gedächtnifs.

IX. Und, dieweil der Glaube gleichsam der Mund ist, dadurch des Herrn Christi gekreuzigter Leib und sein vergossenes Blut empfangen wird, halten es Se. Churf. Gn. beständig dafür, dafs den Ungläubigen, Unbufsfertigen solches Sacrament nicht nütze, sie auch des wahrhaftigen Leibes und Blutes Christi nicht theilhaftig werden, weil der Sohn Gottes, da er beim Joh. 6, 54. vom seligen Gebrauch dieses Abendmahls redet, rund aussaget: *Wer mein Fleisch isset und trinket mein Blut, der hat das ewige Leben*, und zuvor v. 47.: *Warlich, warlich, ich sage Euch, wer an mich glaubet, hat das ewige Leben;* da er denn zu verstehen giebt, dafs sein heilig Fleisch und Blut mit dem Glauben müsse selig genossen werden. Und der Herr Lutherus im Kinder-Katechismo bezeuget, dafs der recht würdig sey und wohlgeschickt, der den Glauben hat an diese

Worte: *Für Euch gegeben, für Euch vergossen;* denn das Wort, *für Euch,* fordert eitel gläubige Herzen: wie er denn anderswo auch spricht: Wiewohl das Sacrament eine rechte Speise ist, doch wer es nicht nimmt mit dem Herzen durch den Glauben, dem hilft es nichts, denn es macht niemanden gläubig, sondern es erfordert, daſs er zuvor fromm und gläubig sey.

X. Die Cerimonien anlangend im heiligen Abendmahl, kann ja nicht verleugnet werden, daſs der Stifter dieses Sacraments natürlich ungesäuert Brot, wie es dazumal bei den Juden in den Oesterlichen Feiertagen im Gebrauch war, auch die heiligen Apostel gemein Hausbrot in ihrer Zusammenkunft, und nicht eine sonderliche Oblate oder Hostie, wie man es nennet, genommen, welches auch über hundert Jahr in den Kirchen Christi gewähret, bis zu den Zeiten Alexandri I. um das 119. Jahr, oder wie andere wollen, um das 601. Jahr Christi, zur Zeit des Kaisermörders Phocä. Darum billig zu erwägen, ob nicht vielmehr auf die erste Einsetzung, denn menschliche Veränderungen, auf die Weisheit Gottes mehr, denn der Menschen, auch auf die Wahrheit der Zeichen mehr, denn auf den Schein zu sehen, und ob nicht, wie ein natürlicher wahrhaftiger Wein, so gut er von Weinstock ausgepresset, also auch natürliches und wahrhaftiges Brot zu nehmen und zu gebrauchen sey, sonderlich um der Bedeutung, so von den Alten verzeichnet, und dahin der Apostel selbst weiset 1 Cor. 10, 17. Denn, gleichwie das natürliche Brot des Menschen Leib erhält, und wie im 104 Psalm geschrieben, des Menschen Herz stärket, also ist der Leib Christi eine geistliche himmlische Speise, dadurch die Seele genähret, gespeiset und zum ewigen Leben erhalten wird.

XI. Ob nun die Oblaten und Scheinbrote auch die Kraft und Wirkung haben eines natürlichen Brotes, das da sättigen und stärken kann, und ob die angeregte Bedeutung dabei gelten möge, lässet man Verständige für sich selbst urtheilen. So kann auch keinesweges geleugnet werden, dafs der Herr Christus das Brot genommen, und gebrochen, und nach dem Brechen allererst ausgetheilet habe, wie denn solches nicht allein von den drey Evangelisten, Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. ausdrücklich gesetzet, sondern auch vom heiligen Apostel 1. Cor. 11. wiederholet wird, da er bezeuget, er hab's also vom Herrn im dritten Himmel empfangen, dafs er nämlich das Brot genommen und gebrochen, und seinen Jüngern gegeben habe, da denn keine *ταυτολογία*, keine Wiederholung des vorigen, vielweniger eine *περισσολογία* oder redundantia, ein unnöthiges oder überflüssiges Wort den heiligen Evangelisten und dem heiligen Apostel, ja dem heiligen Geist selbst zuzuschreiben, als wenn Brechen nur so viel hiefse, als austheilen, wie anderswo, weil da ja nicht vergebens darauf gesetzet: *Brach's und gab's.*

XII. Wie denn das Brotbrechen also nach dem Exempel Christi und der Apostel gar viel Jahre in dem üblichen Gebrauch geblieben, dafs auch die ganze Handlung des Abendmahls *fractio panis*, ein Brotbrechen, *per synecdochen* oder *excellentiam quandam* genennet worden, wie zu sehen Actor. 2. v. 42. Zugeschweigen der sonderlichen Bedeutung, dafs, gleichwie das Brot vor den Augen der Communicanten gebrochen wird, also hab auch Christus müssen getödtet werden, zu dessen stetswährendem Bildnifs das Brotbrechen im heiligen Abendmahl zu behalten, wie dahin der Apostel weisen thut, wenn er spricht, das ist mein Leib, der für euch gebrochen wird. 1. Cor. 11, 24.

XIII. Demnach erachten Se. Churf. Gn., dafs hierin nicht auf der Päbste unzeitige Klugheit, nicht auf die alte Gewohnheit, nicht auf menschliche Auctorität, sondern auf des Herrn Christi ungeänderte erste Einsetzung mehr zu sehen, und die Verrichtung des heiligen Abendmahls allein auf die Form und Weise, so der Herr Christus selbst, und aus seinem Munde die heiligen Apostel mit deutlichen Worten vorgeschrieben, folgend anzustellen sey, und ob zwar Se. Churf. Gn. zu solcher Administration niemand mit Gewalt anzuhalten gemeinet, wollen Sie doch hiebei männiglich in Gnaden zu bedenken anheim stellen, welches besser sey, Christo oder dem Antichrist, der Wahrheit oder falschen Gewohnheit, der göttlichen oder menschlichen Weisheit, dem ausdrücklichen Befehl Christi, (*hoc facite*) oder der sichern Freiheit der Welt zu folgen, und zu weichen, sonderlich weil Herr L u t h e r u s selbst Tom. VII. Witt. germ. p. 297. bekennet: Es mufs kein Sacrament, soll es anders Christi Einsetzung und Exempel gemäfs seyn, gehalten werden, es werde denn das Sacrament gebrochen und vom Priester unter viele ausgetheilet. Item daselbst schreibt er: Nun halte sie gegen einander, die Antichristen und Christum, dieser, Christus, bricht das Brot, und giebt jedermann davon, jene brechen's nicht und geben niemand davon, behalten es allein, sie haben allein einen Schein des Brechens erfunden, wo bleibt nun das Wort Christi: D a s t h u t? Warum thun sie anders, und wider Christum? Und Tom. II. Witt. f. 2. 31.: Der Text Pauli, das ist mein Leib, der für euch gebrochen wird, ist schlecht zu verstehen vom Brechen und Austheilen über Tisch, wie er auch sagt, 1. Cor. 10. das Brot, das wir brechen, ist der ausgetheilte Leib Christi.

XIV. Im Artikel von der *ewigen Gnadenwahl* oder Vorsehung zum ewigen Leben, erkennen und bekennen Se. Churf. Gn., daſs derselbe der allertröstlichsten einer sey, darauf sich nicht allein die andern alle, sondern auch unsere Seligkeit am meisten gründet, daſs nämlich Gott der Allmächtige aus pur lauter Gnaden und Barmherzigkeit, ohn alles Ansehn der Menschen Würdigkeit, ohn alles Verdienst und Werk, *o*) ehe denn der Welt Grund geleget worden, zum ewigen Leben verordnet und auserwählet hat, alle so an Christum beständig glauben, wisse auch und erkenne gar wohl die Seinen, und wie er sie von Ewigkeit geliebet, also schenkt er auch ihnen aus lauter Gnaden den rechtschaffenen wahren Glauben, und kräftige Beständigkeit bis ans Ende, also, daſs dieselbe niemand aus der Hand Christi reissen, und niemand von seiner Liebe scheiden könne, daſs ihnen auch alles, es sey Gutes oder Böses, zum Besten gereichen müsse, weil sie nach dem Fürsatz berufen sind. So hab auch Gott nach seiner strengen Gerechtigkeit alle, die an Christum nicht glauben, von Ewigkeit übersehen, denselben das ewige höllische Feuer bereitet, wie denn ausdrücklich geschrieben stehet: *Wer an den Sohn nicht glaubet, der ist schon gerichtet; wer an den Sohn nicht glaubet, der wird das Leben nicht sehen, sondern, der Zorn Gottes bleibet* (ergo ist er zuvor schon) über ihm: nicht, daſs Gott eine Ursach sey des Menschen Verderben, nicht, daſs er Lust habe an der Sünder

---

o) Eph. 1, 4. Matth. 10, 22. es 24. 13. Rom. 8, 29. 30. 2. Tim. 2, 19. Joh. 10, 14. Joh. 6, 29. Rom. 9, 18. 11, 7. 29. Phil. 2, 13. Joh. 10, 28. Rom. 8, 26. 28. Matth. 13, 42. 25, 48. Joh. 3, 18. 36. Es. 13, 9. Ez. 18, 32. 33, 11. 1 Tim. 2, 4. 2 Pet. 3, 9. Matth. 20.

Tod, nicht, daſs er ein Stifter und Antreiber der Sünde sey, nicht daſs er nicht alle wolle selig haben, denn das Widerspiel durchaus in der heiligen Schrift zu finden ist, sondern, daſs die Ursach der Sünde und des Verderbens allein bei dem Satan und in den Gottlosen zu suchen, welche wegen ihres Unglaubens und Ungehorsams von Gott zur Verdammniſs verstoſsen. Item, daſs an niemands Seligkeit zu zweifeln, so lang die Mittel zur Seligkeit gebraucht werden, weil allen Menschen unwissend, zu welcher Zeit Gott die Seinen kräftiglich berufe, wer künftig glauben werde oder nicht, weil Gott an keine Zeit gebunden, und alles nach seinem Wohlgefallen verrichtet. Hier entgegen verwerfen S. Churf. Gn. alle und jede zum Theil gottlästerliche, zum Theil gefährliche Opiniones und Reden, als daſs man in den Himmel hinauf mit der Vernunft klettern, und alda in einem sonderlichen Register oder in Gottes geheimen Canzlei und Rathstuben erforschen müsse, wer da zum ewigen Leben versehen sey oder nicht, da doch Gott das Buch des Lebens versiegelt hat, daſs ihm wohl keine Creatur hinein gucken wird, 2 Tim. 2. v. 19.

XV. Item, daſs Gott *propter fidem praevisam,* wegen des Glaubens, so er zuvor ersehen, etliche auserwählet habe, welches Pelagianisch, daſs er dem meisten Theil die Seligkeit nicht gönne, welchen er absolute, bloſs hin, ohn einige Ursach, auch nicht wegen der Sünde, verdammet, da doch der gerechte Gott niemand zur Verdammniſs beschlossen, denn wegen der Sünde, und derwegen der Rathschluſs der Verwerfung zur Verdammniſs nicht ein *absolutum decretum,* ein freier lediger Rathschluſs zu achten, wie der Apostel von den verstoſsenen

Juden bezeuget: *p)* Sie, die Zweige, sind zerbrochen, um ihres Unglaubens willen. Item, daſs die Auserwählten leben mögen, wie sie immer wollen, dagegen helfe denen, so nicht erwählet, kein Wort, kein Sacrament, keine Frömmigkeit, da doch aus Gottes Wort offenbar, *q)* daſs kein guter Baum faule Früchte bringe, und daſs auch uns Gott erwählet, daſs wir sollen seyn heilig und unsträflich vor ihm, in der Liebe, wie geschrieben, Ephes. 1, 4. Und daſs welcher, als ein edler Rebe, im Weinstock Christi bleibet, viel Früchte bringe, wer aber nicht in ihm bleibet, weggeworfen werde, wie ein Rebe, und verdorre, und man sammle sie, und werfe sie in's Feuer, und muſs brennen, wie Christus der Herr selbst geredet. Joh. 15, 5. 6.

XVI. Schlieſslichen bekennen Se. Churf. Gn. sich zu der Reformirten Evangelischen Kirchen in diesen und andern Religionspunkten, als welche sich auf Gottes Wort allein fundiren, und alle menschliche Tradition, so viel möglich, abgeschaffet haben. Und obwohl Se. Churf. Gn. zwar in ihren Herzen und Gewissen genugsam gesichert, daſs solch Bekenntniſs Gottes Wort allerdings gemäſs und aufrichtig sey, auch nichts lieberes erleben und wünschen möchten, denn daſs Gott der Herr aus lauter Gnade und Barmherzigkeit derselben getreue Unterthanen mit dem Licht der unfehlbaren Wahrheit beseligen und erleuchten wolle, jedoch, weil der Glaube nicht jedermans Ding ist, 2 Thes. 3. v. 2. sondern *r)* ein Werk und Geschenk Gottes, und niemand zugelassen, über die Gewissen zu herrschen, oder wie der Apostel Paulus redet, ein Herr seyn

p) Rom. 11, 20. q) Matth. 7, 18. r) Joh. 6, 29. Phil. 1, 39. Ephes. 3, 8. 2 Cor. 1, 24.

wollen über den Glauben, welches allein dem Herzenkündiger zustehet, als wollen Se. Churf. Gn. auch zu dieser Bekenntniſs keinen Unterthanen öffentlich oder heimlich wider seinen Willen zwingen, sondern den Curs und Lauf der Wahrheit Gott allein befehlen, *s*) weil es nicht an Rennen und Laufen, sondern an Gottes seinem Erbarmen gelegen, verhoffen aber gänzlich, begehren auch in Gnaden, und befehlen hiemit ernstlich, daſs Unterthanen und andere, so entweder die streitige Religionssache nicht verstehen, oder noch zur Zeit nicht genugsam darinnen informiret seyn, des *Lästerns, Schmähens, Diffamirens, wider die Orthodoxos und Reformatos*, die man aus lautern Haſs und Neid für *Calvinisch* mit vollem Munde ausrufen thut, gleichwie vorzeiten *Tertullianus in Apologetico* von den Christen geschrieben: *Oditur in innocuis innocuum nomen*, sich gänzlich enthalten, *t)* mit den Schwachgläubigen, so sie vermeinen stark zu seyn, Geduld tragen, nach der Vermahnung des Apostels Pauli und was sie selbst nicht gelesen, noch bisanhero genugsam verstanden, nicht bald verketzern oder verdammen, sondern in der Schrift mit Fleiſs forschen, das Urtheil heimgeben dem, *u)* der da recht richtet, welcher auch, wird ans Licht bringen, was im Finstern verborgen ist, und den Rath der Herzen offenbaren, alsdann wird einem jeglichen von Gott Lob wiederfahren etc. 1. Corinth. 4. 5.

---

s) Rom. 9, 16. t) Gal. 4, 1. Rom. 14, 1. u) Joh. 5 22. 1. Petr. 2, 23.

Colloquium Lipsiacum Anno 1631.

Da die anwesende Reformirte und Lutherische Theologi eine Liquidation angestellet, wie weit sie einig und nicht einig seyn.

Als durch sonderbare Schickung des Allmächtigen Gottes, die Hochlöblichste und Hochlöbliche evangelische und protestirende Churfürsten und Stände in ziemlicher starker Anzahl zu Leipzig auf dem angestellten Convent sich befunden, und in Churf. Durchl. zu Brandenburg, unsers gnädigsten Churfürsten und Herrn, Comitat, dero Theologus und Hofprediger D. Johann Bergius, wie auch Ihrer Fürstl Gn. Herrn Landgraf Wilhelms, zu Hessen, unsers gnädigsten Fürsten und Herrn Hofstaat dero *respective Theologus* und Hofprediger Hr. D. Joh. Crocius, und Herr Theophilus Neuberger gewesen, haben dieselbe, theils der Chrf. Durchl. zu Sachsen, etc. unsers gnädigst. Churfürsten und Herrn, anwesenden Ober-Hofprediger Doctori Matthiae Hoe von Hoenegg, theils aber den beiden Hrn. *Primariis Professoribus Theologis* zu Leipzig, als

Doctori Polycarpo Leysern, Superintendenten, und Doctori Heinrico Höpffnero, zugesprochen, denselben aus friedliebenden Gemüth zu erkennen gegeben, und beklaget, dafs zwischen beider Religion zugethanen Theologen bishero so heftige Streitigkeiten vorgegangen, und dadurch die Papisten zu nicht geringer Frohlockung verursachet worden wären. Man hätte auch genugsam verspüret, was für Ungemach daraus entstanden, und wie das Pabstthum solcher Trennuug und Zwiespalts zwischen uns beiderseits zu ihrem mächtigen Vortheil sich gebrauchet hätten. Nun aber nicht allein ihnen, sondern auch ihren gnädigsten und gnädigen Chur- und Fürstlichen Herrschaften nichts liebers und angenehmers seyn und widerfahren würde, als, wenn entweder die bishero vorgefallenen Streitigkeiten gänzlich verglichen, oder doch zum wenigsten gemildert und gemindert werden möchten: so ersuchten sie die Chur-Sächsische freundlich, ob denselben beliebte diesfals mit ihnen Unterrede zu pflegen, und zu versuchen, wie weit bey jetziger Gelegenheit man beiderseits in einem so guten und der evangelischen Kirchen zuträglichen Fürhaben kommen und gelangen könnte; mit angeheftem Bedinge, dafs diese Conferenz und ganze pur lautere Privathandlung allerdings unverfänglich und unpräjudicirlich seyn sollte; sie wären auch geneigt, alles zu thun und zu leisten, was nur zur Erbauung und Facilitirung des vorhabenden Werks sie ohne Nachtheil ihres Gewissens thun und willigen könnten; wüssten hierüber, dafs sie bey ihren Chur- und Fürstlichen Herrschaften mit dergleichen Werk nicht anstreichen, sondern denen zu gnädigstem und gnädigem Gefallen handeln thäten.

Worauf die Chur-Sächsische obbemeldete drey Theologen sich erkläret: ihnen sey unverborgen, und beklagen es gleichergestalt höchlich, dafs den evan-

gelischen Kirchen zu grofsem Schaden die Streitigkeiten bishero dermafsen gewachsen, und sich von Tage zu Tage gleichsam gehäufet hätten; wünschen ihres Theils von Herzen, dafs Gott heilsame Mittel und Wege zur Vergleichung geben und bescheren wollte: Und da sie mit Darsetzung ihres Blutes die Einigkeit gebührlicher Weise, und der göttlichen Wahrheit allerdings ohne Nachtheil, befördern könnten, dafs sie darzu williger als willig sich erfinden lassen wollten.

Ob aber, weil das Werk von hoher Importanz, und die sämmtlichen Kirchen und Theologen beiderseits betreffe, denen man überall nichts zum Verfang handeln und begeben möchte, in solcher Enge, und zwischen so wenig Personen, etwas furchtbarliches ausgerichtet werden könnte, da stünden sie nicht wenig an. Es wäre den Herren Chur-Brandenburgischen und Fürstlichen Hessischen Theologen bekannt, dafs es auch diesfalls heifse: *Quod omnes tangit, ab omnibus curari debet*: was alle angeht, das müsse auch mit aller Einwilligung abgehandelt werden. *Item: Quod capita, tot sensus:* viel Köpfe, viel Sinne. So müssten die Chur-Sächsische es in allewege an Ihre Churfürstl. Durchl. zu Sachsen, ihren gnädigsten Herrn, und Dero hochansehnliche Herren Geheime-Räthe bringen, ohne deren Vorbewufst ihnen durchaus nicht gebührete, diesfalls auch im wenigsten etwas vorzunehmen, weil die Sache in den *Statum publicum* sehr laufe. Welches Erinnern die Chur-Brandenburgische und fürstliche Hessischen Theologi zwar wohl vermerkt, dabey aber angedeutet, sie zweifelten nicht, so man hier nur einen guten Grund zu legen versuchte, es würden die andere und übrige Theologi in Deutschland, sich desto leichter bequemen, nachmaln auch in andern Königreichen und Landen, so viel das Principal-Werk betrifft,

der Beyfall wohl erfolgen, so zumal mit der Zeit die hohen Häupter und Obrigkeiten dieses hochwichtige Werk zu befördern sich bemüheten, gestalt ihre gnädigste und gnädige Chur- und Fürsten dazu ganz begierig sich finden lassen würden: Sie lebten auch der gewissen Zuversicht, weil sie nichts verfängliches oder gefährliches suchten, sondern nur von Herzen wünscheten, Fleiſs anzuwenden, ob der schädliche Riſs der evangelischen Kirchen könnte geheilt werden, es würde Churfürstl. Durchl. zu Sachsen Ihr dieses Werk nicht zuwider seyn lassen.

Und demnach höchstermeldete Ihre Churfürstl. Durchl. zu Sachsen neben Dero Herren Geheimen Räthen, auf vorhergegangenes gebührliches Hinterbringen endlich so weit das Fürhaben placitiret, daſs es ganz und gar mehr nicht, denn zu diesemmal nur eine Privat- und unverfängliche Conferenz, auch allein dahin gemeinet seyn solle, zu vernehmen, anzuhören und zu erwägen, ob, und wie ferne man in der *Augsburgischen Confession* einig, oder, ob und wie man auf beiden Theilen näher zusammenrücken möchte, so sind beiderseits Theologi im Namen der allerheiligsten Dreyfaltigkeit zum erstenmal, den 3. Martii Vormittag, in des Churfürstl. Sächsischen Ober-Hofpredigers derzeit innengehabten Losament, zusammen kommen; da denn anfänglich die Chur-Brandenburgische und Fürstliche Hessische Theologi sich freywillig erkläret, daſs sie mit Mund und Herzen zu der Anno 1530 den 25. Junii, Kaiser Carolo dem Fünften, hochlöblichster Gedächtniſs, von den evangelischen Churfürsten und Ständen zu Augsburg, auf dem Reichstag übergebener Confession sich bekenneten, und derselben, wann und wo es begehret würde, ohn einiges Bedenken unterschreiben wollen, sogar, daſs ihnen auch nicht zuwider wäre, mit Unterschreibung eben desjenigen Exemplars, so in

Chur-Sächsischen Augapfel befindlich, ihren Consens zu bezeugen. Und wollten solches um so viel desto lieber und mehr thun, weil nicht allein sie an ihrem Ort die Pflicht auf die Augsburgische Confession geleistet, sondern auch zu derselben, so wohl als ihre gnädigste und gnädige Herrschaften in der Chur-Brandenburg, und im Fürstenthum Hessen, sich öffentlich jederzeit bekennet, sie auch in ihren Kirchen und Schulen getrieben hätten.

Anlangende aber die Edition, so Anno 1540. zu Worms, und Anno 1541. zu Regensburg auf Seiten der Evangelischen, in denen mit den Papisten angestellten Gesprächen übergeben werden, könnten und begehrten sie solche auch nicht zu verwerfen; sondern richteten sich diesfals nach der Erklärung der evangelischen Churfürsten, und Stände, die sie von solcher Edition der Augsburgischen Confession im Naumburgischen Convent, Anno 1561. gegen Kaiser Ferdinando dem Ersten, höchstrühmlichster Gedächtnifs, gethan hätten. Welches die Chur-Sächsischen zwar haben dahin gestellt seyn lassen; sich aber ihres Theils, wegen der Naumburgischen Handlung, auf die Erklärung, so die evangelischen Churfürsten und Stände in der Vorrede des Concordien-Buchs gethan, hingegen berufen.

Nach diesem hat beiderseits Theologen beliebt, durch alle Artikel der Augsburgischen Confession speciatim und absonderlich zu gehen, und wegen derselben ihre Meynung zu eröffnen; da sie denn den Ersten Artikel von Gott, allerdings, und von Wort zu Wort gut geheifsen; auch die Chur-Brandenburgische und Fürstlich Hessische dabey ausdrücklich vermeldet: sie glaubten mit und neben den Chur-Sächsischen fest, dafs Gott einig sey im Wesen, und drey in Personen: dafs auch die Einigkeit des göttlichen Wesens und das Geheimnifs der

drey unterschiedenen Personen in der Gottheit, im A. und N. Testament, mächtig und unwidertreiblich gegründet sey; ungeachtet etlicher Sprüche anderwärtiger Auslegung, so von etlichen Lehrern in ihren Schriften geschehen seyn mag. Sie glaubten auch, so wohl als die Chur-Sächsische, von Herzen, daſs Gott simpliciter und allerdings, ein ewiges, unleibhaftes und untheilhaftiges Wesen, ohne Ende, und ohne einige Verschränkung, also unermeſslich allmächtig sey, daſs er alles thun könne, was er nur wolle, und daſs ihm ganz nichts unmöglich, denn allein was nach Anweisung göttlichen Worts, seiner Natur und Willen zuwider und entgegen ist. In allen übrigen Punkten auch, die im ersten Artikel, so wohl im Gegensatz begriffen, wären sie durch und durch einmüthig und einstimmig.

Vom andern Artikel haben beiderseits Theologen sich erkläret: Sie glaubten, daſs nach dem Fall Adae alle Menschen, so natürlich geboren werden, auch der Gläubigen Kinder, wahrhaftig in Sünden empfangen und geboren werden, daſs auch dieselbe Seuche und Erbsünde in ihnen wahrhaftig Sünde sey, und alle diejenigen unter dem ewigen Gottes Zorn verdamme, so sie nicht durch die Taufe und den heiligen Geist wiederum neu geboren werden, darbey es also in der ersten Conferenz verblieben.

Nachmittage am dritten, wie auch am vierten Martii, ist der dritte Artikel der Augsburgischen Confession in fleiſsige Erwägung gezogen worden. Und zwar haben die Chur-Brandenburgische und Fürstliche Hessische sich dahin erkläret, daſs sie den Buchstaben und Worten nach, alles das annehmen und für wahr halten thäten, was in dem Artikel stehe. Denn sie nicht weniger als die Chur-Sächsische unwidersprechlich glaubeten, Gott der Sohn sey wahrer Mensch geworden, geboren aus der Jungfrauen

Maria, welche vor, in, und nach der Geburt eine reine Jungfrau geblieben, und nicht nur eine Menschengebärerin, auch nich nur χριστοτόκος oder eine Christgebärerin, sondern wahrhaftig eine Θεοτόκος, oder Gottesgebärerin, sey. Dieser wahre Gott und Mensch sey in einer unzertrennten Person wahrhaftig geboren, er habe wahrhaftig gelitten, er sey gekreutziget, gestorben, begraben, wahrhaftig am dritten Tage von den Todten auferstanden, aufgefahren gen Himmel, sitzend zur Rechten Gottes, daſs er ewig herrsche über alle Creaturen und regiere, daſs er alle, so an ihn glauben, durch den heiligen Geist heilige, reinige, stärke, tröste, ihnen auch Leben und allerley Gaben und Güter austheile, und wider den Teufel, wider die Sünde schütze und beschirme, und wie die Worte des Artikels weiter lauten. Wünschen auch, daſs sie bey solcher summarischer Bekenntniſs gelassen werden möchten.

Weil sie aber nicht in Abrede gewest, daſs die Worte des dritten Artikels nicht auf gleiche Weise von den Chur-Sächsischen und den Brandenburgischen, uud Hessischen Theologen verstanden würden, und daſs in unterschiedlichen Punkten ziemlich harter nnd heftiger Streit bishero vorgegangen: so haben sie ihnen nicht zu entgegen seyn lassen, daſs unter einander weiter von solchen hohen und wichtigen Punkten Unterrede gehalten würde: Da denn nach hin und her beschehener Erwägung es endlich dahin gerichtet worden, daſs die Chur-Sächsische, und auch Chur-Brandenburgische und Fürstliche Hessische anwesende Theologen in nachfolgenden Punkten sich verglichen:

I. Daſs der Sohn Gottes eine vollkommene, aus Seele und Leib bestehende menschliche Natur, allein im Leibe der Jungfrauen Mariä, in die Einigkeit, seiner göttlichen Person angenommen, also, daſs

Kraft der persönlichen Vereinigung der Sohn Gottes nicht nur verbaliter, oder den Worten nach, sondern wahrhaftig und in der That selbst sey Mensch, und hingegen der Mensch nicht nur wörtlich, sondern auch wahrhaftig Gottes Sohn sey, und daſs dieselbe Person alle Eigenschaften beider Naturen gemein habe, solche auch von ihr recht gesaget werden.

II. Daſs die zwo Naturen in Christo, die göttliche und menschliche, also unauflöslich und unzertrennlich mit einander vereiniget seyn, daſs zu keiner Zeit, und an keinem einigen Ort, sowohl im Stande der Erniedrigung, als der Erhöhung, einige Zertrennung oder Sonderung zwischen den Naturen geschehen, und keine jemalen von der andern abgeschieden gewesen, auch im Tode selbst nicht; denn, obwohl dazumalen das Band des Leibes und der Seelen zertrennet worden, so sey doch das Band der persönlichen Vereinigung beider unzertrennet und unauflöslich geblieben, Kraft dessen auch der Sohn Gottes auſser, das ist, ohne sein Fleisch, und von demselben abgesondert, weder jemalen oder irgends nach der Empfängniſs gewesen, und ohne angenommenes Fleisch jemalen und irgends seyn werde.

III. Daſs nicht allein die beiden Naturen unzertrennlich und unauflöslich aufs allerinnerste, sondern auch inconfuse, und ohne einige Vermenguug, Vermischung und Exaequation oder Gleichmachung, sowohl der Naturen, als derselben Eigenschaften, mit einander vereiniget seyn. Denn wie die göttliche Natur durch die persönliche Vereinigung nicht die menschliche Natur, noch diese die göttliche Natur worden: sondern, die göttliche Natur göttlich bleibet, die Menschheit auch eine wahre menschliche Natur ist und bleibet in Ewigkeit: also auch sind die göttlichen Eigenschaften der göttlichen Natur Eigenschaften geblieben, und niemalen der

Menschheit Eigenschaften worden; gleich wie auch die Menshheit ihre Eigenschaften behalten, und solche der göttlichen Natur Eigenschaften nicht worden sind.

IV. Ist man dessen beiderseits einig worden, ob wohl Leiden nnd Sterben allein der menschlichen Natur Eigenschaft seyn, so habe doch nicht eine bloſse Menschheit gelitten, sondern Gottes Sohn selbst, der Herr der Herrlichkeit 1. Cor. 2. der Fürst des Lebens, Actor. 3. der gelobte Gott von Ewigkeit habe nach dem Fleisch gelitten, und ihm das Leiden seines Fleisches appropriiret und zugeeignet, Rom. 9. 1. Pet. 4. Und sey das für uns vergossene Blut, nicht nur ein bloſses Menschen-Blut, sondern auch des Sohnes Gottes Blut, 1. Joh. 1. oder Gottes eigenes Blut, wie St. Paulus redet, Actor. 20.

V. Daſs die Reden: *die Gottheit selbst hat gelitten;* item: *die bloſse Menschheit allein hat gelitten,* beide unschriftmäſsig seyn, derowegen man deroselben sich billig enthalte.

VI. Sind beiderseits Theologi dessen einig gewesen, daſs in Christo nicht nur den bloſsen Worten nach, sondern, wahrhaftig die ganze Fülle der Gottheit leibhaftig wohne, Col. 2. Und daſs der ganze Christus, ohne Zertrennung der Naturen, allwissend, allmächtig, und allgegenwärtig sey, nicht zwar, als ob die Allwissenheit, Allmacht und Allgegenwart auch der menschlichen Natur Eigenschaften wären, oder derselben in, an, und aus ihr selbsten zustünden; vielweniger, als ob diese Eigenschaften wesentlich in dem Fleisch Christi hafteten, sondern sie seyn und bleiben allein in der göttlichen Natur Eigenschaften, und werden der ganzen Person, Gott und Menschen, um der innerlichen persönlichen Vereinigung beider Naturen willen, zugeschrieben.

VII. Ist man beiderseits einig, daſs der ganze Jesus Christus in einer unzertrennten Person, als Gott und Mensch, ohne einige Ausschlieſsung und Absonderung der menschlichen Natur, anzurufen, und das Vertrauen auf ihn und sein allerheiligstes Verdienst zu setzen sey, allermassen im Ephesinischen Concilio hiervon geschlossen werden.

VIII. Bekennen beide Theile, daſs der ganze Jesus in einer unzertrennten Person, Gott und Mensch, im Himmel und auf Erden (jedoch ohne einige leibliche Räumlichkeit) alles regiere und beherrsche, von einem Meer bis zum andern, Ps. 72.; daſs ihm alles unter seine Füſse gethan sey, Ps. 8.; daſs er einen Fuſs auf dem Meere, den andern auf der Erden habe, Apoc. 10.; daſs er bey uns seyn und bleiben werde bis ans Ende der Welt, Matth. 28. und, wo ihrer zween oder drey in seinem Namen beysammen sind, daſs er alsdann auch ganz mitten unter ihnen sey, Matth. 18; daſs er alles in allem erfülle, Ephes. 4; und daſs nach St. Pauli Ausspruch, Gott der Vater den Herrn Jesum auferwecket von den Todten, daſs er ihn gesetzet zu seiner Rechten im Himmel über alle Fürstenthum, Gewalt, Macht, Herrschaft, und alles was genannt mag werden, nicht allein in dieser Welt, sondern auch in der zukünftigen. Ephes. 1.

IX. So lassen beiderseits Theologi die *Höllenfahrt des Herrn* einen schweren und wichtigen Glaubens-Artikel bleiben, der so wenig als der Artikel vom Sitzen zur Rechten, mit menschlicher Vernunft könne erreichet und begriffen werden, und bekennen, daſs der ganze Christus, Gott und Mensch zur Höllen gefahren, den Teufel überwunden, der Höllen Gewalt zerstöret, und dem Teufel alle seine Macht genommen habe.

X. Ist man auf beiden Theilen darinnen einig, daſs der Herr Christus nicht schon im Mutterleibe, sondern allererst den vierzigsten Tag nach seiner Auferstehung gen Himmel gefahren sey. Ob er aber wohl wahrhaftig, räumlich und sichtiglich, und nicht etwa verschwindungsweise gen Himmel gefahren, und der Himmel, dahin er gefahren, und in welchem die Gebenedeiten des himmlischen Vaters seyn, eine liebliche Wohnung, und gewisser auſser dieser Welt in der Höhe befindlicher von Gott verordneter Ort ist, da wir unsere Wohnungen haben sollen: Joh. 14. so sey doch der Herr im Himmel nicht eingeschlossen.

XI. Gestehen beide Theile, daſs durch die Rechte des Allmächtigen Vaters, weder gewisser oder erschaffner Ort, und durch das Sitzen zur Rechten Gottes kein leibliches oder räumliches Sitzen verstanden werde; sondern die Rechte Gottes heiſse so viel, als die Majestät, Kraft und Allmacht Gottes, daher sie die Rechte der Kraft Gottes genennet wird, Luc. 22. Item die Rechte der Majestät in der Höhe, Hebr. 8. die Rechte, so den Sieg behält, Ps. 118. die Rechte, für welcher niemand sich verbergen oder entwenden kann, Ps. 139. Das Sitzen aber zur Rechten Gottes sey, daſs Christus ewig regiere und herrsche, welches auch von ihm nach der Himmelfahrt vollkömmlich und herrlich, nach beiden Naturen, über alle Creaturen geschieht, sonderlich aber regieret er seine Kirche, als dero Haupt, durch welches der Vater alles beherrschet, und welches er von männiglichen will geehret und angebetet wissen.

XII. So sind beiderseits Theologi von dem *Amte des Herrn Jesu Christi* dessen einig, daſs der Herr Christus habe nach beiden Naturen das heilige Mittler- und Erlösungs-Amt verrichtet; Gottes

Sohn habe in, mit und durch das angenommene allerheiligste Fleisch gewirket; und sey demnach die angenommene Menschheit von wahrer Verrichtung und kräftiger Cooperation oder Mitwirkung der Amts-Werke des Herrn, als, von der Lebendigmachung, von der Rechtfertigung, von der Seligmachung der Menschen, und dergleichen durchaus nicht ausgeschlossen, daher das Fleisch des Sohnes Gottes ein lebendigmachendes Fleisch genennet werde, Joh. 6. Und das Blut des Sohnes Gottes habe die Kraft, alle Menschen zu reinigen von allen ihren Sünden, 1 Joh. 1.

Ueber dieses aber haben die Chur-Sächsische Theologi ferner die unfehlbare gründliche Wahrheit zu seyn bekennet, daſs der Herr Jesus nicht allein nach der göttlichen, sondern auch nach der menschlichen Natur, wahrhaftig allwissend, allmächtig und allgegenwärtig sey: jedoch, daſs die Allwissenheit, Allmacht und Allgegenwart der menschlichen Natur, nicht als natürliche Eigenschaften, sondern, als durch die persönliche Vereinigung, und durch die zur Rechten Gottes erfolgte Erhöhung mitgetheilet, auch in der Person, und nicht auſser derselben absonderlich, zugeschrieben werden. Wie denn auch die Chur-Sächsische bey der Regel unverrückt geblieben, alles was von Christo gesaget werde, daſs er in der Zeit an Herrlichkeit, Macht, Majestät und Ehre empfangen, daſs solches nicht nach der göttlichen, sondern allein nach der menschlichen Natur zu verstehen sey, nach welcher Christus habe können erhoben, und ihm aus Gnaden der Name über alle Namen gegeben werden, wie die alte Regel lautet: *Excelsus non exaltatur, sed caro excelsi exaltata est*, der schon, als Gott von Natur hoch, ja der Allerhöchste ist, der kann nicht in der Zeit erhöhet werden; das Fleisch aber des Allerhöchsten ist in

der Zeit, jedoch nicht aufser der Person, sondern in der Person, zu der unendlichen göttlichen Majestät, Ehre und Herrlichkeit erhoben worden.

Hierauf haben sich die Chur-Brandenburgische und Fürstliche Hessische also erkläret: sie bekenneten gar gerne, dafs die Gottheit, oder Christus nach seiner Gottheit, eigentlich nicht erhöhet, dafs er auch keine neue innerliche Herrlichkeit, Macht, Majestät noch Ehre nach der Gottheit an ihr selbst empfangen; denn nach derselben ist und bleibet er von Ewigkeit der Allerhöchste, Mächtigste und Vollkommenste: jedoch, dafs auch nicht die menschliche Natur für sich allein und absonderlich erhöhet, gleich wie sie nicht allein und absonderlich gelitten, sondern, dafs die Person des Sohns Gottes im Fleische bis zum Tode des Kreutzes, erniedrigt, und im Fleisch durch seine Auferstehung, Himmelfahrt und Sitzen zur Rechten Gottes erhöhet sey, durch welche Erhöhung die Menschheit an ihr selbst verkläret, und über alle Creaturen erhaben, die Gottheit aber nicht an ihr selbst, sondern nur uns Menschen vollkömmlicher verkläret und offenbaret ist, dafs auch das Mittler-Amt, und die ganze Amts-Gewalt und Ehre, nicht der einen oder andern Natur absonderlich, sondern der ganzen Person, dem Sohne Gottes im Fleische vom Vater gegeben sey, welches Amt er auch, wie zuvor erkläret, nach beiden Naturen zugleich führet und verrichtet. Sie bekennen ferner, dafs zwar Christus nicht allein nach der Gottheit, sondern auch noch der Menschheit, durch Erleuchtung und Mitwirkung der Gottheit alle Dinge wisse und alle Dinge zu thun vermöge, die einigesweges zu seinem Mittler-Amt gehören; dafs er auch nicht nach der Gottheit allein, sondern auch nach der Menschheit seiner Kirchen auf Erden mit seiner kräftigen Wirkung, Gnade und Hülfe stets gegenwärtig sey, die-

selbe mächtiglich schütze, erhalte und regiere, mitten unter seinen Feinden, nach der Verheifsung: *Ich bin bey Euch bis an der Welt Ende, und: wo zween oder drey in meinem Namen versammelt sind, da bin ich mitten unter ihnen.*

Nur allein verneinen sie festiglich und halten's der heiligen Schrift zuwider zu seyn, dafs Christus nach der Menschheit, oder die menschliche Natur und Wesen, oder, der Leib Christi seiner Substanz und Wesen nach, unsichtbarer Weise, an allen Orten, und bey allen Creaturen sey, weder im Stande der Erniedrigung, noch im Stande der Erhöhung, weder wegen der persönlichen Vereinigung, noch wegen des Sitzens und Herrschens zur Rechten Gottes. Sie vermeynen auch, dafs die andern göttlichen Eigenschaften, Allwissenheit oder Allmacht, der menschlichen Natur also mitgetheilet seyn, dafs dieselbe in einerley unendlichen Macht und Wissenschaft mit der göttlichen, allwissend oder allmächtig worden sey, und ihr solches *in abstracto*, wie man in Schulen redet, das ist, mit Natur-Namen, recht zugeschrieben werden könne.

Schliefslich halten sie es dafür, dafs kein besser Mittel zur Vergleichung in diesem Punkt sey, als, dafs man in diesem hohen Geheimnifs bey denen Redens-Arten allein, welche in der heiligen Schrift, in den uralten allgemeinen Conciliis, und in der Augsburgischen Confession ausdrücklich gebraucht worden, verbleibe, wie sie denn ihres Theils zu keinen andern Reden sich verbinden wollen. Welches letztere die Chur-Sächsische auf künftige fernere Unterredung und mehrere Ausführung haben gestellet seyn lassen. Und so viel vom dritten Artikel; bey welchem beiderseits Theologi angehänget, dafs sie von Herzen verdammten und verwürfen alle Irrthümer der alten und neuen Arianer, Nestorianer, Eutychia-

ner, Monotheliten, Marcioniten, Photinianer, und wie sie immer Namen haben möchten, dargegen sich zum Apostolischen, Nicenischen, Athanasischen Symbolen mit Mund und Herzen bekennen thäten.

Im vierten Artikel sind beiderseits Theologi auch einstimmig gewesen, und haben die Chur-Brandenburgische und Fürstliche Hessische sich erkläret, daſs der vierte Artikel gleichfalls jedermals von ihnen sey beliebet, und dabey gelehret worden, daſs Christus der Herr und Heiland für alle Menschen gestorben, und mit seinem Tod für die Sünden der ganzen Welt völlig, vollkömmlich, und in sich kräftiglich genug gethan habe; daſs es auch nicht nur ein Schein-Wille wäre, sondern, daſs es sein eigentlicher ernster Wille und Befehlig, daſs alle Menschen an ihn sollten glauben, und durch den Glauben sollten selig werden; also, daſs keiner von der Kraft der Genugthuung Christi ausgeschlossen sey, als der sich selbst durch den Unglauben ausschlieſse.

Den fünften, sechsten, siebenten und achten Artikel haben sie durch und durch, ohne einigen Auszug, gleich den Chur-Sächsischen angenommen, als die jederzeit in ihren Kirchen so gelehret werden.

Den neunten ingleichen, und dabey ausdrücklich gemeldet, daſs die heilige Taufe um des göttlichen Befehles willen, als ein verordnetes Mittel zur Seligkeit, nöthig sey, und ob wohl die Gnade Gottes durch die Taufe nicht *ex opere operato*, oder um des bloſsen Werks willen, wie auch nicht durch die bloſse äuſserliche Abwaschung oder Besprengung, die Seligkeit wirke: so geschehe es doch Kraft des Worts der Einsetzung und Verheiſsung, vermittelst der Taufe. Sie haben auch mit und neben den Chur-Sächsischen dafür gehalten, daſs recht und nöthig sey, die Kinder zu taufen, und wenn man sie durch die Taufe Gott vortrage, daſs sie auch alsdann da-

durch in die Gnade Gottes, Gottes Ordnung nach, an- und aufgenommen werden.

Den siebenten Martii ist Vor- und Nachmittage zu den übrigen Artikeln geschritten, und dieselben erwogen worden. Da denn die Chur-Brandenburgische und Fürstlich Hessische Theologi den zehenten Artikel vom heiligen Abendmahl ganz, wie er in der Anno 1530 übergebenen Confession lautet, von Worten zu Worten acceptiret und angenommen. Hierüber haben sie namentlich neben den Chur-Sächsischen verworfen die päbstliche Verwandelung, ingleichen die Concomitanz, die stetswärende sacramentliche Gegenwart des Leibes und Blutes außer der befohlenen Handlung, die *συνεσίαν*, Coëxistentiam, Inexistentiam, alle räumliche und leibliche Art der Gegenwart des Leibes, und die Anbetung, so zum Brot oder zur Gestalt des Brots gerichtet wird.

Sie haben weiter bekannt, daſs im heiligen Abendmahl nicht nur wahrhaftig gegenwärtig seyn, die äusserlichen Elementa des Brots und Weins; auch nicht nur die Kraft und Wirkung, oder die bloſsen Zeichen des Leibes und Blutes, sondern daſs der wahre wesentliche Leib, so für uns gegeben, und das wahre wesentliche Blut Jesu Christi selbst, so für uns vergossen worden, vermittelst des gesegneten Brots und Weins, wahrhaftig und gegenwärtig gereichet, ausgetheilet und genossen werden: Kraft der sacramentlichen Vereinigung, welche bestehet nicht in der bloſsen Bedeutung, auch nicht nur in der bloſsen Versiegelung, sondern auch in sämmtlicher unzertrennten Austheilung der irdischen Elementen, und des wahren Leibes und Blutes Jesu Christi; jedoch habe diese sacramentliche Vereinigung nicht statt, auſser der von Christo befohlenen Handlung, sondern allein in derselben.

Weiter ist man dessen einig gewesen, daſs auch in der geistlichen Niessung nicht nur die Kraft, Nutz und Wirkung, sondern das Wesen und die Substanz des Leibes und Blutes Jesu Christi selbst, im Gebrauch des heiligen Abendmahls, so allhier auf Erden geschieht, genossen, das ist, geistlicher Weise durch den wahren Glauben, gegessen und getrunken werde, und daſs diese geistliche Niessung zum seligen Gebrauch des hochwürdigen Abendmahls hochnöthig sey.

Nicht weniger sind beide Theile darinnen einstimmig gewesen, daſs in der sacramentlichen Niessung die irdische Elemente, und der Leib und Blut Christi zugleich und mit einander genossen werden. Daſs aber solche Niessung mit dem *Organo oris*, oder mündlich, so wohl von den Unwürdigen, als von dem Würdigen geschehe, das haben die Chur-Brandenburgische und Fürstliche Hessische nicht zugeben wollen. Zwar gestünden sie, daſs vermittels des gesegneten Brots und Weins der wahre Leib und Blut Christi gegenwärtig empfangen werde, aber nicht mit dem Munde, sondern allein durch den Glauben, durch welchen der Leib und Blut des Herrn mit denen, die das Abendmahl würdiglich genieſsen, geistlicher Weise vereiniget; den Unwürdigen aber der Leib und das Blut nur angeboten, aber von ihnen, um ihres Unglaubens willen, nicht genossen noch empfangen, sondern verstoſsen und verworfen werden.

Dahingegen die Chur-Sächsische darauf beharret, daſs im heiligen Abendmahl, vermittelst der gesegneten Elemente der wahre Leib und Blut des Herrn Jesu Christi m ü n d l i c h gegessen und getrunken werde, wie die Worte lauten: *Esset und trinket.* Und ob wohl das gesegnete Brot und der Leib des Herrn in der sacramentlichen Niessung,

von allen Communicanten, *uno et eodem organo oris*, oder mit dem leiblichen Munde empfangen werde, daſs doch die Niessung so viel den Modum oder die Weise anlanget, auf unterschiedene Art geschehe; indem man mit dem Munde das Brot und den Wein ohne Mittel und mündlicher Weise genieſse; den Leib und das Blut Jesu Christi aber nicht ohne Mittel, sondern Kraft der gesegneten Elemente, auf himmlische und übernatürliche Gott allein bekannte Weise, und also ohne einige fleischliche, natürliche Verschlingung, oder Käuung, oder Verzehrung des Leibes und Blutes, mit dem Munde empfange.

Ob nun aber wohl, so viel den zehnten Artikel anlanget, in diesem Passu der mündlichen Niessung, keine Vergleichung der Zeit hat seyn wollen, sondern derselbe, wie vor diesem zu Marburg Anno 1529. ausgesetzet worden; so haben doch die Chur-Brandenburgische und Fürst. Hessische dafür gehalten, es könnte nichts desto weniger eine christliche Vereinigung geschehen, oder doch zum wenigsten eine Toleranz erfolgen; sie begehrten auch um dieses Punkts willen diejenigen, so sie nicht verdammen, noch ihre Meinungen ihnen für einen nöthigen Glaubens-Artikel aufdringen wollen, keinesweges zu verdammen; nicht zweifelnde, weil man in den übrigen Principalstücken dieses Artikels allerdings einig, daſs man doch für einen Mann wider das Pabstthum stehen könnte. Dennoch aber die Chur-Sächsische diesen Vorschlag dafür gehalten, daſs ihm weiter in der Furcht des Herrn nachzudenken, und mit mehrern Theologen davon christlich Unterrede zu pflegen sey, so ist solches auch zu diesemmal dahin gestellet worden.

Bey dem elften Artikel der Augsburgischen Confession haben die Chur-Brandenburgische und Fürstliche Hessische sich dahin erkläret, sie hielten die

in etlichen evangelischen Kirchen übliche **Beichte**, wenn sie ohne Mifsbrauch und als ein Mittelding geschieht, für eine freie christliche und gute Cerimonie, die mit Nutz in der Kirchen Gottes könne gebrauchet, und wo sie schon gebräuchlich ist, wohl möge behalten werden. Die päbstliche Zwang- und Noth-Beichte aber, so wohl andere vorgehende Mifsbräuche, seyn ganz unrecht und verwerflich.

Vom zwölften, dreyzehenten, vierzehenten, funfzehenden, sechzehenten, siebenzehenten, achzehenten, neunzehenten, zwanzigsten, ein, zwey, drey, vier, fünf, sechs, sieben, achtundzwanzigsten Artikel ist man durch und durch ohne Widersprechen einig gewesen. Und haben die Chur-Brandenburgische und Fürstliche Hessische bey dem neunzehenten sich absonderlich dahin erkläret, dafs Gott keine Ursache noch Ursacher der Sünde sey; keinen Menschen zur Sünden oder zum Unglauben geschaffen, noch in oder aus blofsem Rathschlufs entweder zur Sünde, oder zum Verdammnifs verordnet habe.

Und ob wohl in der Augsburgischen Confession die Lehre von der *ewigen Gnaden-Wahl* nicht ausdrücklich berühret ist, so haben doch beyderseits Theologen für rathsam erachtet, auch in diesem Punkt, über welchen bisher viel Streitens gewesen, ihre Lehre und Meynung zu erklären, da denn die Chur-Brandenburgische und Hessische dieses ihre einhellige Lehre und Glauben zu seyn bekennet:

Dafs Gott von Ewigkeit her in Jesu Christo aus dem verderbten menschlichen Geschlecht, nicht alle, sondern etliche Menschen, deren Zahl und Namen ihm allein bekannt seyn, erwählet habe, die er zu seiner Zeit, durch Kraft und Wirkung seines Worts und Geistes, zum Glauben an Christum erleuchtet und erneuert, auch in demselben bis ans Ende er-

hält, und endlich durch den Glauben ewig selig machet.

Dafs er auch keine Ursach, oder Anlafs, oder vorhergehendes Mittel, oder Condition solcher Wahl in den Erwählten selbst gefunden, oder zuvor ersehen, weder ihre gute Werke, noch ihren Glauben, oder auch die erste heilsame Neigung, Bewegung oder Einwilligung zum Glauben, sondern dafs alles gute, das in ihnen ist, allein aus der lautern freiwilligen Gnaden Gottes, die ihnen vor andern in Jesu Christo von Ewigkeit verordnet nud gegeben ist, ursprünglich herfliefse.

Dafs auch Gott von Ewigkeit diejenige, die in ihren Sünden und Unglauben beharren, zum ewigen Verdammnifs verordnet und verstofsen habe, nicht aus einem solchen *absoluto Decreto*, oder blofsen Willen und Rathschlufs, als ob Gott den meisten Theil der Welt, oder einigen Menschen, ohne Ansehung ihrer Sünden und Unglaubens, zum ewigen Verdammnifs, oder zur Ursach desselben entweder von Ewigkeit verordnet, oder in der Zeit erschaffen; sondern die Verstofsung, sowohl als die Verdammung, sey geschehen aus seinem gerechten Gerichte, dessen Ursach in den Menschen selbst ist, nämlich ihre Sünde, Unbufsfertigkeit und Unglauben; dafs also die ganze Schuld und Ursach der Verstofsung und Verdammung der Ungläubigen sey in ihnen selbst, die ganze Ursache aber der Wahl und Seligkeit der Gläubigen sey allein die pur lautere Gnade Gottes in Jesu Christo, nach dem Wort des Herrn: *Israel, du bringest dich selbst in Unglück; dein Heil aber stehet allein bey mir.*

Dafs demnach auch ein jeder seiner Wahl und Seligkeit nicht a priori, aus dem verborgenen Rath Gottes, sondern allein a posteriori, aus dem geoffenbarten Worte Gottes, und aus seinem Glauben,

und Früchten des Glaubens an Christum gewiſs seyn solle und könne; und gar nicht folge, wie etwa die ruchlose Welt diesen hohen Artikel spöttlich miſsbrauchet, viel weniger also gelehret werden könne, wer erwählet sey, der möge in seiner Gottlosigkeit beharren, so lang er wolle, er müsse doch selig werden, wer nicht erwählet, wenn er gleich an Christum wahrhaftig glaubete, und gottselig lebete, müſste doch verdammt werden.

Wenn aber jemand in diesem hohen Geheimniſs weiter forschen und grübeln, und auſser Gottes freien, gnädigen, gerechten Willen, andere Ursachen suchen wollte, warum Gott unter den Menschen, da sie von Natur gleich gewesen, da er sie auch nach seiner Allmacht wohl hätte allesamt gläubig und selig machen können, dennoch etliche vor andern in der That gläubig gemacht, dargegen die übrigen in ihren Sünden, und freiwilliger, halsstarriger Unbuſsfertigkeit und Unglauben gelassen? Da sprechen sie mit dem Apostel: *Mensch, wer bist du, daſs du mit Gott rechten wilst? Hat nicht ein Töpfer Macht, aus einem unreinen Sündenklumpen zu machen ein Faſs zu Ehren aus lauter Gnaden, das andre zu Unehren, aus gerechtem Gerichte? O welch eine Tiefe des Reichthums und Erkenntniſs Gottes! wie unbegreiflich sind seine Gerichte, und unerforschlich seine Wege? wer ist sein Rathgeber gewesen? oder wer hat ihm etwas zuvor gegeben, daſs ihm wieder vergolten würde?*

Hingegen die Chur-Sächsischen nachfolgender Gestalt sich erkläret:

I. Daſs Gott von Ewigkeit her, und ehe der Welt Grund geleget worden, in Christo nicht alle, sondern etliche Menschen zur ewigen Seligkeit erwählet habe.

II. Daſs die Zahl und Namen der Auserwählten Gott allein bekannt seyn, wie der Herr spricht: *Er kenne seine Schafe*, Joh. 10. und wie St. Paulus sagt: *Gott kenne die Seinen.*

III. Daſs Gott diejenigen von Ewigkeit her erwählet habe, welche er gesehen, daſs sie in der Zeit, durch Kraft und Wirkung seines Worts und Geistes, an Christum glauben, und in demselben bis an ihr Ende verharren würden. Und ob wohl die Auserwählten eine Zeit lang aus der Gnade Gottes fallen können, so sey es doch unmöglich, daſs solches finaliter und beharrlich geschehe.

IV. Daſs Gott in der Erwählung keine Ursach oder Anlaſs solcher Wahl in den Erwählten selbst gefunden, auch keine erste Neigung, Bewegung oder Einwilligung zum Glauben, sondern daſs alle das Gute, so in den Auserwählten ist, aus der zur lautern freiwilligen Gnade Gottes, die ihnen in Jesu Christo von Ewigkeit her gegeben ist, ursprünglich herflieſse.

V. Daſs Gott von Ewigkeit her allein diejenigen, so er gewuſst, daſs sie in ihren Sünden uud Unglauben verharren würden, zum ewigem Verdammniſs und Verstoſsung verordnet habe.

VI. Daſs diese Verstoſsung gar nicht geschehen aus einem *absoluto Decreto* oder bloſsen Rathschluſs und Willen, als ob Gott ohne Ansehung der Menschen Unglauben, jemanden allein nach seinem Gefallen verdammt habe. Denn kein solcher bloſser Rathschluſs in Gott gewesen, Kraft welches er entweder den gröſsten Theil der Menschen, oder auch nur einem einigen Menschen, zum ewigen Verdammniſs, oder zur Ursach desselben, entweder von Ewigkeit her verordnet, oder in der Zeit geschaffen habe.

VII. Daſs aber gleichwohl so viel Menschen ewig verloren und verdammt werden, das geschehe

zwar aus dem gerechten Gerichte Gottes, aber die Ursach solcher Verdammnifs sey in dem Menschen selbst, nämlich ihre herrschende Sünden, ihr Unglaube und Unbufsfertigkeit, dafs also die ganze Schuld und Ursach der Verstofsung und Verdammung der Ungläubigen in ihnen selbst, die ganze Ursach aber der Wahl und Seligkeit der Gläubigen die pur lautere Gnade Gottes in Jesu Christo sey, nach dem Wort des Herrn: *Israel, du bringst dich selbst in Unglück, dein Heil aber stehet allein bey mir.* Hos. 13.

VIII. Dafs ein jeder seiner Wahl und Seligkeit nicht a priori, aus dem verborgenen Rath Gottes, sondern allein a posteriori, aus dem geoffenbarten Wort Gottes, und aus seinem Glauben an Christum gewifs seyn solle und könne, und gar nicht folge, wie etwa die ruchlose Welt diesem hohen Artikel spöttlich mifsbrauchet, vielweniger also gelehret werden könne oder solle: Wer erwählet sey, der möge in seiner Gottlosigkeit beharren, so lange er wolle, er müsse und würde dennoch selig werden; wer nicht erwählet sey, der müsse dennoch verdammet werden, ob er gleich noch so gewifs an Christum glaubete, oder noch so gottselig leben thäte.

IX. Dafs in diesem hohen Geheimnifs der Gnaden-Wahl viel Fragen von den Menschen erreget werden, die wir in dieser Sterblichkeit nicht verstehen, noch anders als aus St. Paulo beantworten können: *Mensch, wer bist du,* u. s. w. Röm. 9. Item: *O welch eine Tiefe des Reichthums,* u. s. w. Röm. 11.

X. Ueber dieses alles haben die Chur-Sächsische Theologen sich erkläret, dafs sie auch ferner für recht und der heiligen Schrift gemäfs hielten alles dasjenige, so in dem Concordien-Buche von diesem Artikel der Gnaden-Wahl gelehret werde.

Und dafs namentlich, Gott zwar aus Gnaden in Christo uns erwählet, aber dergestalt, dafs er vorher gesehen, wer beharrlich und wahrhaftig an Christum glauben würde, und welche Gott vorher gesehen, dafs sie also glauben würden, die habe er auch verordnet und erwählet, selig und herrlich zu machen.

Ist also diese gütliche, unverfängliche Privat-Conferenz den 23. Martii geendet, darbey aber nochmalen protestiret worden, dafs man auf keinem Theil, weder den hohen Potentaten und Obrigkeiten, noch andern interessirten Theologen, am allerwenigsten beyderseits ganzen Kirchen, hierdurch im geringsten zu präjudiciren begehrte; sondern dafs es allein dahin gemeinet gewesen, vor allen Dingen anfänglich summariter zu vernehmen, ob und wie weit beyde Theile in den acht und zwanzig Artikeln der Augsburgischen Confession einig seyn; und ob nicht zu hoffen, und dahin sich durch fernere der mehrern friedliebenden Theologen Conferenz, zuförderst auch christlicher hoher Obrigkeiten Auctorität, zu bemühen, damit eine nähere Zusammenhaltung an- und aufgerichtet, und durch solches Mittel die wahre Kirche Gottes erweitert und vermehret, den Papisten auch die Hoffnung, welche sie bishero wegen vorgegangener Spaltung gehabt, in etwas benommen werden möchte.

Inmittelst, und ehe das erfolget, solle alles, was bey jetziger Conferenz vorgegangen, in dem Stande seyn, als ob nichts vorgegangen wäre; und kein Theil sich unterfangen, ohne des andern ausdrücklichen Bewilligung, diese beschehene Handlung und Consignation zur Ungebühr zu spargiren, oder vorgreiflich auszubreiten. Es wollen auch beyderseits Theologi einander christliche Liebe ins künftige erzeigen. Alles treulich und ohne Gefährde.

Der Gott der Wahrheit und des Friedens gebe Gnade, daſs wir alle in ihm eins werden, und in eines vollkommen seyn, wie er und der Sohn eines sind, Joh. 17. Amen, Amen, im Namen Jesu Christi, Amen.

Actum Leipzig, bey währendem der hochlöblichsten und hochlöblichen evangelischen und protestirenden Chur-Fürsten und Stände hochansehnlichen Convent, im Monat Martio, Anno 1631.

Matthias Hoë von Hoënegg, D. mp.
Polycarpus Leyser, D. mp.
Heinricus Höpffnerus, D. mp.
Johannes Bergius, D. mp.
Johannes Crocius, D. mp.
Theophilus Neuberger,
Ecclesiastes Aulae Cassel. Haſs. mp.

Declaratio Thoruniensis.

I.

Generalis professio doctrinae Ecclesiarum Reformatarum in Regno Poloniae, Magno Ducatu Lithuaniae, annexisque Regni Provinciis, in Conventu Thoruniensi, a. 1645 ad liquidationem controversiarum maturandam exhibita d. 1. Septembris.

Profitemur itaque imprimis quidem, nos amplecti *sacras canonicas Veteris et Novi Testamenti scripturas*, in Veteri hebraea, in Novo graeca lingua, a Prophetis et Apostolis, instinctu Spiritus Sancti, primitus scriptas, quas *solas fidei et cultus nostri regulam perfectam* esse agnoscimus: in quibus aperte posita inveniuntur illa omnia, quae ad salutem omnibus sunt necessaria, seu, ut b. Augustinus loquitur, quae continent fidem, moresque vivendi, spem scilicet et caritatem.

Quarum etiam velut Compendium quoddam, quoad credenda, Symbolo Apostolico, in quod omnes baptisati sumus, quoad facienda, Decalogo, cujus summa consistit in dilectione Dei et proximi;

quoad petenda et speranda, **Oratione Dominica** continetur. Quae et ipsa a Domino nostro Jesu Christo, institutione tum **Baptismi**, ceu sacramenti initiationis, sive regenerationis; tum S. **Eucharistiae**, ceu sacramenti nutritionis spiritualis confirmata sunt.

In his ergo capitibus summam doctrinae salvificae consistere censemus: cui in ecclesia propagandae et conservandae, sacrum etiam evangelii praedicandi et sacramentorum administrandorum Ministerium Dominus noster instituit, et potestate clavium spirituali adversus incredulos et immorigeros, armavit.

Si quid vero in hisce doctrinae christianae capitibus dubitationis aut controversiae de genuino eorum sensu exoriatur, profitemur porro, nos amplecti ceu interpretationem scripturarum certam et indubitatam, **Symbolum Nicaenum** et **Constantinopolitanum**, iisdem plane verbis, quibus in Synodi Tridentinae Sessione tertia, tanquam principium illud, in quo omnes, qui fidem Christi profitentur, necessario conveniunt, et fundamentum firmum et unicum, contra quod portae inferorum nunquam praevalebunt, proponitur.

Cui etiam sonsonare **Symbolum**, quod dicitur **Athanasianum**, agnoscimus: nec non **Ephesinae primae**, et **Chalcedonensis Synodi Confessiones**: Quinetiam, quae *quinta et sexta Synodi*, **Nestorianorum** et **Eutychianorum** reliquiis opposuere: Quaeque adversus **Pelagianos** olim **Milevitana** Synodus et **Arausicana secunda** ex scripturis docuere. Quinimo, quicquid primitiva ecclesia ab ipsis usque Apostolorum temporibus, unanimi deinceps et notorio consensu, tanquam articulum fidei necessarium credidit, docuit, idem nos quoque ex scripturis credere et docere profitemur.

Hac igitur fidei nostrae professione, tanquam Christiani vere catholici, ab omnibus veteribus et recentibus Haeresibus, quas prisca universalis ecclesia unanimi consensu ex scripturis rejecit atque damnavit, nos nostrasque ecclesias segregamus.

Ceterum eas controversias, quae patrum nostrorum memoria Ecclesias Occidentis infelici dissidio disjunxerunt, quod attinet, profitemur, ei nos sententiae accedere, quae tum in Augustana Confessione, superioris saeculi Anno trigesimo Imperatori Carolo V. a Principibus et Civitatibus Imperii Protestantibus exhibita, sive eam *invariatam*, sive *repetitam* aut *emendatam* dixeris, tum etiam in Bohemica et Sendomiriensi ex scripturis explicata est, et in Ecclesiis hujus Regni Reformatis integrum jam ferme saeculum obtinuit: prout tres illae Confessiones, quamvis verbis nonnihil discrepantes, tamen, ut re ipsa cum scripturis et inter sese, in capitibus fidei necessariis, consentientes, Sendomiriensi Consensu a. 1570. in ecclesiis nostris receptae unitaeque sunt, atque etiam confoederatione pacis et securitatis publicae in hoc Regno firmatae ac munitae.

II. Specialis declaratio.

I. De Regula fidei et cultus.

I. Sacrae scripturae, in libris Veteris Testamenti per Mosen et Prophetas, in libris Novi Testamenti per Evangelistas et Apostolos divinitus traditae; sunt unica, infallibilis, et perfecta fidei et cultus christiani norma ac regula, tam Politicis, quam Ecclesiasticis proposita: in quibus tam multa perspicue et aperte sunt posita, ut in iis inveniantur omnia, quae continent fidem moresque vivendi, seu, quae omnibus

ad salutem sunt necessaria: prout in nupera nostra de verbo Dei Declaratione pluribus est explicatum.

II. Libri illi, qui non in hebraeo V. T. canone, sed tantum in graeco textu habentur, sunt Apocryphi, eoque divino Canoni, praesertim sub Anathemate, accenseri non debent, etsi utiliter ad aedificationem ecclesiae legi possunt.

III. Laicis scripturarum lectio in linguis vernaculis minime prohibenda aut dissuadenda est, tanquam periculosa vel noxia, sed ut libera et utilis permittenda, imo suadenda.

IV. Versiones scripturarum legitimae, etsi publico ecclesiae judicio approbandae sunt, nullae tamen, ne quidem Vulgata latina, ipsis fontibus adaequandae vel praeferendae, vel simpliciter et per se pro authenticis habendae, multo minus sub Anathemate decernendae sunt, sed tantum, quatenus cum ipsis fontibus hebraeis in veteri, et graecis in Novo Testamento consentiunt. Quod ipsum, etsi in obscurioribus locis tantum ab eruditis, in perspicuis tamen et apertis, a quibusvis fidelibus, ex ipso diversarum versionum consensu agnosci potest.

V. Nullum hodie verbum Dei exstat, aut certo ostendi potest, de dogmatibus fidei, aut praeceptis vitae ad salutem necessariis, quod non sit scriptum, aut in scripturis fundatum, sed sola *traditione non scripta* ecclesiae commissum.

VI. Quae nec aperte in scripturis sunt tradita, neque ex illis certa, necessaria, et evidenti consequentia deduci, et primitivae ecclesiae consensu firmari possunt, ea nullus in terris Pontifex vel Episcopus, aut Episcoporum coetus, tanquam supremus et infallibilis judex, potestate sua judiciaria, ut articulum fidei credendum imperare, aut sub Anathemate decernere potest.

VII. Multo minus spiritum privatum ipsorum fidelium scripturae judicem aut fidei regulam esse statuimus, sed tum credentium, tum docentium spiritum, et judicium omne secundum scripturas, ceu unicam regulam et legem summi judicis infallibilem, regulandum, et ab ecclesia, ejusque pastoribus dijudicandum agnoscimus.

II. De S. S. Trinitate, deque persona et officio Christi.

I. De S. S. Trinitate, et de persona Domini nostri Jesu Christi Θεανθρώπου, articulum totius christianae fidei maxime fundamentalem agnoscimus, sancteque credimus. Sed ejus explicatione jam supersedemus, cum de eo nulla sit inter nostras Ecclesias et Romanam dissensio. Etsi quorundam Scholasticorum, de tam sublimibus mysteriis, simplici potius fide secundum apertissimas scripturas credendis, quam nimia curiositate scrutandis, quaestiones plerasque et disputationes spinosiores ac subtiliores, quam utiliores, merito aversamur.

II. De officio autem Domini nostri Jesu Christi, articulum itidem fundamentalem credimus, quod ipse filius patris unigenitus, ex Maria semper Virgine homo factus, sit redemtor et mediator noster unicus: eoque et solus fundamentum, caput, summus sacerdos, et propheta itemque rex unicus, et sponsus ecclesiae, in quo solo tota plenitudo potestatis, gratiae et vitae residet, quae ab ipso, ceu capite, per eundem spiritum, in membra omnia, pro cujusque mensura diffunditur.

III. Cum igitur solus Christus sit mediator et redemtor noster, nullus utique Sanctorum, ne quidem ipsa beatissima Virgo Maria, (etsi eam benedictam inter mulieres, et prae omnibus celebrandam et vene-

randam, utpote Deiparam, agnoscimus) mediatrix Dei et hominum appellanda est: neque illi, ceu Reginae coelorum, dominium in omnes creaturas, quod soli Christo proprium est, tribuendum: nec praeter illud, quo Christo redemtori obstricti sumus, peculiari servitio quisquam ei mancipandus, aut devovendus est.

IV. Multo minus ulli in terris Episcopo, aut Pontifici, tituli illi, aut potestas soli Christo propria tribuenda est, quod sit fundamentum, caput, sponsus, Monarcha totius ecclesiae, quod, ceu Dei Christique Vicarius, potestatis plenetudinem habet, tum in spiritualibus, tum etiam, sive directe, sive indirecte, in temporalibus: ita, ut Reges regnis dejicere, subditos a juramento fidelitatis absolvere, de Deo dicatis, aliisque, Dei loco dispensare, Sanctos in coelos canonizare, animas ex Purgatorio liberare, liberandi privilegium aliis dare, atque ita potestatem suam non tantum in omnes terras, sed etiam in coelos usque et Inferos quodammodo extendere possit.

III. De Peccato.

I. Deus nequaquam est auctor ullius peccati, sed fons et auctor omnis boni, osor vero et ultor mali.

II. Mera igitur calumnia est, cum ecclesiis nostris horrenda illa blasphemia impingitur, quod Deum faciant auctorem peccati, quam toto pectore detestamur. Interim providentiam Dei circa peccatum, et supra ipsos peccatores, eandem plane, quam et plerique Romanae ecclesiae Theologi docent, agnoscimus.

III. Non minus gravis calumnia est, quod doceamus, Christum ipsum peccasse, aut in cruce desperasse, a qua blasphemia toto item animo abhorremus.

IV. Omnes homines, solo Christo excepto, in peccato originali concepti et nati sunt, etiam ipsa sanctissima Virgo Maria.

V. Peccatum orginis non tantum justitiae nuda carentia, sed etiam in pravitate, seu pronitate ad malum, ex Adamo in omnes propagata consistit.

VI. Etsi liberi arbitrii facultas naturalis post lapsum manet, quoad naturalia et civilia, tamen nulla ejus est facultas ad bonum supranaturale et spirituale, vel intelligendum, et volendum, vel faciendum, aut ad legem, quoad substantiam operis, implendam. Quo respectu non tam liberum arbitrium, quam peccati servum, et in peccatis mortuum merito dicitur, donec per Christi gratiam excitetur et liberetur.

VII. Etsi in renatis *peccatum originis*, quoad culpam et reatum, gratuita remissione deletur, et quoad pravitatem magis magisque per Christi gratiam mortificatur, manent tamen in ipsis, quamdiu in carne vivunt, ejus pravitatis reliquiae, videlicet pravae inclinationes et motus concupiscentiae, quae proinde vere et proprie peccatum dicitur, non tantum, quatemus est poena et causa peccati, sed etiam, quatenus ipsa cum legi Dei, tum spiritui gratiae repugnat. Atque haec doctrina, cum ab ipso Apostolo aperte tradatur, non ut erronea rejici, nedum sub Anathemate, ut haeretica, damnari potest.

VIII. Omne peccatum proprie sic dictum sua natura est mortale, quia *ἀνομία*, legi repugnans, eoque maledictionem legis promerens: nec tamen omnia peccata sunt aequalia, etsi nullum sua natura, sine Christi gratia, sit veniale.

IX. In renatis autem, peccata ignorantiae et infirmitatis, quamvis per se et sua natura, si Deus ex rigore legis cum ipsis agere vellet, sunt mortalia, tamen, quamdiu fidem et caritatem, bonumque propositum non tollunt et quotidiana poenitentia eluuntur, per gratiam Dei non sunt mortalia sed venialia, quia ad mortem non imputantur, sed propter Christum in ipsum credentibus remittuntur.

IV. De Gratia.

I. A peccato et morte nulla est redemtio, aut justificatio per vires naturae, aut per justitiam legis, sed per solam Dei gratiam, in Christo, qui nos in peccatis mortuos, unico mortis suae sacrificio, et perfectissimae obedientiae merito, pro nostris, nec tantum pro nostris, sed totius mundi peccatis plenissime satisfaciendo, ab ira et maledictione redemit.

II. Qui redemtos per verbum evangelii et spiritum gratiae ex regno peccati et mortis, ad regnum gratiae et vitae efficaciter vocavit, et per sacramenta gratiae obsignavit.

III. Qui vocatos et sincere resipiscentes, propter solum Christi meritum, fide viva apprehensum, et fidelibus, ceu ipsus Christi membris, ex mera gratia imputatum, a peccatis justificat, seu absolvit et in filios adoptat.

IV. Simulque spiritu caritatis in corda nostra effuso, ad sincerum sanctimoniae et obedientiae novae studium indies magis magisque renovat et sanctificat, seu justos et sanctos facit.

V. Qui denique in fide illa et caritate, per eandem ipsius gratiam, ad finem usque vitae perseverantes, ceu haeredes regni coelorum, non ex ullo merito, sed ex gratia in Christo promissa, aeternum glorificabit.

VI. Atque ita etiam bona ipsorum opera, in Christi fide et caritate, per Sancti Spiritus gratiam facta, praeter ac supra meritum abundantissimo, imo infinito praemio paterne propter Christum remunerabit.

VII. Prout eosdem ab aeterno, non ex ulla praevisa fide, aut operum merito, vel dispositione, sed ex mera itidem et indebita gratia, tum ad eandem illam redemtionis, vocationis, justificationis,

adoptionis et perseverantis sanctificationis, quam in tempore dedit, gratiam, tum ad vitae aeternae coronam et gloriam, per illa media participandam, in Christo elegit.

VIII. Ceteris, qui veritatem in injustitia detinent, et gratiam Christi oblatam contumaciter respuunt, justo judicio rejectis.

Ex hac doctrina de gratia, qua tota salutis nostrae ratio continetur, summatim ita exposita.

I. Manifestum esse speramus, quod nequaquam sentiamus cum S o c i n o, qui satisfactionem et meritum Christi, adeoque ipsam redemtionem in sanguine ipsius factum, blaspheme negat et oppugnat.

II. Negamus vero, praeter mortem Christi, sacrificiis, aut meritis, aut satisfactionibus, vel Sanctorum, vel propriis, ullam vel minimam redemtionis et salvationis nostrae partem tribuendam.

III. Negamus etiam, homines non renatos, per aliquod meritum congrui, si faciant, quod in se est, ad primam vocationis gratiam se ipsos disponere.

IV. Nec efficaciam gratiae vocantis a libero hominis arbitrio suspendimus, quasi non Deus, per specialem gratiam, sed ipse, per arbitrium proprium, se ipsum discernat.

V. Falso autem accusamur, quasi mortis et meriti Christi pro omnibus sufficientiam negemus, aut virtutem imminuamus, cum potius idem hic, quod ipsa Synodus Tridentina Sess. VI. Cap. 3. doceamus, videlicet: »Et si Christus pro omnibus mortuus sit, non tamen omnes mortis ejus beneficium recipere, sed eos duntaxat, quibus meritum passionis ejus communicatur.« Causam etiam seu culpam, cur non omnibus communicetur, nequaquam in morte et merito Christi, sed in ipsis hominibus esse fatemur.

VI. Falso item accusamur: Quasi non omnes verbo evangelii vocatos, serio et sincere, aut suffici-

entur a Deo ad poenitentiam et salutem vocari doceamus, sed plerosque tantum simulate et hypocritice, sola externa voluntate signi, cui nulla interna voluntas beneplaciti subsit, ut, qui nullo modo omnium salutem velit. A qua sententia, ex male intellectis, aut etiam incommodis nonnullorum verbis, in nos detorta longissime nos abesse, et Deo ter Opt. summam veritatem et sinceritatem, in omnibus ejus dictis ac factis, inprimis vero in verbo gratiae ad salutem vocantis, tribuere, nec ullas contradictorias in ipso voluntates fingere sanctissime profitemur.

VII. Quasi omnem inhaerentem justitiam fidelibus negemus, eosque sola externa justitiae Christi imputatione, quae sit sine ulla interna renovatione, justificari statuamus: cum tamen solis poenitentibus et viva fide in Christum credentibus, justitiam imputari, simulque per eandem fidem a Spiritu S. corda contrita vivificari, ad ardentem erga Christum caritatem, et novae obedientiae studium excitari, a pravis vero cupiditatibus mundari atque ita justitiam et sanctitatem vitae novae inchoari, et indies perfici doceamus. Id tantum addimus, per hanc inhaerentem justitiam propriam, quia in hac vita imperfecta est, neminem coram severo Dei judicio posse consistere, aut in ea confidere, ut a reatu mortis per eam justificetur seu absolvatur, sed per et propter solam perfectissimam Christi justitiam ac meritum viva fide apprehensum.

VIII Quasi fide sola, quae sit sine operibus, quaeque tantum credat sibi propter Christum remissa esse peccata, quamvis sine ulla resipiscentia in illis perseveret, hominem justificari fingamus: cum potius talem fidem omnino falsam esse, eaque hominem non modo non justificari, sed multo etiam gravius damnari ultro fatemur, ut, quae gratiam Dei transferat ad peccandi licentiam. Veram autem fidem justifican-

tem eam demum dicimus, quae promissionem evangelii, qua resipiscentibus remissio et vita in Christo offertur, assensu practico seu fiduciali amplectitur, et corde vere contrito sibi applicat, quaeque deinde per caritatem est efficax. Solam autem justificari dicimus, non, quod sola sit, sed quod sola promissionem evangelii, adeoque ipsam justitiam Christi apprehendat, per et propter quam solam, gratis, sine ullo proprio merito, justificamur.

IX. Quasi per hanc doctrinam studium bonorum operum tollamus, eorumve necessitatem negemus; cum tamen nec fidem justificantem, nec ipsam justificationem sine sanctificatione et bonorum operum studio in adultis ullo modo posse consistere, ex jam dictis manifestum sit. Quo sensu etiam ad salutem omnino necessaria esse agnoscimus, quamvis non, ut causas justificationis aut salutis meritorias.

X. Quasi praecepta Christi nullo modo a fidelibus servari posse statuamus: cum tamen illa, non quidem propriis viribus, sed per gratiam Spiritus Sancti, non tantum servari posse, sed etiam omnino servari ab omnibus debere doceamus, et quidem non voto solum, aut proposito inefficaci, sed etiam ipso opere, et vero, sincero, ac perseveranti totius vitae studio. Quamvis in hac vita non ita perfecta a quoquam serventur, aut servari possint, ut legi Dei per opera nostra satisfaciamus, eamque per omnia impleamus, sed ut simul ex imperfectionis et infirmitatis propriae sensu, variorum lapsuum et delictorum veniam quotidie humiliter a Deo petere opus habeamus.

XI. Quasi statuamus, semel justificatos Dei gratiam ejusve certitudinem, et ipsum Spiritum Sanctum non posse amittere, quamvis in peccatis pro lubitu volutentur. Cum contra potius doceamus, ipsos etiam renatos, quoties in peccata contra conscientiam recidunt, in iisque aliquamdiu perseverant; nec fidem vi-

vam, nec Dei gratiam justificantem, nedum ejus certitudinem, aut Spiritum Sanctum pro illo tempore retinere; sed novum irae ac mortis aeternae reatum incurrere, ac propterea, nisi speciali Dei gratia excitante (quod in electis fieri non dubitamus) ad resipiscentiam iterum renoventur, re ipsa etiam damnandos esse.

XII. Negamus porro, fidem in Christum justificare tantum dispositive, praeparative, initialiter, quia nempe ad caritatem ceterasque virtutes, seu justitiam inhaerentem disponat.

XIII. Negamus etiam, per justitiam illam inhaerentem propriam nos ita justificari, ut per ac propter eam coram judicio Dei a reatu mortis absolvamur, in filios adoptemur, et vita aeterna digni pronunciemur: quo sensu forensi vox justificandi a Spiritu Sancto in hac doctrina usurpatur. Etsi enim sano sensu dici possit, fideles per caritatem aliasque virtutes infusas justificari, i. e. justos sanctosque fieri, haec tamen justitia in hac vita imperfecta est, eoque, ut supra dictum, coram severo Dei judicio nequaquam potest consistere, quod solum in hac doctrina maxime spectatur.

XIV. Hinc etiam non assentimur iis, qui docent, renatos per bona opera justitiae Dei pro peccatis suis satisfacere, et remissionem aut vitam proprie mereri, et quidem ex c o n d i g n o, seu, ex intrinseca ipsorum operum dignitate, vel cum praemiis aequalitate: omni etiam pacto, aut promissione, ut nonnulli volunt, secluso.

XV. Neque iis, qui docent, renatos legem Dei perfecte in hac vita posse implere, perfectione non tantum partium, sed etiam graduum, ita ut sine ullo peccato vivant, quod in se et sua natura sit mor-

tale: quin etiam posse facere opera supererogatoria, perfectionem legis transcendentia, ac per ea non sibi tantum, sed etiam aliis mereri.

XVI. Quique nihilominus docent, neminem sine speciali revelatione certo scire posse, se gratiam Dei esse consecutum, tali certitudine, cui falsum subesse non possit, eoque semper omnes de gratia dubitare debere. At nos, etsi fatemur, etiam fideles et justificatos non temere et secure de gratia Dei debere praesumere, variis imo angoribus et dubitationibus saepe conflictari, tamen ex scripturis docemus, eos et posse et debere ad eam certitudinem in hac vita contendere, et divina gratia adjuvante pervenire, qua Spiritus S. testatur spiritui nostro, quod filii et haeredes Dei simus: cui testimonio non potest subesse falsum, etsi non omnes, qui spiritum Dei jactant, vere illud testimonium habent.

XVII. Denique docemus quidem, non omnes homines electos esse, et qui electi sunt, non ex praeviso operum merito, aut praevisa fidei in ipsis dispositione, aut voluntatis assensu, sed ex mera in Christo gratia electos esse: certum etiam esse apud Deum electorum et salvandorum numerum.

XVIII. Interim alienam a mente nostra sententiam nobis ab illis tribui dicimus, qui nos accusant, quasi aeternam electionem et reprobationem absolute, sine ullo fidei, aut infidelitatis, bonorum, aut malorum operum respectu, factam esse statuamus: cum contra potius in electione fidem et obedientiam, non quidem, ut causam, aut rationem ipsius electionis, in eligendis esse praevisam, sed tamen, ut medium ad salutem a Deo ipsis praeordinatam, in reprobatione vero, non tantum peccatum originale, sed etiam, quoad adultos, infidelitatem et impoenitentiam contumacem, non quidem a Deo proprie praeordinatam, sed in ipsis reprobis, ut causam desertionis et dam-

nationis meritoriam, praevisam atque permissam, justissimoque judicio reprobatam esse statuamus:

Adeoque de sublimi hoc praedestinationis mysterio eandem plane sententiam teneamus, quam ex scripturis inprimis Augustinus contra Pelagium olim asseruit, quamque ipsi Romanae ecclesiae Doctores praecipui, praesertim Thomae Aquinatis Sectatores, hodieque retinent.

V. De Cultu Dei.

I. Solus verus Deus, essentia unus, personis trinus, omniscius, omnipotens, omnipraesens, bonorum omnium autor et dator, malorum depulsor et salvator sufficientissimus, misericordissimus, religioso a nobis cultu, privatim et publice colendus est, et quidem secundum eum modum, quem ipse verbo suo praescripsit.

II. Aliam quamcunque rem aut personam, quae non est Deus, religioso, seu, divino cultu colere, idololatria est: Deum vero ipsum verum alio cultu in scripturis non praescripto nec fundato colere velle, superstitiosum et frustraneum, nonnunquam etiam idololatricum est.

III. Cultus ille Deo debitus consistit primo in adoratione religiosa, tum inprimis interna, per profundissimam animi submissionem et subjectionem coram Deo, ceu Domino omnium supremo atque sanctissimo, et cordium ac renum inspectore et judice praesentissimo, tum externa, per inclinationem aut prostrationem, aliosve similes gestus, qui ex interna adoratione pendent, et secundum eam aestimantur, cum alioqui civili etiam honore usurpari possint.

IV. Deinde in invocatione, qua tum corporalium, tum spiritualium bonorum largitionem, malorumque depulsionem a Deo petimus, quae, ut ipsi grata

et rata sit, in solo nomine et sola fiducia unici mediatoris Jesu Christi fieri debet.

V. Huc etiam pertinet laudum divinarum per Psalmos et Hymnos celebratio, pro beneficiis acceptis gratiarum actio, verbi divini devota auditio, Sacramentorum fidelis communio, itemque jusjurandum legitimum, quo Deum cordium inspectorem, ut veritatis testem, et falsitatis vindicem appellamus. Denique votum sacrum, quo vel nos ipsos, vel res, aut, actiones nostras Deo, velut sacrificium quoddam spirituale, consecramus et devovemus.

VI. Sacrificia externa, per oblationem victimarum cerimonialium et typicarum, veteris Testamenti sunt propria, per unicum Christi sacrificium in cruce consumata atque abolita.

VII. Cultus sic enumerati partes omnes et singulas non tantum privatim, quod ubivis locorum et temporum fieri potest, sed vel maxime etiam publice, seu in coetu ecclesiae publico, Deo exhibendas esse, eique rei loca etiam certa, seu templa et aedes sacras, cum haberi possunt, constituendas agnoscimus.

VIII. In cultu publico seu ecclesiastico linguam adhiberi convenit omni populo intellectam, ut quivis fidelis ad preces aut hymnos et sermones sacros possit: Amen, dicere.

VIV. Tempora etiam certa cultui publico destinanda sunt, prout nos quidem et diem Dominicam per totum annum et certa festa solemnia, ut Nativitatis Christi, Circumcisionis, Passionis, Resurrectionis, Adscensionis, Pentecostes, etc. observamus.

X. Quin et dies quosdam Sanctorum memoriae dicatos, ut beatae Mariae Virginis, Michaelis Archangeli, et Apostolorum, feriatos agimus, non ad cultum religiosum ipsismet proprie ex-

hibendum', sed ut gratiam Dei illis, aut per illos praestitam grata commemoratione celebremus, nosque ipsos ad eorundem imitationem excitemus.

XI. Insuper Magistatui etiam Christiano, cum Praepositis Ecclesiae, permissum arbitramur, ut quandoque vel *festa eucharistica* propter singulare aliquod beneficium, vel dies Jejuniorum et Precum propter grave aliquod periculum, aut urgens negotium instituere liceat.

Vero cultui, pro modo Novi Testamenti sic descripto, repugnare credimus;

I. Cum post sacrificium Christi semel in cruce peractum, aliud quoddam *incruentum sacrificium* propitiatorium proprie dictum, pro vivis et mortuis quotidie peragendum statuitur, quale nos in Novo Testamento nec institutum unquam, nec usurpatum, nec approbatum esse asserimus.

II. Cum *Hostia consecrata* sub nomine Christi adorando proponitur, aut circumgestatur.

III. Cum adoratio, aut invocatio religiosa, externa vel interna ad res, aut personas creatas, sive Angelos, sive Sanctos defunctos, ut Intercessores, vel etiam Opitulatores, bonorumque Datores dirigitur: Psalmis etiam aut Hymnis, qui soli Deo dicati sunt, ad illos accommodatos.

IV. Cum vel Deus ipse invisibilis et incomprehensibilis, vel Christus, vel Sancti defuncti, in imaginibus sculptis, fusis, pictis coluntur: imo et ipsae imagines, non solum per accidens et improprie, vel ut vicem gerunt exemplaris, sed etiam per se et proprie, religioso cultu venerandae docentur.

V. Cum Reliqiae Sanctorum, sive verae, sive dubiae et suspectae, cultu quodam religioso, fiducia etiam aliqua in iis collocata, afficiuntur.

VI. Cum Sanctis festa dicantur, templa dedicantur, vota nuncupantur, confessiones, vel juramenta in eorum nomine concipiuntur.

VII. Cum Oratio Dominica et Salutatio Angelica, aliaeve precum formulae, vel Deo ipsi, vel sanctissimae Virgini, aliisque Sanctis, ad certum numerum reiterantur, cum opinione meriti, aut satisfactionis pro peccatis.

VIII. Cum Vota Monastica, ceu opera meritoria et supererogatoria, cultui divino accensentur.

IX. Cum *status et coelibatus Clericorum*, citra speciale continentiae donum, non sine incontinentiae periculo susceptus, non tantum laudabilis, vel excusabilis, sed etiam cultus quidam Dei meritorius censetur.

X. Cum *Peregrinationes ad loca sancta*, praesertim annis, quos vocant, jubilaeis, ex persuasione singularis cujusdam gratiae divinae et remissionis peccatorum impetrandae, instituuntur.

XI. Cum creaturae Dei, Aqua, Sol, Oleum, Cerei, etc. non tantum ad usus naturales a Deo ordinatos usurpantur, sed etiam ad usus spirituales, vel praeternaturales ita consecrantur, ut iisdem virtus quaedam ad arcenda Daemonum maleficia, vel ad salutem animae et corporis, tribuatur.

XII. Denique cum Jejunia, inprimis Quadragesimae, per se Deo grata, meritoria, vel etiam satisfactoria esse censentur: et quidem non tantum vera jejunia, qualia in primitiva ecclesia, ceu utilia poenitentiae exercitia usitata fuerunt, sed, quae in delectu potius, quam defectu ciborum consistunt, et a multis per cupedias saepius, quam per inediam transiguntur.

XIII. Hisce et similibus, quae enarrare longum sit, a vero cultu remotis, retineri de reliquo in ecclesia posse arbitramur, nec cum periculo offensionis

temere abrogandum censemus, quicquid in ritibus, cerimoniisque ex antiquo, aut diuturno aliquo usu receptis tale esse deprehenditur, ut nec Dei verbo repugnet, nec ratione probabili destituatur, nec denique eventu ipso plus ad corruptionem depravationemque, quam ad profectum et aedificationem ecclesiasticam facere animadversum fuerit.

VI. De Sacramentis.

I. Sacramenta sunt externa et in oculos incurrentia signa, sigilla et testimonia voluntatis divinae, per verbum elemento additum, a Deo ipso instituta, ad invisibilem gratiam, quae verbo foederis promittitur, obsignandam, et mediantibus illis signis exhibendam.

II. Sacramenta Novi Testsmenti, vere et proprie dicta, sunt tantum duo: Baptismus et Coena Domini. Quae a Sacramentis Veteris Testamenti eo maxime differunt, quod illa Christum venturum significabant, haec vero reipsa jam exhibitum testantur.

III. Veritas, seu, integritas Sacramentorum non aestimanda est ex dignitate vel indignitate ministrorum, aut sumentium, sed tantum ex veritate et voluntate Dei instituentis.

IV. Nec proinde operantur, aut conferunt gratiam ex opere operato, sine bono motu utentis, sed virtute promissionis, quae vera fide acceptanda est.

V. Itaque efficacia etiam Sacramenti non pendet ab intentione ministri, modo in ipsa actione seu administratione servetur forma divinae institutionis.

VI. Etsi ritus ad εὐταξίαν seu bonum ordinem pertinentes libertati ecclesiae permittuntur, tamen praeter eos, quos Christus ipse instituit, nulli ritus,

tanquam ad Sacramenti essentiam aut integritatem necessarii, sub Anathemate, ab ulla ecclesia, ejusve Pastoribus sanciri possunt. Si qui vero per abusum, aut superstitionem irrepserint, merito aboleri debent.

VII. Ex dictis etiam patet, nequaquam nos signa nuda, inania, et inefficacia, aut tantum notas externae professionis statuere, cum praeter mysticam ex instituto Dei, significationem, certam etiam divinarum promissionum obsignationem, simulque veram et infallibilem rerum promissarum, modo ipsis convenienti et proprio, exhibitionem, fide viva acceptandam Sacramentis tribuamus.

VIII. Quo respectu etiam fieri credimus, ut soli vere fideles bonorum signo et verbo oblatorum, reipsa participes fiant; Increduli vero et Hypocritae, quia signis utuntur indigne, et res signatas fide viva non acceptant, reatum et judicium sibi ipsis accersant.

De Baptismo.

I. Baptismus est Sacramentum N. Test. a Christo Domino institutum et a ministris verbi, tam *infantibus in ecclesia natis*, quam adultis ad ecclesiam per fidei professionem accedentibus, administrandum, per ablutionem aquae cum invocatione S. S. Trinitatis: ad significandum et contestandum internam per sanguinem Christi a peccatis absolutionem, seu, eorum remissionem, simulquo inchoandam per Spiritum S. renovationem seu regenerationem.

II. Hoc igitur Sacramentum, propter ipsam Christi institutionem, ut medium salutis ordinarium, omnino necessarium esse, religiose asserimus: quamvis necessitatem illam adeo absolutam esse non statuamus, ut, quicunque sine baptismo externo ex hac vita excesserit, sive infans, sive adultus, quocunque

in casu, etiam citra omnem contemtum accidat, propterea necessario damnandus sit. Hic potius regulam illam maxime valere credimus, quod non privatio, sed contemtus Sacramenti damnet.

De Sacra Coena.

I. Sicut Baptismus est Sacramentum spiritualis nostrae in Christo regenerationis, ita Sacra Coena est Sacramentum spiritualis in eodem nutritionis, quo Christus ipse per externa symbola panis et vini, verbo ejus sanctificata, quae in sui sacrificii memoriam corporaliter et visibiliter edere et bibere jussit corpus suum et sanguinem N. T. pro nobis effusum, in cibum ac potum spiritualem vitae aeternae, nobis se exhibere et communicare testatur.

II. Constat igitur hoc Sacramentum rebus terrenis: pane et vino, et coelestibus: corpore et sanguine Domini, quae diverso quidem modo, utraeque tamen verissime, realissime ac praesentissime nobis exhibentur; nempe, terrenae modo naturali, corporali et terreno: coelestes vero modo spirituali, mystico et coelesti, quem rationi et sensui inscrutabilem sola fide tenemus; qua verba promissionis, et rem ipsam promissam, videlicet Christum crucifixum cum omnibus suis beneficiis, apprehendimus.

III. Hinc etiam res terrenae, panis et vinum, vere sunt et dicuntur ipsum corpus et sanguis Christi, non quidem substantialiter, aut corporaliter, sed sacramentaliter et mystice, seu, per et propter *unionem sacramentalem*, quae non consistit in nuda significatione, neque tantum in obsignatione, sed etiam in conjuncta illa et simultanea rei terrenae et coelestis, quamvis diversimoda, exhibitione et communicatione.

IV. Eodem sensu dixerunt Veteres, et nos cum ipsis: Panis et Vinum in corpus et sanguinem mutari, non quidem ipsa substantia et natura, sed usu et officio, in quo sacra haec symbola non tam id esse dicuntur, quod sensu percipitur, quam id, quod vi promissionis in iis intuetur et acceptat fides.

V. Hinc et tota actio S. Coenae sacrificium a veteribus merito dicitur, videlicet eucharisticum: quia sacra haec symbola, quae mystice sunt corpus et sanguis Christi, eucharistica prece Deo offeruntur, et nobis communicantur, in gratam commemorationem, et fidelem applicationem unici illius sacrificii, vere et proprie propitiatorii, semel in cruce peracti:

VI. Etsi igitur non statuimus Transsubstantiationem, qua elementa panis et vini quoad substantiam annihilentur, aut substantialiter in corpus Christi mutentur:

VII. Nec ullam Inclusionem, Inexistentiam, Coëxistentiam, aut *localem et corporalem praesentiam*, aut talem elementorum cum Christi corpore unionem, per quam illud oraliter, tam ab indignis et impiis, quam a fidelibus, manducetur:

VIII. Nec verum et proprie dictum ipsius corporis et sanguinis in coena sacrificium propitiatorium:

IX. Etsi quoque adorationem Christi (quam ceteroqui in actione sacrae coenae vel maxime necessariam esse ultro fatemur) non ad ipsa elementa, aut corpus aliquod invisibile sub iis latens, sed ad Christum ipsum ad dextram patris gloriose regnantem, dirigimus:

X. Nequaquam tamen statuimus nuda, vacua, inania signa, sed potius id, quod significant, et obsignant, simul exhibentia, tanquam certissima media et efficacia instrumenta per quae corpus et sanguis Christi,

adeoque Christus ipse, cum omnibus suis beneficiis, singulis vescentibus exhibetur, seu offertur, credentibus vero confertur, donatur, et ab ipsis in cibum animae salutarem et vivificum acceptatur.

XI. Nequaquam etiam negamus veram corporis et sanguinis Christi in coena praesentiam, sed tantum localem et corporalem praesentiae modum, et unionem cum elementis substantialem: ipsam vero nobiscum praesentiam sancte credimus, et quidem non imaginariam, sed verissimam, realissimam et efficacissimam, nempe ipsam illam Christi nobiscum unionem mysticam, quam ipsemet, ut per verbum promittit, et per symbola offert, ita per Spiritum efficit, quamque nos per fidem acceptamus, per caritatem sentimus, secundum vetus illud dictum: *motum sentimus, modum nescimus, praesentiam credimus.*

XII. Unde et patet, non solam virtutem, efficaciam, operationem, aut beneficia Christi nobis praesentari et communicari, sed inprimis ipsam substantiam corporis et sanguinis Christi, seu ipsam illam victimam, quae pro mundi vita data est, et in cruce mactata, ut per fidelem hujus victimae communionem, et cum Christo ipso unionem, consequenter etiam meritorum et beneficiorum, sacrificio ejus partorum, participes simus, et sicut ipse in nobis, ita nos in ipso maneamus.

XIII. Et quidem non tantum, quoad animam, sed etiam quoad corpus nostrum: etsi enim, ut ore corporis rem terrenam, ita fide cordis, ceu organo proprio, rem coelestem acceptamus, secundum veterem illum versiculum: »*Ventrem, quod terimus; mentem, quod credimus, intrat*«: tamen fide illa mediante, non solum animae, sed et ipsa corpora nostra, Christi corpori, per ejusdem spiritum, ad spem resurrectionis et vitae aeternae inseruntur et uniuntur, ut simus caro de carne ejus, et os de ossibus ejus,

adeoque unum cum ipso corpus mysticum, quod Apostolus merito dixit mysterium magnum esse.

XIV. Denique de ritibus hujus sacramenti hoc saltem jam addimus, quod Christus ipse omnes ex calice bibere non minus, quam panem edere jusserit. Quodque ritus ab ipso institutos ex parte aut toto abolendi, vel ad alienos fines ac usus transferendi, vel alios ritus, tanquam necessarios, sub Anathemate addendi, nemini mortalium potestas competat.

De Confirmatione.

I. Credimus probabile esse, *impositionis manuum doctrinam*, quae Heb. 6, 12. jungitur doctrinae baptismatum, referri ad curam illam ecclesiae, qua pueri in doctrina catechetica instituti, priusquam admitterentur ad sacrae Coenae participationem, ecclesiae sistebantur, de fide sua responsuri, et precibus Deo commendabantur, adjecto ritu manuum impositionis, qui actus erat orantium et benedicentium tempore Patriarcharum, et deinceps usitatus.

Hanc orationem et commendationem adulti fidelis ad Deum, post legitimum examen, Confirmationem vocari facile permittimus, sicut etiam ritus ipse in ecclesiis nostris rite servatur.

II. Negamus autem:

1. Confirmationem esse Sacramentum Novi Testamenti vere et proprie dictum.

2. Imprimere *Characterem indelebilem* in anima.

3. Utrumque hoc sub Anathemate credendum esse.

4. Confirmationem non solum baptismo conferendam, sed etiam in duobus praeferendam esse, videlicet dignitate ministri, qui est solus Episcopus, et perfectione effectus.

De Poenitentia.

I. Non controvertitur hic, an ad remissionem peccatorum requiratur conversio mentis ad Deum, et interna peccatorum cum dolore detestatio. Asserimus enim talem poenitentiam, ut perpetuam conditionem ad remissionem peccati, requisitam fuisse in utroque Testamento, qua peccator non quidem eam meretur, (hoc enim efficit solum meritum et satisfactio Christi, cum eam nobis fide viva applicamus) sed per eam praerequisita conditio impletur, qua aptus fit ad divinam misericordiam consequendam. Hanc solam internam poenitentiam sufficere affirmamus in peccatis latentibus, quorum sibi conscius peccator, et quae soli Deo nota sunt.

II. Liberum tamen censemus, et utilissimum conscientiis anxiis, ad eorum consilium confugere, qui ex officio peccatorum naturam et circumstantiam proprius norunt, et a proprio Pastore consolationem petere, per aliquam peccatorum declarationem, quibus sollicitus animus torquetur, atque ob eam etiam causam *absolutionem privatam* utiliter retineri existimamus.

III. In peccatis autem gravioribus, quae cum ecclesiae scandalo commissa, in plurium notitiam pervenerunt, *externam et publicam poenitentiam requirimus*, et adversus tales peccatores, ecclesiam ejusque Praepositos *Clavium potestate* uti posse ac debere, ut eos Censuris suis ligent, et post poenitentiae fructus productos solvant, ministerio sibi in eam rem a Deo concesso, asserimus.

IV. Negamus autem, 1) Poenitentiam ullam externam, sive privatam, sive publicam, seu, ritus poenitentis, seu, actus Ministri, seorsim aut conjunctim, [consideremus,] esse verum et proprium Novi

Testamenti **Sacramentum**, ac pro tali sub Anathemate, habendum.

2. Confessionem per enumerationem omnium et singulorum peccatorum mortalium, quorum memoria cum debita et diligenti praemeditatione habetur, etiam occultorum, et quae sunt contra ultimum Decalogi praeceptum et circumstantiarum, quae peccati speciem mutant, necessariam esse ad remissionem peccatorum jure divino, ut fiat secreto soli sacerdoti, et hoc sub Anathemate credendum esse.

3. Cum sola satisfactio et meritum Christi nos liberet, non tantum a culpa, sed etiam ab omni poena proprie satisfactoria, negamus necessarias esse, ad redimendas poenas aeternas aut temporales, vel in hac vita *satisfactiones canonicas*, vel, post hanc vitam, *Satispassiones in igne aliquo purgatorio.*

4. Negamus item ullum usum esse **Indulgentiarum**, quales hodie usurpantur.

5. Per injuriam nobis affingitur, quod omnem poenitentiam rejiciamus, et quod peccatoribus, sine contritione et vitae ante actae detestatione, seriaeque emendationis promisso reconciliationem promittamus.

De extrema Unctione.

I. Fatemur, Apostolos unxisse aegros oleo, quo et corporalem sanitatem consecuti sunt: fatemur etiam Jacobi epistolam jubere Presbyteros ecclesiae ad aegrotos vocari, ut eos oleo ungant, et pro iis orent ad sanitatem consequendam. Officium etiam hodie Ministrorum ecclesiae exigere, ut aegrotos visitent, eosque tam praedicatione evangelii, quam dispensatione sacrae coenae consolentur, ac una cum ecclesia pro eorum salute orent.

II. Negamus autem, 1.) Cum desierit donum miraculose sanandi, ritum hunc unctionis amplius in ecclesia esse utilem.

2. Esse Sacramentum Novi Testamenti, a Christo institutum, vere ac proprie dictum, et pro tali sub Anathemate habendum.

De Ordine.

I. Omnia in ecclesia ordine et decenter institui debere, nec quenquam, nisi legitime, sive per vocationem Dei immediatam et extraordinariam, sive per mediatam et ordinariam, non tantum interno Spiritus S. instinctu, et donorum sufficientium collatione praecunte, sed, et externo ejusque ecclesiae et inprimis ejus Antistitum assensu subsequente, per electionem ecclesiae ad Ministerium vocatum, et per Ordinationem, seu manuum impositionem a Presbyterio confirmatum, Ministerium in ecclesia exercere jure posse. Quosdam etiam, inter verbi Dei Ministros, a Deo constitutos esse officii et donorum gradus agnoscimus.

II. Negamus autem, 1) Ordinem esse Sacramentum Novi Testamenti proprie dictum.

2. Gratiam ex opere operato conferre, et Characterem in anima ordinati inprimere.

3. Utrumque hoc sub Anathemate credendum esse.

4. Ecclesiarum nostrarum Pastores legitima seu verbo Dei consentanea missione, vocatione, et ordinatione caruisse, aut carere.

De Matrimonio.

I. Matrimonium sanctam et divinam esse institutionem affirmamus, ac proinde ab illis cum Apostolo

dissentimus, qui matrimonium prohibent, aut palam vituperant, vel oblique perstringunt, quasi non sanctum, sed immundum sit.

II. Interim negamus, illud vere et proprie Sacramentum Novi Testamenti, ac sub Anathemate habendum esse.

III. Conjugium Clericorum, vel a Christo, vel a primitiva ecclesia interdictum esse.

VII. De Ecclesia.

I. Ex iis, quae de verbo Dei, de Christo capite ecclesiae, deque Christi gratia, nec non de sacramentis, et cultu divino dicta sunt, facile intelligitur, quid de vera, falsave ecclesia, tam universali, quam particulari sentiamus. Vera enim ecclesia nihil aliud est, quam coetus fidelium, sub uno capite Christo, per eundem spiritum gratiae, ex potestate tenebrarum ad regnum Dei verbo evangelii evocatorum, et tum interna ejusdem fidei, caritatis et spei, tum externa eorundem sacramentorum, et totius cultus divini, sanctaequae disciplinae communione sociatorum.

II. Unde, quamvis illi soli vera et viva ecclesiae membra sint, qui tam interna quam externa communione Christo, ceu capiti, et ecclesiae, ceu corpori ejus mystico conjuncti sunt, tamen, cum interna ecclesiae communio et unio sit res invisibilis, judicio caritatis omnes illi pro membris ecclesiae habendi sunt, qui in externa visibili ejusdem salvificae fidei professione, et veri cultus ac disciplinae communione perseverant, quamvis aliqui coram Deo forte Hypocritae sint.

III. Universalis igitur ecclesia est coetus fidelium omnium, toto terrarum orbe dispersorum, qui omnes sunt et manent una catholica ecclesia, quamdiu sub uno in coelis capite Christo, per unum salvificae

fidei et caritatis spiritum, unamque ejusdem professionem uniti manent: quamvis nullo communi externo in terris regimine societur, aut etiam sociari possint, sed in regionibus et regnis, aut rebuspublicis disjunctissimis, vel etiam hostilibus dispersi, et quoad externam societatem, aut ecclesiasticum regimen plane disjuncti sint.

IV. Particulares autem ecclesiae sunt, quae etiam externo regimine ecclesiastico, ejusdem urbis aut populi ad communionem sanctorum ordinatam conjunctae sunt.

V. Quae proinde ex iisdem etiam notis, num verae, an falsae sint ecclesiae, agnosci possunt et debent: videlicet ex ejusdem salvificae fidei, secundum indubitatum Dei verbum, professione; eorundem sacramentorum a Christo institutorum integra administratione: nec non ejusdem cultus a Deo mandati, et sanctae disciplinae communione: ad quas omnes aliae notae accidentales, quae afferri possunt, reducendae, et ex iis aestimandae sunt.

VI. Interea non diffitemur, inter has ipsas ecclesias varios esse puritatis et perfectionis gradus, nec statim desinere esse veram Christi ecclesiam, si quae non per omnia, vel in doctrina, vel in sacramentorum usu, vel in reliquo cultu, rituumque et disciplinae sanctitate pura sit, sed salvificae fidei aliquos errores, sacramentorum usui aliquos abusus, cultui divino aliquas superstitiones, disciplinae sanctitati aliquam scandalorum licentiam admixtam habeat: modo interim fidei et cultus doctrinam et praxin fundamentalem et salvificam retineat, et christianae ac fraternae cum aliis ecclesiis caritatis vinculum non plane dissolvat.

VII. Si quae vero fundamentum fidei et cultus salvifici evertat, et vinculum christianae caritatis, cum aliis fundamentum retinentibus ecclesiis, perti-

naciter abrumpat, eam non amplius veram ecclesiam, sed falsam esse statuimus.

VIII. Id vero etsi universali toto orbe ecclesiae unquam accidisse, aut accidere posse pernegamus, ut a salvifica fide et cultu tota deficiat, tamen nulli particulari, quaecunque tandem illa sit, tale prae aliis privilegium a Christo datum agnoscimus, ut in fide nunquam possit errare aut deficere, sed, quamvis in disciplina, variis scandalis, aeque ac aliae ecclesiae, obnoxia sit, tamen in doctrina fidei, et praxi cultus divini ab omni semper errore, aut, errandi possibilitate, immunis et pura maneat.

IX. Regimen Ecclesiae quod attinet, etsi id vere Monarchicum est, respectu Christi unici Regis et Monarchae totius universalis ecclesiae, tamen particularium ecclesiarum regimen in rerris externum, ex institutione Christi, Aristocraticum esse censemus: sed ita, ut Episcopis, seu, Superintendentibus, vel Inspectoribus, ordinis et regiminis aliquam super reliquos Presbyteros prioritatem non negemus.

X. Negamus vero ullum in terris caput, aut, Monarcham jure divino constitutum esse, cui omnes et singulae toto terrarum orbe ecclesiae, earumque Episcopi, aut singuli fideles de necessitate salutis, et sub Anathemate subjecti sint, aut esse debeant, ita, ut sine hac subjectione nec Christi, nec ecclesiae catholicae vera membra esse possint.

Atque haec est specialior Declaratio doctrinae Ecclesiarum hujus Regni Reformatarum de hisce Controversiis, quae D. D. Romano-Catholicis jam ante quidem exhibita, et d. 16. Septembr. in publica Sessione praelecta est.

Cum vero animos eorum quibusdam verbis nonnihil offensos esse intelligeremus, ita quidem, ut eam Actis minime inserendam esse protestati sint, Nos re

mature deliberata, ne forte culpa aliqua nostra caritati vi hujus Colloquii abrumpendi causam praebuisse videremur, iterum illis condescendendum censuimus, eoque nonnulla, quae in proponendi modo illis displicuisse, aut ad secundam potius hujus Colloquii Actionem, videlicet ad doctrinae controversae probationem, quam ad ejus explicationem pertinere videbantur, mutavimus, quam potestatem tum quoque, in hujus Declarationis priori clausula, liberam nobis atque integram reservaveramus, prout jam quoque ad ulteriorem eorum, quae obscurius forte dicta etiam nunc videri queant, Declarationem, si eam a nobis postulent, nos ultro offerimus, et hanc declarandi nostram sententiam libertatem porro nobis reservatam volumus, eamque a Dominis Romano-Catholicis, legibus hujus Colloquii ita volentibus, haud gravatim nobis concessum iri speramus.

Huic Declarationi subscripsere.

Ex Equestri Ordine

Zbygneus Gorayski Goray, Castellanus Chelmensis, a. S. R. M. deputatus Colloquii Thoruniensis Praeses. Mppa.

Stanislaus Drohoieuskia Drohoiow, Direct. Consessus a parte Reformatorum. Mppa.

Adamus Rey a Naglowice, Delegatus ab Ecclesiis Palatinatus Cracoviensis. Mppa.

Johannes de Zbaszyn Zbaski, ex Palatinatu Lublinensi Delegatus. Mppa.

Matthi. Gloskowski, Camerarius Terrestris Calissiensis, ab Ecclesiis Palatinatuum Majoris Poloniae Delegatus. Mppa.

Johannes a Glinnik Glinski, Delegatus ab Ecclesiis Palatinatus Cracoviensis. Mppa.

Albertus Dorpowski. Mppa.

Ex Ordine Ecclesiastico.

Johannes Bergius, SS. Theologiae Doctor, a Serenissimo Electore Brandenburgico ad hoc Colloquium delegatus subscripsit. Mppa.

Johannes Bythnerus, Ecclesiarum Confessionis Bohemicae per Majorem Poloniam Superattendens, et Theologorum ad Colloquium hoc ab Ecclesiis delegatorum a parte Reformatorum Praeses. Mppa.

Georgius Vechnerus, SS. Theologiae D. Mppa.

Friedericus Reichelius. SS. Theol. D. et Professor in Academia Francofurtana. Mppa.

Thomas Wegierski, Ecclesiarum Reformatarum in Minori Polonia Superattendens. Mppa.

Nicolaus Wysocki, Ecclesiarum Reformatarum Districtus Podlachiae in M. Ducatu Lithuaniae Superattendens Mppa.

Andreas Musonius, Ecclesiarum Neogardensium in M. Ducatu Lithuaniae Superattendens Mppa.

Paulus Bochnitius, Ecclesiarum Districtus Russiae Senior. Mppa.

Albertus Wegierski, Ecclesiarum Districtus Cracoviensis Senior. Mppa.

Georgius Laetus, Ecclesiarum Districtus Lublinensis Consenior Mppa.

Johannes Felinus, Consenior Ecclesiarum Majoris Poloniae Deputatus. Mppa.

Samuel Plachta, Ecclesiarum Districtus Russiae Consenior. Mppa.

Reinholdus Adami, V. D. M. et Scholarum in M. Ducatu Lithuaniae Inspector. Mppa.

Daniel Stephanus, V. D. M. e Districtu Sendomirensi Delegatus Mppa.

Johannes Laetus, V. D. M. ex Districtu Cracoviensi Delegatus. Mppa.

Matthias Apollos Styrzinski, V. D. M. ex Districtu Podlachiensi Delegatus. Mppa.

Daniel Kopecky, V. D. M. in Aula ill. Domini Capitanei Strumensis. Mppa.

Georgius Gleinigius, V. D. M. ab Ecclesiis Majoris Poloniae ad Colloquium Thoruniense Delegatus. Mppa.

Christophorus Pandlowski, V. D. M. Ecclesiarum Districtus Belzensis ad Colloquium Thoruniense Delegatus, et ejusdem a parte Reformatorum Notarius juratus. Mppa.

Benjamin Ursinus, V. D. A. ab Ecclesiis Majoris Poloniae Confessionis Bohemicae Delegatus ad praesens Colloquium, ejusdemque a parte Reformatorum Notarius juratus. Mppa.

FORMULA

CONSENSUS

Ecclesiarum Helveticarum Reformatarum,

CIRCA

Doctrinam de Gratia universali et connexa,

aliaque nonnulla capita.

Praefatio.

Quod divinus ille Gentium Apostolus *γνησίῳ* suo *τέκνῳ* Timotheo inculcavit serio, ut videlicet maneat in iis, quae *ἔμαθε καὶ ἐπιςώθη didicit, et de quibus fides* ipsi *facta* est (2 Timoth. III., 14): id ipsum sane deploratis his et exulceratis temporibus memoriam mentemque nostram crebro subeat oportet. Tantoque magis, quod tristis experientia testatur, hinc inde, non in uno veritatis capite, ab *ὑποτυπώσει* sanorum verborum deflecti, et fidem semel sanctis ex verbo Dei traditam, erroribus suppullulantibus labem nonnullam contrahere. Nos quod attinet, merito divinae, quae prae aliis multis gentibus coelestis Pater indignos nos prosecutus est, gratiae et bonitati grata mente acceptum referimus, quod *προεςῶτας* hactenus nostros, Amplissimos inprimis Proceres, Patriae Patres, Ecclesiae nutritios verissimos, Spiritu pietatis, sapientiae et fortitudinis dotavit, ut quod acceperunt a majoribus ex Dei verbo veritatis *κειμήλιον* religiose custodirent, pressisque, quod ajunt, manibus tenerent, nec paterentur, ut doctrinae cor-

ruptio accessum ad Ecclesias nostras haberet ullum. Cum vero non minor sit virtus, quam quaerere, parta tueri, et Angelum ipsum Philadelphensi Ecclesiae inclamantem audiamus quotidie: *Ecce venio cito. Tene quod habes, ne quis accipiat coronam tuam,* (Apoc. III., 11.) merito flexis ad Patrem Domini nostri Jesu Christi genubus, ardenter oramus, ut is difficillimis hisce temporibus, praecipuum hoc *πλεονέκτημα* et beneficium clementer nobis servet, ad consummationem usque seculi. Ne vero quae alibi in capitibus nonnullis, ac inprimis in doctrina de gratiae divinae amplitudine, invaluere opiniones sequiores, nostram quoque teneram juventutem, atque inde ipsas etiam Ecclesias nostras successu temporis inficiant, neve, uti errore vix alia seges magis foeta et fertilis est, ex istis nimia indulgentia toleratis, deteriores alii subnascantur; uti alias factum esse vel Remonstrantismi triste exemplum documento esse potest: de efficaci et sacro repagulo aliquo, superiorum auctoritate et jussu, cogitandum nobis fuit. Nati hinc et unanimi consensu a nobis approbati sunt Canones circa doctrinam de gratia universali, et connexa, aliaque nonnlla capita, in quibus concinnandis id maxime operam dedimus, ut veritas et caritas, *ἡδίςῃ συξυγίᾳ* ambigua, quod ajunt, palma decertent. Neque vero est, cur Venerandi Fratres Exteri, quos tanquam de cetero *ἰσότιμον πίςιν λαχόντας* fraterne colimus et suspicimus, ob testatum graves ob causas dissensum, nobis succenseant, vel schismatis ansam cuiquam praeberi dictitent. Salvum enim utrinque per Dei gratiam stat fundamentum fidei, cui utrobique ex Dei verbo aurum et argentum pretiosique lapides non pauci superstructi sunt. Salva unitas corporis mystici et Spiritus, *sicut vocati sumus in una spe vocationis nostrae. Unus nobis Dominus, una fides* praecipua, et in eadem tuenda sancta conspiratio et contesseratio.

Unum baptisma, unus Deus et Pater omnium, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus nobis (Ephes. IV., 4. 5. 6.). Salvum denique apud nos semper tenerrimae caritatis vinculum et compages sarta et tecta sacro-sancta communionis sanctorum officia per Dei gratiam perstabunt. Quod superest, Deum, Patrem luminum pia in vota vocare non cessabimus, ut institutum nostrum salutare esse velit et jubeat, eique per Jesum Christum, fidei et salutis nostrae principem et consummatorem unicum, benedicere dignetur!

Canones.

I. Deus T. O. M. verbum suum, quod est potentia *ad salutem omni credenti* (Rom. I., 16.), non tantum per Mosen, Prophetas et Apostolos scripto mandari curavit, sed etiam pro eo scripto paterne vigilavit hactenus et excubavit, ne Satanae astu, vel fraude ulla humana vitiari posset. Proinde merito singulari ejus gratiae et bonitati Ecclesia acceptum refert, quod habet, habebitque ad finem mundi *sermonem propheticum firmissimum;* nec non *ἱερὰ γράμματα, sacras literas,* ex quibus, pereunte coelo et terra, *ne apex quidem, vel jota unicum peribit* (2 Petr. V., 19. 2 Tim. III., 15. Matth. V., 18).

II. In specie autem Hebraicus Veteris Testamenti Codex, quem ex traditione Ecclesiae Judaicae, cui olim *Oracula Dei commissa sunt* (Rom. III., 2.), accepimus hodieque retinemus, tum quoad consonas, tum quoad vocalia, sive puncta ipsa, sive punctorum saltem potestatem, et tum quoad res, tum quoad verba *θεόπνευστος,* ut fidei et vitae nostrae, una cum Codice Novi Testamenti sit Canon unicus et illibatus, ad cujus normam, ceu Lydium lapidem, universae, quae extant, Versiones, sive orientales,

sive occidentales exigendae, et sicubi deflectunt, revocandae sunt.

III. Eorum proinde sententiam probare neutiquam possumus, qui lectionem, quam Hebraicus Codex exhibet, humano tantum arbitrio constitutam esse definiunt, quique lectionem Hebraicam, quam minus commodam judicant, configere, eamque ex LXX. seniorum, aliorumque versionibus Graecis, Codice Samaritano, Targumim Chaldaicis, vel aliunde etiam, imo quandoque *ex sola ratione* emendare religioni neutiquam ducunt, neque adeo aliam lectionem authenticam, quam quae ex collatis inter se editionibus, ipsiusque etiam Hebraici codicis, quem variis modis corruptum esse dictitant, adhibita circa lectiones variantes humani judicii *κρίσει* erui possit, agnoscunt: Tandemque praeter editionem Hebraeam hodiernam, alios esse codices Hebraeos in veterum Interpretum deflectentibus ab Hebraeo nostro contextu versionibus, quae etiamnum variantium olim codicum Hebraeorum indicia sint, decernunt: Atque ita fidei nostrae principium, ejusque auctoritatem sacro sanctam anceps in discrimen adducunt.

IV. Deus ante jacta mundi fundamenta in Christo Jesu, Domino nostro fecit *πρόθεσιν αἰώνιον propositum seculorum* (Ephes. III., 11.), in quo ex mero voluntatis suae beneplacito, sine ulla meriti operum vel fidei praevisione, ad laudem gloriosae gratiae suae elegit certum ac definitum hominum in eadem corruptionis massa, et communi sanguine jacentium, adeoque peccato corruptorum numerum, in tempore per Christum Sponsorem et Mediatorem unicum ad salutem perducendum, ejusdemque merito, Spiritus S. regenerantis potentissima virtute, efficaciter vocandum, regenerandum, et fide ac resipiscentia donandum. Atque ita quidem Deus gloriam suam illustrare constituit, ut decreverit, primo quidem hominem

integrum creare, (tum ejusdem lapsum permittere, ac demum ex lapsis quorundam misereri, adeoque eosdem eligere, alios vero in corrupta massa relinquere, aeternoque tandem exitio devovere.

V. In gratioso autem illo Electionis divinae decreto ipse quoque Christus includitur, non ut causa meritoria, vel fundamentum ipsam electionem praecedens, sed ut ipse quoque ἐκλεκτός *electus* (1 Petr. II., 4. 6.) ante jacta mundi fundamenta praecognitus, adeoque primarium ejus exequendae electus mediator, et primogenitus frater noster, cujus pretioso merito ad conferendam nobis, salva justitia sua, salutem, uti voluit. Scriptura enim sacra non tantum testatur electionem factam esse *secundum merum beneplacitum consilii et voluntatis divinae* (Matth. XI., 26. Ephes. I., 5. 9.); sed etiam destinationem et dationem Christi, Mediatoris nostri ab enixo Dei Patris erga *mundum* electorum *amore* arcessit.

VI. Quamobrem neque eorum suffragamur sententiae, qui docent, Deum Φιλανθρωπίᾳ, seu praecipuo quodam generis humani lapsi amore motum electioni praevio, voluntate quadam conditionata, velleitate, misecricordia prima, uti vocant, desiderio inefficaci omnium et singulorum, conditionate saltem, si videlicet credant, salutem intendisse: omnibus et singulis lapsis Christum Mediatorem destinasse; ac demum quosdam consideratos, non simpliciter ut peccatores in Adamo primo, sed ut redemptos in Adamo secundo elegisse, hoc est, salutare fidei donum in tempore gratiose concedendum iis destinasse; atque unico hocce actu electionem proprie dictam absolvi. Haec enim, et si quae alia hisce affinia sunt ab ὑποτυπώσει sanorum de electione divina sermonum non mediocriter deflectunt. Scriptura quippe propositum Dei, miserendi videlicet hominum, non ad omnes et singulos, sed ad solos electos restringit;

exclusis nominatim reprobis; veluti Esavo, quem Deus aeterno odio prosecutus est, (Rom. IX., 11.). Testantur eaedem sacrae literae, consilium et voluntatem Dei non nutare, sed *stare immobiliter, et Deum in coelis quaecunque vult, facere.* (Es. XLVII., 10. Ps. CXV., 3.). Quippe Deus procul abest ab omni imperfectione humana, quales in affectibus et desideriis inefficacibus, temeritate, poenitentia et consilii mutatione gliscit. Destinatio quoque Mediatoris Christi aeque ac salus eorum, qui ipsi ut peculium et haereditas ἀναφαίρετος dati sunt, ab una eademque electione arcessitur, non ei ut fundamentum substernitur.

VII. Sicut *ab aeterno Deo nota fuerunt omnia opera ejus* (Act. XV., 18.): ita in tempore pro infinita potentia, sapientia et bonitate sua hominem, operum suorum gloriam et coronidem ad imaginem suam, adeoque rectum, sapientem et justum condidit; conditum foederi operum subjecit, et in eo suam ei communionem, amicitiam et vitam; siquidem ad nutum ejus se obedientem gereret, liberaliter promisit.

VIII. Porro promissio illa foederi operum annexa, fuit non terrestris tantum vitae et felicitatis continuatio, sed inprimis vitae aeternae et coelestis, in coelo videlicet, siquidem perfectae obedientiae stadium decurrisset, per ineffabile gaudium in communione Dei tum corpore tum anima transigendae possessio. Id ipsum enim non Arbor duntaxat vitae Adamo praefiguravit, sed etiam legis potentia, quae a Christo in locum nostrum succedente completa, non aliam quam coelestem vitam in Christo, δικαίωμα τοῦ νόμου implente, nobis addicit, nec non opposita comminatio mortis non temporalis duntaxat, sed etiam aeternae, manifeste arguit.

IX. Quamobrem illorum sentenitae nulli adstipulamur, qui Adamo, siquidem Deo obediret, coelestis

beatitudinis praemium propositum esse negant; neque aliam foederis operum promissionem quam vitae perpetuae et affluentis omni bonorum genere, quae tum in corpus hominis in statu integrae naturae constituti competere possunt, ejusque in Paradiso terrestri fruendae, agnoscunt. Hoc enim et sano sensui verbi divini repugnat, et potentiam legis per se consideratae enervat.

X. Sicut autem Deus foedus operum cum Adamo inivit non tantum pro ipso, sed etiam in ipso, ut capite et stirpe, cum toto genere humano, vi benedictionis naturae ex ipso nasciturae, et eandem integritatem, siquidem in ea perstitisset, haereditaturo: ita Adamus tristi prolapsu, non sibi duntaxat, sed toti etiam humano generi, *ex sanguinibus et voluntate carnis* proventuro, peccavit, et bona in foedere promissa perdidit. Censemus igitur, peccatum Adami omnibus ejus posteris, judicio Dei arcano et justo, imputari. Testatur quippe Apostolus: *in Adamo omnes peccasse: Unius hominis inobedientia peccatores multos constitui; et in eodem omnes mori.* (Rom. V, 12. 19. 1 Cor. XV., 21. 22). Neque vero ratio apparet, quemadmodum haereditaria corruptio, tanquam mors spiritualis in universum genus humanum justo Dei judicio cadere possit, nisi ejusdem generis humani delictum aliquod, mortis illius reatum inducens, praecesserit. Cum Deus justissimus totius terrae judex nonnisi sontem puniat.

XI. Duplici igitur nomine post peccatum homo natura, indeque ab ortu suo, antequam ullum actuale peccatum in se admittat, irae ac maledictioni divinae obnoxius est; primum quidem ob παράπτωμα et inobedientiam, quam in Adami lumbis commisit: deinde ob consequentem in ipso conceptu haereditariam corruptionem insitam, qua tota ejus natura depravata et spiritualiter mortua est, adeo quidem, ut recte pec-

catum originale statuatur duplex, imputatum videlicet, et haereditarium inhaerens.

XII. Non possumus proin, salva coelesti veritate assensum praebere iis, qui Adamum posteros suos, ex instituto Dei repraesentasse, ac proinde ejus peccatum posteris ejus ἀμέσως imputari negant, et sub imputationis mediatae et consequentis nomine, *non* imputionem duntaxat primi peccati tollunt, sed haereditariae etiam corruptionis assertionem gravi periculo objiciunt.

XIII. Sicut Christus ab aeterno electus est ut Caput, Princeps et Haeres omnium eorum, qui in tempore per gratiam ejus salvantur: ita etiam in tempore novi foederis Sponsor factus est pro iis solis, qui per aeternam electionem dati ipsi sunt ut populus peculii, semen et haereditas ejus. Pro solis quippe electis ex decretorio patris consilio, propriaque intentione diram mortem oppetiit: solos illos in sinum paternae gratiae restituit: solos Deo patri offenso reconciliavit, et a maledictione legis liberavit. Jesus enim noster *salvat populum suum a peccatis*, qui *animam suam redemptionis pretium dedit pro multis ovibus* suis, *ad vocem ejus attonitis*, pro quibus solis etiam, tanquam divinitus vocatus Sacerdos, postposito mundo, intercedit (Matth. I., 21. XX., 24. 28. Joh. X., 27. 28. XVII., 9. Es. LXVI., 22.). Christo proin moriente soli Electi, qui in tempore *nova creatura* fiunt, proque quibus moriens ipse, tanquam piacularis victima, substitutus est *una mortui, et a peccato justificati* censentur (2 Cor. V., 17).: atque ita voluntas Christi morientis cum consilio patris, non alios ipsi quam Electos redimendos dantis, nec non operatione Spiritus sancti non alios quam Electos sanctificantis, et ad vivam spem aeternae vitae obsignantis παναρμονικῶς ita convenit et amice conspirat, ut

Patris eligentis, Filii redimentis, et Spiritus S. sanctificantis aequalis περιφορία pateat.

XIV. Atque id ipsum amplius etiam inde colliquescit, quod Christus iisdem, pro quibus mortuus est, uti salutem, ita etiam media ad salutem, spiritum inprimis regenerantem, et coeleste fidei donum et meruit, et actu confert. Testatur quippe scriptura, Christum Dominum venisse *ad salvandum perditas oves domus Israelis, mittere* et eundem Spiritum sanctum, tanquam suum, regenerationis fontem: interque promissiones meliores Novi Foederis, quarum is factus Mediator et Sponsor est, hanc eminere, quod *legem suam,* fidei videlicet *cordibus suorum inscripturus sit* (Joh. XVI., 7. 8. Hebr. VIII., 10.) Venire ad Christum, per fidem videlicet, quicquid pater ipsi dedit: Denique nos esse *electos in Christo, ut simus sancti et inculpati, adeoque filii per ipsum.* (Ephes. I., 4. 5.). Ut vero simus sancti et filii Dei, non aliunde quam a fide et spiritu regenerationis proficiscitur.

XV. Ita autem Christus vice Electorum obedientia mortis suae Deo patri satisfecit, ut in censum tamen vicariae justitiae et obedientiae illius, universa ejus, quam per totius vitae suae curriculum legi, tanqum servus ille justus, sive agendo, sive patiendo praestitit, obedientia vocari debeat. Nihil enim aliud fuit Christi vita, teste quidem Apostolo (Phil. II., 8. etc.) quam perpetua quidem exinanitio, submissio et humiliatio gradatim ad extremum usque terminum, mortem videlicet crucis procedens; rotundo asserit ore Spiritus Dei Christum sanctissima vita legi et justitiae divinae pro nobis satisfecisse, et pretium illud, quo empti sumus Deo, non in passionibus duntaxat, sed tota ejus vita legi conformata collocat. Morti autem, vel sanguini Christi redemptionem nostram vendicat haud alio sensu, quam quia is per pas-

siones consummatus est. Atque ita quidem ab extremo illo terminante et nobilissimo actu, sine qua salus nostra constare non potuisset, quique omnium virtutum speculum fuit lucidissimum, denominationem facit, ut tamen a morte vitam anteactam neutiquam secludat.

XVI. Haec omnia cum ita se omnino habeant, haud sane probare possumus oppositam doctrinam illorum, qui statuunt, Christum propria intentione et consilio tum suo, tum patris ipsum mittentis, mortuum esse pro omnibus et singulis, addita conditione impossibili, si videlicet credant; omnibus impetrasse, quae non omnibus tamen applicetur, salutem, morte sua nemini proprie et actu salutem ac fidem meruisse, sed justitiae duntaxat divinae obstaculnm removisse, et patri potestatem acquisivisse novum foedus gratiae ineundi cum universis hominibus; denique qui justitiam Christi activam et passivam ita partiuntur, ut asserant, activam eum sibi pro sua vindicare, passivam vero demum Electis donare et imputare. Haec omnia, et si quae his similia sunt apertis scripturis et gloriae Christi, qui fidei et salutis nostrae ἀρχηγὸς καὶ τελειωτής est, repugnant, crucem ejus evacuant, et per speciem augendi meriti ejus, reapse illud imminuunt.

XVII. Vocatio ad salutem *καιροῖς ἰδίοις, propriis temporibus* (1 Tim. I., 6.) attemperata est. Secundum voluntatem quippe Dei modo restrictior, modo latior et communior, nunquam tamen absolute universalis fuit. Etenim quidem sub Veteri Testamento *annuntiavit Deus verbum suum Jacobo, statuta sua et judicia Israëli, non sic fecit ulli genti.* (Psal. CXLVII., 19. 20.). In Novo Testamento Deus pace facta in sanguine Christi, et rupto intergerino pariete, praeconii evangelici et vocationis externae pomoeria hactenus dilatavit, ut *nulla amplius διαστολή, distin-*

ctio, sit inter Judaeos et gentes, sed Deus jam est Dominus omnium, dives erga omnes ipsum invocantes. (Rom. X., 12. 13.). Neque tamen sic vel absolute universalis est. Testatur enim Christus *multos esse vocatos* (Matth. XX., 14.), non omnes. Cumque Paulus et Timotheus Bithyniam versus evangelii ibidem praedicandi causa contenderent, *non sivit eos Spiritus Jesu.* (Act. XVI., 7.). Fueruntque, et sunt hodieque, experientia teste, innumerae myriades hominum, quibus Christus ne fando quidem unquam auditus est.

XVIII. Interim Deus etiam illis, quos per verbum ad salutem vocare dedignatus est, *se intestatum reliquit neutiquam. Dedit* quippe *illis spectacula coeli et siderum.* (Act. XIV., 17. Deut. IV., 19. Et *quod de Deo,* ex naturae videlicet et providentiae operibus, cognosci potest, id ipsum, longanimitatem suam testaturus, illis revelavit. Neque tamen statuendum est, naturae illa et providentiae divinae opera per se sufficientia, et vocationis externae vicem fungentia organa fuisse, quibus mysterium beneplaciti seu misericordiae Dei in Christo illis innotesceret. Ilico enim Apostolus addit: *Invisibilia ejus e creatione mundi rebus factis animadverso conspici, aeternam videlicet ejus divinitatem et potentiam* (Rom. I., 20.), non arcanum beneplacitum in Christo; neque etiam hunc in finem, ut inde mysterium salutis per Christum perdiscerent, sed ut sint *ἀναπολόγητοι, inexcusabiles,* quia videlicet ne residua quidem illa notitia recte usi sunt, sed cognoscentes Deum, non tamen ut Deum glorificarint, neque ei gratias egerint. Quamobrem etiam Christus Deum patrem suum glorificat, quod *haec absconderit a sapientibus et intelligentibus, ac revelaverit infantibus* (Matth. XI., 25.): Et Apostolus insuper docet: *Mysterium voluntatis*

Dei notificari nobis secundum beneplacitum ejus quod proposuit in Christo. (Ephes. I., 9.).

XIX. Ipsa quoque vocatio externa, quae per praeconium evangelicum fit, etiam vocantis Dei respectu, seria et sincera est. Verbo enim suo serio et verissime pandit, haud equidem, quae arcana sit sua circa singulorum salutem vel exitium intentio, sed quid nostri sit officii, et quid officium illud facientes vel omittentes maneat. Scilicet haec Dei vocantis voluntas est, ut vocati ad se veniant, tantam salutem non negligant; atque ita venientibus ad se per fidem serio quoque vitam aeternam promittit. *Fidelis* enim *est,* uti loquitur Apostolus, *sermo, si nos commortui sumus, et convivemus: si patimur, etiam conregnabimus: si negabimus, etiam nos negabit: si infideles sumus, ille fidelis manet, negare se ipse non potest.* (2 Tim. II., 12. 13.). Neque voluntas illa respectu eorum, qui vocationi non parent, inefficax est, quia semper Deus id, quod volens intendit, assequitur, demonstrationem videlicet officii, et secutam hinc vel salutem Electorum officium facientium, vel *ἀναπολογησίαν* reliquorum, officium praescriptum negligentium. Spiritualis certe homo conceptum Dei internum, fidei analogum cum verbo Dei externo prolato, vel scripto nullo negotio conciliat. Et quia porro Deus probat omnem veritatem, quae ex consilio ejus fluit, idcirco recte dicitur etiam voluntas ipsius esse *ut omnis, qui videt filium et credit in ipsum, habeat vitam aeternam.* (Joh. VI., 40.). Quanquam hi *Omnes* sunt *Electi* soli, neque Deus ullum universale consilium inivit sine determinatione personarum, Christusque adeo non pro singulis, sed pro solis Electis sibi datis mortuus est: tamen hoc utique universaliter verum esse vult, quod ex speciali et definito ejus consilio consequitur. Quod vero voluntate Dei in vocatione externa universaliter ita proposita

soli electi credunt, reprobi vero indurantur, id a sola gratia Dei discriminante proficiscitur; Electio per eandem gratiam credentibus, reprobis vero nativa malitia sua in peccato manentibus, et secundum duritiem suam et cor poenitere nescium iram sibi in diem irae et revelationis justi judicii Dei thesaurizantibus.

XX. Falli proin nulli dubitamus illos, qui vocationem ad salutem non sola Evangelii praedicatione, sed naturae etiam ac providentiae operibus, citra ullum exterius praeconium expediri sentiunt, adduntque, vocationem ad salutem adeo esse ἀδιόριστον et universalem, ut nemo sit mortalium, quin *objective* saltem, uti loquuntur, sufficienter, sive *mediate*, eo videlicet, quod Deus naturae lumine recte utenti gratiae lumen supperadditurus sit, sive *immediate*, ad Christum et salutem vocetur; denique sine asserta absoluta universalitate gratiae, vocationem externam seriam et veram dici, vel ἁπλότητα et εἰλικρίνειαν Dei vocantis defendi posse, inficias eunt. Haec enim et S. Scripturae, et experientiae omnium temporum adversantur, et Naturam cum Gratia, τὸ γνωστὸν τοῦ Θοῦ cum σοφίᾳ τῇ ἐν μυστηρίῳ, denique lumen rationis cum lumine divinae revelationis manifeste confundunt.

XXI. Qui per Evangelii praeconium ad salutem vocantur, credere non possunt, neque vocantem sequi, nisi ex spirituali morte, ea ipsa potentia, qua Deus ex tenebris lucem exsplendescere jussit, resuscitentur et Deus Spiritus sui flexanima gratia cordibus illorum *illucescat*, ad φωτισμὸν seu *radiationem cognitionis gloriae Dei in facie Jesu Christi. Animalis* quippe *homo non recipit ea, quae sunt Spiritus Dei: stultitia ei est, neque potest cognoscere, quia spiritualiter judicantur* (2 Cor. IV., 6. 1 Cor. II., 14.). Eamque impotentiam penitissimam tot testimoniis, tot emblematibus scriptura passim convincit, ut vix alia

in re sit locupletior. Moralis quidem ea impotentia dici possit, quatenus scilicet circa subjectum et objectum morale versatur: naturalis tamen esse simul et dici debet, quatenus homo φύσει, *natura*, adeoque nascendi lege, inde ab ortu est *filius irae* (Eph. II., 2.), illamque ita congenitam habet, ut eam haud aliter, quam per omnipotentem et verticordiam Spiritus Sancti gratiam excutere possit.

XXII. Censemus igitur, minus caste, neque sine periculo loqui illos, qui impotentiam illam credendi *moralem* vocant, ac *naturalem* dici non sustinent, adduntque, hominem, quocunque in statu constituatur, posse credere si velit, et fidem, quacunque demum ratione, esse ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν; quam tamen Apostolus consignatissimis verbis *Dei donum* (Ephes. II., 8.) nuncupat.

XXIII. Duae sunt viae et modi, quibus Deus δικαιοκρίτης justificationem promisit, vel per opera seu facta propria in lege, vel per obedientiam seu justitiam alienam Christi, videlicet Sponsoris, quae ex gratia imputatur credenti in Evangelio. Ille modus est justificandi hominem integrum: hic vero justificandi hominem peccatorem et corruptum. Juxta duplicem huncce justificationis modum duplex etiam foedus scriptura constituit, operum videlicet cum Adamo primo, et singulis ejus posteris in ipso initum, at per peccatum irritum factum: et gratiae cum solis Electis in Christo, Adamo secundo percussum, quod aeternum est, nullique ἀφανισμῷ, sicuti prius illud, obnoxium.

XXIV. Ceterum posterius illud foedus gratiae pro diversitate temporum diversas etiam oeconomias recipit. Apostolus enim indigetans τὴν οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, *administrationem implementi*

temporum (Ephes. I., 10.), adeoque gubernationem temporis ultimi, perspicue significat, aliam fuisse oeconomiam et gubernationem temporibus *τὴν προθεσμίαν* seu statutum tempus praecedentibus. In utraque tamen gratiosi foederis oeconomia non aliter electi salvati sunt, quam per *Angelum faciei, Agnum illum inde a jactis mundi fundamentis mactatum* (Esaj. LXIII., 9. Apoc. XIII., 8.), Christum Jesum, notitiam servi illius justi, et fidem in ipsum, nec non Patrem et Spiritum ejus. Christus enim heri et hodie et in secula idem est. Et per gratiam ejus credimus nos servari eundem in modum, quo salvati sunt et illi, Patres videlicet: manentque immotae in utroque Testamento regulae: *Beati, qui illi* (filio) *confidunt: Qui credit in ipsum; non judicatur, qui vero non credit, jam condemnatus est: Creditis in Deum,* Patrem videlicet, *credite etiam in me.* (Psal. II., 12. Joh. III., 18. Joh. XIV., 1.), Quod si autem sancti Patres in Christum tanquam *Goël* suum crediderunt, consequitur, ut etiam in Spiritum S. crediderint, absque quo *nemo Jesum* Dominum nuncupare potest. Et vero tot sunt fidei illius Patrum, ejusdemque necessitatis in utroque foedere clarissimae *ἀποδείξεις*, ut neminem nisi volentem et lubentem latere possint. Tametsi vero illa salutaris Christi et sacro-sanctae Triadis notitia, pro oeconomia temporis illius, non ex sola promissione, sed ex umbris etiam, figuris et aenigmatibus operosius quam nunc in Novo Testamento facto opus est, hauriri et erui debuit: vera tamen, et pro divinae revelationis modulo ad procurandam electis, adspirante Dei gratia, salutem, conscientiaeque consolationem sufficiens fuit.

XXV. Improbamus igitur eorum doctrinam, qui tria nobis foedera, tota natura et medulla disparata, *Naturale* videlicet, *Legale* et *Evangelicum* cudunt,

atque in iisdem explicandis, eorumque differentiis assignandis adeo quidem intricate versantur, ut solidae veritatis et pietatis nucleum non parum involvant, sive affligant: quique de notitiae Christi et fidei in eundem, ejusque satisfactionem, totamque sacro-sanctam τριάδα necessitati sub Vet. Testamenti oeconomia aequo quam par est, laxius, neque sine periculo Θεολογεῖν nulli dubitant.

XXVI. Denique et nobis, quibus in praesentia rerum in Ecclesia, quae Domus Dei est, dispensatio credita est et universis Naziraeis nostris, iisque, qui, Deo volente et moderante, in curas quandoque nostras succedent, ad praevertendas tristes dissidiorum, quibus Ecclesia Dei passim diris modis infestatur, faces, hanc serio legem dictam esse volumus, ut in hac mundi faece, fideli monitore gentium Apostolo, *depositum* fideliter custodiamus omnes, βεβήλους κενοφωνίας seu *profanas vocum inanitates* devitemus, et cognitionis illius, quae est secundum pietatem, εἰλικρίνειαν et simplicitatem religiose custodiamus, caritatis et fidei minime fucatae καλὴν ξυνωρίδα, bigam pulcherrimam, retineamus constanter (1 Tim. VI., 20.). Neve adeo quisquam animum inducat, sive publice sive privatim proponere dubium, vel novum aliquod dogma fidei, in Ecclesiis nostris hactenus inauditum, *Verbo Dei, Confessioni nostrae Helveticae, libris nostris symbolicis, et Synodi Dordracenae Canonibus* repugnans, et in publica ἐπισυναγωγῇ fratrum ex Dei verbo non evictum atque sancitum: Ut necessitatem inprimis sanctificationis diei Dominicae non tantum ex Dei verbo sincere tradamus, sed graviter etiam inculcemus, ejusque observationem instantissime urgeamus. Tandem, ut Canonum heic consignatorum ex Dei indubitato verbo repetitam veritatem in Ecclesiis juxta atque Scholis, quoties occasio postulave-

rit, unanimiter fideliterque retineamus, doceamus, asseramus.

Ipse vero Deus pacis in veritate sanctificet nos totos, et integer noster spiritus et anima et corpus ἀμέμπτως in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur! Cui una cum Patre et Spiritu S. aeternus sit honor, laus et gloria, Amen.

CATECHISMUS
ECCLESIAE GENEVENSIS,
HOC EST
Formula erudiendi pueros in doctrina Christi.

Praefatio.

Joannes Calvinus, fidelibus Christi ministris, qui per Frisiam Orientalem puram Evangelii doctrinam annunciant.

Quum huc modis omnibus eniti nos conveniat, ut inter nos reluceat illa, quae tantopere a Paulo commendatur, fidei unitas: ad hunc certe finem potissimum solemnis fidei professio, quae baptismo communi annexa est, debebat referri. Proinde hic non perpetuum modo inter omnes consensum in pietatis doctrina constare: sed unam quoque ecclesiis omnibus esse Catechismi formam optandum esset. Verum, quia multas ob causas vix unquam id poterit obtineri, quin suam quaeque ecclesia propriam habeat, non est vehementius pugnandum: modo tamen ea sit in docendi modo varietas, qua ad unum Christum dirigamur omnes, cujus veritate inter nos copulati, sic in unum corpus coalescamus unumque spiritum, ut eodem simul ore, quaecunque ad fidei summam spectant, praedicemus. Ad hunc scopum qui non intendunt Catechistae, praeterquam quod dissidii materiam in reli-

gione serendo, capitaliter nocent Ecclesiae, impiam quoque baptismi profanationem inducunt. Quae enim amplius baptismi utilitas, nisi maneat hoc fundamentum, ut consentiamus omnes in unam fidem? Quo diligentius cavere debent, qui Catechismos edunt in publicum, ne quid temere proferendo non in praesens modo sed etiam ad posteros, tum gravem pietati noxam, tum exitiale ecclesiae vulnus infligant. Hoc ideo praefari volui, ut id me quoque, sicuti par erat, non postremo loco spectasse, testatum esset lectoribus, ne quid in isto meo Catechismo traderem, nisi receptae inter omnes pios doctrinae consentaneum. Atque id ipsum quod profiteor, non vanum esse comperient, qui candorem in legendo sanumque judicium adhibuerint. Certe me consequutum esse confido, ut labor meus bonis omnibus, si non satisfaciat, gratus tamen sit, ut qui utilis ab ipsis censeatur. Quod autem L a t i n u m feci, in eo si forte quibusdam non probabitur meum consilium, ejus tamen multae rationes mihi constant, quas nunc referre omnes, nihil attinet: tantum eligam, quae ad vitandam reprehensionem sufficere videantur. Primum in hoc tam confuso dissipatoque Christiani nominis statu, utile esse judico, extare publica testimonia, quibus ecclesiae quae longis alioqui locorum spatiis dissitae, consentientem habent in Christo doctrinam, se mutuo agnoscant. Praeterquam enim quod ad mutuam confirmationem non parum istud valet: quid magis expetendum, quam ut sibi ultro citroque gratulantes, piis votis aliae alias Domino commendent? Solebant olim in hunc finem Episcopi, quum adhuc staret inter omnes vigeretque fidei consensus, *synodales epistolas* trans mare mittere: quibus, tanquam tesseris, sacram inter ecclesias communionem sancirent. Quanto nunc, in hac tam horrenda Christiani orbis vastitate, magis necesse est, paucas ecclesias, quae Deum rite invocant, et undi-

que circumseptas profanis Antichristi synagogis, hoc sanctae conjunctionis symbolum dare vicissim et accipere, unde ad illum, quem dixi, complexum incitentur? Quod si hoc adeo est hodie necessarium: quid de posteritate sentiemus? De qua ego sic sum anxius, ut tamen vix cogitare audeam. Nisi enim mirabiliter Deus e coelo succurrerit, videre mihi videor extremam barbariem impendere orbi. Atque utinam non paulo post sentiant filii nostri, fuisse hoc verum potius vaticinium, quam conjecturam. Quo magis elaborandum nobis est, ut qualescunque ecclesiae reliquias, quae post mortem nostram restabunt, vel etiam emergent, scriptis nostris colligamus. Et alia quidem scriptorum genera, qui noster omnium fuerit in religione sensus ostendent: sed illustriore documento, quam inter se habuerint ecclesiae nostrae doctrinae concordiam, perspici non poterit, quam ex Catechismis. Illic enim non modo quid semel docuerit unus homo, aut alter, apparebit: sed quibus a pueritia rudimentis imbuti perpetuo fuerint apud nos docti simul atque indocti: ut haberent hoc omnes fideles, quasi solemne christianae communionis symbolum. Atque haec sane praecipua mihi fuit edendi hujus Catechismi ratio. Valuit tamen non parum quoque altera, quod eum a plurimis desiderari audiebam, quia lectu non indignum fore sperarent. Judicione id an errore, pronunciare non est meum, sed eorum tamen voto morem gerere aequum fuit. Quin etiam injecta mihi propemodum necessitas erat, ne liceret impune detrectare. Nam quum ante annos septem edita a me esset brevis religionis summa sub Catechismi nomine: verebar nisi hoc in medium prolato, anteverterem, ne illa, quod nolebam, rursum excluderetur. Bono igitur publico si vellem consultum, curare me oportuit, ut hic, quem ego praeferebam, locum occuparet. Praeterea ad exemplum pertinere arbitror, reipsa

testatum fieri mundo, nos qui Ecclesiae institutionem molimur, ubique in hanc partem fideliter incumbere, ut saltem Catechismi usus, qui aliquot antehac seculis sub Papatu abolitus fuit, nunc quasi postliminio redeat. Nam neque satis pro sua utilitate commendari potest sanctum hoc institutum, nec Papistis satis exprobrari tam flagitiosa corruptela, quod illud in pueriles vertendo ineptias, non modo subtulerunt e medio, sed eo quoque ad impurae et impiae superstitionis praetextum turpiter sunt abusi. Adulterinam enim illam Confirmationem, quam in ejus locum subrogarunt, instar meretricis magno cerimoniarum splendore, multisque pomparum fucis sine modo ornant: quin etiam dum ornare volunt, execrandis blasphemiis adornant, dum sacramentum esse jactant baptismo dignius: vocantque Semichristianos quicunque foetido suo oleo non fuerint infecti: interim vero tota eorum actio nihil quam histrionicas gesticulationes continet: vel potius lascivos simiarum lusus, absque ulla aemulationis arte.

Vos autem fratres mihi in Domino carissimi, quibus ipsum nuncuparem, ideo elegi, quia praeterquam quod me amari a vobis, et plerosque etiam vestrum scriptis meis delectari nonnulli ex vestro coetu mihi indicaverant, id quoque nominatim postularent a me per literas, ut hunc laborem sua gratia susciperem. Alioqui una illa satis justa futura erat ratio, quod pridem ex piorum et gravium virorum relatu ea de vobis intellexi, quae animum vobis meum penitus obstringerent. Nunc vero, quod vos sponte facturos confido, peto tamen a vobis, ut hoc benevolentiae erga vos meae testimonium boni velitis consulere. Valete. Dominus vos sapientiae, prudentiae, zeli, et fortitudinis spiritu in dies magis ac magis augeat in ecclesiae suae aedificationem. Genevae, IV. Calendas Decembris. M. D. XLV.

Lecturis.

Observatum semper fuit in ecclesia, et diligenter etiam procuratum, ut pueri in doctrina christiana rite instituerentur. Quod ut fieret commodius, non modo apertae fuerunt olim Scholae, ac singulis praecipiebatur, ut familiam suam probe docerent, sed etiam publico more et instituto receptum erat, ut in templis rogarentur pueri de singulis capitibus, quae communia Christianis omnibus et nota esse debent. Ut autem id ordine fieret, describebatur formula, quae vocabatur Catechismus, sive institutio. Ab eo tempore, diabolus ecclesiam Dei misere lacerans, et horrendum ejus exitium invehens (cujus notae in majori parte mundi nimium adhuc extant) sanctam hanc politiam evertit: neque aliud quicquam reliquum fecit praeter quasdam nugas, quae superstitiones tantum pariant absque ullo aedificationis fructu: cujusmodi est Confirmatio illa, quam vocant, referta quidem gesticulationibus plusquam ridiculis, et quae prorsus simiis conveniant, nec ullo fundamento nitantur. Quod ergo nunc in medium proferimus, nihil aliud est quam usus eorum, quae jam olim a Christianis et veris Dei cultoribus observata sunt, neque unquam omissa, nisi dum ecclesia omnino corrupta fuit.

Catechismus
ECCLESIAE GENEVENSIS.

De fide.

M. Quis humanae vitae praecipuus est finis?

P. Ut Deum, a quo conditi sunt homines, ipsi noverint.

M. Quid causae habes, cur hoc dicas?

P. Quoniam nos ideo creavit, et collocavit in hoc mundo, quo glorificetur in nobis. Et sane vitam nostram, cujus ipse est initium, aequum est in ejus gloriam referri.

M. Quod vero est summum bonum hominis?

P. Illud ipsum.

M. Quamobrem id tibi summum bonum habetur?

P. Quia eo sublato, infelicior est nostra conditio, quam quorumvis brutorum.

M. Ergo vel inde satis perspicimus, nihil posse homini infelicius contingere, quam Deo non vivere?

P. Sic res habet.

M. Porro, quaenam vera est ac recta Dei cognitio?

P. Ubi ita cognoscitur, ut suus illi ac debitus exhibeatur honor.

M. Quaenam vero ejus rite honorandi est ratio?

P. Si in eo sita sit tota nostra fiducia: si illum tota vita colere, voluntati ejus obsequendo, studeamus: si eum, quoties aliqua nos urget necessitas, invocemus; salutem in eo quaerentes, et quicquid expeti potest bonorum: si postremo, tum corde, tum ore illum bonorum omnium solum auctorem agnoscamus.

M. Verum ut haec discutiantur ordine, et fusius explicentur: Quod in hac tua partitione primum est caput?

P. Ut totam in Deo fiduciam nostram collocemus.

M. Qualiter autem id fiet?

P. Ubi omnipotentem noverimus et perfecte bonum.

M. Satisne hoc est?

P. Nequaquam.

M. Quamobrem?

P. Quia indigni sumus, quibus adjuvandis potentiam exerat, et in quorum salutem, quam bonus sit, ostendat.

M. Quid ergo praeterea opus est?

P. Nempe ut cum animo suo quisque nostrum statuat, ab ipso se diligi, eumque sibi et Patrem esse velle, et salutis auctorem.

M. Unde autem nobis id constabit?

P. Ex verbo ipsius scilicet, ubi suam nobis misericordiam in Christo exponit, et de amore erga nos suo testatur.

M. Fiduciae ergo in Deo collocandae fundamentum ac principium est, eum in Christo novisse?

P. Omnino.

M. Nunc, quaenam sit hujus cognitionis summa, paucis audire abs te velim?

P. In fidei confessione vel potius in formula confessionis, quam inter se communem habent Christiani omnes, continetur. Eam vulgo Symbolum Apostolorum vocant, quod ab initio ecclesiae recepta semper fuerit inter omnes pios: et quod vel ab ore Apostolorum excepta fuerit, vel ex eorum scriptis fideliter collecta.

M. Recita.

P. *Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem coeli et terrae: et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum, qui conceptus est e Spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus, descendit ad inferos, tertia die resurrexit ex mortuis, adscendit in coelum, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis, inde venturus ad judicandum vivos et mortuos. Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam aeternam. Amen.*

M. Ut penitius intelligantur singula: in quot partes hanc confessionem dividemus?

P. In quatuor praecipuas.

M. Eas mihi recense.

P. Prima ad Deum Patrem spectabit. Secunda erit de Filio ejus Jesu Christo, quae etiam totam redemptionis humanae summam complectitur. Tertia erit de Spiritu sancto. Quarta de Ecclesia et divinis in ipsam beneficiis.

M. Cum non nisi unus sit Deus: cur hic mihi tres commemoras, Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum?

P. Quoniam in una Dei essentia Patrem intueri nos convenit, tanquam principium et originem, primamve rerum omnium causam: deinde Filium, qui sit aeterna ejus Sapientia: postremo Spiritum sanctum, tanquam ejus virtutem per omnia quidem diffusam, quae tamen perpetuo in ipso resideat.

M. Inde significas, nihil esse absurdi, si in una divinitate distinctas constituamus has tres personas, Deumque propterea non dividi.

P. Ita est.

M. Recita jam primam partem.

P. *Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem coeli et terrae.*

M. Cur Patrem nominas?

P. Christi primum quidem intuitu: qui et Sapientia ejus est, ab ipso genita ante omne tempus, et missus in hunc mundum, declaratus fuit ejus Filius. Hinc tamen colligimus, cum Deus Jesu Christi sit Pater, nobis quoque esse Patrem.

M. Quo sensu nomen illi Omnipotentis tribuis?

P. Non hoc modo potentiam ipsum habere, quam non exerceat: sed omnia ipsum habere sub potestate et manu: providentia sua gubernare mundum, arbitrio

suo omnia constituere, omnibus creaturis, prout visum est, imperare.

M. Itaque non otiosam Dei potentiam fingis: sed talem esse reputas, quae manum operi semper admotam habeat: sic ut nihil, nisi per ipsum, ejusque decreto, fiat?

P. Sic est.

M. Quorsum addis: *Creatorem coeli et terrae?*

P. Quoniam per opera se nobis patefecit: in illis quoque nobis quaerendus est. Neque enim essentiae ejus capax est mens nostra. Est igitur mundus ipse veluti speculum quoddam, in quo eum possimus inspicere: quatenus eum cognoscere nostra refert. Rom. I., 20.

M. Per coelum et terram an non quicquid praeterea creaturarum extat, intelligis?

P. Imo vero: sed his duobus nominibus continentur omnes, quot aut coelestes sint, aut terrenae.

M. Cur autem Deum Creatorem duntaxat nuncupas: cum tueri conservareque in suo statu creaturas multo sit praestantius, quam semel condidisse?

P. Neque vero hac particula indicatur tantum, sic opera sua Deum semel creasse, ut illorum postea curam abjecerit. Quin potius sic habendum est, mundum, ut semel ab eo fuit conditus, ita nunc ab eo conservari: nec aliter et terram, et alia omnia stare, nisi quatenus ejus virtute, et quasi manu sustinentur. Praeterea, cum sic omnia sub manu habeat, inde etiam conficitur, summum esse moderatorem omnium ac dominum. Itaque, ex quo creator est coeli et terrae, intelligere convenit, eum esse unum, qui sapientia, bonitate, potentia, totum naturae cursum atque ordinem regat: qui pluviae simul ac siccitatis, grandinum, aliarumque tempestatum, ac serenitatis sit auctor, qui benignitate sua terram foecundet, eamque rursus, manum suam reducendo, sterilem reddat:

a quo sanitas simul ac morbi proveniant: cujus denique imperio subjaceant omnia, et nutui obsequantur.

M. De impiis autem et diabolis quid sentiemus, an eos quoque dicemus illi subesse?

P. Quamquam spiritu eos suo non gubernat, sua tamen potestate, tanquam freno eos coërcet, ut ne movere quidem se queant, nisi quoad illis permittit. Quin etiam voluntatis suae facit ministros, ut inviti ac praeter suum consilium, exsequi, quod illi visum fuerit, cogantur.

M. Quid ad te ex ejus rei cognitione utilitatis redit?

P. Plurimum. Male enim ageretur nobiscum, si diabolis et impiis hominibus praeter Dei voluntatem quicquam liceret, adeoque tranquillis animis nunquam essemus, nos eorum libidini expositos esse cogitantes. Verum, tunc demum tuto conquiescimus, ubi frenari eos Dei arbitrio, et tanquam in arcto contineri scimus, ne quid, nisi ejus permissu, possint; cum praesertim Deus ipse nobis se tutorem fore, salutisque praesidem receperit.

M. Nunc ad secundam partem veniamus.

P. Ea est: *Credere nos in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum.*

M. Quid praecipue complectitur?

A. Filium Dei nobis esse servatorem; simulque modum explicat, quo nos a morte redemerit, vitamque acquisierit.

M. Quid sibi vult nomen Jesu, quo eum appellas?

P. Quod Graecis significat nomen σωτῆρος. Latini proprium nomen non habent, quo bene vis ejus exprimatur. Itaque Salvatoris vocabulum vulgo receptum fuit. Porro filio Dei hanc appellationem indidit Angelus, ipsius Dei jussu.

Matth. I., 21.

M. Estne hoc pluris, quam si homines illi indidissent?

P. Omnino. Nam cum sic muncupari velit Deus, talem quoque esse prorsus necesse est.

M. Quid deinde valet nomen Christi?

P. Hoc epitheto melius etiamnum exprimitur ejus officium. Significat enim unctum esse a Patre in Regem, Sacerdotem, ac Prophetam.

M. Qui scis istud?

P. Quoniam ad hos tres usus scriptura unctionem accommodat. Deinde, haec tria, quae diximus, saepe Christo tribuit.

M. Sed quo olei genere unctus fuit?

P. Non visibili: quale in consecrandis antiquis Regibus, Sacerdotibus et Prophetis fuit adhibitum, sed praestantiori: hoc est, Spiritus sancti gratia, quae veritas est externae illius unctionis.

M. Quale vero hoc ejus regnum est, quod commemoras?

P. Spirituale, quod verbo et Spiritu Dei continetur: quae justitiam et vitam secum ferunt.

M. Sacerdotium vero?

P. Officium est ac praerogativa sistendi se in Dei conspectum, ad obtinendam gratiam: et sacrificii, quod illi acceptum sit, oblatione, iram ejus placandi.

M. Jam quo sensu Prophetam Christum nominas?

P. Quia cum in mundum descendit, patris se legatum apud homines, et interpretem professus est idque in eum finem, ut patris voluntate ad plenum exposita, finem poneret revelationibus omnibus et prophetiis.

M. Sed percipisne inde fructum aliquem?

P. Imo non alio spectant omnia haec, nisi in bonum nostrum. Nam iis donatus est Christus a pa-

tre, ut nobiscum ea communicet, quo ex ejus plenitudine hauriamus omnes.

M. Edissere hoc mihi paulo fusius.

P. Spiritu sancto repletus, perfectaque omnium ejus donorum opulentia cumulatus fuit, quo nobis ea impertiat, cuique scilicet pro mensura, quam nobis convenire novit pater. Ita ex eo, tanquam unico fonte haurimus quicquid habemus bonorum spiritualium.

M. Quid nobis confert ejus Regnum?

P. Nempe, quod ejus beneficio ad pie sancteque vivendum vindicati in libertatem conscientiarum, spiritualibusque ejus divitiis instructi, potentia quoque armamur, quae ad perpetuos animarum nostrarum hostes, peccatum, carnem, Satanam, et mundum, vincendos sufficiat.

M. Ad quid autem Sacerdotium conducit?

P. Primum, quod hac ratione Mediator est noster, qui nos patri reconciliet: deinde, quod per eum accessus nobis patefactus est ad patrem, ut in ejus conspectum cum fiducia prodeamus, ipsi quoque, nosque et nostra omnia illi in sacrificium offeramus. Atque ita collegas nos quodammodo suos facit in sacerdotio.

M. Restat Prophetia.

P. Cum filio Dei magisterii collatum sit munus in suos: finis est, ut vera eos patris cognitione illuminet, erudiat eos in veritate, et domesticos Dei discipulos efficiat.

M. Huc ergo redeunt quae dixisti omnia, Christi nomen tria officia comprehendere, quae in filium contulit pater, ut vim eorum ac fructum in suos transfundat?

P. Sic est.

M. Cur filium Dei unicum nuncupas: cum hac quoque appellatione nos omnes dignetur Deus?

P. Quod filii Dei sumus, non id habemus a na-

tura, sed adoptione et gratia duntaxat: quod scilicet nos eo loco habeat Deus. At Dominus Jesus, qui ex substantia patris est genitus, uniusque cum patre essentiae est, optimo jure filius Dei unicus vocatur: cum solus sit natura.

Joan. I., 1. Ephes. I., 3. Hebr. I., 1.

M. Intelligis ergo, hunc honorem, ejus esse proprium, qui naturae jure illi debeatur: nobiscum autem gratuito beneficio communicari, quatenus sumus ejus membra?

P. Omnino. Itaque ejus communicationis intuitu, alibi nominatur *primogenitus inter multos fratres.*

Rom. VIII., 29. Coloss. I., 15. 18.

M. Qualiter Dominum esse nostrum intelligis?

P. Sicut a patre constitutus est, ut sub imperio suo nos habeat, ut Dei regnum administret in coelo et in terra, sitque hominum caput et Angelorum.

M. Quid sibi vult quod postea sequitur?

A. Modum ostendit, quo filius unctus est a patre, ut nobis esset Salvator. Nempe, quod assumta carne nostra, iis perfunctus est omnibus, quae ad salutem nostram erant necessaria: sicut hic recensentur.

M. Quid his duabus sententiis significas: *Conceptum esse ex Spiritu sancto: Natum ex Maria virgine?*

P. Formatum in utero Virginis fuisse, ex ejus substsntia, ut esset verum *semen Davidis*, qualiter vaticiniis Prophetarum praedictum fuerat; id tamen mirifica arcanaque Spiritus virtute fuisse effectum, absque virili coitu.

Psal. CXXXII., 11. Matth. I., 1. Luc. I., 32.

M. Eratne igitur operae pretium, ut carnem nostram indueret?

P. Maxime. Quia inobedientiam ab homine admissam in Deum, necesse erat in humana quoque na-

tura expiari. Nec vero aliter Mediator noster poterat, ad conciliationem Dei et hominum peragendam.

Rom. III., 25. 1 Tim. II., 5. Hebr. IV., 15. 5. 7.

M. Christum ergo oportuisse hominem fieri dicis: ut tanquam in persona nostra, salutis nostrae partes impleret?

P. Ita sentio. Nam ab ipso mutuemur oportet, quicquid nobis apud nos deest; quod fieri aliter nequit.

M. Verum, cur id a Spiritu sancto effectum est, ac non potius communi, usitataque generationis forma?

P. Quoniam penitus corruptum est humanum semen, in generatione filii Dei intercedere Spiritus sancti opus decuit: ne hac contagione attingeretur, sed esset puritate perfectissima praeditus.

M. Hinc ergo discimus, eum, qui alios sanctificat, immunem ab omni macula esse: puritateque, ut ita loquar, originali fuisse ab utero praeditum, ut totus Deo sacer esset, nulla humani generis labe inquinatus.

P. Sic intelligo.

M. Quomodo est Dominus noster?

P. A patre constitutus est, ut nos regat, imperiumque et Dei dominationem, tum in coelis, tum in terra adeptus, caput Angelorum et piorum agnoscatur.

Ephes. I., 21. Coloss. I., 18.

M. Cur a natalibus protinus ad mortem, omissa totius vitae historia, transilis?

P. Quia hic non tractantur, nisi quae redemptionis nostrae ita sunt propria, ut ejus substantiam quodammodo in se contineant.

M. Cur non simpliciter uno verbo mortuum fuisse dicis: sed Praesidis quoque nomen adjicis, sub quo sit passus?

P. Id non ad historiae fidem modo spectat, sed

ut sciamus mortem ejus conjunctam cum damnatione fuisse.

M. Expone hoc clarius.

P. Mortuus est, ut poena nobis debita defungeretur: atque hoc modo ab ea nos eximeret. Cum autem omnes nos, sicuti peccatores sumus, obnoxii essemus Dei judicio, qui vicem nostram subiret, sisti in conspectum terreni judicis voluit, damnarique ejus ore, ut coram coelesti Dei tribunali absolveremur.

M. Atqui insontem Pilatus eum pronunciat: itaque non damnat pro malefico?

Matth. XXVII., 24.

P. Utrumque animadvertere convenit. Ideo enim ejus innocentiae testimonium reddit judex, ut testatum fiat, non ob propria ipsum maleficia plecti, sed nostra: solemni tamen ritu interea damnatur ejusdem sententia, ut palam fiat, judicium quod merebamur, tanquam vadem nostrum subire, quo nos a reatu liberet.

M. Bene dictum. Nam si peccator esset, non idoneus vas esset, ad solvendam alieni peccati poenam. Ut tamen ejus damnatio nobis in absolutionem cederet, censeri eum inter maleficos oportuit.

P. Sic intelligo.

M. Quod crucifixus fuit, an plus habet momenti, quam si alio quolibet mortis genere affectus foret?

P. Omnino: quemadmodum etiam admonet Paulus, dum *in ligno suspensum* scribit, ut nostram in se maledictionem susciperet, quo ab ea solveremur. Genus enim illud mortis, execratione damnatum erat.

Galat. III., 13. Deut. XXI., 23.

M. Quid? an non irrogatur filio Dei contumelia, cum dicitur maledictioni fuisse subjectus, etiam coram Deo?

P. Minime. Siquidem eam recipiendo, abolevit:

nec vero desiit interea esse benedictus, quo nos sua benedictione perfunderet.

M. Prosequere.

P. Quandoquidem mors, supplicium erat homini impositum, peccati causa, eam filius Dei pertulit, et perferendo vicit. Atque ut melius patefieret vera morte ipsum defungi, collocari in sepulcro, instar aliorum hominum voluit.

M. Verum, non videtur quicquam ad nos utilitatis ex hac victoria redire, cum nihilominus moriamur?

P. Nihil id obstat. Neque enim aliud nunc est mors fidelibus, quam transitus in vitam meliorem.

M. Hinc sequitur, non amplius exhorrendam esse mortem, acsi res esset formidabilis: sed intrepido animo sequendum esse ducem nostrum, Christum: qui sicut non periit in morte, ita perire nos non patietur.

P. Sic agendum est.

M. Quod de ejus *ad inferos descensu* mox adjectum est, quem sensum habet?

P. Eum non communem tantum mortem fuisse perpessum, quae est animae a corpore separatio, sed etiam *dolores mortis,* sicut Petrus vocat. Hoc autem nomine horribiles angustias intelligo, quibus ejus anima constricta fuit.

Actor. II., 24.

M. Cedo mihi hujus rei causam ac modum.

P. Quia ut pro peccatoribus satisfaceret, coram Dei tribunali se sistebat, torqueri hac anxietate ejus conscientiam oportebat, acsi derelictus a Deo esset: imo ac si Deum haberet infestum. In his angustiis erat, cum exclamaret ad Patrem: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?*

Matth. XXVII., 46.

M. Eratne igitur illi offensus Pater?

P. Nequaquam. Sed hanc in eum severitatem exercuit, ut impleretur quod praedictum fuerat per Jesaiam: *Ipsum percussum fuisse manu Dei propter peccata nostra: vulneratum propter iniquitates nostras.*

Jesa. LIII., 4. 5.

M. Verum Deus cum sit, qui potuit ejusmodi pavore corripi, acsi derelictus a Deo esset?

P. Sic habendum est, secundum humanae naturae affectum, eo redactum fuisse necessitatis. Quod ut fieret, paulisper interea delitescebat ejus divinitas, hoc est, vim suam non exerebat.

M. Qui tamen fieri rursum potest, ut Christus, qui salus est mundi, huic damnationi subjectus fuerit?

P. Non ita illam subiit, ut sub ea maneret. Sic enim istis, quos dixi, pavoribus correptus fuit, ut non fuerit oppressus: sed potius luctatus cum potestate inferorum, eam subegit ac fregit.

M. Hinc colligimus, quid differat conscientiae tormentum, quod sustinuit, ab eo, quo cruciantur peccatores, quos Dei irati manus persequitur. Nam quod in illo temporarium fuit, in iis est perpetuum: et quod illi vice duntaxat aculei fuit ad eum pungendum, in iis est lethalis gladius, ad cor, ut ita dicam, sauciandum.

P. Sic est. Neque enim ejusmodi angustiis obsessus filius Dei, sperare in patrem desiit. At peccatores, Dei judicio damnati, in desperationem ruunt, fremunt adversus ipsum, et usque ad apertas blasphemias prosiliunt.

M. Hincne possumus elicere, quem ex Christi morte fructum percipiant fideles?

P. Omnino. Ac principio quidem, videmus esse sacrificium, quo peccata nostra expiavit coram Deo, atque ita placata ira Dei, nos cum eo in gratiam reduxit. Deinde sanguinem ejus lavacrum esse, quo

animae nostrae maculis omnibus purgentur. Postremo, deletam esse peccatorum nostrorum memoriam, ne unquam in Dei conspectum veniant: atque ita inductum abolitumque fuisse chirographum, quo rei tenebamur.

M. Nihilne praeterea utilitatis nobis affert?

P. Imo vero. Nam et ejus beneficio, siquidem vera simus membra Christi, vetus homo noster crucifigitur: aboletur corpus peccati, ne amplius regnent pravae carnis concupiscentiae in nobis.

M. Perge in reliquis.

P. Sequitur: *Tertio ipsum die resurrexisse ex mortuis:* quo victorem se peccati et mortis demonstravit. Sua enim resurrectione mortem deglutivit, abrupit diaboli vincula, et totam ejus potentiam redegit in nihilum.

M. Quotuplex ex hac resurrectione fructus nobis provenit?

P. Triplex. Nam et justitia nobis per eam acquisita: et certum nobis est pignus futurae nostrae immortalitatis: et jam nunc ejus virtute suscitamur in vitae novitatem, ut pure sancteque vivendo, Dei voluntati obsequamur.

Rom. IV., 25. 1 Cor. XV., 22. Rom. VI., 4.

M. Persequamur reliqua.

P. *Adscendit in coelum.*

M. Sed an adscendit, ut non sit amplius in terra?

P. Sic. Postquam enim omnibus perfunctus fuerat, quae illi a patre injuncta fuerant, quaeque in salutem nostram erant, nihil opus erat diutius eum in terris versari.

M. Quid ex hac adscensione boni consequimur?

P. Duplex est fructus. Nam quatenus coelum ingressus est Christus nostro nomine, sicut in terram nostra causa descenderat, aditum illius nobis quoque patefecit: ut jam aperta sit nobis janua, quae propter

peccatum ante clausa erat. Deinde in conspectu Dei comparet pro nobis intercessor et patronus.

M. Verum an Christus in coelum se recipiendo sic a nobis recessit, ut jam nobiscum esse desierit?

P. Minime. Contra enim recepit, se nobiscum fore, usque ad finem seculi.

Matth. XXVIII., 20.

M. Quod autem nobiscum habitat, idne de corporis praesentia intelligendum?

P. Non. Alia enim ratio est corporis, quod in coelum receptum est: alia virtutis, quae ubique est diffusa.

Luc. XXIV., 51. Actor. I., 11.

M. Quo sensu eum dicis: *sedere ad Patris dexteram?*

P. Haec verba significant, Patrem illi coeli et terrae imperium contulisse: ut omnia gubernet.

Matth. XXVIII., 18.

M. Quid autem tibi significat Dextera, et quid haec Sessio?

P. Similitudo est a principibus sumta, qui ad dexteram suam collocare solent, quibus vices suas commendant.

M. Non ergo aliud intelligis, quam quod tradit Paulus: nempe, *constitutum esse Christum caput ecclesiae, et supra omnes principatus evectum, nomen adeptum esse, quod sit supra omne nomen.*

Ephes. I., 22. Philipp. II., 7.

P. Ita ut dicis.

M. Transeamus ad alia.

P. *Inde venturus est ad judicandum vivos et mortuos.* Quorum verborum sensus est, palam e coelo venturum ad judicandum orbem: sicut adscendere visus est.

Actor. I., 11.

M. Cum judicii dies futurus non sit ante finem

seculi, quomodo tunc ex hominibus fore aliquos superstites dicis: quandoquidem omnibus constitutum est semel mori?

Hebr. IX., 27.

P. Hanc quaestionem solvit Paulus, cum eos, qui tunc supererunt, subita mutatione innovatum iri tradit: ut abolita carnis corruptione induant incorruptionem.

1 Cor. XV., 51. 1 Thess. IV., 17.

M. Tu ergo hanc mutationem, mortis instar illis fore intelligis: quod primae naturae futura sit abolitio, et alterius novae initium.

P. Sic sentio.

M. An aliquod inde gaudium recipiunt nostrae conscientiae, quod Christus semel futurus sit mundi judex?

P. Recipiunt et quidem singulare. Certo enim non nisi in salutem nostram venturum scimus.

M. Non ergo reformidare nos convenit hoc judicium, ut nobis horrorem incutiat?

P. Minime vero: quando non nisi ad ejus judicis tribunal stabimus, qui patronus quoque est: quique nos in fidem clientelamque suam suscepit.

M. Veniamus jam ad tertiam partem.

P. Ea est de *fide in Spiritum sanctum.*

M. Quid vero nobis confert?

P. Nempe huc spectat, ut noverimus, Deum, sicuti nos per filium redemit et servavit, ita per Spiritum facere nos hujus redemptionis ac salutis compotes.

M. Quomodo?

P. Quemadmodum purgationem habemus in Christi sanguine, sic eo adspergi conscientias nostras necesse est, ut abluantur.

1 Petr. I., 2. 1 Joan. I., 7.

M. Hoc clariori etiamnum expositione indiget.

P. Intelligo Spiritum Dei, dum in cordibus nostris habitat, efficere, ut Christi virtutem sentiamus. Nam ut Christi beneficia mente concipiamus, hoc fit Spiritus sancti illuminatione: ejus persuasione fit, ut cordibus nostris obsignentur. Denique, solus ipse dat illis in nobis locum: regenerat nos, facitque ut simus novae creaturae. Proinde quaecunque nobis offeruntur in Christo dona, ea Spiritus virtute recipimus.

Rom. VIII., 11. Ephes. I., 13.

M. Pergamus.

P. Sequitur quarta pars, in qua confitemur *nos credere unam sanctam Ecclesiam Catholicam.*

M. Quid est Ecclesia?

P. Corpus ac societas fidelium, quos Deus ad vitam aeternam praedestinavit.

M. Estne hoc etiam caput creditu necessarium?

P. Imo vero: nisi facere velimus otiosam Christi mortem, et pro nihilo ducere quicquid hactenus relatum est. Hic enim unus est omnium effectus, ut sit Ecclesia.

M. De causa ergo salutis fuisse hactenus tractatum, ejusque fundamentum ostensum intelligis, cum exponeres, Christi meritis et intercessione nos fuisse in amorem a Deo receptos: et hanc gratiam Spiritus virtute in nobis confirmari. Nunc vero explicare horum omnium effectum, quo certior ex re ipsa fides constet.

P. Ita res habet.

M. Porro Ecclesiam quo sensu nominas sanctam?

P. Quia scilicet quoscunque elegit Deus, eos justificat, reformatque in sanctitatem ac vitae innocentiam, quo in illis reluceat sua gloria. Atque id est quod vult Paulus, cum admonet, Christum ec-

clesiam quam redemit, sanctificasse, ut sit gloriosa puraque ab omni macula.

Rom. VIII., 30. Ephes. V., 25.

M. Quid sibi vult epitheton Catholicae vel Universalis?

P. Eo docemur, sicut unum est fidelium omnium caput, ita omnes in unum corpus coalescere oportere, ut una sit ecclesia per totum orbem diffusa, non plures.

Ephes. IV., 15. 1 Cor. XII., 12.

M. Quid autem valet illud, quod continuo de *Sanctorum communione* additur?

P. Ad exprimendam clarius, quae inter ecclesiae membra est, unitatem, hoc positum est. Simul indicatur, quicquid beneficiorum largitur Deus ecclesiae, in commune omnium bonum spectare: cum inter se omnes communionem habeant.

M. Verum, estne haec, quam ecclesiae tribuis, sanctitas, jam perfecta?

P. Nondum: quamdiu scilicet in hoc mundo militat. Laborat enim semper infirmitatibus: nec unquam vitiorum reliquiis penitus purgabitur, donec Christo, suo capiti, a quo sanctificatur, ad plenum adhaereat.

M. Potestne autem haec ecclesia aliter cognosci, quam cum fide creditur?

P. Est quidem et visibilis Dei ecclesia, quam nobis certis indiciis notisque descripsit: sed hic proprie de eorum congregatione agitur, quos arcana sua electione adoptavit in salutem. Ea autem nec cernitur perpetuo oculis, nec signis dignoscitur.

M. Quid deinde sequitur?

P. *Credo remissionem peccatorum.*

M. Quid tibi remissionis verbum significat?

P. Deum gratuita sua bonitate ignoscere ac condonare peccata fidelibus, ne in judicium vocentur, aut exigatur de illis poena.

M. Hinc sequitur, nos satisfactionibus propriis nequaquam promereri, quam a Domino peccatorum veniam obtinemus.

P. Verum. Unus enim Christus poenam solvendo satisfactione defunctus est. Quantum ad nos, nihil nobis compensationis suppetit, quod Deo afferamus, sed ex mera ejus liberalitate, gratuitum hoc beneficium recipimus.

M. Cur peccatorum remissionem subnectis ecclesiae?

P. Quia eam nemo consequitur, quin et coadunatus fuerit antea populo Dei: et unitatem cum Christi corpore perseveranter ad finem usque colat: eoque modo testatum faciat, verum se esse ecclesiae membrum.

M. Hac ratione constituunis, extra ecclesiam non nisi damnationem et exitium esse.

P. Omnino. Qui enim discessionem faciunt a Christi corpore, factionibusque scindunt ejus unitatem, iis spes omnis salutis praecisa est, quantisper maneant in ejusmodi dissidio.

M. Recita quod superest.

P. *Credo resurrectionem carnis, et vitam aeternam.*

M. Quorsum hoc caput in fidei confessione ponitur?

P. Ut admoneamur, non esse sitam in terra nostram felicitatem. Cujus cognitionis duplex est utilitas ac usus. Inde primum docemur, ita hunc mundum nobis incolendum esse, tanquam inquilinis, ut de migratione assidue cogitemus, nec corda nostra sinamus implicari cogitationibus terrenis. Deinde, utcumque adhuc nos lateat, et ab oculis nostris ab-

sconditus sit fructus gratiae in Christo nobis collatae, ne propterea despondeamus animos, sed patienter sustineamus usque ad diem revelationis.

M. Quae porro hujus resurrectionis erit series?

P. Qui ante mortui fuerint, recipient sua corpora, eadem scilicet, quae gestarunt: sed praedita nova qualitate, hoc est, non amplius obnoxia morti nec corruptioni. Qui autem tunc erunt superstites, eos subita mutatione Deus mirabiliter excitabit.

1 Cor. XV., 53.

M. Sed eritne piorum simul et impiorum communis?

P. Una omnium erit resurrectio, sed conditio diversa. Alii enim in salutem ac beatitudinem resurgent, alii in mortem et extremam miseriam.

Matth. XXV., 46. Joan. V., 29.

M. Cur ergo sola hic *vita aeterna* commemoratur: *inferorum* nulla mentio?

P. Quoniam nihil hic, nisi quod ad consolationem piarum mentium faciat, habetur: ideo recensentur tantummodo praemia, quae servis suis Dominus praeparavit. Itaque non additur, quae sors impios maneat, quos scimus a regno Dei alienos esse.

M. Ex quo fundamentum tenemus, cui inniti fides debet, inde elicere *verae fidei* definitionem promptum erit.

P. Ita est. Sic autem definire licet, ut dicamus certam esse ac stabilem cognitionem paternae erga nos Dei benevolentiae, sicut per evangelium patrem se nobis, Christi beneficio, ac Servatorem fore testatur.

M. Eamne concipimus a nobis, an a Deo recipimus?

P. Docet scriptura, singulare esse Dei donum: et experientia id confirmat.

M. Quam mihi experientiam dicis?

P. Nempe, rudior est mens nostra, quam ut capere spiritualem Dei sapientiam queat, quae nobis per fidem revelatur: et corda nostra propensiora sunt, vel ad diffidentiam, vel ad perversam nostri et creaturarum confidentiam, quam ut in Deo, suopte motu acquiescant. Verum Spiritus sanctus illuminatione sua capaces nos intelligendi facit ea, quae captum nostrum longe alioqui excederent: nosque ad certam persuasionem format, salutis promissiones cordibus nostris obsignando.

M. Quid nobis boni oritur ex hac fide, cum semel eam assequuti sumus?

P. Justificat nos coram Deo: et hac justitia haeredes nos vitae aeternae facit.

M. Quid? annon *bonis operibus* justificantur homines, cum sancte et innocenter vivendo approbare se Deo student?

P. Si quisquam usque adeo perfectus inveniretur, merito censeri justus posset: verum, cum omnes simus peccatores, multis modis rei coram Deo, aliunde quaerenda nobis est dignitas, quae nos illi conciliet.

M. Verum itane sordent, et adeo nullius pretii sunt omnia hominum opera, ut gratiam coram Deo promereri nequeant?

P. Principio, quaecunque a nobis manant ut nostra proprie dicantur, vitiosa sunt: ac proinde nihil possunt, quam Deo displicere, et ab eo rejici.

M. Dicis ergo, antequam renati simus reformatique Dei Spiritu, nihil posse nos quam peccare: quemadmodum arbor mala non nisi malos fructus profert. Matth. VII., vers. 18.

P. Prorsus ita est. Nam qualemcunque speciem habeant in oculis hominum, mala sunt nihilominus, quamdiu cor pravum est, quod praecipue Deus intuetur.

M. Hinc constituis, non posse nos ullis meritis Deum praevenire, aut provocare ejus beneficentiam. Quin potius quicquid tentemus aut aggrediamur operum, irae ac damnationi ejus subjacere?

P. Sic sentio. Itaque mera sua misericordia, nulloque operum respectu nos gratis amplectitur in Christo, acceptosque habet, illius justitiam nobis acceptam ferendo, acsi nostra esset: peccata vero nostra nobis non imputando.

M. Qualiter ergo dicis justificari nos fide?

P. Quoniam dum certa cordis fiducia amplectimur Evangelii promissiones, hujus, quam dico, justitiae possessionem quodammodo adipiscimur.

M. Hoc ergo vis: justitiam, ut nobis per Evangelium offertur a Deo, ita fide a nobis recipi.

P. Sic est.

M. Verum ex quo nos semel amplexus est Deus, annon illi accepta sunt opera, quae Spiritu sancto nos dirigente facimus?

P. Placent illi, non propriae tamen dignitatis merito, sed quatenus suo favore liberaliter ea dignatur.

M. Atqui cum a Spiritu sancto prodeant, annon favorem promerentur?

P. At nonnihil semper inquinamenti ex infirmitate carnis admixtum est, quo vitiantur.

M. Unde igitur, aut qua ratione fiet, ut Deo placeant?

P. Sola est fides, quae gratiam illis conciliet: cum huic fiduciae certo innitimur, non ventura esse ad calculum summi juris, quod Deus ad severitatis suae regulam exigere ipsa nolit: sed obtectis eorum vitiis et sordibus, Christi puritate consepultis, eo loco habeat, acsi perfecta essent et absoluta.

M. Verum, an inde colligemus, operibus justificari hominem Christianum postquam a Deo vocatus

est: aut operum merito consequi, ut a Deo diligatur: cujus dilectio vita aeterna nobis est?

P. Nequaquam. Quin potius teneamus, quod scriptum est, neminem mortalium justificari coram Deo posse: atque ideo deprecemur, ne in judicium nobiscum intret.

Psal. CXLIII., 2.

M. Non tamen bona fidelium opera inutilia esse propterea judicabimus.

P. Minime vero. Neque enim frustra mercedem illis Deus, tum in hoc mundo, tum in futura vita pollicetur. Verum ex gratuito Dei amore, tanquam ex fonte, emergit haec merces: quia nos scilicet primum amplectitur in filios; deinde, consepulta vitiorum nostrorum memoria, quae ex nobis prodeunt, favore prosequitur.

M. Sed anne sic a bonis operibus separari haec justitia potest, ut qui hanc habet, illis careat?

P. Fieri hoc nequit. Nam cum recipiamus fide Christum, qualem se nobis offert: ipse vero non liberationem tantum nobis a morte, reconciliationem cum Deo promittat, sed Spiritus sancti simul gratiam, qua in vitae novitatem regeneremur: haec conjungi necesse est, ne Christum a seipso distrahamus.

M. Hinc sequitur, fidem esse radicem, ex qua nascantur omnia bona opera: tantum abest, ut ab eorum studio nos revocet?

P. Omnino sic est: ac perinde tota euangelii doctrina duobus his membris continetur: *fide et poenitentia.*

M. Quid est *poenitentia?*

P. Displicentia odiumque peccati, et amor justitiae, ex Dei timore profecta, quae nos ad abnegationem usque nostri, carnisque mortificationem adducant, ut Spiritu Dei regendos nos tradamus, ac

omnes vitae nostrae actiones ad divinae voluntatis obsequium comparemus.

M. Hoc vero secundum membrum fuit in divisione, quam initio posuimus, cum tu rationem ostenderes rite colendi Dei.

P. Verum: ac simul additum fuit, veram hanc ac legitimam esse regulam colendi Dei, ut ejus voluntati obsequamur.

M. Qui sic?

P. Quoniam is demum illi probatur cultus, non quem confingere nobis libuerit: sed quem suo ipse arbitrio praescripserit.

M. Quam autem vivendi regulam posuit?

DE LEGE,

id est

Decem praeceptis Dei.

P. Legem suam.

M. Quid ea continet?

P. Duabus partibus constat: quarum prior quatuor habet[1] praecepta: altera sex. Ita decem omnino praeceptis constat tota Lex.

M. Quis hujus divisionis est auctor?

P. Deus ipse,[1] qui in duas tabulas descriptam Mosi tradidit, et saepe testatus est redigi in decem verba.

Exod. XXIV., 12. XXXII., 15. XXXIV., 1. Deut. IV., 13. X., 4.

M. Argumentum prioris tabulae quale est?

P. De pietatis erga Deum officiis.

M. Secundum vero?

P. Qualiter sit agendum cum hominibus, et quid illis debeamus.

M. Recita praeceptum vel caput primum.

P. *Audi Israël: Ego sum Jehova Deus tuus, qui te eduxi ex terra Aegypti, e domo servitutis: non habebis deos alienos coram me.*

Exod. XX., 2. Deut. V., 6.

M. Nunc sensum verborum expone.

P. Initio quadam veluti praefatione utitur in totam legem. Nam cum Jehovam se nominat, jus sibi vindicat et auctoritatem jubendi. Deinde, quo legi suae gratiam apud nos conciliet, addit, se Deum esse nostrum. Perinde enim valent haec verba, acsi servatorem nostrum se vocaret. Hoc autem beneficio cum nos dignetur, par est, ut nos illi vicissim exhibeamus in populum obsequentem.

M. Verum quod continuo de liberatione subjicit, et fracto jugo servitutis Aegyptiacae, annon ad Israëliticum populum, et eum quidem solum, peculiariter spectat?

P. Fateor quoad opus; verum est alterum liberationis genus, quod ad omnes peraeque homines pertinet. Nos enim omnes ex spirituali peccati servitute, et diaboli tyrannide asseruit.

M. Cur ejus rei meminit, cum in legem suam praefari vellet?

P. Ut nos commonefaciat, summae ingratitudinis reos fore, nisi totos illi nos in obsequium addixerimus.

M. Quid autem hoc primo capite exigit?

P. Ut suum illi soli honorem in solidum asseramus: neque ullam ejus partem transferamus alio.

M. Quis honor illius est proprius, quem alio transcribere sit nefas?

P. Eum adorare, collocare in ipso nostram fiduciam, invocare ipsum, illi denique omnia deferre, quae in ejus majestatem competunt.

M. Quorsum haec particula adjecta est: *coram facie mea?*

P. Cum nihil tam reconditum sit, quod eum lateat; sitque occultarum cogitationum cognitor ac judex, significat, non externae modo confessionis honorem requirere, sed veram quoque pietatem cordis.

M. Transeamus ad secundum caput.

P. *Non sculpes tibi simulacrum, neque imaginem ullam effinges eorum, quae aut in coelo sunt sursum, aut deorsum in terra, aut in aquis sub terra. Non adorabis ea neque coles.*

M. Prohibetne in totum, ne aliquae pingantur aut sculpantur imagines?

P. Non, sed duo tantum hic vetat, ne quas faciamus imagines, vel Dei effingendi, vel adorandi causa.

M. Cur Deum non licet visibili figura exprimere? Deut. IV., 15. Actor. XVII., 29. Rom. I., 23.

P. Quia nihil inter eum, qui spiritus est aeternus, ac incomprehensibilis, et corpoream, corruptibilem, mortuamque figuram simile est.

M. Injuriam ergo fieri censes ejus majestati, cum in hunc modum repraesentatur?

P. Sic sentio.

M. Quaenam hic adorationis species damnatur?

P. Cum ad statuam vel imaginem nos convertimus precaturi, coram ea nos prosternimus: genuum flexione, aut aliis signis exhibemus illi honorem, acsi Deus illic se nobis repraesentaret.

M. Non ergo quamlibet simpliciter picturam vel sculpturam his verbis damnari intelligendum est: sed tantum imagines prohibemur facere in hunc finem, ut in illis Deum vel quaeramus, vel colamus: sive, quod idem est, eas colamus in Dei honorem, aut quoquo modo illis ad superstitionem et idololatriam abutamur.

P. Verum.

M. Nunc in quem finem caput hoc referemus?

P. Quemadmodum superiore unum se esse denunciavit, quem coli oporteat et adorari: ita nunc quae recta sit adorationis forma ostendit, quo nos ab omni superstitione, aliisque vitiosis et carnalibus figmentis revocet.

M. Pergamus.

P. Sanctionem adjungit: *se Jehovam esse Deum nostrum fortem, zelotypum, qui vindicet iniquitatem patrum, in filios, usque in tertiam et quartam generationem, eorum qui se oderint.*

M. Cur mentionem *fortitudinis* suae facit?

P. Eo significat, se ad gloriam suam vindicandam satis habere potentiae.

M. Quid *zelotypiae* vocabulo indicat?

P. Aequalem aut socium ferre non posse. Nam ut se nobis, pro infinita sua bonitate, donavit, ita nos vult esse prorsus suos. Atque haec animarum nostrarum est castitas, illi dicatas esse, et penitus adhaerere: sicut rursum adulterio pollui dicuntur, dum ab eo ad superstitionem deflectunt.

M. Quo sensu hoc dictum est: *Ulcisci patrum iniquitatem in filios?*

P. Quo plus nobis incutiat terroris, non tantum de iis, qui offenderint, poenas sumpturum se minatur: sed eorum quoque sobolem fore maledictam.

M. Atqui an hoc Dei aequitati consentaneum est, quemque punire propter alterius noxam?

P. Si qualis sit humani generis conditio reputamus, soluta est quaestio. Natura enim maledictioni obnoxii sumus omnes: nec est quod de Deo conqueramur, cum in hac sorte nos relinquit. Jam vero, sicut suam erga pios dilectionem, eorum posteritati benedicendo demonstrat, ita suam adversus impios vindictam, eorum filios hac benedictione privando, exequitur.

M. Perge.

P. Quo nos amabili etiam suavitate alliciat, *misericordia usurum se promittit erga omnes, qui se diligunt, suaque mandata observant, in mille generationes.*

M. Intelligitne pii hominis innocentiam, posteris omnibus, quamvis impiis, saluti fore?

P. Nequaquam: sed hoc modo, suam benignitatem eo usque se effusurum erga fideles, ut in eorum gratiam, eorum quoque se liberis benignum exhibeat: non tantum res eorum prosperando, quoad praesentem vitam, sed animas quoque ipsorum sanctificando, quo in grege suo censeantur.

M. Atqui hoc perpetuum non esse apparet.

P. Fateor. Quemadmodum enim liberum hoc sibi retinet, ut misericordem se, cum libuerit, impiorum liberis exhibeat: ita suam gratiam non adeo adstrinxit fidelium liberis, quin pro suo arbitrio repudiet ex illis, quos visum fuerit: sic tamen id temperat, ut promissionem hanc non vanam esse nec fallacem constet.

Rom. IX.

M. Cur *mille* hic *generationes*, in poenae vero damnatione *tres* duntaxat aut *quatuor* nominat?

P. Quo significet, se ad humanitatem magis et beneficentiam, quam ad severitatem propensum esse. Sicut etiam alibi testatur, cum se ad ignoscendum facilem dicit, tardum vero ad iram.

Exod. XXXIV., 6. Psal. CIII., 8. CXLV., 8.

M. Jam ad tertium.

P. *Non usurpabis nomen Jehovae Dei tui frustra.*

M. Quis sensus?

P. Vetat, ne Dei nomine abutamur, non pejerando tantum, sed praeter necessitatem jurando.

M. Estne aliquis nominis Dei usus legitimus in jurejurando?

P. Imo vero: cum adhibetur ex justa causa. Primum, asserendae veritati: deinde, cum ejus momenti est negotium, ut jurare par sit, ad mutuam inter homines tuendam caritatem et concordiam.

M. Verum annon longius spectat, quam ad cohibenda juramenta, quibus profanatur Dei nomen, aut imminuitur ejus honos?

P. Proposita una specie, in universum nos admonet, ne unquam in medium a nobis proferatur Dei nomen, nisi cum timore ac reverentia, et in eum finem, ut gloriosum appareat. Nam cum sit sacrosanctum, cavere debemus omnibus modis, ne aut ipsum contemtui habere videamur, aut aliis occasionem contemnendi praebeamus.

M. Quomodo hoc fiet?

P. Si de Deo ejusque operibus non aliter cogitemus aut loquamur, quam in ejus honorem.

M. Quid sequitur?

P. Sanctio, qua *non fore innocentem* denunciat, *qui nomen suum in vanum usurpaverit.*

M. Cum alibi pronunciet, se in legis suae transgressores vindicaturum, quid hic amplius continetur?

P. Eo voluit indicare, quanti nominis sui gloriam faciat: quo ejus studiosiores simus, dum videmus paratam fore ultionem, si quis eam profanaverit.

M. Veniamus ad quartum praeceptum.

P. *Recordare diem Sabbati, ut eum sanctifices. Sex diebus operaberis, et facies omne opus tuum: septimus vero, Sabbatum est Domini Dei tui. Non facies in eo ullum opus, nec servus tuus, nec ancilla, neque bos, neque asinus, neque inquilinus, qui habitat intra portas tuas. Nam sex diebus perfecit Deus coelum, et terram, et mare, et quicquid in illis continetur: septimo quievit. Itaque benedixit diei Sabbati, et eum sanctum sibi segregavit.*

M. Jubetne sex diebus laborare, ut septimo quiescamus?

P. Non simpliciter: verum sex dies hominum laboribus permittens, septimum excipit, ut quieti destinetur.

M. An quemvis laborem nobis interdicit?

P. Hoc praeceptum separatam et peculiarem habet rationem. Siquidem quietis observatio pars est veterum cerimoniarum: itaque Christi adventu abrogata fuit.

M. Dicisne praeceptum hoc ad Judaeos proprie spectare, ideoque temporarium duntaxat fuisse?

P. Nempe: quatenus cerimoniale est.

M. Quid ergo? subestne aliquid praeter cerimoniam?

P. Tribus ex causis datum fuit.

M. Cedo mihi eas.

P. Ad spiritualem quietem figurandam: ad conservationem politiae ecclesiasticae: ad servorum sublevationem.

M. Quid per spiritualem quietem intelligis?

P. Dum a propriis operibus feriamur: quo Deus in nobis sua opera peragat.

M. Quae porro feriandi ratio?

P. Si carnem nostram crucifigimus: hoc est, renunciamus nostro ingenio, ut Dei Spiritu gubernemur.

M. An id septimo quoque die fieri satis est?

P. Imo continenter. Nam ex quo semel coeperimus, pergendum est toto vitae cursu.

M. Cur ergo ejus significationi destinatur certus dies?

P. Nihil necesse est per omnia congruere veritatem cum figura, modo conveniat, quantum satis est ad rationem figurandi.

M. Cur tamen septimus potius dies praescribitur, quam alius quilibet?

P. Numerus hic perfectionem in scriptura designat. Itaque ad notandam perpetuitatem aptus est. Simul indicat, spiritualem hanc quietem inchoari duntaxat in hac vita, nec ante perfectam fore, donec e mundo migremus.

M. Verum, quid hoc sibi vult, quod suo nos exemplo ad quiescendum hortatur Dominus?

P. Cum mundi creationi finem intra sex dies imposuisset, septimum operum suorum considerationi dicavit. Ad id quo nos acrius stimulet, suum nobis exemplum proponit. Nihil enim magis expetendum, quam ut nos ad ejus imaginem formemus.

M. Verum continuane esse debet operum Dei meditatio, an ex septenis quibusque diebus unum illi destinari sufficit?

P. Exerceri quidem nos quotidie in ea decet: verum imbecillitatis nostrae causa, dies unus peculiariter statuitur. Atque haec politia est, quam dixi.

M. Quis igitur eo die servandus est ordo?

P. Ut populus ad audiendam Christi doctrinam, ad frequentandas publicas preces, ad edendam fidei suae professionem conveniat.

M. Nunc expone quod dixisti, Dominum hoc praecepto servorum quoque sublevationi prospicere voluisse.

P. Ut eis, qui sub aliena potestate sunt, aliquid laxamenti detur. Quin etiam hoc ad retinendam communem politiam valet. Nam ubi dies unus quieti assignatur, ita se quisque ad laborandum in reliquum temporis assuefacit.

M. Videamus jam, quatenus ad nos spectet hoc mandatum.

P. Quod ad cerimoniam, cum in Christo extiterit ejus veritas, abrogatam esse dico.

Coloss. II., 17.

M. Quomodo?

P. Nempe, quia mortis ejus virtute vetus homo noster crucifigitur, nosque excitamur in vitae novitatem.

Rom. VI., 6.

M. Quid ergo ex praecepto nobis restat?

P. Ne sancta instituta, quae ad spiritualem ecclesiae politiam faciunt, negligamus: praesertim vero, ut sacros conventus ad audiendum Dei sermonem, ad mysteria celebranda, ad solemnes preces, sicut erunt ordinati, frequentemus.

M. Atqui nihilne amplius figura nobis conducit?

P. Imo vero. Ad suam enim veritatem revocanda est. Ut scilicet insiti in Christi corpus, factique ejus membra, desinamus a propriis operibus, atque ita Dei gubernationi nos resignemus.

M. Transeamus ad secundam Tabulam.

P. Ejus initium est: *Honora patrem et matrem.*

M. Quid tibi significat hic vox *honoris?*

P. Ut cum modestia et humilitate morigeri sint et obsequentes filii parentibus, ut eos reverenter colant: ut juvent in necessitate, suasque illis operas impendant. His enim tribus membris continetur, qui debetur parentibus, honor.

M. Perge modo.

P. Adjicitur mandato promissio: *Ut prorogentur dies tui super terram, quam daturus est tibi Dominus Deus tuus.*

M. Quis sensus?

P. Diu beneficio Dei victuros, qui debitum parentibus honorem praestiterint.

M. Cum tot aerumnis referta sit haec vita: cur beneficii loco, longam ejus durationem nobis pollicetur Deus?

P. Quantiscunque miseriis sit obnoxia, Dei tamen benedictio est erga fideles, vel hac una de causa,

quod paterni ejus favoris argumentum est, dum eos hic alit et conservat.

M. Sequiturne e converso eum, qui cito et ante justam aetatem ex hoc mundo eripitur, a Deo maledictum esse?

P. Minime. Quin potius accidit interdum, ut quo quisque magis diligitur a Deo, eo citius recipiatur ex hac vita.

M. Atqui sic agendo, qualiter promissioni satisfacit?

P. Quicquid nobis terrestrium bonorum Deus promittit, sub hac conditione accipere convenit: quatenus in bonum animae nostrae, salutemque expedit. Esset enim ordo valde praeposterus, nisi semper antecederet animae ratio.

M. Quid de iis, qui parentibus fuerint contumaces?

P. Non in extremo tantum judicio punientur: sed hic quoque in eorum corpora Deus vindicabit, aut hinc omnes tollendo in medio aetatis flore, aut ignominioso mortis genere plectendo, aut aliis modis.

M. Verum annon de terra Chanaan nominatim promissio loquitur?

P. Sic est, quantum ad Israëlitas spectat: a nobis hoc verbum latius patet ac extendi debet. Quamcunque enim regionem incolamus, cum Domini sit totus orbis, eam nobis assignat possidendam.

Psal. XXIV., 1. LXXXV., 5. CXV., 16.

M. Nihilne amplius restat de praecepto?

P. Quanquam non nisi de patre et matre verba sonant, intelligendi sunt tamen omnes, qui nobis praesunt: quando eadem ipsorum est ratio.

M. Quaenam illa?

P. Nempe, quia Dominus eos in superiorem honoris gradum extulerit. Nulla enim est vel parentum, vel principum, vel praefectorum quorumlibet auctoritas, nullum imperium, nullus honor, nisi ex Dei decreto; quia mundum sic illi placet ordinare.

M. Recita sextum.

P. *Non occides.*

M. Nihilne aliud vetat, quam caedes perpetrare?

P. Imo vero. Nam cum hic loquatur Deus, non externis tantum operibus legem dicit, sed animi etiam affectibus, adeoque his potissimum.

M. Videris subindicare, genus esse quoddam arcanae caedis, a quo hic nos Deus revocat?

P. Sic est. Ira enim et odium, et quaevis nocendi cupiditas, caedes coram Deo censetur.

M. Satisne defuncti sumus, si neminem persequamur odio?

P. Nequaquam. Siquidem Dominus odium damnando, et nos arcendo a quavis noxa, qua proximus noster laedatur, simul hoc se exigere ostendit, ut omnes mortales ex animo diligamus, ac fideliter ipsis tuendis conservandisque studeamus.

M. Jam ad septimum.

P. *Non moechaberis.*

M. Expone quae sit summa.

P. Scortationem quamlibet maledictam esse coram Deo. Proinde nisi iram Dei velimus in nos provocare, ab illa esse diligenter abstinendum.

M. Nihilne praeterea requirit?

P. Respicienda semper est natura legislatoris, quem diximus non externo modo, operi immorari, sed animi potius affectibus esse intentum.

M. Quid ergo plus comprehendit?

P. Ex quo tum corpora nostra, tum animae templa sunt Spiritus sancti, ut castam utrisque puritatem praestemus: ac proinde non externi tantum flagitii abstinentia pudici simus: sed etiam corde, verbis, gestu denique corporis et actione. Denique corpus ab omni lascivia purum sit, animus ab omni libidine: ut nulla pars nostri impudicitiae sordibus sit inquinata.

1 Cor. III., 16. VI., 19. 2 Cor. VI., 16.

M. Veniamus ad octavum.

P. *Non furaberis.*

M. Eane tantum furta prohibet, quae humanis legibus puniuntur, an longius procedit?

P. Malas omne genus fraudandi circumveniendique artes, quibus aliena bona aucupamur, sub furti nomine complectitur. Hic ergo vetamur, tum violenter involare in bona proximorum, tum per vafritiem et dolum illis manum injicere, tum aliis quibuscunque obliquis rationibus ad illa occupanda conari.

M. Satisne est manus abstinere a maleficio: an cupiditas etiam hic damnatur?

P. Huc semper est redeundum: cum spiritualis sit legislator, non externa tantum furta coërcere eum velle, sed omnia simul et consilia et studia, quae aliis omnino incommodent: atque ipsam in primis cupiditatem, ne ditescere cum jactura fratrum expetamus.

M. Quid ergo agendum est, ut praecepto pareamus?

P. Danda est opera, ut suum cuique salvum sit.

M. Nonum praeceptum quod est?

P. *Non eris adversus proximum tuum testis mendax.*

M. Prohibetne pejerare in foro duntaxat, an in universum mentiri adversus proximos?

P. Sub specie una comprehenditur doctrina generalis, ne falso proximum calumniemur: neve maledicentia nostra et obtrectationibus laedamus ejus famam, aut aliquam illi noxam afferamus in suis bonis.

M. Cur autem nominatim exprimit publica perjuria?

P. Quo majorem nobis hujus vitii horrorem incutiat. Innuit enim, si quis maledicentiae et calumniis assueverit: inde ad perjuria proclivem fore lapsum, si occasio data fuerit proximi infamandi.

M. Vultne a maledicendo tantum nos arcere, an etiam a malis suspicionibus sinistrisque et iniquis judiciis?

P. Utrumque, secundum rationem ante adductam, hic damnat. Nam quod agere coram hominibus malum est, malum est coram Deo etiam velle.

M. Ergo quid in summa velit, expone.

P: Ne ad male sentiendum de proximis, neve ad eos infamandos propensi simus, vetat: quin potius, hac nos aequitate et humanitate praeditos esse jubet, ut de illis, quantum veritas patitur, bene sentiamus, suamque eis existimationem integram tueri studeamus.

M. Recita ultimum.

P. *Non concupisces domum proximi tui: non concupisces uxorem proximi tui: non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec quicquam aliud quod ipsius sit.*

M. Cum spiritualis sit tota lex, sicut etiam ante toties dixisti: nec tantum coërcendis externis operibus, sed corrigendis etiam animi affectibus posita sint superiora praecepta, quid hic amplius additur?

P. Reliquis praeceptis voluntates atque affectus regere et moderari voluit Dominus: hic vero etiam cogitationibus, quae nonnullam cupiditatem secum trahunt, neque tamen perveniunt ad statam usque deliberationem, legem imponit.

M. Dicisne minimas quasque cupiditates, quae fidelibus obreptant, et ipsis veniant in mentem, peccata esse, etiam si resistant potius, quam assentiantur?

P. Constat certe, pravas omnes cogitationes, etiamsi non accedat consensus, ex natura nostrae vitio prodire. Verum hoc tantum dico, damnari hoc praecepto vitiosas cupiditates, quae ita cor hominis titillant, ac sollicitant, ut tamen non pertrahant ad firmam deliberatamque voluntatem.

M. Hactenus ergo malos quidem affectus, quibus acquiescunt homines, et subigendos se permittunt, prohibitos fuisse intelligis: nunc vero tam exactam integritatem a nobis requiri, ut nullam perversam cupiditatem corda nostra admittant, qua ad peccatum stimulentur.

P. Sic est.

M. Licetne jam breve totius legis compendium colligere?

P. Maxime: siquidem eam in duo capita redigamus. Prius est: *ut Deum amemus ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus. Alterum: ut proximos diligamus perinde ac nosmetipsos.*

M. Quid sub *Dei amore* continetur?

P. Amare ipsum, sicuti Deum amare decet: nempe, ut simul et Dominus, et Pater et Servator agnoscatur. Itaque Dei amori adjuncta est ejus reverentia, voluntas illi obsequendi, fiducia, quae in ipso collocanda est.

M. Quid per totum cor, totam animam, et totas vires intelligis?

P. Eam zeli vehementiam, ut nullis prorsus cogitationibus, nullis desideriis, nullis studiis sit in nobis locus, quae huic amori adversentur.

M. Quis secundi capitis est sensus?

P. Quemadmodum natura adeo propensi ad nos amandos sumus, ut hic affectus alios omnes superet: ita proximorum caritatem sic regnare in nobis decet, ut nos omni ex parte gubernet, sitque omnium et consiliorum et operum regula.

M. Quid *proximi* tibi nomen significat?

P. Non cognatos modo, et amicos, aut qui aliqua nobiscum necessitudine sunt conjuncti: sed etiam eos, qui nobis incogniti sunt, adeoque inimicos.

M. Quid autem illi conjunctionis nobiscum habent?

P. Nimirum conjuncti sunt eo vinculo, quo universum hominum genus Deus simul colligavit. Est autem id sacrosanctum et inviolabile, quod nullius pravitate aboleri potest.

M. Dicis igitur, si nos quispiam oderit, esse hoc ejus proprium: manere nihilominus ipsum nobis proximum eoque loco a nobis habendum esse: quia stet inviolabilis Dei ordo, quo haec inter nos conjunctio sancita est?

P. Sic est.

M. Cum formam Dei rite colendi lex ostendat: nonne prorsus secundum ejus praescriptum vivendum est?

P. Verum id quidem est. Atqui ea imbecillitate laborant omnes, ut nemo quod debet, omni ex parte impleat.

M. Cur ergo eam a nobis perfectionem exigit Deus, quae sit facultate nostra superior?

P. Nihil exigit, cui praestando non simus obstricti. Ceterum modo ad eam, quae hic praescribitur, vivendi formam enitamur, etiamsi procul absimus a scopo, hoc est, a perfectione, Dominus, quod deest, nobis ignoscit.

M. De hominibusne universis in genere loqueris, an de fidelibus duntaxat?

P. Qui Dei Spiritu nondum est regenitus, ne ad minimum quidem legis apicem inchoandum erit idoneus. Praeterea, si quem demus inveniri, qui aliqua ex parte legi obtemperet, non tamen ideo coram Deo defunctum judicavimus. Nam maledictos pronunciat omnes, qui non omnia impleverint, quae in ea continentur.

Deut. XXVII., 26. Galat. III., 10.

M. Hinc statuendum est, sicuti duo sunt hominum genera, ita duplex esse legis officium?

P. Omnino. Nam apud incredulos nihil aliud efficit, nisi quod excusationem illis omnem praecludit coram Deo. Atque id est quod significat Paulus, cum eam vocat *ministerium mortis et damnationis.* Erga fideles longe alium usum habet.

Rom. I., 32. 2 Cor. III., 6.

M. Quem?

P. Principio, dum justitiam operibus consequi se non posse ex ea discunt, ad humilitatem hoc modo erudiuntur: quae vera est ad quaerendam in Christo salutem praeparatio. Deinde quatenus plus multo exigit ab ipsis, quam sint praestanda; eos ad petendam a Domino virtutem sollicitat: simulque perpetui reatus commonefacit, ne superbire audeant. Postremo, freni instar illis est, quo in Dei timore retineantur.

Rom. III., 20. Galat. II., 16. III., 11. IV., 5.

M. Tametsi ergo in hac terrena peregrinatione legi nunquam satis facimus, non tamen hoc supervacuum esse censebimus, quod tam exactam a nobis perfectionem flagitet. Scopum enim ad quem nos collimare, et metam ad quam nos eniti convenit, demonstrat: ut quisque nostrum pro modo collatae sibi gratiae, ad summam rectitudinem vitam suam componere, et majores subinde progressus facere, assiduo studio conetur.

P. Sic sentio.

M. An non perfectam in lege omnis justitiae regulam habemus?

P. Equidem adeo, ut nihil velit aliud Deus a nobis, nisi ut eam sequamur: rursum vero, irritum habeat ac repudiet, quicquid praeter ejus praescriptum suscipimus. Neque enim aliud sacrificium acceptum habet, quam obedientiam.

1. Sam. XV., 22. Jerem. VII., 22.

M. Quorsum igitur tot admonitiones, praecepta,

exhortationes, quibus passim utuntur tum Prophetae tum Apostoli?

P. Nihil quam merae legis expositiones sunt, quae ad legis obedientiam nos manu ducunt potius, quam ab ea abducant.

M. Atqui de privata cujusque vocatione nihil praecipit?

P. Cum reddere cuique quod suum est, jubet: inde colligere promptum est, quae sint privatim in ordine suo vitaeque genere cujusque partes. Et exstant passim in scriptura, quemadmodum dictum est, sparsae singulorum praeceptorum expositiones. Nam quod hic Dominus summatim complexus est paucis verbis, alibi fusius et plenius exequitur.

De Oratione.

M. Cum de secunda parte divini cultus, quae in obsequiis obedientiaque sita est, satis disputatum fuerit, jam de tertia parte disseramus.

P. Diximus invocationem esse, cum ad ipsum in quavis necessitate confugimus.

M. Eumne solum censes invocandum esse?

P. Omnino. Id enim exigit, tanquam proprium numinis sui cultum.

M. Si ita res habet, quonam licebit modo homines ad opem nobis ferendam implorare?

P. Magnum vero inter haec duo discrimen est. Deum enim cum invocamus, testamur nihil nos aliunde boni exspectare, nec alibi nos collocare totum nostrum praesidium: interea tamen auxilia, quoad nobis permittit, facultatemque illis nos adjuvandi contulit, quaerimus.

M. Quod ergo ad hominum opem fidemque confugimus, nihil obstare dicis, quominus unum invoce-

mus Deum, cum fiducia in eos nostra minime recumbat: nec aliter imploremus ipsos, nisi quia benefaciendi facultate eos instruendo, beneficentiae suae ministros nobis quodammodo destinavit Deus, quorum per manus adjuvare nos, et quae apud illos deposuit subsidia, erogare nobis velit.

P. Sic sentio. Ac proinde quicquid ab illis beneficiorum percipimus, Deo acceptum referre convenit: sicuti re vera unus ipse illa omnia nobis eorum ministerio largitur.

M. Verum, annon hominibus tamen, quoties aliquid in nos officii contulerunt, habenda est gratia? Id enim ipsa naturae aequitas, et lex humanitatis dictat.

P. Habenda prorsus, vel ob unam hanc causam, quod hoc ipsos honore dignatur Deus, ut quae ex liberalitatis suae fonte inexhausto fluunt bona, per eorum manus, tanquam per rivos ad nos derivet. Hac enim ratione nos illis obstringit, atque id ipsum vult nos agnoscere. Itaque qui se hominibus gratum non praebet, suam in Deum quoque ingratitudinem hoc modo prodit.

M. Hincne licebit colligere, perperam invocari tum Angelos, tum sanctos Domini servos, qui ex hac vita demigrarunt?

P. Licebit. Neque enim Sanctis has partes attribuit Deus, ut nobis opitulentur. Quantum vero ad Angelos spectat: tametsi eorum utitur opera in salutem nostram, non tamen a nobis vult implorari.

M. Quicquid ergo ad ordinem a Deo institutum apte congruenterque non quadrat, id cum ejus voluntate pugnare dicis?

P. Sic est. Certum enim infidelitatis signum est, iis quae dat nobis Deus, non esse contentos. Deinde si in Sanctorum, Angelorumve fidem nos conferamus, ubi nos ad se unum Deus vocat, partemque fiduciae,

quae tota residere in solo Deo debuerat, transferamus in ipsos, in idololatriam prolabimur: cum scilicet partiamur inter eos, quod sibi Deus in solidum vendicabat.

M. Nunc de orandi ratione tractemus. Sufficitne ad orandum, lingua: an mentem etiam et cor requirit oratio?

P. Lingua quidem non semper necessaria est: intelligentia vero et affectu nunquam carere potest vera oratio.

M. Quo mihi argumento hoc probabis?

P. Quandoquidem Deus spiritus est, cum alias semper cor ab hominibus exigit, tum vero in oratione praesertim, qua cum ipso communicant. Quamobrem non nisi iis, qui eum in veritate invocaverint, propinquum se fore pollicetur: ex adverso autem execratur omnes et maledicit, qui per fictionem, et non ex animo precantur.

Psal. CXLV., 18. Jesa. XXIX., 13.

M. Vanae ergo et nihili erunt preces quaecunque lingua tantum conceptae fuerint?

P. Non id modo; sed Deo etiam summopere displicebunt.

M. Qualem in oratione affectum exigit Deus?

P. Primum, ut inopiam miseriasque nostras sentiamus: utque is sensus moerorem in animis nostris et anxietatem generet: deinde ut vehementi serioque obtinendae a Deo gratiae desiderio aestuemus: quae precandi quoque ardorem in nobis accendant.

M. A nativone hominibus ingenio manat hic affectus, an a Dei gratia illis provenit?

P. Deum hic nobis subvenire necesse est. Nos enim ad utrumque prorsus sumus stupidi. Spiritus Dei est, qui inenarrabiles gemitus excitat in nobis, ani-

mosque nostros format in haec desideria, quae in oratione requiruntur, ut ait Paulus.

Rom. VIII., 25. Gal. IV., 6.

M. Eone spectat haec doctrina, ut resides, et quodammodo oscitantes motum spiritus exspectemus, nec se quisque ad orandum sollicitetur?

M. Minime vero. Quin hic potius est finis: ut dum frigere se, et ad orandum pigros vel minus bene comparatos sentiunt fideles, ad Deum protinus confugiant, seque inflammari postulent igneis Spiritus ejus aculeis, quo ad orandum reddantur idonei.

M. Non tamen intelligis, nullum in precibus esse linguae usum?

P. Nequaquam. Est enim saepe adjumento ad sublevandam retinendamque mentem, ne tam facile a Deo abstrahatur. Praeterea cum ad illustrandam Dei gloriam creata sit prae aliis membris, totam ejus facultatem in hunc usum explicari par est. Adhaec hominem interdum studii vehementia huc impellit, ut prater consilium lingua in vocem prorumpat.

M. Si ita est, quid proficiunt, qui exotica lingua, sibique non intellecta orant?

P. Id vero nihil est aliud, quam cum Deo ludere. Ergo a Christianis facessat haec hypocrisis.

1 Cor. XIV., 15.

M. Verum cum precamur, facimusne id fortuito de successu incerti, an vero constitutum id certo habere nos oportet, exauditum nos iri a Domino?

P. Hoc perpetuum sit orationis fundamentum, exauditum nos iri a Domino, et quicquid petierimus impetraturos, quatenus nobis conducet. Hac ratione docet Paulus, ex fide manare rectam invocationem Dei. Nam rite nemo unquam ipsum invocabit, nisi qui in certa bonitatis ejus fiducia prius acquieverit.

Rom. X., 14.

M. Quid ergo his fiet, qui haesitantes orant:

nec in animis suis statuunt, quid sint orando profecturi: imo incerti sunt, audiantur nec ne a Deo suae preces?

P. Vanae sunt ac irritae ipsorum preces, cum nulla promissione sint suffultae. Jubemur enim certa fide petere: et promissio additur, quicquid credentes petierimus, id nobis datum iri.

Matth. XXI., 22. Marc. XI., 24. Jacob. I., 6. Psal. L., 15. XCI., 15. CXLV., 15. Jesa. XXX., 19. LXV., 1. Jerem. XXIX., 12. Joël. II., 32. Rom. VIII., 35. X., 13. 1 Tim. II., 5. 1 Joan. II., 1. Hebr. IV., 14. Joan. XIV., 14.

M. Restat ut videamus, unde nobis tantum confidentiae: ut cum tot modis indigni simus Dei conspectu, sistere nos tamen coram ipso audeamus.

P. Primum, habemus promissiones, quibus simpliciter, omissa dignitatis nostrae ratione, standum est. Deinde, si filii sumus, animat nos spiritus ejus, atque instigat, ut ad eum, tanquam ad patrem, familiariter nos recipere nihil dubitemus. Ac ne ideo quod instar vermium sumus, et conscientia premimur nostrorum peccatorum, majestatem ejus gloriosam horreamus, mediatorem nobis proponit Christum, quo aditum patefaciente, de obtinenda gratia minime simus anxii.

M. Intelligis non nisi unius Christi nomine invocandum esse Deum?

P. Sic sentio. Nam et disertis verbis ita nobis praecipitur; et additur promissio, facturum sua intercessione, ut consequamur quae petimus.

M. Non ergo temeritatis aut arrogantiae accusandus est, qui hoc advocato fretus, ad Deum familiariter accedit: et hunc Deo et sibi proponit solum, per quem exaudiatur?

P. Nullo modo. Nam qui sic orat, tanquam ex illius ore preces concipit: cum ejus patrocinio adjuvari suam orationem commendarique sciat.

Rom. VIII., 33. 15.

M. Tractemus jam, quid continere fidelium preces debeant. Licetne quicquid in mentem nobis venit a Deo postulare, an certa hic tenenda est regula?

P. Haec vero nimis praepostera esset orandi ratio, indulgere propriis desideriis carnisque judicio. Nam et rudiores sumus, quam ut possimus judicare quid nobis expediat, et ea cupiditatum intemperie laboramus, quae freno cohiberi necesse habeat.

M. Quid proinde opus est facto?

P. Hoc restat unum, ut Deus ipse rectam orandi formam nobis praescribat: ut tantum manu ducentem sequamur, et quasi verba praeeuntem.

M. Quam nobis legem praescripsit?

P. Ampla quidem et copiosa passim in scripturis huius rei doctrina traditur. Verum, quo certiorem praefigeret scopum, formulam composuit, et quasi dictavit, qua quicquid a Deo petere fas est, ac nostra refert, breviter complexus est, et in pauca capita digessit.

M. Recita.

P. Rogatus a discipulis Dominus noster Christus, quonam orandum esset modo, respondit: Cum volueritis orare, sic dicite: *Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua in terra, sicut in coelo. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et remitte nobis debita nostra, sicut nos quoque remittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos a malo. Quia tuum est regnum, et potentia, et gloria in secula. Amen.*

Matth. VI., 9. Luc. XI., 2.

M. Quo melius intelligamus quid contineat, eam in capita partiamur.

P. Sex habet partes: quarum tres priores solam Dei gloriam, non habita nostri ratione, tanquam pro-

prium suum finem, respiciunt: reliquae ad nos, utilitatemque nostram spectant.

M. Ergone petendum est a Deo quicquam, unde nihil ad nos boni redeat?

P. Ipse quidem pro infinita sua bonitate, sic componit omnia, ut nihil cedat in ipsius gloriam, quin nobis quoque sit salutare. Itaque cum sanctificatur ejus nomen, ut nobis quoque in sanctificationem vertatur, efficit: non advenit ejus regnum, quin simus quodammodo ejus participes. Verum in optandis his omnibus, solam ejus gloriam, praeterita nostra utilitate, intueri convenit.

M. Nempe secundum hanc doctrinam, tria haec postulata cum utilitate quidem nostra conjuncta sunt: non tamen in alium scopum collimare debent, quam ut glorificetur Dei nomen.

P. Sic est, atque adeo in reliquis etiam tribus eadem Dei gloria curae nobis esse debet: utcunque iis, quae in rem ac salutem nostram sunt optandis, proprie sint destinata.

M. Nunc ad verborum explicationem pergamus: ac principio, cur Patris nomen hic potius, quam aliud quodvis Deo tribuitur?

P. Cum ad rectam orandi rationem in primis requiratur secura conscientiae fiducia: nomen hoc sibi assumit Deus, quod nihil nisi meram suavitatem sonat: ut ita excussa ex animis nostris omni anxietate, ad se familiariter implorandum nos invitet.

M. Ergone Deum audebimus sine difficultate recta adire, ut filii parentes solent?

P. Omnino: quin etiam multo certiore obtinendi quod petimus fiducia. Nam, ut admonet Magister, si nos cum mali simus, non possumus tamen filiis nostris bona negare, nec eos dimittere inanes sustinemus, nec venenum porrigimus illis pro pane: quanto

plus beneficentiae a coelesti patre exspectandum est, qui non tantum summe bonus est, sed ipsa etiam bonitas?

Matth. VII., 11.

M. An non ex hoc quoque nomine argumentum ducere licebit, quo id quod initio dictum est, preces scilicet universas Christi patrocinio fundatas esse oportere, comprobetur?

Joan. XV., 7. Rom. VIII., 15.

P. Et quidem firmissimum. Neque enim filiorum loco nos habet Deus, nisi quatenus Christi sumus membra.

M. Cur nostrum potius in commune patrem nominas Deum, quam tuum peculiariter?

P. Potest quidem fidelium unusquisque suum vocare: sed communi epitheto ideo usus est Dominus, quo nos ad exercendam in precibus caritatem assuefaceret: ne aliis neglectis, tantum se quisque curet.

M. Quid sibi vult quae additur particula, Deum esse in coelis?

P. Perinde est, acsi excelsum, potentem, incomprehensibilem vocarem ipsum.

M. Quorsum id, et qua ratione?

P. Nempe hoc modo sursum mentes, cum eum invocamus, docemur erigere, nequid de ipso carnale aut terrenum cogitemus, neve eum moduli nostri metiamur captu, ne humilius de ipso aliquid sentientes, in obsequium voluntatis nostrae redigere ipsum velimus, sed potius cum timore et reverentia suspicere discamus majestatem ejus gloriosam. Valet etiam hoc ad excitandam, confirmandamque, nostram in ipso fiduciam: dum coeli dominus ac praeses, qui arbitrio suo regat omnia, praedicatur.

M. Recita mihi primi postulati summam.

P. Per nomen Dei scriptura notitiam, famamque intelligit, qua inter homines celebratur. Opta-

mus ergo, ut ejus gloria ubique et in omnibus provehatur.

M. Verum accedere ne quicquam illi potest gloriae, aut decedere?

P. In seipsa nec crescit, nec minuitur. Verum illustrari inter homines, ut par est, optamus: ut quicquid facit Deus, omnia ejus opera, ut sunt, ita gloriosa appareant: quo modis omnibus ipse glorificetur.

M. In secunda petitione, quid per Dei regnum intelligis?

P. Duobus potissimum membris constat. Ut electos spiritu gubernet suo: ut reprobos, qui se illi in obsequium tradere recusant, prosternat, et exitio tradat: ut ita palam fiat, nihil esse, quod resistere ejus virtuti queat.

M. Qualiter regnum hoc ut veniat, precaris?

M. Ut fidelium numerum in dies augeat Dominus, ut novis subinde spiritus sui donis eos cumulet, donec prorsus impleverit. Adhaec ut suam veritatem ad discutiendas Satanae tenebras magis lucidam conspicuamque reddat: ut justitiam suam proferendo iniquitatem omnem aboleat.

M. Nonne quotidie fiunt haec omnia?

P. Fiunt eo modo, ut inchoatum dici possit regnum Dei. Optamus ergo, ut assidue crescat ac provehatur: donec ad summum fastigium pervenerit: quod ultimo demum die futurum speramus: quo Deus solus omnibus creaturis in ordinem coactis, exaltabitur et eminebit: adeoque erit omnia in omnibus.

1 Cor. XV., 28.

M. Quod petis, ut *Dei voluntas fiat*, quem id habet sensum?

P. Ut in ejus obsequium subigantur creaturae omnes, pendeantque ita ex ejus nutu, ne quid nisi ipsius arbitrio fiat.

M. Ergone fieri quicquam praeter ejus voluntatem posse sentis?

P. Non optamus tantum, ut quod decrevit apud se, eveniat: sed etiam ut domita subjugataque omni contumacia, omnes omnium voluntates suae subjiciat, et in ejus obedientiam componat.

M. An non ita precando, propriis voluntatibus cedimus?

P. Omnino: neque in hunc tantum finem, ut quaecunque cum sua volutate pugnant in nobis desideria, irrita faciat: sed etiam ut novas in nobis mentes novaque corda formet: ne quid velimus ipsi a nobis, sed Spiritus potius ejus votis nostris praesit, ut plenam habeant cum Deo consensionem.

M. Cur id in terra fieri optas, *sicut in coelo?*

P. Quoniam hoc unum propositum habent sancti Angeli, qui coelestes sunt ejus creaturae, ut illi in omnibus obsequantur, sintque semper et dicto audientes, et ad obeunda obsequia ultro parati: talem obediendi propensionem hominibus opto, ut se quisque illi in voluntariam subjectionem prorsus addicat.

M. Nunc ad secundam partem veniamus. Quid tibi significat quotidianus, quem petis, panis?

P. In universum quicquid ad tuendam praesentem vitam facit: non alendo tantum aut vestiendo, sed praebendis quoque aliis omnibus adminiculis, quibus sustinentur externae vitae necessitates: quo panem nostrum, quatenus expedire Dominus novit, tranquilli comedamus.

M. Cur autem tibi a Deo donari optas, quod nos labore nostro parare jubet?

P. Tametsi victus parandi causa laborandum, ac etiam sudandum nobis est: non labore tamen nostro, non industria, non sedulitate alimur: sed una Dei benedictione, qua labor ipse manum nostrarum prosperatur, futurus alioqui inanis. Praeterea sic habendum

est: etiam cum ciborum copia nobis ad manum suppetit, illisque vescimur, non illorum tamen substantia, sed sola Dei virtute nos ali. Neque enim vim ejusmodi habent a natura ingenitam: sed Deus e coelo tanquam beneficentiae suae organis administrat.

Deut. VIII., 3. Matth. IV., 4.

M. Atqui tuum quo jure panem vocas, cum tibi a Deo postules dari?

P. Nempe, quia Dei benignitate fit noster, utcunque nobis minime debeatur. Admonemur etiam hoc verbo, ab alieno pane appetendo nobis temperare contentosque eo esse, qui legitima ratione, tanquam ex Dei manu ad nos pervenerit.

M. Quotidianum cur addis, et hodie?

P. His duabus particulis ad moderationem instituimur ac continentiam, ne modum necessitatis vota nostra excedant.

M. Cum haec communis omnium esse debeat precatio, qui fieri potest, ut divites, qui domi abundant, repositamque in longum tempus annonam habent, sibi petant in diem dari?

P. Hoc divites peraeque ac pauperes constitutum habere oportet, nihil eorum, quae habent, sibi profuturum, nisi quatenus et usum illis concesserit Deus, et sua gratia effecerit, ut usus ipse fructuosus sit et efficax. Itaque omnia possidendo nihil habemus, nisi quatenus in singulas horas ex manu Dei percipimus, quantum nobis necesse satisque est.

M. Quid continet quintum postulatum?

P. *Ut peccata nobis ignoscat Dominus.*

M. Nemone reperietur mortalium tam justus, qui hac venia non indigeat?

P. Nemo prorsus. Hanc enim precandi formam cum Apostolis suis dedit Christus, universae ecclesiae destinavit. Quamobrem qui se hac necessitate eximere volet, e societate fidelium exeat oportet. Et

sane audimus, quid scriptura testetur: nempe, *qui in uno purgare se coram Deo contendet, deprehensum iri in mille reum.* Unicum ergo omnibus ad ejus misericordiam perfugium restat.

Job. IX., 3.

M. Quomodo peccata nobis remitti existimas?

P. Sicut ipsa Christi verba sonant: Esse debita scilicet, quae obstrictos aeternae mortis reatu nos teneant, donec mera sua liberalitate nos Deus liberet.

M. Gratuita igitur Dei misericordia peccatorum veniam obtinere nos dicis?

P. Omnino. Nam si unius vel minimi peccati redimenda sit poena, nos satisfaciendo nequaquam erimus. Omnia igitur gratuito ignoscat et condonet necesse est.

M. Quid ex hac remissione utilitatis ad nos redit?

P. Tum illi perinde accepti sumus, acsi justi essemus et innocentes: simulque paternae ejus benevolentiae fiducia, unde nobis certa salus, conscientiis nostris confirmatur.

M. Haec quae apponitur conditio: ut nobis remittat, *sicut nos remittimus debitoribus nostris:* num mereri nos a Deo veniam significat, hominibus, si quid in nos peccarunt, ignoscendo?

P. Minime. Sic enim jam gratuita remissio non foret, nec sola Christi satisfactione, qua in cruce pro nobis defunctus est, sicuti par est, fundata. Verum, quia irrogatas nobis injurias obliviscendo, dum ejus clementiam ac bonitatem imitamur, re ipsa nos ejus filios esse demonstramus: hac ideo tessera confirmare nos voluit: et simul ex adverso ostendere, nisi faciles nos ad ignoscendum et flexibiles praebuerimus, nihil esse aliud a se exspectandum, quam summum et inexorabilem severitatis rigorem.

M. Hic ergo abdicari a Deo, expungique filiorum loco dicis omnes, qui offensiones ex animo deponere non possunt: ne quem sibi in coelo veniae locum fore confidant.

P. Ita sentio, ut impleatur illud: Remensum cuiqui iri eadem mensura, qua erga alios usus fuerit.

M. Quid postea sequitur?

P. *Ne nos Dominus in tentationem inducat, sed a malo potius liberet.*

M. Hoc totumne in unam petitionem includis?

P. Non nisi una est petitio. Posterius enim membrum prioris explicatio est.

M. Quid summatim continet?

P. Ne ruere nos, aut labi in peccatum Dominus sinat: ne Diabolo nos carnisque nostrae cupiditatibus, quae assiduum nobiscum bellum gerunt, vincendos permittat: quin potius sua nos ad resistendum virtute instruat, sustineat nos manu sua, praesidio suo muniat ac tegat: ut ita sub fide tutelaque ejus in tuto habitemus.

M. Quo autem modo id fit?

P. Cum ejus spiritu gubernati, tali justitiae amore desiderioque imbuimur, quo peccatum, carnem, et Satanam superemus: tali rursum odio peccati, quod nos a mundo segregatos, in pura sanctitate contineat. In spiritus enim virtute, victoria nostra consistit.

M. Habentne omnes opus hoc auxilio?

P. Et quis carere posset? Imminet enim perpetuo nobis Diabolus, circuitque instar leonis rugientis quaerens quem devoret. Nos vero, qua sumus imbecillitate, statim consideremus: imo singulis momentis actum de nobis foret, nisi Deus nos ad pugnam instrueret suis armis, manuque sua roboraret.

1 Petr. V., 8.

M. Quid tibi significat **tentationis** nomen?

P. Astus fallaciasque Satanae, quibus nos continenter adoritur, et facile protinus circumveniret, nisi Dei ope adjuvaremur. Nam et mens nostra, pro nativa sua vanitate, obnoxia ejus dolis: et ut propensior est semper voluntas nostra in malum, protinus illi succumberet.

M. Verum cur deprecaris, ne te in tentationem inducat Deus, quod Satanae proprium, non autem Dei videtur?

P. Sicut fideles protectione sua tuetur Deus, ne aut fraudibus opprimantur Satanae, aut a peccato superentur: ita quos vult punire, non modo destituit suae gratia, sed etiam Satanae tyrannidi tradit, coecitate percutit, et conjicit in reprobam mentem: ut prorsus sint peccato mancipati, et expositi ad omnes tentationum insultus.

M. Quid sibi vult haec, quae adjecta est, clausula: *Quoniam tuum est regnum, tua potentia, et gloria, in secula seculorum?*

P. Iterum hic admonemur, Dei magis potentia et bonitate suffultas esse preces nostras, quam ulla nostri fiducia. Praeterea Dei laudibus preces omnes nostras claudere docemur.

M. Nihilne fas est a Deo petere, quam quod est hac formula comprehensum?

P. Tametsi verbis aliis, alioque modo liberum est precari: sic tamen habendum est, nullum Deo placere orationem posse, quae non huc, tanquam ad unicam rite orandi normam, referatur.

De Verbo Dei.

M. Jam instituta a nobis ordinis ratio postulat, ut de quarta cultus Dei parte agamus.

P. Hanc in eo sitam esse diximus, ut Deum agnoscamus bonorum omnium auctorem, ejusque bo-

nitatem, justitiam, sapientiam, potentiam, laude et gratiarum actione prosequamur: quo in solidum bonorum omnium gloria penes ipsum resideat.

M. Nullamne hujus partis regulam praescripsit?

P. Quicquid laudum ejus exstat in scripturis, pro regula nobis esse debet.

M. Nihilne habet oratio Dominica, quod huc pertineat?

P. Nempe, cum optamus sanctificari ejus nomen, hoc optamus, ut omnibus ejus operibus sua constet gloria. Ut sive peccatoribus ignoscat, misericors: sive vindictam exerceat, justus: sive praestet suis quod promisit, verax censeatur. Denique: ut quicquid operum ejus cernimus, ad eum glorificandum nos excitet. Hoc vero est, bonorum illi omnium laudem tribuere.

M. Quid tandem ex iis, quae hactenus tractata sunt a nobis, colligemus?

P. Quod scilicet veritas ipsa docet, et ego initio proposui: *hanc esse vitam aeternam, unum verum Deum nosse patrem, et quem misit Jesum Christum.* Illum, inquam, nosse, ut debitum ei honorem cultumque exhibeamus, utque nobis non Dominus tantum sit, sed etiam Pater ac Servator, nosque illi vicissim filii simus et servi, et proinde vitam nostram illustrandae ejus gloriae dedicemus.

Joan. XVII., 3.

M. Qua via ad tantum bonum pervenitur?

P. In hunc finem, sacrum suum verbum nobis reliquit. Est enim spiritualis doctrina, quaedam veluti janua, qua ingredimur in coeleste ejus regnum.

M. Ubinam quaerendum nobis est hoc verbum?

P. In scripturis sanctis, quibus continetur.

P. Ut fructum inde percipias, qualiter eo utendum est?

P. Si ipsum solida cordis persuasione amplectimur, non secus ac certam veritatem e coelo profectam: si nos illi dociles praebemus, si voluntates mentesque nostras in ejus obsequium subjicimus: si amamus ipsum ex animo: si cordibus nostris semel insculptum, fixas illic radices habet, ut fructum proferat in vita; si denique formamur ad ejus regulam, tum nobis in salutem, sicuti destinatum est, cedet.

M. Suntne omnia haec in facultate nostra posita?

P. Nihil ipsorum prorsus: sed unius Dei est hoc totum, quod retuli, in nobis efficere Spiritus sui gratia.

M. Verum, annon adhibenda est a nobis diligentia, et omni studio enitendum, legendo, audiendo, meditando, ut eo proficiamus?

P. Imo vero: cum se quisque privatim quotidiana lectione exerceat: tum vero simul omnes praecipue sedulo conciones frequentent, ubi salutis doctrina in coetu fidelium explicatur.

M. Negas ergo esse satis, si domi seorsum singuli legant, nisi omnes simul in commune, ad eandem doctrinam audiendam conveniant?

P. Convenire necesse est, ubi licet, hoc est, cum facultas datur.

M. Poterisne mihi hoc probare?

P. Sufficere ad probationem abunde nobis debet una Domini voluntas. Hunc autem ordinem ecclesiae suae commendavit, non quem duo aut tres duntaxat servarent, sed cui subessent communiter omnes. Ad hoc, illius tum aedificandae, tum conservandae hanc esse unicam rationem pronunciat. Sit ergo haec nobis sancta et inviolabilis regula: nec sibi fas quisquam esse ducat, supra magistrum sapere.

M. Estne igitur necesse, praeesse ecclesiis pastores?

P. Quin etiam necesse est audire ipsos, et quam proponunt Christi doctrinam, ex eorum ore cum timore et reverentia excipere. Itaque qui ipsos contemnit audireve detrectat, Christum contemnit, ac discessionem facit a societate fidelium.

Matth. X., 40.

M. Verum semelne a pastore suo fuisse institutum satis est homini christiano, an cursum hunc tota vita tenere debet?

P. Coepisse parum est, nisi perseveres. Christi enim discipulos usque in finem, vel potius sine fine esse nos oportet. Hanc vero functionem mandavit ecclesiae ministris, ut suo nos loco et nomine doceant.

De Sacramentis.

M. Non est aliud a verbo medium, ut loquuntur, quo se nobiscum Deus communicet?

P. Verbi praedicationi adjunxit Sacramenta.

M. Quid est Sacramentum?

P. Externa divinae erga nos benevolentiae testificatio, quae visibili signo spirituales gratias figurat, ad obsignandas cordibus nostris Dei promissiones, quo earum veritas melius confirmetur.

M. Tantane vis subest visibili signo, ut conscientias in salutis fiducia stabiliat?

P. Id quidem a seipso non habet, sed ex Dei voluntate, propterea quod sit in hunc finem institutum.

M. Cum propriae sint spiritus sancti partes, Dei promissiones in animis nostris obsignare, hoc tu Sacramentis quomodo tribuis?

P. Longum est inter illum et haec discrimen. Movere enim et afficere corda, illuminare mentes, conscientias reddere certas ac tranquillas, solius revera Spiritus est, ut id totum censeri proprium ipsius opus debeat, illique acceptum referri, ne laus alio transferatur: minime tamen hoc obstat, quo minus Sacramentis Deus utatur, tanquam secundis organis, eaque in usum adhibeat, prout visum fuerit: idque sic faciat, ne quid Spiritus virtuti derogetur.

M. Vim ergo efficaciamque Sacramenti non in externo elemento inclusam esse existimas: sed totam a Spiritu Dei manare?

P. Sic sentio: nempe, ut virtutem suam exercere Domino placuerit per sua organa, quem in finem ea destinavit. Quod quidem ita facit, ut Spiritus sui virtuti nihil detrahat.

M. Potesne mihi, cur ita agat, rationem reddere?

P. Hoc scilicet modo infirmitati nostrae consulit. Nam si spirituales essemus toti, Angelorum instar spiritualiter tum eum, tum ipsius gratias possemus intueri: verum, ut hac terreni corporis mole circumdati sumus, figuris indigemus vel speculis, quae nobis spiritualium coelestiumque rerum adspectum terreno quodam modo exhibeant. Neque enim aliter eo perveniremus. Simul etiam nostra interest, in Dei promissionibus exerceri sensus omnes nostros, quo melius nobis confirmentur.

M. Si verum est, ideo instituta esse a Deo Sacramenta, ut subsidia necessitatis nostrae forent, annon arrogantiae damnari merito deberet, si quis judicaret, illis se tanquam non necessariis, posse carere?

P. Omnino. Atque adeo si quis illorum usu sponte abstineat, acsi opus non haberet, Christum

contemnit, ipsius respuit gratiam, et Spiritum extinguit.

M. Verum, qualis ex Sacramentis fiducia ad stabiliendas conscientias, et quam certa securitas concipi potest, quibus utuntur promiscue boni et mali?

P. Quanquam oblata sibi in Sacramentis, Dei dona, in nihilum, ut ita dicam, redigunt impii, quantum ad ipsos spectat, non tamen propterea efficiunt, quin sua vis et natura Sasramentis maneat.

M. Quo igitur modo, et quando usum Sacramentorum sequitur effectus?

P. Cum ea fide recipimus, Christum in illis solum, ejusque gratiam quaerentes.

M. Cur illic quaerendum esse Christum dicis?

P. Intelligo non esse visibilibus signis inhaerendum, ut salutem inde petamus, vel affixam illic conferendae gratiae virtutem imaginemur ac inclusam: quin potius adminiculi loco habendum esse signum, quo recta ad Christum dirigamur, salutem ab ipso et solidam felicitatem petituri.

M. Cum ad eorum usum requiratur fides: qui nobis in fidei confirmationem data esse dicis, ut nos de promissionibus Dei reddant certiores?

P. Fidem in nobis semel inchoatam esse nequaquam sufficit, nisi continenter alatur, et magis in dies magisque augescat. Ad eam ergo tum alendam, tum roborandam, tum provehendam Sacramenta instituit Dominus. Quod quidem significat Paulus, cum ad obsignandas Dei promissiones valere tradit.

Rom. IV., 11.

M. Verum, nonne hoc infidelitatis indicium est, non habere Dei promissionibus solidam fidem, nisi aliunde nobis confirmentur?

P. Fidei certe imbecillitatem hoc arguit, qua filii etiam Dei laborant, qui tamen fideles propterea esse non desinunt; licet fide praediti sint exigua ad-

huc et imperfecta. Quamdiu enim versamur in hoc mundo, haerent semper in carne nostra diffidentiae reliquiae, quas aliter excutere non possumus, quam continuo usque ad vitae finem profectu. Ulterius ergo semper progredi necesse est.

M. Quot sunt christianae ecclesiae Sacramenta?

P. Duo sunt omnino, quorum communis sit inter omnes fideles usus.

M. Quae sunt illa?

P. *Baptismus* et *sacra Coena.*

M. Quid vero simile inter se habent, vel diversum?

P. Baptismus veluti quidam in ecclesiam aditus nobis est. Illic enim testimonium habemus, nos, cum alioqui extranei alienique simus, in Dei familiam recipi, ut inter ejus domesticos censeamur. Coena vero testatur, Deum se nobis, animas nostras alendo, patrem exhibere.

M. Quo clarius nobis innotescat utriusque veritas: de utroque seorsum tractemus. Primum: Quae est baptismi significatio?

P. Ea duas partes habet. Nam ibi *remissio peccatorum*, deinde *spiritualis regeneratio* figuratur.

Ephes. V., 26. Rom. VI., 4.

M. Quid similitudinis inest aquae cum his rebus, ut eas repraesentet?

P. Peccatorum quidem remissio species est lavacri, quo animae suis maculis absterguntur: non secus atque aqua abluuntur corporis sordes.

M. Quid de regeneratione?

P. Quoniam ejus initium est naturae nostrae mortificatio: finis vero ut novae creaturae simus, in eo nobis proponitur mortis figura, quod capiti aqua injicitur: novae autem vitae, in eo quod non manemus sub aqua demersi, sed ad momentum duntaxat subimus tanquam in sepulchrum, ut statim emergamus.

M. Num aquam esse animae lavacrum censes?

P. Nequaquam. Hunc enim honorem eripere Christi sanguini nefas est, qui ideo effusus fuit, ut abstersis omnibus nostris maculis, puros coram Deo et impollutos nos redderet. Atque hujus quidem purgationis fructum percipimus, cum sacro illo sanguine conscientias nostras Spiritus sanctus adspergit. Obsignationem vero in Sacramento habemus.

1 Petr. I., 29. 1 Joan. I., 7.

M. Verum annon aliud aquae tribuis, nisi ut ablutionis tantum sit figura?

P. Sic figuram esse sentio, ut simul annexa sit veritas. Neque enim, sua nobis dona pollicendo, nos Deus frustratur. Proinde et peccatorum veniam et vitae novitatem offerri nobis in baptismo, et recipi a nobis certum est.

M. An promiscue in omnibus impletur haec gratia?

P. Multi dum illi sua pravitate viam praecludunt, officiunt, ut sibi sit inanis. Ita non nisi ad fideles solos pervenit fructus. Verum inde nihil Sacramenti naturae decedit.

M. Regeneratio autem unde?

P. A morte Christi et resurrectione simul. Haec enim vis subest ejus morti, ut per eam crucifigatur vetus homo noster: et naturae nostrae vitiositas quodammodo sepeliatur, ne amplius vigeat in nobis. Quod autem reformamur in novam vitam ad obediendum Dei justitiae, id est resurrectionis beneficium.

M. Quodammodo per baptismum nobis haec bona conferuntur?

P. Quia nisi promissiones illic nobis oblatas respuendo infructuosas reddimus, vestimur Christo ejusque Spiritu donamur.

M. Nobis vero quid agendum est, ut rite baptismo utamur?

P. Rectus baptismi usus, in fide et poenitentia situs est: hoc est, ut statuamus primum certa animi fiducia, nos ab omnibus maculis Christi sanguine purgatos, Deo placere: deinde ut Spiritum ejus sentiamus ipsi in nobis habitare; atque id operibus apud alios declaremus: utque assidue nos in meditanda tum carnis mortificatione, tum justitiae Dei obedientia exerceamus.

M. Si haec requiruntur ad legitimum baptismi usum, qui fit ut infantes baptizemus?

P. Non est necesse, ut baptismum semper fides et poenitentia praecedant: sed ab iis tantum exiguntur, qui per aetatem jam sunt utriusque capaces. Satis ergo fuerit, si infantes postquam adoleverint, baptismi sui vim exerant.

M. Poterisne ratione demonstrare, nihil esse in ea re absurdi?

P. Sane. Si mihi concessum fuerit, nihil Dominum instituisse, quod sit a ratione dissentaneum. Nam cum Circumcisionem, poenitentiae signum fuisse Moses et omnes Prophetae doceant: fidei etiam sacramentum, teste Paulo, fuerit: videmus tamen, ut infantes ab ea non excluserit.

Deut. XXX., 6. Jer. IV., 4. Rom. IV., 11.

M. Sed eademne causa, quae in circumcisione valuit, nunc ad baptismum admittendi sunt?

P. Prorsus eadem: cum promissiones, quas olim Deus populo Israëlitico dederat, nunc sint per totum orbem publicatae.

M. Atqui num inde colligis signum quoque usurpandum esse?

P. Qui bene utrimque expendet omnia, hoc consequi animatvertet. Neque enim ejus gratiae, quae Israëli ante collata fuerat, hac lege nos participes fecit Christus, ut vel obscurior erga nos esset, vel

aliqua ex parte imminuta. Quin potius, et luculentius eam in nos et abundantius effudit.

M. Putasne, si a baptismo arceantur infantes, quicquam propterea Dei gratiae decedere, ut dici possit Christi adventu fuisse imminuta?

P. Id quidem evidenter patet. Signo enim sublato, quod ad testandam Dei misericordiam et confirmandas promissiones plurimum valet, deesset nobis eximia consolatio, qua fruebantur veteres.

M. Sic ergo sentis: cum Deus sub veteri Testamento, ut se patrem parvulorum ostenderet, salutis promissionem in eorum corporibus insculptam esse voluerit signo visibili, indignum fore, si minus confirmationis a Christi adventu habeant fideles: quando et eadem hodie nobis promissio destinatur, quae olim Patribus, et clarius bonitatis suae specimen nobis in Christo exhibuit Deus.

P. Sic sentio. Praeterea cum satis constet, vim substantiamque, ut ita loquar, baptismi, infantibus esse communem: si illis negaretur signum, quod veritate est inferius, aperta illis injuria fieret.

M. Qua ergo conditione baptizandi sunt infantes?

P. Ut testatum fiat, benedictionis fidelium semini promissae, ipsos esse haeredes: ut agnita, postquam adoleverint, baptismi sui veritate, fructum ex eo percipiant, ac proferant.

M. Transeamus ad C o e n a m. Ac primo quidem ex te scire velim, quae sit ejus signicatio?

P. Ideo a Christo instituta est, ut corporis et sanguinis sui communicatione educari in spem vitae aeternae animas nostras nos deceret, idque nobis certum redderet.

M. Cur autem p a n e corpus, v i n o sanguis Domini figuratur?

P. Nempe hinc docemur, quem vim habet panis in nutriendis corporibus, ad sustinendam praesentem vitam, eandem corpori Domini inesse, ad alendas spiritualiter animas. Sicuti vino exhilarantur hominum corda, reficiuntur vires, totus homo roboratur: ita ex Domini sanguine, eosdem ab animis nostris usus percipi.

M. Ergone corpore Domini et sanguine vescimur?

P. Ita sentio. Nam cum in eo sita sit tota salutis nostrae fiducia, ut accepta nobis feratur obedientia ipsius, quam patri praestitit, perinde acsi nosta foret: ipsum a nobis possideri necesse est. Neque enim bona nobis sua aliter communicat, nisi dum se nostrum facit.

M. Atqui nonne tunc se dedit, cum se exposuit in mortem, ut nos a mortis judicio redemptos, patri reconciliaret?

P. Id quidem verum est: sed non satis est nobis, nisi eum nunc recipiamus: quo mortis ejus efficacia fructusque ad nos perveniat.

M. Recipiendi porro modus an non fide constat?

P. Fateor. Sed hoc simul addo, fieri id, dum non solum mortuum credimus, quo nos a morte liberaret: et suscitatum, quo nobis vitam acquireret: sed in nobis habitare agnoscimus, nosque illi conjunctos esse eo unitatis genere, quo membra cum capite suo cohaerent: ut hujus unitatis beneficio, omnium ejus bonorum participes fiamus.

M. Numquid hanc communionem per solam Coenam obtinemus?

P. Imo vero. Nam et per evangelium, teste Paulo, nobis communicatur Christus. Et merito hoc Paulus docet: cum illic audiamus, nos carnem esse de carne ejus, et ossa ex ossibus: ipsum esse panem vivum, qui e coelo ad nutriendas animas nostras, de-

scendit: nos unum esse cum ipso, sicuti cum patre unum est, et similia.

1 Cor. I., 6. Ephes. V., 30. Joan. VI., 51. Joan. XVII., 21.

M. Quid amplius ex Sacramento consequimur, aut quid praeterea utilitatis nobis confert?

P. Hoc scilicet: quod illa, de qua dixi, communicatio nobis confirmatur et augetur. Tametsi enim tum in baptismo, tum evangelio nobis exhibetur Christus: eum tamen non recipimus totum, sed ex parte tantum.

M. Quid ergo in symbolo panis habemus?

P. Corpus Christi, ut semel pro nobis ad nos Deo reconciliandos immolatum fuit, ita nunc quoque nobis dari: ut certo sciamus, reconciliationem ad nos pertinere.

M. Quid in vini symbolo?

P. Christum, ut suum sanguinem semel in peccatorum fatisfactionem pretiumque redemptionis nostrae effudit, ita nunc eum nobis bibendum porrigere, ut fructum, qui inde pervenire ad nos debet, sentiamus.

M. Secundum has duas responsiones, sacra Domini coena ad ejus mortem nos amandat, ut ejus virtuti communicemus?

P. Omnino; tunc enim unicum, perpetuumque sacrificium, quod in salutem nostram sufficeret, peractum est. Proinde nihil restat amplius, nisi ut ipso fruamur.

M. Ergo non in hunc finem instituta est coena, ut Deo filii sui corpus offeratur?

P. Minime. Solus enim ipse, cum aeternus sit Sacerdos, hanc praerogativam habet. Atque hoc sonant ejus verba, cum ait: *Accipite et manducate.* Neque enim ut offeramus corpus suum, sed tantum, ut eo vescamur, illic praecipit.

Hebr. V., 15. Matth. XXVI., 29.

M. Cur duobus utimur signis?

P. In eo Dominus infirmitati nostrae consuluit, quo nos familiarius doceret, se non cibum modo animis nostris, sed potum quoque esse, ne alibi quam in eo solo ullam spiritualis vitae partem quaeramus.

M. An utroque uti peraeque omnes absque exceptione debent?

P. Ita fert Christi mandatum: cui ullo modo derogare, aliquid contra tendando, summum est nefas.

M. Solamne eorum, quae dixisti, beneficiorum significationem habemus in coena, an illic re ipsa nobis exhibentur?

P. Cum Dominus noster Christus ipsa sit veritas, minime dubium est, quin promissiones, quas dat illic nobis, simul etiam impleat: et figuris suam addat veritatem. Quamobrem non dubito, quin sicuti verbis ac signis testatur, ita etiam suae nos substantiae participes faciat, quo in unam cum eo vitam coalescamus.

M. Verum qui hoc fieri potest, cum in coelo sit Christi corpus: nos autem in terra adhuc peregrinemur?

P. Hoc mirifica arcanaque Spiritus sui virtute efficit: cui difficile non est sociare, quae locorum intervallo alioqui sunt disjuncta.

M. Ergo nec corpus in pane inclusum esse, nec sanguinem in calice imaginaris?

P. Nequaquam. Quin potius ita sentio, ut veritate potiamur signorum, erigendas esse in coelum mentes, ubi Christus est, et unde eum exspectamus judicem et redemptorem: in his vero terrenis elementis perperam et frustra quaeri.

M. Ut in summam colligamus quae dixisti: duas in coena res esse asseris: nempe, panem et vinum, quae oculis cernuntur, attrectantur manibus, perci-

piuntur gustu: deinde Christum, quo interius animae nostrae, tanquam proprio suo alimento, pascuntur.

P. Verum, et eo quidem usque, ut corporum etiam resurrectio illic nobis, quasi dato pignore, confirmetur: cum et ipsa vitae symbolo communicent.

M. Quis autem rectus erit hujus Sacramenti ac legitimus usus?

P. Qualem Paulus definit: Ut probet seipsum homo, priusquam eo accedat.

1 Cor. XI., 28.

M. Quidnam in hac probatione inquiret?

P. Num verum sit Christi membrum.

M. Quibus ad ejus rei notitiam argumentis perveniet?

P. Si vera sit poenitentia fideque praeditus: si proximos sincero amore prosequatur: si animum ab omni odio malevolentiaque purum habeat.

M. Num perfectam in homine tum fidem, tum caritatem exigis?

P. Utramque sane integram et ab omni fuco vacuam esse convenit. Verum frustra exigatur tam absoluta numeris omnibus perfectio, in qua nihil desideretur, quando tanta nunquam in homine inveniri poterit.

M. Non ergo ab accessu nos arcet imperfectio, qua adhuc laboramus?

P. Quin potius, si perfecti essemus, nullum amplius usum inter nos haberet coena: quae sublevandae nostrae imbecillitati adminiculum esse debet ac imperfectionis subsidium.

M. Nullumne praeterea alium finem propositum habent haec duo Sacramenta?

P. Sunt etiam professionis nostrae notae, et quasi tesserae quaedam. Illorum enim usu fidem apud homines nostram profitemur, et testamur nos unum habere in Christo religionis consensum.

M. Si quempiam contingeret eorum usum adspernari, quo loco habendus esset?

P. Haec vero obliqua esset Christi abnegatio. Certe qui talis est, cum se Christianum confiteri non dignetur, indignus est, qui inter Christianos censeatur.

M. Satisne est, in totam vitam utrumque semel recepisse?

P. Usque adeo sufficit unus baptismus, ut repetere fas non sit. Coenae autem diversa est ratio.

M. Quod est discrimen illud?

P. Per baptismum nos adoptat, et in Ecclesiam suam allegit Dominus, ut pro domesticis nos exinde habeat. Postquam nos adscripsit in numerum suorum, per coenam testatur, de nobis continenter alendis curam se habere.

M. Promiscuene ad omnes pertinet tam baptismi, quam coenae administratio?

P. Nequaquam: sed eorum, quibus mandatum est publicum docendi munus, propriae sunt istae partes. Sunt enim res inter se perpetuo nexu conjunctae, pascere ecclesiam salutis doctrina, et Sacramenta administrare.

M. Possisne mihi scripturae testimonio id comprobare?

P. Baptizandi quidem mandatum Christus peculiariter Apostolis dedit. In coenae celebratione exemplum suum jussit nos sequi. Referunt autem Evangelistae, ipsum in ea distribuenda, publici ministri fecisse officium.

Matth. XXVI., 19. Luc. XXII., 19.

M. Verum, debentne pastores, quibus commissa est dispensatio, passim omnes et absque delectu committere?

P. Quod ad baptismum pertinet, quia non nisi infantibus hodie confertur, discretio locum non habet.

In coena vero cavere debet minister, ne cui ipsam porrigat, quem indignum esse palam constet.

M. Cur id?

P. Quia non sine contumelia et profanatione Sacramenti fieret.

M. Atqui nonne Judam, quamlibet impius esset, ejus communione dignatus est Christus?

P. Fateor: cum adhuc occulta foret ejus impietas. Tametsi enim Christum non latebat, nondum tamen prodierat in lucem notitiamque hominum.

Matth. XXVI., 25.

M. Quid ergo hypocritis fiet?

P. Eos, tanquam indignos, arcere pastor non potest: sed supersedere debet, quousque eorum nequitiam, ut omnibus innotescat, Deus revelaverit.

M. Quid si quempiam ipse indignum noverit, aut fuerit admonitus?

P. Ne quidem ad eos communione abdicandos foret satis: nisi legitima cognitio ecclesiaeque judicium accedat.

M. Certum ergo gubernationis ordinem constitutum in ecclesiis operae pretium est?

P. Verum est: nec enim aliter bene moratae sunt, nec rite compositae. Haec autem ratio est, ut deligantur Seniores, qui morum censurae praesint, cavendisque offendiculis invigilent: et quos agnoverint recipiendae coenae nequaquam esse capaces, nec admitti quidem posse quin Sacramentum polluatur, eos a communione rejiciant.

Catechesis religionis christianae,

quae in

Ecclesiis et Scholis Electoralis Palatinatus traditur.

Praefatio.

FRIDERICUS, Dei gratia Palatinus Rheni Comes, ac sacri Imperii Romani Elector, Dux Bavariae etc., omnibus quibus commissa est cura Ecclesiarum et Scholarum, quae sunt in Palatinatu.

S. D.

Postquam, quid nostri sit muneris, ex verbo Dei, atque ex natura ipsa cognovimus, nosque in eo, ipsi potissimum, qui nobis imposuit, Deo Opt. Max. parêre oportere: statuimus, nihil esse debere, in quo tota vita tam laboraremus, quam ut et nostrae conscientiae satisfaceremus, et nostrorum saluti, quantum in nobis esset, consuleremus.

Cum autem non satis esse duceremus, nos ita consilio et ratione justitiam administrare, ut nostrae fidei commissus populus, jus et honestatem colentes placide tranquilleque viverent, nisi eo etiam placide tranquilleque viverent, nisi eo etiam perducerentur, ut Deum creatorem suum ac redemptorem ex verbo ipsius recte cognoscerent: (nam id unicum et firmum est fun-

damentum cum ceterarum virtutum, tum vel maxime omnis obedientiae et verae erga Deum pietatis) coepimus toto animo de ista re cogitare, nihil cupientes praetermittere, quod ad eam beatitudinem tum parandam, tum conservandam faceret. Et si vero etiam et ab iis, qui nos proxime antecesserunt, cognatis nostris Palatinis et Electoribus (quorum memoriam cum amore ac reverentia usurpamus) varia utiliter et pie instituta sunt, ad gloriam Dei illustrandam, et populum in officio retinendum: tamen, ut ipsi a principio gubernationis nostrae experti sumus, non ea adhibita est diligentia in illis exsequendis, et ad publicam utilitatem accommodandis, quam par fuerat in re tanta adhiberi. Quocirca minime mirum est, si ii, qui sperati erant fructus, percipi non potuerunt. His rebus permoti sumus, ut non solum, quae ab ipsis recte instituta essent, revocaremus ac restitueremus: verum etiam, ut quae minus firma essent, fulciremus: quae vero corrupta et depravata essent, emendaremus et corrigeremus. Jacebant Scholae, tenera juventus negligebatur, nulla erat in religione christiana certa et consentiens institutio. Itaque vel male, vel ad nullam certam normam, sed ad cujusque arbitrium juventus erudiebatur, vel omnino non informabatur, sed rudis prorsus et impolita relinquebatur. Ex quo, cum alia mala infinita extiterunt, tum illud inprimis, ut aut vera religione non instructi, aut variis erroribus implicati, aut non necessariis quaestionibus onerati, infeliciter cum summa inscitia adolescerent. Cum has tantas calamitates intueremur, et quod res est cogitaremus, videlicet neque Ecclesiam, neque Rempublicam, atque adeo ne familias quidem constitui, nec ullum honestati aut disciplinae inter cives locum esse posse, nisi rudis juventus a primis annis, una et consentienti voce ad veram sinceramque religionem instrueretur, assidueque in ea exercitaretur: rei neces-

sitas fecit, ut huic malo, qua possemus ratione, quam celerrime occurreremus: ne in hac non postrema muneris nostri parte, debitum officium merito a nobis desiderari posset.

Quapropter Theologis nostris, et quibus in nostra ditione praecipua Ecclesiarum cura est commendata, negotium dedimus, ut *Catechesin religionis christianae*, ex verbo Dei, Germanice et Latine conscriberent, quo in posterum et concionatores et ludi magistri, certam habeant et definitam formam, ad quam in templis et scholis juventutem informent, ne pro suo arbitrio nova subinde instituant, aut ea tradant, quae verbo Dei non sint consentanea. Vestrum nunc porro erit, cum ob gloriam Dei, tum ob vestram, eorumque, qui et nostrae et vestrae fidei concrediti sunt, salutem, hanc Catechesin grato animo excipere, eam pueris, cum in Scholis, tum in Ecclesiis proponere, eorumque auribus et animis assidue ac diligenter inculcare, quo eam vita pariter et factis paulatim exprimere assuescant. Quod si a vobis, ut et fides vestra et divinitus impositum munus postulat, praestitum fuerit: optimam spem habemus, fore ut Deus Opt. Max. nostri per Christum misertus, poenas quas meriti sumus, remittat, et pro paterna sua bonitate vestros labores secundet, totique regioni benefaciat. Quod ut ab eo toto pectore contendimus, ita vos etiam monemus, ut nostram de vobis spem magis magisque confirmare et augere studeatis.

Catechesis religionis christianae.

I. *Quae est unica tua consolatio in vita et in morte?*

Quod animo pariter et corpore, sive vivam, sive moriar, non meus, sed fidissimi Domini et servatoris mei Jesu Christi sum proprius, qui pretioso sanguine suo pro omnibus peccatis meis plenissima solutione facta *), me ab omni potestate Diaboli liberavit, ne pilus quidem de meo capite possit cadere: imo vero etiam omnia saluti meae servire oporteat. Quocirca me quoque suo Spiritu de vita aeterna certum facit, utque ipsi deinceps vivam, promptum ac paratum reddit.

Rom. 14, 8. 1 Cor. 6, 19. 1 Cor. 3, 22. Tit. 2, 14. 1 Petr. 1, 18. 1 Joh. 1, 7. 1 Joh. 2, 2. Hebr. 2, 14. 1 Joh. 3, 8. Joh. 8, 34. 35. 36. Joh. 6, 39. Joh. 10, 28. 2 Thess. 3, 3. 1 Petr. 1, 5. Matth. 10, 30. Luc. 21, 18. Rom. 8, 28. 2 Cor. 1, 22. 2 Cor. 5, 5. Ephes. 1, 14. Rom. 8, 16. Rom. 8, 14. 1 Joh. 3, 3.

II. *Quot sunt tibi scitu necessaria, ut illa consolatione fruens, beate vivas et moriaris.*

Tria. Primum, quanta sit peccati mei et miseriae meae magnitudo. Secundum [al. Alterum], quo pacto ab omni peccato et miseria liberer. Tertium, quam gratiam Deo patri pro ea liberatione debeam.

Matth. 11, 28. 29. 30. Eph. 5, 8. Joh. 9, 41. Matth. 9, 12. Rom. 3, 11. 1 Joh. 1, 9. 10. Joh.

*) Al. plenissime satisfaciens.

17, 3. Act. 4, 12. 10, 48. Eph. 5, 10. Psal. 50, 14. Matth. 5, 10. 1 Petr. 2, 12. Rom. 6, 13. 2 Timoth. 2, 15.

Prima Pars.

De hominis miseria.

III. *Unde tuam miseriam cognoscis?*

Ex Lege Dei.

Rom. 3, 20.

IV. *Quid a nobis postulat lex Dei?*

Id docet nos Christus summatim Matth. 22: *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota cogitatione tua, et ex omnibus viribus tuis. Istud est primum et maximum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum, sicut teipsum. Ab istis duobus mandatis tota Lex et Prophetae pendent.*

Deuteron. 6, 5. Lev. 19, 18. Marc. 12, 30. 31. Luc. 10, 27.

V. *Num haec omnia perfecte servare potes?*

Minime. Natura enim propensus sum ad odium Dei et proximi.

Rom. 3, 10. 20. 23. 1 Joh. 1, 8. 10. Rom. 8, 7. Eph. 2, 5. Tit. 3, 3. Gen. 6, 5. 8, 21. Jer. 17, 9. Rom. 7, 25.

VI. *Num ergo Deus hominem ita pravum et perversum condidit?*

Nequaquam. Imo vero bonum et ad imaginem sui condidit eum, hoc est, vera justitia et sanctitate praeditum, ut Deum creatorem suum recte cognosce-

ret, ex animo diligeret, cum eo beatus in aeternum viveret, idque ad eum laudandum et celebrandum.

Eph. 4, 24. Col. 3, 10. 2 Cor. 3, 18.

VII. *Unde igitur existit haec naturae humanae pravitas?*

Ex lapsu et inobedientia primorum parentum Adam et Eva [al. Adami et Evae]. Hinc natura nostra ita est depravata, ut omnes in peccatis concipiamur et nascamur.

Gen. 3. Rom. 5, 12. 18. 19. Psal. 51, 7. Gen. 5, 3. Eph. 2, 3. (Sap. 12, 10.)

VIII. *An vero adeo corrupti sumus, ut ad bene agendum prorsus non simus idonei, et ad omne vitium proclives?*

Certe: nisi per Spiritum sanctum regeneremur.

Gen. 8, 19. 6, 5. Job. 14, 4. 15. 14, 16. 35. Joh. 3, 6. Jes. 53, 6. Joh. 3, 35. 1 Cor. 12, 3. 2 Cor. 3, 5.

IX. *An non igitur Deus homini injuriam facit, qui ab eo in lege flagitet, quae praestare non queat?*

Minime. Nam Deus hominem talem condiderat, ut ea praestare posset: verum homo, impulsore Diabolo, sua ipsius contumacia, se et omnem posteritatem divinis illis donis orbavit.

Ephes. 4, 24. Gen. 3, 13. Tim. 2, 13. (Sap. 2, 23. 24. 25). Genes. 3, 6. Gen. 3, 7. Rom. 5, 12. Luc. 10, 30.

X. *Num Deus hanc contumaciam et defectionem hominis dimittit impunitam?*

Imo vero horrendis modis irascitur, cum ob innata nobis peccata, tum ob ea, quae ipsimet [al. ipsi] committimus; eaque justissimo judicio temporalibus [al. praesentibus] et aeternis suppliciis punit: quemadmodum ipse pronunciat: *Maledictus omnis, qui*

non permanet in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut ea faciat.

Genes. 2, 17. Rom. 5, 12. Psal. 50, 21. 5, 6. Nah. 1, 2. Exod. 20, 5. 34, 7. Roman. 1, 18. Eph. 5, 6. Gal. 3, 10. Deuter. 27, 26. Exod. 4, 3. 67. 20, 6.

XI. *An non igitur Deus etiam est misericors?*

Est ille quidem misericors, verum ita, ut etiam sit justus. Qua propter postulat ejus justitia, ut quod adversus summam Dei majestatem commissum est, id etiam ut summis, hoc est, sempiternis cum animi tum corporis suppliciis luatur.

Psal. 10, 7. Exod. 20, 5. 23, 7. 34, 6. Psal. 5, 5, 6. Nah. 2, 3.

Secunda pars.

De liberatione hominis.

XII. *Quoniam igitur justo Dei judicio, temporalibus et aeternis poenis obnoxii sumus: estne reliqua ulla ratio aut via, qua his poenis liberemur, et Deo reconciliemur?*

Vult Deus suae justitiae satisfieri; quocirca necesse est, vel per nos, vel per alium satisfaciamus.

Gen. 3, 17. Exod. 23, 7. Ezech. 18, 4. Matth. 5, 26. 2 Thess. 1, 6. Luc. 16, 2. Rom. 8, 3.

XIII. *Possumusne ipsi per nos satisfacere?*

Nulla ex parte: quin etiam debitum in singulos dies augemus.

Job. 9, 1. 15, 15. 16. 4, 18. Psal. 130, 3. Matth. 6, 12 18, 25. 16, 26.

XIV. *Potestne ulla creaturarum in coelo vel in*

terra, quae tantum creatura sit, pro nobis satisfacere?

Nulla. Nam principio non vult Deus, quod homo peccavit, id in alia creatura plectere. Deinde nec potest quidem, quod mera tantum [al. quod nihil nisi] creatura sit, iram Dei adversus peccatum sustinere, et alios ab ea liberare.

Ezech. 18, 4. Genes. 3, 17. Nah. 1, 6. Psalm. 130, 3.

XV. *Qualis ergo quaerendus est mediator et liberator?*

Qui verus quidem homo sit, ac perfecto justus, et tamen omnibus creaturis potentior, hoc est, qui simul etiam sit verus Deus.

1 Cor. 15, 21. Hebr. 7, 26. Jes. 7, 14. 9, 6. Jerem. 23, 6. Luc. 11, 22.

XVI. *Cur necesse est, eum verum hominem, et quidem perfecte justum esse?*

Quia justitia Dei postulat, ut eadem natura humana, quae peccavit, ipsa pro peccato dependat: qui vero ipse peccator esset, pro aliis dependere non posset.

Ezech. 18, 4. 20. Rom. 5, 18. 1 Cor. 15, 21. Hebr. 2, 14. 15. 16. Hebr. 7, 26. 27. Psal. 49, 8. 1 Petr. 3, 18.

XVII. *Quare oportet eum simul etiam vere Deum esse?*

Ut potentia suae divinitatis onus irae divinae carne sua sustinere, nobisque amissam justitiam et vitam reparare ac restituere possit.

Jes. 9, 6. 63, 3. Deut. 4, 24. Nah. 1, 6. Psal. 130, 3. Jes. 53, 4. 11. Jes. 53, 5. 11.

XVIII. *Quis autem est ille Mediator, qui simul*

est verus Deus, et verus perfecteque justus homo?

1 Joh. 5, 20. Roman. 9, 5. 8, 3. Galat. 4, 4. Jes. 9, 6. Jerem. 23, 6. Mal. 3, 1. Luc. 1, 42. 2, 6. 7. Roman. 1, 3. 9, 5. Phil. 2, 7. Hebr. 2, 14. 16. 17. Hebr. 4, 15. Jes. 53, 11. 9. Jerem. 23, 5. Luc. 1, 35. Joh. 8, 4. 6. Hebr. 4, 15. 7, 26. 1 Petr. 1, 19. 1 Petr. 2, 22. 1 Petr. 3, 18.

Dominus noster Jesus Christus, qui factus est nobis a Deo Sapientia, Justitia, Sanctificatio et Redemptio.

1 Tim. 2, 5. Matth. 1, 23. 1 Tim. 3, 16. Luc. 2, 11. Hebr. 2, 9. 1 Cor. 1, 30.

XIX. *Unde id scis?*

Ex Evangelio, quod Deus primum in Paradiso patefecit, ac deinceps per Patriarchas et Prophetas propagavit: sacrificiis reliquisque cerimoniis legis adumbravit: ad extremum vero per filium suum unigenitum complevit.

Genes. 3, 25. Genes. 22, 18. 12, 3. 49, 10. Jes. 53. per totum et 42, 1. 2. 3. 4 et 43, 25 et 49, 5. 6. 22. 23. Jerem. 23, 5. 1 et 31, 32. 33 et 32, 39. 40, 41. Mich. 7, 18. 19. 20. Act. 10, 43. et 3, 22. 23. 24. Roman. 1, 2. Hebr. 10, 1. 10, 7. Col. 2, 7. Joh. 5, 46. Roman. 10, 4. Gal. 4, 4. 3, 14. Coloss. 2, 17.

XX. *Num igitur omnibus hominibus, qui in Adamo perierant, per Christum salus redditur?*

Non omnibus, verum iis tantum, qui vera fide ipsi inseruntur, ejusque beneficia [omnia] amplectuntur.

Matth. 7, 41. 22, 14. Marc. 16, 16. Joh. 1, 12. 3, 16. 18. 36. Jesaj. 53, 11. Psal. 2, 12. Roman. 11, 20. Roman. 3, 22. Hebr. 4, 3. 5, 9. 10, 39. Hebr. 11, 6.

XXI. *Quid est [vera] fides?*

Est non tantum [certa] notitia, qua firmiter assentior omnibus, quae Deus nobis in verbo suo patefecit, sed etiam certa fiducia, a Spiritu sancto per Evangelium in corde meo accensa, qua in Deo acquiesco, certo statuens, non solum aliis, sed mihi quoque remissionem peccatorum, aeternam justitiam, et vitam donatam esse, idque gratis, ex Dei misericordia propter unius Christi meritum.

Jac. 2, 19. Hebr. 11, 1. 7. Rom. 4, 18. 19. 20. 21. 10, 10. Ephes. 3, 12. Hebr. 4, 16. Jac. 1, 6. Gal. 5, 22. Matth. 16, 17. 2 Cor. 4, 13. Joh. 6, 29. Ephes. 2, 8. Phil. 1, 19. Act. 16, 14. Rom. 1, 16 et 10, 17. 1 Corinth. 1, 21. Act. 10, 44. 16, 14. Rom. 3, 24. Hab. 2, 4. Rom. 1, 17. Galat. 3, 11. Hebr. 10, 38. Rom. 5, 1. Gal. 2, 16. Eph. 2, 8. Rom. 3, 24. 5, 19. Luc. 1, 77. 78.

XXII. *Quaenam sunt illa, quae necesse est hominem Christianum credere?*

Omnia, quae nobis in Evangelio promittuntur, quorum summa in Symbolo Apostolico, seu in capitibus catholicae et indubitatae omnium Christianorum fidei, breviter comprehenditur.

Joh. 20, 31. Matth. 28, 20. Marc. 1, 15.

XXIII. *Quod est illud Symbolum?*

Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae. Et in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, Dominum nostrum: qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria virgine: passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus, descendit ad inferna: tertia die resurrexit a mortuis: adscendit ad coelos, sedet ad dextram Dei [Patris] omnipotentis: inde venturus est judicatum vivos et mortuos. Credo sanctam Ecclesiam catholicam, san-

ctorum communionem: remissionem peccatorum: carnis resurrectionem: et vitam aeternam: [*Amen.*]

XXIV. *In quot partes distribuitur hoc Symbolum?*

In tres partes. Prima est de Deo Patre et nostri creatione. Altera est de [Deo] Patre et nostri redemtione. Tertia est de [Deo] Spiritu Sancto, et nostri sanctificatione.

XXV. *Cum una sit tantum essentia divina: cur tres istos nominas, Patrem Filium et Spiritum Sanctum?*

Deut. 6, 4. Ephes. 4, 6. Jes. 44, 6. 45, 5. 1 Cor. 8, 46.

Quia Deus ita se in verbo suo patefecit, quod tres hae distinctae personae sint unus ille verus et aeternus Deus.

Jes. 61, 1. Luc. 4, 18. Gen. 1, 2. 3. Psal. 33, 6. Jes. 48, 16. Matth. 3, 16. 17. 28, 19. 1 Joh. 5, 7. Jes. 6, 1. 3. 10. Joh. 12, 40. Act. 28, 26. Joh. 14, 26. 15, 26. 2 Corinth. 13, 13. Gal. 4, 6. Eph. 2, 18. Tit. 3, 5. 6.

De Deo Patre.

XXVI. *Quid credis cum dicis: Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae?*

Credo aeternum Patrem Domini nostri Jesu Christi, qui coelum et terram, cum omnibus, quae in iis sunt, ex nihilo creavit, quique eadem aeterno suo consilio et providentia sustentat ac gubernat: propter Christum, Deum meum et patrem meum esse: itaque sic ei confido, sic in eo acquiesco, ut non dubitem, quin provisurus sit omnibus, cum animo, tum cor-

pori meo necessariis; quin etiam, quae mihi mala in hac aerumnosa vita immittit, ea in meam salutem sit conversurus, cum et facere id possit, ut omnipotens Deus, et facere id velit, ut benignus Pater.

Gen. 1 et 2 per totum. Exod. 20, 11. Job. 33, 4. Job. 38 et 39 per totum. Act. 4, 24. 14, 15. Psal. 33, 6. Jes. 45, 7. Hebr. 1, 3. Psal. 104, 2. 3. 115, 3. Matth. 10, 29. Ephes. 1, 11. Joh. 1, 12. Rom. 8, 15. Gal. 4, 5. 6. 7. Eph. 1, 5. Psal. 55, 23. Matth. 6, 26. Luc. 12, 22. Roman. 10, 17. 8, 38. 39. Matth. 6, 32. 33. 7, 9. 10. 11.

XXVII. *Quid est providentia Dei?*

Omnipotens et ubique praesens Dei vis, quae [al. qua] coelum et terram cum omnibus creaturis tamquam manu sustinet ac gubernat: ut quae terra nascuntur, pluvia item et siccitas, fertilitas et sterilitas, cibus et potus, bona et adversa valetudo, divitiae et paupertas, omnia denique non temere aut fortuito, sed paterno ejus consilio et voluntate contingant.

Act. 17, 25. 27. Jer. 23, 23. 24. Jes. 19, 15. 16. Ezech. 8, 12. Hebr. 1, 3. Jer. 5, 24. Act. 14, 17. Joh. 9, 3. Prov. 22, 2. Matth. 10, 29. Prov. 16, 33.

XXVIII. *Quid nobis prodest haec cognitio Creationis et Providentiae divinae?*

Ut in adversis patientes, in secundis grati simus, in futurum optimam in Deo fidissimo Patre spem repositam habeamus, certo scientes, nihil esse, quod nos ab ejus amore abstrahat, quandoquidem omnes creaturae ita sunt in ejus potestate, ut sine ejus arbitrio, non modo nihil agere, sed ne moveri quidem possint.

Rom. 5, 3. Jac. 1, 3. Psal. 39, 10. Job. 1, 21. 22. 1. Thess. 5, 18. Deuter. 8, 10. Psal. 55, 23.

Rom. 5, 4. Rom. 8, 38. 39. Joh. 1, 12. 2, 6. Prov. 21, 1. Act. 16, 25.

De Deo Filio.

XXIX. *Quare Filius Dei appellatur Jesus, hoc est, Salvator?*

Quia nos salvat ab omnibus peccatis nostris: nec ulla salus [vel] peti aliunde debet, vel [nec] alibi reperiri potest.

Matth. 1, 21. Hebr. 7, 25. Act. 4, 12. Joh. 15, 4. 5. 1 Tim. 2, 5. Jes. 43, 11. 1 Joh. 5, 11.

XXX. *Creduntne igitur illi in unicum Servatorem Jesum, qui a sanctis, aut a se, aut aliunde felicitatem salutemve quaerunt?*

Non. Etsi enim verbo quidem eo Servatore gloriantur, re ipsa tamen abnegant unicum Servatorem Jesum. Necesse est enim, aut Jesum non esse perfectum Servatorem, aut qui eum Servatorem vera fide amplectuntur, eos omnia in ipso possidere, quae ad salutem requiruntur.

1 Cor. 1, 13. 30. 31. Gal. 4, 5. Hebr. 12, 2. Jes. 9, 6. Coloss. 1, 19. 20. 2, 10. Joh. 1, 16. 1 Joh. 1, 7.

XXXI. *Quare appellatur Christus, hoc est, unctus?*

Quod a Patre ordinatus, et Spiritu Sancto unctus sit summus Propheta ac Doctor, qui nobis arcanum consilium et omnem voluntatem Patris, de redemtione nostri patefecit: et summus Pontifex, qui nos unico sacrificio sui corporis redemit, assidueque pro nobis apud Patrem intercedit: et Rex, qui nos suo verbo et Spiritu gubernat, et partam nobis salutem tuetur ac conservat.

Psal. 45, 8. Hebr. 1, 9. Jes. 62, 1. Luc. 4, 18. Deut. 18, 15. Act. 3, 22. 7, 37. Jes. 55, 4. Joh. 1, 18. 11, 55. Psal. 110, 4. Hebr. 10, 14. 10, 12. 9, 12. 14. 28. Rom. 8, 34. Hebr. 9, 24. 1 Joh. 2, 1. Rom. 5, 9. 10. Psal. 2, 6. Zachar. 9, 9. Matth. 21, 5. Luc. 1, 33. Matth. 28, 18. 1 Joh. 10, 28. Ap. 19, 12. 16.

XXXII. *Cur vero tu Christianus appellaris?* Act. 11, 26.

Quod per fidem membrum sum Jesu Christi, et unctionis ipsius particeps, ut et nomen ejus confitear, meque sistam ipsi vivam gratitudinis hostiam, et in hac vita, contra peccatum et Satanam, libera et bona conscientia pugnem, et postea aeternum cum Christo regnum in omnes creaturas teneam.

1 Cor. 6, 15. 1 Joh. 2, 27. Joel. 2, 28. Act. 2, 17. Matth. 10, 32. Rom. 10, 10. Rom. 12, 1. 1 Petr. 2, 5. 9. Apoc. 1, 6. 5, 8. 10. 1 Petr. 2, 11. Rom. 6, 12. 13. Gal. 5, 16. 17. Eph. 6, 11. 1 Tim. 1, 18. 19. 2 Tim. 2, 12. Matth. 25, 34.

XXXIII. *Quam ob causam Christus vocatur Filius Dei unigenitus, cum nos quoque simus filii Dei?*

Quia solus Christus est coaeternus et naturalis aeterni Patris Filius: nos autem propter eum, ex gratia, a Patre adoptati sumus.

Joh. 1, 14. Hebr. 1, 1. 2. Joh. 3, 16. 1 Joh. 4, 9. Rom. 8, 32. Rom. 8, 16. Joh. 1, 12. Gal. 4, 6. Eph. 1, 5. 6.

XXXIV. *Qua de causa appellas eum Dominum nostrum?*

Quia corpus et animam nostram a peccatis, non auro, nec argento, sed pretioso suo sanguine redemit [al. redimens], et ab omni potestate Diaboli liberavit [al. liberans] atque ita nos sibi proprios vindicavit.

1 Petr. 1, 18. 1 Petr. 2, 9. 1 Cor. 6, 20. 1 Tim. 2, 6. Joh. 20, 28.

XXXV. *Quid credis cum dicis: Conceptus est per Spiritum Sanctum, natus ex Maria virgine?*

Quod ipse Filius Dei, qui est, et permanet verus ac aeternus Deus, naturam vere humanam ex carne et sanguine virginis Mariae, operatione Spiritus Sancti assumsit, ut simul sit verum semen Davidis, fratribus suis per omnia similis, excepto peccato.

1 Joh. 5, 20. Joh. 1, 1. 17, 3. Rom. 1, 3. Col. 1, 15. Rom. 9, 5. Gal. 4, 4. Luc. 1, 31. 42. 43. Matth. 1, 20. Luc. 1, 35. Rom. 1, 3. Psal. 132, 11. 2 Sam. 7, 12. Luc. 1, 32. Luc. 2, 30. Phil. 2, 7. Hebr. 2, 14. 17. Hebr. 4, 15.

XXXVI. *Quem fructum percipis ex sancta conceptione et nativitate Christi?*

Quod is noster sit Mediator, et sua innocentia, ac perfecta sanctitate, mea peccata, in quibus conceptus sum, tegat, ne in conspectum Dei veniant.

Hebr. 7, 26. 27. 1 Petr. 18, 19. 1 Petr. 3, 18. 1 Corinth. 1, 30. 31. Rom. 8, 3. 4. Jes. 53, 11. Psal. 33, 1.

XXXVII. *Quid credis cum dicis: Passus est?*

Eum toto quidem vitae suae tempore, quo in terris egit, praecipue vero in ejus extremo, iram Dei adversus peccatum universi generis humani, corpore et anima sustinuisse, ut sua passione, tanquam unico sacrificio propitiatorio, corpus et animam nostram ab aeterna damnatione liberaret, et nobis gratiam Dei, justitiam et vitam aeternam acquireret.

Jes. 53, 4. 1 Petr. 2, 24. 1 Petr. 3, 18. 1 Timoth. 2, 6. Jes. 53, 10. Eph. 5, 2. 1 Cor. 5, 7. 1 Joh. 2, 2. Rom. 3, 25. Hebr. 9, 28. 10, 14. Gal. 3, 13. Col. 1, 13. Hebr. 9, 12. 1 Petr. 1, 18. 19.

Rom. 3, 25. 2 Corinth. 5, 21. Joh. 3, 16. 6, 51. Hebr. 9, 15. 10, 19.

XXXVIII. *Quid causae fuit, cur sub judice Pilato pateretur?*

Ut innocens coram judice politico damnatus, nos a severo Dei judicio, quod omnes manebat, eximeret.

Joh. 18, 38. Matth. 27, 24. Luc. 23, 14. 15. Joh. 19, 4. Psal. 69. 5. Jes. 53, 4. 5. 2 Cor. 5, 21. Gal. 3, 13.

XXXIX. *Estne vero quiddam amplius, quod affixus est cruci, quam si alio genere mortis affectus esset?*

Sane amplius. Ex hac enim re sum certus, eum maledictionem, quae mihi incumbebat, in se recepisse: nam mors crucis a Deo erat maledicta.

Gal. 3, 13. Deut. 21, 23.

XL. *Cur necesse fuit, ut Christus ad mortem usque se demitteret?*

Propterea, quod justitiae et veritati Dei nullo alio pacto pro nostris peccatis potuit satisfieri, quam ipsa morte filii Dei.

Gen. 2, 17. Rom. 8, 3. 4. Hebr. 2, 14. 15.

XLI. *Quare etiam sepultus est?*

Ut eo testatum faceret, se vere mortuum esse.

Act. 13, 29. Matth. 27, 59. 60. Luc. 23, 52. Joh. 19, 33.

XLII. *At cum Christus pro nobis mortem oppetierit, cur nobis quoque est moriendum?*

Mors nostra non est pro peccatis nostris satisfactio, sed peccati abolitio, et transitus in vitam aeternam.

Marc. 8, 37. Psal. 49, 8. Phil. 1, 32. Joh. 5, 24. Rom. 7, 24.

XLIII. *Quid praeterea capimus commodi ex sacrificio et morte Christi in cruce?*

Quod virtute ejus mortis vetus noster homo, una cum eo crucifigitur, interimitur, ac sepelitur, ne pravae cupiditates et desideria carnis posthac in nobis regnent, sed nos ipsos ei hostiam gratitudinis offeramus.

Rom. 6, 6. Rom. 6, 6. 12. Rom. 12, 1.

XLIV. *Cur additur: Descendit ad inferna?*

Ut in summis doloribus et gravissimis tentationibus, me consolatione hac sustentem, quod Dominus meus Jesus Christus inenarrabilibus animi sui angustiis, cruciatibus, et terroribus, in quos cum antea, tum maxime in cruce pendens, fuerat demersus, me ab angustiis et cruciatibus inferni liberavit.

Psalm. 18, 5, 6. 116, 3. Matth. 26, 38. 27, 46. Hebr. 5, 7. Jes. 53, 5.

XLV. *Quid nobis prodest resurrectio Christi?*

Primum, sua resurrectione mortem devicit, ut nos posset ejus justitiae, quam nobis sua morte pepererat, participes facere. Deinde, nos jam quoque ejus potentia ad novam vitam excitamur. Postremo, resurrectio capitis nostri Christi, nobis gloriosae resurrectionis nostrae pignus est.

Rom. 4, 25. 1 Petr. 1, 3. 1 Cor. 15, 16. Rom. 6, 4. Col. 3, 1. 3. Eph. 2, 5. 1 Cor. 15, 20. 21.

XLVI. *Quomodo intelligis illud: Ascendit ad coelos?*

Quod adspicientibus discipulis, Christus de terra in coelum sublatus est, atque etiamnum nostra causa ibidem est, et erit, donec redeat ad judicandum vivos et mortuos.

Act. 1, 9. Marc. 16, 19. Luc. 24, 51. Hebr. 9, 24. 4, 14. Rom. 8, 34. Coloss. 3, 1. Act. 1, 11. Matth. 24, 30.

XLVII. *An ergo Christus non est nobiscum usque ad finem mundi, quemadmodum promisit?*

Matth. 28, 20.

Christus est verus Deus et verus homo; itaque secundum naturam humanam, jam non est in terra: at secundum divinitatem suam, majestatem, gratiam et spiritum, nullo unquam tempore a nobis abest.

Hebr. 8, 4. Matth. 26, 11. Joh. 16, 28. 17, 11. Act. 3, 21. Joh. 14, 18. Matth. 28, 20. Augustin. Tract. 50 in Joh.

XLVIII. *An vero isto pacto duae naturae in Christo non divelluntur, si non sit natura humana, ubicumque est divina?*

Minime. Nam cum divinitas comprehendi non queat, et omni loco praesens sit: necessario consequitur, esse eam quidem extra naturam humanam, quam assumsit, sed nihilominus tamen esse in eadem, eique personaliter unitam permanere.

Jer. 23, 24. Act. 7, 49. Joh. 3, 13. Col. 2, 9. Joh. 3, 13. 11, 15. Matth. 28, 6.

XLIX. *Quem fructum nobis adfert adscensio Christi in coelum?*

Primum, quod in coelo apud patrem pro nobis intercedit. Deinde, quod carnem nostram in coelo habemus, ut eo tanquam certo pignore confirmemur, fore, ut ipse, qui caput nostrum est, nos sua membra ad se extollat. Tertio, quod nobis suum Spiritum mutui pignoris loco mittit, cujus efficacia, non terrena sed superna quaerimus, ubi ipse est ad dexteram Dei sedens.

1 Joh. 2, 1. Rom. 8, 34. Joh. 14, 2. 17, 24. 24, 17. Ephes. 2, 6. Joh. 14, 16. 16, 7. Act. 2, 33. 2 Cor. 1, 21. 5, 5. Col. 3, 1.

L. *Cur additur: Sedet ad dexteram Dei?*

Quia Christus ideo in coelum adscendit, ut se ibi

caput suae Ecclesiae declararet, per quod Pater omnia gubernat.

Eph. 1, 20. 21. 22. 23. Col. 1, 18. Matth. 28, 18. Joh. 5, 52.

LI. *Quid nobis prodest haec gloria nostri capitis Christi?*

Primum quod per Spiritum Sanctum in nos sua membra, coelestia dona effundit. Deinde, quod nos sua potentia contra omnes hostes protegit ac defendit.

Act, 2, 33. Eph. 4, 10. Psal. 2, 9. 110, 1. 2. Joh. 10, 28. Eph. 4, 8.

LII. *Quid te consolatur reditus Christi ad judicandum vivos et mortuos?*

Quod in omnibus miseriis et persecutionibus, erecto capite, eundem illum, qui se prius pro me judicio Dei statuit, et maledictionem omnem a me abstulit, judicem coelo exspecto, qui omnes suos [et meos hostes, in aeternas poenas abjiciat; me vero cum omnibus electis ad se in coelestia gaudia et sempiternam gloriam traducat.

Phil. 3, 30. Luc. 21, 28. Rom. 8, 23. Tit. 2, 13. 1 Thess. 4, 16. Matth. 25, 41. 2 Thess. 1, 6. 7. Matth. 25, 34.

De Deo Spiritu Sancto.

LIII. *Quid credis de Spiritu Sancto?*

Primum, quod sit verus et coaeternus Deus, cum aeterno Patre et Filio: deinde, quod mihi quoque datus sit, ut me per veram fidem, Christi et omnium ejus beneficiorum participem faciat, me consoletur, et mecum in aeternum maneat.

1 Joh. 5, 7. Gen. 1, 1. Jes. 43, 16. 1 Cor. 3, 6. 6, 19. Act. 5, 3. 4. Gal. 4, 6. Matth. 28, 19. 20. 2 Cor. 1, 22. Eph. 1, 13. Gal. 3, 14. 1 Petr. 1, 1. 2.

1 Cor. 6, 17. Joh. 15, 26. Act. 9, 31. Joh. 14, 16. 1 Petr. 4, 14.

LIV. *Quid credis de sancta et catholica Christi Ecclesia?*

Credo Filium Dei, ab initio mundi ad finem usque, sibi ex universo genere humano coetum ad vitam aeternam electum, per Spiritum suum et verbum, in vera fide consentientem, colligere, tueri, ac servare meque vivum ejus coetus membrum esse, et perpetuo mansurum.

Eph. 5, 26. Joh. 10, 11. Act. 20, 28. Eph. 4, 11. 12. 13. Psal. 71, 17. 18. Jes. 59, 21. 1 Cor. 11, 26. Gen. 26, 4. Apoc. 5, 9. Rom. 8, 29. Eph. 1, 10. 11. 12. 13. Jes. 59, 21. Rom. 1, 16. 10. 14. 15. 16. 17. Eph. 5, 26. Act. 2, 42. Eph. 4, 3. 4. 5. Matth. 16, 18. Joh. 10, 28. 29. 30. Psal. 129, 1. 2. 3. 4. 5. 1 Joh. 3, 14. 19. 20. 21. 2 Cor. 13, 5. Rom. 8, 16. Psal. 23, 6. 1 Corinth. 1, 8. 9. Joh. 10, 28. 1 Joh. 2, 19. 1 Petr. 1, 5.

LV. *Quid sibi vult communio sanctorum?*

Primum, quod universi et singuli credentes, Christi et omnium ejus bonorum, tamquam ipsius membra communionem habeant. Deinde quod singuli, quae acceperunt dona, in commune commodum et universorum salutem prompte et alacriter conferre debeant.

1 Joh. 1, 3. Rom. 8, 32. 1 Cor. 11, 12. 1 Cor. 6, 17. 1 Cor. 12, 21. 13, 15. Phil. 2, 4. 5. 6.

LVI. *Quid credis de remissione peccatorum?*

Deum propter satisfactionem Christi, meorum peccatorum, atque illius etiam pravitatis, cum qua mihi per omnem vitam pugnandum est, memoriam omnem deposuisse, et me justitia Christi gratis donare, ne unquam in judicium veniam.

Joh. 2, 2. 1 Joh. 1, 7. 2 Cor. 5, 19. Rom. 7,

23. 24. 25. Jer. 31, 34. Mich. 7, 19. Psal. 103, 3. 10. 12. Joh. 3, 18. Joh. 5, 24.

LVII. *Quid te consolatur resurrectio carnis?*

Quod non tantum anima mea, postquam e corpore excesserit, e vestigio ad Christum caput suum assumetur: verum quod haec quoque caro mea potentia Christi excitata, rursus animae meae unietur, et glorioso Christi corpori conformabitur.

Luc. 16, 22. 23, 43. Phil. 1, 21. 23. Job. 19, 25. 26. 1 Cor. 15, 53. 54. 1 Joh. 3, 2. Phil. 3, 21.

LVIII. *Quam consolationem capis ex articulo de vita aeterna?*

Quod, quoniam in praesentia vitae aeternae initia in meo corde praesentisco, futurum sit, ut post hanc vitam plena perfectaque beatitudine potiar, in qua Deum cum haeredibus meis in sempiternum praedicem *), quam quidem beatitudinem nec oculus vidit, nec auris audivit, nec ullus homo cogitatione comprehendit.

Rom. 8, 23. 2 Cor. 5, 22. 1 Joh. 3, 2. Joh. 17, 3. Apoc. 5, 9. 10. 1 Cor. 2, 9.

LIX. *At cum haec omnia credis, quid utilitatis inde ad te redit?*

Quod in Christo justus sum coram Deo, et haeres vitae aeternae.

Hab. 2, 4. Rom. 2, 17. Joh. 3, 36.

LX. *Quomodo justus es coram Deo?*

Sola fide vera in Jesum Christum; adeo, ut licet mea me conscientia accuset, quod adversus omnia mandata Dei graviter peccaverim, nec ullum eorum

---

*) Al. omissis: cum haeredibus meis in s. pr. ita legunt: Deum in aeternum celebrem.

servaverim, ad haec etiamnum ad omne malum propensus sim, nihilominus tamen, (modo haec beneficia vera animi fiducia amplectar), sine ullo meo merito, ex vera [al. mera] Dei misericordia, mihi perfecta satisfactio, justitia et sanctitas Christi, imputetur ac donetur; perinde ac si nec ullum ipse peccatum admisissem, nec ulla mihi labes inhaereat: imo vero quasi eam obedientiam, quam pro me Christus praestitit, ipse perfecte praestitissem.

Rom. 3, 28. Gal. 2, 16. Ephes. 2, 8. 9. Phil. 3, 9. Rom. 3, 23. 9, 10. 11. 12. Rom. 7, 18. Rom. 1, 17. Marc. 16, 16. Rom. 3, 22. Joh. 3, 36. Rom. 3, 24. Tit. 3, 5. Deut. 9, 6. Rom. 5, 19. 4, 5. 6. 1 Joh. 17, 19. Hebr. 10, 10. 14. 2 Cor. 5, 21. Rom. 8, 4.

LXI. *Cur sola fide te justum esse affirmas?*

Non quod dignitate fidei meae Deo placeam: sed quod sola satisfactio, justitia et sanctitas Christi mea justitia sit coram Deo. Ego vero eam non alia ratione, quam fide amplecti, et mihi applicare queam.

1 Cor. 1, 30. 2, 2. Rom. 1, 17. 1 Joh. 5, 10. Hebr. 11, 6.

LXII. *Cur nostra bona opera non possunt esse justitia, vel pars aliqua justitiae coram Deo?*

Propterea quod oportet [oporteat] eam justitiam, quae in judicio Dei consistat, perfecte, absolutam esse, et omni ex parte divinae legi congruentem: nostra vero etiam praestantissima quaeque opera, in hac vita sunt imperfecta, atque adeo peccatis inquinata.

Gal. 3, 10. Lev. 18, 15. Deut. 27, 26. Luc. 10, 28. Jes. 64, 6.

LXIII. *Quomodo bona opera nostra nihil promerentur, cum Deus et in praesenti et in futura vita mercedem pro his se daturum promittat?*

Merces ea non datur ex merito, sed ex gratia.
Luc. 17, 10.

LXIV. *An [non] autem haec doctrina reddit homines securos et profanos?*

Non: neque enim fieri potest, ut qui Christo per fidem insiti sunt, fructus gratitudinis non proferant*).
Matth. 7, 18. Joh. 15, 5. Rom. 8, 14.

De Sacramentis.

LXV. *Quoniam igitur sola fides nos Christi atque omnium ejus beneficiorum participes facit: unde proficiscitur haec fides?*

A. Spiritu Sancto, qui eam per praedicationem Evangelii in cordibus nostris accendit, et per usum Sacramentorum confirmat.

Eph. 2, 8. Joh. 3, 5. Phil. 1, 9. Joh. 6, 29. Matth. 28, 19. 20. 1 Petr. 1, 22. 23.

LXVI. *Quid sunt Sacramenta?*

Sunt sacra et in oculos incurrentia signa, ac sigilla, ob eam causam a Deo instituta, ut per ea nobis promissionem Evangelii magis declaret et obsignet: quod scilicet non universis tantum, verum etiam singulis credentibus, propter unicum illud Christi sacrificium in cruce peractum, gratis donet remissionem peccatorum, et vitam aeternam.

Rom. 4, 11. Gen. 17, 11. Deut. 30, 6. Ezech. 20, 12. Marc. 16, 16. Luc. 22, 20.

---

*) Al. post: fieri potest, ita: quin ii, qui Christo p. f. i. s. fructus proferant gratitudinis.

LXVII. *Num utraque igitur et verbum et sacramenta eo spectant, ut fidem nostram ad sacrificium Christi in cruce peractum, tamquam ad unicum nostrae salutis fundamentum, deducant?*

Ita est. Nam Spiritus sanctus docet Evangelio, et confirmat Sacramentis, omnem nostram salutem positam esse in unico sacrificio Christi pro nobis in cruce oblati.

Rom. 6, 3. Gal. 3, 26. 27. 1 Cor. 11, 26.

LXVIII. *Quot Sacramenta instituit Christus in novo foedere?*

Duo, sacrum Baptismum et sacram Coenam.

Matth. 28, 19. Marc. 16, 10. 1 Corinth. 11, 23. Matth. 26, 26. Marc. 14, 22. Luc. 22, 19.

De sacro Baptismo.

LXIX. *Qua ratione in baptismo admoneris et confirmaris, te unici illius sacrificii Christi participem esse?*

Quod Christus externum aquae lavacrum mandavit, addita hac promissione, me non minus certo ipsius sanguine et spiritu a sordibus animae, hoc est, ab omnibus meis peccatis, lavari: quam aqua extrinsecus ablutus sum, qua sordes corporis expurgari solent.

Matth. 28, 19. Marc. 16, 16. Act. 2, 38. Joh. 1, 33. Matth. 3, 11. Rom. 6, 3. 4. 1 Petr. 3, 21. Marc. 1, 4. Luc. 3, 3.

LXX. *Quid est sanguine et Spiritu Christi ablui?*

Est accipere a Deo remissionem peccatorum gratis, propter sanguinem Christi, quem is pro nobis in

suo sacrificio in cruce profudit. Deinde etiam per Spiritum Sanctum renovari, et ipso sanctificante, membrum Christi fieri, quo magis ac magis peccatis moriamur, et sancte inculpateque vivamus.

1 Petr. 1, 2. Hebr. 12, 24. Apoc. 1, 5. 7, 14. Jac. 13, 1. Ezech. 36, 25. 26. 27. Joh. 1, 33. 3, 5. 1 Cor. 6, 11. 12, 13. Rom. 6, 4. Col. 2, 11. 12.

LXXI. *Ubi promisit Christus, se nos tam certo sanguine et Spiritu suo abluturum, quam aqua baptismi abluti sumus?*

In institutione baptismi, cujus haec sunt verba: *Ite et docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti: Qui crediderit et baptizatus fuerit, servabitur: qui non crediderit, condemnabitur.* Haec promissio repetitur, cum scriptura baptismum nominat *lavacrum regenerationis,* et *ablutionem peccatorum.*

Matth. 28, 19. Marc. 16, 15. 16. Tit. 3, 5. Act. 22, 16.

LXXII. *Estne ergo externus baptismus aquae ipsa peccatorum ablutio?*

Non est. Nam solus sanguis Jesu Christi [et Spiritus Sanctus] purgat nos ab omni peccato.

Matth. 3, 11. 1 Petr. 3, 21. Ephes. 5, 26, 27. 1 Joh. 1, 7. Cor. 6, 11.

LXXIII. *Cur ergo Spiritus sanctus baptismum appellat lavacrum regenerationis, et ablutionem peccatorum?*

Deus non sine gravi causa sic loquitur, videlicet non solum, ut nos doceat, quemadmodum sordes corporis aqua purgantur, sic peccata nostra sanguine et Spiritu Christi expiari: verum multo magis, ut nobis hoc divino symbolo ac pignore certum faciat, nos non minus vere a peccatis nostris interna et visibili aqua abluti sumus.

Apoc. 1, 5. 7, 14. 1 Corinth. 6, 11. Gal. 3, 27. Marc. 16, 16.

LXXIV. *Suntne etiam infantes baptizandi?*

Omnino. Nam cum aeque ac adulti ad foedus et Ecclesiam Dei pertineant: cumque eis per sanguinem Christi, remissio peccatorum, et Spiritus Sanctus fidei effector, non minus quam adultis promittatur: per baptismum [ceu foederis signaculum] Ecclesiae Dei inserendi sunt, et ab infidelium liberis discernendi, itidem ut in veteri foedere, per *circumcisionem* fiebat, cui in novo foedere substitutus est baptismus.

Gen. 17, 7. Marc. 9, 42. Matth. 19, 14. Luc. 1, 14. Psal. 22, 11. Jes. 44, 3. 4. Act. 2, 39. Act. 10, 47. Gen. 17, 14. Matth. 28, 19. Col. 2, 11. 12. 13.

De sacra Domini Coena.

LXXV. *Qua ratione in Coena Domini admoneris et confirmaris, te unici illius sacrificii Christi in cruce oblati, atque omnium ejus bonorum participem esse?*

Quod Christus me atque omnes fideles de hoc fracto pane edere, et de poculo distributo bibere jussit, in sui memoriam, additis his promissis [al. addita hac promissione]: Primum, corpus suum non minus certo pro me in cruce oblatum ac fractum, sanguinemque suum pro me fusum esse: quam oculis cerno, panem Domini mihi frangi, et poculum mihi communicari. Deinde animam meam non minus certo ipsius corpore, quod pro nobis crucifixum, et sanguine, qui pro nobis fusus est, ad vitam aeternam ab ipso pasci:

quam panem et vinum, symbola corporis et sanguinis Domini, e manu ministri accepta, ore corporis percipio.

Matth. 26, 26. 27, 28. Marc. 14, 22. 23. 24. Luc. 22, 19. 20. 1 Cor. 10, 16. 17. 11, 23. 24. 25. 12, 13.

LXXVI. *Quid est crucifixum corpus Christi edere, et fusum ejus sanguinem bibere?*

Est non tantum totam passionem et mortem Christi, certa animi fiducia amplecti, ac per id remissionem peccatorum et vitam aeternam adipisci: sed etiam per Spiritum Sanctum, qui simul in Christo et in nobis habitat, ita sacrosancto ejus corpori magis ac magis uniri, ut quamvis ipse in coelo, nos vero in terra simus, nihilominus tamen caro simus de carne ejus, et os de ossibus ejus: utque omnia corporis membra ab una anima, sic nos uno eodemque Spiritu vivificemur et gubernemur.

Joh. 6, 35. 40. 47. 48. 50. 51. 53. 54. Joh. 6, 55. 56. Col. 3, 1. Act. 3, 21. 1 Cor. 11, 26. Eph. 5, 30. 3. 16. 1 Corinth. 6, 15. 1 Joh. 3, 24. 4, 13. Joh. 6, 57. 15, 1. 2. 3. 4. 5. 6. Eph. 4, 15. 16.

LXXVII. *Quo loco promisit Christus, se credentibus tam certo corpus et sanguinem suum sic edendum et bibendum daturum, quam fractum hunc panem edunt, et poculum hoc bibunt?*

In institutione Coenae, cujus haec sunt verba: *Dominus noster Jesus Christus, ea nocte, qua proditus est, accepit panem: et gratiis actis, fregit ac dixit: accipite, [comedite] hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur: hoc facite in mei recordiationem. Itidem et poculum postquam coenassent, dicens: hoc poculum est novum foedus per meum sanguinem: Hoc facite, quotiescunque biberitis, in mei recordationem. Quotiescumque enim ederitis panem hunc,*

et poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate, donec venerit. Haec promissio a Paulo repetitur, cum inquit: *Poculum gratiarum actionis, quo gratias agimus, nonne communio est sanguinis Christi? Panis, quem frangimus, nonne communio est corporis Christi? quoniam unus panis, unum corpus multi sumus. Nam omnes unius panis participes sumus.*

1 Corinth. 11, 23. 24. 25. Matth. 26, 26. 27. 28. Marc. 14, 22. 23. 24. Luc. 22, 19. 20. 1 Cor. 10, 16. 17.

LXXVIII. *Num ergo panis et vinum fiunt ipsum corpus et sanguis Christi?*

Nequaquam: verum, ut aqua baptismi in sanguinem Christi non convertitur, nec est ipsa peccatorum ablutio, sed symbolum tantum et pignus earum rerum, quae nobis in baptismo obsignantur: ita nec panis coenae dominicae est ipsum corpus Christi: quamquam pro ratione Sacramentorum, et usitata Spiritui Sancto de his loquendi forma, panis *Christi corpus* appellatur.

Matth. 26, 29. Eph. 5, 26. 1 Cor. 10, 16. 11, 26. Gen. 17, 10. 11. Exod. 12, 11. 13. 13, 9. Tit. 3, 5. 1 Petr. 3, 21. 1 Cor. 10, 4.

LXXIX. *Cur ergo Christus panem appellat suum corpus, calicem vero suum sanguinem, seu novum foedus per suum sanguinem: Paulus item panem et vinum communionem corporis et sanguinis Christi?*

Christus non sine gravi causa sic loquitur: videlicet, non solum ut nos doceat, quemadmodum panis et vinum corporis vitam sustentant: sic etiam crucifixum suum corpus et effusum suum sanguinem, vere esse animae nostrae cibum ac potum, quo ad vitam aeternam nutriatur: Verum multo magis, ut hoc visibili signo ac pignore nobis certum faciat, nos non

minus vere corporis et sanguinis sui, per operationem Spiritus Sancti, participes esse, quam sacra ista symbola, in ejus memoriam, ore corporis percipimus. Tum etiam, quod ejus passio et obedientia, tam certo nostra sit, quam si ipsimet pro nostris peccatis poenas dedissemus, et Deo satisfecissemus.

Joh. 6, 55. 1 Cor. 10, 16.

LXXX. *Quid interest inter Coenam Domini, et Missam Papisticam?*

Coena Domini nobis testatur, nos perfectam remissionem omnium nostrorum peccatorum habere, propter unicum illud Christi sacrificium, quod ipsemet semel in cruce peregit: tum etiam nos per Spiritum Sanctum inseri Christo, qui jam secundum naturam suam humanam, tantum in coelis est ad dextram Patris, ibique vult a nobis adorari.

Hebr. 10, 10. 12. 7, 26. 9, 12. 25. Joh. 19, 30. Matth. 26, 28. Luc. 22, 19. 1 Cor. 10, 13. 16. 6, 17. Col. 3, 1. Hebr. 1, 3. 8, 1. Matth. 6, 21. Joh. 4, 21. 26, 17. Luc. 24, 52. Act. 7, 55. Coloss. 3, 1. Phil. 3, 20. 1 Th. 1, 9.

In Missa autem negatur, vivos et mortuos habere remissionem peccatorum propter unicam Christi passionem, nisi etiamnum quotidie Christus pro ipsis a Sacrificulis offeratur: tum etiam docetur, Christum corporaliter sub speciebus panis et vini esse, ideoque in illis adorandum esse. Atque ita ipsum Missae fundamentum, nihil aliud est, quam abnegatio unici illius sacrificii et passionis Jesu Christi, et execranda idololatria.

In canone Missae et de cons. distinct. 2. Concil. Trid. Sess. 13. 5. Hebr. 9, 26. 10, 12. 14.

LXXXI. *Quibus accedendum est ad mensam Domini?*

Iis tantum, qui vere dolent, se suis peccatis Deum

offendisse: confidunt autem sibi ea propter Christum remissa esse: et quas reliquas habent infirmitates, eas passione et morte illius obtectas esse, magisque ac magis desiderant in fide et integritate vitae proficere. Hypocritae autem, et qui non vere resipiscunt, damnationem sibi edunt et bibunt.

1 Cor. 11, 28. 10, 19. 20. 21. 22.

LXXXII. *Suntne illi etiam ad hanc coenam admittendi, qui confessione et vita, se infideles et impios esse, declarant?*

Nequaquam. Nam eo pacto foedus Dei profanatur, et ira Dei in universum coetum concitatur. Quocirca Ecclesia, ex praescripto Christi et Apostolorum, clavibus regni coelorum utens, hos a coena arcere debet, quoad resipuerint, et mores mutaverint.

1 Cor. 11, 30. 31. Jes. 1, 11. 12. 66, 3. Jer. 7, 21. Psal. 50, 15. 16.

LXXXIII. *Quid sunt claves regni coelorum?*

Praedicatio evangelii, et ecclesiastica disciplina: quibus coelum credentibus aperitur: infidelibus autem clauditur.

Matth. 18, 18. 16, 18. Joh. 20, 21.

LXXXIV. *Quo pacto aperitur et clauditur regnum coelorum praedicatione Evangelii?*

Cum ex mandato Christi credentibus universis et singulis, publice annunciatur, omnia peccata ipsis divinitus propter meritum Christi condonari, quoties promissionem evangelii vera fide amplectuntur: contra vero omnibus infidelibus et hypocritis denunciatur, tantisper ipsis iram Dei et aeternam condemnationem incumbere, dum in suis sceleribus perseverant: secundum quod evangelii testimonium, Deus tam in praesenti, quam in futura vita judicaturus est.

Joh. 20, 22. 23. Matth. 11, 18. 19.

LXXXV. *Quo pacto clauditur et aperitur regnum coelorum per disciplinam ecclesiasticam?*

Cum ex mandato Christi ii, qui nomine quidem sunt Christiani, verum doctrina aut vita se ostendunt a Christo alienos, postquam aliquoties fraterne admoniti, ab erroribus aut flagitiis discedere nolunt, ecclesiae indicantur, aut iis, qui ab ecclesia ad eam rem sunt constituti: ac si ne horum quidem admonitioni pareant, ab iisdem interdictione sacramentorum, ex coetu ecclesiae, et ab ipso Deo, ex regno Christi excluduntur: ac rursum, si emendationem profiteantur, et reipsa declarent, tanquam Christi et ecclesiae membra recipiuntur.

Matth. 18, 15. 1 Cor. 5, 4. 5. 2 Thess. 3, 14. 15. 2 Joh. 1, 10. 11. 2 Cor. 2, 6. 7. 8.

Tertia Pars.

De Gratitudine.

LXXXVI. *Cum ab omnibus peccatis et miseriis, sine ullo nostro merito, sola Dei misericordia, per* [al. propter] *Christum liberati simus, quid est, cur bona opera faciamus?*

Quia postquam nos Christus suo sanguine redemit, renovat nos quoque suo Spiritu ad imaginem sui, ut tantis beneficiis affecti, in omni vita nos erga Deum gratos declaremus, et ipse per nos celebretur. Deinde, ut nos quoque ex fructibus, de sua quisque fide certi simus. Postremo, ut vitae nostrae integritate alios Christo lucrifaciamus.

1 Cor. 6, 11. Rom. 12, 2. 6, 13. 1 Petr. 2, 5. 9. 10. Matth. 5, 16. 1 Petr. 2, 11. 12. 2 Petr. 1,

10. Matth. 7, 17. Gal. 5, 5. 6. 22. 1 Petr. 3, 1. 2. Rom. 14, 19.

LXXXVII. *Non possunt igitur illi servari, qui ingrati, et in peccatis secure persistentes, a sua pravitate ad Deum non convertuntur?*

Nullo modo. Nam, ut scriptura testatur, nec impudici, nec adulteri, nec fures, nec avari, nec ebriosi, nec conviciatores, nec raptores, haereditatem regni Dei consequentur.

1 Cor. 6, 9. 10. Eph. 5, 5, 6. 1 Joh. 3, 14.

LXXXVIII. *Quibus partibus constat conversio hominis ad Deum?*

Mortificatione veteris, et vivificatione novi hominis.

Rom. 6, 6. Eph. 4, 22. 23. 24. Col. 3, 5. 6. 7. 8. 9. 10.

LXXXIX. *Quid est mortificatio veteris hominis?*

Vere et ex animo dolere, quod peccatis tuis Deum offenderis, eaque magis ac magis odisse et fugere.

2 Cor. 7, 10. Rom. 8, 13. Joel. 2, 13.

XC. *Quid est vivificatio novi hominis?*

Vera laetitia in Deo per Christum, et serium ac promptum studium instituendi vitam ex voluntate Dei, omniaque bona opera exercendi.

Rom. 5, 1. 14, 17. Jes. 57, 15. Rom. 7, 22. 6. 11. 12. Psal. 1, 2. Gal. 2, 19.

XCI. *Quae sunt bona opera?*

Ea tantum, quae ex vera fide, secundum legem Dei fiunt, et ad ejus solius gloriam referuntur: non ea, quae aut à nobis opinione recti conficta, aut ab [aliis] hominibus tradita sunt.

Rom. 14, 23. Lev. 18, 4. 1 Sam. 15, 22. Eph. 2, 10. 1 Cor. 10, 31. Ezech. 20, 18. 19. Jes. 26, 13. Matth. 15, 7. 8. 9.

XCII. *Quae sunt legis divinae praecepta* *)?

Loquutus est Deus omnia verba haec: Exod. 20, 1. Deut. 5, 5.

Primum [praeceptum].

Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te ex Aegypto, domo servitutis. Non habebis Deos alienos in conspectu meo.

Secundum.

Ne sculpas tibi simulacrum, nec ullam imaginem effingas eorum, quae aut supra sunt in coelo, aut infra in terra, aut in aquis sub terra: ne incurves te illis, neque colas ea. Ego enim sum Dominus, Deus tuus, fortis, Zelotes, vindicans peccata patrum in filiis, idque in tertia et quarta progenie eorum, qui oderunt me: et misericordia utens in millesimam eorum, qui diligunt me, et observant praecepta mea.

Tertium.

Ne usurpes nomen Domini Dei tui temere. Neque enim Dominus impunitum dimittit [*al. dimittet*] *eum, qui nomen ejus vane usurpaverit.*

Quartum.

*Memento ut diem Sabbati sanctifices. Sex diebus operaberis, et omne opus tuum facies. At septimo die Sabbatum erit Domino Deo tuo. Non facies ullum opus, nec tu, nec filius tuus, nec filia tua, nec servus tuus, nec ancilla tua***), *nec jumentum tuum, nec advena, qui est intra portas tuas.*

---

*) Al. quae est Lex Dei?

**) Al. addunt: nec bos tuus, nec asinus tuus.

Nam sex diebus fecit Deus coelum, terram, mare, et quaecunque in iis sunt, et requievit die septimo, ideoque benedixit Deus diei Sabbati, et sanctificavit eum.

Quintum.

Honora patrem tuum et matrem tuam, ut diu vivas in terra, quam Dominus Deus tuus dat tibi [al. daturus est].

Sextum.

Non occides.

Septimum.

Non committes adulterium.

Octavum.

Non furaberis.

Nonum.

Non dices contra proximum tuum falsum testimonium.

Decimum.

Non concupisces domum proximi tui, nec concupisces uxorem proximi tui, nec servum ejus, nec ancillam, nec bovem, nec asinum, nec quicquam eorum, quae sunt proximi tui.

XCIII. *Quomodo dividuntur haec praecepta?*

In duas tabulas, quarum prior quatuor praeceptis tradit, quo pacto nos erga Deum geramus. Posterior sex praeceptis, quae officia proximo debeamus.

Deut. 4, 13. Exod. 34, 28. Deuter. 10, 3. 4. Matth. 22, 37.

XCIV. *Quid postulat Deus in primo praecepto?*

Ut, quam mihi cara est salus animae meae, tam

studiose vitem et fugiam omnem idololatriam, magiam, incantationem, superstitionem, invocationem Sanctorum, ceterarumve creaturarum: unicum autem et verum Deum recte agnoscam, ipsi soli fidam, summa humilitate, ac patientia me illi subjiciam, ab eo solo omnia bona exspectem; denique intimo cordis affectu ipsum amem, reverear, venerer, adeo ut omnibus potius creaturis renunciem, quam vel minimum contra ejus voluntatem committam.

1 Joh. 5, 21. 1 Cor. 6, 9. 10, 7. 14. Lev. 19, 31. Deut. 28, 9. 10. Matth. 4, 10. Apoc. 19, 10. 22, 8. 9. Joh. 17, 3. Jer. 17, 3. 7. 1 Petr. 5, 5. Hebr. 10, 36. Col. 1, 11. Rom. 5, 3. 4. 1 Cor. 10, 10. Phil. 2, 14. Psal. 104, 27. Jes. 45, 7. Jac. 1, 17. Deut. 6, 2. Psal. 111, 10. Prov. 1, 7. 9. 10. Matth. 10, 28. Matth. 4, 10. Deut. 10, 20. Matth. 5, 29, 10, 37. Act. 5, 29.

XCV. *Quid est idololatria?*

Est loco unius Dei, aut praeter unum illum et verum Deum, qui se in verbo suo patefecit, aliud quippiam fingere aut habere, in quo spem reponas.

Eph. 5, 5. 1 Par. 16, 26. Phil. 3, 19. Gal. 4, 8. Eph. 2, 12. 1 Joh. 2. 23. 2 Joh. 1, 8. Joh. 5, 23.

XCVI. *Quid postulat secundum praeceptum?*

Ne Deum ulla imagine aut figura exprimamus, neve ulla alia ratione eum colamus, quam qua se in verbo suo coli praecepit.

Jes. 40, 18. 19. 25. Deut. 4, 15. 16. Rom. 1, 23. 24. Act. 17, 29. 1 Sam. 15, 23. Deut. 12, 30. Matth. 15, 9.

XCVII. *An nullae ergo prorsus fingendae sunt imagines aut simulacra?*

Deus nec effingi ulla ratione debet, nec potest, creaturas autem, etsi exprimere quidem licet: vetat

tamen Deus, earum imagines fingi aut haberi, quo vel ipsas, vel Deum per ipsas colamus, aut honoremus.

Jes. 40, 25. Exod. 34, 17. 23, 24. 34, 13. Num. 33, 51. Deut. 7, 5. 12, 3. 16, 22. 2 Reg. 18, 4.

XCVIII. *An non autem in templis imagines tolerari possunt, quae pro libris sint imperitae multitudini?*

Minime: neque enim decet nos sapientiores esse Deo, qui ecclesiam suam non mutis simulacris, sed viva praedicatione verbi sui vult erudiri.

Jerem. 10, 8. Hab. 2, 18. 19. Rom. 10, 17. 2 Petr. 1, 19. 2 Tim. 3, 16. 17.

XCIX. *Quid sancit Deus in tertio praecepto?*

Ut non solum exsecrando, aut pejerando, verum etiam temere jurando, nomen Dei contumeliose, aut irreverenter ne usurpemus: neve tacendo aut connivendo, horrendis istis sceleribus communicemus: sed sacrosancto Dei nomine non nisi summa cum religione et veneratione utamur: ut vera et constanti confessione, invocatione, omnibus denique verbis et actionibus nostris ipse celebretur.

Lev. 24, 15. 16. Lev. 19, 12. Matth. 5, 37. Jac. 5, 12. Lev. 5, 1. Prov. 29, 24. Jer. 4, 2. Jes. 45, 23. Matth. 10, 32. Rom. 10, 9. 10. Psal. 50, 15. 1 Tim. 2, 8. Col. 3, 17. Rom. 2, 24. 2 Tim. 6, 1.

C. *Estne igitur adeo grave peccatum, jurando, aut dira imprecando, nomen Dei temerare, ut Deus etiam iis succenseat, qui, quantum in se est, illud non prohibent aut impediunt?*

Certe gravissimum. Neque enim ullum est peccatum majus, aut quod Deum gravius offendat, quam sacri ipsius nominis contumelia. Quocirca etiam id scelus morte multari voluit.

Prov. 29, 24. Lev. 5, 1. Lev. 24, 16.

CI. *Potestne quis etiam pie per nomen Dei jurare?*

Potest, cum vel magistratus id exigit, vel alioqui necessitas, hoc pacto fidem firmari, et veritatem stabiliri postulat: quo et gloria Dei illustretur, et aliorum saluti consulatur. Nam ejus generis jusjurandum verbo Dei sancitur, ideoque etiam a sanctis in veteri et novo foedere, recte est usurpatum.

Deut. 7, 13. 10, 20. Jes. 43, 1. Hebr. 6, 16. Gen. 21, 24. 31, 53. Josuae 9, 15. 1 Sam. 24, 22. 2 Sam. 3, 35. 1 Reg. 1, 29. Rom. 1, 9. 9, 1. 2 Cor. 1, 23.

CII. *Estne licitum jurare per Sanctos aut alias creaturas?*

Non. Nam legitimum juramentum est invocatio Dei, qua petitur, ut is ipse, tanquam unicus cordium inspector, testimonium det veritati et jurantem puniat, si sciens fallat: Porro hic honos nulli creaturae convenit.

2 Cor. 1, 23. Rom. 9, 1. Matth. 5, 34. 35. 36. Jac. 5, 12.

CIII. *Quid praecipit Deus in quarto praecepto?*

Primum, ut ministerium Evangelii et Scholae conserventur: utque ego cum aliis, tum praecipue festis diebus, studiose coetus divinos frequentem, verbum Dei diligenter audiam, utar Sacramentis, precibus publicis meas quoque preces adjungam, pro facultatibus aliquid conferam in pauperes. Deinde, ut in omni vita a pravis actionibus vacem, Domino concedens, ut per Spiritum Sanctum in me suum opus faciat, atque ita sempiternum illud sabbatum in hac vita exordiar.

Tit. 1, 5. 2 Tim. 3, 14. 1 Cor. 9, 13. 14. 2 Tim. 2, 2. 3. 15. Psal. 40, 10. 11. 68, 27. Act. 2, 42. 1 Tim. 4, 13. 1 Cor. 14, 29. 1 Cor. 11, 33. 1 Tim. 2, 1. 1 Cor. 14, 16. 1 Cor. 16, 2. Jes. 66, 23.

CIV. *Quid nobis injungit Deus in quinto praecepto?*

Ut parentibus, atque adeo omnibus, qui nobis praesunt, debitum honorem, amorem et fidem praestemus, nosque ipsorum fidelibus praeceptis et castigationibus ea, qua par est, obedientia, submittamus: tum etiam, ut eorum vitia et mores nostra patientia toleremus, illud semper cogitantes, Deum nos illorum manu velle ducere ac regere.

Eph. 6, 1. 2. 5. Col. 3, 18. 20. 22. Eph. 5, 22. Prov. 1, 8. 4, 1. 15, 20. 20, 20. Exod. 21, 20. Rom. 13, 1. Prov. 23, 22. Genes. 9, 24. 1 Petr. 2, 18. Eph. 6, 4. 9. Coloss. 3, 18. Rom. 13, 2. 3. Matth. 22, 22.

CV. *Quid flagitat Deus in sexto praecepto?*

Ut proximum neque cogitatione, neque verbis, neque gestibus, nedum factis, vel per me, vel per alium, contumelia adficiam, aut oderim, aut laedam, aut occidam: sed omnem vindictae cupiditatem abjiciam. Ad haec, ne me ipsum laedam, aut sciens me in aliquod periculum conjiciam. Quocirca etiam, ne caedes fieret, Magistratum Deus gladio armavit.

Matth. 5, 21. 22. 26, 52. Gen. 9, 6. Eph. 4, 26. Rom. 12, 19. Matth. 5, 25. 18, 35. Rom. 13, 14. Col. 2, 23. (Sir. 3, 27.) Matth. 4, 2. Genes. 9, 6. Exod. 21, 14. Matth. 26, 52. Rom. 13, 4.

CVI. *Atqui hoc praeceptum solam caedem prohibere videtur?*

At caedem prohibendo, docet Deus, se radicem et originem caedis, iram scilicet, invidiam, odium, et vindictae cupiditatem odisse, atque ea omnia pro caede ducere.

Prov. 14, 30. Rom. 1, 29. 1 Joh. 2, 11. Jac. 1, 20. Gal. 5, 19. 1 Joh. 3, 15.

CVII. *An vero id satis est, nos neminem eo, quo dictum est, modo, occidere?*

Non est satis. Dum enim Deus iram, invidiam, odium damnat, postulat, ut proximum aeque ac nos ipsos diligamus, et ut humanitate, lenitate, mansuetudine, patientia, et misericordia erga eum utamur, quodque ei damno esse possit, quantum in nobis est, avertamus. Ad summam, ita animo affecti simus, ut ne inimicis quidem benefacere dubitemus.

Matth. 22, 39. 7, 12. Rom. 12, 10. Eph. 4, 2. Gal. 6, 12. Matth. 5, 5. Rom. 12, 18. Luc. 6, 36. Matth. 5, 7. 1 Petr. 3, 8. Col. 3, 12. Exod. 23, 5. Matth. 5, 44. 45. Rom. 12, 20.

CVIII. *Quae est sententia septimi praecepti?*

Deum omnem turpitudinem exsecrari: ideoque nos eam penitus odisse ac detestari debere; contraque temperanter, modeste et caste, sive in sacro conjugio, sive in vita coelibe vivere oportere.

Lev. 18, 28. Judae. 22. 1 Thess. 4, 3. 5. Hebr. 13, 4. 1 Cor. 7, 7.

CIX. *Nihilne amplius prohibet Deus hoc praecepto, quam adulterium, et id genus turpitudines?*

Cum corpus et animus noster templa sint Spiritus Sancti, vult Deus, ut utrumque pure sancteque possideamus; ideoque facta, gestus, sermones, cogitationes, cupiditates foedas, et quicquid hominem ad ista allicit, id universum prohibet.

Eph. 5, 3. 4. 1 Cor. 6, 18. 19. Matth. 5, 27. Eph. 5, 18. 1 Cor. 15, 33.

CX. *Quid vetat Deus in octavo praecepto?*

Non solum ea furta et rapinas, quas magistratus punit: sed furti nomine comprehendit, quicquid est malarum artium et aucupiorum, quibus aliena capta-

mus, et ad nos vi, aut specie recti transferre studemus: qualia sunt iniquum pondus, injusta ulna, inaequalis mensura, fucosa merx, fallax moneta, usura, aut alia quaevis ratio vel modus rem faciendi a Deo interdictus. His adde omnem avaritiam, multiplicemque divinorum donorum profusionem et abusum.

1 Cor. 6, 10. 1 Cor. 5, 10. Jes. 33, 1. Luc. 4, 14. 1 Thess. 4, 6. Prov. 11, 1. 16, 11. Ezech. 45, 9. 10. Deut. 25, 13. Psal. 15, 5. Luc. 6, 35. 1 Cor. 6, 10. Prov. 5, 16. 21, 20.

CXI. *Quae sunt ea, quae Deus hic jubet?*

Ut commoda et utilitates proximi, quantum possim, adjuvem et augeam: cum eo sic agam, ut mecum agi cuperem, sedulo et fideliter opus faciam, ut aliorum quoque egestati subvenire queam.

Matth. 7, 12. Eph. 4, 28.

CXII. *Quid exigit nonum praeceptum?*

Ne adversus quempiam dicam falsum testimonium, nullius verba calumnier, nulli obtrectem, aut convitium faciam, neminem temere, vel indicta causa condemnem. Verum omnis generis mendacia, fraudes, ut opera Diaboli propria, nisi in me gravissimam iram Dei concitare velim, omni cura fugiam. In judiciis ceterisque negotiis veritatem secter, et id quod res est, libere constanterque profitear. Ad haec famam aliorum et existimationem, quantum queam, defendam et augeam.

Prov. 19, 5. 9. 21, 28. Psal. 15, 3. 50, 19. 20. Rom. 1, 30. Matth. 7, 1. Luc. 6, 37. Joh. 8, 44. Prov. 12, 22. 13. 5. 1 Cor. 13, 6. Eph. 4, 25. 1 Petr. 4, 4.

CXIII. *Quid prohibet decimum praeceptum?*

Ne vel minima cupiditate, aut cogitatione, adversus ullum Dei praeceptum corda nostra unquam soli-

citentur: sed ut perpetuo, et ex animo, omne peccatum detestemur, contraque omni justitia delectemur.

Rom. 7, 7.

CXIV. *Possuntne autem illi, qui ad Deum conversi sunt, haec praecepta perfecte servare?*

Minime. Verum etiam sanctissimi quique, quamdiu in hac vita sunt, habent tantum exigua initia hujus obedientiae: sic tamen, ut serio ac non simulato studio, non secundum aliqua tantum, sed secundum omnia Dei praecepta vivere incipiant.

1 Joh. 1, 8. Rom. 7, 14, 15. Eccles. 7, 21. 1 Cor. 13, 9. Rom. 7, 22. Psal. 1, 2.

CXV. *Cur igitur vult Deus legem suam adeo exacte et severe praedicari, cum nemo sit in hac vita, qui eam servare possit?*

Primum, ut in omni vita magis magisque agnoscamus, quanta sit naturae nostrae ad peccandum propensio, tantoque avidius remissionem peccatorum, et justitiam in Christo expetamus. Deinde ut hoc perpetuo agamus, illud semper meditemur, et gratiam Spiritus Sancti a patre imploremus, quo indies magis ac magis ad imaginem Dei renovemur, donec aliquando tandem, postquam ex hac vita decesserimus, propositam nobis perfectionem laeti assequamur.

Rom. 3, 20. 1 Joh. 1, 9. Psal. 32, 5. Matth. 5, 6. Rom. 7, 24. 1 Cor. 9, 24. Ph. 3, 12. 13. 14.

De precatione.

CXVI. *Quare Christianis necessaria est precatio?*

Quia praecipua pars est ejus, quam Deus a nobis postulat, gratitudinis. Tum quia illis tantum suam gratiam et Spiritum Sanctum Deus largitur, qui veris

gemitibus, continenter haec ab eo petunt, et pro iis ipsi gratias agunt.

Psal. 50, 14. Matth. 7, 7. Luc. 11, 9. 13. Matth. 13, 12.

CXVII. *Quae requiruntur ad eam precationem, quae Deo placeat, quaeque ab ipso exaudiatur?*

Ut a solo vero Deo, qui se in verbo suo patefecit, omnia quae a se peti jussit, vero cordis affectu petamus, ex intimo nostrae indigentiae ac miseriae sensu, nos in conspectu divinae Majestatis, supplices abjiciamus, huic firmo fundamento innitamur, nos a Deo, quanquam indignos, propter Christum tamen certo exaudiri, quemadmodum nobis in verbo suo promisit.

Apoc. 2, 9. Joh. 4, 22. Rom. 8, 26. 1 Joh. 5, 14. Jac. 1, 5. Joh. 4, 24. Psal. 145, 18. 2 Par. 20, 12. Psal. 2, 11. 34, 19. Jes. 66, 2. Rom. 10, 14. Jac. 1, 6. Joh. 14, 13. 16, 33. Dan. 9, 17. Matth. 7, 8. Psal. 27, 8.

CXVIII. *Quae sunt ea, quae a se peti jubet?*

Omnia tum animae tum corpori necessaria, quae Dominus noster Jesus Christus ea precatione, quam nos ipse docuit, complexus est.

Jac. 1, 17. Matth. 6, 33.

CXIX. *Quae est illa precatio?*

Pater noster, qui es in coelis: Sanctificetur nomen tuum: Veniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, quemadmodum in coelo, sic etiam in terra: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie: Et remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris: Et ne inducas nos in tentationem, sed libera nos a malo. Quia tuum est regnum, et potentia, et gloria, in secula, Amen.

Matth. 6, 9. 10. Luc. 11, 11. 12. 13.

CXX. *Cur praecipit Christus, ut ita Deum compellemus: Pater noster?*

Ut statim in ipso precationis exordio, convenientem Dei filiis reverentiam et fiduciam erga Deum in nobis excitet, quae nostrae precationis fundamentum esse debet: nimirum Deum per Christum nobis Patrem factum esse, et quae vera fide ab eo petimus, nobis multo minus negare, quam parentes nostri nobis bona terrena denegant.

Matth. 7, 9. 10. Luc. 11, 11. 12. 13.

CXXI. *Cur additur: Qui es in coelis?*

Ne de coelesti majestate Dei humile quippiam aut terrenum cogitemus: simul etiam, ut ab ejus omnipotentia, quaecunque animo ac corpori sunt necessaria, exspectemus.

Jer. 23, 24. Act. 17, 24. 25. 27. Rom. 10, 12.

CXXII. *Quae est prima petitio?*

Sanctificetur nomen tuum; hoc est: Da principio, ut te recte agnoscamus, et lucentem in omnibus operibus tuis omnipotentiam, sapientiam, bonitatem, justitiam, misericordiam et veritatem tuam veneremur, praedicemus et celebremus. Deinde, ut universam vitam nostram, cogitationes, sermones et actiones, eo semper dirigamus, ne sanctissimum nomen tuum propter nos contumelia afficiatur, sed honore potius et laudibus illustretur.

Joh. 17, 3. Jer. 9, 23. 31, 33. 34. Matth. 16, 17. Jac. 1, 5. Psal. 119, 105. Psal. 119, 137. Luc. 1, 46. 47. 68. 69. Rom. 11, 33. Psal. 71, 8. 115, 1.

CXXIII. *Quae est secunda petitio?*

Veniat regnum tuum; hoc est: regas nos ita verbo et Spiritu tuo, ut nos tibi magis magisque subjiciamus. Conserva et auge Ecclesiam tuam, destrue opera Diaboli, omnemque potentiam se adversus ma-

jestatem tuam efferentem: irrita fac omnia consilia, quae contra verbum tuum capiuntur, quoad plene tandem ac perfecte regnes, cum eris omnia in omnibus.

Psal. 143, 10. 119, 5. Matth. 6, 33. Psal. 51, 20. 122, 1. 1 Joh. 3, 8. Rom. 16, 20. Apoc. 22, 20. Rom. 8, 22. 23. 1 Cor. 15, 28.

CXXIV. *Quae est tertia petitio?*

Fiat voluntas tua, quemadmodum in coelo, sic etiam in terra; hoc est: Da, ut nos et omnes homines, voluntati propriae renunciantes, tuae voluntati, quae sola est sancta, prompte et sine ullo murmure pareamus: atque ita singuli mandatum nobis munus fideliter et alacriter exequamur, quemadmodum faciunt Angeli in coelo.

Matth. 16, 29. Tit. 2, 11. 12. Luc. 22, 42. Ephes. 5, 10. Rom. 12, 2. 1 Cor. 7, 24. Psal. 103, 20. 21.

CXXV. *Quae est quarta petitio?*

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie; hoc est: suppedita nobis omnia, quae ad hanc vitam sunt necessaria, ut per ea agnoscamus, te unicum fontem esse, ex quo omnia bona emanant, ac nisi tu benedicas, omnem nostram curam et industriam atque adeo tua ipsius dona, nobis infelicia et noxia esse. Quapropter da, ut fiduciam nostram ab omnibus creaturis aversam, in te solo collocemus.

Psal. 145, 15. Psal. 104, 27. Matth. 6, 26. Jac. 1, 17. Act. 14, 17. 17, 27. 1 Cor. 15, 58. Deut. 8, 3. Psal. 37, 16. 127, 1. 2. Psal. 55, 23. 62, 11. 146, 3. Jer. 17, 5. 7.

CXXVI. *Quae est quinta petitio?*

Remitte nobis debita nostra, sicut et nos remit-

timus debitoribus nostris, hoc est: ne nobis miserrimis peccatoribus, omnia peccata nostra atque eam etiam pravitatem, quae in nobis etiamnum haeret, propter Christi sanguinem imputes: quemadmodum nos quoque hoc tuae gratiae testimonium in cordibus nostris sentimus, quod firmiter nobis propositum habemus, omnibus, qui nos offenderunt, ex animo ignoscere.

Psal. 51, 2. 143, 2. 1 Joh. 2, 1. Rom. 8, 1. Matth. 6, 14.

CXXVII. *Quae est sexta petitio?*

Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo; hoc est: quoniam ipsi natura adeo debiles et infirmi sumus, ut ne momento quidem subsistere possimus: infensissimi autem hostes nostri, Satan, mundus, ac nostra ipsorum caro, nos continenter oppugnant: tu nos sustentes, et spiritus tui robore firmes, ne in hoc spirituali certamine succumbamus, sed fortiter illis tantisper resistamus, donec integram tandem victoriam obtineamus.

Joh. 15, 5. Psal. 103, 14. 1 Petr. 5, 8. Eph. 6, 12. Joh. 15, 19. Rom. 7, 23. Gal. 5, 17. Matth. 26, 41. Marc. 13, 33. 1 Thess. 3, 13. 5, 23.

CXXVIII. *Quomodo concludis precationem tuam?*

Quia tuum est regnum, et potentia, et gloria in secula; hoc est: omnia haec a te petimus, quia cum et rex noster, et omnipotens sis, omnia nobis et vis et potes largiri. Atque haec quidem ideo petimus, ut ex iis, non ad nos, sed ad sanctum nomen tuum, omnis gloria redeat.

Rom. 10, 12. 2 Petr. 2, 9. Joh. 14, 13. Jer. 33, 8. 9. Psal. 115, 1.

CXXIX. *Quid sibi vult particula: Amen?*

Amen significat: Fiat, seu vere adimplea-

tur *). Nam precatio mea, multo certius a Deo est exaudita, quam ego in corde meo sentio, me illud ex animo cupere.

1 Cor. 1, 20. 2 Tim. 2, 13.

---

*) Al. omittunt: Amen s. F. s. v. adimpleatur; et loco eorum reponunt: Rem certam ac ratam esse

Finis.

Soli Deo laus et gloria.

DISSERTATIO

historica et litteraria

de libris

Ecclesiae Reformatae symbolicis.

De libris Ecclesiae Reformatorum symbolicis disputaturo in antecessum tres se offerunt quaestiones:

I. An Ecclesia Reformatorum libros habeat symbolicos i. e. scripta publica, in quibus capita doctrinae publicae praecipua, quae sunt in controversia posita et quibus Ecclesia, quam profitentur, ab aliis distinguitur, proponuntur et pro norma certa docendi atque pro regula fidei declarantur?

II. Qualem libris symbolicis tribuat auctoritatem, et quid de obligatione in libros symbolicos doceat?

III. Quibusnam scriptis publicis nomen et auctori-

tatem librorum symbolicorum vindicet, quidque de horum collectione in unum corpus statuat?

Ad hasce tres quaestiones responsuri, totum hoc argumentum, scopum ac consilium hujus libri ante oculos habentes, omissis quae ad rem non pertinere videntur ambagibus et disputationibus polemicis et dogmaticis, ea, qua par est, brevitate atque fide historica pertractabimus.

I.

Reformatos a primis inde sacrorum repurgatorum temporibus libros habuisse symbolicos et ad hunc usque diem habere, nemo negare vel in dubium vocare potest. Nam ipsa res tot libris singularibus et collectionibus, non minus quam ipsa hac nostra editione, confirmata loquitur. Illi ipsi inter Reformatos, qui in hac re liberrimo utuntur judicio nullamque aliam fidei regulam, quam immediate e scriptura sacra pro libertate christiana intellecta repetendam, agnoscunt, Remonstrantes puta, etsi Contra-Remonstrantium formulas tanquam »normas veritatis et consensus«, rejiciant ac damnent, ipsis tamen hisce formulis, sicut et propriis, quas cuderunt, tanquam »*testimoniis et declarationibus fidei illorum, qui eas edunt*,« utuntur. Cf. Confessio s. Declaratio sententiae pastorum, qui in foederato Belgio Remonstrantes vocantur, super praecipuis articulis religionis chr. Ed. 1622. Praefat. Add. *Sim. Episcopii* Opp. T. II. p. 69 seqq. et *Phil. a Limborch* Theol. christ. lib. I. c. XI. Ed. Amstelod. 1735 f. p. 41—42. Idem de

Socinianis observat *J. Ge. Walchius* Introd. in libros symbol. p. 50—54. Neque silentio praetereundum, a *Bossueto* (Histoire des variations des eglises Protestantes. T. II. liv. IX. X. p. 117 seqq. XII. p. 259). Reformatos eo nomine accusari, quod nimia Confessionum atque Declarationum copia et varietate a via recta declinaverint. Sed jam ante Bossuetum Reformati aegre tulerunt, quod ab adversariis »per ludibrium Confessionistae appellarentur.« Cf. Harmon. Confess. Genev. 1581. 4. Praefat. p. II.

Ad Presbyterianos in Anglia et Scotia quod attinet, illos in hac re valde variabiles fuisse, historia docet. Nam ab initio instauratae Reformationis cum reliquis Calvini sectatoribus rem communem facientes, Confessioni Scoticae a. 1560 promulgatae subscripserunt. Tempore vero turbarum publicarum, et sub auspiciis Oliv. Cromwellii, Protectoris, cum Independentibus coalescentes, ab hac Confessione recesserunt, novamque et suis desideriis accommodatam (a. 1646 et a. 1659) condiderunt. Postea tamen et hanc non solum neglexerunt, sed etiam pluribus occasionibus se ab omni auctoritate atque obligatione symbolica liberos pronuntiarunt. Testis est scriptor fide dignissimus, *Guil. Whistonius (Whiston's* three Tracts etc. p. 16 seqq.), qui narrat: in Conventu publico a. 1719 a centum et quadraginta duobus concionatoribus Presbyterianis per vota plurima (nimirum LXXIII) omnem auctoritatem symbolicam solemniter fuisse abrogatam. Hoc autem statutum etiam recentioribus temporibus in vigore fuit, ut

Alberti, *Wendeborn*, *Goede* aliique multi scriptores rerum ecclesiasticarum in Anglia testantur *).

Presbyterianis, quales hic describuntur, accensendi sunt *Pastores Genevenses*, qui nuperrime in controversia invidiosa inter ipsos novamque Sectam, quae inde ab anno 1813 Genevae exorta ibique et in terra Vaudensi celeres magnosque fecit progressus

---

*) Relatum legimus in: G. W. **Alberti** Briefen betr. den allerneuesten Zustand der Religion und Wissensch. in Grofsbrit. Th. IV. p. 1047 — 48: »Nunmehr ist bei allen Dissenters der Satz angenommen: dafs ein jeder Mensch das Recht habe für sich selbst zu denken und zu urtheilen, und die Lehre zu bekennen, welche er für die richtigste halte, in so weit nämlich das Bekenntnifs die öffentliche Ruhe und Sicherheit des Staats nicht störe, und er also so wenig an die Vorurtheile der Erziehung, als Gesetze der Obrigkeit und Schlüsse von Kirchen-Versammlungen gebunden sey. Es wird daher von dem erwählten Prediger auch nicht verlanget, dafs er die h. Schrift oder ein Glaubens-Bekenntnifs unterschreibe, sondern dieser leget öffentlich vor der Gemeine ein freywilliges Bekenntnifs seines Glaubens ab, an welches er jedoch nicht so gebunden ist, dafs, wenn er nachher einsehe, er habe in diesem oder jenem Stücke geirret, er davon nicht abgehen könne. In diesem Falle aber würde es von der Gemeine abhängen, ob er noch länger ihr Pastor seyn solle.« Cf. **Wendeborn's** Zustand des Staats und der Religion in Grofsbrit. Th. III. p. 280 seqq. C. H. **Sack's** Ansichten und Beobacht. über Rel. u. Kirche in England. Berlin 1818. p. 110 seqq.

quaeque, nomine contumelioso, *Secta Momiorum* vocari solet *), publice declararunt, se nulla auctoritate symbolica teneri, nullamque prorsus, cujuscunque demum sit nominis ac tituli, agnoscere confessionem. Nonnulli eorum in libellis hac de causa in publicum emissis non solum sibi suoque aevo gratulantur, in Ecclesia Genevensi inde ab a. 1706 omnem obligationem in Confessiones fidei esse sublatam omnesque Pastores ab hoc jugo symbolico esse liberatos, sed etiam in symbola oecumenica ita debacchantur, ut omnes Servetos, Socinos, Gentiles aliosque Reformatorum refragatores longe superarent **). Quod ma-

---

*) Vocantur: Les Momiers, quae vox a latina Momus (larva) et Momerium (quod in Latinitate medii aevi occurrit, teste Du Cangio in Glossario s. h. v.) descendens, in lingua Gallica (Momme et Mommerie, german. Mummerey) personam larvatam, hypocritam etc. significat. Historiam Momiorum, qui Sectariorum nomen recusant, accurate expositam invenies in: Histoire véritable des Momiers de Genève, suivie d'une notice sur les Momiers du Canton de Vaud, par un témoin oculaire. Paris 1824. 8. Geschichte der sogenannten Momier's, einer in einigen Schweizer-Cantonen sich ausbreitenden Secte. Aus sichern Quellen geschöpft. I. u. II. Heft. Basel 1825. 8. Ex parte opposita scriptus est libellus sub titulo: Précis des débats théologiques, qui depuis quelques années, ont agité la ville de Genève; par J. J. Chenevière, Pasteur et Professeur en Theologie. A Genève 1824. 8.

**) Inter plures nominandi sunt: M. Heyer Coup-d'oeil sur les Confessions de foi. Genève 1818. 8. J. Martin

xime in hac controversia mirandum, hoc est, novos istos *Libertinos theologicos* (quorum praecursores olim

---

Considerations sur l'unité de la foi. Ibid. 1822. 8. et Etienne Chastel de l'usage des Confessions de foi dans les communions Reformées. Ibid. 1823. 8. Sed inter omnes eminet auctor libelli modo citati, (Precis des debats etc.), Chencvierius. Is enim tractatum consarcinavit hunc titulum prae se ferentem: Causes, qui retardent chez les Reformés les progrès de la Theologie. Genève 1819. edit. 2. 1823. 8. In hoc opusculo summa laus »Pastoris philosophici« in eo ponitur, quod p. 9 his pronuntiatum est verbis: »On est heureux, de pouvoir se dire: J'ai réprouvé selon mes forces cette manie Athanasienne.« De Confessionibus autem ita judicat auctor (p. 37): »Ces Confessions très propres à river des opinions que les lumières croissantes éclairent de tous leurs feux, et qui menacent de disparaitre. Aussi c'est l'arme favorite dès partisans de l'autorité; c'est un poste si avantageux, si indispensable pour protéger leurs systèmes, qu'ils ont beaucoup de peine à s'en desaisir: c'est le grand clou, que saisit Deborah, pour attacher son ennemi à la terre. Un des moyens les meilleurs pour désabuser sur les Confessions de foi, c'est d'engager à les lire, s'il se peut, d'un bout à l'autre. Les Symboles de Nicée, de Chalcédoine, d'Athanase, d'Ephèse, de Constantinople, le Consensus Helvetique, la Confession de 1566 et les Decisions de Dortrecht forment une masse assez considerable. L'obscurité de ces pièces, les mots étranges, qu'il a fallu imaginer pour énoncer certaines opinions appelées dogmes, les contradictions, qui se trouvent dans les mots ou dans les idées; les anathèmes par lesquels on a cru nécessaire de les sanctionner pour les imposer et les faire garder, pour

Calvinus feliciter suppresserat) *Magistratus politici* auxilium contra novos Confessionum et doctrinae symbolicae defensores non modo implorasse, sed etiam, ex parte saltem, tulisse, ita ut suppressi contra hoc singulare *juris territorialis* exercitium ad *Confoederationem Sanctam* (la sainte Alliance) confugere atque provocare fuerint coacti!

Iniquum tamen esset, si quis hoc, licet pessimo, exemplo ad praejudicium et derogationem Reformatorum abuti velit. Nam si vel universus Venerabilis Pastorum Genevensium Ordo (*la Venerable Compagnie*, quo titulo solent ornari), vel ipso Magistratu annuente atque jubente, quod tamen, quantum scimus, nondum factum est, se ab omni vinculo symbolico solveret: plane non sequeretur, eandem sententiam probari a Reformatis in Helvetia Germanica, Gallia, Batavia, Belgo, Scotia, Germania aliisque terris. Adeoque pro certo affirmari potest, eos omnes (si singulos excipias) ab hac temeritate abhorrere.

Equidem verum est, apud Theologos Reformatos saepius de *Confessionibus fidei* et *declarationibus doctrinae*, rarius autem de *symbolis*, *libris symbolicis* etc. esse sermonem, adeoque verisimile est, nonnullos ex consulto evitare hanc terminologiam apud

---

ainsi dire par terreur, répondent suffisament à ceux, qui les protègent. D'ailleurs il est impossible, que tous les esprits conçoivent de la même maniére des points abstrus et difficiles, en sorte que ces Confessions n'offrent en dernier résultat l'opinion exacte de personne.«

Lutheranos frequentissimam. Attamen non prorsus ab ea abhorrere Reformatos, inter multos testis est gravissimus *Sam. Endemann*, in cujus Instit. Theolog. dogm. T. II. Hanov. 1778. 8. p. 345 haec legimus: »Orthodoxia relativa determniatur *libris symbolicis*, quales sunt apud nos Acta Synodi Dordracenae et Catechismus Heidelbergensis: apud Lutheranos Formula Concordiae et Catechismus Lutheri: apud Pontificios Concilium Tridentinum etc. Quod quaelibet Ecclesia jus habeat, *libros symbolicos* condendi, neminem pro membro Ecclesiae suae habendi, quam qui illos agnoscit: quod ejusmodi libri sint necessarii, ne indifferentia circa religionem eam penitus evertat, quam praetextu caritatis ac tolerantiae debilitavit, nemo cum ratione negare potest: neque hoc, quod cum libri symbolici ab hominibus errandi periculo obnoxiis scripti sint, iidem emendari possint ac debeant: quod cuilibet integrum sit, libros symbolicos et Ecclesiam, cujus sunt, relinquere, quod plane non injustum sit, si eo ipso bona, quae a professione religionis, quam deseruit, dependent, amittit: injustum vero esset, si ob eam rationem privaretur bonis, quae illi ut homini, civi etc. competunt.« Ex quo loco non solum usus terminologiae, sed etiam qualem auctoritatem et valorem attribuat ejusmodi libris auctor, intelligitur. Addere possumus testimonium publicum, cum ex Formula Cons. Helvet. can. XXVI., tum ex Declaratione Cantonum Helvet. Evangel. a. 1722. Corpori Evangelicorum Ratisbonensi exhibita. Dicunt enim: »*libros suos symbolicos*, et ex iis etiam Formulam Consensus a. 1675 — — proporro tanquam Constitutioni

Ecclesiae ac Politiae suae pernecessariam et salutarem, citra ullam innovationem vel vim conscientiis imminentem substituram esse.« Cf. Bibliotheca Bremensis. Class. VII. Fasc. IV. p. 701.

Ceterum, si vel nullus unquam ex Reformatis hac voce ejusque apud Lutheranos recepta definitione usus fuerit, nihilominus valeret illud: *in verbis simus faciles* etc. cum convenientia in re extra omnem dubitationem sit posita.

II.

Sed difficilior altera est quaestio, quae de librorum symbolicorum *auctoritate, pretio, atque obligatione* proponitur. In hac causa VV. DD. in varias abire videmus partes; et nostris inprimis diebus apud multos invaluit opinio, ac si in hac re Reformati non eandem cum Lutheranis sequerentur sententiam et rationem. Quae tamen opinio, licet aliquam veritatis prae se ferat speciem, non eo, quo sumitur sensu atque ambitu, vera est dicenda. Nam quod singulis coetibus, e. gr. Arminianis s. Remonstrantibus, et singulis Theologis placuit, vel ex incuria aut desuetudine quadam temporaria concessum et factum est, id neutiquam universae ecclesiae tribuendum, et pro regula generali est habendum. Ecclesia autem Reformata, quae ex familia Zwinglianorum et Calvinistarum conflata est, quaeque haud raro genuina s. orthodoxa vocatur (cf. *J. G. Walch* Einleit. in die Rel. Streitigk. außer der Luther. Kirche. T. I. p. 406 seqq. Add. T. II. p. 178 seqq. T. III. p. 103 seqq.),

eodem, quo Lutherani, nititur principio, et certis nonnullis scriptis publicis auctoritatem normativam, ad quam omnes ecclesiae doctores sint obligandi, tribuit. Probatur id autem:

1) Ex ipsis illis libris eorumque collectionibus, ex Constitutionibus et Edictis Principum et Magistratuum, in quibus hoc expressis postulatur verbis, neque minus ex testimoniis multorum Theologorum Reformatorum auctoritatem horum librorum agnoscentium, quale testimonium est, quod supra Endemanni apposuimus verbis.

2) E silentio scriptorum, qui de consensu et dissensu Lutheranorum ac Reformatorum ex professo exposuerunt. Mirum sane esset, si rem tam gravem silentio praeteriissent. Sed altum de ea silentium apud Heideggerum, Turretinum, Wendelinum, Jo. Gerhardum, Duraeum, Chemnitium, Loescherum, Nicol. Hunnium, Zeltnerum, Baumgartenium aliosque multos. In *Frider. Spanhemii* controvers. de rel. Elench. Amstel. 1694. 8. p. 332 legitur: »Utrisque 1) eadem Regula, Principium idem, Scriptura sacra videlicet, Traditionibus humanis ac Papisticis, Tridentinisque Decretis, pari suffragio rejectis. 2) Utrisque *doctrina eadem fundamentalis*, totiens agnita et in *Harmonia Confessionum* expressa« etc.

3) Ex adversariorum testimoniis. Sufficiat, ex multis unum ex ipsis Reformatis afferre. Ita scribit *Phil. a Limborch* in Theol. chr. Lib. I. c. XI. §. 12. ed. Amstelod. 1735. f. pag. 41: »Quod *Contra-Remonstrantes* attinet, illi in hoc capite consentanea

non docent. Volunt unicuique fidelium competere judicium discretionis de controversiis fidei: interim Ecclesiae concedunt judicium aliquod definitivum, quod tamen sit tantum judicium discretionis, nec fideles ulterius obliget in foro conscientiae, quam persuasi fuerint de ejus consensu cum Scripturis. *Et hinc est, quod Formulas Ecclesiarum, Confessiones puta, Catechismos, ac Decreta Synodorum, tanquam normas fidei secundarias obtrudant.* Verum haec pugnantia sunt, Ecclesiae judicium esse tantum discretionis, et tamen definitivum« etc. Cf. Theol. chr. Lib. V. c. XXXI. §. 4—11. p. 486 seqq.

Quae ab hoc scriptore, cum historiae suffragio, Contra-Remonstrantibus (i. e. Reformatis genuinis) tribuuntur atque objiciuntur, prorsus eadem sunt, quae etiam apud Lutheranos deprehenduntur. Nam hi ab illo inde tempore, quo *Liber Concordiae* promulgatus fuit, etiam in his provinciis, ubi Formula Concordiae non fuit recepta, suis Symbolis ita usi sunt, ut pro norma fidei et doctrinae secundaria haberent, juxta quam ὀρθοδοξία Lutherana sit dijudicanda et probanda. Quae principia quam longe pateant ac valeant et quomodo fuerint applicata, in libris ea de causa scriptis e. gr. *Ge. Wernsdorfii* (de auctoritate librorum symbol. Viteb. 1698. 4.), *J. S. Baumgartenii* (Vindiciae necessitatis libr. symb. Halae 1752), *A. F. Büschingii* (Untersuchung d. Frage, wenn und durch wen der evangel. Kirche die symbol. Bücher zuerst sind aufgelegt worden? Berlin 1789. 8. Cf. *G. F. Loeber* Prüfung der Büschingschen Unters. Alten-

burg 1789. 8), *Matth. Dannenmeyeri* (Theologi catholici: Historia succincta controversiarum de librorum symbol. auctoritate inter Lutheranos agitatarum. Viennae 1780. 8.) aliorumque multorum V.V. D.D. uberius est expositum.

In Formula Concordiae (solid. declar. p. 636 ed. Rechenberg.) legitur: »Quare nemo vitio nobis vertet, quod ad eorum scriptorum (i. e. August. Conf. Apolog. Artic. Smalcald. Catech. Luth. min. et maj.) declarationem et decisionem, *in obortis controversiis,* provocamus. Ut enim verbum Dei, tanquam immotam veritatem pro fundamento ponimus: ita illa scripta, tanquam veritatis testes, et quae unanimem sinceramque majorum nostrorum, qui in puriore doctrina constantes permansere, sententiam complectantur, in medium recte producimus.« Ejusmodi provocatio ad declarationem et decisionem librorum normalium, in obortis controversiis, apud Reformatos non in usu fuisse videtur. Cum fuerint, qui hoc ex ipsa Reformatae Ecclesiae historia probari posse putaverint, hanc paulo accuratius sub examen vocabimus, ut, quam parum probet, ostendamus.

Inter omnes constat, quantae ac quales controversiae, motus et convulsiones ortae sint in ipsa Ecclesiae Reformatae nativitate, gravissimis illis, qui Pacem de Religione Augustanam (a. 1555) antecesserunt et subsequuti sunt, annis. Sub libertatis evangelicae nomine ac praetextu novae exortae sunt haereses veteresque renovatae, quae in Formula Concordiae art. XII. sub nomine *Novorum Arianorum* et *Antitrinita-*

riorum, et recentiori tempore *Socinianorum*, comprehendi solent. Ex Italia, ubi prima eorum, qui *Christianismi restitutionem* (ut dicere amabant) somniabant, inveniuntur vestigia, in Galliam quoque et Helvetiam irrepserant. Timor inde Theologos evangelicos invasit, ne male audiret apud exteros nova Ecclesia et pro haereticorum hominum fautrice habeatur. Clarissimis hoc testantur verbis *Ministri Tigurini* (interprete *Henr. Bullingero*) in Responso de causa M. Serveti ad Magistratum Genevensem, ubi dicunt: »Multa ergo fide et diligentia contra hoc opus esse judicamus, *praesertim cum ecclesiae nostrae apud externos male audiant, quasi haereticae sint et haereticis faveant.* Obtulit vero in praesenti sancta Dei providentia occasionem, *repurgandi vos simul ac nos a prava hujus mali suspicione*, si vigilantes fueritis, diligenterque caveritis, ne veneni hujus contagio per hunc (Servetum) serpat latius, id quod facturos A. V. nihil dubitamus.« Cf. *Calvini* Refutat. errorum Serveti p. 724 et *J. L. v. Mosheim's* anderweitiger Versuch einer Ketzergesch. Helmst. 1748. 4. p. 212.

Ex tali igitur timore aliisque causis hujus aevi singularibus fervor ille eximius, quo omnes fere Theologorum Reformatorum tunc temporis Proceres, et ipse quoque humanissimus et lenissimus *Phil. Melanchton* (vide ejus Consilia ed. Pezelii Neostad. 1600. 8. T. II. p. 204—07. p. 223—26. p. 244 seqq. 364 seqq., et Melanchth. ep. ad Calvinum d. d. 14. Oct. 1554 in Calvini Epist. ep. 187.), in Haereticorum oppressione atque exstirpatione tam fortiter conspira-

rent, derivandus, explicandus atque excusandus est. Ex illo fervore orta sunt illa judicia et consilia Theologorum de Haereticis a magistratu christiano coercendis, puniendis et mortis supplicio adficiendis. Ex his autem judiciis originem habuerunt sententiae damnatoriae, quibus *Mich. Servetus, Jo. Valent. Gentilis, Matth. Gribaldius, Joannes Campanus* aliique ad flammas, gladium, carceresque sunt damnati.

Historiam tamen hujus Inquisitionis satis notam et Protestantibus saepissime opprobrio datam scribere nolumus; sed hoc tantum monere, in tota hac causa criminali et capitali, cujus historia in multis scriptis authenticis est exposita, ad libros normales ecclesiae evangelicae nunquam fuisse provocatum. Causa Serveti inter reliquas est celebratissima multisque scriptis ab omni parte diligentissime examinata; ad eam igitur prae ceteris animum attendamus. Inter varia documenta tam publica quam privata, quae a Calvino, Beza, Bolseco, Rocheo, Chapellio, Moshemio aliisque edita sunt, nullum legitur testimonium de adversariorum provocatione ad Confessionem Helveticam vel alia hujus generis scripta publica. Ipse Calvinus adversarium suum non accusat, quod dogmata cum Confessionibus Reformatorum pugnantia proposuerit, sed solummodo ad scripturam sacram et antiquae ecclesiae decreta adpellat. Ipse dicit (Refut. err. Serveti pag. 711): »Senatus voluit, ut nos deinde ex verbo Domini ostenderemus, nihil temere a nobis fuisse damnatum.« Mirum quoque, Ministeria ecclesiarum Helveticarum, quorum judicia et responsa in causa Ser-

veti Magistratus Genevensis postulaverat, ne verbo quidem Helveticae Confessionis memoriam injecisse. Unanimi quidem consensu Serveti dogmata falsa atque impia detestantur et ejusmodi errores in ecclesia non esse tolerandos judicant: attamen ne illos quidem articulos Confessionis Helveticae, quibus Magistratui jus gladii et officium coercendi haereticos demandatum est, laudant et in praesenti casu allegant *).

---

*) Acerrimus ob hanc rem exortus est inter Moshemium (Ketzergeschichte P. II. p. 14 seqq. p. 270—76) atque Armand. Chapellium (de la Chapelle v. Bibliotheque raisonnée. T. II. P. I. p. 169 seqq.) dissensus. Hic contendit: omnes Confessiones Evangelicorum tribuisse Magistratibus jus gladii s. poenam capitalem contra haereticos, et ab omnibus ecclesiis Helveticis Servetum ad supplicium mortis fuisse damnatum (Toutes les Eglises de Suisse convinrent de punir capitalement Servet etc.). Ille vero negat utrumque. Sed uterque falsus est atque ad λογομαχίαν convertitur. Helvetici pastores non dicunt, Servetum ad mortis supplicium esse ducendum; sed omnes (ne exceptis quidem Bernensibus in hac causa moderatissimis) consentiunt, pestem hanc esse exterminandam, modum, quo id fieri posset, prudentiae Genevensium permittentes. Ipse Moshemius pag. 215 fatetur: »Und gesetzt, daſs man das, was die Zürcher, die Basler und Schafhäuser rathen, von einer Todes-Strafe verstehen müsse, wie einige meynen, so wird doch die Art des Todes von ihnen nicht namhaft gemacht.« Quod quidem verissimum est. Idem valet de Confess. Helvet. a. 1536. art. 30 (in nostra edit. Conf. Helv. I. p. 92) ubi haec: »Stringat ergo (magistratus) hunc Dei gladium in omnes maleficos, seditiosos, latrones vel ho-

Attamen falsissimum esset, si quis ex hoc silentio aliquid pro sua hypothesi probare velit. Causae hujus silentii, si etiam regulam illam de silentio generalem omittamus, plures esse possunt, inter quas hasce recensebimus:

1) Tres quidem Confessiones Helveticae jam a. 1553 lucem adspexerant (utpote a. 1532 et 1536 scriptae), sed non nisi a. 1561, 1566 et 1581, recognitae atque revisae, ab omnibus ecclesiis Helveticis aliisque publice sunt receptae. Reliquae Confessiones, Gallicana, Belgica, Anglicana, Scotica aliaeque longe post Serveti causam prodierunt. Neque dubitari posse videtur, eam ecclesiis Reformatis occasionem dedisse, ut de novis condendis atque revidendis augendisque veteribus Confessionibus cogitarent. Cum igitur Genevenses parochorum Helveticorum Responsa postularent, haec Confessionum quasi loco habuerunt et id fecerunt, quod etiam *Phil. Melanchthon* (Cons. T. II. pag. 205) suadet: »Ut in ceteris causis nemo

---

micidas, oppressores, blasphemos, perjuros, et in omnes eos, quos Deus punire ac etiam caedere jussit. Coerceat et Haereticos (qui vere Haeretici sunt) incorrigibiles, Dei majestatem blasphemare et ecclesiam Dei conturbare adeoque perdere non desinentes.« Qui in his verbis, cum Chapellio, poenam mortis ejusque genus praescriptam putat, errat; sed non minus errat, qui cum Moshemio sibi persuadet: »Das Hauptbekenntniſs der Schweitzer verbietet also mehr die Todes-Strafen der Ketzer, als daſs es dieselben gebieten sollte (p. 274).«

sine legitima cognitione puniendus est, ita praecipue curet Magistratus, in re tanta constitui *legitima Ecclesiae judicia.*«

2) Servetus, licet ab Ecclesia catholica defecerit, tamen neque ad Lutheranos neque ad Reformatos unquam transiit, rumoresque de tali transitu sparsi falsos fictosque esse, docuit Moshemius (Ketzergesch. II. p. 9). Injuriam igitur passus esset, si ex lege ipsi non scripta fuerit judicatus. Sed Christianum se profitebatur, ideoque ad normam communem et ab ipso agnitam i. e. scripturam sacram, fuit examinandus.

3) Idem valebat de Symbolis et regulis fidei antiquae ecclesiae, quas auctor *Restitutionis Christianismi* non agnoscebat, quippe qui suae thesi inhaerens: »Omnia, quae Deum spectant, si scripturis non probentur, sunt mendacia (Serveti de Trinit. erroribus lib. I. p. 41)«, omne ecclesiae judicium recusabat. Recte igitur ab adversariis factum, quod eum non nisi juxta sua principia propriamque legem judicaverint.

Idem fere observandum in causa *Davidis Joris, Valentini Gentilis* aliorumque virorum, de quibus tunc temporis in religionis negotio capitaliter fuit actum. Tanquam perjuri et blasphemi potius, quam tanquam Haeretici fuerunt condemnati; et si haeresis aliqua in ipsis fuit reprehensa, ea tamen rectius ad antiquam, quam ad recentiorem ecclesiam referenda erat.

Longe aliter tamen in Ecclesia Reformata, imprimis in Helvetia atque Batavia, saeculo XVII de erroribus et controversiis theologicis fuit judicatum atque actum. In concertatione cum Arminianis semper ad auctoritatem *Confessionis Belgicae* et *Catechismi Heidelbergensis* provocatum est; et quamvis Remonstrantes juxta hanc regulam judicari nollent, nihilominus tamen judicati sunt, ut ex Actis Synodalibus et historia hujus temporis constat. In Praefat. Canon. Dordrac. (edit. nostrae p. 201) indicatur: quod et cur, praeter scripturam s., solam judicii normam, etiam »ex scriptis, confessionibus ac declarationibus, partim ante editis, partim etiam huic Synodo exhibitis, examen illorum quinque dogmatum (Arminianorum) institutum sit«. Cf. Conclus. ibid. p. 138. Novissime de hoc negotio egit *Matth. Graf* in libro: Beyträge zur Kenntniſs der Geschichte der Synode von Dordrecht. Basel. 1825. p. 22 seqq. Audiendus est *Phil. a Limborch* (Theol. chr. lib. I. c. XI. p. 42), qui de adversariis haec queritur: Atque ita videmus antiquum illud fermentum Pontificium, submittendum se Ecclesiae judicio, in Ecclesias Reformatas reductum: quod tanto intolerabilius est, quia Reformati se omnesque suos Doctores errori obnoxios fatentur; cum Pontificii Papae et Ecclesiae infallibilitatem adscribant. Non temere haeretici pronuntiandi sunt, qui scripturam sacram pro unica fidei norma recipiunt: fieri enim vix potest, cum scriptura omnia ad salutem necessaria perspicue contineat, ut tales in errorem, qui fidei fundamentum evertat, incidant. Si dissentiant in qui-

busdam, licet in formulis Catechismi aut Confessionis decisis, tolerandi sunt, modo scriptura tali doctrinae anathema non dicat: neque ex Confessione aut Catechismo, quos unaquaeque Secta peculiares habet, sed ex sola scriptura de haeresi alicujus judicandum est. Et sane praestaret, nullam in ecclesia christiana exstare Confessionem, quam cum tali auctoritate aliis obtrudi.« Haec tamen sententia, licet etiam, praeter Arminianos, aliis arrideret, nunquam est probata, sed ecclesia Reformata suam regulam ab *Herm. Witsio, Hoornbeckio* aliisque defensam firmiter tenuit atque observavit.

Prae ceteris autem illo tempore, quo *Formula Consensus Helvetica* prodiret, extra dubium positum est, Reformatos orthodoxiam ecclesiasticam et theologicam ad normas symbolicas revocare. Constat enim ex ipsa hac Consensus Formula ejusque ab *Hottingero, Pfaffio* aliisque scripta historia, doctores et pastores apud Reformatos firmiori obstrictos esse vinculo, quam apud Lutheranos unquam factum esse videmus. Nam non solum de rebus dogmaticis, sed etiam hermeneuticis et criticis fuit praescriptum. Equidem verum est, non solum doctores Salmurienses et Lausonienses, sed etiam alios Theologos et Magistratus, hunc Consensum improbasse, ita quidem ut eodem jure de *Formula Dissensus* sermo esse poterat, quo *Formula discordiae* et *Concordia discors* (praeeunte Hospiniano) Lutheranis saepius opprobrio est data: nihilominus tamen ille Consensus auctoritatem publicam habuit et satis diu obtinuit. Tantum

autem abest, ut in ea causa Reformati (quod ipsis exprobat *Phil. a Limborch)* »fermentum Pontificium« reducere voluerint, ut potius hisce armis se contra Papismum defendere studuerint. Hoc nomine ipse *Henkius* (allg. Geschichte der christl. Kirche. T. IV. p. 335—39) auctores et patronos Consensus contra malevolorum cavillationes dedit defensos.

Ex his, quae adduximus quaeque facili negotio valde augeri possent, exemplis, quilibet intelliget, in Ecclesia Reformatorum causas de religione et theologia controversas non simpliciter ad normam scripturae sacrae, sed etiam ad auctoritatem librorum symbolicorum (quocunque tandem nomine ac titulo sint scripti), tanquam norma secundaria, dijudicari, et inter utramque Evangelicorum familiam in hac re nullum deprehendi discrimen.

Quodsi igitur nihilominus aliqua in hoc negotio inter Lutheranos et Reformatos deprehenditur differentia, id non ex diversitate principii (in hoc enim concordant), sed potius ex diversa ecclesiae et status ecclesiastici forma derivandum est. Ecclesia enim Reformatorum e duabus conflata est familiis, commune quidem nomen gerentibus et vinculo communi, cum contra Catholicos, tum contra Lutheranos, conjunctis, in multis tamen partibus et doctrina et ritibus diversis. Ex hac diversitate oriuntur varia symbola, quae in nonnullis regionibus tanquam libri doctrinales valent, in aliis vero nullam auctoritatem publicam sunt consecuta. Ita omnino fit, ut de orthodoxia Reformata vario modo et e variis fontibus sit judicandum. Ipsi

Reformati id fatentur, teste *Guil. Münschero* (Lehrbuch der christl. Kirchengesch. Edit. II. Marb. 1815. p. 303). Lutherani vero, non minus quam Catholici, saepius hanc duplicitatem et varietatem adnotarunt. Laudamus prae ceteris *J. Ge. Walchium* (Einleitung in die Rel. Streitigk. aufser der luther. Kirche. T. I. p. 406 seqq. T. III. p. 104 seqq. p. 152 seqq.), qui cum fide historica non minus quam aequitate de hac Reformatorum indole et conditione judicavit*). Huic adjungimus egregium nostrum Nestorem S.V. *G.Th. Planckium*, qui in libro praestantissimo: Abrifs einer histor. und

---

*) Walchii verba sunt l. c. T. III. p. 152: »Es ist bekannt, dafs diejenigen, die man zu dem ganzen Körper der Reformirten als Glieder rechnet, unter sich so wohl dem Gottesdienste als der Lehre nach gar ungleich sind; und ob man wohl allen den Namen der Reformirten beyleget, gleichwohl etliche als ächte und genuine Reformirte angesehen seyn wollen und mit den andern nicht zufrieden sind. Es ist auch bekannt, dafs kein allgemeines symbolisches Buch vorhanden, nach welchem sich alle und jede, die man zum ganzen Haufen der Reformirten zählet, zu richten pflegten. Die vielerley Particular-Confessionen, welche bald von dieser, bald von jener Gemeine aufgesetzt worden, haben wir vorher angeführt; und obschon einige vor andern einen besonderen Vorzug erlangt haben, so kann man doch nicht sagen, dafs sie von allen und jeden angenommen wurden. Darum kann man das Wort Reformirte entweder nach der weiteren oder engeren Bedeutung nehmen und brauchen.« Cf. Ejusdem Introd. in libr. symbol. Jen. 1732. 4. p. 45 seqq.

vergleichenden Darstellung der dogmatischen Systeme u. s. w. Ed. 3. 1822. p. 88 seqq. prolixius hanc causam exposuit. Recenset varios Theologiae symbolicae apud Reformatos fontes et deinde de eorum doctrinae norma publica agit *).

Cum his consentit acrior Reformatorum censor *J. B. Bossuetus* (Histoire des variations des eglises protestantes. T. II. liv. XIV et XV. p. 361 seqq. 429 seqq.), qui docet, Reformatos, quamvis Concilio oecumenico careant, in Synodis provincialibus ad normam Confessionum et Catechismorum particularium idem statuisse de fide et doctrina, quod non nisi oecumenicis competat **).

---

*) Verba ipsissima sunt p. 91: «Aus der Verschiedenheit der Confessionen und Quellen führt auch das verschiedene Verhältnifs, in welchem die Privat-Vorstellungen einzelner Lehrer der ref. Kirche mit ihrer kirchlichen Dogmatik stehen können, und die Rücksicht, welche darauf mehr oder weniger genommen werden mufs, wenn die letzte darnach beurtheilt oder bestimmt werden soll. Diefs findet jedoch nur da Statt, wo die letzte niemals förmlich fixirt worden ist; aber es kann da, wo diese eine legale Bestimmung durch eine kirchliche oder andere Autorität erhalten hat, nicht füglich, — und es kann besonders in neueren Zeiten um so weniger Statt finden, da der Geist einer freyeren Untersuchung überall auch in dieser Kirche die Bande loser gemacht hat, durch welche zuerst die Privat-Vorstellung an die kirchliche Form gebunden wurde.«

**) Comparandus inprimis est locus T. II. p. 372, ubi contra Formulam Consensus et Genevenses his loquitur ver-

Ex omnibus patet, quo jure Reformatis norma symbolica tribuatur.

Apud S. V. *Tittmannum* (Institut. symbol. ad sent. eccl. evang. Lips. 1811. 8. p. 32) legimus: »Ecclesiae Reformatae, quae singulari nomine dicuntur, opinionibus et disciplina varie inter se discrepant; *neque iisdem libris symbolicis utuntur, neque adeo magna est apud plerasque ejusmodi librorum auctoritas.*« — Non quidem negamus, hoc ita se habere; sed monendum, hoc judicium, in quo etiam *Schroeckhius* (Christl. Kirchengesch. seit der Reformat. T. V. p. 4 seqq. cf. T. IX. p. 645 seqq.) consentit, non de Ecclesia, sed tantum de Theologis, inprimis ex recentiori tempore, valere. Subscribimus potius sententiae a S. V. *Winero* (Comparative Darstellung des Lehrbegriffs der versch. chr. Kirchenpartheien u. s. w. Leipz. 1824. 4. p. V.) propositae, qua ab opinionibus et judiciis Theologorum semper ad Confessiones, tanquam genuinos doctrinae fontes, recurrundum esse, docet *). Non audiendi igitur sunt, qui veritati hi-

---

bis: »Le souverain Magistrat ordonna, que tous les Ministres, Docteurs et Professeurs souscritoient à la formule avec ces mots: Ainsi je le croy: ainsi je le professe: ainsi je l'enseignerai.. Ce n'est pas la une soumission de police et d'ordre; c'est un pur acte de foi ordonné par l'autorité seculiére; c'est à quoi se termine la Reforme, à soumettre l'Eglise au Siécle, l'ignorance à la science, et la foi au Magistrat!«

*) Verba auctoris originalia sunt: »Es ist bekannt, daſs namentlich die reformirten Theologen [addendum: der neu-

storicae repugnantes et suis phantasticis inventionibus faventes, Ecclesiam Reformatorum asymbolicam pronuntiare audent. Habuit olim sua symbola; habet et nunc, habebitque etiam omni tempore, ubi de definiendis articulis illis fundamentalibus, quibus character et proprietas hujus Christianorum familiae exprimitur, sermo est. Non enim de eo, quod sint Christiani, sed de eo, quod sint Protestantes, Reformatorum nomen sibi vindicantes, agitur. Prorsus igitur approbamus S. V. *Schleiermacheri* sententiam, qua causam Protestantium non tam e scriptura sacra, quam potius ex eorum symbolis cognoscendam et dijudicandam esse docet *).

---

ern Zeit] eine verbindende Kraft ihrer ohnediefs fast nur provinziellen Symbole nicht in dem strengen Sinne anerkennen, wie die lutherischen, und dafs im Laufe der Zeit selbst der katechetische Unterricht von dem älteren symbolischen Rigorismus zurückgekommen ist. Allein die Symbolik wird immer auch hier auf die Confessionen zurück gehen müssen, da die Kirche damals, als sie erschienen, den dort ausgesprochenen Lehrbegriff wirklich für den ihrigen erkannte, und eine Umgestaltung desselben nicht öffentlich sanctionirt hat. Das nämliche gilt auch von den Arminianern, welche allen symbolischen Lehrformeln feind sind.« Cf. quae supra de his monuimus.

*) V. librum: Der christliche Glaube etc. B. I. 1821. 8. p. 144—45. Prae ceteris laudamus verba: »Wenn den Bekenntnifs-Schriften die erste Stelle angewiesen wird, wo es darauf ankommt, das Gemeinsame in der protestant. Glaubenslehre nachzuweisen, so soll ihnen damit keineswe-

III.

Tertia superest quaestio: *Quibusnam scriptis publicis Ecclesia Reformata nomen et auctoritatem librorum symbolicorum vindicet, quidque de horum collectione in unum corpus statuat?* Proferamus sine ira et studio, quid hac in causa nos docuit historia.

Apud Lutheranos in hoc negotio omnia magis composita atque ordinata esse videmus. In eo enim omnes consentiunt: *Augustanam Confessionem*, ejusque *Apologiam*, *Articulos Smalcaldicos* et *urumque Catechismum Lutheri*, auctoritatem habere symbolicam. Isti libri in Formula Concordiae Praefat. p. 571 — 72.

---

ges ein Vorrang vor der Schrift beigelegt werden, welches auch ihnen selbst widersprechen würde, da sie sich überall auf die Schrift berufen. Aber offenbar sind doch diese Schriften das erste gemeinsam protestantische und alle protest. Gemeinen sind durch Anschliefsung an sie entstanden und zur Kirche zusammen gewachsen; wie sich denn auch schwerlich eine andere Art ausdenken läfst, wie diefs unter den gegebenen Umständen hätte geschehen können. Da nun jede dogmatische Darstellung, welche sich als protestantisch beurkunden will, an diese Geschichte anzuschliefsen strebt: so giebt es keine natürlichere, ja kaum eine andere Art, wie diefs bewerkstelligt werden könnte. Denn die Berufung auf die Schrift an und für sich thut nur das Christliche dar, und nicht das Protestantische.« Cf. p. 148. p. 150 seqq.

p. 632—35 tanquam tales recensentur et in omnibus Libri Concordiae editionibus nec non Corporibus doctrinae publica auctoritate editis exhibentur. In jurisjurandi quoque formulis eo, quo dedimus, ordine enumerari solent. Neque hoc, praeter Germaniam, aliter est, neque in Dania neque in Suecia, neque in Russia, Polonia, Hungaria aliisque terris et regnis. Ad hos accedit in nonnullis provinciis et regnis *Formula Concordiae*, quae tamen ab aliis vel ab initio adspernata, vel deinceps abrogata est, ideoque pro Symbolo publico et generali haberi nequit.

Sunt omnino et nonnulli alii libri, qui, cum non nisi a singulis ecclesiis territorialibus sint recepti, merito *symbola privata* sunt dicta *). Quae et qua-

---

*) Discrimen inter Symbola publica et privata, quo et olim et nunc usi sunt VV. DD. (Cf. J. G. Walchii Introd. in libr. symb. p. 9—16. Beckii Comment. histor. 1801. 8. p. 131. 794. et Tittmanni Institut. symbol. Lips. 1811. 8. p. 7. 11 seqq.) nuper a nonnullis VV. DD. acriter vituperatum et, quasi sit contradictio in adjecto, rejectum legimus. In quo judicio suas potius praesumptiones, quibus omnes Protestantium libros publicos aequales pronuntiant (id quod etiam a S. V. Schleiermachero disertis verbis in libro: der chr. Glaube. Th. I. 1821. p. 144 seqq. factum est), quam historiam sequuti videntur. Non fugit hujus distinctionis fautores, omne symbolum esse publicum, quatenus non opinionem privatam, sed publicam communemque doctrinam exprimat (id quod jam etymon vocabuli σύμβολον et Confessio poterat docere), nihilominus tamen illud publicum sensu latiori et strictiori ita sumi, ut publi-

lia haec sint ex collectionibus publica auctoritate factis et *Corpora doctrinae* inscriptis, potest videri. Pertinent ad id genus *Articuli visitatorii*, qui in Saxonia electorali (nunc regia) publicam obtinent auctoritatem. In Corpore doctrinae Misnico, Norimbergensi aliisque *Melanchthonis* Loci theologici: in Corpore doctr. Julio *Urbani Regii* Formulae caute loquendi, in aliis alii libri inter symbolicos referuntur. Norma tamen generalis, in qua omnes omnino Lutheranorum coetus semper consentirent, e quatuor supra laudatis Symbolis oecumenicis petebatur.

Haec aliter se habent apud Reformatos. Nonnulli quidem scriptores, ut jam supra dictum, Reformatos genuinos in *Catechismo Heidelbergensi* et *Synodo Dordracena* subsistere, affirmant. Ast si vel omnes Reformati in Germania consentirent (quod tamen non ita se habere constat), universa reclamaret Helvetia et Gallia, Scotia, Polonia reformata. Adeoque verum est, nullum esse librum symbolicum, qui ab omnibus Reformatorum ecclesiis pro normali agnoscatur.

In Germania quidem Reformati *Augustanam Confessionem* cum Lutheranis habent communem indeque

---

cum in privatum, et hoc in illud abeat. Confessio Tigurina (auctore Zwinglio a. 1530), Confessio Tetrapolitana 1530, Confessio Saxonica (a. 1551), et alia ejusdem generis scripta, procul dubio et potiori adeo jure, quam multa alia, sunt publica; attamen inter privata recensentur: idque mutuo utriusque Ecclesiae consensu.

Augustanae Confessioni Addicti vocantur. Sed inter omnes constat: ab initio eos non addictos fuisse, et non nisi inde ab a. 1648 Pacis Guestphalicae favore factos esse. Hanc tamen addictionem, quam rectius externam, quam internam, et politicam potius, quam dogmaticam dixeris, Reformati in Helvetia, Belgio, Scotia, Hungaria aliisque terris neutiquam sunt professi, exceptis Polonis, qui jam a. 1570 consensum suum declararunt. Corpus quidem et Syntagma Confessionum (edit. Genev. 1612 et 1654. P. II.) exhibet etiam *Augustanam Confessionem* (juxta editionem Viteb. 1540), sed sociam ei addidit *Confessionem Saxonicam* (a. 1551) et *Confessionem Wirtembergicam* (Ducis Christophori a. 1552), quae utraque nunquam apud Lutheranos fuit recepta. His junguntur *Confessio Palatina* (Friderici III. Electoris), *Articuli XXXIX Eccles. Anglicanae* (qui P. I. p. 99 seqq. leguntur) aliique libri a doctrina Zwinglii et Calvini alieni. Quo facto dubium omnino redditur, quo sensu Augustanam Confessionem amplectantur. Huc quoque referendae sunt declarationes illo tempore, ubi de Concordia actum est, et postea in Germania a Reformatis, inprimis Palatinis, Brandenburgicis, Anhaltinis, Bremensibus et Hassiacis, editae, quibus *Melanchthonis Corpori doctrinae*, quod sub titulo: *Corpus Philippicum* inde ab a. 1560—1588. duodecim variis editionibus prodiit (de quibus videndus *Feuerlinus* in Bibl. symb. p. 1—3) auctoritatem symbolicam tribuerunt. Continet vero hoc Corpus, praeter Augustanam Confessionem (variatam), ejus Apologiam et Repetitionem,

Melanchthonis locos theologicos, Examen ordinandorum, et Responsionem ad articulos Bavaricos, cum Refutatione Serveti. Testimonia praecipua indicavit S. V. *Marheinecke* Instit. symbol. Edit. 2. 1825. p. 95. Sed non invenio, laudatas ecclesias post Pacem Guestphalicam his declarationibus porro inhaesisse. Quod si etiam factum, nulla tamen exinde lex et obligatio ceteris Reformatorum familiis, quae suo libertatis jure in condendis et recipiendis fidei Confessionibus utebantur, orta esset.

Singulae quidem Confessiones ecclesiarum et magistratuum auctoritate sunt publicatae et praescriptae e. gr. Confessiones Helveticae, Belgica, una cum Catechismo Palatino (vel Genevensi) et Canonibus Dordracenis, Anglicana, Consensus Sendomiriensis (cui omnes doctores obligandos esse praescribunt Canones Thorunienses), Confessio Marchica, Consensus Helveticus etc.; sed talis horum libellorum Collectio, qualis Liber Concordiae et Corpora doctrinae (quorum recensum v. in *Feuerlinii* Bibl. Symbol. p. 1—33 et *Walchii* Bibl. theol. T. I. p. 315 seqq.) in ecclesia Lutheranorum sunt, apud Reformatos nunquam apparuit.

Unica extat apud illos plurium Confessionum et Declarationum collectio, quae tamen, etsi tribus prostet editionibus, et in magna olim aestimatione fuerit, non tam auctoritate publica, quam potius privatis nonnullorum Genevensium doctorum studiis prodiit*). Historia

*) In libro: G. W. Alberti's Briefe betr. den Rel. Zustand in Grofsbritanien. p. 1074 citatur opus sub titulo:

hujus operis litteraria adhuc obscura esse videtur, et apud nullum, praeter *Rud. Hospinianum* (Concordia discors. Tigur. 1607. f. p. 92), vestigium ejus deprehendere potui. Is autem haec narrat: Ministros ecclesiae *Tigurinae* a. 1579 ad propositiones Conventus Francofurtensis a. 1577 sub auspiciis *Jo. Casimiri*, Comitis Palatini, habiti et novam Confessionem proponentis, hisce respondisse verbis: »Tutissimum futurum, si qua alia ratione suum in doctrina fidei consensum toti mundo declarare possent, ut nova Confessione non esset opus. Editam esse a. 1566 auctore et suasore illustrissimae et laudatissimae memoriae Principe *Friderico*, Electore Palatino, Ecclesiarum Helveticarum Confessionem, cui Genevenses, Neocomenses, Rhaeti, Galli et Scoti subscripserint: Polones quoque eandem, in suam linguam translatam, Regi suo obtulisse, et Hungaricas Ecclesias similiter illam approbasse, seque eam amplecti publico scripto ad Regem (?) Transylvaniae testatas esse. Extare prae-

---

Harmony of the Confession of the faith of the christian and reformed churches. 1586. 8. Nuspiam de eo relatum legi, dubiumque manet, utrum sit nova collectio (quod vix crediderim), an versio Harmoniae Confessionum etc. Genev. 1581. anglicana, an denique idem liber latinus cum titulo anglicano. Si versio anglicana, idem fortasse vir nobilissimus, quem Syntagmatis editor tanquam translatorem Confessionis Scoticae in linguam latinam, laudavit, auctor habendus erit. Quam vellem, ut aliquis doctus Bibliographus nos de hoc libro certiores faceret.

terea Belgarum et Bohemorum Fratrum Confessiones. Posse has omnes certis capitibus distributas, ne verbo quidem ullo mutato, in Harmoniam redigi, adjecta duntaxat singulis capitibus brevi explicatione, qua summus inter has omnes consensus indicaretur, et quae dissensionis speciem, quae interdum propter locutiones diversas occurrit, removeret. Hunc librum communi istarum Ecclesiarum nomine editum, et Principum ac Magistratuum calculo approbatum, luculentissimum fore consensionis, inter tam multas tamque celebres diversissimarum nationum Ecclesias, testimonium, firmum item ac perpetuum illius conservandae vinculum. Posse etiam *Apologeticam ad Augustanae Confessionis Principes atque Ecclesias Praefationem* praefigi, qua seipsos a Concordia cum illis facienda non abhorrere testarentur, si suam illam sano sensu exponi patiantur. Intellexisse se idem plane *Genevensis Ecclesiae Ministrorum* de hac re judicium esse, et in hac Harmonia concinnanda operam suam non negaturum *D. Bezam*« etc.

Ita Tigurini, quorum consiliis et desideriis paulo post Genevenses satisfecerunt edendo opus, quod 1581 sub titulo prodiit:

> *Harmonia Confessionum fidei Orthodoxarum et Reformatarum Ecclesiarum, quae in praecipuis quibusque Europae regnis, nationibus et provinciis, sacram Evangelii doctrinam pure profitentur: quarum catalogum et ordinem indicabunt. Additae sunt ad calcem brevissimae observationes, quibus tum illustrantur obscura,*

tum quae in speciem pugnare inter se videri possunt, perspicue atque modestissime conciliantur: et si quae adhuc controversa manent, syncere indicantur — —. Quae omnia, Ecclesiarum Gallicarum et Belgicarum nomine, subjiciuntur libero et prudenti reliquarum omnium judicio. Genevae, apud Petrum Santandreanum. 1581. 4.

In fronte libri legitur: *Praefatio nomine Ecclesiarum Gallicarum et Belgicarum, quae Reformationem Evangelicam profitentur.* Auctor nomen suum non professus est, eum tamen *Theodorum Bezam* fuisse, ex genio et stylo colligitur. Confessiones, quibus haec conficitur Harmonia, in Catalogo praemisso, in quo simul succincta exponitur historia, juxta ordinem chronologicum ita sunt indicatae: I. *Augustana Confessio* a. 1530. II. *Quatuor Civitatum, vulgo Suevica* Confessio 1530. III. *Basileensis*, circiter a. 1532, et 1561 recognita (etiam *Myllhusana* dicta). IV. *Helvetica prior*, Basileae a. 1536 exhibita et a. 1537 Smalcaldico Conventui proposita. V. *Saxonica* a. 1551 a Melanchthone, ut Concilio Tridentino exhiberetur. VI. *Wirtembergensis* a Christophoro Duce d. 24. Jan. 1552 Congregationi Conc. Trident. proposita. VII. *Gallica* a. 1559. Ambrosiaci Francico II. a. 1561 Possiaci Carolo IX. gallice exhibita a. 1566 latine emissa. VIII. *Anglica*, Apologiae generali a. 1562 Anglicarum Ecclesiarum nomine conscriptae inserta. IX. *Helvetica posterior* a Tigurinis Pastoribus a. 1566 conscripta. X. *Belgica* a. 1566 gallice

edita, a. 1579 repetita et belgice versa, »a nobis Latine expressa.« XI. *Bohemica*, postrema ex quatuor prioribus repetita a. 1573 edita, *Waldensium* Confessio etiam dicta.

Articuli autem praecipui, quibus singulae Confessiones particulariter subjiciuntur, hi sunt, et sequentibus XIX Sectionibus proponuntur:

I. De scriptura sacra, vero Dei verbo, ejusque interpretatione. II. De Deo essentia uno, personis trino, veroque ejus cultu. III. De aeterna Dei providentia et mundi creatione. IV. De hominis lapsu, peccato, et libero arbitrio. V. De aeterna praedestinatione. VI. De reparatione s. liberatione hominis a lapsu per unicum Jesum Christum. VII. De Lege et Evangelio. VIII. De poenitentia et conversione hominis. IX. De justificatione per fidem deque bonis operibus et eorum praemiis. X. De sancta Ecclesia catholica. XI. De Ministris ecclesiae eorumque vocatione et officio. XII. De veris et falsis Sacramentis in genere. XIII. De sancti baptismi sacramento. XIV. De sacra Domini coena. XV. De coetibus ecclesiasticis. XVI. De feriis, jejuniis et ciborum delectu, deque visitatione aegrotorum et cura mortuorum. XVII. De cerimoniis et ritibus adiaphoris in genere. XVIII. De conjugio, coelibatu et votis monasticis. XIX. De Magistratu politico.

In fine XVII plagulis additae sunt: »*Observationes brevissimae in totam superiorem Harmoniam*,« quibus tamen non multum lucis adfertur.

Haec autem Harmonia post viginti annorum decursum mutato ordine aliaque oeconomia operis denuo est edita, et nunc quidem sub hoc titulo:

Corpus et Syntagma Confessionum fidei, quae in diversis regnis et nationibus Ecclesiarum nomine fuerunt authentice editae: in celeberrimis Conventibus exhibitae publicaque auctoritate comprobatae. Quibus annectitur in omnibus religionis chr. articulis Catholicus Consensus, ex sententiis veterum, qui Patres vocantur, desumptus. (Sine loco). Apud Petrum et Jacobum Chouët. Anno salutis 1612. 4.

Confessiones, nunc ab articulorum et titulorum coarctatione liberatae, immutato hoc, quod bene notandum, exarantur ordine et serie: I. Helvetica. II. Gallica. III. Anglicana. IV. Scoticana. V. Belgica. VI. Polonica. VII. Argentinensis s. Quatuor Civitatum Imperii. VIII. Augustana Confessio. IX. Saxonica. X. Wirtembergica. XI. Illustr. Electoris Palatini. XII. Consensus Ecclesiarum majoris et minoris Poloniae, Lithuaviae etc.

Consensus catholicus eo consilio additus est, ut breviter demonstretur, doctrinam Evangelicorum ab antiqua ecclesia neutiquam recedere, sed cum illa amicabiliter conspirare. Amare solent hujus aevi Reformati ejusmodi consensus cum Patribus demonstrationem, ut ex *Hottingeri* (in Cyrilli Lucaris Conf.), *Bachofii ab Echt* (in Catech. Heidelberg.), *Forbesii a Corse* (Instruct. hist. theol.) aliorumque exemplo

potest videri. De auctore hujus Consensus et de editore operis nihil legitur.

Nova hujus Corporis et Syntagmatis editio Genevae a. 1654 prodiit, mera tamen ejus repetitio dici non potest. Vario enim modo aucta et immutata, tribus partibus, hoc ordine exhibet Confessiones:

In Parte prima: I. Confessio Helvetica (sunt autem tres potius Confessiones). Praemissum est *Edictum Imperatorium* de eo, quinam habendi sint vel Catholici, vel Haeretici, ex Histor. tripart. lib. IX. c. 7. Sequitur *Symbolum Damasi* ex Hieron. Opp. T. II. II. Gallica. III. Anglicana (sed duae sunt). IV. Scoticana (iterum duae). V. Belgica. (Titulus superscriptus non bene habet: Acta Synodi nationalis Dordrechtanae. VI. Polonica (est potius Hungarica, sive Czengerina Confessio). VII. Argentinensis, sive quatuor Civitatum Imperii.

In Parte secunda: I. Confessio Augustana, ex edit. Viteb. 1540. II. Saxonica s. Misnica a. 1551. III. Wirtembergensis a. 1552. IV. Illustr. Electoris Palatini. V. Bohemica. VI. Consensus in fide et religione chr. inter ecclesias evangelicas Majoris et Minoris Poloniae, Lithuaviae etc.

Pars tertia continet *Catholicum Consensum*, sub titulo: Catholicus veterum, qui Patres vocantur, ex verbo divino, cum superiori Confessionum fidei syntagmate, in omnibus fidei chr. articulis Consensus: ex ipsorum sententiis verbisque expressis, sine ullis additamentis, constitutus. Auctor in dedicatione ad Electorem Palat. Fridericum nomen suum: *Gaspar Lau-*

rentiis profitetur. Scriptus erat jam a. 1595, nunc multo locupletior factus ac quibusdam articulis auctus. Post hunc sequuntur:

I. *Articuli Confessionis Basileensis*, de quorum ὀρθοδοξίᾳ et veritate S. Scripturae consentanea in Schola Theolog. Acad. Basil. — — — conferetur Disputationibus hebdomadariis a. 1647. II. *Canones Dordrechtani*; cum subscriptis nominibus et Sententia Synodi de Remonstrantibus. III. *Cyrilli Patriarchae Constantinopolitani Confessio fidei* chr. a. 1630. IV. *Generalis Confessio doctrinae Ecclesiarum Reformatarum in Regno Poloniae*, M. Ducatu Lithuaniae, annexisque Regn. Provinciis, proposita in Conventu Thorunensi a. 1645.

Praefatio ad editionem 1612 in hac quoque repetita. Auctoris nomen non adscriptum, ex ipsa tamen Praefatione colligi potest, quis auctor editorque fuerit. Scribit enim: »Harmonia Confessionum ante triginta annos (ab a. 1581 ad a. 1612) edita: sed per varias Sectiones intersecta. Nunc vero illae tanquam corpus integrum conspiciendae repraesentantur, et quam in illa editione plures. Venustius autem et utilius ipsum corpus totum, quam partes ejus divulsae. Earum quoque nexus et harmonia facile deprehenduntur, vel ex integra lectione, vel ex Concordantia per singulos articulos hic illis annexa: quibus etiam in hoc Syntagmate adjungitur ex Sententiis veterum, qui Patres vocantur, Catholicus Consensus: anno quidem 1595 a me editus, nunc rursus multo locupletior factus ac quibusdam articulis auctus: cujus institutum

declarat, quae in illo est ad Ill. Principem praefixa Epistola«. In illa autem, ut jam diximus, nomen suum *Gaspar Laurentius* subscripsit.

Ex hac Praefatione ea eligimus, quae ad scopum consiliumque editionis proprius spectant. »Requirunt multi, ait Auctor, ut una duntaxat edatur omnium ecclesiarum fidei Confessio. Vehementius exprobant alii *Confessionum multitudinem*. Verum non animadverterunt utrique, primum Symbolum, Apostolicum, fidei analogiam continere: veteres tamen Christianos, necessario multas edidisse Confessiones, praesertim in quatuor oecumenicis Conciliis, ad unicum fidei articulum exponendum de persona Domini nostri Jesu Christi. — — Cum igitur non de uno tuntum fidei expite agendum fuit, sed de omnibus articulis, plures hisce temporibus edere Confessiones necesse fuit, quibus omnes Symboli Apostolici articuli, eximie ex verbo divino explicati: quae omnes etiam unanimi consensu recipiunt veterum orthodoxas Confessiones, illiusque producunt quoties de illo capite quaestio.«

Denique addit: Quamvis autem hae Confessiones fidei Ecclesiarum Reformatarum tanta auctoritate fuerint institutae, ut ad eas tanquam ad *tabulas authenticas* recurrendum fuerit, quo prisca primaevaque dignosceretur fides: *nihilominus a paucis leguntur: vix apud bibliopolas inveniuntur: quaevis privatorum scripta parantur: ex quibusvis aliis potius, quam ex publicis testificationibus de religione dijudicatur.* Idcirco nunc mutuo sese complectentes praebent se denuo in hoc Syntagmate conspiciendas. Earum le-

gitima et sincera collatio, est optima in religione conciliatio, ad pacem et concordiam Ecclesiarum, quam, ut est in Ps. CXXII, omnes, qui sunt in domo Dei, studiose procurant. — — — — — — Serenissimi potentissimique Reges, qui Evangelii doctrinam receperunt, inprimis Angliae et Scotiae, hoc est Magnae Britanniae, atque etiam Daniae et Suediae Reges Clementissimi, quos Deus hac excellenti praerogativa ornavit, ut ipsorum majores Serenissimi, quemadmodum etiamnum Majestates ipsorum, inter Reges Europae extiterint primi, qui vera evangelii luce illustrati fuerint hisce novissimis seculis, hospitiumque ecclesiis Christi praebuerint tutum. Illustrissimi quoque Principes vere Heroes, atque Inclytarum Rerum publicarum Magistratus et Ordines Amplissimi, qui eandem evangelii lucem amplexi sunt, conspicient in his Confessionibus suae ac majorum suorum insignis pietatis monumentum sempiternum. Orandus est Deus assiduis precibus, ut Majestates, Celsitudines, Excellentiae ipsorum, qui secundum Deum hanc habent facultatem et ex Dei beneficentia sanctum quoque zelum, Ecclesias ab errorum labe et ab idololatriae fermento vindicatas, divinisque institutis praeclare munitas, tueri ac propagare pergant: quo pura evangelii doctrina ad posteros pure transmittatur; atque etiam ut turbatoribus Ecclesiarum repressis ad rejectis, Ecclesiae ubique in sacrosancta concordia coalescant. Dignentur quoque Serenissimae Majestates, Celsitudines, Excellent. Ampliss. ipsorum, hoc Syntagma clementia sua benignissime excipere. Ipsae vero Eccle-

siae Christi praestantissimae, pulcritudinem doctrinae sacrae in hisce Confessionibus contemplabuntur, ut sanctam conjunctionem sartam tectam inter se conservent. Earum quoque Antistites, Doctores et Praefecti, verbi divini Administri habent in iisdem Confessionibus orthodoxe conjunctis, exemplar eximium, quod in suis tractationibus intueantur: et Candidati Theologiae, ad quod studia theologica pie conforment. Omnes denique ex illis ipsis, rite et pie connexis, habebunt religionis certitudinem; et in quo, ne variis circumferantur doctrinis, ad salutem acquiescant. Faxit ipse Deus Servator et Conservator noster, cui gloria in aeternum«!

Ita Antecessor noster: cujus verba ita vera sunt, itaque nostris diebus conveniunt, ut, quod addendum sit, non habeamus, nisi hoc: id, quod de singularum Confessionum editionibus suo aevo dicit, eas a paucis legi, et vix apud bibliopolas inveniri, verbotenus nunc valere de Corporis et Syntagmatis editionibus. Quae cum ita sint, hujus operis repetitio verbo apologetico non egere videtur.

His de tribus Confessionum editionibus praemonitis, de ratione et oeconomia nostrae editionis exponamus. Ab initio quidem in animo fuit, in simplici editionis recentissimae a. 1654 repetione subsistere, nihilque aliud curare, quam ut lectoribus nova rarissimum librum legendi fiat copia. Sed postea intelleximus, melius fore et lectoribus magis consultum, si defectibus et confusionibus, quibus hic liber scatet, quantum fieri posset, succurreretur talisque pararetur editio, qualem et temporis ratio atque conditio, et lectoris utilitas et commoditas postulare videretur. Ex parte igitur hoc opus symbolicum coarctatum atque abbreviatum, ex parte auctum, ex parte alio, qui melior videbatur, ordine dispositum edendum curavimus. De quibus mutationibus nunc singulatim erit dicendum.

Ad omissiones quod attinet, primum abesse jussimus (ut de Damasi Symbolo et Cyrilli Confessione taceamus), *Confessionem Augustanam*, *Saxonicam*, *Wirtembergicam* atque *Palatinam*; nam in aprico est, hosce libros partim non huc pertinere, partim ita notos et vulgatos esse, ut nova repetitione non opus sit. Sed etiam illam *Confessionem Anglicanam*, quae *Joannem Juellium* (*John Jewell*, Episcopum Sarisburiensem) habet auctorem et Apologiae pro Ecclesia Anglicana pars est, repetere noluimus, quippe quae nunquam auctoritatem atque usum ecclesiae adepta est. Idem valet de altera illa *Scotica Confessione* a. 1581; quae p. 126 seqq. inserta est, quae tamen

potius est Confirmatio Confessionis a. 1560 nullumque novum continet articulum. Si utraque esset recipienda, nulla sane justa adfuisset causa, cur *Puritanorum Confessioni* aliisque hujus generis scriptis publicis locus esset denegandus. Neque minus omissa sunt scripta illa ecclesiae Polonicae, nimirum Decreta synodalia Lublinensia, Petricoviensia, et similia, quae P. II. pag. 215 seqq. leguntur. Nam non tam de doctrina, quam de regimine et disciplina agunt; quibus admissis quaestio oriretur: cur non et aliis similibus multis idem jus concedatur? Totam etiam partem tertiam, quae *Catholicum Consensum* exhibet, praetermisimus, quia Theologi non admodum celebris privatum est opus, nec ullam unquam auctoritatem publicam obtinuit. Ne comparandus quidem cum *Catalogo testimoniorum*, qui artic. VIII. Formulae Concord. adjici solet. Denique omisimus, paucis exceptis, Prologos illos atque Epilogos singularum Confessionum, una cum Subscriptionibus, quatenus nihil continere videntur, quod vel ad librorum historiam, vel ad textus illustrationem facere possit, quibusque, absque utilitate, moles operis augeretur.

Loco omissorum *recens adjecti* a nobis sunt nonnulli libri publica auctoritatate scripti et propositi, qui a tali collectione, ex nostra quidem sententia, nullo modo abesse poterant. In hunc censum prae ceteris veniunt *Confessio Marchica, Colloquium Lipsiacum* et *Colloquium Thoruniense,* quae in nostris terris usque ad a. 1817 publica Confessio et obligationis formula fuerunt. In Harmonia (1581) quidem et in

prima Corporis editione (1612) nondum exhiberi poterant. Quod autem in secunda editione (1654) fuerint omissa, jure meritoque lectorem mirari poterit. Nam si dixeris: Confessionem Marchicam esse confessionem fidei *Joannis Sigismundi*, Electoris Brandenburgici, quaerimus: cur igitur *Wirtembergica* et *Palatina Confessio*, pariter Principum nomine edita, fuit admissa? Vel, si *linguam Germanicam*, qua scripta et proposita est, impedimentum fuisset editoribus, non nisi latina edentibus: cur in hac *vertendi licentiam*, qua in *Confessione Belgica* et *Scotica* usi sunt, sibi non sumpserunt?

Formulam Consensus Helveticam, cui a. 1679 etiam Genevenses subscripserunt, editores certe non omisissent, si tempore, quo novum Corpus prodiit (1654), fuisset scripta. Nullo igitur modo abesse poterat a nova hac collectione.

Adjiciendum denique putavimus *Calvini Catechismum ecclesiae Genevensis* et *Catechismum Heidelbergensem*, cum utrumque in plurimis Ecclesiis Reformatorum auctoritate symbolica gaudere constet, cumque rarius apud nos, libellos egregios doctorum lingua legendi, sit opportunitas. Quod in prioribus Collectionibus non legantur, ex consilio editorum, non nisi Confessiones edendi, sine difficultate est explicandum. Nobis vero, ad majoris utilitatis promotionem, utque perfectius de Reformatorum doctrina publica et institutione populari possit judicari, consultius visum, non solum in his subsistere. Eo confidentius autem hac libertate usi sumus, cum ipsum

magnum *Jo. Calvinum* (in Praefatione ad Frisiae Doctores) hujus causae habeamus egregium patronum.

De *mutato ordine* adhuc monendum, ne quis fortasse temeritatis et novaturiendi studii nos accuset. Non loquimur autem tam de *ordine chronologico;* hunc enim, quatenus editores observarunt (quod tamen non semper factum), non solum retinuimus, sed etiam correximus: quam potius de ordine reali, quo scripta ad unum genus pertinentia non erant disjungenda atque separanda. Hinc itaque *Canones Dordraceni* non in fine Partis III, et Appendicis loco, sed statim post Confessionem Belgicam, ut par erat, leguntur. Quae ad Ecclesiam Hungaricam et Polonicam spectant, non P. I et II interspersimus, sed continua serie exhibuimus.

Quod autem nostra collectio in duas distributa sit Partes, id ex consulto factum est, ut, quantum fieri posset, Homogenitatis ratio quaedam habeatur. In Parte enim priori dedimus Confessiones fidei, quae (exceptis Canonibus Dordracenis) saeculo XVI in ipso Ecclesiae Reformatae gremio originem habuerunt et tanquam testimonia doctrinae in ea traditae, instar tabularum authenticarum (ut cum editore a. 1654 loquamur) auctoritatem obtinuerunt. In Partem posteriorem reposuimus Confessiones saec. XVII promulgatas et in editionibus Genevensibus omissas. His autem socias dedimus Confessionem Bohemicam et Tetrapolitanam, quae quidem sunt omnium vetustissimae (ita ut, si sola Chronologia esset respicienda, in frontispicio totius operis fuissent collocan-

dae), sed, licet Reformatorum applausu atque assensu ornatae, eorum tamen proprietatem neutiquam exprimunt, et inter documenta domestica stricte sic dicta vix ac ne vix quidem possunt numerari. *Catechismo utroque*, de quo supra dictum, ultimum adscripsimus locum, ne Confessionum ordinem, citra necessitatem, interrumperemus.

Superest igitur, ut singula utriusque Partis documenta recenseamus, eorumque historiam litterariam, ea, quam hujus collectionis oeconomia postulat, brevitate exponamus.

Pars prior.

I. *Tres Confessiones Helveticae.* In Syntagmate praemonetur: »Illae Confessiones Helveticae, quia antiquissimae, in hac hujus Syntagmatis parte collocantur primae.« Sed ordine inverso, si Chronologiam spectes, sunt exhibitae, neque mutandum putavimus, cum auctoritatis publicae, quam prae se ferunt, ratio sit habita *).

*) Historia externa Helveticarum Confessionum non minori adhuc laborat difficultate atque obscuritate, quam interna. Operae sane pretium esset, si aliquis vir doctus et ad hoc negotium idoneus eam illustrare velit. Inprimis hoc valet de Confessione Basil. et Mylhusiana, de quarum origine, auctoribus et fatis nondum satis constat.

A. Confessio igitur, quae primo legitur loco, ea est, quae a. 1566 *nomine atque auctoritate omnium Ecclesiarum Helveticarum* (excepta Basileensi et Neocomensi) revisa et retractata, et ab Ecclesiis Reformatis in Anglia, Scotia, Gallia, Belgio, Polonia, Hungaria et Germania comprobata est. Primum scripta erat in Conventu Basileensi a. 1536 a triumviris ad hoc negotium electis *Henr. Bullingero, Oswaldo Myconio* et *Simone Grynaeo,* eo potissimum consilio, ut cum Augustanae Confessioni Addictis bona gratia atque concordia iniretur. Postea vero, cum intellectum fuisset, hoc non ex votis cessisse et a multis improbari hanc confessionem, ut non sufficientem, suadente inprimis *Friderico* III. Elect. Palat., multo auctior et elimatior elaborata fuit. In hoc negotio *Henr. Bullingerus, Theodorus Beza* et *Rudolphus Gualterus* praecipuas habuerunt partes. Cf. *Rud. Hospiniani* Concordia discors. Tigur. 1607. f. p. 92. 104 seqq. Ejusdem Histor. Sacrament. P. II. p. 56 seqq. p. 238. p. 564 seqq.

Editio Tigurina a. 1651 prae ceteris correcta habetur. A. 1819 denuo ediderunt, addita introductione de usu et necessitate Confessionum fidei, *J. C. S. Cellerier* et *P. L. Gaufsen,* Pastores Genevenses, graviter ob id castigati nomine Consistorii Genevensis! Cf. Histoire veritable des Momiers etc. Paris 1824. p. 69—80. Nova nuper apud nos cum laude parata est sub titulo: *Confessio Helvetica posterior; denuo edidit indicemque rerum adjecit Jo. Petr. Kindler.* Praefatus est D. *Ge. Bened. Winer.* Solisbaci 1825. 8.

Cum Praefationem, quam ex instituto nostro omisimus, fortasse nonnulli, tanquam consensus inter Helveticas Ecclesias documentum, desiderare possent, eam hic submittendam putamus, ne integritati aliquid deesse videatur:

»Universis Christi fidelibus per Germaniam atque exteras etiam Nationes. Ministri subscriptarum Ecclesiarum per Helvetiam, gratiam et pacem a Deo patre, per Jesum Christum Dominum nostrum, precantur.

»Conscriptae sunt hactenus, et eduntur hoc praecipue tempore in publicum, a Regnis, Nationibus, et Civitatibus, multae ac variae Confessiones et expositiones fidei, quibus extremo hoc seculo, in tam infelici perniciosarum proventu haeresum, quae passim exoriuntur, docent atque testantur, se in Ecclesiis suis orthodoxe simpliciterque sentire, credere atque docere, ac omnibus in universum et singulis christianae fidei et religionis nostrae dogmatibus, denique se et ab Haeresium Sectarumve communione esse quam alienissimos.

»Nos ergo, tametsi antea hoc ipsum fecerimus in nostris scriptis in publicum editis, quia tamen illa in oblivionem forte abierunt, variisque in locis, et prolixius etiam rem exponunt, quam ut omnibus inquirere ac perlegere vacet praeclaro aliorum fidelium exemplo excitati, brevi hac expositione conamur com-

plecti, et omnibus Christi fidelibus proponere doctrinam oeconomiamque Ecclesiarum nostrarum, quam illae mox ab initio reformationis, multos iam per annos, multaque per discrimina rerum ad hunc usque diem, summo cum consensu, et docuerunt, et nunc quoque custodiunt. Eadem opera attestamur etiam omnibus consensum nostrum unanimem, quem dedit nobis Dominus, ut in nostris Ecclesiis, quibus nos ministrare voluit Dominus, idem loquamur omnes, nec sint inter nos dissidia, sed simus integrum corpus, eadem mente eademque sententia. Attestamur item nos, minime talia in Ecclesiis nostris spargere dogmata, qualia adversarii nonnulli nostri nobis, apud eos maxime, ad quos scripta nostra non perveniunt, et qui doctrinae nostrae imperiti sunt, falso et praeter meritum tribuere, obtrudereque nituntur. Ergo manifestissime ex his nostris aequi deprehendent lectores, nihil nos quoque habere communionis cum ullis sectis atque haeresibus, quarum, hoc consilio, in singulis prope capitibus, mentionem facimus, easque reiicientes perstringimus. Colligent itaque et illud, nos a sanctis Christi Ecclesiis Germaniae, Galliae, Angliae, aliarumque in orbe Christiano nationum, nefario schismate non seiungere atque abrumpere: sed cum ipsis omnibus et singulis, in hac confessa veritate christiana, probe consentire, ipsasque caritate sincera complecti.

»Tametsi vero in diversis Ecclesiis quaedam deprehenditur varietas, in loquutionibus, et modo expositionis doctrinae, in ritibus item vel caerimoniis, eaque

recepta pro Ecclesiarum quarumlibet ratione, opportunitate et aedificatione, nunquam tamen ea, ullis in Ecclesia temporibus, materiam dissensionibus et schismatibus, visa est suppeditare. Semper enim hac in re, Christi Ecclesiae usae sunt libertate. Id quod in historia Ecclesiastica videre licet. Abunde piae vetustati satis erat, mutuus ille in praecipuis fidei dogmatibus, inque orthodoxo et caritate fraterna, consensus.

» Quocirca speramus Christi Ecclesias, ubi viderint deprehenderintque nos in sancti et aeterni Dei doctrina, in sensu item orthodoxo et caritate fraterna, cum ipsis, inprimis vero cum vetere Apostolica Ecclesia, per omnia consentire, libenter ipsas quoque in unitate fidei atque doctrinae, sensuque orthodoxo, et fraterna caritate consensuras nobiscum. Cum hanc Confessionem in hoc quoque ediderimus praecipue, ut Ecclesiarum pacem concordiamque cum mutua caritate, apud Germaniae exterasque Ecclesias quaeramus, nobis conciliemus, conciliatamque retineamus. Ubi sane illas ipsas Ecclesias, ea dilectione, sinceritate, integritateque praeditas esse, nobis certo persuademus, ut si quid forte nostrarum rerum hactenus minus recte intellectum sit a nonnullis, porro, audita hac simplici Confessione nostra, illae nos neutiquam numeraturae sint inter Haereticos, neque Ecclesias nostras, quae verae Christi Ecclesiae sunt, damnaturae ut impias.

» Ante omnia vero protestamur, nos semper esse paratissimos, omnia et singula hic a nobis proposita,

si quis requirat, copiosius explicare, denique meliora ex verbo Dei docentibus, non sine gratiarum actione, et cedere et obsequi in Domino: cui laus et gloria. Acta 1. Martii. Anno 1566.

»Subscripserunt omnes omnium Ecclesiarum Christi in Helvetia Ministri, qui sunt Tiguri, Bernae, Schaffusii, Sangalli, Curiae Rhaetorum et apud Confoederatos, cis et ultra Alpes, Mylhusii, et Biennae, quibus adiunxerunt se et Ministri Ecclesiae, quae est Genevae.«

B. *Confessio Helvetica secunda*, quae interdum prior dicitur *), ea ipsa est, de qua diximus, a. 1536 in publicum emissa. Si in titulo legitur: »*Composita Basileae a. D.* 1536. *Latine excusa* 1581«; hoc non ita intelligendum est, ac si primum germanice scripta, deinde latine fuerit versa; nam originaliter latine est conscripta, a *Leone Judae* autem (qui una cum *Gasp. Megandro* s. *Grofsmanno* ex numero eorum fuit, quibus compositio hujus Confessionis demandata fuit) germanice facta. A. 1581 nova editio,

---

*) Cf. Ruchat Histoire de la Reformation de la Suisse. T. V. p. 526: »C'est là la Confession, que nous appellons la prémiere Helvetique, pour la distinguer d'une autre plus etenduë, qui fut faite l'an 1566, imprimée en Latin, en Allemand et en Français la même année, et reçuë par tous les Etats Réformez de la Suisse, à la reserve de Bâle et de Neuchatel«. Quae igitur ratione temporis prima, eadem, si valorem publicum respicias, secunda habetur.

auctoritate Magistratus Basileensis, qui ab ea nullo recedere voluit modo, prodiit. Gallicam versionem, sive potius paraphrasin, exhibet *Abrah. Ruchat:* Histoire de la Reformation de Suisse. Genev. 1728. T. V. p. 510—526. Idem ibid. p. 546 et 556 refert, Lutherum laudasse hanc Confessionem, et Tigurinos paulo mitiorem de s. coena explicationem proposuisse. Historiam porro narrat *J. Jac. Hottinger* Helvet. Kirchen-Geschichte. T. III. p. 682 seqq. et *Schroeckh's* christl. Kirchengesch. seit der Reformat. T. II. p. 176—178.

C. *Confessio Helvetica tertia,* modo Basileensis, modo Mylhusiana dicitur, quia Basileae scripta, a Mylhusanis (s. Mulhusanis) vero, qui omnium primi in Helvetia Reformationem amplexi sunt, primum promulgata fuit. Auctor est *Oswaldus Myconius,* fidelis Zwinglii et Jo. Oecolampadii amicus, hujusque successor. Is igitur a. 1532 germanice scripsisse dicitur, ut etiam in titulo expressum est. In *Dan. Gerdesii* tamen Hist. Reform. T. II. p. 235 de Myconio narratur: »*Is Confessionem Helveticam Glossatam,* sive *invariatam,* non semel publicavit, et in Constantiensi a. 1534 aeque ac in Basilcensi a. 1536. Conventu firmiter eidem inhaesit«. In subjecta not. b. additur: »Quare invariatam eam dicamus, videre est apud Zwingerum Tractat. de sacr. coena. pag. 47 seqq. *Est enim ea Confessio Basileensis a. 1529 confecta,* certis quibusdam glossis marginalibus instructa, quas si demas, Variatam, si omnino addas, Invariatam merito appellaveris«. Quod si ita se

habet, haec Confessio non solum inter Helveticas, sed inter omnes quoque Evangelicas erit prima, quae Augustanam, Zwinglianam et Tetrapolitanam integro anno antecedit*). Quae de variationibus (quas et nos,

---

*) Sed res adhuc obscura. Apud Lavaterum (de origine et progressu controv. sacrament. Edit. 2. 1672. p. 66) et Ruchatum (Histoire de la Reform. de la Suisse, T. V. pag. 184—87) aliter narratur. Hi enim dicunt, anno 1533. Pastores Basileenses a Capitone et Bucero fuisse permotos, ut symbolo exprimerent doctrinam de s. coena eam, quae in Conf. Tetrapolitana expressa sit. Factum hoc esse, et Confessionem Basil. a Magistratu et Civibus approbatam d. 21. Jan. 1534. e prelo prodiisse. Deinde apud Ruchat. additum: »Cette piéce, qui fut appellé la premiere Confession de Bâle (pour la distinguer d'une seconde, qui fut faite l'an 1536 et qui fut adoptée par toutes les Eglises de la Suisse) fut souscrite par les Pasteurs de Strasbourg, Capiton et Bucer, et par ceux de Mulhouse. Et comme dans la suite Messieurs de Mulhouse la firent réimprimer l'an 1550 avec une préface datée du 8. Janvier, elle fut appellée la Confession de Mulhouse. L'an 1561 à l'occasion de quelques disputes, qui s'étoient élevées à Bâle, les Ministres de cette Eglise là, la signérent de nouveau, pour assoupir les Contestations. On la traduisait en Latin; et l'an 1580 on l'insera dans le Recueil des Confessions, où on la mit, pour de certaines raisons, sous le nom de Mulhouse«.

De variationibus nil dictum expressis verbis; sed additur, a Basileensibus a. 1534 esse adjectam in fine protestationem contra Anabaptistas. Haec protestatio cum sensu quidem Addit. marginalis, ut in edit. nostra p. 108 exprimitur, convenit, in verbis tamen multum differt.

non inter textum insertas, sed in notis textui subjectis indicavimus) observantur, etiam in aliis Confessionibus de variata et invariata esse sermonem, docent.

II. *Confessio Gallicana.*

De ea Syntagma hoc praemonuit: »Anno 1559 difficillimis temporibus, Lutetiae in Synodo nationali constituta fuit, atque nomine Ecclesiarum Galliae *Theodorus Beza* eam obtulit Carolo IX. Regi, in Colloquio Possiaci habito a. 1561. Confirmata fuit Rupellae in Synodo nationali a. 1571, cum palam in Illustrissimo Coetu perlecta (praelecta) fuisset. Nam ibi, in tribus exemplaribus, in membranis ei descriptae, subscripserunt sua manu, Seren. *Regina Navarrae* (Johanna): Seren. ejus Filius, qui deinceps Rex Galliae atque Navarrae, felici ac perpetua memoria dignissimus, *Henricus IV. Magnus.* Item Illustr. *Princeps Condaeus*, nomine quoque Henricus. Illustr. *Ludovicus Comes Nassovius.* Gaspar *Colinius Castilionius*, ille Franciae Amirallius: atque Ecclesiarum Gallicarum nomine Pastores et Seniores, qui ex omnibus Franciae provinciis ad illam nationalem Synodum missi fuerant. Quantus fuit ille coetus! Quam commemorabili pietate ac omnibus splendidissimis dotibus ornatus, et in omni virtutum genere excellens! Unum autem ex illis Autographis, in membrana polite scriptum, ab iisdem Seren. Illustr. etc. cui propria manu subscripserant, missum fuit Genevam asservandum, quod et in Archivis illius civitatis custoditur. Latine vero edita fuit a. 1566 et a. 1581«.

His nonnullas ex historia adjicimus observationes. De hac Confessione ejusque variationibus acriores inter ipsos Reformatos exorti sunt motus. Helveti enim in articulo de s. coena se damnatos esse questi sunt, et parum abfuit, quin Theodorum Bezam, propter Conf. art. XXXVI et XXXVII ubi »*de corporis et sanguinis substantia*« sermo est, tanquam transfugam ad castra Lutheranorum accusarent. Apud hos vero male audiebat, quoniam in Conventu Possiacensi subscriptionem Augustanae Confessionis declinaret et contra praesentiam naturalem in s. coena, adversus Theologos Wirtembergicos disputarat. Male vexatus ab utraque parte, neque minus Catholicis satisfaciens, artificiose magis quam sincere sese extricare studuit, variisque mutationibus (inprimis in Synodo Nemausia a. 1572 propositis) varias dissidentium partes reconconciliare voluit. Sed omnibus displicuit, ut ex *Hospiniani* histor. sacram. P. II. p. 343 seqq., *Bossueto* (Histoire de vatiations etc. T. II. lib. XII. p. 256 seqq.), *Saligio* (Historie der Augsburg. Conf. Th. III. p. 801 seqq.) aliisque scriptoribus intelligitur.

Hoc in Calvino et Beza maxime displicuit, quod variis temporibus atque occasionibus Confessiones in Germaniam mitterent, quae neque in Helvetia neque in Gallia ab omni parte essent comprobatae atque receptae. Valet hoc inprimis de illa, quae sub titulo: *Confession und kurze Bekenntnüſs des Glaubens der reformirten Kirchen in Frankreich* a. 1564 ad Comitia Francofurtana, sine effectu, missa et paulo post Heidelbergae 1566. 8. typis erat expressa. Nam haec

Confessio a genuina illa Rupellensi, et ab ea, cui etiam Ministri ecclesiarum Helveticarum subscripserant (edit. 2. Bernae 1722. 4.) non uno nomine erat diversa. Optandum sane esset, ut historia hujus variationis, de qua Bossuetus tantopere stomachatur, paulo accuratius sub examen criticum vocaretur.

III. *Confessio Anglicana s. Articuli triginta et novem.*

Syntagma P. I. p. 89—108 duas Anglicanae ecclesiae exhibet Confessiones, quarum tamen priorem, cur omiserimus, supra jam dictum est. Nos quidem eodem adeoque majori jure inserere potuissemus *Articulos XLII a. 1551 sub Eduardo VI* (auctore Cranmero et Ridlejo) promulgatos, qui ad normam Augustanae Confessionis elaborati, deinde a. 1562 in *Articulos XXXIX*, ut nunc tanquam unica Ecclesiae Anglicanae norma valent, transformati sunt. Sed nullo modo a receptis et publica auctoritate constitutis recedendum putavimus.

Ceterum Articuli XXXIX, quorum historiam *Gilb. Burnetus* (Hist. reform. Angl. Eccl. T. II. p. 111 seqq. et in Exposit. undequadraginta Art. Lond. 1699 f.), *Saligius* (Hist. der Augsb. Conf. T. II. p. 456) aliique multi accuratissime exposuerunt, *Calvini* quidem dogmata de praedestinatione et s. coena exprimunt, ideoque gratiam apud Reformatos meruerunt; sed in decretis de regimine ecclesiastico ab institutis Calvini totiusque ecclesiae Reformatorum prorsus abhorrent;

Ex quo videmus, in hac Confessionum collectione, ut par erat, *rationem dogmaticam* praevaluisse.

IV. *Confessio Scotica.*

Falsum est, quod in Syntagmate scribitur: »Anno MDLXVIII lingua Scoticana tantum scripta fuit«. Non errore typographico ita scriptum esse, ex sequentibus patet: »edita primum a. Chr. millesimo quingentesimo sexagesimo octavo«. Sed pro certo constat, eam a. 1560 in plenaria *Parliamenti Edinburgensis* Sessione, praecipitato calamo conscriptam (nam nisi quatriduanum tempus fuit concessum), esse exhibitam atque confirmatam. Cf. *Stuarti* Gesch. der Reformat. in Schotland p. 225 seqq. et *Schroeckhii* Kirchengesch. seit d. Reformat. Th. II. p. 478 seqq. Praecipuus ejus auctor *Jo. Knoxius* habendus.

Quae in Syntagmate p. 126—28 exhibetur: *Generalis Confessio verae et christianae fidei et religionis, secundum Dei verbum et Acta nostrorum Parlamentorum, cui Regia Majestas ejusque familia, aliique varii ad Dei gloriam bonumque omnium exemplum subscripserunt. Apud Edimburgum d. 28. Januar a. D. 1581 annoque regni Majestatis Regiae XIV* « — nihil aliud prorsus est, quam nova Confessionis Scoticae confirmatio atque commendatio. Solemniter declarant Scoti, se constanter inhaesuros esse Confessioni publice confirmatae, in omnibus articulis, eamque mascule defensuros contra Papismum, inprimis autem contra erronea et sanguinolenta Concilii Tridentini decreta«. Paulo post additur: »Nos

igitur — — protestamur et invocamus scrutatorem cordium et renum in testem, quod mentes et corda nostra plane huic Confessioni, promissioni, juramento et subscriptioni assentiuntur« etc.

Nihilominus ab hac tantis laudibus elata Confessione, quae moderatam Calvini exprimit doctrinam, paulo post recessum fuit et nova *Presbyterianorum Confessio* a. 1643 et 1646 exarata in locum ejus successit. Habet titulum: Confessio fidei in conventu Theologorum, auctoritate Parliamenti Anglicani indicto, elaborata, eidem Parliamento postmodum exhibita, quin et ab eodem deindeque ab Ecclesia Scoticana cognita et approbata, una cum Catechismo duplici. Cantabrigiae 1559. Et haec apud Reformatos in Anglia et Scotia etiam hodie eatenus valet, quatenus non omnem omnino auctoritatem symbolicam sustulerunt, de quo supra dictum.

V. *Confessio Belgica.*

A prima manu scriptum privatum a. 1561 a nonnullis pastoribus Belgicis (inter quos *Guido de Bres* et Adrian. Saravia primas habuerunt partes) in lingua Gallica exaratum *), deinde Belgice et Latine

*) S. V. Phil. Marheinecke (Institut. symbol. edit. 2. Berol. 1825. 8. p. 96 haec habet: »Confessio B. a Guidone de Bres Wallonico sermone composita, cujus deinde et aliorum studiis primum gallice lucem adspexit a. 1562. Non solum litteris latinis saepius descripta est, verum etiam germanicis, hungaricis, graecis, arabicis«.

factum variisque Synodis a. 1571. 1576. 1579 et 1581 confirmatum. Accessiones et mutationes, quas haec Confessio usque ad a. 1618 experta est, accuratissime indicavit et dijudicavit *Festus Hommius* in libro: Specimen controversiarum Belgicarum, s. Confessio eccles. reform. in Belgio; in usum futurae Synodi nationalis. Lugd. Bat. 1618. 4. Haec tandem Synodus 1619 revisam relectamque sancivit. V. Acta Synod. Dordrac. P. 1. pag. 350 seqq. *Benthemii* Holl. Kirchen- und Schulen-Staat. Th. I. c. 5. In linguam Graecam transtulit *Jacob. Revius* 1623 et 1653.

VI. *Canones Dordraceni.*

Cum Confessione Belgica et materialiter et formaliter sunt connexi, et quamvis non ab omnibus Reformatorum familiis approbati, ab aliis tamen quasi norma recepti sunt. Qua de causa hoc loco inserere neque in Appendicem reponere voluimus. Iis opposita est: (*Simonis Episcopii*) Confessio s. Declaratio sententiae Pastorum, qui in foederato Belgio Remonstrantes vocantur, super praecipuis articulis relig. chr. Harderovici 1622. 4.

VII. *Confessio Hungarica s. Czengerina.*

Non recte in Syntagmate dictum: »Polonica fidei confessio in Synodo Czengerina uno consensu exhibita et declarata, excusa Debrecini a. 1570«. Idem error commissus a *Bossueto* (Hist. des variat. T. I.

p. 75: »Synode de *Czenger, ville de Pologne*« cf. T. II. p. 116). Nam *Czenger* s. *Csenger* est urbs Hungarica in Comitatu Szathmariensi, neque Confessio in hac urbe a. 1557 vel 1558, vel serius (nam incertum est, teste *Schroeckhio* Kircheng. seit d. Ref. T. II. p. 737) composita et Debrecini a. 1570 edita, nunquam Reformatorum in Polonia, qui semper mitiorem sequuti sunt partem, habuit applausum. Neque hoc mirum, nam Czengerini sunt inter omnes Calvinistas vehementissimi et in articulo de Coena Domini (pag. 244 — 47) tam multa dura atque odiosa proferunt, ut nec Zwinglianorum nec Lutheranorum gratiam merere possent.

VIII. *Confessiones Polonicae.*

Reformati in Polonia ab initio et semper Helveticae Confessioni addicti, eo nomine laudem meruerunt, quod pacis et unionis erant amantissimi. Insigne hujus animi extat documentum, quod vocatur: *Consensus Sendomiriensis.* Irenicus hic libellus id habet singulare, ut praeter dogma de *sacra coena* nullum aliud tangat, et in eo exponendo non nova tropologia aut formula utatur, sed in ea, quam *Phil. Melanchthon* in Confessione Saxonica a. 1551 (ex qua integer articulus de Coena Domini p. 256 seqq. insertus est) proposuerat, acquiescendum esse suaderet. Peractum est hoc reconciliationis negotium in generali Synodo a. 1570, annuente Rege Poloniae *Sigismundo Augusto,* in urbe Sendomir habita, inter *Lutheranos, Reformatos* et *Fratres Waldenses* s. *Bohemicos.* Etsi

autem haec trium familiarum dissentientium unio non eos protulerit, quos boni cordatique omnes exspectarant, fructus, primum tamen reconciliationis exemplum, cujus auctores praecipui Reformati in Polonia fuerunt, memoria est dignissimum.

Consensus Sendomiriensis a pluribus Synodis Cracoviae, Vlodislaviae, Petricoviae aliisque habitis approbatus et confirmatus a. 1586 latine et Polonice editus, saepius repetitus, a *Sam. Strimesio* Francof. ad Viadr. 1704 optime illustratus est. Historiam Consensus *Dan. Ern. Jablonskius* libro singulari (Histor. Consens. Sendomir. Berol. 1731. 4), *Saligius* (Hist. der Augsb. Conf. Th. II. p. 735 seqq., *de Friese* (Beytr. zur Reformationsgesch. in Polen etc. B. I. p. 433—65), *Schroeckh* (Kirchengesch. seit d. Ref. Th. II. p. 704—12) aliique laudabili studio exposuerunt. Stricturis variis subjecit suo more *Bossuetus* (Hist. des variat. T. II. p. 238 seqq.)

Canones Thorunienses. Adjecti sunt hi Canones a. 1595 promulgati eo consilio, ut dogmaticis adjungantur quoque statuta aliqua de disciplina ecclesiastica et scholastica. Notatu quoque digna videntur, quae ibi de obligatione in Consensum Sendomiriensem praecipiuntur.

Pars posterior.

I. *Confessio Bohemica.*

Qui ex clade Hussitarum superstites facti sunt in Bohemia et Moravia evangelicae veritatis amatores, *Fratres Bohemici* et *Moravici* dicti sunt. Nomen quoque *Waldensium* et *Piccardorum* ipsis impositum esse constat, cum multi eorum a priscis temporibus in Bohemia degentium ad causam Hussitarum transiissent. Ipsi vero se potius *Unitatem fratrum* s. Fratres unitatis appellare voluerunt, teste Comenio in Histor. Fratr. Bohem. 1702. §. 50. 51. Hi igitur primam fidei suae Confessionem, cui aliae, sed diversae, sub Waldensium nomine a Flacio et Lydio editae praecesserunt, anno 1504. Ladislao Regi exhibuerunt, quae in Lydii Waldens. T. II. p. 1 seqq. legitur, quamque novae editiones et Apologiae a. 1507, 1508 et 1524 subsequutae sunt. Anno 1532 novam Confessionem ad Georgium, Marchionem Brandenburgicum, miserunt, qui eam Luthero, ut ederet, tradidit. Haec editio titulum habet: *Rechenschaft des Glaubens, der Dienst und Cerimonien der Brüder in Boehmen und Mähren, welche von etlichen Pikarden, und von etlichen Waldenser genannt werden.* Wittenb. 1532. Post triennium idem edidit novam Fratrum Confessionem, quam a. 1535 Ferdinando Regi obtulerant, eamque multis in Praefatione exor-

navit elogiis, in quibus etiam Melanchthonem, Bucerum, Calvinum aliosque habuit consentientes.

In hac Praefatione narrat, se olim, cum adhuc esset Papista, vere et ex animo odisse istos Piccardos, quos deinde tamen, re melius intellecta, tanquam scripturae s. et evangelii amatores, cum animi laetitia agnoverit. Deo igitur gratias agit pro singulari providentiae dispositione. »Destructo nunc, inquit, interstitio suspicionis, qua nobis mutuo Haeretici videbamur, facti sumus prope et reducti simul sumus in unum ovile sub unum illum Pastorem et Episcopum animarum nostrarum — — —. Quod si quae differentiae in hac eorum Confessione occurrent, de r i t i b u s et c e r i m o n i i s, vel de c o e l i b a t u, meminerimus, nunquam fuisse neque potuisse omnium Ecclesiarum omnes ritus et observationes esse aequales vel easdem. Id enim non permittunt hominum, regionum, temporum rationes ac varietates, modo salva sit doctrina fidei et morum. Haec enim debet esse eadem, ut Paulus saepe monet — — —. Nam ut Conjugium (sacerdotum) sit apud eos eo modo liberum, ut apud nos, non sinit eorum status et conditio. Interim satis est, quod cuilibet licitum, et nulli peccatum esse docetur et creditur, salva unius cujusque fide et conscientia. Commendo igitur in Domino omnibus piis, et hanc Confessionem Fratrum, in qua videbunt clare, quanta injuria hactenus a Papistis fuerint damnati et vexati.

Post novas vexationes et persecutiones, quas Fratres a. 1547 et 1548 in Bohemia sunt passi, multi eo-

rum in Poloniam atque Borussiam migrarunt, ubi propter egregiam morum disciplinam, qua excellerent, omnium plausum, inprimis Magnatum et Nobilium, tulerunt, et cum Lutheranis et Reformatis in pace et concordia vixerunt. Causa vero, cur hi cum illis arctiori vinculo conjungi cuperent, non solum fuerunt Romano-Catholici, quorum fax et tuba Hosius, Cardinalis, diu erat, sed prae ceteris Sociniani s. Unitarii, qui illo tempore sub nomine *Fratrum Polonicorum* sese irrepserant. Contra hostem igitur communem triplici foedere causam communem facturi, *Lutherani*, *Reformati* et *Fratres Bohemici* s. *Waldenses* in Synodo generali Sendomiriensi a. 1570 unionem ecclesiasticam inierunt et Consensum illum Sendomiriensem, quem dedimus P. I. exhibuerunt. In hoc autem Confessio nostra tanquam genuina doctrinae evangelicae declaratio et Augustanae Confessioni quodammodo aequiparanda publice agnoscitur.

II. *Confessio Tetrapolitana.*

Eodem tempore, quo Augustana Confessio, tradita est Carolo V. et Comitiis Confessio quatuor Civitatum Imperii (Argentinensis, Constantiensis, Memmingensis et Lindaviensis), quae *Martini Buceri* habetur opus, et a doctrina Lutheranorum non nisi in articulo de s. coena paululum recedebat. Tropum quendam medium inter Lutheri et Zwinglii sententiam sistit, ideoque a multis tanquam formula mediatoria est considerata et a Reformatis eo nomine recepta. Saepius latine et germanice, optime ab Ehingero

edita. Historia Conf. Tetrapolitanae Viteb. 1694 et 1721. 4. ab *E. Fr. Wernsdorfio* docte exposita.

In Syntagmate sub titulo: Argentinensis exhibetur, quod nomen et apud alios gerit, quia Ecclesia Argentinensis s. Argentoratensis in ea condenda praecipuas habuit partes, eamque strenue retinuit, cum reliquae Civitates jam dudum ab illa recessissent*).

III. *Confessio Marchica.*

Cum *Joannes Sigismundus*, Elector Brandenburgicus, Anno 1613 ad partes Reformatorum transiisset, in Confessione suo nomine a. 1613 et 1614 edita (cujus auctor Pelargus, Theologus Francofurtanus, habetur) novam doctrinae formam exposuit, eamque subditis suis non tanquam normam, sed tanquam exemplum proposuit. Postea vero *Confessio Marchica* (ita enim vocare solebant), una cum *Colloquio Lipsiaco* Anno 1631 et *Declaraione Thoruniensi* a. 1645 tanquam liber, ad quem omnes doctores ecclesiae Reformatae in terris Brandenburgicis et Borussicis essent obligandi, publica auctoritate praescri-

*) Ex Hospiniani Hist. sacramentar. P. II. p. 163—64, narrat Abrah. Ruchat (Histoire de la Reformat. T. III. p. 124): »Cette Confession fut pendant 50 ans la livrée de la foi de l'Eglise de Strasbourg, qui etoit alors étroitement unie avec celles de Suisse. Elle y fut confirmée l'an 1535 avec ordre, de la lire toutes les annès une fois dans les assemblées des Tribus«.

pta fuit, quae quidem obligatio usque ad annum 1817 duravit. Cf. liber: *Der Chur Brandenburg Reformations-Werk: die drey Confessiones oder Glaubensbekenntnisse, welche in den churfürstl. Brandenburg. die Religion betreffenden Edictis zu beobachten befohlen worden.* Coeln an der Spree 1695. 4. Ex hoc libro authentico fluxerunt omnes reliquae editiones, etiam ea, quae in *D. H. Hering's* historische Nachricht von dem ersten Anfange der evang. reform. Kirche in Brandenburg und Preufsen. Halle 1778. 8. Append. aliisque libris repetita legitur.

Cum Confessio Marchica et Colloquium Lipsiacum germanice sint scripta, neque versio latina, quae pro authentica haberi possit, nobis nota sit, officii nostri esse duximus, nullum alium, quam genuinum atque originalem, qualis etiam in Mylii Corp. Constitut. Marchicar. T. I. prostat, exhibere textum.

IV. *Colloquium Lipsiacum.*

Funestissimi belli tempore tandem aliquando de pace et concordia ecclesiae evangelicae restituenda cogitarunt *Jo. Georgius I.*, Elector Saxoniae, *Georgius Guilielmus*, Elector Brandenburgi, et *Guilielmus*, Hassiae princeps et Landgravius. In Conventu a. 1631 Lipsiae habito Theologos utriusque partis selectos de articulis controversis colloqui et quomodo convenerint publica Declaratione exponere jusserunt. Factum hoc est in libello nostro, qui vernacula lingua conscriptus (ut ad omnium usum esse possit) et nominibus Collo-

cutorum subscriptis, eodem anno fuit publicatus. Effectum hujus Colloquii si spectes, nullum fere fuisse, dolendum est, cum constet, paulo post novos dissensus et adaucta odia erupisse: quo tamen effectu pretium hujus scripti irenici et caritativi non imminuitur, et verissimum est, quod de eo *Henkius* (Gesch. der chr. Kirche Th. III. p. 309) tulit judicium *).

V. *Declaratio Thoruniensis.*

Idem fere valet de Colloquio illo caritativo, quod sub auspiciis *Vladislavii IV.*, Regis Poloniae, inter Theologos Catholicos, Lutheranos et Reformatos Thoruni a. 1645 habitum est. Sine fructu fuit optimi Regis consilium, majorque erupit discordia. Is tantum mansit fructus, ut ab ecclesia Reformata in terris Brandenburgicis Declaratio Thoruniensis, novi

---

*) Apponenda censemus ejus verba, quae etiam nostris diebus dicta sunto: »Noch nie war mit solcher Klugheit und Mäſsigung, noch nie mit so günstigem Scheine des gewissesten Erfolgs, die Aussöhnung beider protest. Kirchen, und das Ende jener, von ihren Feinden mit Freude und Hohn bemerkten, mit List und Glück unterhaltenen Streitigkeiten vorbereitet worden. So wenig auch die Fürsten, welche diese Abrede schlossen, andern protestant. Regenten oder Gemeinheiten vorgreifen oder vorschreiben wollten, so diente doch dieser ihr Versuch, bey ihrem Anseln, zum nachahmlichen Beyspiele, wie Nachbarn bei drohender Feuersbrunst ihre sonst kleinen Streitigkeiten vergessen und die gemeinschaftliche Gefahr bedenken müſsten«.

instar symboli, reciperetur. Cf. *Hofmanni* hist. lit. Colloquii charitativi Thorun. et *Heringii* Beytr. zur Gesch. der reform. Kirche. Th. I. p. 158. Th. II. p. 55 seqq.

VI. *Formula Consensus Helvetica.*

Inter omnes libros ecclesiae evangelicae publicos Consensus noster novissimus est, quippe qui Formula Concordiae integro seculo, et Declaratione Thoruniensi triginta annis junior, prodiit tempore (1675), quo nova ex Gallia et Anglia pericula essent extimescenda. Quamvis autem ille timor proprie ex Papismo ortus esset, Consensus tamen non hunc, sed dogmata quaedam praecipua inter ipsos Reformatos controversa impugnavit. Comparandus igitur est cum Formula Concordiae vel eo nomine, quod non nisi *causam domesticam* tangat, quodque non tam a Theologis, quam potius *a Magistratibus Helveticis* fuerit excitatus atque promulgatus. Antesignanus erat Magistratus Tigurinus, cui mox Bernensis, Basileensis, Scaphusanus, et paulo post Genevensis sese adjunxerunt. Inter Theologos Helveticos Jo. Zwingerus, Petr. Werenfelsius, Francisc. Turretinus, Jo. Henric. Hottingerus aliique multi huic negotio vires et studia impenderunt. Primas tamen habuit partes, *Jo. Henr. Heideggerus*, celeberrimus Tigurinorum Antistes. In mandatis datum erat, ut utamur verbis auctoris *(J. Jac. Hottingeri)* Hist. succ. ac genuinae Form. Cons. Helv. in Biblioth. Bremens. Class. VII. Fasc. IV. pag. 235., Theologis a Magistratibus Tetrapolitanis a. 1674:

»ut consignarent formulam specialem clare expressam ex verbo Dei petitam, in qua dogmata grassantia Amyraldismi sic dicti contra decreta et constitutiones Gallicarum Synodorum irreptitii, nec non ab Ecclesiis Helveticis jam ante XXVII annos rejecti aliae quoque hujusmodi opiniones, quae Ecclesiam summum in periculum praecipitare possent: debita cum modestia refutentur; absque damnatione Reformatorum Ministrorum, praeprimis Gallicorum hac in re oppositae sententiae faventium, denique veritas hactenus ex verbo Dei tradita explicetur et confirmetur«.

Sub Amyraldismo autem non solum doctrina de gratia universali, quam, post *Jo. Cameronem*, exornaverat *Moses Amyraldus* (Amyrault), Salmuriensis, intelligitur, sed etiam sententia *Josuae Placaei* (de la Place) de peccato Adamitico, et *Ludovici Capelli* (de la Chapelle) de textu hebraico. Indicatur id in Historia modo laudata p. 675 hisce verbis: »Capellus sententiae Amyraldi adhuc doctrinam suam de textu hebraico super addidit, de qua Turretinus ad Heideggerum scribit: *Si obtinuerit, actum est de S. Scriptura, et ratio humana norma esset religionis. Placaeus* asserebat, peccatum ab Adamo in Paradiso commissum ipsius posteris non immediate imputari. Haec doctrina a. 1644 in Synodo Carentonensi III. rejiciebatur«. Horum igitur dogmata in Consensu, non additis auctorum nominibus, tanquam erronea, non solum Papismum, sed etiam Arminianismum (quem nominatum dedit Praefatio F. C.) redolentia, damnantur. Singularem librum de hac Formula conscripsit

quoque *Chr. Matth. Pfaffius* sub titulo: Schediasma theologicum de Formula Consensus Helvetica. Accedit ipsa haec Formula cum Appendice Actorum Publicorum huc pertinentium. Tubingae 1723. 4. Auctor doctissimus exponit: 1) Historiam Universalismi hypothetici aliorumque dogmatum in Formula C. rejectorum, p. 4—22. 2) Ortum F. C. et fata, tum antiquiora, tum recentiora (usque ad a. 1722) p. 23—38. 3) Suam modestam pacificamque de F. C. *ἐπίκρισιν*, p. 38 seqq. Novam F. C. editionem titulus quidem promittit, sed in duobus libri Pfaffiani exemplaribus, quos inspicere licuit, frustra illam promissumque Appendicem quaesivimus.

Historiam motuum, quos haec F. C. excitavit, *Pfaffius* et *Hottingerus* copiosius exposuerunt, ita tamen, ut ille ad exteros, hic vero ad Helvetiam potissimum respiceret. Accedunt et alii hujus argumenti libri, e. gr. *(Crousaz)* Memoires pour servir à l'histoire des troubles arrivées en Suisse à l'occasion du Consensus. Amsterd. 1726. *Leonh. Meister's* Helvet. Scenen d. neuern Schwärmerey und Intoleranz. Tigur. 1785. *Haller's* Schweizer. Biblioth. T. III. p. 7 seqq. In *Schroeckh's* Kirchengesch. seit der Reform. Th. VIII. p. 659 seqq. historia F. C. accurate exponitur; in eo tamen erravit auctor, quod p. 671 Historiam F. C. in Bibl. Brem. ipso *Heideggero* (a. 1698 jam mortuo) adscribat, quam ab Heideggeri successore *Jo. Jac. Hottingero* (a. 1735 mortuo) compositam esse constat.

De receptione Formulae Consensus in universa Helvetia reformata exponit Historia *Hottingeri* l. c. pag. 686 seqq. Mandatum est a Magistratibus: »ut statim omnes Ministri ac Praeceptores Classici, quin imo et Professores, eidem subscribant, ac imposterum ad S. Ministerium nemo admittatur, quin absque omni exceptione mentem suam de his declaraverit, his subscripserit, et servanda juramento foverit, et si quis subscribere renueret, ad Ministerium nullatenus admittatur«.

Ab hac tamen obligandi lege primum Basileenses (1686) recesserunt, quos mox (a. 1706) sequuti sunt Genevenses. Fortiter autem auctoritatem normalem defendere perrexerunt Tigurini et Bernenses, non solum contra intercessiones Electoris Brandenburgici, Archi-Episcopi Cantuariensis et Corporis Evangelicorum Ratisbonensis, sed etiam contra *Theologos Lausannenses* omnesque Ministros, qui Formulae subscribere recusarant. His quidem a. 1722 a Magistratu Bernensi injunctum est: »quod ad conservandum doctrinae uniformis consensum, avertendaque scandala, tanquam *Formula doctrinae* proporro observanda, omnibus disputationibus utrinque abstinendum, ab iis, qui eam nondum signarunt, signanda, cunctisque Academiae Lausannensis membris, ut et Classibus Ministrorum *juramentum Associationis* praestandum sit«. Histor. Form. Conf. Helv. l. c. p. 699 cf. *Pfaffii* Schediasma p. 37—38. Commemoranda inprimis responsio et declaratio Corpori Evangel. Ratisbonensi exhibita: »Se sperare, libros suos symbo-

licos, et ex iis etiam *Formulam Consensus*, a. 1675, post multas easque probe pensitatas consultationes ob causas gravissimas, eo solo fine, ut pax quiesque in ipsorum Ecclesia et Republica, nec non unanimis Consensus in doctrina saniori evangelica, verbo Dei innixa, et a piis majoribus tradita conservetur, receptam et introductam, *minime vero in Fratres Augustanae Confessionis cusam*, proporro tanquam Constitutioni Ecclesiae ac Politiae suae pernecessariam et salutarem, *citra ullam innovationem vel vim conscientiis imminentem substituram esse, neque laudatissimis consiliis Unionis Ecclesiasticae in Germania agitatis directe vel indirecte impedimentum injecturam ullum*«. Cf. l. c. p. 701.

De publica hujus declarationis et obligationis revocatione, nil habemus pro certo compertum. Quod si autem haec qualiscunque auctoritas publica sublata fuerit, pretium tamen hujus Formulae theologicum atque historicum idem maneret. Textum expressimus ex editione authentica, quae latine et germanice Tiguri promulgata est, quamque V. S. V. *Jo. Jac. Hessius* benevole nobiscum communicavit.

VII. *Catechismus Jo. Calvini s. Genevensis.*

Ex ordine chronologico anteponendus est Palatino; cum *Jo. Calvinus* jam a. 1536 suum Enchiridion catecheticum lingua Gallica, et a. 1538 latina lingua ediderit. Editio Genevensis a. 1545 ab ipso auctore recognita, inserta quoque est *Jo. Calvini* Tract. Theol. edit. Amstelod. 1667 fol. p. 11—18, cujus textum et

nos expressimus. Formulas tamen precum privatarum et publicarum, administrandorum Sacramentorum etc., tanquam ad Catechismum non proprie pertinentes, omisimus.

Historiam hujus Catechismi ejusque usus publici in Helvetia, Gallia, Belgio, Scotia, Anglia, Hungaria aliisque ecclesiis reformatis, praeter Hospinianum (Concord. disc. c. XVIII.), *Infantem (L'enfant* discours sur les Catechismes p. 101 seqq.) aliosque exposuit *Jo. Chr. Koecherus* in: katechet. Gesch. der Reform. Kirchen etc. Jena 1756. 8. pag. 210—337. Genevenses inde ab a. 1780 ab eo discedere coepisse, in libro: Geschichte der sogenannten Momiers. H. I. Basel 1825. 8. p. 104 narratum est.

VIII. *Catechesis Palatina s. Heidelbergensis.*

Historiam hujus libri celebratissimi scribere nolumus. Qui desiderat, in multis de hac inveniet scriptis, inter quae prae ceteris nominamus: *Koecher's* katechet. Gesch. der Reform. Kirchen, sonderlich der Schicksale des Heidelb. Katechismi. Jena 1756. 8. p. 237—444. *H. S. v. Alpen:* Geschichte u. Literat. des Heidelb. Katech. Frankf. 1800. 8. *J. L. Ewald:* Etwas über Katechismen überh. und über Ursin's und Luther's Kat. insbesondere. Heidelb. 1816. 8. *J. Chr. Wilh. Augusti:* Versuch einer histor. krit. Einleitung in die beyden Haupt-Katechismen der evang. Kirche. Elberfeld 1824. 8. Pauca haec pro ratione hujus operis sufficiant.

Scriptus est Catechismus noster ex mandato speciali et sub ipsis auspiciis *Friderici III.*, Electoris Palatini, a *Zachario Ursino* et *Casparo Oleviano* germanice, in linguam autem latinam conversus a *Jona Lago* et *Lamberto Pithopoeo.* Uterque textus eodem tempore (mense Januarii 1563) in publicum emissus pro originali haberi potest. Nihilominus textus germanicus pro authentico valet: id quod ex rei natura et Augustanae Confessionis exemplo illustrari potest.

In prioribus editionibus Quaestiones et Responsiones nondum numeratae, nec Sectiones ad numerum dierum Dominicarum additae. Primum id deprehendimus in editione Heidelberg. 1573, quam reliquae omnes sunt sequutae. Cum authentice edendus esset Catechismus, Quaestio LXXXIX, quae tot controversias turbasque excitavit, neutiquam erat praetermittenda.

Habes igitur, Lector benevole, novam librorum Ecclesiae Reformatae symbolicorum collectionem, nostris qualibuscunque curis non solum auctiorem, sed etiam paulo correctiorem et in meliorem ordinem dispositam. Editionem criticam, qualem libr. symbol. Eccles. Lutheranae olim paravit *Baumgartenius*, subsidiis litterariis ad tale opus multorum annorum necessariis destituti, meditari non potuimus, lubenter id meriti viris doctis ad hoc negotium idoneis permissuri. Nostrum erat, desideriis eorum, qui doctri-

nam Reformatorum e fontibus paucissimis cognitis haurire cupiunt, quantum fieri posset, succurrere; et ad hoc nostram editionem aptam judicaturos esse aequos harum rerum aestimatores, nulli dubitamus. Hoc tamen facile praevidemus, acriter nobis succensuros esse Pastores istos Genevenses, qui nuper scripto publico *suppressionem fidei Confessionum* (fortasse ut Serveto, in ipso supplicii loco, fieret piaculum!) edixerunt *). Si enim repetitionem *Confessionis Helveticae* a duobus ipsorum Collegis denuo editae aegre tulerunt: quanto magis de integro Confessionum Corpore nobiscum stomachabuntur! Nobis autem, etsi ex animo doleamus, cum ejusmodi Pastoribus et Theologis anti-symbolicis (qui etiam, praeter Genevenses, passim habere videntur fratres sociosque) nil commune nobis esse posse, donec animum mutent, nihil superest, quam ut eorum impetus aequo sustineamus animo, et, sive nos Athanasianos, sive

---

*) In libro publica auctoritate edito: Discours prononcé au Consistoire de l'Eglise de Genève, le 14. Janvier 1819, par Mr. de Ferney, Pasteur. Genève et Paris chez Paschoud. 1819. 8. p. 20 haec leguntur verba: »La suppression des Confessions de foi est donc, je m'assure, le moyen le plus propre à rapprocher les individus et les églises; et quand celles-ci seront animées d'un sincère amour de la paix, plus rien n'empêchera qu'elles se tendent une main d'association, et fassent disparaître toutes les Sectes«. Adde librum: Histoire veritable des Momiers de Genève etc. Paris 1824. 8. p. 76 seqq.

Momiarios, sive quocunque alio invidioso nomine vocare voluerint, patienter feramus.

Omnibus autem, qui Theologiae symbolicae pretium atque usum, sive dogmaticum, sive historicum, nobiscum agnoscunt, opus hoc qualccunque nostrum etiam atque etiam commendamus.

Index rerum et verborum.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Z.

BONNAE,

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA BUESCHLERIANA.

Augusti:
Corpus librorum
symbolicorum ...

03707